G. GHEORGHIȚĂ

sburătorul

MOMENTE ȘI SINTEZE

Scanned with OKEN Scanner

G. GHEORGHIŢĂ

SBURĂTORUL

revista și cenaclul

EDITURA MINERVA
București—1976

Scanned with OKEN Scanner

Părinților mei
și
Ruxandrei

Scanned with OKEN Scanner

CUVÎNT ÎNAINTE

„*Sburătorul* a fost, într-adevăr, o revistă de «direcție critică», o formulă care nu poate fi îndeajuns de elogiată."

ADRIAN MARINO (1969)

„La Sburătorul s-au sacrificat situații pentru principii și nu principii pentru situații."

VLADIMIR STREINU (1969)

Opinia curentă — ajunsă aproape un loc comun — rostită în legătură cu revista Sburătorul este aceea că *importanța ei în dezvoltarea literaturii interbelice ar fi modestă, mult depășită, în orice caz, de rolul cenaclului omonim. Se invocă, pe de altă parte, de cîte ori se repetă această aserțiune și scurta existență a revistei (circula în epocă o vorbă a lui Al. O. Teodoreanu :* „Sburătorul, *revistă săptămînală scoasă din ambiție și moartă de inaniție"), precum și faptul, acesta în parte adevărat, că în prima serie, datorită formulei sale mai mult de magazin literar,* Sburătorul *ar fi nereprezentativă pentru spiritul lovinescian.*

Dar, oricum am privi și am judeca, realitatea se dovedește a fi, în general, cu totul alta iar asemenea afirmații, prin absolutismul și exclusivismul lor în primul rînd, amendabile.

Revista Sburătorul *apărea curînd după încheierea primului război mondial, atît ca împlinire a unei vechi ambiții lovinesciene, dar și ca expresie obiectivă a unui alt*

Scanned with OKEN Scanner

climat spiritual, rezultat al materializării idealului unității naționale. În noile condiții politice și sociale, viața culturală din România întregită capătă alte posibilități de dezvoltare și afirmare, cunoaște noi aspirații, se deschide spre orizonturi pînă atunci închise, ce se vor dovedi extrem de fertile. Războiul oprise cu brutalitate desfășurarea firească a vieții literare care acum, cînd își pornește E. Lovinescu revista, renăștea destul de lent, dar sigur, cu vizibile eforturi, chiar în condiții atît de prielnice. De aceea vom constata că în primii ani de după război, deși mai ființează, în Transilvania, Luceafărul — unde colaborează cîțiva scriitori ce se vor afirma peste cîtva timp ca puternice personalități — și ieșeana Însemnări literare (efemera, tranzitoria publicație a cercului Vieții românești) Sburătorul este deocamdată singura revistă literară remarcabilă, prima mai importantă imediat după război, păstrîndu-și acest loc pînă la reapariția Flacării, Vieții românești, Convorbirilor literare și, mai ales, pînă la apariția Gîndirii. Aceasta cu tot eclectismul colaboratorilor și chiar în absența unui program bine precizat de la început.

Păstrînd pe tot timpul apariției sale acest profil pur literar, lipsită de substanțialele resurse financiare ale altor reviste, Sburătorul — prin încurajarea acordată, încă de la primele numere, tînărului scriitor, prin larga înțelegere a directorului ei, prin afirmarea unui modernism, empiric la început, dar teoretizat și concretizat în ultima serie — reușește să devină o prezență activă, militînd pe tărîmul esteticului în primul rînd; descopere și impune cîțiva scriitori ce vor deveni valori ale literaturii române interbelice: Ion Barbu, Camil Petrescu, Gh. Brăescu, Mihail Celarianu, Camil Baltazar, Ilarie Voronca, Simion Stolnicu, Hortensia Papadat-Bengescu, Liviu Rebreanu, Felix Aderca. Ultimii trei, deși debutaseră în paginile altor reviste, obțin adevărata afirmare și recunoaștere — prin diverse procedee — a valorii operei lor, la Sburătorul.

În același timp Sburătorul își dovedește calitatea de exemplu, ce merită valorificat, dacă privim acțiunea sa și din alt unghi de vedere. Revista aceasta, scoasă cu mijloace atît de modeste, prin sacrificiile materiale ale directorului, ale colaboratorilor și ale editorului, cu o durată relativ scurtă, reprezintă o bună ilustrare a rolului

Scanned with OKEN Scanner

covîrșitor pe care-l poate avea un critic literar, de valoare, autoritate și prestigiu (așa cum era E. Lovinescu) la conducerea unei publicații literare. Desigur că E. Lovinescu și-a spus cuvîntul în selectarea materialului tipărit, în imprimarea unor anumite direcții, împlinindu-și astfel menirea de „critic luminat", cum l-a numit odată I. Negoițescu. Dar, fapt cu totul remarcabil, tot la Sburătorul a apărut, s-a impus un nou tip de relații între critic și scriitori. În acest sens, revista lui E. Lovinescu capătă foarte repede un stil care o deosebește de toate celelalte publicații din epocă. Respectul individualității și al opiniei personale devenise la Sburătorul o lege, o chestiune de etică redacțională și vom vedea că adesea colaboratori ai revistei sînt tipăriți în paginile ei cu puncte de vedere deosebite de cele ale lui E. Lovinescu, nu o dată chiar polemizînd cu acesta. Totodată e de observat, în aceeași ordine de idei, că nu s-a întîmplat vreodată la Sburătorul — ca la revistele conduse de M. Dragomirescu, sau la Gîndirea — ca E. Lovinescu să „umble" în materialele colaboratorilor, să le influențeze opiniile, să le impună propriile-i puncte de vedere sau „refacerea" unor texte în virtutea unei teorii, mentalități, sau ideologii.

La Sburătorul cultul respectului personalității se însoțea cu acela al vocației de critic. Revista a marcat, astfel, nu numai o perioadă nouă, de maturizare a stilului critic lovinescian, dar a prilejuit și apariția unei întregi pleiade de critici — Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, G. Călinescu — ce se va afirma puternic în deceniile următoare, luptînd pe aceleași poziții, în numele acelorași idealuri. Sburătorului „îi datorăm — scria pe bună dreptate Ov. S. Crohmălniceanu — una din cele mai pronunțate direcții critice cunoscute de viața scriitoricească interbelică și totodată încurajarea criticii profesioniste consacrate cărților apărute, creației artistice individuale". (Semicentenarul „Sburătorului", în România literară, 24 aprilie 1969.) Pe acest teritoriu al criticii literare — atît prin exemplul personal al lui E. Lovinescu, cît și prin acțiunea revistei, prin etica relațiilor cu colaboratorii — Sburătorul se distinge pregnant, nemaigăsind în epocă (să nu uităm că Viața românească nu reapăruse încă) o altă publicație care să-i poată sta înainte.

Scanned with OKEN Scanner

Revista lovinesciană se impune și prin promovarea spiritului polemic. Este meritul lui E. Lovinescu, în primul rînd, de a fi știut — excepțiile sînt puține — să păstreze în permanență desfășurarea controverselor pe planul ideilor. Intervențiile sale polemice — în cadrul cărora se consumă un arsenal de procedee bogat și variat — sînt, în acest sens, adevărate modele ale genului, reprezentînd o altă vîrstă înfloritoare a spiritului polemic, după cea maioresciană și a Convorbirilor literare. *S-au desfășurat în paginile* Sburătorului *cîteva polemici răsunătoare, de reală importanță pentru confruntarea de idei din perioada interbelică și e de remarcat că mai întotdeauna revista a avut dreptate, înregistrînd izbînzi, de pe pozițiile raționaliste, progresiste. Afirmînd aceasta, ne gîndim la acele luări de atitudine în privința „existenței literaturii române", la sancționarea promptă a recrudescenței unor curente socotite de Lovinescu drept anacronice — sămănătorismul, poporanismul —, la drastica opoziție față de exagerările și violențele curentului „gîndirist".*

Acțiunea Sburătorului, *așa cum am prezentat-o pînă acum, este foarte exact și nuanțat sintetizată în preambulul la grupajul de articole pe care* Lupta de clasă *(seria a V-a, an. XLIX, nr. 5, mai 1969) îl publica cu ocazia semicentenarului apariției revistei. „Revista — se preciza cu acel prilej — și-a cîștigat un prestigiu nu prin durata existenței, ci prin pozițiile apărate în viața literară, în lupta pentru promovarea prozei de observație realistă, opusă lirismului idealizator semănătorist, prin promovarea poeziei moderne, receptivă față de cuceririle liricii postsimboliste a veacului și opusă atît tendințelor rigide ale ortodoxismului cît și «libertății saturnalice de sclav beat», preconizată de curentele avangardiste. Scopul principal al revistei [...] a fost descoperirea și promovarea talentelor, indiferent de vîrstă și de școală literară. Pe planul ideilor politice, revista a apărat poziții democratice — în limitele neoliberalismului burghez —, a militat pentru o literatură română specifică, prin problematica și sensibilitatea estetică a* momentului istoric."

Cu o viață mai lungă, cercul Sburătorul a continuat, în linii mari, pe aceleași trasee, în aceleași direcții, ac-

Scanned with OKEN Scanner

ţiunea revistei. De sub aripa sa au ieşit, pînă la moartea lui E. Lovinescu, generaţii de scriitori, perindîndu-se sub privirea îngăduitoare a criticului, cîştigînd din contactul cu ambianţa, cu atmosfera unei colectivităţi deosebit de propice apariţiei adevăratelor talente. „La Sburătorul — scria Vladimir Streinu în numărul citat al Luptei de clasă — nu se cunoştea nici un fetiş ; nici al vîrstei, nici al poziţiei sociale. Exista un singur criteriu, valoarea, o singură religie, a faptului estetic." Asemeni revistei, dar mai vast şi mai profund, cercul a însemnat pentru E. Lovinescu verificarea deplină a vocaţiei de animator literar. Amfitrionul cenaclului, ca şi directorul revistei, a pus în slujba împlinirii acestei vocaţii energie, pasiune, generozitate, răbdare, onestitate, înţelegere, calităţi recunoscute şi elogiate nu numai de „sburătorişti", ci şi de adversarii lui E. Lovinescu. Să mai amintim că, după 1937, cînd şi în viaţa literară de la noi se precizează tot mai mult două poziţii distincte — una raţionalistă, democratică şi o alta iraţională, reacţionară — Sburătorul devine unul dintre cercurile conştiinţelor lucide, păstrîndu-se ca o adevărată oază de lumină, „un loc la fel de ospitalier" şi atunci cînd, după izbucnirea celui de al doilea război mondial, „bezna tracomanilor şi-a întins funinginele peste cîmpul literaturii" (E. Jebeleanu).

Spiritul cenaclului Sburătorul acesta a fost : al sprijinirii creaţiei literare noi şi de valoare prin orice mijloace, al respectării individualităţii, al raţionalismului şi umanismului. Importanţa sa în epocă — „nu se poate concepe existenţa literaturii române dintre cele două războaie mondiale fără acest cenaclu", scria într-un rînd Zaharia Stancu — ca şi puterea de iradiere, prelungită peste timp, lăsînd încă şi astăzi urme, nu pot fi contestate.

Ajunşi aici, cîteva cuvinte despre modul în care a fost gîndită şi s-a structurat cartea de faţă, le socotim necesare.

Cuceriţi de mult de personalitatea lui E. Lovinescu, ne-am apropiat la început de Sburătorul din pură curiozitate, fără a gîndi vreo finalitate. Apoi, curiozitatea aceasta gratuită a devenit intenţia de a demonstra rolul important — nu o dată contestat — al revistei, pornire polemică de a arăta că, dincolo de scurta apariţie, acţiu-

Scanned with OKEN Scanner

nea ei în epocă, mai ales prin ultima serie, concurează nu de puține ori cu succes pe aceea a unor reviste cu existența mai îndelungată. Altfel spus, am început scrierea acestei cărți din rațiuni mai mult polemice. Apoi interesul pentru faptele de istorie literară s-a dovedit a fi la fel de puternic, cercetarea propriu-zisă ne-a acaparat complet, oferindu-ne și cele mai multe satisfacții.

În urmărirea principalelor etape ale existenței revistei, momentelor semnificative, am căutat să mergem, de cîte ori s-a putut, dincolo de punctele cucerite de alte cercetări, dincolo chiar de limitele trase de E. Lovinescu însuși. N-am vrut să lăsăm nimic nerezolvat, necontrolat sau nelămurit. „Factologie", „sursologie", „pozitivism" vor spune poate unii. Pentru noi a însemnat însă o muncă pasionată, antrenantă și utilă aproape în egală măsură.

Ne-am propus, pe de altă parte, să surprindem existența revistei, în contextul atît de complex și variat al epocii, atenți în primul rînd la manifestările care alcătuiesc adevărata viață a unei publicații, palpitul ei, răspunsurile ei în actualitate: programe, articole de atitudine, polemici etc. Sburătorul *fiind, mai ales în forma* Sburătorului literar *și în ultima serie, o revistă militantă, însuflețită de spiritul polemic, o importanță deosebită am acordat acestui capitol din viața ei, străduindu-ne — dacă am reușit rămîne la aprecierea cititorului — să ne păstrăm în prezentarea diferitelor polemici lucizi și nepărtinitori.*

Paradoxal, paginile consacrate cercului Sburătorul *sînt mai puține. Dar din motive obiective. Ne-au lipsit de această dată informațiile — numeroase în cazul revistei — despre viața cercului, despre relațiile „sburătoriștilor". Imaginea pe care o oferim noi aici, fără a fi una completă ori foarte exactă, credem că e destul de apropiată de cea autentică; în orice caz nu s-a format pe o singură dimensiune, nici nu e scăldată de acel val de sentimentalitate și idilism, cum se întîmplă în cărțile sau articolele memorialistice ale unora dintre „sburătoriști". Parcurgînd întreaga literatură de acest fel scrisă în legătură cu cercul lui E. Lovinescu, ne-am ferit pe cît am putut să repetăm prea des lucrurile știute, să preluăm, fără discernămînt, afirmațiile greu de crezut sau de con-*

Scanned with OKEN Scanner

trolat, și mai ales să ne însușim o comodă, dar atît de nefolositoare viziune simplificatoare. Am vrut ca imaginea Sburătorului, chiar așa concisă cum o prezentăm, să aibă viață, să apară complexă și variată, fără a ocoli, în cel mai autentic spirit „sburătorist", partea anecdotică și pitorească. Este capitolul a cărui configurare s-a precizat foarte greu și în privința căruia avem cele mai multe temeri și îndoieli.

Sfîrșind aceste rînduri introductive, poate insuficiente, dar acoperind strictul necesar, ni se pare un gest elementar din partea noastră a mulțumi criticului și istoricului literar Z. Ornea, șeful redacției de istorie literară a Editurii Minerva, pentru prețioasele sale sugestii, comunicate la timpul potrivit, pentru sprijinul moral pe care ni l-a acordat tot timpul, cu puțin obișnuită generozitate.

decembrie 1975

G. G.

Scanned with OKEN Scanner

„E. Lovinescu este prezent în mijlocul nostru, aria luminii sale mărindu-se, fecundă."

E. JEBELEANU

Scanned with OKEN Scanner

REVISTA

„...o revistă adevărată nu e o juxtapunere de material eterogen, oricare ar fi el, ci o masă omogenă organizată prin prestigiul și competența unui singur animator. La conducerea revistelor literare n-au ce căuta istoricii, geografii sau colecționarii cusuturilor naționale, ci critici cu un ideal estetic determinat, cu experiență și competență literară și, mai presus de toate, cu simțul contemporaneității, căci a imita pe răposați înseamnă a ignora elementul esențial al personalității lor, adică simțul pururi prezent al viabilului."

E. LOVINESCU (1926)

Scanned with OKEN Scanner

POPASURILE UNEI REVISTE LITERARE

1. E. LOVINESCU ÎN 1919 — PORTRET AL CRITICULUI LA MATURITATE. *LECTURA PENTRU TOȚI*. 2. PRIMUL *SBURĂTOR*. 3. ÎN CĂUTAREA UNUI PROFIL ȘI A UNUI PROGRAM. E. LOVINESCU DIRECTOR DE REVISTĂ. 4. PRIMA „TABLĂ DE MATERIE", COMENTATĂ DE E. LOVINESCU ȘI TUDOR VIANU. 5. „NUMELE MEU ESTE DAN BARBILIAN, STUDENT ÎN MATEMATICI." 6. LITERATURA DE RĂZBOI. CAMIL PETRESCU, UN „INAUGURATOR". 7. LIVIU REBREANU REDACTOR AL *SBURĂTORULUI*. *ION*, „CEA MAI PUTERNICĂ CREAȚIUNE OBIECTIVĂ A LITERATURII ROMÂNE". 8. REVIZUIRI LITERARE: G. COȘBUC, AL. BRĂTESCU-VOINEȘTI, AL. VLAHUȚĂ, AL. MACEDONSKI. ESENȚA ȘI ROSTUL ACESTOR REVIZUIRI. 9. CAMPANII: *BĂTRÎNUL* DE HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU. 10. *SBURĂTORUL LITERAR* — O NOUĂ SERIE SAU CONTINUAREA CELEI DINTÎI? 11. CRITICA ȘI LITERATURA. CRITICĂ DE DIRECTIVĂ SAU CONSTATATIVĂ? POEZIA ROMÂNĂ „PE CALEA EMANCIPĂRII DIN CONVENȚIONAL". 12. „CEI CE VIN" — *SBURĂTORUL* ȘI TÎNĂRUL SCRIITOR. DE LA „SPERANȚĂ" LA „ANTICIPAȚIA LITERARĂ". 13. „NOUL" *SBURĂTOR*: „SĂ INTRĂM ÎN TIMP ȘI SĂ NE FIXĂM ÎN CRONOLOGIE".

1. Apariția revistei *Sburătorul* la 19 aprilie 1919 marchează o dată semnificativă în publicistica interbelică și, nu mai puțin, în existența și activitatea ilustrului critic.

Scanned with OKEN Scanner

E. Lovinescu avea atunci 38 de ani, se apropia „de vîrsta închegării personalității criticilor, cu o formație totdeauna întîrziată". Un autoportret, schițat retrospectiv (Anonymus Notarius : *E. Lovinescu — schiță bio-bibliografică*, în vol. *E. Lovinescu* de..., Șerban Cioculescu, Pompiliu Constantinescu, Perpessicius, Vladimir Streinu, Tudor Vianu. Editura Vremea, București, 1942, p. 41) surprinde magistral, complet și nuanțat imaginea de atunci : „Nu mai era slab și palid ca în tinerețe ; sănătatea i se consolidase ; începuse să se îngrașe, cu acel aer de indolență visătoare și obositoare cu care a rămas pînă la urmă ; era tot un timid orgolios, din cale afară de susceptibil, lipsit de orice inițiativă, străin disputei și polemicei (vorbind de dialectica vieții practice), lipsit de orice ambiție socială (nu și literară), rece, puțin comunicativ, cu legături puține și acele fără abandon și intimitate ; scurta lui trecere prin «cafeneaua literară» nu lăsase urme întrînsul ; detesta vălmășagul, iluzionismul, lipsa de cuvînt și de caracter, imensul lichelism din patrimoniul breslei, pierderea de vreme, invidia ; criticul se prezenta, dimpotrivă sub învelișul lui burghez, fără fantezie și imaginație, retractat, ordonat, fără ripostă și «panaș», om al muncii mediocre ; din 1900 pînă în 1915, toate diminețile și după-amiezile disponibile (adică cele mai multe) și le-a petrecut în cadrul vetust al bibliotecii Academiei ; bucuros cînd, avînd un cămin, s-a putut instala în propria-i bibliotecă ; de douăzeci și cinci de ani n-a mai călcat într-o cafenea." Puțin narcisism și o candidă infatuare, multă demnitate și, mai cu seamă, o puternică încredere într-un destin asumat de timpuriu comunică acest autoportret.

În primul război mondial, în vremea celor doi ani de neutralitate a României, colaborase la *Naționalul* și *Flacăra* cu articole de atitudine națională. Scriind în 1942 cunoscuta autobiografie, E. Lovinescu avea să aprecieze jurnalistica aceasta — ce va da și parte din substanța celor două volume : *Pagini de război* (1918) și *În cumpăna vremii* (1919) — drept „cea dintîi scoborîre a criticului în arena publicisticii patriotice". Momentul rememorării acelor timpuri devenea prilejul unei tulburătoare confe-

Scanned with OKEN Scanner

siuni (nu lipsite de o nuanță polemică), avînd gravitatea știută a mărturisirilor lovinesciene : „La fel (E. Lovinescu își găsea și de această dată asemănări de destin cu Titu Maiorescu — n.n.), atitudinea în problema autonomiei esteticului, chiar de la începuturile semănătorismului, de cînd pornise o nouă epocă de confuzie a valorilor, și susținută pînă azi, cînd confuzia s-a agravat și mai mult, i-a atras și criticului nostru învinuirea de «rău român». Dacă este totuși vreo coardă care să vibreze mai profund în sufletul lui e coarda patriotică, e sentimentul conștiinței naționale, al solidarității cu neamul, cu istoria, cu rasa. Acestei solidarități i se datorește activitatea patriotică manifestă, a celor doi ani de neutralitate." (*Op. cit.*, p. 39.)

Traversase perioada anilor de război cu o atitudine morală ireproșabilă și cu regretul de a nu fi putut sprijini cauza națiunii decît printr-o mediocră participare, alături de alți intelectuali, în orașul natal, la cenzura poștei „unde, îndărătul fortărețelor de cărți poștale, gîngave și sublime, torceau gînduri dureroase". Își găsise echilibrul — așa cum făcuse întotdeauna și cum se va întîmpla și mai tîrziu — în activități culturale inventate *ad hoc* și în lumea familiară, intimă, a lecturii și antichității.

Date asupra acestor ani, completînd memorialistica lui E. Lovinescu, aflăm în amintirile (*Eugen Lovinescu*, în volumul apărut postum, *Grădina liniștii*, Editura Junimea, Iași, 1974, p. 11—31) distinsului intelectual care a fost profesorul de franceză Aurel George Stino, unul dintre cei mai buni prieteni ai lui Anton Holban, admirator entuziast al unchiului și al nepotului.

Elevul, care era pe atunci, își amintește de sosirea, într-o zi din toamna lui 1916, în casa părintelui său (posesor al unei biblioteci foarte bine dotate), a unui musafir pe care-l recunoscu imediat, amintindu-și de fotografia văzută în paginile *Flacării* lui C. Banu. Era E. Lovinescu. Un Lovinescu nu numai sclipitor în conversațiile despre Horațiu, Vergiliu, Dostoievski sau Turgheniev, ci interesat și de chestiunile politice, destul de optimist în privința victoriei aliaților.

Scanned with OKEN Scanner

Aici, la Fălticeni, în toamna lui 1917, E. Lovinescu deschide la etajul celui mai mare magazin de blănărie din țară o școală pe care localnicii au botezat-o, imediat, „pensionul" Lovinescu. Criticul însuși preda latina și româna. După fiecare zi de școală, profesorul Lovinescu pleca cu buzunarele pline de producțiile literare ale elevilor săi. Într-una din zile, criticul apare însoțit de un tînăr locotenent de infanterie. Interogat de elevul Stino asupra identității acestuia, Lovinescu i-ar fi răspuns: „Camil Petrescu, are s-ajungă cineva în literatura noastră".

Momentul memorabil al acestui simulacru de existență normală va fi acela al organizării unei reprezentații în limba franceză, cu o comedie de Molière. Repetițiile aveau loc în sala unui cinematograf, sub supravegherea soției criticului. Toate personajele erau interpretate de eleve, acestea avînd cea mai frumoasă pronunție. Spectacolul, dat în folosul Crucii Roșii, a avut bineînțeles succes.

Dar „pensionul", în urma unor neînțelegeri cu proprietarul blănăriei, a trebuit să-și închidă porțile. Lecțiile au mai continuat, pentru scurt timp, în casa unuia dintre frații lui E. Lovinescu. Ele au rămas însă pentru totdeauna în memoria elevilor de atunci și aruncă o lumină neașteptată asupra omului Lovinescu.

Ziua reîntoarcerii la București... Lovinescu, cu geanta plină de cărțile împrumutate, vine să-și ia rămas bun de la profesorul Stino. Cu această ocazie, fiul acestuia mai află încă ceva surprinzător și semnificativ. În cursul celor doi ani Lovinescu realizase prima versiune a traducerii *Odiseei*, în proză. Reluată șaptesprezece ani mai tîrziu, ea va vedea lumina tiparului abia în anul 1935. Rămînea acesta încă un document al rezistenței morale la încercările războiului.

Toamna anului 1918 îl găsește pe Lovinescu, deci, la București. Era timpul reluării preocupărilor literare. Primul gest, e adevărat timid și cu rosturi încă precumpănitor culturale, va fi acela al conducerii (primul număr e datat *decembrie 1918*) magazinului ilustrat, lunar, *Lec-*

Scanned with OKEN Scanner

tura pentru toți[1], prevestind prin eclectismul tematic și al colaborărilor apropiatul *Sburător*, în prima sa serie. Dar, mai semnificative pentru viitoarea orientare a nici măcar gînditei pe atunci reviste sînt cîteva fraze din programul *Lecturii pentru toți*, tipărit în primul număr :

„Literatura noastră va fi o literatură ieșită din marile condiții de acum, o literatură patriotică de solidaritate națională, o literatură militantă, o literatură care să ne unească pe toți prin legătura cea mai puternică a dragostei de neam. Această literatură va izvorî din actualitate ; ea va izvorî din frămîntările ce ne cutremură și din toate clipele solemne prin care trecem. *Va fi scrisă, desigur, în marginea vremii, dar va fi înainte de toate o literatură* (s.n.)." De reținut de aici invocarea, chiar și în acel context, a necesității esteticului.

E. Lovinescu face în paginile *Lecturii pentru toți* publicistică pură, înscriindu-se, ca și ceilalți colaboratori, în sfera unui militantism pe care timpul îl cerea. Dintre textele semnate de el, singurul mai interesant este recenzia la *Ape adînci* de Hortensia Papadat-Bengescu (nr. 3, februarie 1919), pe care criticul o va reproduce în *Epiloguri literare* (1919) și, cu substanțiale modificări, în *Critice*, VII (1922).

Literatura celorlalți colaboratori dezamăgește — cu puține excepții — prin mediocritatea producției. Colaborează la *Lectura pentru toți* : Ion Al. George, Nichifor Crainic, Alfred Moșoiu, Mia Frollo, Mircea Dem. Rădulescu, Constanța Marino-Moscu, Radu Cosmin, Zaharia Bârsan, Alexandrina Scurtu, Al. Rally, I. C. Vissarion, D. Nanu, Elena Farago (cu traduceri din Verhaeren și versuri originale), Hortensia Papadat-Bengescu *(De ziua anului nou, Pe praguri de biserici* și *Patrula)*, G. Rotică, Al. T. Stamatiad, Liviu Rebreanu *(Catastrofa)*, Victor Eftimiu (fragmente din *Prometeu*), George Cair, A. Mîndru, Maria Pamfile, N. Davidescu (amintiri de lagăr), Condora, Alexis V. Drăculea, D. Iov, Caton Theodorian,

---

[1] „O simplă traducere după titlul «magazinului» literar *Lecture pour tous* din Franța", va arunca malițios, într-o notiță, Camil Petrescu (*Limba română*, an. I, nr. 4, 4 februarie 1920).

Scanned with OKEN Scanner

Sandu Teleajen, Ludovic Dauș, Andrei Branișteanu, Ion Sîn-Giorgiu, maiorul Gheorghe Brăescu *(Ca la Galați, Vine d-l și d-na general)*, George Cornea, Ion Pillat *(Unei amfore, Seară la Miorcani)*, I. Dragoslav și G. M. Vlădescu.

Din timpul *Lecturii pentru toți* datează și începerea ostilităților cu *Însemnări literare* și *Hiena*, ce vor continua sub forme violente în paginile *Sburătorului*. Provocarea vine din partea amintitelor reviste, prin condeiele nu foarte inspirate de această dată ale lui G. Topîrceanu și Cezar Petrescu. Primul atacă într-un limbaj vulgar programul *Lecturii pentru toți*: „Cititorul rămîne în fața programului d-lui Lovinescu nedumerit și perplex ca țiganul care, văzînd pentru prima oară niște boboci de rață după o găină, nu știa ce fel de pui sînt". (S ă p t ă m î n a. *Programul d-lui Lovinescu*, în *Însemnări literare*, an. I, nr. 1, 2 februarie 1919.) Nedumerirea umoristului ieșean se datora faptului că Lovinescu, altădată apărător al unor poziții favorabile intelectualismului și „artei pentru artă", teoretiza acum un militantism social, impus de fapt de noile împrejurări.

Aproape instantaneu, Cezar Petrescu, în *Hiena*, cu același vocabular, îl prezintă pe E. Lovinescu la rubrica D i n c u t i a c u f a n t o ș e:

„Un bazar cu prețuri de concurență asortat pentru toate gusturile. Un bazar modern, de bîlci, cu mărfurile superficial fabricate, spoite în culori care frapează vulgul. Acesta e magazinul firmei Eugen Lovinescu. Critică impresionistă sau gravă, teatru, scenete, fantezii, nuvele, romane, manuale didactice; patronul cu un zîmbet unsuros vă servește prompt, iar clienților vechi acordă rabat. Nici nu putea găsi d. Alcalay un al doilea comersant al literelor române, mai indicat pentru a conduce Magazinul literar pe care îl editează [...] spre delectarea modistelor de pe Lipscani. Și astfel popularitatea domnului Lovinescu va crește anostă și banală, odată cu popularitatea purgativelor pe care le ultilizăm cu indiferență, în mod periodic, după prescripțiile higienice.

Poeții vor visa încă în strofe care plîng nebunii divine. Volume noi vor inunda vitrinile; iar în paginile în

Scanned with OKEN Scanner

care zac îngropate durerile atîtor nopți de insomnie, mîna cleioasă și umedă a criticului va face noi ravagii, scoțînd triumfătoare la lumină un adjectiv prea dur, o virgulă deplasată.

Căci deasupra monumentelor de bronz, în splendoarea crepusculelor de toamnă, sunt paseri care nu se sfiesc să-și presare restul digestiei lor neputincioase.

În genul lor fac și ele critică și încă impresionistă." (An. I, nr. 3, 3 februarie, 1919. Semnat C. Zar.) Nu e de mirare că *Hiena* era prezentată favorabil în rubricile ieșenelor *Însemnări literare !*

Cam acesta era nivelul de la care au pornit aceste „polemici". Iată și un prim răspuns al lui E. Lovinescu, precizare răspicată, făcută pe tonul cel mai civilizat : „Nu intră în programul *Lecturei pentru toți* de a duce polemici literare și cu atît mai puțin hărțuieli în care stăpînește vechiul spirit de intrigă măruntă și de bîrfeală zilnică. Voi da totuși o lămurire *Însemnărilor literare* care debutează prin a mă pune într-o contradicție. [...] Liniștească-se confrații mei de la Iași. Nu e nici o contrazicere. Ce am scris despre «intelectualizarea» literaturii sau despre artă pentru artă, rămîne și mai departe sub semnătura mea. Am declarat din prima pagină a acestei publicații că *Lectura* nu e o revistă ci un «magazin» literar. Teoriile mele literare n-au deci ce căuta în paginile ei. *Lectura* stă în cadrele actualității ; acesteia ne silim să-i dăm o haină literară. Atît. [...] De vom publica și altă literatură, din preocupările artei pentru artă, va fi un dar al nostru." (*Pentru „Însemnări literare" și alte reviste,* în *Lectura pentru toți,* an. I, nr. 3, februarie 1919.)

Pînă în iunie *Hiena* va tăcea. *Însemnările* vor mai arunca mici săgeți la adresa *Lecturii,* păstrîndu-se pentru *Sburătorul.*

Intrată în cel de-al doilea an de apariție, *Lectura pentru toți* își încetează, după treisprezece numere, definitiv apariția, în ianuarie 1920. [1]

---

[1] În cursul primelor luni ale anului 1919, E. Lovinescu s-a ocupat, se pare, intens de pregătirea apariției *Sburătorului.* Cîte ceva din planurile și greutățile sale în legătură cu pornirea noii

Scanned with OKEN Scanner

Aproximativ cu aceeași echipă de colaboratori E. Lovinescu scosese între timp *Sburătorul* [1]. În chiar ajunul apariției, criticul se despărțea de cititorii săi de la *Rampa*, în coloanele căreia semnase vreme îndelungată. O făcea „nu prin declarații sentimentale", ci sub forma unor reflecții sugerate de cariera sa de „publicist vechi — fără a fi și bătrîn". Reflecții care erau, de fapt, expresia unei constatări amare și a unei convingeri adînci, pe care viața scurtă din păcate a *Sburătorului* nu i-o va clătina : „În publicistica noastră nu e nici o legătură între scriitor și public. Scriitorul n-are intuiția acțiunii lui literare. Din public nu se ridică valul de simpatie sau numai de interes care ar stimula energia șovăitoare a scriitorului. Publicul e marele mut." (*Epilog*, în *Rampa*, vineri 18 aprilie 1919.)

---

reviste răzbate și în corespondența purtată cu unii dintre apropiații săi. Astfel, la 8 martie 1919, îi scria Elenei Farago : „Pentru *Sburătorul* am obținut hîrtie. Rămîne să vedem data cînd o obținem. De trece peste 1 april — voi prefera s-o lăsăm pe toamnă. Nu se poate începe în sezon mort." Aceleiași îi anunță — la 16 martie 1919 — ca dată probabilă de apariție a revistei, 1 aprilie („am obținut hîrtie"), dar peste două săptămîni îi scrie despre „ieșirea" *Sburătorului* de Paști și, completează E. Lovinescu, „nu cred să iasă prea rău". (Corespondența dintre E. Lovinescu și Elena Farago, din care vom mai cita, s-a publicat în volumul E. Lovinescu : *Corespondență cu Mihail Dragomirescu și Elena Farago*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de C. D. Papastate, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1976.)

[1] Reproducem din simplu amuzament anunțul tipărit cu litere groase, pe care *Rampa* (19 aprilie 1919) îl adăpostea în coloanele paginii sale informative : „Mîine apare primul număr din revista literară și artistică săptămînală *Sburătorul*, cuprinzînd frumoase povestiri, poeme și cronici semnate de : E. Lovinescu, Elena Farago, D. Nanu, Caton Theodorian, A. T. Stamatiad, Liviu Rebreanu, Alfred Moșoiu, Hortensia Papadat-Bengescu, Victor Eftimiu, Tudor Vianu, F. Șirato etc."

Tot în legătură cu acest moment consemnăm (fără a fi izbutit să și verificăm dacă e așa) din amintirile lui Virgiliu Monda amănuntul că apariția *Sburătorului* fusese precedată „de un manifest al criticului, manifest ce avea pe ultima pagină fotografiile echipei de colaboratori". (*25 de ani cu E. Lovinescu*, în *România literară*, an. III, nr. 26, 24 iunie 1971.)

Scanned with OKEN Scanner

2. În existența lui E. Lovinescu, înființarea *Sburătorului* a însemnat în primul rînd împlinirea unui gînd pe care-l va fi avut de mult — acela al conducerii unei reviste de literatură proprii. Într-o scrisoare către M. Dragomirescu, din perioada studiilor, E. Lovinescu se confesa : „...o revistă fără critică, deși condusă de un spirit care să știe deosebi frumosul de urît și, deci, de un spirit critic. Ar fi o frumoasă încercare de făcut la noi, de conlucrarea, dacă nu de înfrățirea tuturor scriitorilor. La anul poate, în măsura puținelor mele puteri, mă voi încerca să fiu folositor acestei idei... Ar fi timpul unei mici reviste cu desăvîrșire selectă ca valoare, chiar cu riscul inaniției, dar care să îmbine toate valorile, toate talentele, oricît de deosebite ar fi... Dar aceste sunt planuri..." (Apud Ileana Vrancea : *E. Lovinescu, critic literar*, E.P.L., 1965.)

Începea, în același timp, împlinirea unei vocații netăgăduite — cu cele mai fericite urmări asupra noilor generații literare — aceea de animator și îndrumător literar al valorilor noi. După cum s-a observat, în acest sens, „prima acțiune pozitivă a *Sburătorului* asupra cuiva a fost aceea asupra directorului său însuși" (Al. George : *Revista și cenaclul Sburătorul*, în *Luceafărul* din 14 iulie 1973. Reprodus în vol. *În jurul lui E. Lovinescu*, Editura Cartea românească, 1975, p. 118). O va recunoaște chiar E. Lovinescu, absolutizînd : „Punct de plecare modest, pur întîmplător, de unde porni o acțiune colectivă de oarecare însemnătate și o activitate personală de om ce și-a găsit, după atîtea dibuiri, însăși formula personalității sale și chiar a existenței sale, atît de comprimată în prima ei fază..." (Anonymus Notarius, *op. cit.*, p. 42).

Momentul pornirii [1] revistei a fost evocat de critic în cel de al doilea volum de *Memorii*. Ideea „îi revine opti-

---

[1] În *Manuscriptum* (3/1974), prof. C. D. Papastate reproduce cîteva scrisori ale lui E. Lovinescu către Elena Farago. Printre ele, una datată *vineri, 2 sept[embrie] [1]912*, unde citim, printre altele : „*Sburătorul apare efectiv* la 17 sept[embrie], după cum hotărîsem din iunie. În primul număr e și poezia d[umi]tale *Resemnarea*, pe care am citit-o, dealtfel, și duminica trecută în cerc."

Posesorul scrisorii trage imediat, într-o notă, concluzia pripită că E. Lovinescu intenționa încă din 1912 să scoată o revistă cu

mismului lui L. Rebreanu [1], ce crezuse a discerne momentul psihologic al publicării unei reviste în zeci de mii de exemplare". Numele este propus și impus de I. Minulescu [2]. E. Lovinescu deși îl considera pe acesta „destul de oportun", ar fi preferat *Discobolul*. (O publicație cu acest titlu, cu sprijinul material al lui L. Rebreanu, va apărea mai tîrziu — 1932 — animată de spiritul lovinescian, condusă fiind de trei dintre cei mai fideli și mai zgomotoși „sburătoriști" [3]. Într-o scrisoare către M. Dragomirescu găsim cîteva titluri, pe care tînărul Lovinescu le socotea potrivite pentru o revistă : *Hermes, Atheneum, Însemnări literare, Hebe, Literatură și critică, Iris, Curcubeul*. Scrisoarea, datată *Paris, 21 decembrie 1907*, e publicată în volumul E. Lovinescu : *Corespondență cu M. Dragomirescu și Elena Farago*.) I. Minulescu și Cor-

---

acest titlu. În realitate nu poate fi vorba decît de o transcriere greșită a datei epistolei. În 1912 nu exista nici un cerc al lui E. Lovinescu, în care să poată fi citită poezia Elenei Farago. Informația criticului se referă la *Sburătorul literar*, al cărui prim număr este, într-adevăr, datat 17 septembrie 1921 și unde se publică poezia *Renunțare* (nu *Resemnarea)* de Elena Farago. Dealtfel, ziua de 2 septembrie a anului 1912 cade într-o duminică și nu vineri, cum se întîmplă, în schimb, cu 2 septembrie 1921.

[1] „Am fost doar inițiatorul și nașul *Sburătorului*, am contribuit cu destule puteri la existența lui și, în numeroasele momente critice, cînd alții îl ignorau, eu am pus cu drag umărul dacă nu literalicește, baremi altfel..." (Scrisoare a lui Liviu Rebreanu către E. Lovinescu, datată : București, 14 mai 1921.) Și : „prin lipsa noastră de asperități, prin egalitate de caracter și printr-o oarecare impersonalitate comună, nu ne puteam decît înțelege". (E. Lovinescu, *Memorii*, II, p. 235. Toate trimiterile, cînd se citează din *Memorii* se fac la *Scrieri*, 2—3, Editura Minerva, 1970. Ediție de Eugen Simion.)

[2] În același loc. C. D. Papastate pomenește „opinia unor memorialiști care susțin că Felix Aderca ar fi dat titlul revistei". Nu am găsit nicăieri, din cît am citit, această informație. Dacă ar fi fost așa, nu știm ce l-ar fi împiedicat pe E. Lovinescu însuși să o spună. Dealtfel, șase ani după încetarea definitivă a apariției revistei, I. Peltz, unul dintre cei mai statornici frecventatori ai cenaclului, își amintea, cu ocazia apariției romanului *Bizu*, că E. Lovinescu și-a *însușit* „titlul d-lui Ion Minulescu". (*„Bizu" sau schimbarea la față a d-lui E. Lovinescu*, în *România literară*, nr. 53, 18 februarie 1933.)

[3] Informații prețioase asupra revistei *Discobolul* se găsesc în *Vitrina cu amintiri* de Ieronim Șerbu, Editura Cartea românească, 1973, p. 29—37.

neliu Moldovanu au participat și la tratativele cu editorul Benvenisti. Neînțelegerile [1] dintre inițiatori nu întîrziară mult și editorul, circumspect, intuind și dezinteresul și seriozitatea lui E. Lovinescu, îl preferă celorlalți. Astfel, destinul, într-unul din rarele momente de concordanță, se oprise asupra omului cel mai potrivit.

Ulterior, Lovinescu va considera apariția *Sburătorului* drept rezultatul unei „erori de apreciere", al unei iluzii legate de înflorirea vieții culturale, prin noua situație politică a țării. Totuși „primele numere [...] au fost devorate" (G. Călinescu : *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 717).

Avînd formatul de revistă, cu un număr destul de mare de pagini, deși tipărit în primii trei ani de apariție pe hîrtie ordinară, coperta (prima) lui mai aparte — un Pegas înaripat strunit de un efeb — și varietatea cuprinsului strict literar puteau, totuși, interesa, aduceau ceva nou în vremurile acelea neclare. „Ziua de apariție a *Sburătorului* — avea să-și amintească Aurel George Stino — a rămas în viața mea de cititor, dintr-o anumită epocă, o dată comparabilă doar cu ziua *Flacării* lui C. Banu, a *Adevărului literar și artistic...*" (*Op. cit.*, p. 27).

Administrația revistei era, în primii doi ani, pe strada Sărindar nr. 14, apoi (în timpul *Sburătorului literar* și al „noului" *Sburător*) consecutiv pe Smîrdan nr. 4, Gr. Alexandrescu nr. 57 și Calea Victoriei nr. 169. Manuscrisele se trimiteau lui E. Lovinescu, care va locui pînă în anul 1936 pe strada Cîmpineanu nr. 40. În timpul verii criticul era la Fălticeni. Atunci o notiță anunța : „Manuscrisele, corespondența și schimbul se vor trimite pe timpul verii pe adresa d-lui E. Lovinescu, Fălticeni".

În prima serie, coperta revistei a cunoscut cîteva transformări [2], mai mult sau mai puțin inspirate : Pegasul

---

[1] „...se întorcea fiecare separat pentru a insinua : «Nu cred să-ți închipui că ai să scoți revista cu Rebreanu, cînd îl vezi atît de pornit pe căpătuială ?» sau «Cu un om ca Minulescu, care se înfurie mereu și bate cu pumnul în masă, n-o să mergem nici trei numere»." (*Memorii*, II, ed. cit., p. 212.)

[2] Atrăgînd și ironia de gust îndoielnic a *Însemnărilor literare* (G. T. : „*Sburătorul*", în nr. 38, 2 noiembrie 1919) : „... palidul domn

strunit de un efeb, un călugăr citind la o masă plină de cărți, la lumina unei lămpi, un tînăr lampadofor, un efeb înaripat în zbor, un sfinx — ultima imagine reprodusă și în *Istoria* călinesciană. În timpul *Sburătorului literar* alternează două desene : același efeb înaripat înălțînd un pumn în care ține niște fructe și o pasăre zburînd într-un cadru de flori și fructe, cu preponderența primului. Apar, în interior și cîteva vignete. În seria nouă (1926—1927) revista va avea un frontispiciu sobru (renunțîndu-se și la formatul mic), cu numele caligrafiat.

Sburătorul va publica numai literatură, aproape cu exclusivitate originală. „Am fost totdeauna împotriva traducerilor" (într-o revistă), se mărturisea E. Lovinescu lui M. Dragomirescu, încă din 1908, într-o scrisoare.

Primul număr are cîteva rubrici fixe : Cronica literară, Cronica teatrală, Cronica ideilor, Cronica artistică și Însemnări informative. Frecvența lor se va dovedi însă foarte neregulată, iar semnatarii se vor schimba des și capricios. Astfel, în primii doi ani, Cronica literară este susținută de E. Lovinescu, D. Nanu, Const. Gerota, Marcel Romanescu, Al. Popescu-Telega, Al. Dem. Marcu, Tudor Vianu, Ion Sîn-Giorgiu, M. Iorgulescu, Șerban Bascovici, Ion Călugăru ; cea *teatrală* de Liviu Rebreanu, M. Iorgulescu, E. Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, C. Narly ; a *ideilor* de Tudor Vianu, H. Sanielevici, D. Nanu, Eugen Relgis, Virgiliu Moscovici, Const. Gerota, Hortensia Papadat-Bengescu ; cea *artistică*, intermitent, de Fr. Șirato. Sporadic figurează și o Cronică muzicală, semnată de Em. Ciomac și una a *literaturii [cărților] străine*, de N. Davidescu, iar Însemnările informative vor deveni Însemnări. Aici, în afara notițelor polemice, vor fi recenzate în general lucrările

---

al visurilor feciorelnice [...] s-a dat jos de pe cal și stă acum la botul calului. Să fie un simbol ? Să fi descins oare și d. Lovinescu de pe Pegasul fără căpăstru care l-a azvîrlit de-atîtea ori în șanț ?" Iar din partea lui Al. Macedonski, ofensat de prezentarea puțin măgulitoare ce se făcea *Literatorului* în chiar primul număr, această definiție „rea" a *Sburătorului* : „publicațiune, poreclită revistă literară, botezată cu numele *Sburătorul* și pe a cărei copertă se lăfăiește în pielea goală, pe un cal năpraznic, un țigan cu barbă". (*Zacherlina în continuare...*, București, 1919.)

colaboratorilor revistei. E. Lovinescu se va simți obligat să explice acest fapt : „Critica își păstrează totuși drepturile ei de apreciere a activității generale a scriitorilor. Nu împingem solidaritatea rău înțeleasă pînă la totala abdicare a spiritului critic. Putem fi mai de folos altfel și, în nici un caz, nu voim să ridicăm o școală pe temelia laudei reciproce. Aceasta o spunem pentru cei ce ar privi cu oarecare nedumerire neîndreptățită notițele critice din această revistă despre scriitorii cu care pornim totuși alături." *(Cei ce vin...,* în *Sburătorul,* an. I, nr. 3, 3 mai 1919).

Începînd cu al șaptelea număr (31 mai 1919), poetul D. Nanu susține [1] o nouă rubrică, Corespondență literară, care devine curînd Poșta redacției (nr. 9, 14 iunie 1919), unde, cel mai des, sub inițiala S., răspunde E. Lovinescu (numai în primul an și cu aceeași prezență nestatornică). O parcurgere a acestei rubrici nu e lipsită de interes.

Printre primii cărora li se răspunde se află G. Călinescu : „*G. Călin.* Iată vă facem plăcerea dv. și a cunoscuților citînd ultima strofă din *Flașnetarul:* «Papagalul verde / Țipă amintind / Viața ce se pierde / Uitări ce se-ntind». În adevăr, cu asemenea versuri viața se pierde." (D. Nanu : *Corespondență literară,* în *Sburătorul,* an. I, nr. 7, 31 mai 1919.) Călinescu recidivează, de astă dată cu *cugetări.* Răspuns [2] : „Cîteva cugetări sunt spirituale,

---

[1] „I-am cedat locul pentru un atelier de reparațiuni poetice" îi scria, în legătură cu aceasta, E. Lovinescu Elenei Farago, la 10 mai 1919.

[2] Răspunsul lui E. Lovinescu e obiectiv. Iată *cugetările,* avînd titlul *Sic cogito :*

„Lumea aceasta e întocmai ca un ocean : la suprafață presărat de noctiluce sclipitoare iar la fund plin cu monștri tentaculari.

Și tatăl de copii și poetul creează : primul însă vede în copiii săi niște ființe inferioare lui și caută să-i educe, pe cînd celălalt crede întotdeauna că s-a întrecut pe sine în operele sale și admiră.

Plînsul e ca ploaia : cînd e liniștit alungă din suflet colbul micilor necazuri ; cînd vine cu vijelie îl inundă.

Ultimul argument al ignorantului mai în vîrstă decît tine e că are mai multă experiență în viață.

Dacă omul caută adevărul o face din frică. De acum, cînd teama se risipește, Dumnezeu nu va mai vedea decît rar firul

dar e atît de greu de urmărit originalitatea în cugetări". (*Sburătorul*, an. I, nr. 24, 27 septembrie 1919.) Nu descurajează nici acum, revenind cu versuri[1]. Perseverență răsplătită de : „Lucruri promițătoare". (*Sburătorul*, an. I, nr. 31, 15 noiembrie 1919.)

Viitorul „sburătorist" Camil Baltazar și Tudor Măin[escu][2] sînt, oarecum, descurajați : „*Leopold Gold-*

încolăcit al fumului de tămîie îndepărtîndu-se spre albastrul cerului.

Acel care a născocit purgatoriul a fost cel mai josnic om din lume. După el, poți să-ți tăvălești haina vieții prin toate mocirlele, fără pericol ; iese la spălat...

Cînd un critic te laudă, îi admiri pătrunderea de spirit ; cînd ezită, îi aduci aminte că e om.

Înțeleptul se îndoiește sau e convins ; naivul crede.

«Un bărbat care e urît» poate fi o propoziție logică. «O femeie care nu e frumoasă» e contradictoriu.

Geniul și nebunia sînt ca infinitele unei linii trigonometrice. Poți trece de la una la alta ca tangenta de la plus la minus infinit."

Au fost publicate postum în *Viața românească*, an. XXVII, nr. 6, iunie 1974.

[1] Printre manuscrisele călinesciene (Mss. 1, p. 163 *verso*, cu însemnarea scrisă cu creion albastru „v. *Sb*, 31") se află două din aceste poezii. Informația și cele două poeme ne-au fost furnizate de cel mai avizat editor al operei călinesciene, Andrei Rusu.

Puține lucruri sînt însă promițătoare în cele două sonete. Le citățm spre edificare :

„Plec berzele din aripi fîlfiind, / Avînd tovarăși stol de rîndunele, / Cu voi se duc și visurile mele, / În plaiuri depărtate de colind. // Cîte din voi și ele vor pieri, / Căzînd, din sbor, în mare obosite ? / Cu ochii duși spre țărmuri nesfîrșite, / Uitate acolo, cîte veți muri ? // Cu primul mugure, oști pelerine / Veți reveni la cuiburi părăsite ; / Vai ! multe-atunci îmi veți părea străine. // Veți ciripi subt streașina plecată / Ca-n alte dăți, dar n-o să iasă nimeni, / Căci n-oi mai fi același de-altădată." *(Sonet)* Și :

„Cad frunzele, iubito,-ngălbenite, / Iar vîntul rău le-mprăștie pe-alee, / Azi nu mai stau pe bănci, cu lungi condee, / Flăcăi, scriind pe nisip celei iubite. // Uitat ie-acum stejarul plin cu ghindă / Și fruntea-i e de jale-ncărunțită, / Că nu-s copii cu fața rumenită, / În brațe moi, mijlocul să-i cuprindă. // Nici ciripit ; doar vîntul șuerînd, / Drept bărci pe lac merg legănate frunze, / Truditul soare-adoarme mai curînd. // Te iert, a inimii aprigă doamnă, / Că nu mai vii. Uitare-i toată firea. / Poate tîrziu... Însă, acum e toamnă." *(Cad frunzele)*

[2] Acestuia între timp îi apăruse în *Însemnări literare* poezia *Curtezana*.

Scanned with OKEN Scanner

stein. Focșani. O marcă nu mă obligă la răspuns, tînărul meu prieten Leopold Goldstein. Numai *poșta redacției* e singurul meu mijloc de a răspunde. O să treacă multă apă pe Milcov pînă ce versurile dumitale vor fi publicabile. *Eile mit Weile.* Și mai ales învață să distingi pe *â* de *ă*." [1]

În numărul 11 (28 iunie 1919), dăm peste aceste surprinzătoare cuvinte adresate lui „*Ion Amaru. Bacău:* Vă prezicem un viitor frumos. Se simte o forță sub actuala neîndemînare." [2]

Viitorului poet atît de personal, Vladimir Streinu, i se dă acest răspuns (*Sburătorul*, nr. 47, 3 aprilie 1920): „*Vlad. Str...* Încă nu."

Alte răspunsuri, unor veleitari, sînt amuzante: „*Verdeanu...* Viața are atîtea inexorabile necesități sufletești, că aceea de a învăța să scrii versuri, chiar bune, e mai mult o piedică pe care ți-o atîrni de picior. Dacă sînteți milionar, aveți tot timpul să vă omorîți urîtul vieții și cu acest sport." ; „*Cazian.* Reproducem pentru satisfacția d-sale personală numai o strofă din *Cîntec*: «În fund stau eu, zicîndu-mi / Cu brațele trudite: / De ce nu mai revine / Iubita-ntre iubite?»" ; „*E.C. Dec.* Cît e de prozaic: «A pleca înseamnă să mori cîte puțin», în linia fluidicului: «*Partir c'est mourir un peu*» al lui Haraucourt!" ; „Redacția *Sburătorului* către locotenent Nicolescu D. Ioan: «Avem onoarea a vă anunța că descrierea de față s-a pus la coș»".

Ecouri imediate, în epocă, favorabile apariției *Sburătorului* sînt puține. Cu promptitudine vine salutul lui N. Davidescu, viitor colaborator al revistei și frecventator al cenaclului: „Această revistă are șansa să însemne o

---

[1] Reproducînd incomplet acest răspuns, Camil Baltazar îl comenta cu binecunoscuta-i infatuare: „Ceea ce nu l-a împiedicat ca numai după un an și jumătate, adică în 1921, să îmbrățișeze cu căldură poezia mea și să mă publice. Trecuse probabil suficientă apă pe Milcov." (Camil Baltazar, *Autobiografie*, în *Capricorn*, nr. 1, noiembrie 1930.)

[2] Amănunte asupra acestui interesant bacovian, pe numele său adevărat Ion Iordăchescu, se găsesc în articolul prof. M. Cosmescu, *Reviste și tradiții literare băcăoane* (*Limbă și literatură*, nr. 15, 1967) și în *Bacovia* de Agatha Grigorescu-Bacovia (București, E.S.P.L.A., 1962, p. 168).

realitate vie în mișcarea noastră culturală. Nu pare anchilozată în formele stereotipe, dar nici nu suferă intelectualicește de libertinajul debutanților.“ (*Mișcarea culturală. „Sburătorul“ an. I, nr. 1,* în *Steagul,* an. V, nr. 342, 25 aprilie 1919.)

Din Transilvania, *Luceafărul,* care nu peste multă vreme va polemiza cu Lovinescu în problema „revizuirilor“, întîmpină apariția *Sburătorului* cu simpatie :

„*Sburătorul* apare sub direcția d-lui Eugen Lovinescu și aduce unele pagini de literatură bună. Desprindem din articolul prolog această făgăduială a criticului : «Sperăm să punem între paginile *Sburătorului* o floare presată : floarea bunului-simț, care e mai puțin răspîndită decît s-ar crede». E o făgăduială bună cu condiția să te ții de ea. Și noi îi urăm *Sburătorului* tăria de a nu-și uita niciodată făgăduiala.

O revistă săptămînală bună nu poate fi decît folositoare mișcării noastre literare care în România Mare trebuie să aibe orizonturi noi.“ (*Luceafărul,* nr. 9, 1 mai 1919.)

3. E timpul să vedem care erau punctele „programului“ revistei, redactat de E. Lovinescu, tipărit pe prima pagină în cel dintîi număr al *Sburătorului.*

După un început în care stilul baroc și retorismul primei faze critice lovinesciene se desfășoară nestingherit, urmează necesarele precizări mai la obiect. Ele singure nu alcătuiesc — nici nu era aceasta intenția directorului — un *program estetic,* ci enunță doar reperele unuia virtual, în fond niciodată închegat ca atare, ci precizat, cristalizat, de la număr la număr, de la serie la serie, în alte articole, note polemice, însemnări.

Se dau mai întîi lămuriri asupra inițiatorilor revistei : „Cei ce pornesc această revistă au primit de mult sărutarea Sburătorului. Sunt la mijlocul cărării vieții.“ O idee fundamentală pentru viața ulterioară a revistei (și a cercului) și căreia E. Lovinescu i se va devota, de acum înainte, cu totul — aceea a atenției acordate scriitorului tînăr, este imediat enunțată : „ne gîndim și la cei ce vin.

Scanned with OKEN Scanner

Virilitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generațiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutățile începutului.[1] Le vom fi de folos poate. Și vom fi fericiți de vom reuși să-i smulgem din ghearele răzvrătirii în care-i aruncă cele dintîi decepții literare."

Cîteva cuvinte în cele din urmă și despre „program" : „Cît despre program, va ieși din talentul celor ce vor publica la *Sburătorul*. Meritul revistei stă în limitele scrisului colaboratorilor lui. Faptele vor dovedi de suntem la înălțimea gîndurilor noastre bune. Atît. De vor voi, cititorii vor trage un epilog la sfîrșitul încercărilor noastre. De prolog nu e nevoie. Cum nu suntem nici prea tineri, nici prea bătrîni, n-avem nici nesiguranțele îndrăznețe ale începătorilor, nici sfîrșeala pretențioasă a bătrînilor maeștri. Credem că avem o cumpătare matură. Și ca unică făgăduială sperăm să punem între paginile *Sburătorului* o floare presată : floarea bunului-simț, care e mai puțin răspîndită decît s-ar crede."

Poate că era prea puțin, prea general și prea vag. Dar această lărgime de vederi ca și indicarea precaută a unor direcții, calea de mijloc aleasă de Lovinescu atunci apare foarte nimerită, iar pentru destinul viitor al revistei (evoluînd pe aceste trasee, mai pronunțate doar) se va dovedi și fertilă.

Stimulat polemic de părerile literare ale unor confrați de la alte reviste[2], E. Lovinescu continuă să-și precizeze în numerele următoare programul. Aceia credeau că literatura păcătuiește prin exces de amabilitate, că-i in-

---

[1] „Omul fără copilărie, omul care nu s-a putut niciodată apropia de scriitorii mai bătrîni, pe care i-a cunoscut, refuzînd organic orice situație ce i se părea, printr-o susceptibilitate excesivă, dependentă, se apleca acum spre tinerime cu o căldură, pe care n-o găsise în debuturile lui." (Anonymus Notarius, *op. cit.*, p. 44.)

[2] În *Letopiseți* (30 noiembrie 1918), la rubrica *Cavalcade*, cineva (poate Dragoș Protopopescu) cu pseudonimul Ion Secure (așa a semnat însă poetul I. D. Pietrari) scrie *Despre oamenii amabili*. Descoperind literatului român, în afara „cultului incompetenței", și pe acela al „amabilității", respectivul I. Secure reproșează lui E. Lovinescu excesul de civilitate : „Cel mai mare dintre acești amabili a fost, s-o spunem senin, criticul Lovinescu. [...] Poetul Eftimiu va trebui să aibă în viața lui un moment în care să impute excesivul concurs de iubire acordată. Mai tîrziu criticul a înțeles sacra frumusețe de a fi rău. Revizui-

capabilă să controleze și să orienteze. E. Lovinescu pune altfel problema, mai potrivit, găsind acum prilejul de a atinge, în treacăt, și alte chestiuni (lipsa de audiență a scriitorului la public, printre altele), observînd atmosfera „neprielnică de parțialitate" ce înconjura literatura, respingînd scoborîrea de la polemica de idei „la oameni", „jocul intereselor", „sectarismul", negativismul deprimant. Este formulat acum clar, răspicat un principiu de la care revista nu s-a abătut niciodată, uneori chiar exagerînd în fidelitate, cel al „bunăvoinței față de fenomenul literar" : „Răsărit de la noi sau aiurea, de la prieteni sau de la dușmani, el este binevenit prin însuși actul producției lui. E mai bun sau mai rău. E datoria criticei de a doza. Nu trebuie însă privit cu vrăjmășie și, mai ales, nu trebuie privit prin cristalul unei formule literare. Cu atît mai puțin al unei dușmănii personale. Pornit dintr-o dorință dezinteresată, e vrednic de respect.

Critica nu abdică, firește, de la drepturile ei. Își recunoaște însă și o mare datorie, nu numai față de publicul pe care vrea să-l lumineze, ci și față de artiști : datoria imparțialității. Îndărătul ei trebuie să fie o convingere indestructibilă : opera de artă se naște dintr-un prisos sufletesc. Și nimic nu stimulează mai mult sufletul artistului decît bucuria creației. Criticul trebuie să-l dezlege de blestemul lui Adam. În plină conștiință a menirii lui, cu dragoste și pietate, trebuie să se plece fratern pentru a vărsa apa bucuriei peste mlădița plăpîndă ce

---

rile celorlalți porneau, poate, de la o autorevizuire. Și mergea greu, dar ceva mai bine."

Revista (director Dragoș Protopopescu-Blebea, prim-redactor Scarlat Struțeanu, redactor Perpessicius) nu era însă antilovinesciană. În afara articolului din care am citat, numele lui Lovinescu mai este pomenit într-o notiță (10 decembrie 1918) : *„Paginile de război* ale d-lui Lovinescu au fost primul volum serios care a împrăștiat după plecarea nemților obsesia scrisului cotidian al ocupației".

Tot despre „amabilitatea" criticii scria și G. Ibrăileanu : „Datoria criticei este să încurajeze numai ce este de talent în această literatură nouă și să ia poziție hotărîtă împotriva scriitorilor care nu au meritoriu decît intențiile. [...] Dar din nefericire critica actuală, aproape în întregime, face contrariul." *(Datoria criticei*, în *Însemnări literare*, an. I, nr. 8, 24 martie 1919.)

va lega rodul de mîine." (*Apa bucuriei, Sburătorul,* an. I, nr. 2, 26 aprilie 1919.)

Curînd, E. Lovinescu reia ideea fundamentală a articolului-program, adresîndu-se cu largă înțelegere, uimitoare am putea spune, prin sinceritate și dezinteresare, *celor ce vin*[1]: „Vom deschide paginile *Sburătorului* și tinerilor necunoscuți ce-și strîng în palme tîmplele înfierbîntate. La masa noastră rotundă, cu locuri nenumărate și hotărîte mai dinainte, vom primi pe rînd, și în această calitate binecuvîntată, și pe oaspeții inspirați ai generației ce se ridică. În fiecare număr[2] al *Sburătorului* vom da cuvîntul și unui scriitor cu totul nou, sau care nu e încă îndeajuns de prețuit. Nu va fi poate cea mai bună dintre literaturi; va fi însă cea mai aleasă din materialul ce se polarizează în jurul revistei. Publicînd-o sub forma aceasta socială, atragem atenția cititorilor asupra tinerilor ce bat la poarta vieții literare. Timpul îi va selecta, firește, mai bine. Noi nu facem decît să ajutăm timpul." (*Cei ce vin..., Sburătorul,* an. I, nr. 3, 3 mai 1919.)

Amintirea greutăților și servituților propriului debut la *Epoca* lui Timoleon Pisani, precum și o anume structură temperamentală vor fi vegheat la scrierea acestor rînduri. Criticul însuși, citînd în „schița bio-bibliografică", finalul de la *Cei ce vin...,* nu-și poate stăpîni un amar comentariu patetic, sentimental: „Tot ce a făcut criticul douăzeci de ani după aceea izvorăște din aceste simple rîn-

---

[1] N. Davidescu are cuvinte de aprobare pentru intenția lovinesciană: „Atitudinea d-lui Lovinescu e poate cea mai înțeleaptă pe care o poate avea critica. Ea va contribui, dacă va fi aplicată cu lărgime și fără indulgență, să aducă pe lîngă spiritul de continuitate literară și varietatea necesară unei mișcări literare viabile." (M i ș c a r e a c u l t u r a l ă. *„Sburătorul", an. I, nr. 3,* în *Steagul,* an. V, nr. 347, 7 mai 1919.)

[2] Chiar dacă acest lucru nu s-a întîmplat de la început și nici mai tîrziu nu a căpătat, foarte repede, oarecare consecvență, e adevărată această apreciere a lui Eugen Simion: „Nu e întîia oară, în publicistica românească, cînd se face apel la forțele necunoscute ale tinerilor, dar e un fapt neobișnuit într-o epocă de mari lupte literare să se ceară tinerilor numai și numai talent și să nu se condiționeze promovarea lor de aderența la o convingere literară dinainte stabilită". *(E. Lovinescu, scepticul mîntuit,* Editura Cartea românească, 1971, p. 58.)

duri, neașteptate pentru firea lui. Din ce adîncuri au țîșnit ? Poate din stratul cel mai profund al personalității lui refulate, după cum o dovedește persistența în fața tuturor adversităților, în 1919 ca și în 1942." (*Op. cit.*, p. 45.) Iar în *Memorii* (III), amintindu-și despre „străduința *Sburătorului* pentru poezie", găsea acțiunii revistei și „rama unei imagini", spunînd că „a umblat cu nuielușa de alun a descoperitorilor de ape subterane". În același text, el înțelegea să justifice gestul său înscriindu-l în „psihologia epocei și în însăși misiunea bine înțeleasă a criticei". E. Lovinescu reflecta și asupra destinului criticilor, în împlinirea căruia el a fost unul dintre puținii privilegiați : „și prin lipsa lor de temperament personal, și prin comprehensiunea datorită tocmai acestei lipse, și prin conștiința, obscură dealtfel, a meritului, legat, în parte, de punerea în valoare a forțelor noi, ei fac operă de prospecțiune, în terenuri în care bănuiesc prezența aurului literar" (ed. cit., p. 562—563).

E. Lovinescu nu ar fi încetat să completeze foarte repede „programul" anunțat dacă nu ar fi fost nevoit din rațiuni polemice să-și schimbe obiectivul foarte curînd.

Ajunși aici credem că putem să ne îngăduim o mică digresiune urmărind care erau necazurile cotidiene ale lui E. Lovinescu ca director de revistă, problemele pe care le avea de rezolvat, principiile după care se conducea în raporturile cu cei care colaborau la revista sa. O vom face folosindu-ne de cîteva piese ale corespondenței sale fălticenene din 1919—1920 cu Liviu Rebreanu [1], redactor al revistei, cu Marcel Romanescu[2] colaborator în prima serie și cu Elena Farago [3].

Prima realitate neplăcută de care se izbește directorul *Sburătorului* este neglijența corecturilor, mulțimea erorilor de tipar, mai mari sau mai mici de care paginile revistei, la început, sînt pline. „N-am pe nimeni să mă ajute. Pînă și corectura o fac tot eu", se lamentează, într-un rînd, criticul într-o scrisoare către Elena Farago (datată

---

[1] Publicată de către Stancu Ilin, în *Tribuna*, nr. 35, 1972.

[2] Comentată de Eugen Simion, fragmentar, în *Scepticul mîntuit*, p. 68—69.

[3] Publicată de C. D. Papastate în volumul citat.

Scanned with OKEN Scanner

31 mai 1919). Astfel titlul[1] unei poezii de Maria Cuntan apare greșit, iar un cititor din Călimănești îl anunță că articolul *Nemesis (Sburătorul*, an. II, nr. 11, 24 iulie 1920) de G. Murnu a apărut pe copertă ca aparținînd lui E. Lovinescu. Acesta nu-și poate stăpîni o îndreptățită indignare : „E pur și simplu grozav ca neglijență ! Te rog pune o notiță restabilind adevărul." (Carte poștală către L. Rebreanu, din Fălticeni, 29 iunie 1920.) Rebreanu la rîndul său avertizează corectorul pe verso : „D-l Alexandru să citească, să mediteze și să mi-o păstreze !" De un adevărat ghinion e urmărită Elena Farago față de care criticul are „obligațiuni" și care era și unul dintre cei mai pretențioși colaboratori în această privință. „Am dat toate instrucțiunile cuvenite — încearcă s-o liniștească E. Lovinescu—. Numai de mi se vor respecta. Tremur de pe acum. De nu ți-ar dispărea vreo strofă, de ar fi versurile destul de «aerate» și apoi la locul «lor». Țin să-ți spun că ești *unicul* scriitor ce pune condiții de ordin tehnic. Absolut *unicul*. Dictatorul în această chestie este culegătorul șef, d. Luscan — ca să-l numesc."

„O urmărește destinul cel rău", ajunge să creadă, în cele din urmă, și directorul. Din trei poezii i se sar versuri. E. Lovinescu îl roagă pe Rebreanu personal să se ocupe de corectură : „Fă-i corectura cu cea mai mare îngrijire și numără versurile, ca să nu i se sară vreunul. [...] D-na Farago crede acum în persecuția cuiva din redacție." (Scrisoare datată 18 aug. 1919.)

Foarte curînd însă E. Lovinescu însuși greșește. Poeta îi trimisese două versiuni din poezia *Întîile raze* (în *Sburătorul*, an. I, nr. 20, 30 august 1919), „una bună și una renegată". Criticul trimite la tipar „versiunea cea rea". Încît nu-i mai rămîne decît să se resemneze recunoscînd că : „Are tot dreptul să creadă că o persecut". (Scrisoare din 2 sept. 1919.)

Mai grave decît greșelile de tipar erau însă dificultățile de desfacere a revistei, mai ales în provincie. Aurel George Stino și-l amintește pe E. Lovinescu interesîn-

[1] Titlul corect este *Fire pierdute* și nu *Fire pierdută* cum a apărut în *Sburătorul*, an. I, nr. 19, 23 august 1919.

Scanned with OKEN Scanner

du-se, în vacanță, „cum mergeau publicațiile sale, *Lectura pentru toți și Sburătorul*". (*Op. cit.*, p. 26.) Lui L. Rebreanu i se jeluiește pur și simplu, dramatizînd : „Toate ar fi bune, dar ce păcat că revista nu merge ! E o jale să vezi numerele ce nu se vînd. Am fost zilele aceste în Cernăuți — slab și pe acolo. E de crezut că țara asta n-are nevoie de literatură." (Scrisoare din 2 sept. 1919.) Dacă revista nu se vinde, nici colaboratorii nu pot fi plătiți cum trebuie sau sînt onorați cu întîrziere. Încît iată-l pe E. Lovinescu, obligat să facă compromisuri în privința literaturii publicate și pierzîndu-se în adevărate statistici de contabilitate : „Intercalează printre numerele ce vin și mai multă literatură rămasă pe de lături (Scurtu, Ignotus, Pamfil, Relgis, Cunțan, Ion Sîn-Giorgiu, Moscovici, Rally) — și pentru scopul urmărit de revistă, dar și pentru rațiuni bugetare, micșorînd costul unui număr. [...] M-am înțeles cu d. Benvenisti. Scriitorii trec pe la el, care le dă bani contra chitanță, în contul meu. Sub nici un cuvînt, nu se va plăti mai mult de 50 de bucată și 30 cronică. Adună mai ales proză de la Demetrius, Cazaban etc... Lui Davidescu îi datorăm o cronică din no. 16 ; treci cu el pe la d. B. ca să-l achite pentru această cronică și pentru toate ce le va aduce (*à* 30 lei). Cu Șirato stăm astfel. Cred că a scris 17 cronici (una în fiecare număr). În acest caz, i s-ar cuveni 510 lei. După carnetul meu i-am dat prin d-ta (și 100 lei direct) suma de 430. I se mai cuvin deci 80 lei. Du-l la Benvenisti să încaseze și această sumă."

Nu toți colaboratorii au același regim. Cei mai tineri, ultimii veniți nu erau de regulă remunerați. În unele cazuri, pentru preîntîmpinarea eventualelor proteste, E. Lovinescu preferă să nu-i publice. Nu fără a-i asigura însă, cu tact și diplomație, asupra calității deosebite a literaturii lor. E ceea ce i se întîmplă printre alții și poetului Marcel Romanescu : „În ce privește condițiile materiale ale *Sburătorului* — îi scrie E. Lovinescu acestuia, la începutul anului 1920 — mă pun în situația de a-ți da cîteva lămuriri complementare, pe care le-aș fi crezut inutile. *Sburătorul*, la început, a avut un mic fond de rulare care a agravat prăpastia bugetului lui. Actualmente nu se susține decît prin jertfa, foarte limitată, a editorului și fide-

Scanned with OKEN Scanner

litatea nelimitată a celor vreo douăzeci de scriitori. Fonduri nu are. Cum, pe de altă parte, principiul răsplății materiale a muncii intelectuale este legitim, dintr-un scrupul firesc nu voi publica cele două poezii pentru a-ți da posibilitatea să le faci o carieră mai fructuoasă. Îți rămîn totuși dator cu satisfacția de a le fi citit în aceste frumoase zile de ianuarie."

Cu toate acestea, criticul e preocupat de prezența susținută a principalilor colaboratori pe care are grijă să-i publice regulat sau îi îndeamnă să fie mai productivi. Cele mai dese îndemnuri, în acest sens, îi sînt adresate lui Liviu Rebreanu : „Nu uita să dai și d-ta vreo nuvelă, căci contribuția d-tale literară a fost pînă acum din cele mai modeste" (Scrisoare din 12 august 1919) și „îngrijește-te de material, mai ales de proză [...]. În primul rînd va trebui să cauți să dai cel dintîi exemplu bun : să publici nuvele. Cred că ar fi timpul." (Scrisoare din 18 august 1919.)

Criticul nu vrea să-și piardă colaboratorii și e foarte atent să nu-i contrarieze sau să le trezească susceptibilitățile. Cu unii dintre ei e aproape tiranic, încercînd să obțină în exclusivitate pentru revista sa colaborarea lor. „Poezia d-tale va fi, cred, în numărul întîi — îi scrie E. Lovinescu Elenei Farago, la 30 martie 1919. E chestia acum să ne mai trimiți [...] Să ne dai cel puțin preferință față de *Însemnări.*" Peste puțin timp revine, la fel de categoric : „Poezia, la care lucrezi acum, rezerv-o tot pentru revista noastră, care e și a dumitale. Teoriile ce-mi faci (voi mai scrie pe aici, pe colo) mă miră de la dumneata care m-ai deprins cu mai multă fidelitate sufletească." Lui Liviu Rebreanu îi scrie la 8 august 1920 o carte poștală în legătură cu colaborarea lui M. Iorgulescu, cronicar literar al *Sburătorului* cîtva timp : „Scumpe amice, văd că l-ai omis pe Iorgulescu din no. 13. Pune-l, te rog, în orice caz căci e un element prețios și una din condițiile colaborării lui e periodicitatea. De-l lași pe om o dată, a doua oară se lasă el singur." Într-adevăr E. Lovinescu, după cum îi mărturisește într-un rînd lui Marcel Romanescu, avea „procedee politicoase" față de colaboratorii revistei sale. Altă dată observă că unii dintre ei au părăsit revista sau scriu prea rar. Alarmat, cere redactoru-

Scanned with OKEN Scanner

lui Liviu Rebreanu amănunte și explicații : „Ce e cu Mândru ? E vremea să-i apară o schiță și un ciclu de sonete. Dă-i drumul. Vianu nu mai dă semne de viață ? Ce e cu Sanielevici, care pare că începuse un ciclu de articole și s-a oprit ?“ (Scrisoare din 2 sept. 1919.)

Fără îndoială, E. Lovinescu era un director de revistă care se lua în serios, conducîndu-se, mai ales în relațiile cu scriitorii la a căror colaborare ținea în mod deosebit, după niște principii foarte sănătoase, ducînd o politică redacțională abilă, cultivînd micile vanități, ocrotind inerentele susceptibilități, reușind, în limitele posibilului, să facă cît mai puține compromisuri și să nu se abată de la programul stabilit.

4. Primul moment de bilanț al revistei, după 26 de numere, aduce sub semnătura directorului *(Tabla de materie* [1], *Sburătorul,* an. I, nr. 26, 11 octombrie 1919) cîteva observații, concluzii, precizări inspirate de literatura publicată pînă atunci. Ce este de reținut din acest text important ? Mai întîi motivarea absenței unei formule precis definite și delimitate, sub semnul căreia să se fi așezat *Sburătorul :* „În exerga *Sburătorului* n-am bătut nici o formulă ; n-am ținut seama de datele elementare ale psihologiei populare care cere un punct de raliere și prestigiul unei formule definitive ; am rupt, mai ales, cu tradiția lectorului român, așa cum l-au format optzeci de ani de lupte literare. [...] Orice formulă este insuficientă prin definiție : vede numai o latură sau un amănunt și le exagerează. Arta nu stă nici în opinca țăranului, nici în

[1] Încă din august E. Lovinescu îi încredințase lui Liviu Rebreanu sarcina alcătuirii acestei table de materie. Descoperim, în rîndurile referitoare la acest lucru, un E. Lovinescu preocupat de cantitate și de competiția cu alte reviste, grijuliu și prevăzător : „Încă ceva, te rog să prepari *tabla de materie* care se va publica odată cu no. 26 — jumătate de an, așa cum s-a publicat și în *Însemnări literare.* Facem un volum de peste 500 de pagini ! Tabla de materie trebuie făcută de pe acum, să nu ne apuce vremea fără ea.“ (Scrisoare din Fălticeni, datată 18 august 1919.)

nevroza estetului ; arta e mai largă și mai multiformă." O formulă implicită a existat totuși. Și acesteia îi dă E. Lovinescu abia acum expresia clară, primii doi ani de apariție ai *Sburătorului* ilustrînd-o deplin : „N-am pornit *Sburătorul* sub ocrotirea unei formule literare. Nu credem a fi ieșit din epoca luptelor literare : credem că a venit însă și vremea unei reculegeri și a unui eclectism luminat [1] în domeniul felurit al artei ; nu e revistă mai de seamă în Apus care să nu fi ajuns la această concepție matură și așezată ; peste curentele necesare ca fermente de viață e imperioasă și o operă de armonizare. Pe aceasta voim s-o îndeplinim."

După ce teoretizează acest eclectism [2] al *Sburătorului,* E. Lovinescu, reproducînd rîndurile finale ale „programului" din primul număr, conchide categoric, dar cu nuanțările de rigoare : „după jumătate de an de străduință sunt bucuros că pot oferi cititorilor, ca îndreptățire, o tablă de materie din care vor putea vedea că, în împrejurările de acum și cu talentele pe care le avem, *Sburătorul* nu putea da o literatură mai bună". Ceea ce era foarte adevărat.

---

[1] Căruia îi corespunde, mai ales în prima serie a revistei, orientarea estetică foarte variată a colaboratorilor. Vor publica deci la *Sburătorul* sămănătoriști, poeți „de concepție", simboliști, neosămănătoriști, tradiționaliști, fantaziști, poeți ai socialului și ai sentimentului etc.

[2] El nu va fi caracteristic numai *Sburătorului.* Și alte reviste, unele mai importante decît *Sburătorul,* nu vor porni de la început cu un program ferm și avînd o formulă precizată. Iată ce citim de pildă în *Gîndirea* (an. I, nr. 2, 15 mai 1921) la C r o n i c a m ă r u n t ă : „Lămurim încă o dată pentru nerăbdători că nu am voit a reprezenta un curent sau o tendință. Așteptăm cristalizarea lor, în jurul nostru sau al altora, se va vedea. Pînă atunci și poate abia de acolo înainte vom deschide larg coloanele tuturor scriitorilor și tuturor talentelor (nu e totuna) ce se vor fi simțind bine sub modesta copertă a săracei noastre reviste. În anemica noastră mișcare literară nu este încă loc astăzi decît pentru publicații eclectice."

„*Sburătorul* publică astăzi din toți autorii cunoscuți fără să facă vreo alegere de școală sau de directivă", va prezenta revista Camil Petrescu. (*România de azi. Pași spre viața românească. Revistele literare actuale,* IV, în *Limba română,* an. I, nr. 4, Timișoara, miercuri 4 februarie 1920.)

Parcurgerea aceleiași table de materie îi prilejuiește lui Tudor Vianu [1] cîteva reflecții de altă natură și nu la fel de optimiste. Faptul care reține, înainte de orice, atenția lui Tudor Vianu este abundența lirismului și a beletristicii în general, în detrimentul „genului obiectiv" și al „doctrinei". Vianu trage de aici niște concluzii deosebite de ale lui E. Lovinescu, speculează, compară cu ceea ce se petrece în alte țări : „S-ar putea spune că trăim spontan, dar cugetăm puțin asupra vieții. Nu tot așa se întîmplă și în țările de mai veche cultură. Acolo cifra activității de reflexiune intelectuală întrece cu mult pe aceea de creațiune poetică. Lucrul se explică prin mulțimea problemelor puse de un mediu foarte complicat și de o tradiție foarte lungă și foarte bogată. Dimpotrivă, starea constantă la noi ar putea dovedi simplicitatea relativă a mediului nostru și noutatea tradițiunii la care aparținem."

Situația aceasta i se pare însă lui Tudor Vianu de neacceptat, constatînd schimbările ce se produseseră în societatea românească precum și posibilitățile nefolosite pe care le oferea literatura noastră de pînă atunci : „Sunt încă destule probleme și încă destule personalități nevalorificate care își cer un cercetător serios. Apoi mediul nostru a căpătat, în cîțiva ani, prin invazia și interpenetrațiunea de clase la care asistăm, o mare complexitate, în toate privințele, o nevoie de o nouă silință studioasă, obiectivitate și analiză." (Însemnări. *Cîteva constatări*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 27, 18 octombrie 1919.)

E. Lovinescu însuși observase excesul producției lirice. Dar nu la modul grav al lui Vianu. Ba chiar privind cu îngăduință acest fenomen. Gîndindu-se în primul rînd că, dată fiind puțina atenție acordată de public poeziei, singurii cititori statornici ar fi fost cei doritori să

---

[1] Nota semnată T. V. e, fără îndoială, scrisă de Tudor Vianu. Îndreptățește afirmația noastră nu numai tonul, stilul, seriozitatea cu care este pusă problema, dar și o aluzie a lui E. Lovinescu la acest text, pe care o găsim în *Memorii*, II (ed. cit., p. 344) : „Recentului autor al poeziilor publicate în *Sburătorul* [lui Tudor Vianu] i se părea că sucombăm sub valul infantilismului liric și că trebuie să ne afirmăm maturitatea printr-o reculegere în alte domenii de preocupări obiective".

Scanned with OKEN Scanner

scrie ei înșiși versuri : „Nu se citesc poeziile. Numai cei ce versifică și dînșii urmăresc poeziile altora. Cîți cititori de poezie atîția poeți actuali sau viitori ! Cînd surprind vreun tînăr silabisind versuri sub castanii Cișmigiului, sunt sigur că-l voi întîlni la poșta redacției *Sburătorului*. Iată adevărul asupra situației poeziei române..." *(O revistă literară la... Galați, Sburătorul,* an. I, nr. 18, 16 august 1919.)

Remarcă și el însă invazia lirismului în teritoriile altor forme literare : „Proza lui Delavrancea e lirică ; nuvelele d-lui Brătescu-Voinești reproduc sub diferite nume sufletul scriitorului ; mai sinceră, d-na Hortensia Papadat-Bengescu își notează, fără înconjur, bătaia inimii în pagini patetice de lirism". Dar nu se alarmează nici de această dată. „Coarda lirismului" o consideră caracteristică sufletului nostru și privește lirismul drept „o formă de evoluție literară, la care ne-am oprit deocamdată". *(Cele două coarde,* I, în *Sburătorul,* an. I, nr. 20, 30 august 1919.) Nu propune soluții, nici nu indică încă alte drumuri, deși constată că scriitorul român, la acea dată, se complăcea exclusiv în „arcanele eului". O va face mai tîrziu, după ce se vor fi scris și operele care să-i susțină pledoaria pentru o literatură obiectivă.

5. La aproape două luni de la comentarea tablei de materie, E. Lovinescu are șansa unei adevărate descoperiri, în persoana tînărului student în matematici, Dan Barbilian, viitorul mare poet Ion Barbu. Acesta, după ce fusese respins categoric de *Viața românească,* răspunde printre primii apelului adresat cu atîta solicitudine „celor ce vin". În coincidența ivirii unui nou poet, cu desfășurarea funeraliilor naționale ale lui Vlahuță, criticul va descifra un simbol — stingerea vechii generații și nașterea poeziei noi. Ziua aceea va fi evocată într-o celebră pagină din *Memorii,* II (ed. cit., p. 277—278).

Mai strîns, evenimentul fusese relatat, mai înainte, într-o convorbire cu Felix Aderca : „...Da, într-o zi se prezintă cu un caiet de versuri un tînăr, din fire îndîrjit și indignat. *Sburătorul* apărea. Se recomandă Popescu. Nu

Scanned with OKEN Scanner

era un solicitator obișnuit... (Primeam foarte mulți, din toate breslele !) Tînărul avea un remarcabil simț al ritmului și o gîndire largă, îndrăzneață.

— Versurile dumitale vor apare în *Sburătorul*, îi zic, dar înțelegi că nu le putem iscăli chiar așa. Popescu... Să-ți iei un pseudonim.

— Popescu e chiar pseudonimul meu, răspunde tînărul. Adevăratul meu nume e Dan Barbilian — licențiat în matematici !

De aci a trecut mai ușor la Ion Barbu, care e numele unui bunic al poetului." *(De vorbă cu d. E. Lovinescu,* în *Mișcarea literară*, an. I, nr. 2, 22 noiembrie 1924.)

Soția poetului va completa, mai tîrziu, toate acestea, reproducînd și finalul conversației de atunci : „«De ce nu scrii sub numele dumitale ?» l-a întrebat criticul pe tînăr. «E mai potrivit decît Popescu !» «Nu vreau să știe tatăl meu că scriu versuri, ar fi o decepție prea mare pentru el», a fost răspunsul scurt. «Atunci ?» «Voi lua numele bunicului meu după tată, Ion Barbu !» (Gerda Barbilian : *Ion Barbu. Amintiri*, București, Editura Cartea românească, 1975, p. 70.)

După un procedeu care va deveni metodă (îl folosise mai reținut, nu cu mult timp în urmă, în cazul maiorului Gheorghe Brăescu [1]), E. Lovinescu publică în numărul 34 al *Sburătorului* (6 decembrie 1919) cinci poezii de Ion Barbu : *Ființa* [2], *Lava*, *Munții*, *Copacul*, *Banchizele*, însoțindu-le și de prezentarea sa elogioasă, tipărită pe prima pagină, „articol-proclamație" (Camil Petrescu), adevărat act de recunoaștere a unui nou poet : „*Sburătorul* își face o cinste deschizîndu-și coloanele acestui nou poet, căruia i-am dat numele de *Ion Barbu*. Nimănui nu-i va scăpa viziunea genetică, lapidaritatea concepției și a expresiei, so-

---

[1] Tipărit în nr. 32 al *Sburătorului* (an. I, 22 noiembrie 1919) cu schița *Metodă nouă* și recomandat, în același număr, de articolul lui E. Lovinescu, *Psihologia profesiei*. Urmat în această primă serie a revistei de *Doi prozatori* și *Maiorul G. Brăescu*, I—II, în *Sburătorul*, an. I, nr. 47, 3 aprilie 1920 și an. II, nr. 51—52, 30 aprilie—7 mai 1921.

[2] Primă poezie publicată de Ion Barbu, ea apare în *Literatorul* din 28 septembrie 1918. Nu poate fi însă considerată ca marcînd debutul autentic al poetului.

brietatea relativă a acestui tînăr, care ne evocă în versuri frumoase și reci poezia forțelor naturii, a materiei inerte, a prefacerii universale și a misterelor germinației. Prin viziunea geometrică și noutatea concepției, cît și prin stăpînirea formei pietroase, literatura română s-a îmbogățit cu un nou talent tocmai în clipa în care își pierdea pe cel mai autorizat reprezentant al generației trecute. Este eterna goană a torței..." *(Un poet nou)*. Parcă citim din articolul lui T. Maiorescu despre M. Eminescu. Trecuseră nouă luni de la chemarea adresată „celor ce vin" [1].

Aproape în fiecare din numerele următoare ale *Sburătorului* (în primii doi ani de apariție) se publică în continuare poezii de Ion Barbu : *Pentru Marile Eleusinii, Panteism, Arca, Ți-am împletit, Umbra, Dionisiacă, Nietzsche, Pytagora, Fulgii, Peisagiu retrospectiv, Cucerire, Luntrea, Solie, Cînd va veni declinul, Rîul, Umanizare, Înfrîngere.* Poeziile stîrnesc, cum era și de așteptat, reacții contradictorii. N. Davidescu, pentru care poezie înseamnă „emoție intelectualizată", recunoscînd în lirismul barbian „cîteva foarte interesante virtualități", crede de cuviință să-i facă și unele recomandări urmate și de sublinierea unor calități : „Poezia d-lui Barbu se află, cu un material brut destul de intelectualizat, din punct de vedere al exprimării lui artistice, încă într-o fază pur lirică. Lipsește, cu alte cuvinte, din ea voința care să prezideze necontenit la înfăptuirea operei de artă. [...] Incontestabil însă că d. Barbu are vădite calități. Are mai întîi simțul panteistic al naturii, o vastă intuiție filozofică a lucrurilor pe care le vede în raport cu celelalte, și putința de a exprima cu precizie detaliul." (M i ș c a r e a l i t e r a r ă, *„Sburătorul", anul I, nr. 34*, în *Steagul*, an. V, nr. 543, 8 decembrie 1919. Semnat N. D.) Mult mai rezervată, cu răutăcioase ironii și

[1] Iată începutul articolului *Un poet nou* : „Din primele numere mi-am arătat intenția de a deschide paginile *Sburătorului* și tinerilor scriitori. Articolul meu *Cei ce vin* a avut un mare răsunet printre începători. Am primit un număr impunător de manuscrise, din care era puțin de ales. Cel așteptat nu venea însă. Veneau alții. Începeam să-mi regret apelul : îmi aducea prea multă tulburare și prea puțină bucurie... Era însă o chestie de răbdare. Trebuia să vină. Și acum cred că a venit."

Scanned with OKEN Scanner

vizibilă acreală, consemnează apariția noului poet *Ideea europeană*, ostilă mai demult [1] *Sburătorului* și viitor loc al desfășurării unor polemici cu *Sburătorul literar* : „Directorul *Sburătorului* a avut norocul să descopere pe lampadoforul care să primească torța scăpată din mîna lui Vlahuță. [...] Cele cinci bucăți de probă tipărite ne arată că nu e vorba numaidecît de un «poet nou» ; pe una din ele am întîlnit-o în *Literatorul* sub ocupație (28 sept. 1918). Frumusețile pe care ni le aduc sunt cuviincioase și așteptăm dezvoltarea cu liniște : prin nimic ele nu împing la neastîmpăr și la exaltare. Mijlocul de zgîndărire a luării-aminte obosite a cetitorilor, și o variație a lansării lui Ignotus de către aceeași revistă e scos din arsenalele Reclamei : e păcat că el compromite și pe cel căruia i se aplică." *(Ideea europeană,* an. I, nr. 26, 14 decembrie 1919.)

La rubrica Însemnări (an. II, nr. 16, 23 mai 1920), sub semnătura M. I., revista se mai interesează într-un rînd de Ion Barbu socotindu-l un nume puțin cunoscut „din două motive : 1) pentru că e prea nou și al doilea pentru că scrie la o singură revistă, *Sburătorul*". Sînt respinse iarăși aprecierile lui E. Lovinescu, poezia *Luntrea (Sburătorul,* an. I, nr. 44, 14 februarie 1920) e numită „galimatie teribilă", iar Ion Barbu, în cele din urmă, consi-

---

[1] La rubrica Revista săptămînei. De prin țară, *Ideea europeană* se ocupă, încă de la începuturile ei, de *Sburătorul* și de E. Lovinescu, discutîndu-i sub semnul eșecului inevitabil : „Viața noastră literară are apariții tragice sau cel puțin de tristă figură. Sunt oameni pregătiți pentru avînturi mai mari, sub un cer mai larg, și care porniți cu amplitudinea inițială, însă în cuprinsul nostru strîmt, s-au izbit de toți pereții. După această vreme de romantism, din care nu aduc decît cucuiele, au încercat să se cumințească și să potrivească tot ce fac pe măsura lucrurilor și capetelor de aici. Dar au nimerit alături. Plini de oboseală disprețuitoare, socotită de ajuns pentru o lume și operă minoră, ei izbutesc numai să fie în orice clipă altceva decît ar trebui, să piardă treptat orice răsunet, orice prieteni. Te doare singurătatea lor, cum simți că-i doare subt mască și pe ei peste orice închipuire. Numai că e zadarnic, pentru că oamenii au intrat în mările de *sargassum,* iar lucrul contrafăcut al mîinilor lor, care sufăr de blestemul că n-au cunoscut îndrăzneala, se scufundă fără scăpare. Un asemenea om ni se pare să fie d-l Lovinescu și o asemenea operă *Sburătorul.*" *(Ideea europeană,* an. I, nr. 20, 2 noiembrie 1919.)

Scanned with OKEN Scanner

derat „un poet despre care s-au scris rînduri ce depășesc valoarea lui reală". Peste vreo șapte ani Ion Barbu va deveni colaborator al *Ideii europene*. El va publica aici două din cele mai cunoscute articole polemice ale sale : *Poetica domnului Arghezi* (an. IX, nr. 205, 1 noiembrie 1927) și *„Evoluția poeziei lirice" după E. Lovinescu* (an. IX, nr. 209, 1 decembrie 1927).

Și lui Camil Petrescu entuziasmul lui E. Lovinescu îi apare „exagerat". Director al revistei trilingve *Limba română* (Timișoara, 1920), Camil scria singur aproape întreaga revistă. Într-un serial, *România de azi. Pași spre viața românească*, se ocupă și de „revistele literare actuale", deci și de *Sburătorul*, numind dintre colaboratori, printre alții pe Ion Barbu și pe maiorul Brăescu, „lansați după toate regulile artei de către directorul lor". Mai înainte însă, la rubrica Informații, găsim o referire specială la numărul 34 al *Sburătorului*. „După moartea lui Vlahuță — scrie precaut Camil Petrescu — se părea că poezia română a rămas fără stea de mărimea întîiului. Domnul E. Lovinescu, în revista sa *Sburătorul*, vestește lumea că a descoperit un nou luceafăr literar, pe d. I. Barbu, care, odată cu articolul de lansare al directorului revistei, își publică și primele versuri. De atunci, d. I. Barbu a publicat mai mult. Chiar dacă alarma d-lui Lovinescu e puțin cam exagerată, d. I. Barbu e o apariție interesantă." *(Limba română*, an. I, nr. 3, joi 29 ianuarie 1920.)

E. Lovinescu, încîntat că poezia lui Ion Barbu a avut ecou, trezind controverse, le va răspunde acestora și altora care-i obiectaseră poetului descriptivismul, parnasianismul exclusiv, absența emoției, apreciind toate aceste obiecții ca venind dintr-o confuzie. „Poezia lirică — precizează E. Lovinescu — nu se limitează numai la poezia erotică, și emoția nu iese numai din jocul sentimentelor elementare. Sunt și emoțiuni de ordin intelectual. Mai rar și mai puțin accesibile. Cu atît mai prețioase." După ce teoretizează această realitate, criticul se apleacă asupra cîtorva poezii ale lui Ion Barbu pentru a ilustra prin analiza lor „inspirația ascensională", „concepția unui panteism frenetic". Desfășurîndu-se apoi într-o pagină de critică „impresionistă", de susținere și participare afectivă,

Scanned with OKEN Scanner

în același timp, antologică : „Poetul care s-a ridicat pînă la simbolul *Copacului* și al *Arcei*, care ne-a dat fiorul inițiatului în așteptarea marilor mistere ale naturii din *Pentru Marile Eleusinii*, poetul care a avut grațioasa viziune a *Banchizelor* ce răspîndesc în mările sudului lumina absorbită din fluviile boreale, poetul care a însuflețit natura printr-o emoție reală, puternică — nu e un poet descriptiv. Poezia lui nu e o poezie exterioară decît în aparență. Sub «lavă», ca și sub «munți», sub «banchize» ca și sub «copac» este o emoție intelectuală. Prin ea d. Ion Barbu aduce o notă relativ nouă în literatura noastră de azi. Rămîne numai ca viitorul să ne fixeze asupra lărgimei și intensității acestei inspirații." *(Iarăși d. Ion Barbu*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 38, 3 ianuarie 1920.)

Viitorul a arătat într-adevăr lărgimea acestei inspirații, dar a adus și o diversificare și o adîncire a ei, pe care E. Lovinescu nu le va mai accepta cu același entuziasm, nedepășind niciodată, vizibil, momentul acesta al receptării poeziei lui Ion Barbu. Poetul, pe de altă parte, cînd în 1930 își va alcătui volumul *Joc secund* nu va introduce nici un poem dintre cele publicate în această serie a *Sburătorului* [1], considerate „mai mult ca niște exerciții de digitație pentru poeziile de mai tîrziu", ele decurgînd, după credința sa, dintr-un principiu poetic inferior. Indiferent de toate acestea ca și de capricioasa evoluție a relațiilor poetului cu E. Lovinescu, Ion Barbu rămîne prima descoperire a criticului și, desigur, cea mai importantă. Iar pentru istoria revistei, unul din momentele excepționale, cînd intuiția și autoritatea critică lovinesciene se exercită și se verifică inspirat și cu folos.

G. Călinescu însuși, mult mai tîrziu, scriind despre poezia lui Ion Barbu va prezenta momentul sosirii poe-

---

[1] Cîteva numere din *Sburătorul*, conținînd debutul literar al poetului, au avut o destinație neașteptată. Ele însoțeau ca anexă raportul profesorului G. Țițeica adresat Ministerului Instrucțiunii, prin care solicita un sprijin material necesar tînărului matematician pentru pregătirea unui lectorat la Göttingen. „Pentru a se vedea că D. B. nu este numai un matematician posibil, ci și un poet și un filozof", notase G. Țițeica. (Cf. Gerda Barbilian, *op. cit.*, p. 74.)

Scanned with OKEN Scanner

tului la *Sburătorul* ca pe un adevărat fenomen natural, de zguduire a apelor lirice care acopereau cenaclul, atingînd și paginile revistei, nu fără a recunoaște însă, chiar dacă o face cu maliție, unicitatea gestului lovinescian, meritul criticului în impunerea poeziei lui Ion Barbu. Iată această pagină, amintind atît de frapant, prin barocul frazei și prin avalanșa imaginilor „impresioniste", de prima fază a criticii lovinesciene, nu o dată ironizată de G. Călinescu : „Sunt zece ani de cînd colivia de fluturi a *Sburătorului,* situată la o relativă altitudine urbană, începea să foiască afumată de emanațiuni geologice, răscolită de presimțămîntul unor fenomene naturale, în genere, telurice, dar terifiante, cu care literatura gingașă de dinainte de război nu era familiarizată. D. Victor Eftimiu cînta tocmai «nordul calm, înveșmîntat în jale», cu mijloace de pictor decorativ, iar d. Eugen Relgis mîna «un elefant făurit din stînci» în jurul urechilor căruia zumzuia însă roiul de muște ale celei mai aspre monotonii, cînd d. Ion Barbu urcă în blănuri de urs alb scările *Sburătorului,* imprimînd un picior de lavă și unul de zăpadă pe pragul unei case de prudențe sanitare, ale cărei geamuri nu fusese udate de oceane și deasupra căreia vulcanii nu scînteiaseră lapili. O, ani lunecători ! Întoarce-ți-vă din uitare ca zece reni septentrionali, cu sănii pline de amintiri ca să evoc spaima unei critici pornite pe o goeletă albă, dintr-o baie mediteraneană și intrată în grozava groapă rotativă de apă a Maelstromului lui Edgar Poe.

Este un lucru cu totul remarcabil în domeniul bunei credințe critice, că tocmai d. Lovinescu a fost acela care a prezentat vulcanii în literatura română și s-a făcut exponent al stelelor într-un cer artistic cu sticla joasă. Căci a face cu mijloacele sale aceasta nu e oare a vîna foci cu undița și a explora polul nord călare pe un fluture ?

Dar și pe d. Lovinescu și pe noi toți ne-a izbit, într-o vreme de subtilități interioare, recea întoarcere a ochilor de la priveliștea diurnă a vieții și așezarea sufletului în

proces direct cu Universul." (*Sub zodia altei poezii*, în *Vremea*, an. III, nr. 118, 19 iunie 1930.)

6. Încă de la începuturile *Sburătorului*, colaboratorii săi și E. Lovinescu însuși glosaseră, în forme diferite, pe marginea literaturii de război, revista publicînd chiar literatură [1] — nu de cea mai bună calitate — inspirată de acele împrejurări. Nu o făcuse, dealtfel, numai *Sburătorul*. Întîlnim în publicistica [2] epocii, frecvent, articole în care chestiunea este discutată de condeie cunoscute sau obscure, exaltat sau lucid, în sfera literaturii sau, de multe ori, în afara ei.

Dintre multele intervenții, articolul lui E. Lovinescu, *Războiul generator de literatură* (*Sburătorul*, an. I, nr. 3, 3 mai 1919), se remarcă prin felul echilibrat în care se pune problema, ca și prin încrederea exprimată, fără nici o reținere, în realizările viitoare ale literaturii române și în această direcție. „Adevărata literatură a războiului nu numai că nu va înceta ; ea va începe abia acum", răspunde E. Lovinescu celor care se întrebau asupra posibilităților existenței unei asemenea literaturi viabile. Va înceta doar producția inferioară, prin tezismul accentuat, prea apropiată evenimentului pentru a putea fi și estetică. „Pentru o privire obiectivă — scrie E. Lovinescu — ne trebuie o perspectivă. Vor trece ani pînă ce lucrurile vor lua adevăratele lor proporții, devenind

---

[1] În afara literaturii lui Liviu Rebreanu sau a Hortensiei Papadat-Bengescu, publică versuri și proză de acest fel Ion Al. George, B. Luca, D. Nanu, Alfred Moșoiu, George Cair, Caton Theodorian, G.[ib] Mihăescu, Alexis V. Drăculea, I. C. Vissarion.

[2] Una din părerile mai interesante este aceea a lui N. Davidescu. Literatura momentului, generată de război, i se pare „de calitate inferioară și nu prinde". După el, aspectul moral, dramele și mutațiile produse la acest nivel ar putea asigura partea de *artă* unei asemenea literaturi : „Ceea ce însă e permanent omenesc în această epocă, din punct de vedere al artei, este factorul moral, este cantitatea de idealism adusă de război, este spiritul de justiție care s-a dezvoltat pe urma lui, iar nu măcelul fioros din care a purces. Scriitorii care vor putea prinde în paginile lor acest lucru vor fi făcut artă de război." (*Literatura războinică*, în *Steagul*, an. V, nr. 407, 10 iulie 1919.)

Scanned with OKEN Scanner

senin contemplabile.“ Literatura epică, credea E. Lovinescu, va fi aceea care va cunoaște primele succese. Și nu se înșela. Peste cîtva timp vor apărea *Strada Lăpușneanu* de M. Sadoveanu[1], *Balaurul* de H. Papadat-Bengescu, *Ultima noapte de dragoste, întîia noapte de război*, romanele memorabile ale primului război mondial. Dovedind că E. Lovinescu nu greșea atunci cînd prevedea: „Abia peste cîțiva ani, războiul va deveni fecund. O imensă literatură de război se va ridica în întreaga lume civilizată. Și dacă nu vom avea și noi *Iliada* noastră, vom avea, desigur, opere de artă în care epopeea celor doi ani de luptă va fi fixată sub trăsăturile eternității.“

Pînă atunci însă literatura de război avea să i se înfățișeze directorului *Sburătorului*, mai curînd decît bănuia, într-o expresie cu adevărat artistică sub forma poeziilor de război ale lui Camil Petrescu.

După cum își amintește E. Lovinescu, primul care ar fi răspuns, după aproape două luni, chemării „celor ce vin“ ar fi fost Camil. *Sburătorul* îi publică trei poeme, nu dintre cele mai caracteristice pentru talentul și universul poeziei sale: *Melopee*, *Alchimie* și *Stanțe* (an. I, nr. 8, 7 iunie 1919). E. Lovinescu îl cunoscuse pe Camil încă în întîile zile ale războiului — cunoștință întîmplătoare, fugară, scoasă totuși din uitare de memoria criticului amintindu-și acest moment altfel decît am văzut că-l relatează Aurel George Stino:

„Prima imagine a lui Camil Petrescu se desprinde din filmul cenușiu al ultimelor zile ale războiului, de după armistițiu, în cadrul orășelului natal, cadru de primăvară, cu teii înfloriți. [...]

Într-o seară, cu insinuările unei voluptăți uitate de mult, un tînăr zănatic, diafanizat prin apropierea morții,

---

[1] Părerea *Sburătorului*, prin scrisul, perfid de această dată, al lui E. Lovinescu, cu privire la romanul sadovenian, este, pe nedrept, mai mult negativă. Iată ce citim într-o notiță din *Sburătorul literar* (nr. 44, 27 octombrie 1922): „Scriitorul ne dovedește aceeași incompetență în tot ce privește analiza psihologică a oamenilor mai civilizați și în tot ce e viață socială. [...] Romanul nu poate fi deci accesibil acestui mare poet al țarinei moldovenești și al naturilor primitive.“

ușure ca un fulg și candid ca un ghiocel, rătăcit nu se știe cum în grupul nostru de strategi și diplomați, îmi prezintă un ofițeraș cu vorbele: «Și dumnealui e tot bucureștean, întors din prizonierat; e d. Camil Petrescu, licențiat în litere și autor dramatic».

Deși nici prezentatorul, nici numele celui prezentat nu-mi puteau trezi interesul, avui, totuși, timpul să disting un tînăr sublocotenent într-o uniformă decolorată de sfîrșit de război, supt la față, de un blond spălăcit, luminat de fixitatea fosforescentă a două mărgele albastre-verzui... Și atît...“ (*Memorii*, II, ed. cit., p. 270—271.)

Viitorul mare scriitor trăise ca luptător zguduitoarea realitate a războiului [1] și rămăsese, de pe urma acestei experiențe, fizic și sufletește marcat pentru totdeauna. Într-o schiță de autobiografie, Camil informa sec asupra acestui episod din viața sa: „Am făcut războiul din 1916—1918 întreg, am fost rănit și mi-am pierdut considerabil auzul, fiind apoi reformat și clasat ca invalid de război“.

După război, se zbate în mari lipsuri materiale, torturat și de eșecurile literare. „Întors din Moldova, demobilizat de pe front — se confesează mai tîrziu scriitorul — literalmente fără nici un ban în buzunar, îmbrăcat pe

---

[1] Unuia dintre puținii săi prieteni, lui Tudor Vianu, îi datorăm acest tulburător portret al locotenentului Camil Petrescu:

„Ne-am întîlnit la Iași, în uniforme militare. Era în vremea războiului. Camil Petrescu fusese rănit de două ori. Cine vrea să știe cum arăta Camil în vremea aceea să privească fotografia pe care o reproduce Călinescu în *Istoria literaturii române*... Tînărul ofițer de infanterie purta uniforma de postav albastru deschis a luptătorilor de atunci. Era un om venit de pe front, cu pulpele înfășurate în moletiere, cu fruntea acoperită de greaua cască metalică a vremii.

Marțialitatea veșmintelor contrasta însă cu capul aplecat meditativ și cu acea gracilitate a întregii aparențe, care mă făcea să-l asemăn cu cavalerii copilandri ai lui Pinturicchio. Fotografia reprodusă de Călinescu nu este însă copia exactă a modelului, pentru că ea își ascunde privirile. Dar tocmai întîlnirea cu oțelul tăios al acestor priviri, în care se citea o dîrzenie a voinței pe care prietenii săi ar dori s-o vadă odihnindu-se, dădea caracterul definitiv al figurii lui Camil Petrescu.“ (*Camil Petrescu. Inedit*, în *Gazeta literară*, an. XIII, nr. 34, 25 august 1966.)

Scanned with OKEN Scanner

jumătate cu o tunică militară, nu aveam nici unde să locuiesc și nu mîncam toată ziua decît niște pesmeți dintr-un sac mic, pe care mi-l dăruise un prieten." (Apud B. Elvin, *Camil Petrescu*, București, Editura pentru literatură, 1962, p. 16.) Iar într-un articol de atitudine din 1934, evocă din nou, cu neschimbată, necruțătoare luciditate, aceeași perioadă : „Cînd ne-am întors din tranșee, aproape toată generația mea a trebuit să umblăm tot anul 1919 în veston militar cu epoleții rupți, să mîncăm cîte un caputiner pe zi și să locuim în mansarde abjecte, cîte trei într-o cameră..." (*Criză ?*, în vol. *Opinii și atitudini*, București, Editura pentru literatură, 1962, p. 86.)

Cunoaște cîteva experiențe, care vor fi tot atîtea deceptii, în anii 1919—1921, la Timișoara.[1] Deși, mai tîrziu, activitatea lui Camil, ca profesor și ziarist în acest oraș, va fi apreciată ca „una din cele mai frumoase pagini din istoria culturală a Banatului" (C. N. Mihalache, *Camil Petrescu — profesor și ziarist la Timișoara*, Societatea de Științe istorice și filologice din R.P.R., București, 1964, p. 362).

Sosit, într-un rînd, la București, se prezintă din nou la E. Lovinescu, de această dată cu un caiet care conține versurile de război, acele versuri scrise, după cum avea să mărturisească autorul lor, „pe front, deasupra Casinului, la Cotul Ungureanu, deasupra văii Oituzului, în vara lui 1917, sub un umbrar, chiar în fața adăpostului care comunica cu tranșeul. Am început să scriu versuri de război, care au apărut sub titlul *Ciclul morții*. Am scris o parte din ele atît de sîcîit de bombardamente, și-mi aduc aminte de un bombardament infernal din 26 iulie, care ne-a zăpăcit tocmai cînd eram mai mult preocupat de versuri, și am văzut că este mai bine să scriu din memorie, decît așa." (*Procesul de creație al operelor proprii*. Conferință ținută la Ateneu în 15 mai 1943, în *Manuscriptum*, nr. 2, 1972.)

---

[1] Amănunte asupra acestei perioade, în foarte interesanta carte a lui Mihail Ilovici, *Tinerețea lui Camil Petrescu*, București, Editura Minerva, 1971.

Scanned with OKEN Scanner

Aceste poeme, refuzate de *Ideea europeană*, vor fi publicate imediat în *Sburătorul* [1] — cea mai mare parte din *Ciclul morții* — însoțite de această dată de pătrunzătoarea prezentare a lui Tudor Vianu, care le citise înainte de tipărirea lor, „mulțumită unei favori speciale". „Așa a apărut atelajul nostru pe arena literară" — scria mai tîrziu acesta în articolul *Despărțirea de Camil* (*Gazeta literară*, nr. 21, mai 1957).

Cu titlul *Un scriitor nou* (*Sburătorul*, an. II, nr. 25, 30 octombrie 1920), articolul lui Tudor Vianu este primul comentariu critic asupra poeziei lui Camil Petrescu, remarcabil în primul rînd prin cîteva intuiții și caracterizări datorate unei receptări adecvate. De la început autorul acelor „notațiuni ale unui intelectual înzestrat cu o sensibilitate atentă și înfrigurată" este așezat în „ga-

---

[1] Între timp, revista intrase în cel de al doilea an de apariție, fapt consemnat de directorul revistei cu destul scepticism, temperat, aproape fără entuziasm, invocat fiind, încă, un viitor mai generos și, asociat, poate strategic în primul rînd, dar și afectiv, editorul S. Benvenisti :

„Intrăm în anul al doilea, spațiu neînsemnat pentru revoluțiile solare, imens pentru greutățile literare de azi. Într-o epocă tulbure ce se zbate între apriga grijă a unora de a avea cu ce trăi și aviditatea altora de a putea risipi un belșug nesperat, literatura este descumpănită. [...] Pentru contemplația senină rămîne puțin loc. Artistul își țese încă pînza lui fermecată ; cititorul însă străbate nervul ultimelor telegrame.

În mijlocul unei nevroze universale [...] primim ca o jertfă, voluntar consimțită, de a ne ocupa numai cu literatura. [...] Se va împlini astfel umilul nostru destin... Suntem siguri însă că în luminișurile glorioase ale unui viitor apropiat se va ține seama de străduința noastră dezinteresată la care vom asocia bucuros și sprijinul luminat și tot atît de dezinteresat al editorului." (*Anul al doilea*, în *Sburătorul*, an. II, nr. 1, 15 mai 1920.)

Ideea europeană (an. II, nr. 16, 23 mai 1920) anunță evenimentul cu amabilitatea-i caracteristică față de *Sburătorul* : „Revista e prea mică și prea ieftină. Apoi revista publică literatură pentru toate gusturile ; ceea ce — dacă vreți — poate fi și un merit. Dar în zilele cînd munca manuală e atît de scumpă, scrisul, care trebuie să treacă prin teascurile Gutenberg, e ceva atît de dispensabil încît e o imoralitate (vinovată căci e conștientă) să publici altceva decît o literatură de lux. [...] Dacă literatura pentru toate gusturile este tăria și slăbiciunea *Sburătorului*, la ce mai slujește cerberul de la intrarea simpaticului Infern : d. Eugen Lovinescu ?"

leria inauguratorilor". Vianu face primul trimiterea la literatura umanitaristă a lui Barbusse, plasînd însă poezia lui Camil Petrescu, prin unul din poemele reprezentative — *Senin* — „deasupra oricărei teorii umanitariste, căci atinge însuși stratul de obîrșie al iubirii de oameni". Versurile sînt deci apreciate în primul rînd pentru atitudinea lor implicită, pentru absența tezismului tendențios din această „producție valoroasă prin rezerva ei". Vianu remarcă, în același timp, dar pe alt plan, precizia „neîntrecută" a unor imagini, sugestia exprimată „cu decența sumară a clipelor supreme". Sînt găsite acele epitete care se potrivesc cel mai bine specificului acestei poezii. Despre *Senin* se spune : „E o bucată în același timp gingașă, sălbatică, adîncă". La capătul acestei echilibrate analize, ponderată în aprecieri, dar exactă în observații, Tudor Vianu dă și o judecată globală asupra poeziei lui Camil Petrescu, subliniindu-i încă o dată noutatea, specificul și importanța :

„Sunt totuși poezii bucățile de tratare cel mai adese analitică, de o sinceritate a expresiei care cultivă prozaismul, lipsite cel mai adesea de gradație ? Desigur, marea criză a genurilor literare nu s-a rezolvat. Există însă un anumit impresionism poetic în care inteligența și sensibilitatea se pot dezvolta alături. E tocmai terenul în care se putea manifesta Camil Petrescu. Natura inspirației sale ni se pare a fi făcută din luciditate și febră. Atîta înfrigurare cîtă trebuia pentru ca fiorul participării să ni se comunice. Atîta luciditate pentru ca notațiunea scriitorului să fie adevărată, cinstită și înaltă.

Prin darul unei asemenea rezerve obiective ea inaugurează și felul acelei viziuni în care marea literatură va trebui să îmbrace pasiunile colosale ale timpului."

Paginile scrise de Tudor Vianu i-au convenit lui Camil Petrescu, care s-a recunoscut în imaginea critică a acestuia. Îi împărtășea această impresie, nu mult după apariția articolului *Un scriitor nou*, lui Liviu Rebreanu : „În ceea ce privește aprecierile asupra lor, negreșit că mi-a plăcut mult articolul lui Vianu. Și cu cît l-am citit mai mult, cu atît l-am apreciat mai bine. [...] Transmite salutări tuturor, lui Vianu mai ales." (Scrisoare datată : Timișoara, 14 decembrie 1920. Publicată, împreună cu

Scanned with OKEN Scanner

alte scrisori către Liviu Rebreanu, la care ne vom mai referi, de N. Gheran, sub titlul *Camil Petrescu, început de drum*, în *Ramuri*, nr. 4, aprilie 1974.)

Iar Tudor Vianu își va aminti tot în legătură cu *Un scriitor nou*, mult mai tîrziu (1944) : „Uitasem aproape acest articol, pe care nu știu din ce motive nu l-am reprodus în nici unul din volumele mele. Acum cîtva timp Camil Petrescu mi l-a reamintit spunîndu-mi : «Ai tu, spui într-un loc : *Natura inspirației sale mi se pare a fi făcută din luciditate și febră*. Cuvintele astea m-au urmărit.» Îmi pare bine că am putut întoarce cîndva o oglindă credincioasă către adevăratul fel de a fi al lui Camil." (*Gazeta literară*, 25 august 1966, text inedit comunicat de H. Zalis.)

E. Lovinescu își face publică opinia la o lună de la tipărirea primelor poezii de război. Inexact va vorbi, deci, Anonymus Notarius despre „același articol prim al criticului" (*Op. cit.*, p. 51). Ca dealtfel și memorialistul care pomenește „articolul meu introductiv" (*Memorii*, II, ed. cit., p. 272), cînd de fapt adevăratul „articol-proclamație" în cazul lui Camil Petrescu a fost acela al lui Tudor Vianu.

Cam jumătate din textul lovinescian (*Literatura d-lui Camil Petrescu*, în *Sburătorul*, an. II, nr. 29, 27 noiembrie 1920) conține generalități privind literatura de război, criticul apreciind că aceasta „abia acum începe să ofere perspectiva necesară creațiunii artistice". Numind și scrierile care, după cum spunea Vianu, „inaugurează" această nouă perioadă. „În Franța literatura lui Barbusse, iar la noi — apreciază E. Lovinescu — versurile d-lui Camil Petrescu, după lucrările în proză ale d-lor L. Rebreanu și F. Aderca și, mai ales, după versurile d-lui B. Luca [1], deschid calea acestei reacțiuni literare". Mai departe, rîndurile despre poezia lui Camil sînt destul de rezervate, repetînd unele observații ale lui Vianu. Nelipsind și cîteva noutăți. Dar sîntem departe de entuziasmul și adeziunea totală cu care fuseseră primite versurile lui Ion Barbu.

[1] Acesta cu multă bunăvoință recenzat la Însemnări, în *Sburătorul*, an. I, nr. 3, 3 mai 1919 (cu cele două volume *Păcate* și *Golgota*).

Scanned with OKEN Scanner

E adevărat că E. Lovinescu remarcă umanitarismul „infuz", „nota realistă", realismul „impresionant", neuitînd imaginile „de o plasticitate ce merge pînă la obsesiune". Concluzia articolului însă, sub forma unei caracterizări de ansamblu, e mai mult ambiguă, cu o notă reticentă și concesivă ce va avea darul să-l indispună pe Camil : „Pulverizată prin amănunt, neestetică uneori prin preciziunea cuvîntului, lipsită de armonia versului riguros construit, literatura d-lui Camil Petrescu nu aduce, desigur, o formulă poetică definitivă. Este totuși o producție literară de valoare prin noutatea situării, prin vigoarea realismului și prin suflul ei umanitar."

Camil nu va fi încîntat — nici nu avea motive — de verdictul lovinescian. Și îl vedem confesîndu-se lui Liviu Rebreanu, care-i cultiva se pare susceptibilitățile, indispus și de multele și gravele erori tipografice cu care-i fuseseră tipărite versurile : „Mi-au ajuns în mînă, în timpul acesta, nr. 25 și 26 din *Sburătorul*. Bucățile apărute au oarecare greșeli de, cum să le zic, nu de tipar, ci de scris la mașină. [...] Cînd mă gîndesc la *Versuri pentru ziua de atac* și la *Patrulă* mă cuprinde groaza. Pasagii întregi sunt alterate. N-ar fi rău în privința aceasta dacă ai ruga pe d. Lovinescu să suspende cîtva timp apariția versurilor care vin, ca să pot face o corectură eu însumi." (Scrisoare din Timișoara, 19. IX. 1920.)

„Îmi scrii de Lovinescu [a încetat a mai fi *d. Lovinescu* — n.n.], între altele că a dat înapoi în privința versurilor mele. Să-ți spun drept. Mi-a plăcut că le-a apreciat la început, dar nu sunt atît de necăjit că nu-i mai plac acum. Sunt sigur că mai tîrziu au să-i placă iarăși. Dacă nu mă înșel, ceea ce îi plăcuse mai mult erau părțile cele mai șubrede. *Primăvara* și partea erotică din *Trecutul*. Mai tîrziu îi vor place *Senin*, *Marș greu* și *Drumul morții*. (Scrisoarea din Timișoara, 14 decembrie 1920.)

Opinia directorului *Sburătorului* nu-i este însă chiar indiferentă. Iată-l îngrijorat, deci, mai ales că Lovinescu îi promisese — cum mai tîrziu lui Ion Barbu — și sprijinul în vederea editării unui volum. Om al contrastelor, Camil nu uită să reproșeze imediat și publicarea inadecvată a versurilor sale :

Scanned with OKEN Scanner

„Cred [...] că versurile mele trebuie să fi căzut rău în dizgrație de vreme ce-mi pare că nu se mai ocupă [E. Lovinescu] de ele. Era promisiunea unui volum etc. Scrie-mi și mie cum stau lucrurile în privința asta.

Îmi mai scrii că versurile mele au plăcut în general. Adu-ți însă aminte cît m-am opus ca ele să fie publicate fragmentar. Toate la un loc de fapt formează o singură poemă. Fiecare în parte e lipsită cu desăvîrșire de cadrul care dă valoare elementelor. Fragmentar, lipsește atmosfera și la aceasta am ținut mult." (Scrisoarea citată.)

Articolul lui Lovinescu a fost însă înregistrat în publicistica vremii favorabil și ca o dovadă a recunoașterii valorii poeziei lui Camil. Unele reviste consideră, totuși, necesare anumite disocieri. Astfel *Adevărul literar și artistic* (seria a II-a an. I, nr. 3, 12 decembrie 1920), după ce prezentase binevoitor textul lovinescian, revenea în numărul următor (*Literatura umanitară*, nr. 4, 19 decembrie 1920) cu o precizare : „În mai 1918 poetul B. Luca a publicat în editura Samitca de la Craiova două volume : *Golgota* și *Păcate*. Acolo, înainte de versurile d-lui Camil Petrescu și înainte de a se cunoaște *Le Feu* de Barbusse se găsesc încercări de literatură umanitară care fac cinste poetului nostru."

Precizare superfluă, de vreme ce *Sburătorul* prezentase de mult cărțile lui B. Luca, recunoscînd în el un precursor, iar E. Lovinescu îl citase în chiar *Literatura d-lui Camil Petrescu*. Mai mult, E. Lovinescu îl mai amintește o dată, în ultimul din seria de articole despre L. Rebreanu (an. II, nr. 33, 25 decembrie 1920), unde recunoaște în „B. Luca adevăratul precursor al d-lui Camil Petrescu. Întregul volum de versuri publicate sub titlul *Golgota* (1916—1918) respiră aceeași atitudine sufletească și atmosferă literară. Umanitarismul este însă mai pronunțat și deci mai tendențios."

În timp, E. Lovinescu se va mai ocupa de poezia lui Camil. Cu oscilații de apreciere nu foarte discordante. Poetul însă, publicat și comentat în continuare de *Sburătorul*, devenit, nu peste mult timp, copilul răsfățat al cenaclului, deși va recenza în diferite momente destul de favorabil revista lui Lovinescu, deși în propriile-i publicații nu va fi ostil acestuia, deși, își amintește unul

Scanned with OKEN Scanner

din prietenii săi, a ținut fotografia lui Lovinescu cu dedicație, mult timp, pe unul din pereții locuinței sale modeste, nu-i va ierta de tot niciodată lui E. Lovinescu primirea rezervată de la început, nici capitolul din *Memorii*, II. Cel mai îndrăgit „sburătorist", „cea mai desăvîrșită ilustrare a spiritului *Sburătorului*" (Al. George, *Exclamativ și sumar*, în *Viața românească*, an. XXVIII, nr. 9, septembrie 1975) se va dovedi astfel a fi, pînă la urmă, și cel mai ingrat.

7. Ingrat, în alt fel, va fi și Liviu Rebreanu, cel care, ca director al *României literare* va pune, mult mai tîrziu, la dispoziția lui Camil Petrescu paginile revistei sale pentru a-și publica cea mai mare parte din pamfletul *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*.

Deocamdată însă, cronicar dramatic în primii doi ani de apariție a revistei, prezent în paginile ei și cu literatură originală (*Pozna, A murit o femeie, Cîntecul lebedei, Divorțul, Fuga, Cadrilul, Iți Știul dezertor, Ghinionul*), de valoare inegală, Liviu Rebreanu, inițiator, după cum am văzut, al *Sburătorului* și susținător — după cum singur insinua — și sub alte forme, avea toate motivele să fie mai amabil (dacă nu să-i arate recunoștință) cu E. Lovinescu. Pentru că E. Lovinescu a fost acela care primul, aproape fără rezerve, a intuit și a proclamat valoarea excepțională a romanului *Ion*.

Într-un tardiv interviu (*Vremea*, 1 decembrie 1935) Liviu Rebreanu făcea această neașteptată mărturisire: „*Ion* a apărut într-o totală indiferență critică. Nu s-a scris un articol, nu s-a publicat o notiță, cartea a apărut într-o desăvîrșită tăcere. Singurul meu critic, acela care a făcut rezonanța cărții, a fost lectorul din marele public. Dacă micii și marii critici m-au ignorat, cetățeanul de pe stradă, care întîmplător citise cartea și mă întîlnea apoi, recunoscîndu-mă, mă îmbrățișa, mă felicita cu căldură. Ani de zile entuziasmul salutar al acestui public a fost singurul meu reazim și singurul sprijin." Scriitorul, nu știm din ce motive, falsifica realitatea. Pentru că *Ion* este una dintre acele cărți care, încă de la apariție, a

Scanned with OKEN Scanner

beneficiat de entuziasmul aproape unanim al criticii, de cronici și articole deosebit de pătrunzătoare scrise de critici prestigioși. Dintre aceștia, cel dintîi a fost E. Lovinescu.

Deși E. Lovinescu credea că nuvelistica lui Rebreanu — cu excepția lui *Iți c Știul dezertor* — e „mediocră", iar cronicilor dramatice le admitea — nu fără îndreptățire — doar „o neutralitate strict acceptabilă", cum a aflat de apropiata apariție a romanului, și-a manifestat deschis interesul. „Văd că ți-a apărut *Ion*; trimite-mi-l aici să-l citesc acum cînd am răgaz", îi scria criticul la 11 august 1920, de la Fălticeni. Romanul va apărea în octombrie 1920[1]. Criticul, înscris al șaselea[2] pe o listă de destinatari, îl va primi destul de repede, de vreme ce, peste mai puțin de două luni, începea în paginile *Sburătorului* serialul despre *L. Rebreanu* (an. II, nr.-ele 30, 31, 32, 33; 4, 11, 18 și 25 decembrie 1920). E. Lovinescu își amintește în *Memorii* (II, ed. cit., p. 238) că romancierul îi oferise cartea „cu o vădită neliniște. După o zi, o zbîrnîitură la telefon și o voce strangulată:

— Ei?

— Nimic. Sunt la pagina 50.

A doua zi, o voce și mai strangulată:

— Ei?

— Tot nimic. Sunt la pagina 100 și merge greu.

A treia zi, îl chemai eu la telefon:

— Bravo, Rebrene, sunt la pagina 150 și începe să mă intereseze.

Și, în adevăr, restul l-am mistuit într-o zi, cu bucuria de a mă afla în fața celei mai mari creațiuni epice române."

Prin articolele apărute în *Sburătorul*, noul romancier va căpăta prima recunoaștere de autoritate și o plasare în dezvoltarea epicii moderne românești, cărora critica ulterioară le va aduce doar nuanțări și un prisos specu-

---

[1] După cum indică fiica scriitorului, Puia Florica Rebreanu, în cartea de amintiri, *Zilele care au plecat*, Editura pentru literatură, 1969, p. 87.

[2] Înainte de E. Lovinescu figurează „Fanny, Puia, Elvira Popescu, Giurgea, Iorgulescu", iar imediat după el, „Vianu, M. Dragomirescu, D. Nanu" etc. (Puia Florica Rebreanu, *op. cit.*, p. 87.)

Scanned with OKEN Scanner

lativ. Adevărurile critice fundamentale în legătură cu *Ion* acum sînt spuse, locul său în contextul literar al epocii acum este fixat cu remarcabilă precizie, extraordinara carieră critică a cărții acum începe. O mare carte a avut astfel încă de la început șansa întîlnirii cu un mare critic.

Un asemenea moment de entuziasm, trăit și transcris ca atare, criticul mai avusese doar la contactul cu poezia lui Ion Barbu. Fără reținere, E. Lovinescu va începe prin a-și mărturisi această stare : „În aceste pagini am înregistrat fîșîitul primului zbor al mai multor talente literare, cu acea emoție pe care o trezesc întotdeauna posibilitățile indefinite. Deși de altă natură, romanul d-lui Rebreanu ne trezește o emoție tot atît de puternică." Admirația omului și a criticului se adresau efortului extraordinar. muncii uriașe, depuse pe parcursul unui drum la capătul căruia se înălța piramida romanului atunci cînd scria că „d-l Rebreanu s-a recules într-o muncă de mulți ani, adunînd în tăcere enormul material al amănuntelor imponderabile, pentru a ne prezenta o operă masivă ce fixează o personalitate și un gen literar. Într-o epocă grăbită și frivolă, gestul impune. În locul suavei priveliști a ecloziunii talentului, avem spectacolul impresionant al maturității încordate într-o sforțare supremă."

După o analiză destul de superficială și inadecvată a nuvelisticii lui Rebreanu, urmează paginile uimitoare despre *Ion*. Uimitoare prin intuiții, prin acele formulări „norocoase", în care E. Lovinescu excelează. Întreaga exegeză rebreniană aproape își află aici izvoarele. Pagina mustește de sugestii, căpătînd în perspectiva timpului valoarea unui text de consacrare definitivă. Impresionează, în același timp, tonul categoric al sentinței critice, ca și ideea de a plasa romanul, fără complexe provinciale, în context universal. Cînd voci solitare mai contestă încă vocația critică și divinatorie a lui E. Lovinescu, un articol ca acela despre *Ion* reprezintă replica cea mai convingătoare. Fascinați de *Istoria* călinesciană, trecem poate prea ușor peste aceste adevăruri rostite înainte de G. Călinescu cu douăzeci de ani :

„Rar, numai cîte un mare scriitor s-a încercat să adune într-un efort uriaș țăndările oglinzii fermecate

Scanned with OKEN Scanner

pentru a reflecta în ea un neam în stratificația lui complexă și o epocă : Balzac în ciclul *Comediei umane* sau Tolstoi în *Război și pace*. Lucrarea d-lui Rebreanu participă și ea la această sforțare de a lărgi cadrele romanului modern pînă la epopee. [...] Pentru modesta noastră literatură el este echivalentul nemuritorului *Război și pace*. [...] *Ion* e cea mai puternică creațiune obiectivă a literaturii române [...].

Ion este deci expresia violentă a unei energii. Subordonîndu-și mecanismul complicat al sufletului unui singur impuls, este un tip unitar. În limitele ideației lui obscure și reduse, e un erou stendhalian ; numai obiectul dorinței e schimbat ; încordarea, tenacitatea și lipsa oricărui scrupul moral sunt aceleași."

De la aceste repere critica ulterioară, pînă la G. Călinescu (și nici acesta foarte mult), nu se va abate în exegeza romanului *Ion*.

Artiștii sînt însă uneori ingrați și de cele mai multe ori imprevizibili în mișcările lor umorale. Astfel că, cinci luni după acest articol de consacrare, Liviu Rebreanu, numai pentru că directorul *Sburătorului* intervenise în una din cronicile sale dramatice [1], îi trimite acestuia următoarea scrisoare „de ruptură" : „Stimate domnule Lovinescu, Ca harnic cititor al *Sburătorului*, de abia astăzi mi-am văzut cronica teatrală din ultimul număr, despre

---

[1] E de mirare cum E. Lovinescu „umbla" în materialele colaboratorilor săi. Căci iată-l pe tînărul Lovinescu, colaborator al *Convorbirilor critice*, indignat, reproșîndu-i într-o scrisoare lui Mihail Dragomirescu ceva asemănător : „Respect orice părere. Poți să apreciezi orice articol al meu cum vei voi. Un lucru numai îți cer. Vreau să-mi îngădui ceea ce englezii numesc oarecare *respectability*... Vreau să-mi îngădui că orice aș scrie e înainte de toate publicabil și, deoarece iscălesc, îmi port singur responsabilitatea gestelor mele. [...] Vreau să admiți... că tot ceea ce scriu eu e publicabil — imediat publicabil ; și că asupra acestui lucru nu poate fi o clipă discuție.

Acesta pentru mine e un postulat al oricărei înțelegeri și colaborări viitoare... (Fălticeni, iunie 19, 1907.)

Și tot către acesta, mai puțin iritat, chiar sentimental — confesiv de această dată : „E un sălbatic simț de demnitate, care face nota cea mai caracteristică a ființei mele morale [...], demnitatea mea m-ar împiedica de a mai trimite ceva la o revistă care mi-ar fi refuzat un alt articol". (Paris, 18 mart. 907.) Scri-

Scanned with OKEN Scanner

Electra [1] și deci de abia acum am recunoscut că-i lipsește o părticică la care totuși țineam ca orice om major ce umblă pe propriile-i picioare. Dacă ar fi vorba de o omisiune întîmplătoare, aș regreta-o și aș trece înainte. Dar îmi dau seama că e la mijloc un sistem. Anul trecut o cronică întreagă, azi un crîmpei, mîine poate un articol — toate victimele unor considerațiuni pe care nu le pot împărtăși. În asemenea împrejurări nu-mi rămîne decît să te rog să ai bunătatea a mă considera retras din orice rol al revistei *Sburătorul*, unde astfel nu mă mai simt deloc acasă. Fac acest pas cu multă părere de rău, firește. [...] Retrăgîndu-mă, nu voi uita amabilitatea d-tale din cei doi ani cît am lucrat împreună și voi continua a fi admiratorul d-tale, recunoscător pentru toată bunăvoința ce mi-ai dovedit-o." (14. V. 1921, Buc.)

Cu aceasta colaborarea lui L. Rebreanu la *Sburătorul* lua sfîrșit. Va rămîne unul dintre frecventatorii cenaclului. Nu dintre cei mai fideli însă.

Cei doi vor continua să-și trimită cărțile cu autografe. L. Rebreanu devenind director al *Mișcării literare*, relațiile cu E. Lovinescu vor cunoaște, din nou, un mic moment de tensiune. Vor fi, după cum își amintește fiica scriitorului și unele momente de intimitate familială. Toate acestea pînă la pamfletul lui Camil Petrescu, adăpostit, după cum am spus, de *România literară* al cărei director era L. Rebreanu.

E. Lovinescu va sancționa cum se cuvine „etica directorială". (*Mizerii literare*, în *Viața literară*, an. VII, nr. 138, 1932 și *Epilog la polemică* [2], în *Calendarul*, an. I, nr. 64, 12 iunie 1932.)

---

sorile au fost publicate, însoțite de comentarii, de Florin Mihăilescu în *Cronica* din 4 ianuarie și 7 iunie 1969.

Iar Elenei Farago îi scria, mai tîrziu, tot în legătură cu asemenea „procedee": „M-am hotărît (...) să nu fac niciodată vreo observație vreunui colaborator al revistei, decît *in petto* sau în publicitate, la timp." (Scrisoare datată *31 mai 1919.*)

[1] E vorba de cronica la spectacolul Teatrului Național cu *Electra* de Hugo von Hoffmanstahl, apărută în *Sburătorul*, an. II, nr. 52, 7 mai 1921.

[2] Răspunsul lui L. Rebreanu, cu titlul *Epilogul epilogului*, se va publica în *România literară*, an. I, nr. 19, 25 iunie 1932.

Scanned with OKEN Scanner

Dar părerile despre scriitor nu vor cunoaște vreo schimbare nici în *Evoluția poeziei epice*, nici în *Memorii*, II, sau în compendiul din 1937.

Rămîne — nu ni se pare de prisos să repetăm — inalterabil meritul lui E. Lovinescu de a fi apreciat, într-un moment în care *Ion* era respins de Iorga sau Ibrăileanu, fără nici o rezervă, valoarea romanului. Acțiunea sa în acest sens exemplară e cu atît mai de subliniat, cu cît, după cum observa Vladimir Streinu (*Liviu Rebreanu*, în *Tomis*, nr. 7, iulie 1966), ea aparținea unui „stilist" și unui „citadin" pentru care însă lirismul însemna „copilăria unei literaturi, iar proza obiectivă, progresul și maturitatea ei".

8. Din primul an de apariție, *Sburătorul* a făcut loc în paginile sale unor articole, datorate lui E. Lovinescu în primul rînd (dar și altor colaboratori) de „revizuire" a unor valori, de rediscutare a unor scriitori intrați în conștiința publică, dar nu întotdeauna cu imaginea lor cea mai exactă. Altfel spus, sub numele de „revizuiri" nu foarte inspirat ales de critic, E. Lovinescu a operat cîteva necesare corectări aplicate unor „judecăți ce tindeau să devină prejudecăți" (G. Călinescu). Cele din *Sburătorul*, mai ponderate, mai inspirate, valabile în mare măsură și astăzi, continuau o serie începută înainte de război în *Flacăra*: Caragiale, Titu Maiorescu, C. Dobrogeanu-Gherea, poezia populară, Duiliu Zamfirescu, Gala Galaction. Alături de aceștia, în ediția definitivă din *Critice*, vol. VI (1928) sînt prezenți Ion Al. Brătescu-Voinești, Alexandru Vlahuță și Alexandru Macedonski, toți trei reașezați într-o altă scară de valori decît cea curentă, în adevărate studii, apărute pentru prima dată în paginile *Sburătorului*. Dealtfel, chiar din primele numere (Cronica literară: *Coșbuc — „Trei, Doamne și toți trei"*, Cronica literară: *Coșbuc — „Fragment"*; Cronica literară: *G. Coșbuc și Adalbert von Chamisso*, în *Sburătorul*, an. II, nr.-ele 1, 2, 6 din 19, 26 aprilie și 24 mai 1919), E. Lovinescu supusese unei „revizuiri", parțiale și nu foarte îndreptățite, poezia

Scanned with OKEN Scanner

lui G. Coşbuc, mergînd doar într-o singură direcţie, aceea a detectării diverselor surse de inspiraţie ale poetului, neezitînd să insinueze de fapt, fără temei şi superficial, plagiatul. Prilejuise astfel, după cum era de aşteptat, protestele şi replica destul de dură a revistei *Luceafărul*. Coşbuc devine pretextul rememorării mai vechilor revizuiri, gestului lovinescian dîndu-i-se interpretări care ţin de meschinărie şi impietate. „D. Eugen Lovinescu — reacţionează iritat cronicarul revistei — nu poate suporta dimensiunile mari. Îi fac rău. De aceea simte nevoia bolnăvicioasă de a reduce totul la nimic pentru a-l face acceptabil gustului său estetic.

Formula criticii sale este a preface giganţii în pitici. Un fel de piticomanie critică. D-sa o intitulează «revizuiri». S-a chinuit astfel să reducă pe Eminescu, pe Caragiale, pe Maiorescu, pe N. Iorga. De cîtăva vreme, d. Eugen Lovinescu face pe vîrcolacul gloriei lui Coşbuc. Mai în fiecare număr din *Sburătorul* său încearcă să roadă un colţişor din globul de aur al acestei glorii. Numai că vîrcolacul noastru roade cu dinţi falşi. Vreau să spun că d. Lovinescu, în mania sa de a denunţa cu orice preţ pe marele poet, se face vinovat de incorectitudini.“ (Însemnări. *Unde duce mania...*, în *Luceafărul*, nr. 11, 1919.)

Demonstraţia acestor incorectitudini ce se face în continuare, prin compararea unor poezii de Coşbuc şi Adalbert von Chamisso cu modelul lor grec, trebuie să recunoaştem, răstoarnă afirmaţiile grăbite ale lui E. Lovinescu.

În cazul celor trei scriitori amintiţi însă, E. Lovinescu a fost inspirat, corectivele sale apărîndu-ne astăzi necesare, bine argumentate, prea puţin amendabile, reprezentînd, în fond, un adevărat început de drum pe care critica ulterioară va merge în direcţia uneia dintre cele mai bine-venite acţiuni.

„Revizuirile“ au atras asupra lui E. Lovinescu nenumărate critici severe şi ironii în epocă, alimentînd încă şi astăzi opiniile unor critici (vezi articolul lui Mihai Drăgan : *Despre esenţa „revizuirilor“*, I, II, III, din *Cronica*, an. XI, nr. 5, 6 şi 8 din 31 ianuarie, 6 şi 20 februarie 1976) care se cred îndreptăţiţi, simplificînd sau escamo-

Scanned with OKEN Scanner

tînd realități esențiale cu bună-știință, să aplice atitudinii lovinesciene — îndreptățită, în fapt, și perfect valabilă, iar mai tîrziu justificată și teoretic — intenția negării literaturii naționale în momente ale ei de maximă realizare. Nimic mai fals însă. E adevărat că Lovinescu a greșit în cazul lui Caragiale sau al lui Gala Galaction. Dar de mai multe ori a avut dreptate. O dreptate pe care i-a dat-o o posteritate prestigioasă. De aceea vom fi de acord cu Al. George care în cea mai nouă carte de critică a sa, *În jurul lui E. Lovinescu* (Editura Cartea românească, 1975, p. 68—87) vede în „revizuirile" lovinesciene o „necesitate", „una din cele mai importante acțiuni critice ce se puteau socoti de la primele critice ale lui Maiorescu încoace". „Ele reprezintă — scrie Al. George — niște contribuții capitale care au schimbat perspectiva asupra autorilor consacrați sau au venit cu un punct de vedere din care s-au dezvoltat alte critice și la care exegeții ulteriori au fost obligați să răspundă." Nimic nu argumentează mai adevărat, mai convingător această afirmație decît paginile despre Brătescu-Voinești, Vlahuță și Macedonski.

Studiul consacrat lui Brătescu-Voinești *(Revizuiri literare. I. Al. Brătescu-Voinești,* I—II, în *Sburătorul,* an. II, nr. 17 și 18 din 4 și 11 septembrie 1920) se deschide cu o introducere, în care E. Lovinescu încearcă o nouă argumentare teoretică a necesității „revizuirilor", cu atît mai necesară în ochii criticului, fiind vorba în acest caz de un scriitor contemporan, copleșit de onoruri, a cărui operă se bucura de o recunoaștere unanimă, învăluită, mai ales atunci, într-o atmosferă compactă de amabilitate și acceptare circumstanțială.

Prevăzător, E. Lovinescu pomenește mai întîi servituțile acelei critici, „sincronică literaturii", cum o numește, care „neputîndu-se pune la adăpostul sugestiilor vremii nu e nici obiectivă. [...] Avînd aceeași sensibilitate, are parțialități și admirații excesive : nu dintr-un calcul, ci dintr-o uniformitate de simțire." Pe măsura trecerii timpului și a maturizării unei opere, o altă formă a criticii apare mai adecvată, „critica tardivă a revizuirii valorilor" : „Din dinamică, critica devine statică. Nu e o armă de luptă în serviciul unei formule noi, ci un instru-

Scanned with OKEN Scanner

ment optic de preciziune. [...] O astfel de critică nu se oprește asupra amănuntelor, ci îmbrățișează totul." Din perspectiva acesteia evaluează și el, destul de sever — greșind prea puțin — opera lui Brătescu-Voinești.

Lovinescu atrage atenția, cu luciditate, asupra „supravalorificării" literaturii acestuia, considerîndu-l, pentru esențialul motiv că este incapabil „de a crea obiectiv", un „miniaturist" care „poate condensa o atmosferă, fără a ne sugera impresia creației". Criticul găsește imediat formula acestei literaturi și o numește : inadaptarea. Folosirea ei pînă la epuizare duce la „insuficiență" și „uniformitate". Alăturînd-o firesc de proza de inspirație similară a lui Vlahuță, E. Lovinescu o definește, în cele din urmă sugestiv, recunoscîndu-i prin comparație cu autorul lui *Dan* și un oarecare „progres spre observație obiectivă".

Judecata lui E. Lovinescu nu a cunoscut la criticii următori schimbări fundamentale, nici nu a primit riposte categorice. Acceptată ca atare ea s-a adăugat unor noi observații, integrîndu-se în cea mai completă și mai obiectivă apreciere asupra operei lui Brătescu-Voinești, cea din *Istoria* călinesciană.

Mai convingător și, într-un fel, exemplar pentru esența „revizuirii" lovinesciene este cazul lui Alexandru Vlahuță.

La moartea acestuia revista lui E. Lovinescu se distinge, în publicistica vremii [1], prin felul lucid în care dis-

---

[1] În corul aproape general al laudelor obișnuite în asemenea ocazii, excepțiile sînt puține și cu atît mai demne de semnalat. În *Ideea europeană* (an. I, nr. 24, 30 noiembrie 1919), tînărul Vianu își propune, în însemnările sale, să-l privească pe Al. Vlahuță „în eternitatea bronzului". Articolul lui Vianu, notabil prin măsură și maturitate, are multe puncte comune cu studiul lovinescian. Textul este însă acoperit de un văl de sentimentalitate, estompînd observațiile care sînt destule și, în cea mai mare parte, critice. Pentru Vianu, Vlahuță este doar în parte un urmaș al lui Eminescu, depărtîndu-l de acela „optimismul creator și lupta socială", „Eminescu a fost un intuitiv și Vlahuță un intelectual. [...] În cadențele sale urmărim totdeauna jocul unei idei." Simțul său critic nu poate să nu-l determine să recunoască perisabilitatea literaturii lui Vlahuță, la al cărei contact entuziasmul criticului scade : „Bătrînețea se va strecura [...] printre filele cărții lui Vlahuță. Astăzi, și ani mai tîrziu, ne vom lăsa tot mai puțin mișcați de frumoasele declamații ale adolescenței

Scanned with OKEN Scanner

cută valoarea literaturii sale. Se publică cu acel prilej evocări duioase și amintiri aparținînd poeților D. Nanu și Victor Eftimiu (*Sburătorul*, an. II, nr. 33, 29 noiembrie 1919), dar verdictul critic asupra importanței scriitorului îl dă E. Lovinescu peste cîteva numere : *Alexandru Vlahuță*, I—V (*Sburătorul*, an. I, nr.-ele 42—46, 31 ianuarie-28 februarie 1920). Acțiunea lui E. Lovinescu este și în acest caz o dovadă de curaj, de lărgime de vederi și intuiție sigură. Simțul devenirii universale, relativismul funciar, veghează asupra acestor pagini, înainte ca o asemenea atitudine să fi devenit doctrina „mutației valorilor estetice".

Fără a fi de acord cu toate observațiile lui E. Lovinescu din studiul consacrat lui Vlahuță, nu putem să nu recunoaștem clarviziunea examenului la care este supusă opera acestuia, relevarea exemplară a notelor ei specifice, viabile sau caduce, formulările memorabile. E. Lovinescu semnalează printre primii, și critica ulterioară (în primul rînd G. Călinescu) va merge, mai apăsat, pe traseele indicate acum de el, didacticismul poeziei lui Vlahuță, viziunea unilaterală a lui Gherea față de această poezie, raționalismul și antilirismul lui Vlahuță, intenția moralizatoare a versurilor sale, dar și pătrunderea psihologică și „instinctul cuvîntului just, al proprietății termenului". Toate aceste observații sînt apoi sintetizate într-o jumătate de pagină lapidară, expresivă, antologică : „Între cei doi piloni (dealtfel de valoare inegală), între Eminescu și Coșbuc, care au orientat poezia română în direcții deosebite și ne-au turnat limba în tipare noi, Vlahuță constituie o simplă verigă de tranziție... [...] Fără o puternică inspirație lirică, pornită dintr-un sub-

---

noastre. [...] Cît despre totalitatea operei sale poetice, viitorul va alege și va păstra tocmai bucățile mai străine de rostul istoric al personalității sale : atît e de adevărat că marea realizare artistică e un accident fericit în viața noastră sufletească. La o nouă citire a lui Al. Vlahuță zelul nostru admirativ pentru acest înaintaș s-a distribuit altfel."

Și în final, după ce recunoaște importanța liricii sociale a poetului, ca și incapacitatea sa de a crea un vocabular poetic nou, Vianu izbutește și o frază cu adevărat memorabilă : „Timp de mai bine de un veac literatul român a parafrazat poezia *Liniște* pe care Al. Vlahuță o dedică amicului său Delavrancea".

Scanned with OKEN Scanner

strat intelectual, poezia lui e lipsită de avînt, de pasiune, dar are în schimb claritate, preciziune, calcularea efectului dramatic, finețea analizei psihologice, finalitatea moralizatoare — calități onorabile și antilirice. Mai mult artist decît poet, prin echilibrul personalității sale, Vlahuță a ținut totuși într-o epocă de secetă interimatul poeziei române și, la urmă, s-a impus chiar ca un fel de coreg ; istoria literară îl va trece însă în rîndul necesităților poetice ale epocei posteminesciene."

Ultimul cuvînt al revistei, în prima ei serie, în acest domeniu atît de spinos al „revizuirilor", va fi spus însă, spre finele celui de al doilea an de apariție, într-o serie de articole (semnate de E. Lovinescu dar și de alți colaboratori) consacrate lui Al. Macedonski, scurt timp după moartea poetului. Episod semnificativ, alături de alte cîteva — nu multe — în biografia revistei. Din anumite puncte de vedere, în epocă, singular. Cu atît mai prețios.

La o lună de la moartea lui Al. Macedonski, *Sburătorul* publică la *Cronica literară* un eseu al poetului Virgiliu Moscovici (viitorul prozator Virgiliu Monda), scris cu îngăduință, limitat la generalități și convenționalisme, în orice caz favorabil. Este indicat, printre altele, locul de excepție al *Nopții de decemvrie* : „în această poezie a ajuns, fără îndoială, la apogeul artei sale ; o idee poetică se armonizează cu realizarea artistică". (Cronica literară, *Alexandru Macedonski,* în *Sburătorul*, an. II, nr. 33, 25 decembrie 1920).

Peste altă lună își începe serialul E. Lovinescu, dînd o contribuție de neignorat la exegeza macedonskiană. Criticul se mai ocupase într-un rînd de poezia lui Al. Macedonski (despre *Le Calvaire du Feu* scrisese în 1906) consacrîndu-i cîteva pagini severe cu prilejul volumului *Flori sacre* (1912). Cu titlul *Al. Macedonski, poet parnasian,* recenzia a fost trecută în sumarul celui de al treilea volum de *Critice* (1915). Ideea că omul a dăunat operei datează de atunci, ca și recunoașterea valorii *Nopții de decemvrie* [1] : „În tot volumul o singură poezie se ri-

[1] Prioritatea în acest sens îi aparține, însă, eternului rival al lui E. Lovinescu — M. Dragomirescu. Acesta scria despre *Noaptea de decemvrie* în *Convorbiri critice* (nr. 12, 25 decembrie 1910) : „Este cea mai de valoare operă a acestui cel mai însem-

dică peste celelalte prin unitatea ideii, prin construcție și prin bogăția expresiei : *Noapte de decemvrie*".

Odată opera izbăvită de om, Lovinescu fără a considera că a venit momentul unei revizuiri definitive, încearcă o evaluare a poeziei lui Macedonski, îndreptățit, credea el, de „contactul prelung și imparțial cu opera poetului" și incitat de opiniile „violent contradictorii" exprimate în legătură cu ea. Schițează însă mai întîi liniile din care s-ar putea alcătui un profil spiritual al lui Macedonski, depășind momentul afirmației „omul a stricat operei" și văzîndu-l ca virtuală imagine a „artistului". „Din tina amănuntelor impure poate răsări flacăra pură a omului lăuntric", apreciază E. Lovinescu și reușește o pagină remarcabilă asupra personalității mocedonskiene (mult mai interesantă decît analiza operei), cu fine intuiții psihologice, iar stilistic, ireproșabilă. Toate încercările ulterioare în această direcție fructifică sugestii lovinesciene, lărgesc cîmpul verificării intuiției sale, atunci cînd nu reiau de-a dreptul imaginea sau expresia lovinesciană. Singurul păcat al acestei pagini este raportarea permanentă a proiecției omului vizionar la opera pe care Lovinescu o consideră de „valoare secundară". Fără aceste raportări efigia „artistului" ne-ar fi apărut nu numai de o mare expresivitate și, esteticește, viabilă, dar și de o desăvîrșită puritate și noblețe : „Pe lîngă micimi ofensatoare, omul avea o mare forță de iluzie, care, împinsă pînă la astfel de proporții, devine reprezentativă", scrie E. Lovinescu, sperînd că se va găsi un artist, un biograf care „să fixeze sub o formă definitivă viziunea unei halucinații atît de mărețe". Existența lui Macedonski îl face să se gîndească numaidecît la sublimul cavaler al lui Cervantes : „Sub alte forme, Macedonski a fost și el un erou al iluziei. [...] Macedonski a fost vizionarul nostru cel mai mare, lipsit de simțul comun, insensibil la ridicol și la asprimea realității, a păsit în viață cu ochii fixați spre lumina orbitoare a unei fantasmagorii : a trăit într-o hipnoză din care nimic nu l-a putut opri. [...] Era în Ma-

---

nat poet al școalei franceze din epoca eminesciană și, în același timp — cu tot relativul abuz de mijloace exterioare pentru mărirea efectului poetic — o capodoperă a poeziei lirice române".

Scanned with OKEN Scanner

cedonski o forță creatoare în vid, o minciună generoasă a vieții ce-l făcea să trăiască într-o lume halucinantă ; la bătrînețe, o glorie pururi insesizabilă și un aur pururi inexistent aveau încă pentru dînsul o evidență pe deasupra oricărei realități ; se împărtășea, astfel, cu o cuminecătură invizibilă în gesturi ce păreau ridicole, deși — în perspectivă sunt mărețe. De se va ivi artistul care să creeze din Macedonski simbolul poetului însuși în mijlocul unei societăți antipatice, viața lui atît de ofensatoare, dealtfel, va deveni mult mai emoționantă decît opera." *(Alexandru Macedonski,* în *Sburătorul,* an. II, nr. 37, 22 ianuarie 1921). Previziune ce nu s-a realizat, dar portretul rămîne.

E. Lovinescu scria cu grijă și destul de greu articolul despre Macedonski de vreme ce urmarea nu apare decît peste patru numere.

Criticul publică în acest răstimp lucruri scrise mai demult și o *Scrisoare deschisă d-lui Director general al teatrelor (Sburătorul,* an. II, nr. 41, 19 februarie 1921) vizînd în principal repertoriul Teatrului Național. Dar Macedonski este totuși prezent în nr. 39 al *Sburătorului,* într-un frumos articol, mai mult evocator, purtînd semnătura lui... Tudor Vianu. Acesta, trecut pe la *Literatorul,* avînd un adevărat cult pentru poetul *Rondelurilor,* încă foarte tînăr, își afirmase public această admirație printr-un articol polemic cu E. Lovinescu *(Revizuire critică,* în *Făclia,* an. I, nr. 8, ianuarie 1916. Urmat, la scurt timp, de un altul, acesta nepolemic : *Alexandru Macedonski ca poet — Flacăra,* an. V, nr. 37, 25 iunie 1916), prilejuit de recenzia amintită la *Flori sacre.* Este, după cum s-a observat, poate prima manifestare a criticului Vianu. Juvenilă, grăbită, absolutistă, dar avînd scuza pasiunii și a apărării unei valori, chiar dacă el nu-și dădea prea bine seama atunci de dimensiunile ei reale. Cu generozitatea sa cunoscută, dar și cu mentalitatea ferită de orice obtuzitate în relațiile omenești și scriitoricești, E. Lovinescu nu pregetă să facă loc în paginile revistei sale și punctului de vedere al unuia dintre „ciracii" Maestrului, trecînd și peste episodul „disociației imposibile", recunoscînd în fond legitimitatea unei alte păreri decît cea personală.

Scanned with OKEN Scanner

Din paginile lui T. Vianu se desprinde în primul rînd *personajul* Macedonski — om de lume, amfitrion afabil, partener de conversație fermecător și original, straniu adorator al pietrelor prețioase [1] :

„La festivalurile literare pe care le organiza uneori, Alexandru Macedonski apărea într-o redingotă de catifea neagră, pantaloni cenușii ce se strîmtau către gleznă și care petreceau pantofilor de lac *sous-pied*-uri de mătase ; o cravată albă tip *Le Borgy* îi acoperea în falduri tot pieptul. În acest costum, Macedonski voia să reînvie elegantele defuncte ale saloanelor de la 1830.

Îmi amintesc că după un asemenea festival am avut onoarea să fiu prezentat poetului care, cu grijă politicoasă, știu să acorde noului venit un plus de atenție și preocupare. Avea arta desăvîrșită a unui om de lume. Asculta cu răbdare, combătea cu transigență — și nu obosea nici o clipă. [...]

Convorbirea căzuse asupra pietrelor prețioase. Își privea inelele mari pe care le purta la degete și alăturînd rubine de smaralde îmi explica influența combinată a focurilor lor. Apoi îndreptă o privire întrebătoare spre mine. Mi se păru că trebuie să aduc un omagiu de recunoaștere plecată acestui bărbat important și bizar. Am răspuns :

— Cred în puterea pietrelor prețioase.“

Nu lipsesc din articolul lui T. Vianu referințele la operă, cu pertinente observații în privința specificului satirei macedonskiene căreia i se găsesc asemănări cu cea clasică, latină : „Macedonski a împletit totdeauna firul lirismului cu firul satirei. E o caracteristică a sa. Poemele sale de extensiune, *Noapte de mai, Noapte de decembrie, Stepa, Mînăstire, Lewki* care toate sunt construite din amănunte de idilă, se ridică totuși de la *idilă* la *concepție*, prin cadrul lor general de satiră.“

---

[1] O notiță gratuit răutăcioasă din *Sburătorul literar* (an. I, nr. 1, 17 septembrie 1921) ironizează această mistică a pietrelor prețioase, caricînd-o ca formă de... mitomanie : „Macedonski era și el un mitoman. Se vede aceasta din viața lui privată. Chestia cu diamantele de sticlă pe care le împărțea ca un nabab prietenilor nu e oare o dovadă a mitomaniei lui ?“

Scanned with OKEN Scanner

Mai interesant este însă modul în care T. Vianu încearcă să explice insuccesul lui Macedonski în epocă, puțina prețuire acordată operei sale. Macedonski, credea Vianu, „romantic acritic, excesiv și bizar", își devansa epoca, era un rătăcit printre contemporani, apăruse prea devreme printre ei, depășindu-i prin inconformismul său, părăsindu-i adesea pentru a se retrage orgolios, singur, atins de lovituri reale sau imaginate, în vremuri revolute. Posteritatea poetului, spiritul nou al epocii vor aduce repararea unei greșeli, așezarea apelor. „Cînd acest *spirit nou* își va face loc — prezice Vianu — ni se va părea ridiculă «controversa Macedonski», care a lăsat atîta vreme în discuție existența unui poet, cînd ar fi fost mai curajos și mai folositor o confruntare voioasă cu opera lui." În perspectiva istoriei literaturii și din unghiul de recepție al noii generații, Vianu îl consideră pe Macedonski un precursor al orientărilor moderne și, în același timp, „prin relațiunile-i apropiate cu literaturile străine, prin caracteristica lui preocupare de a muta cuvintele și inspirațiile acestora pe tărîmurile noastre și de a trece cu cuvîntul său pe terenurile lor [...] un ferment de universalizare în cuprinsul producției românești". Formula în care este în cele din urmă prins Macedonski, fără a fi mai completă, e sugestivă, îndrăzneață pentru data la care era pronunțată : „figură romantică, trăită într-o epocă de criticism, dar înzestrată cu o sensibilitate modernă". Pînă în 1938 cînd va începe adevărata reconsiderare, de anvergură, a operei lui Macedonski, T. Vianu nu mai scrie nimic despre poetul *Nopților*.

Două săptămîni după articolul lui T. Vianu, E. Lovinescu își continuă în trei numere consecutive însemnările sale. Oricîte injustiții, chiar opacități, ar exista în studiul lui Lovinescu, la acea dată nimeni nu scrisese mai complet și mai atent despre Macedonski. Nu lipsesc, pe de altă parte, cîteva observații care și-au dovedit ulterior valabilitatea.

Desigur E. Lovinescu greșea atunci cînd afirma atît de categoric că „Macedonski n-a fost, cu siguranță, un mare poet", că lipsește operei sale „o unitate fecundă, un

Scanned with OKEN Scanner

sentiment generator sau numai un simplu focar radiator“ [1].

Absolutiza falsificînd și atunci cînd scria, senin, că „Macedonski reprezintă cazul rar al unui poet liric ce n-a cîntat amorul și n-a cunoscut, aproape, nici un fel de pasiune“ [2] și că „a trăit fără extaze“.

Adrian Marino, referindu-se la acest aspect ignorat al operei lui Macedonski, dă o caracterizare de ansamblu, remarcabilă, a eroticii : „Prin temperament, Macedonski este suav și carnal, serafic și violent, idealizat și naturalist, unind spiritualismul cu profanul, erosul platonic cu cel veneric, iubirea cu amorul propriu, rafinamentul cu brutalitatea, note peste tot existente în operă, al cărei substrat instinctual este manifest“. (*Op. cit.*, p. 253.) Despre violența eroticii macedonskiene vorbește, simplificînd, e drept, și E. Lovinescu : „evocarea pasiunii brutale — singura notă ce revine stăruitor în poezia antisentimentală a lui Macedonski“. Poetul era nedreptățit și cînd lirismul său era apreciat ca „lipsit de noblețe“, satira sa ca pornind dintr-o revoltă mediocră, iar poezia sa numită „paranoică“ [3].

Tot el descoperea însă impresionismul acestei poezii, senzorialitatea sensibilității macedonskiene, intelectualizarea lirismului. Toate, calități care-i conferă modernitate și explică într-un fel succesul „în sînul poeziei contemporane“. E. Lovinescu este și cel care evidențiază notele romantice [4] ale liricii macedonskiene și o discută

[1] Dimpotrivă, Adrian Marino va vorbi cu îndreptățire despre „realitatea unui principiu coagulant“ al operei macedonskiene. (*Opera lui Alexandru Macedonski*, Editura pentru literatură, 1967, p. 691.)

[2] De contrariul acestei afirmații ne poate convinge și următoarea confesiune a poetului : „Dealtfel, *fanatismul în sine* e ceva sublim. E sublim, pentru că fanatismul e patimă și trebuie să aibi *o puternică simțire* ca să te fanatizezi...“ (*Vremile literare de azi*, în *Universul literar*, nr. 28, 10 iulie 1916.) Ceea ce Macedonski avea cu prisosință.

[3] „Genialoidă“, va propune mai inspirat Adrian Marino (*op. cit.*, p. 375).

[4] E. Lovinescu va reliefa și clasicismul acestei poezii. „Sunt printre cei dintîi care am arătat [...] că Al. Macedonski, care trece drept șeful școlii simboliste române, e un clasic !“ îi declara el lui Felix Aderca în 1924. (*Mișcarea literară*, an. I, nr. 2, 22 decembrie 1924.)

Scanned with OKEN Scanner

privind-o prin prisma unei fundamentale : elementul satiric. Așa cum, tot E. Lovinescu a vorbit printre primii despre valoarea antologică a unor poeme ca *Noapte de mai*, *Stepa*, *Noapte de decembrie*. Astfel, capitolul înscris de E. Lovinescu în exegeza macedonskiană apare ca o încercare de mai dreaptă judecare a operei, ferită de excesele negatorilor ca și de cele ale adulatorilor, urmînd, de cîteva ori, calea de mijloc cu succes.

N-am putea încheia aceste rînduri privitoare la poziția *Sburătorului* față de situația și situarea lui Al. Macedonski, dacă nu ne-am opri puțin aici, nesocotind cronologia, la „cronica literară" cu titlul *Alexandru Macedonski*, apărută în cea de a doua serie a revistei, în *Sburătorul literar* (nr. 20, 28 ianuarie 1922) sub semnătura lui B. Fundoianu. În general, atitudinea viitorului poet al *Priveliștilor* are multe puncte comune cu cea a lui Vianu și Lovinescu. Și el, ca și aceștia, explică respingerea violentă a operei prin antipatia față de om, vorbind de „secretul lui Macedonski de-a se face antipatic". Ca și Lovinescu crede că în cazul lui Macedonski „puterea de iluzie" era „infinit mai mare decît puterea lui de creație". Asemeni lui Tudor Vianu, îl socotește pe Macedonski „un întîrziat dintr-o epocă defunctă".

În schimb, B. Fundoianu, rostește răspicat, cu juvenilă inconștiență un enorm neadevăr : „Un poet minor". Sau, mai blînd și refugiindu-se într-o imagine : „un diamant în care lupa descopere prea multă ghiață și cărbune". De aici pînă la exprimarea unei uimiri în fața izbînzilor, recunoscute ca atare, ale poetului e doar un pas : „Cum a putut, cu materialul prost de care dispunea să scrie într-o zi *Noaptea de mai* ? Poezia aceasta este pentru poezia noastră un peșcheș de preț, dar pentru poezia lui Macedonski e un miracol. Apropie de poema aceasta oricare altă poezie de Macedonski. *Rondelele* și alte cîteva — *Balta clară*, de-o pildă, sau *Efebul din Navara* dovedesc numai că au curs în același canal în care apa, cîteodată, fără să știe cum, putea deveni spontaneu limpede."

Și rostește imediat, cu aceeași seninătate, o altă enormitate : „Macedonski n-a inovat nimic în formă, nimic în sensibilitate". Cu o asemenea convingere e firesc apoi

Scanned with OKEN Scanner

să-l conteste pe autorul *Poeziei viitorului*, teoretician al „inefabilului poetic" și al sugestiei, ca precursor al simbolismului (opunîndu-i-l pe Ștefan Petică), considerîndu-l „un Alecsandri mai rafinat". (Se pare că acesta era, de fapt, chiar punctul de vedere al „avangardei" românești. O atitudine și opinii asemănătoare cu ale lui B. Fundoianu exprimă și însemnările lui Ion Vinea, aruncate, cu aceeași ușurință pe hîrtie, la moartea lui Al. Macedonski. Dealtfel, Vinea îl numește cel dintîi pe Macedonski „un Alecsandri rafinat". Mai generos însă și dînd dovadă de mai multă intuiție, recunoaște în poetul rondelurilor un precursor al poeziei noi. „Istoria literaturii noastre — scrie Vinea — nu poate să nu țină seama de acest agitat, care a înăsprit atmosfera didactică de aici cu o transpunere a luptelor romantismului francez, și care în viața literară, prin polemici, manifeste, epigrame și opere ades de valoare, a fost cel mai mare amator.

În concertul strident de hohote, de scrîșniri și osanale Macedonski, poetul, a lăsat o notă pură, scăpată dintr-un instrument de preț al cărui sunet va stărui și azi. Proza și poezia lui dovedesc o prodigioasă artă verbală, o sintaxă fără sforțări, un lirism fără cacofonii, un Alecsandri rafinat și divers și posedat.

E materialul din care se întrupează poezia nouă românească și înțelegem prin poezie orice operă verbală ritmică. A fost un precursor Macedonski, un precursor care a dăinuit pînă în zilele proorocite." C a r n e t u l n o s t r u. *Alexandru Macedonski*, în *Adevărul*, an. XXXIII, nr. 11246, 27 noiembrie 1920)

Părîndu-i-se că i-a dat prea mult, B. Fundoianu îi mai ia, plasîndu-l pe Al. Macedonski definitiv, în dezvoltarea poeziei românești alături de... Grigore Alexandrescu : *„Vestalelor numai o noapte de fericire vă mai cer* trebuie să stea în antologie, lîngă : *Ale turnurilor umbre peste unde stau culcate.* Poate e o simplă părere — poate mai mult. La înmormîntarea lui, după carul cu flori, aveam impresia stabilă, deși falsă, că mergem după carul lui Grigore Alexandrescu, prelungit printre noi, încă un secol."

Cum să interpretăm opinia lui B. Fundoianu ? Poate ca pe o inexplicabilă și paradoxală nedreptate și lipsă de

Scanned with OKEN Scanner

înțelegere. Cel care la apariția celui de al nouălea volum de *Critice* de E. Lovinescu se va lăuda că l-a inițiat pe acesta în poezia modernă românească dădea o mare dovadă de neînțelegere a acesteia în chiar originile ei.

De aceea, recapitulînd vom spune că „revizuirea" lui E. Lovinescu, rezistînd evaluărilor ulterioare, reprezintă împreună cu articolul lui Tudor Vianu adevărata contribuție a *Sburătorului* la modificarea punctului de vedere asupra importanței lui Al. Macedonski în evoluția poeziei române moderne.

Peste mai mulți ani, odată cu începerea publicării *Istoriei literaturii române contemporane,* unde E. Lovinescu supune unor revizuiri[1] spectaculoase opera unor scriitori, criticul se vede obligat să răspundă diverselor reacții polemice (M. Dragomirescu, D. Caracostea, G. Ibrăileanu) precizînd din nou sensul acțiunii sale. O face mai întîi în ultima serie a revistei, într-o însemnare ce va prefața, împreună cu un text din 1915 volumul de revizuiri *(Critice,* VI) din 1928. „Pentru oamenii de bună-credință — scrie E. Lovinescu — și pentru cei ce urmăresc cîtuși de puțin în mod obiectiv activitatea mea critică, e aproape de prisos să mai spun că : *...Lovinescu nu se revizuiește...* întrucît *Revizuirile* nu înseamnă revenirea asupra părerilor mele din trecut, ci revizuirea și deci fixarea într-o nouă scară a unor valori literare stabilite mai de mult și propagate apoi prin rutină în masele publicului ce nu are mijloace a judeca prin sine.

---

[1] *Sburătorul* și metoda revizuirilor deveniseră celebre. Nedespărțite de persoana lui E. Lovinescu, ele intraseră pînă și în cuprinsul cupletelor revuistice. „În primii ani după război — își amintește E. Lovinescu — în momentul intrării mele într-o grădină de vară, colaborînd la textul incert al revistei ce se juca, actorul din scenă m-a întîmpinat cu :

— A sosit și *Sbierătorul,*

din care am tras concluzia că existența *Sburătorului* ajunsese să fie înregistrată și în grădinile de vară ; puțin după aceea, în enumerația preocupărilor contemporanilor, cărora li se făcea cinstea de a fi puși în cuplete, m-am regăsit fixat, de data aceasta chiar în textul revistei în forma lapidarului vers : *...iar Lovinescu se revizuiește...*

Am înțeles din acea clipă că o legendă își găsise formula definitivă împotriva căreia era inutil să protestez." („*...Iar Lovinescu se revizuiește,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 9, martie 1927.)

Scanned with OKEN Scanner

Aşadar : *Lovinescu nu se revizuieşte, ci revizuieşte.*" (Aspect ele vieţii literare. *„...Iar Lovinescu se revizuieşte...*", în *Sburătorul,* an. IV, nr. 9, martie 1927.)

Dacă în această punere la punct E. Lovinescu distinge între reevaluarea operei unor scriitori şi modificarea sau îndreptarea unor păreri critice personale, peste aproape un an, într-un articol polemic cu G. Ibrăileanu, el aşază această metodă a criticii sale exclusiv pe terenul expresiei.

G. Ibrăileanu îi reproşase, într-una din rarele sale intervenţii polemice, schimbările de atitudine — aprecia criticul ieşean — în cazul unor scriitori ca I. Minulescu sau Iosif şi Anghel, punînd apoi sub semnul nefast al „revizuirilor" întreaga operă critică lovinesciană, găsindu-i şi o imagine nu prea fericită : „Cazul d-lui Minulescu şi al lui Anghel-Iosif sînt însă numai nişte exemple din seria interminabilă a revizuirilor şi revizuirilor de revizuiri ale criticii estetice, unele datate retrospectiv, toate perindîndu-se dintr-o operă critică în alta, din *Paşi pe nisip* în *Critice,* din *Critice* în *Istoria sămănătorismului,* din *Istoria sămănătorismului* în *Istoria literaturii române moderne,* din *Istoria literaturii române moderne* în *Evoluţia literaturii române,* probabil, şi aşa mai departe dînd o operă colosală, tot aşa cum într-o piesă cu soldaţi zece figuranţi, întorcîndu-se mereu pe după culise, dau impresia unei armate, dar revizuiţi în dosul culiselor cînd în infanterişti, cînd în cavalerişti, cînd în artilerişti." *(Greutăţile criticei estetice,* în *Viaţa românească,* an. XX, nr. 1, ianuarie 1928.) Obiecţia, îndreptăţită într-o oarecare măsură, va fi reluată, peste cîţiva ani, tot în paginile *Vieţii româneşti,* în termeni mult mai duri, de G. Călinescu.

E. Lovinescu răspunde în *Viaţa literară (Sburătorul* îşi încetase definitiv apariţia de un an), răspuns pe care-l consideră definitiv, un fel de „postfaţă" la întreaga discuţie asupra revizuirilor. „Dacă «fumistul» de acum douăzeci de ani a devenit «funambulul» de astăzi [referinţa e la I. Minulescu — n.n.] schimbarea — precizează, nu tocmai calm, E. Lovinescu — nu înseamnă o derivaţie a gîndirii, ci a expresiei. Căci peste orice ideologie, peste orice diferenţe de apreciere determinate de o evoluţie firească şi de o integrare într-un sistem de cugetare, re-

Scanned with OKEN Scanner

clam pentru critică ca și pentru orice expresie a simțirii omenești dreptul și datoria de a fi o artă, adică de a se realiza în forma cea mai desăvîrșită cu putință." *(Postfață,* în *Viața literară,* 5 mai 1928.)

După cum se vede replica lovinesciană nu răspunde obiecției de fond, refugiindu-se pe un teren fragil, propunînd, în cele din urmă, o soluție de neacceptat : escamotarea adevărului de dragul frumosului. Idee rămasă doar ca gest polemic, mai mult teoretizată decît aplicată.

E poate paradoxal, dar în sensul afirmațiilor lui E. Lovinescu de acum, Liviu Rebreanu va justifica revizuirile, văzînd în ele dovada unei „aptitudini artistice" : „Încăpățînarea într-o formulă poate să fie interesantă la un creator ; pe critic îl duce inevitabil la o îmbătrînire incapabilă de-a înțelege tot. [1] Opera de artă adevărată își schimbă înfățișarea cu trecerea timpului, cu primenirea generațiilor. Criticul artist poate scoate în evidență la intervale diferite calitățile sau defectele care sunt în ritmul respectiv de simțire. E semnul unei tinereți binefăcătoare și mereu biruitoare." (Din textul apărut în numărul omagial al revistei *Vremea,* an. III, nr. 148, 23 noiembrie 1930, dedicat lui E. Lovinescu, cu ocazia împlinirii a cincizeci de ani de viață și a treizeci de ani de activitate literară.)

Într-un mod inedit, interesant și — credem noi — mult mai aproape de adevăr vede, mai recent, esența revizuirilor Ion Biberi : „Era o tendință firească — scrie domnia sa — de a face rezerve, de a se pune în discuție și de a-și corecta propriile valorizări, din onestitate critică". (*Ramuri,* an. III, nr. 12, 15 noiembrie 1966. Pagină omagială prilejuită de împlinirea a 85 de ani de la nașterea lui E. Lovinescu.)

---

[1] G. Călinescu și el își va „revizui" unele din părerile critice și descoperim într-un text din 1938 aproape teoretizată această atitudine, în termeni asemănători cu cei ai lui Liviu Rebreanu. Apreciind o afirmație a sa despre piesele lui T. Mușatescu — „nu sunt vrednice de a fi reprezentate pe scena Teatrului Național" — ca fiind „exagerată", G. Călinescu se justifică : „Facem asemenea rectificare fiindcă vrem să accentuăm că în critică «consecvența» poate fi un semn de mărginire, un refuz de a trăi procesul critic pe toată durata experienței sale". *(Prostologhicon,* în *Jurnalul literar,* an. I, nr. 51, 17 decembrie 1939.)

Scanned with OKEN Scanner

Deci indiferent din care punct de vedere am privi acțiunea lui E. Lovinescu și de pe ce poziție am judeca revizuirile, onestitatea sa critică, verificată în atîtea împrejurări, trebuie mereu avută de vedere.

9. *Sburătorul* se apropia de sfîrșitul celui de al doilea an de apariție. Pînă la capătul acestei prime serii a revistei, cronicarul mai poate înregistra o dată. Nu de importanța celor pomenite pînă acum. Dar reprezentînd un bun exemplu pentru modul în care revista știa să-și susțină colaboratorii fideli. Chiar exagerînd uneori, denaturînd, în limitele îngăduite. Ca în cazul acesta, al campaniei în favoarea *Bătrînului* Hortensiei Papadat-Bengescu.

E. Lovinescu a fost și rămîne cel mai aprig și mai exclusivist apărător al operei marei romanciere. A făcut-o, cu îndreptățire, cînd a fost vorba de cărțile ei reprezentative, dar și în cazul acelora minore. Vulnerabilitatea acestora parcă îl stimula și mai mult. Căci numai lăuntrica îndoială asupra valorii *Bătrînului* poate explica și justifica o insistență atît de evidentă și necontrolată de a o impune opiniei publice, de a-i face loc, cu orice preț, într-un repertoriu imaginar și ideal al dramaturgiei naționale. Mai ales că pretextul e prea neînsemnat, în dimensiunile sale adevărate, față de amploarea campaniei *Sburătorului.*

Pe scena Teatrului Național se joacă, în premieră, *Bătrînul* [1]. Cronicarul dramatic al *României noi,* Ion Minulescu, îi consacră o prezentare, după părerea noastră, foarte apropiată de valoarea reală a piesei (an. II, nr. 51, 7 martie 1921). Supărătoare în cronica lui Minulescu nu sînt obiecțiile, justificate, ci un anume limbaj facil ce nu-și are rostul, ca și insinuările gratuite, în legătură cu „misterul din culise" care ar explica reprezentarea piesei. Cronicarul are deci dreptate atunci cînd scrie că *Bătrînul* „nu este propriu-zis o piesă de teatru, ci o nu-

[1] Apăruse în volum, în 1920, însoțită de următoarea dedicație: „Lui E. Lovinescu îi închin *Bătrînul* meu, pentru că i-a plăcut. H.P.B."

Scanned with OKEN Scanner

velă frumos dialogată, dar insuficient teatralizată, cu acțiunea lipsită de unitate". Calitățile piesei sînt intuite: „Parcelat în diferitele lui ipostaze scenice, *Bătrînul* are părți admirabile. Sunt tipuri sociale prinse cu o adevărată măiestrie și anume situații dramatice, fixate în mod fericit și aproape definitiv", iar finalul cronicii, îngăduitor atunci cînd i se recunoaște autoarei că „a știut să rămînă o scriitoare de seamă chiar într-o nereușită încercare, tangențială numai cu literatura propriu-zisă".

Sburătorul (an. II, nr. 45, 19 martie 1921) apreciază ca ostilă această primire și convoacă pe cîțiva din colaboratorii săi mai statornici, în apărarea *Bătrînului*. L. Rebreanu [1], D. Nanu [2], V. Al. Jean și C. Narly (nr. 50, 23 aprilie 1921) sînt solicitați de E. Lovinescu să-și spună cuvîntul. Favorabil fără îndoială, dar lăsînd să transpară bunăvoința de circumstanță, amabilitatea convențională, rezolvată în generalități salvatoare.

E. Lovinescu [3] își dă seama singur de precaritatea și insuficiența acestor atitudini și în două numere ale revistei (nr.-ele 45 și 46, 19 și 26 martie 1921), polemizînd în primul rînd cu I. Minulescu dar și cu alți cronicari,

---

[1] „*Bătrînul* introduce o formă nouă în teatrul nostru. Se va impune forma aceasta? Cine ar putea spune? [...] D-na Hortensia Papadat-Bengescu e o revoluționară. Nu suntem adepții tendințelor d-sale artistice, dar aceasta nu ne poate împiedica să le stimăm, să le înțelegem și să le apărăm cu toată simpatia."

[2] „Credem că *Bătrînul* e o operă pe care o poate relua spre a o adînci și termina în chiar spiritul în care a fost concepută."

[3] *Bătrînului*, criticul îi mai consacrase un articol, tot în *Sburătorul* (an. I, nr.-ele 50—52, 24 aprilie—8 mai 1920). Deosebit de elogios și acela, nu fără a-și exprima cîteva rezerve în legătură cu virtuțile sale dramatice și tehnice. Rezerve de care autoarea, la reprezentarea scenică a piesei va ține seama. Judecata de ansamblu asupra importanței piesei apare însă tot mai mult exagerată și de un entuziasm critic ce nu-l prinde pe scepticul E. Lovinescu: „Prin viața interioară ce tremură în cele mai neînsemnate siluete ale acestei opere, dar mai ales prin vasta viață ce se revarsă din marea personalitate a Bătrînului, prin observație multiplă ca și prin analiza nouă a unei legături spirituale, prin atmosfera de intelectualitate și îndeosebi prin acea armonie între fond și formă și lapidaritatea aforistică a cugetării atît de neașteptată în opera tumultuoasă și prolixă a scriitoarei, putem privi destinele necunoscute ale *Bătrînului* în convingerea indestructibilă a poetului antic: *Nescio quid majus...*"

Scanned with OKEN Scanner

chiar mai rezervați, ai piesei, își propune să-i dovedească și să-i impună, prin autoritatea cuvîntului său, valoarea. O face într-o amănunțită și cam didactică cronică dramatică, nu lipsită de pătrundere, dar plină de exagerări, toate culminînd în afirmația finală, pe care numai conștiința friabilității piesei și prietenia pentru autorul ei o pot justifica : „Alături de *Ion* al d-lui L. Rebreanu, prin viață, prin concepție, și pe deasupra prin intelectualitate, *Bătrînul* e fructul copt al unei literaturi intrate în maturitate“ [1].

Afirmație reluată, la fel de categoric și în interviul acordat lui Felix Aderca : „De același interes universal găsesc și *Bătrînul* doamnei Hortensia Papadat-Bengescu ; ceea ce reprezintă *Ion* ca putere de creațiune obiectivă, multiplă și imponderabilă, reprezintă *Bătrînul* ca intelectualitate“. *(De vorbă cu d. E. Lovinescu,* în *Mărturia unei generații,* 1929, p. 163—176.)

În compendiul din 1937, *Bătrînul* este considerat „unica operă dramatică de rezistență a Hortensiei Papadat-Bengescu“. Comparația, ca valoare, cu *Ion* dispare, rezervele față de anecdotica și de construcția piesei se înmulțesc, criticul repetînd însă, în cuprinsul acestei pagini destul de contradictorie și lipsită de fermitate critică, și vechile aprecieri superlative : „una din cele mai mari creații din literatura noastră“ și „marea putere de creație a vieții“.

Alți membri ai cercului „Sburătorul“ au rostit opinii diferite asupra *Bătrînului.* Astfel lui Felix Aderca piesele Hortensiei Papadat-Bengescu i se păreau „jucăriile unei romanciere“, iar personajele lor feminine „niște păpuși“, teatrul marii romanciere nefiind pe gustul lui. În schimb Camil Petrescu, în numărul pe care *Tiparnița literară* (nr. 2—3, 1930) îl consacra „marii europene“ nu ezita să prorocească paradoxal : „Într-o zi cînd *Bătrînul* se va fi reluat — desigur modificat puțin în melodrama modernității — se va vedea că doamna Papadat-Bengescu nu e

[1] Afirmația va atrage ironia deplasată a semnatarului rubricii Însemnări de la *Adevărul literar și artistic* (an. II, nr. 19, 3 aprilie 1921) : „Observați stilul și adîncimea concepției. Tot așa grăit-a Zarathustra.“

numai cea mai de seamă romancieră a noastră, alături de Rebreanu, dar și cel mai de seamă autor dramatic al nostru". Camil Petrescu exagera, evident.

În ce ne privește socotim ca mai aproape de adevăr părerea celui mai recent exeget al operei Hortensiei Papadat-Bengescu, Florin Mihăilescu *(Introducere în opera Hortensiei Papadat-Bengescu*, Editura Minerva, 1975, p. 45, 65—68) pentru care teatrul acesteia este interesant mai cu seamă pentru personajele feminine create de autoare și pentru numeroasele puncte de contact cu nuvelele și romanele. Singurul punct în care ne despărțim de Florin Mihăilescu este acela în care afirmă că cea mai realizată lucrare de acest fel a Hortensiei Papadat-Bengescu este piesa neterminată *Sora mea Ana*. Noi credem că adevărata creație dramatică a scriitoarei rămîne piesa *A căzut o stea*.

10. *Sburătorul* — în prima lui serie — își întrerupea apariția la 7 mai 1921. Pentru totdeauna au crezut unii, s-a dus să găsească în rafturile Academiei, unde tot d. Lovinescu o va cerceta din cînd în cînd, pe soră-sa, *Lectura pentru toți*, o altă expresie artistică a gustului ilustrului nostru critic. *Sburătorul* n-a însemnat nimic în evoluția literaturii noastre, cum a însemnat pe vremuri *Semănătorul* sau *Convorbirile critice*."

Reacție pripită, după cum se va vedea, pentru că în toamna aceluiași an, *Sburătorul* reînvia sub forma *Sburătorului literar*.[1]

[1] Gîndul continuării *Sburătorului* prin *Sburătorul literar* era pesemne mai vechi, pentru că iată ce-i scria E. Lovinescu, la

Criticul se hotărîse, aflăm din amintita scrisoare către Elena Farago, să scoată *Sburătorul literar* încă din iunie. Data apariției nu era însă foarte precisă. Lui Virgiliu Moscovici, aflat pe atunci în Tyrolul austriac, îi comunica într-o scrisoare ca posibilă data de 15 septembrie : „Îți trimit [...] un prospect al noului *Sburător*, ca un salut din țară, ca un îndemn la lucru și ca un indicator al intențiilor noastre literare pentru anul care vine. Primul număr va apare la 15 sept. iar eu mai stau la Fălticeni pînă la 22 august. N-ai putea să-mi dai ceva proză impresionistă de pe acolo ?“ (Scrisoarea, datată 25 iulie 1921, este reprodusă în cuprinsul confesiunilor lui Virgiliu Monda, *25 de ani cu E. Lovinescu*, în *România literară*, an. III, nr. 26, 24 iunie 1971.) Totuși primul număr al *Sburătorului literar* apare sîmbătă 17 septembrie 1921, după cum o anunțase pe Elena Farago (la 2 septembrie 1921).

Pe prima pagină se publică articolul explicativ al directorului, debutînd cu o lămurire necesară : „Încheindu-și ciclul muncii sale de doi ani, revista literară *Sburătorul* se continuă prin *Sburătorul literar*. E momentul potrivit de a-i rezuma activitatea de pînă acum și de a trage linia activității viitoare a noii reviste.“ Urmează un scurt istoric al *Sburătorului*, punctat de lista cvasicompletă a colaboratorilor din primii doi ani, ca și de aceea a volumelor între paginile cărora a intrat producția acestora din *Sburătorul*. E. Lovinescu nu uită să amintească și străduința revistei pentru descoperirea talentelor noi, citînd ca descoperiri, în proză pe maiorul Brăescu, „cel mai puternic talent satiric al literaturii române actuale“, iar în poezie pe Ion Barbu și pe Camil Petrescu : „cel dintîi turnînd o emoțiune cosmică într-o formă lapidară și cel de al doilea aducînd o nouă viziune, de un viguros realism, a războiului nostru“.

Criticul încheia această pagină lămuritoare cu indicarea (cam vagă și insuficientă) a noutății pe care o aducea *Sburătorul literar* și cu reafirmarea (pe lîngă impor-

---

21 martie 1921, Elenei Farago : „*Sburătorul* pare că va avea destine noi. Sunt stăruinți să meargă mai departe, aiurea — deși mă deprinsesem cu ideea dispariției lui, ce mi-ar fi dat prilejul unei lucrări personale mai concentrate.“

Scanned with OKEN Scanner

tanța acordată în continuare pregătirii noii generații literare) unor principii ce fuseseră și ale vechiului *Sburător*:

„Pe lîngă partea literară care va fi tot atît de importantă, adică cea mai importantă pe care a putut-o avea vreodată revista în cadre atît de restrînse, *Sburătorul literar*, înmulțindu-și numărul paginilor, și îmbunătățindu-și condițiile tehnice, va fi nu numai un producător de literatură ca pînă acum, ci va oglindi întreaga mișcare literară, culturală și artistică de la noi și din străinătate. În acest scop vom avea cronici permanente [1] de pictură, de muzică, literare și culturale, înregistrînd mersul ideilor și al curentelor. Aceasta va fi partea cea nouă a *Sburătorului literar*, în legătură cu nevoile timpului, care cere o informație cît mai bogată și o orientare cît mai sigură.

Cu acest program și cu aceeași dezinteresare ca și în trecut, *Sburătorul literar* își începe activitatea, continuînd tradiția vechiului *Sburător*, adaptînd-o însă la cerințele indicate de experiența celor doi ani de existență." *(Sburătorul literar*, 17 septembrie 1921.) [2]

Opinia curentă și, într-o oarecare măsură, îndreptățită este aceea că *Sburătorul literar* nu reprezintă o nouă serie a revistei, că nu aduce modificări esențiale în privința programului, nu impune nume sonore, nici nu se remarcă prin momente de excepție de felul acelora semnalate în primii doi ani de apariție. E. Lovinescu însuși, în autobiografia citată, comentează texte din *Sburătorul literar* fără a face vreo specificare, considerîndu-l implicit (iar în articolul-program, după cum am văzut, și explicit) o continuare a primului *Sburător*.

Totuși nu ni se pare greșit a vorbi în cazul *Sburătorului literar* și de o a doua serie, de vreme ce revista are

---

[1] În *Sburătorul literar* vor semna cu o frecvență mai susținută M. Iorgulescu, *Cronica literară*; B. Fundoianu, *Cronica ideilor*; Felix Aderca, *Cronica dramatică* și Victor Ion Popa, *Cronica artistică*.

[2] Mai vechea inamică a *Sburătorului*, *Ideea europeană*, partener de polemică și în timpul *Sburătorului literar*, consemnează și ea apariția acestuia: „Iese din nou *Sburătorul*. A început însă să iasă de la anul întîi și și-a schimbat puțin numele. Acum își zice *Sburătorul literar*. Motivarea acestor prefaceri, articolul-program o face în chipul cel mai nenorocit." (Rubrica Revista săptămînii, 25 septembrie—2 octombrie 1921.)

acum o altă fizionomie, specifică, dată în primul rînd de atitudinea deschis și variat polemică, menținută pe parcursul celor 52 de numere, apoi de numărul mare al noilor veniți [1], din rîndul cărora criticul va selecta „contribuția modernistă a *Sburătorului*", de atenția aproape exclusivă, manifestată sub diverse forme, acordată scriitorului tînăr, „poetului necunoscut". Eforturile principale ale revistei și ale directorului ei merg în acest an aproape numai în direcția descoperirii și impunerii unor scriitori noi. Aceasta nu înseamnă că ceilalți „sburătoriști", primiți în paginile revistei încă de la începuturile ei, sau „descoperirile" timpurii cunosc un tratament foarte diferit. Revista îi publică în continuare, iar în apărarea literaturii lor se angajează — cel mai des sub semnătura lui E. Lovinescu — în tot felul de polemici.

Dar un alt punct al programului lovinescian, exprimat încă la începuturile *Sburătorului*, acela al rosturilor criticii față de noua producție literară, este enunțat și teoretizat acum, în alt context, pe baza unei alte literaturi, de pe altă poziție.

11. În prima serie a *Sburătorului*, în niște *Glosse asupra criticii* [2] *(Sburătorul*, an. I, nr. 12, 5 iulie 1919), E. Lovinescu afirma principiul bunăvoinței față de literatură, mai marea utilitate în acel moment a criticii binevoitoare, larg comprehensibile. Nu fără a recunoaște și rostul criticii negative :

---

[1] Spre sfîrșitul celui de al doilea an al *Sburătorului* sosiseră M. Celarianu (nr. 37, 22 ianuarie 1921) și I. Valerian (nr. 38, 29 ianuarie 1921). Acestora și altora (Camil Petrescu, Felix Aderca, Virgiliu Moscovici) li se alătură în paginile *Sburătorului literar* Vladimir Streinu, Mihail Cosma, Ion Călugăru, Sanda Movilă, Emil Dorian, Camil Baltazar, B. Fundoianu, Ilarie Voronca.

[2] Nu avem de a face cu un text nou. Rostit mai întîi în public, în 1912, el a mai fost tipărit în aceeași formă (cu titlul *Critica)* și în *Rampa*, an. I, nr. 261, 1 iunie 1916. Faptul că E. Lovinescu îl reproduce acum și în *Sburătorul* ne apare cu atît mai semnificativ.

Scanned with OKEN Scanner

„Critica e raza de inteligență cordială ce străbate opera artistului [1]. Ea-i luminează adîncimile, mărindu-i frumusețile sub căldura admirației pricepătoare, ce se oprește cu deosebire asupra părților bune pentru a le da și mai mult relief.

Negreșit există și o altă critică : critica părților întunecate, a scăderilor dintr-o operă de artă.

E critica negativă. Nu-i tăgăduiesc meritul. [...] Cu mult mai folositoare îmi pare însă așa-zisa critică a «frumuseților», critica prietenă, înțelegătoare [...]. Un critic care a izbutit să sporească «frumosul» omenirii, oricît de puțin, e cu mult mai folositor decît criticul ce a nimicit oricît de multă micime literară."

Este vorba deci de „critica frumuseților", cum a botezat-o Chateaubriand, iar modul în care am văzut că pune problema Lovinescu nu e străin de similare opinii ale lui Faguet.

Dezbaterea asupra criticii continuă în alte forme și în *Sburătorul literar*. În primul rînd prin suita de articole *Critica și literatura*, aparținînd lui E. Lovinescu. Dacă în prima serie a *Sburătorului* chestiunile luate în discuție erau tratate mai ales sub semnul bunăvoinței criticii, al rolului divinator al criticului, avem de această dată surpriza de a cunoaște un Lovinescu circumspect, sceptic în privința posibilităților de inițiativă și de directivă ale criticii.

Pretextul intervenției sale pare să fi fost apariția unor articole datorate diverșilor scriitori [2] care se alarmau de

[1] Textul acesta, valabil în afirmațiile lui pentru data la care a fost scris, devenea, după aproape zece ani, obiectul ironiei cu nimic justificate a lui G. Ibrăileanu. Acesta îl discută (M i s c e l l a n e a. *Greutățile criticei estetice*, în *Viața românească*, an. XX, nr. 1, ianuarie 1928) ca pe un „credo critico-estetic", document „compromițător" al impresionismului lovinescian și al criticii estetice, față de care criticul *Vieții românești* a manifestat regretabile aprehensiuni și injusteți.

[2] Printre primii, Ion Sîn-Giorgiu semnează în noua serie de după război a revistei *Flacăra* (an. VII, nr. 1, 10 decembrie 1921) un articol, *Dezorientare literară*, în care se arată îngrijorat de „dezorientarea" ce domnea în literatura epocii, mai ales datorită absenței „controlului autorizat", a unui îndrumător, cum fuseseră la vremea lor Titu Maiorescu, Dobrogeanu-Gherea sau N. Iorga în timpul *Semănătorului*. Printre criticii contemporani nici unul nu i se pare potrivit să îndeplinească acest rol. În nici un caz

„dezorientarea literară", cauza fiind căutată și în absența criticii de la „datoria directivei".

E. Lovinescu e de părere mai întîi că „dezorientarea literară este de cele mai multe ori o lipsă de perspectivă a contemporanilor [1]; cînd există, în adevăr, trebuie să o

---

E. Lovinescu, a cărui critică „elegantă, eclectică, capricioasă" e doar „o plăcută lectură și uneori o colecție de reușite caracterizări, fără a preciza însă o atitudine hotărîtă. Impresionistul a covîrșit pe critic."

Sburătorul literar (nr. 15, 24 decembrie 1921) salută reapariția „celei mai răspîndite reviste săptămînale de dinainte de război", dar în privința directivei indicate de articolul lui I. Sîn-Giorgiu se pun cîteva accente, într-un text aparent amabil, dar în fond sceptic și de o subtilă ironie: „Nu-i putem decît oferi [lui I. S.-G.] locul vacant de îndrumător. Îl prevenim însă că va avea competitori. Cîțiva tineri eminenți, formați la disciplina estetică a d-lui M. Dragomirescu, au debutat de curînd [...] prin aceeași constatare pesimistă a crizei criticei române; alții mai severi îi contestă chiar existența. Uitînd cu ușurință lipsurile trecutului sau ale prezentului, noi, dintr-un optimism fundamental, nu reținem decît speranțele de viitor: dacă n-a existat pînă azi, critica română nu numai că va exista de acum înainte, dar va cunoaște o epocă de mare înflorire. În urma noastră au răsărit tineri maeștri care se pregătesc să curețe literatura de vreascuri și să taie drumuri noi. E o fericire pentru generațiile ce se înalță că vor avea călăuze. Și fiindcă e vorba de buna și vechea noastră *Flacără*, așteptăm cu firească *încordare* îndrumările confratelui nostru d-l Ion Sîn-Giorgiu."

[1] Punct de vedere exprimat mai întîi de N. Davidescu, ca reacție la articolul lui I. Sîn-Giorgiu. Cronicarul *Steagului* discută așa-numita „dezorientare literară" pornind de la afirmarea unor noi tendințe în artă, cu referire specială la simbolism și la situația criticii în noua confruntare: „Suntem însă, în chip incontestabil, într-o ciudată situație din punct de vedere al criticii. De o parte, o mișcare pornită din cultul individualității solicită, pe drept cuvînt, dreptul de cetățenie în scrisul românesc și, de altă parte, ea se prezintă ca o grupare omogenă de talente, de intelectualitate, de estetică. Între aceste două tendințe se ridică prăpastia celei mai formidabile incompatibilități.

Spiritele mai puțin critice au refuzat să vadă adevărul în această confuzie firească și au conchis la o dezorientare literară. Dezorientare, e drept, există; ea însă nu poate să fie decît relativ la publicul cel mare, nepregătit să priceapă mecanismul transformărilor literare. [...] Nu însemnează însă că ea formează adevăratul caracter al literaturii noastre de azi și că, mai ales, această dezorientare exclude și o valabilă manifestare de literatură." (*Dezorientarea literară*, în *Steagul*, an. VII, nr. 1146, 28 decembrie 1921. Reprodus în *Aspecte și direcții literare*, Editura Minerva, 1975, p. 304. Ediție de Margareta Feraru.)

Scanned with OKEN Scanner

privim ca pe o realitate impusă de elemente complexe și irevocabile". În aceste condiții și într-o „epocă de pozitivare" ca aceea contemporană, critica — teoretizează E. Lovinescu ignorînd sensul fundamental al propriei lui acțiuni — nu mai poate preceda, ca în fazele culturale ale literaturii române, literatura, ci „o urmează" : „A-i acorda privilegiul inițiativei și al directivei înseamnă a deforma pînă la defectare un instrument, lipsit, negreșit, de precizie, dar care are o întrebuințare determinată. Neuzurpînd rolul călăuzei, critica nu taie drumuri și nu fixează destine." Iată-l deci pe E. Lovinescu (uitînd acum că într-un rînd — *Speranțe literare*, în *Sburătorul*, an. II, nr. 12, 31 iulie 1920 — vorbise tocmai despre „meritul inițiativei și al prevederii" pe care trebuia să-l capete critica) pronunțîndu-se categoric : „Rolul criticii nu este deci la comandă ; nu orientează, ci înregistrează [1]. [...] Literatura română a ieșit din faza culturală. [...] Țelurile ei nu pot fi deci precizate anticipat și dogmatic. Depășind faza raționalistă a îndrumării, firească la începutul unei culturi, critica română, alături de critica occidentală, a intrat și ea în faza pozitivării. În loc de a face strategie literară, se mulțumește cu rolul mai modest de a veni în urma luptei, pentru operații sanitare și statistice, fixînd rezultatele și trăgînd concluziile." *(Critica și literatura*, I, în *Sburătorul literar*, nr. 18, 14 ianuarie 1922.)

Dar susținînd că „nu intră în obligațiile și posibilitățile criticei de a tăia drumuri artei", E. Lovinescu îi acordă, totuși, contrazicîndu-se, permisiunea unei „prevederi de valoare, dealtfel, relativă". Este ceea ce face el însuși, în partea principală a intervenției sale, cînd își îngăduie cîteva opinii personale asupra așa-numitei „dezorientări literare" și a crizei lirismului modern care, după

[1] E. Lovinescu, luînd atitudine împotriva criticii de directivă, o înlocuia, cel puțin teoretic, cu istoria literaturii. În practică însă — și contradicția aceasta va fi mai tîrziu, printre primii, observată de G. Călinescu, — criticul „nu înțelegea deloc să renunțe la activitatea valorificatoare pe care o exercita mai departe [...], nu se mulțumea numai să înregistreze, ci să și judece". *(Cauze imperceptibile... în strînsă interdependență*, în *Sinteza*, nr. 2, mai 1927.)

Scanned with OKEN Scanner

E. Lovinescu, „nu implică și criza poeziei înseși“ [1]. Încercînd să demonstreze valabilitatea ideilor sale în acest context, prin analiză și exemple prilejuite, puse la dispoziție de literatura unor poeți contemporani reprezentativi pentru noul lirism : Ion Barbu, Camil Petrescu, Lucian Blaga și, necunoscutului la acea dată, Camil Baltazar.

Poezia nouă îi apare lui E. Lovinescu ca o reacție, modificînd fondul și forma, împotriva simbolismului. În acest sens, Camil Petrescu e considerat „cel mai caracteristic dintre poeții mișcării noi“. Pe autorul *Ciclului morții*, E. Lovinescu îl vede ca pe „scriitorul cel mai reprezentativ“ al poeziei de notație realistă, figură centrală „a unei mișcări contestabile, dar fecunde“, și se ocupă pe larg de lirismul său, în pagini de critică de susținere, la acea dată remarcabile. Gestul lui E. Lovinescu ne apare în același timp justificat și sincer, dacă ne gîndim că versurile lui Camil Petrescu, de o evidentă noutate, mai întîmpinau încă rezistența unora. Fără a fi semnificativă, citățm totuși ca simplă dovadă de obtuzitate impresia tînărului Mircea Ștefănescu (viitorul dramaturg), semnatar al rubricii Revista revistelor la ziarul *Epoca* : „Cetind *Amiază de vară* a d-lui Camil Petrescu te întrebi nedumerit : poezie, proză ? Dai în cărți, cauți în cafea... nimic — absolut nimic ! (afară de iscălitura care a trezit oarecari speranțe) : deci nici poezie, nici proză.“ (Răsfoind revistele. *Sburătorul literar no. 15*, în *Epoca*, 29 decembrie 1921.)

Pe de altă parte, paginile lui E. Lovinescu nu au fost lipsite de rezonanță. Chiar dacă importanța lor era diminuată și înregistrată cu răutate, așa cum face recenzentul *Flacării* [2], V. Rugă (pseudonim sub care se ascundea

---

[1] „Criza actuală nu e decît momentul de reculegere a poeziei și din elanul romantic, ostenit mai de mult, și din explorarea fondului muzical și neorganizat al sufletului — reculegere care, cu toate variațiile, pare a se face totuși într-un sens determinat.“ *(Critica și literatura*, III, în *Sburătorul literar*, 4 februarie 1922.)

[2] În aceeași revistă, peste cîteva luni, Camil Petrescu era „înjurat“ anonim (poetul avea să-l indice sub acest anonimat pe I. Minulescu), tot în vecinătatea descoperitorului său, E. Lovinescu. Poetul *Ideii* tocmai fusese subiectul unei note pamfletare semnate de Nichifor Crainic, în *Ramuri* (nr. 24, 11 iunie 1922) : „A fost botezat întru poezie modernistă anul trecut. D. Eugen Lovi-

Scanned with OKEN Scanner

simbioza Al. Băbeanu—Vintilă Russu-Şirianu) : „D-l Lovinescu are cuvinte elogioase pentru poezia d-lui C. Petrescu. În sfîrşit ! Iată şi unul din «decretaţii» d-sale cu care a nimerit-o. Faptul se datoreşte probabil întîmplării că d. Petrescu *s-a dus* la d. Lovinescu, iar nu *descoperirii* directorului *Sburătorului.*" *(Sburătorul literar no. 24,* în *Flacăra,* an. VII, nr. 13, 4 martie 1922.)

În peisajul poeziei noi, pe de altă parte, ca reprezentant al intelectualismului, ilustrînd deci o altă tendinţă a liricii moderne, criticul aşază o altă „descoperire" a sa, pe Ion Barbu. „Poezia lui nu e filozofică în felul poeziei lui Cerna — scrie de această dată E. Lovinescu — emoţia reală şi uneori chiar frenetică a poetului vine din domenii rezervate speculaţiei intelectuale sau se îmbracă numai sub crusta rece a unui fenomen cosmic". *(Critica şi literatura,* III, în *Sburătorul literar,* nr. 21, 4 februarie 1922.)

Alături de cele două tendinţe ale lirismului, E. Lovinescu observă însă şi o alta, aceea a reducerii emoţiei la senzaţia elementară. Dar „senzualismul reprezintă mai degrabă un stadiu anticipat şi deci rudimentar" şi această constatare umbreşte şi minimalizează, într-un fel, cuvintele foarte favorabile spuse, în acest context, despre poezia lui Lucian Blaga, „poate cel mai original creator de imagini pe care l-a cunoscut literatura română pînă acum : imagini neaşteptate şi profund poetice". Deşi nu recunoaşte [1], greşind, fără îndoială, organizare şi complexi-

---

nescu l-a cufundat de cîteva ori în cristelniţa călduţă a consacrărilor de la *Sburătorul.* Proaspătului nepoftit i s-a părut acest botez generos egal cu un eveniment cosmic. Apariţia unui meteor. Şi aştepta ca întreaga lume a redacţiilor să rămînă cu gura căscată. Din întîmplare, celelalte redacţii nici n-au întredeschis-o. Lucrul l-a înfuriat pe poetul Petrescu. Şi a devenit combativ. [...] Nu-i place, firesţe, nimic. Nici o revistă — afară de *Sburătorul ;* nici un scriitor afară, bineînţeles, de d. Lovinescu."

Flacăra (an. VII, nr. 26, 30 iunie 1922) comentează : „După cum se vede d. Camil Petrescu a reuşit să se facă cunoscut, certîndu-se cu toată lumea şi împăcîndu-se numai cu elogiul d-lui Lovinescu prin care tinde să-l facă poet".

[1] Receptarea poeziei lui Lucian Blaga e trecută în general, nu fără îndreptăţire, printre erorile critice ale lui E. Lovinescu. O dovadă în acest sens este chiar „figurina" apărută în *Sburătorul literar* (nr.-ele 6—8, 22 octombrie—5 noiembrie 1921) în care nu lipsesc destule observaţii interesante, valabile, dar rămî-

Scanned with OKEN Scanner

tate acestei poezii, ci numai „frumusețea imaginilor“ și „existența unei echivalențe sufletești pentru cele mai multe dintre ele“, E. Lovinescu acceptă că influența lui Lucian Blaga „asupra poeziei noastre moderne e considerabilă“. Respinge însă pe imitatorii poetului ardelean, în poezia cărora imaginile „sunt căutate în sine, ca obiecte rare și prețioase. [...] Numai prin artificiu dau uneori impresia unei vagi organizații poetice : la cel dintîi examen, ele se risipesc însă difluente.“ (*Critica și literatura*, IV, în *Sburătorul literar*, nr. 22, 11 februarie 1922.)

După acest examen destul de amănunțit al lirismului contemporan, surprins în cîteva momente de vîrf ale sale, caracteristice, E. Lovinescu își punea pe bună dreptate întrebarea : încotro se îndreaptă poezia românească, ce căi i se vor dovedi fertile ? Considerînd criza, decadența lirismului doar aparentă și trecătoare, E. Lovinescu, chiar de pe pozițiile teoretice ale unei critici de constatare, indică încrezător viitoarele drumuri ale poeziei lirice ca mergînd spre intelectualizare și obiectivare.

O face exemplificînd cu versurile ultimului venit, Camil Baltazar, în notațiile căruia distinge „prin noutate, preciziune, frăgezime progresul poeziei române pe calea emancipării din convențional“. (*Critica și literatura*, VII, în *Sburătorul literar*, nr. 25, 4 martie 1922.)

---

nînd în general, prin verdictul axiologic, nedreaptă. Poetul nu i-a păstrat pică pentru aceasta criticului, ba chiar, într-un rînd, recunoaște meritele lui E. Lovinescu în impunerea noii poezii. „Astăzi scriitorii tineri — constată poetul — trebuie să-și taie singuri drumul, fiindcă o critică (făcînd abstracție de cea a d-lui Lovinescu) a modernismului nu avem. [...] Singur d-l Lovinescu în volumul său de critică *Poezia nouă* încearcă o temeinică analiză a celor mai proaspete opere literare. D-sa e singurul critic dinainte de război care nu s-a speriat de «poezia nouă», ci o privește în ochi. Întrucît i-a reușit să descopere ființa acestei poezii rămîne firește altă întrebare. E în orice caz lăudabil faptul de a fi ieșit din indiferența celorlalți critici.“ (*Critica*, în *Patria*, an. VI, nr. 55, 15 martie 1924. Nesemnat.) Mai mult, aflat în Polonia, poetul îi scria lui Felix Aderca în ajunul Crăciunului anului 1926 : „Ești așa de bun să vorbești cu d. Lovinescu să-mi permită să dau în revistele de-aici unele fragmente din noua sa operă de istorie literară ? (Firește, mi-ar trebui și volumașele apărute pînă acum !) Poate poți face să mi se trimită *Sburătorul* care reapare.“ (Scrisoare publicată în *România literară*, 29 ianuarie 1970.)

În mare parte constatările lui E. Lovinescu s-au dovedit a fi îndreptățite, iar previziunile sale, chiar așa prudente, s-au adeverit.

Intervenția lovinesciană a stîrnit reacții diferite. Unele ironice, altele neinspirat polemice [1], altele favorabile, altele paradoxale.

O poziție paradoxală, expusă în stilu-i sofisticat dar și scăpărător de inteligență, exprimă Felix Aderca, sub titlul menit să șocheze, *Există critică ?*, în chiar *Sburătorul literar* (nr. 31, 15 aprilie 1922). El găsește atitudinii lovinesciene o expresie sugestivă : „există și critica, dar merge înapoia trupelor cu o geantă de pansamente pentru cei care cad și cu un catastif pentru cei care au murit cu ochii la cer". E și părerea sa că „un critic demn n-are ce căuta înaintea cuceritorilor de pămînturi făgăduite". Respinge ideea unei critici creatoare, originale, căci atunci criticul „n-ar mai fi critic, ci poet — iar studiile sale, niște poeme !" În schimb, criticul trebuie să fie un *scriitor*, adică, în tălmăcirea foarte personală a lui Aderca, „un om suferind de o mai accentuată deformare, în sens estetic, a vieții psihice". Iar cartea „poate fi pentru o inimă de critic — în ore calde — ceea ce e un buchet albastru de *Vergiess mein nicht* pentru o Gretchen... Nu numai sexul iubitei dar și cartea poate fi gustată și cîntată de o sensibilitate fină."

I se mai cere criticului și sensibilitate, Aderca descoperind în cele din urmă și o posibilă metaforă a criticii :

„E prea adevărat : oricît ne-am iubi și înțelege, suntem sortiți să trăim fiecare în compartimentul nostru. Dar e tot atît de adevărat că, duși de aceleași roți ale trenului mistic în goană spre infinit, nici unui compartiment nu i-a

---

[1] „D-l Eugen Lovinescu, inspirîndu-se din articolele noastre, discută rostul criticii față de literatură. D-sa contestă dreptul criticii de a îndruma și crede că ar trebui pur și simplu să constate. Critica, după D-sa, ar fi deci o statistică. Noi numim aceasta bibliografie." (Revistele noastre. *„Sburătorul literar" no. 18*, în *Flacăra*, an. VII, nr. 7, 21 ianuarie 1922.) Pe același ton și cu aceeași seriozitate sînt scrise și alte notițe în *Flacăra : Scriitorii francezi și critica* (nr. 12, 25 februarie 1922), *Neologismele d-lui Lovinescu* (nr. 13, 4 martie 1922) etc.

Scanned with OKEN Scanner

venit vreodată gustul să treacă înaintea locomotivei — deşi atîtea compartimente se complac înapoia vagonului de bagaje.

Adevărul trenului ; iată critica !...“

Camil Petrescu, semnatar nu de mult timp al rubricii Revista revistelor în *Revista vremii,* se declară de acord cu atitudinea lovinesciană în problema rolului criticii literare, exprimîndu-şi cam prezumţios, în acelaşi timp, propriul punct de vedere, însoţit de cîteva mici obiecţii. Intervenţia sa, împreună cu articolul de mai tîrziu, citat, al lui G. Călinescu constituie de fapt o sinteză aproape obiectivă a paginilor lovinesciene :

„Scepticismul nostru în ceea ce priveşte rolul criticii merge chiar mai departe. Cîtă vreme nu se va rezolva problema criteriului în artă (şi cine ar putea afirma că se va rezolva vreodată ?), orice formulă preconcepută, orice prejudecată tradiţională, orice empirism despotic şi absolutist nu poate decît prejudicia activităţii artistice, adevăratelor creaţii de artă.

Acolo unde însă e vorba de educaţia publicului, de curăţirea crăcilor evident uscate, şi mai cu seamă cînd e vorba de a cerceta valoarea relativă a operei de artă, intervenţia didactică a criticii e absolut necesară. Cînd căile viitorului îi sunt închise, ea poate străbate în voie drumurile trecutului. În răspunsul d-sale, d. Lovinescu, subliniind delicatul dezacord al criticilor noştri asupra vieţii noastre literare de azi, aduce o interesantă analiză a poeziei lui Ion Barbu şi încearcă totuşi — timid, e drept — cîteva prea justificate anticipaţii asupra evoluţiei viitoarei poezii.“ (Revista revistelor. *„Sburătorul literar“ no. 21,* în *Revista vremii,* an. II, nr. 8, 12 februarie 1922.)

12. Am văzut atunci cînd am discutat programul *Sburătorului* cum încă de la început E. Lovinescu şi-a pus problema literaturii tinerilor, a „celor ce vin“. Promovării acestei literaturi, descoperirii noilor talente, criticul, împreună cu alţi colaboratori, se dedică cu gene-

Scanned with OKEN Scanner

rozitate. La început chiar la un mod excesiv [1]. Adevăratele descoperiri ale *Sburătorului* au fost, după cum am văzut, în prima serie, Ion Barbu și Camil Petrescu. Tot în primul an de apariție criticul mai consemna și „sosirea" lui Felix Aderca. Acesta va deveni unul dintre cei mai fideli „sburătoriști", publicat în primul an numai cu proză și prezentat, de E. Lovinescu, scurt timp după venire [2] drept o „speranță" : „Nu se poate încă ști cît va îmbrățișa observația d-lui Aderca și care sunt limitele talentului lui ; pînă acum posedă însă instrumentul formal : stilul. Un stil voluntar, incisiv, de o ironie înghețată ; o notațiune încordată a amănuntului ; o atitudine pur intelectuală și sarcastică. Așteptăm de la aceste calități antilirice o realizare rotundă și definitivă și dovada că d. Aderca nu știe lua numai o atitudine, ci și crea." *(Doi prozatori : Brăescu și F. Aderca,* în *Sburătorul*, an. I, nr. 47, 3 aprilie 1920.)

Tot ca „speranțe" erau salutați, peste cîtva timp, și Eugen Relgis și Marcel Romanescu. Primul (publicat de

---

[1] Cînd spunem aceasta ne gîndim la notița favorabilă ce recomanda pe poetul Ignotus *(Sburătorul*, an. I, nr. 10, 21 iunie 1919) și la cronica literară prin care era încurajată activitatea poetei Alexandrina Scurtu (publicată încă de la nr. 7 al *Sburătorului)* ca inițiatoare la Galați a revistei *Dunărea (O revistă literară la:.. Galați,* an. I, nr. 18, 16 august 1919). În cronica amintită, E. Lovinescu făcea și o prezentare generoasă poetei. Din păcate evoluția liricii lui Ignotus, parte oglindită și de numerele *Sburătorului* nu a confirmat vorbele frumoase ale criticului : „Sub o dulce formă cristalină cam vetustă, în care nu se resimte influența curentelor noi literare, Ignotus ne aduce o poezie de intimitate și gingășie, o poezie sfioasă de intelectual sentimental și, în unele din poeme, o nobilă încercare de poezie filozofică. Coardă rară în literatura noastră. Salutăm deci în anonimul nostru colaborator pe un poet de o sinceră emoție și de o delicată discreție sufletească."

Apărea în același număr poezia *Reîntoarcerea*, din care spre edificare citățm : „Versuri, scumpă mărturie / A iubirilor de ieri / N-ați tăcut pentru vecie ; / Sunt izvor de poezie / Iarăși vechile dureri". Iar analiza atentă a unora din sonetele Alexandrinei Scurtu, precum și speranța exprimată în legătură cu viitorul ei poetic au fost urmate doar de confirmări modeste.

[2] Alți veniți în primul an : Marcel N. Romanescu (nr. 23, 20 septembrie 1919), A. Dominic (nr. 27, 18 octombrie 1919), Luca Ion Caragiale (nr. 37, 27 decembrie 1919), I. Peltz (nr. 49, 17 aprilie 1920) și G. Silviu (nr. 51, 1 mai 1920).

Scanned with OKEN Scanner

Sburătorul încă de la nr. 4, 10 mai 1919), într-un articol de E. Lovinescu, consacrat abia înființatei reviste ieșene *Umanitatea*. Rîndurile despre poezia lui Relgis sînt (cu excepția unor epitete ca „desăvîrșită", „impresionantă", „personală", eliminate dealtfel în *Evoluția poeziei lirice* și în compendiul din 1937) adevărate și astăzi : „Ieșind din cercul emoțiunilor sentimentale, tînărul nostru colaborator a scos poezie din recea scînteie a emoției cerebrale. După cum găsim la d. Ion Barbu emoția cosmică, găsim la d. Relgis emoția mecanică. [...] Mai mult ideolog decît poet (deși ideologia lui e deseori verbală), mai mult poet decît artist, d. Eugen Relgis întrupează preocupările unei părți din generația mai tînără." („*Umanitatea*", în *Sburătorul*, an. II, nr. 6, 19 iunie 1920.)

Marcel Romanescu e prezentat de E. Lovinescu sub genericul unei rubrici de S p e r a n ț e l i t e r a r e (an. II, nr. 12, 31 iulie 1920). Mai importante decît cele spuse aici despre poet (exagerate, în perspectiva timpului) sînt rîndurile introductive, însuflețite de dorința și pasiunea descoperirii noilor talente, pentru care E. Lovinescu a avut într-adevăr vocație și căreia i s-a devotat cu nobil fanatism. Ideea este aceea din *Cei ce vin...*, mai exact precizată și mai complet formulată într-o intervenție atingînd, de fapt, condiția criticii în general : „Critica nu trebuie să se mențină [...] în domeniul constatărilor și al înregistrărilor. Oficiul ei ar lua poate aspectul certitudinii : s-ar despoi însă de meritul inițiativei și al prevederii. Și numai pe măsura divinației, critica își înnobilează caracterul și își ridică misiunea. Riscurile sunt legate de orice previziune. Să le primim cu fermitate și să le atenuăm prin prudență. Sunt tristețea și gloria meseriei. Nu trebuie deci să le ocolim. Să le înfruntăm chiar. [...] A netezi calea unui talent, dîndu-i o consacrare timpurie, înseamnă nu numai a sprijini ofensiva frumosului împotriva indiferenței publice, ci și a întări o încredere în sine salutară îndoielilor începutului." Lui Marcel Romanescu această încredere îi era întărită prin speranța finală a criticului că ar putea „să devină poetul suavității și al luminii". N-a devenit.

Scanned with OKEN Scanner

Descoperirea și încurajarea scriitorului tînăr, prin orice mijloace, sub diferite forme, cu un devotament și cu o dezinteresare cu adevărat admirabile din partea lui E. Lovinescu, a continuat și s-a încheiat, de fapt, în *Sburătorul literar* care închide în paginile sale cîteva din dovezile cele mai concrete și mai elocvente. Aici întîlnim, în primul rînd, acele Anticipații literare, „adevărat gen" critic creat de E. Lovinescu, din care el și-a făcut un titlu de glorie și care, totuși, i-a adus în epocă atîtea ironii. Reeditare a vechii rubrici de *Speranțe literare* și pusă sub semnul unui vers [1] de Mallarmé, noua rubrică își propunea lansarea unor scriitori necunoscuți sau prea puțin cunoscuți, recomandîndu-i publicului cu generozitate și înțelegere, oferindu-le girul autorității semnăturii lui E. Lovinescu :

„Cu riscul dar și cu emoția anticipației vom schița silueta literară a cîtorva tineri poeți care, stînd încă pe pragul tutelar al *Sburătorului,* scrutează zarea. Riscul iese din încercarea de a defini un talent tocmai în momentul delicat al formației ; emoția, din priveliștea aripilor ce nu și-au tras încă linia presimțită :

Le transparent glacier des vols qui n'ont pas fui !

Înfruntîndu-le pe amîndouă, încercăm totuși aceste caracterizări provizorii în clipa dificilă a îngînării zorilor cu noaptea." (Anticipații literare, I, în *Sburătorul literar,* nr. 26, 11 martie 1922.)

Au beneficiat de acest tratament, fără ca mai tîrziu să confirme toți generoasele anticipații : Emil Dorian, M. Celarianu, I. Valerian, Camil Baltazar. Anticipațiile lovinesciene nu au fost înțelese în epocă întotdeauna în spiritul lor, culegînd în timp o bogată „recoltă de spini". De pildă *Adevărul literar și artistic* publică în legătură cu aceasta două însemnări a căror singură notă comună este echivocul stîngaci al expresiei, acoperind de fapt intenția răutăcioasă : „D. Lovinescu preîntîmpină afirmarea unui talent, [fapt] care determină o metodă de psihologie infantilă, îmbrăcată în lirismul paternității pe de o parte și al contemplațiunii de alta. Talentul este d. Emil Dorian și

[1] Ultimul din primul catren al celebrului sonet *Le vierge, le vivace...*

anticiparea e privită cu încredere, numai că «pragul tutelar al *Sburătorului*» devine prea emfatic și jignitor de conștient de meritul său publicistic. D. Dorian a mai trecut și alte praguri, dacă nu tot așa de grăbit «tutelare», hotărît însă că tot atît de binevoitoare talentului său începător." (C ă r ț i ș i r e v i s t e. *„Sburătorul", nr. 26,* în *Adevărul literar și artistic,* an. III, nr. 69, 19 martie 1922.) Și : „*Sburătorul* cu anticipațiile lui literare și cu obișnuiții colaboratori aduce poezie multă și deosebita preocupare critică pentru poezie. *Sburătorul* pare mai tînăr azi și fiecare dintre ai lui mai bine dispus pentru viață. În unele numere din urmă bătuse prin foile lui un vînt trist de toamnă și o poftă de sanatoriu și de moarte." *(Cărți și reviste,* nr. 71, 2 aprilie 1922.)

Ca și *Flacăra* dealtfel, care privește mai întîi genul ca foarte riscat : „D-l E. Lovinescu dă un al doilea articol de «anticipații literare» vorbind de poezia d-lor M. Celarianu și I. Valerian. D-sa spune la începutul primului articol că face aceste „anticipări" cu riscul și emoția pe care le comportă o asemenea încercare. Noi credem că într-adevăr sunt foarte riscate, iar cu indicații ca «ieșiți de sub tutela *Sburătorului literar*» și, în general, așa cum sunt făcute, ele nu aduc nici un serviciu criticii noastre și atît mai puțin scriitorilor respectivi. *(„Sburătorul literar" no. 27,* în *Flacăra,* an. VII, nr. 16, 25 martie 1922.)

În numărul următor (1 aprilie 1922) este însă elogiată „anticipația" despre Camil Baltazar, pentru „justețea" definiției critice. Totuși preocupările criticului în această direcție anticipativă sînt în cele din urmă decretate neserioase : „O țară care nu are încă o ediție științifică a celui mai mare poet al ei e desigur în afară de orice discuție serioasă. Și decît s-ar căzni unii critici de duminică să descopere săptămînal cu anticipație cîte un poet nou, mai bine ar începe această operă, care nu e umilitoare nici pentru o minte genială." (Ion Sîn-Giorgiu, *Literatura, critica și istoria literaturii,* în *Flacăra,* an. VII, nr. 18, 8 aprilie 1922.)

În fine, peste mult timp, noi adversari ai lui E. Lovinescu vor nega valoarea practică a anticipației literare, socotind-o un gen „amabil și comod", „confortabil și facil", „infructuos și fals", „dificil de susținut literar". (Al.

Scanned with OKEN Scanner

Bădăuță : *Cronica măruntă*, în *Gîndirea*, an. X, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1931). Obiecția e îndreptățită dacă ne gîndim la scriitorii care nu au confirmat speranțele lui E. Lovinescu, dar anticipația ca expresie a unei atitudini critice de o viață ne apare perfect autorizată.

Cuvîntul încurajator al criticului s-a adresat și altor reali sau virtuali reprezentanți ai literaturii noi, trecînd de la anticipație la figurină cînd era cazul. Așa se întîmplă cu B. Fundoianu, F. Aderca, Camil Baltazar, ce fac obiectul unor „figurine". Nici aceste modele de adevărată literatură, caracteristice criticii lovinesciene, nu au scăpat însă de bagatelizarea unora. Cum face, de pildă, într-un rînd, recenzentul *Flacării* : „D-l Lovinescu continuă să-și deservească colaboratorii scriind despre d-lor articolașe lipsite de orice seriozitate. «Figurinele» d-sale sunt afectări de prost gust. E un gen în care d-l Lovinescu seamănă cu o «cucoană» cu educație de mîna a cincea care spune «merci» cînd i se pupă mîna." *(Flacăra,* an. VII, nr. 18, 8 aprilie 1922.)

Alteori numai simpla tipărire a unor texte echivala cu recunoașterea sau încercarea promovării unui talent. E cazul unor Vladimir Streinu, Ilarie Voronca, Sanda Movilă, Mihail Cosma, I. Peltz, Ion Călugăru [1].

Dacă inițiativa și intuițiile lovinesciene nu au fost — după cum am văzut — înțelese cum trebuie întotdeauna, ele au cunoscut și prețuirea din partea unor intimi ai cercului *Sburătorul,* dar care nu pot fi bănuiți, în nici un fel, de lipsă de obiectivitate. Unul dintre aceștia este Felix Aderca.

Prezentînd în paginile ziarului *Izbînda* anul literar 1921, el recunoaște — dincolo de obiecțiile mai mult sau

---

[1] În legătură cu ultimul, date interesante se află în volumul lui Sașa Pană, *Născut în '02.* Se știe că E. Lovinescu i-a găsit lui B. Croitoru un pseudonim, făcînd din el scriitorul Ion Călugăru, tipărindu-l în *Sburătorul literar* — unde nu-l luase „să robotească", cum crede Sașa Pană — cu primele sale bucăți de proză adevărată. Un amănunt tulburător, pe care-l găsim în amintirile lui Sașa Pană, este acela că interesantul scriitor care a fost Ion Călugăru a murit peste 36 de ani de la prima publicare a sa în *Sburătorul literar,* în chiar ziua debutului său în revista lovinesciană.

Scanned with OKEN Scanner

mai puțin întemeiate — meritele lui E. Lovinescu în promovarea literaturii noi, autoritatea sa în acest domeniu. „Munca sa este ingrată — scria cu acel prilej Felix Aderca — căci se mulțumește doar a face analiză minuțioasă și a pipăi talentele tinere românești. [...] Nouă ni se pare că a spus prea mult despre doamna H. Papadat-Bengescu și prea puțin despre Lucian Blaga — și suntem siguri că n-a voit să priceapă pe Emanoil Bucuța, deși înțelege mai mult decît trebuie pe Gh. Rotică și Emil Dorian. Dar într-o dezorientare generală a publicului, d. E. Lovinescu rămîne totuși îndreptarul cel mai sigur și mai serios. Numai de la el încolo [...], de la această încercare de conștiincioasă cumpănire se va putea merge mai departe." (*Contribuții critice. Anul literar 1921*, în *Izbînda*, 18 ianuarie 1922.)

Momentul culminant al acestei atitudini față de debutanți și al atenției speciale acordate poeziei tinere, *Sburătorul literar* îl va înregistra prin dedicarea unui întreg număr (nr. 19, 21 ianuarie 1922) „poetului necunoscut". Semnau versuri în acest număr Camil Petrescu, Emil Dorian, Virgiliu Moscovici, I. Valerian, Sanda Movilă, George Silviu, Vladimir Streinu.

Trecuseră aproape trei ani de la apelul adresat „celor ce vin" și criticul, cu o emoție abia stăpînită, cu conștiința unei fapte împlinite, recapitula, constata, sintetiza într-o tulburătoare pagină, simbolică, semnificația unui gest și a unei acțiuni :

„De cînd și-a deschis larg ușile Poetului necunoscut, statistica *Sburătorului* e semnificativă : poetul tînăr și necunoscut a abundat. Constatarea se poate, dealtfel, generaliza : în ultimii ani el a avut pretutindeni o pluralitate remarcabilă.

Suntem într-o evidentă epocă de Renaștere poetică ; asistăm la efortul tinerelor energii spre mlădierea formei și originalitatea imaginii, pregătind în sute de tipare limba în care, trăgînd foloase din tot ce se urzește acum, va vorbi cîndva un mare Izolat. (Fraza este reprodusă fără nici o schimbare în interviul pe care, în ajunul apariției celei de a doua serii a *Sburătorului*, criticul i-l dădea lui I. Valerian — *De vorbă cu E. Lovinescu*, în *Viața literară*, an. I, nr. 6, martie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

În mormîntul sublim al *soldatului necunoscut* epoca roşie se odihneşte sub lauri ; în convulsiunea morală şi materială a lumii de după război, apariţia poetului tînăr numeros e un semn fericit. La începutul acestui an nou, *Sburătorul* închină pentru figura lui plurală şi pentru resurecţia simptomală a Idealului. Şi ca să dea o formă tangibilă laurului său îşi consacră aproape întreg numărul talentelor ce au debutat, s-au format, ori s-au fixat în atenţia publică în coloanele sale.“ *(Poetului necunoscut)*

Apariţia acestui număr trezea, printre alţii, entuziasmul şi adeziunea necenzurate ale lui Camil Petrescu, care comenta astfel evenimentul : „Criticul s-a răzbunat. Cu o răbdare îndelung stăpînită, cu griji pentru amănunte, cu amabilităţi şi griji paterne, pierzînd cu o pedanterie de fanatic ani de zile după-amiezi întregi, îndurînd statornicele atacuri ale mai tuturor revistelor, d. Eugen Lovinescu ne prezintă o întreagă pepinieră de tineri poeţi. În orice caz rezultatul e de natură să zdruncine adînc. Căci mai bune decît cele citate mai jos [se dau fragmente din *Dialog* de Emil Dorian, *La mare* de M. Celarianu, *Gheţarul* de V. Moscovici şi *Albatrosul* de I. Valerian — n. n.] şi iscălite cu nume necunoscute, puţine versuri s-au publicat în româneşte de la Eminescu şi pînă dinainte de război. [...] D. Eugen Lovinescu a demonstrat ceea ce a vrut să demonstreze. Prefaţa patetică şi prefăcută cu care se închină numărul «poetului necunoscut» este totuşi elocventă.“ (R e v i s t a r e v i s t e l o r. *„Sburătorul“ no. 19*, în *Revista vremii*, an. II, nr. 7, 29 ianuarie 1922.)

De cîte ori va vorbi mai tîrziu despre străduinţa revistei şi cenaclului său pentru poezie, despre atitudinea faţă de scriitorul tînăr, E. Lovinescu va reproduce cu neascunsă satisfacţie acest „articol iniţial“. În *Memorii* (vol. II, ed cit., p. 564) el apare urmat de cîteva rînduri răscolitoare, făcînd inutil orice comentariu sau aprecieri : „Cînd va fi să trec prin vămile văzduhului, în locul tradiţionalului obol, aş vrea să mi se pună în mîna îngheţată această unică pagină de legitimaţie a existenţei mele sublunare“.

Scanned with OKEN Scanner

Dealtfel, în acest interes arătat tînărului scriitor și literaturii noi, E. Lovinescu vedea, într-un fel, însăși împlinirea vocației sale critice și axa principală a acțiunii revistei *Sburătorul*: „Artiștii nu au vocația descoperitorilor; tendința lor firească e de a se tăgădui între dînșii, tolerîndu-se cel mult de la o măsură în care nu se mai pot tăgădui. Altul e destinul criticilor; și prin lipsa lor de temperament personal, și prin comprehensiunea datorată tocmai acestei lipse, și prin conștiința, obscură dealtfel, a meritului legat, în parte, de punerea în valoare a forțelor noi, ei fac operă de prospecțiune în terenuri în care bănuiesc prezența aurului literar. Iată pentru ce *Sburătorul* a întrecut, în această privință, toate celelalte reviste." (*Memorii*, III, ed. cit., p. 562—563.)

E mai puțin important poate faptul că evoluția unora dintre tinerii încurajați atît de călduros în paginile *Sburătorului* nu a confirmat sau a contrariat speranțele criticului. Mai presus de orice, „intenția încă rămîne de subliniat". Și E. Lovinescu o face, comparînd în autobiografia citată, momentul *Convorbirilor literare* și al Junimii cu acela al *Sburătorului*, indicînd „poziția sa istorică" de excepție: „În afară de acest patronat de ordin general, nu vom observa nicăieri în *Convorbiri literare* o preferință specială pentru tineretul ce urma să se formeze și să se cultive; ele erau o revistă de generație, de camarazi, ca și celelalte reviste de mai tîrziu, căutînd să-și impună o ideologie, o situație literară la care s-au adăugat numai întîmplător elemente tinere, cum e și fatal la o revistă cu pagini multe, cînd maeștrii ostenesc și tinerii se îmbulzesc nerăbdători să se afirme. [...] Semnalăm atitudinea *[Sburătorului]* ca o stare de spirit cu totul deosebită de cea a vechilor reviste; ea a mai fost repetată apoi de unele publicații prin înființarea de rubrici speciale pentru debutanți. E altceva: deși nu era o revistă de tineri, *Sburătorul* se deschidea cu totul tinerilor. Se încerca o primenire a cadrelor literaturii cu elemente noi sub controlul unui critic, ce le punea la dispoziție nu numai paginile revistei, ci și sprijinul lui moral, de la îndemnul oral, pînă la articolul și consacrarea în istoria literaturii." (Anonymus Notarius, *vol. cit.*, p. 47.)

Scanned with OKEN Scanner

Singularitatea și calitatea exemplară a faptei lovinesciene în acest domeniu au fost recunoscute aproape unanim. Găsim această recunoaștere atît în paginile unor „sburătoriști", cît și în cele ale unora din afara cenaclului, ce s-au delimitat statornic de E. Lovinescu (Șerban Cioculescu, de pildă) sau în scrisul unor tineri poeți care la moartea criticului nu se sfiau să arate ce a însemnat el, revista și cenaclul său pentru afirmarea scriitorului aflat la început de drum. Ne vom referi pe larg la acestea cînd vom vorbi despre cenaclul lovinescian. Mai semnificativ însă, aproape o surpriză, ne apare un recent articol, al unui critic din generația mai nouă, în rîndurile căruia descoperim o adevărată profesiune de credință, pătrunsă de spiritul lovinescian — dealtfel invocat — surprinzătoare, după cum spuneam, dar dovedind actualitatea acțiunii lui E. Lovinescu și a *Sburătorului*.

„Ideea de o viață a lui E. Lovinescu — descoperirea marelui necunoscut, a poetului de geniu — a devenit și pentru mine — mărturisește autorul acestui adevărat crez critic — și, sper, nu numai pentru mine, un principiu al existenței, transformat nu o dată în obsesie. El se întemeiază și trăiește pe teritoriile speranței, ale unei imense încrederi în ideea că într-o bună zi își va face apariția Poetul, că va ieși din anonimat, în mantie de purpură sau nu, marele Poet. Să-ți transformi o parte din existență în *așteptare* nu înseamnă a te supune scepticismului, nu înseamnă a fi un sclav al timpului, a abandona critica clasicilor. Așteptarea marelui necunoscut, a Poetului, a celor ce vin, răspunde unei nevoi absolute de identificare, de recunoaștere, de intuire cu o oră mai devreme a imaginii de mîine a literaturii noastre. [...] Să trăiești nașterea unei stele este una din marile satisfacții ale criticului. Poetul, ca să nu spun geniul, e steaua care trebuie totdeauna așteptată.

O revistă este prima fereastră deschisă celui așteptat. Ea nu dă numai cecuri în alb, dar creează acel climat de maximă elevație intelectuală, care formează o convingere, care sprijină efectiv primele semne ale vocației. Stau și aștept pe Marele necunoscut cu o seninătate în care zace emoția conștiinței că cel așteptat va fi alesul poeziei." (Zaharia Sîngiorzan : *În așteptarea marelui necunoscut*,

Scanned with OKEN Scanner

în *Cronica*, an. XI, nr. 7, 13 februarie 1976. Număr festiv prilejuit de împlinirea unui deceniu de la apariția primului număr al revistei.) Indiferent de autoritatea celui care semnează aceste rînduri și de succesul întreprinderii sale, în viitor, gestul său trebuie salutat și înregistrat ca un moment de reactualizare a lecției lovinesciene.

Meritul *Sburătorului* în descoperirea, publicarea și susținerea literaturii tinere mai este amintit încă o dată în ultimul număr al *Sburătorului literar*, într-un articol al lui E. Lovinescu, prin care acesta anunța dispariția — credea el atunci — a revistei sale. O făcea cu amărăciune și orgoliu, cu luciditate, cu o mare încredere în cele din urmă în destinul literaturii române :

„Cu acest număr *Sburătorul* își încetează apariția. Am putea spune că trei ani s-a luptat cu indiferența publică, de fapt el nu s-a luptat însă nici o singură clipă. Linia lui trasă de mai înainte excludea complicitatea interesului maselor cititoare ; în țări și mai culte (în Franța sau în Germania) nu există o singură revistă săptămînală care să poată rezista prin literatură ; toate își fac pivotul din actualitate. [...]

Cu riscul de a intra în categoria beatitudinii universale, privim cu satisfacție drumul parcurs ; munca nu ne-a fost nerodnică. Scopul ultim al *Sburătorului* nu era să publice literatura scriitorilor de talent ce au stat lîngă noi de la primul pînă la ultimul număr. El era altul : să descopere talente tinere, să le disciplineze și să le impună prin insistența și autoritatea sa. Fiindcă ne-am încheiat activitatea, putem afirma categoric : și l-a ajuns. N-a existat niciodată o revistă română care, cu mijloace atît de puține, și într-un chip atît de restrîns, să fi creat, din necunoscut, atîtea valori literare pozitive : unele deplin formate și recunoscute, altele făgăduind recolta literaturii de mîine. [...] Sub protecția acestor valori noi, pentru care s-a străduit, *Sburătorul* poate avea odihna conștiinței împăcate.“ *(Cuvînt de încheiere*, în *Sburătorul literar*, nr. 52, 22 decembrie 1922.)

Reproducînd în autobiografia, din care am citat atît de des pînă acum, un fragment din acest „cuvînt de încheiere“, E. Lovinescu îl însoțea de un comentariu sentimental, patetic, transformat, pe nesimțite, în pură confesiune,

Scanned with OKEN Scanner

pagină de inscripție ce ar putea oricînd sta sub efigia criticului, alături de imaginea hieraticului *Sburător :*

„Nu se poate un program mai categoric gîndit și mai ferm realizat, cu primejdia de risc și de ridicol ; criticul acesta rece, puțin comunicativ, nesociabil, a arătat o încredere în forțele tinere, un fel de misticism, de iluminism al tinereții, îndeplinind o operă de rabdomanție, căutînd febril cu nuiaua de alun izvoarele surde și nebănuite de apă din nisipiș și stîncă — mereu vibratil și în așteptarea forței noi, a talentului necunoscut — pînă la apariția marelui «izolat» care să dea o expresie poetică a generației de după război. Omul fără tinerețe și care n-a putut și n-a voit să se apropie de nimeni din generația trecută a devenit un critic al tinereții, un stimulator al ei.

Directori care să-și laude colaboratorii în propria lor revistă s-au mai văzut și nu au un rol simpatic, din pricina aerului de complicitate interesată ; dar un director de revistă care să caute numai talente necunoscute, de tineri fără trecut, punîndu-le în lumină valoarea, exclusiv, afirmînd că acesta e singurul scop al revistei, nu s-a mai văzut și în aceasta îi stă originalitatea.“ (Anonymus Notarius, *vol. cit.*, p. 52—53.)

În legătură cu pregătirea pentru tipar a celui din urmă număr al *Sburătorului literar* ne-au rămas cîteva amănunte, datorate lui Zaharia Stancu ; interesante atît pentru caracterul celui care își amintește momentul primei întîlniri cu E. Lovinescu, cît și pentru fanatismul criticului care, pînă în ultimul moment, a așteptat o altă, o nouă descoperire pe care să o treacă în șirul celorlalte ale *Sburătorului.* „Mi-a mai citit o dată poeziile — își va aminti, peste ani, Zaharia Stancu — le-a pus pe birou, mi-a căutat ochii și cînd mi i-a găsit, mi-a spus : «Domnule, dumneata știi că ai talent ?» Bănuiam. Presupuneam. Altfel nici nu m-aș fi apucat de scris. Mi-o mai spuseseră și alții, în alte forme. [...] Dar Eugen Lovinescu, cu toată bîrfa cafenelelor, era și rămînea Eugen Lovinescu, autoritate pentru mulți de necontestat. Iar cuvintele lui rostite sec, uscat, metalic, fără nici o căldură — «Domnule, dumneata știi că ai talent ?» — au căzut atunci în urechile mele neobișnuit de greu. Nervii,

Scanned with OKEN Scanner

pe care pînă în clipa aceea mi-i stăpînisem, s-au rupt dintr-o dată și, întreaga mea voință năruindu-se, m-am lăsat pentru cîteva clipe năpădit de plîns. Plin de rușine că m-am arătat așa de slab unui străin, ba încă unui scriitor ca Eugen Lovinescu care vîna pentru *Jurnalul* său cazurile rare și întîmplările ciudate din lumea scriitoricească, am sărit în sus și am vrut să ies cît mai repede din încăperea aceea care devenise pentru mine dintr-o dată neagră, sufocantă, apăsătoare. Eugen Lovinescu s-a luat după mine, m-a apucat de umăr și m-a întors pe scaun, [...] a tras sertarul biroului și a scos un teanc de corecturi. Arătîndu-mi-le, m-a întrebat : «Știi dumneata ce sunt astea ? Corecturile ultimului număr al *Sburătorului literar*.» «Cum ultimul ?» «Da. Ultimul. Domnul Benvenisti nu ne mai poate subvenționa așa că la sfîrșitul acestei săptămîni *Sburătorul* apare pentru cea din urmă oară.» «Îmi pare rău.» Eugen Lovinescu s-a făcut a nu mă auzi și în timp ce desfăcea și întindea corecturile pe birou, a continuat să vorbească. «Voi scoate din acest număr una din poeziile domnului Camil Baltazar și una din cele semnate de domnul Ilarie Voronca și voi publica pe două pagini trei poezii ale dumitale, iar la cronici, voi introduce o notă despre *ultimul sburătorist*, adică despre dumneata. Pentru că dumneata, domnule, acesta vei fi în literatura română, *ultimul sburătorist*.»“ (*Lovinescu... Lovinescu... Lovinescu...*, în *Luceafărul*, an. XIV, nr. 40, 2 octombrie 1971.)

Soarta a vrut însă altfel. Jignit de propunerea lui E. Lovinescu de a-și schimba numele, tînărul, umilit, și-a luat poeziile și a plecat. Rămînînd astfel în literatură Zaharia Stancu și nu *ultimul sburătorist*.

În același număr ultim al *Sburătorului literar*, E. Lovinescu mai semna și cîteva rînduri de mulțumire adresate aceluia cu care împărțise vreme de trei ani toate grijile, toate greutățile mai ales materiale, pentru ca, dovedindu-le, revista să poată supraviețui : editorul S. Benvenisti. Nu pierdea nici acum ocazia de a mai denunța indiferența publicului și dezinteresul oficialităților față de adevărata literatură : „Într-o țară în care publicul nu-și face datoria și în care oficialitatea reprezentată prin Ministerul Artelor arată cea mai superbă indiferență

Scanned with OKEN Scanner

pentru destinele scrisului românesc [...], într-o țară în care au dispărut, dintr-o nepăsare condamnabilă toate revistele săptămînale, e o fericire să se găsească particulari ce-și înțeleg rolul lor cultural mai mult decît simplii miniștri. Unul din aceștia e și d. Benvenisti. In numele tuturor tinerilor scriitori ce s-au ridicat de pe urma gestului lui fertil, țin deci să-i mulțumesc la încheierea revistei. Doresc ca cercetătorul viitor al străduințelor noastre să găsească pe ultima pagină numele acestui dezinteresat iubitor de literatură română și prieten al nostru al tuturora." (*Benvenisti*, în *Sburătorul literar*, nr. 52, 22 decembrie 1922.)

Omagiul colaboratorilor *Sburătorului* dedicat directorului revistei era, în fine, exprimat de Camil Baltazar, poetul în destinul căruia criticul a crezut poate cel mai mult, încă din momentul descoperirii sale: „Clopotnițì galbene s-au desfrunzit / de zile — funigei pe heleștae / picate cu tristeți în vîlvătae / cu sufletul de moarte putrezit. // Lumină care doare și ogoaie / sfîrșit de an șuviță-a despletit. // Azi clopotul blajinului tău schit / cu var de soare văruie-n odae; // Odaia-n care zi de zi ai plîns / Bobițe de lumini și-mbucurare / Peste norodul lîngă tine strîns // Și-acum spre mîinile-ți luminătoare / Se-nalță glasuri — zori peste vitralii: / noi ți-am bătut în suflete medalii." (*Elegie*. Dedicația: „D-lui E. Lovinescu la sfîrșitul de an al *Sburătorului*".)

Dispariția[1] *Sburătorului literar* prilejuia lui Perpessicius, semnatar de puțină vreme al rubricii R e v i s t a

---

[1] Ion Vinea în *Contimporanul* său înregistra încetarea apariției *Sburătorului* în stilu-i caracteristic, batjocoritor, exclusivist, nedrept, violent, disprețuitor: „Revista *Sburătorul* își anunță decesul, după ce a luptat timp de trei ani cu indiferența publicului". [Cu care va lupta de fapt în van, însuși I. Vinea și întreaga avangardă românească — n.n.] Această spovedanie e singurul act de curaj al revistei care în toată existența ei n-a făcut decît să colecteze și să absoarbă fără selecție, producția literară, întocmai ca un cearceaf de hotel neîngrijit. În literatură *Sburătorul* cu tot pomelnicul pe care în numărul mortuar îl publică, n-a însemnat nimic. Colaboratorii de care se extaziază d. Lovinescu vin să continue o mișcare literară bine afirmată, eare preexistase și pe care directorul *Sburătorului* o combătuse [cînd ?]. În societatea noastră însă preocuparea constantă de literatură pe care viața *Sburătorului* și șezătorile lui săptămînale o dovedesc dau,

revistelor în *Flacăra*, cîteva rînduri de emoție autentică și încercarea inerent stîngace și insuficientă, dar sinceră, de a defini importanța revistei lovinesciene : „Un număr bogat încheie acest an al *Sburătorului* și cu el viața de trei ani a revistei. E desigur o tristeță, chiar cînd nu o poți defini, dispariția unei reviste care timp de trei ani și cu un curaj pe care mărturisirile cuvîntului de încheiere îl subliniază îndeajuns, s-a consacrat literaturii. Nu se poate contesta că el a pus în circulație literară nume care și-au definit identitatea. Între altele : Ion Barbu, Camil Petrescu, Camil Baltazar și maiorul Gh. Brăescu. Și mai ales nu poate fi trecută cu vederea atmosfera de iubire și de admirare care s-a statornicit în jurul *Sburătorului*. Nu e unul din cele mai mici merite. El poate odihni în liniște pînă la judecata de apoi căci, după cuvîntul sfînt, mult i se va ierta, căci mult a iubit.“ (Revista revistelor românești, în *Flacăra*, an. VIII, nr. 3, 5 ianuarie 1923.) Cuvintele acestea vor reveni aproape identice sub condeiul lui Perpessicius, cînd va scrie, de data asta, despre E. Lovinescu : „Văd în d-sa pe unul din marii mucenici, nu numai umaniști ai literaturii noastre contimporane, căruia multe i se vor ierta, presupunînd că ar fi [greșit], pentru că și mai mult a pătimit“. (*Privire generală*, în volumul omagial apărut cu ocazia împlinirii vîrstei de 60 de ani, ed. cit., p. 134.)

13. Experiența interesantă, rodnică, dar și agitată și amară a celor trei ani de eroică supraviețuire a *Sburătorului* se părea că-l vindecase pe E. Lovinescu definitiv de dorința de a mai avea o revistă proprie. În orice caz,

---

indiferent de rezultate, slujitorilor acestui viciu, un blazon particular. Regretăm deci o dispariție care dacă nu e în legătură prea strînsă cu mediocritatea d-lui Lovinescu denotă tocmai stîrpiciunea unei generații și răzlețirea publicului cititor.“ (*Moartea unei reviste*, în *Contimporanul*, nr. 24, 30 decembrie 1922.)

Rîndurile lui Ion Vinea exprimă de fapt adecvat, și ca ton și ca limbaj, atitudinea avangardei românești față de E. Lovinescu, de revista și cenaclul său, al căror spirit le era total străin. Cu tot modernismul care era cultivat acolo.

Scanned with OKEN Scanner

într-una din convorbirile pe care le-a purtat cu I. Valerian, în cursul obișnuitei sale plimbări prin Cișmigiu, consultat de mai tînărul său confrate asupra intenției aceluia de a scoate o revistă care să „umple golul lăsat de *Sburătorul*“, E. Lovinescu i-ar fi răspuns blazat și sceptic : „Fii serios, nu te lega la cap dacă nu te doare. Eu am avut în spate o editură care cîștiga de pe urma cărților mele didactice și literare, și tot n-a mers. D-ta după cîte știu n-ai decît o leafă, sau ți-a căzut vreo moștenire și nu știi ce să faci cu banii ? [...] Scrie, dom'le, scoate cărți, astea rămîn, revista se prăfuiește în magazie. N-avem un climat favorabil, nici cititori suficienți pentru literatura adevărată.“ (I. Valerian : *Chipuri din viața literară*, Editura Minerva, București, 1971, p. 40.)

„Sburătoriștii“ și E. Lovinescu însuși continuau să publice în alte reviste animate de spiritul lovinescian sau numai favorabile criticului și cenaclului său : *Năzuința, Mișcarea literară, Viața literară, Cetatea literară, Săptămîna muncii intelectuale și artistice, Universul literar* etc.

Totuși gîndul unei reviste literare personale se va dovedi mai puternic decît scepticismul criticului. Îl vedem astfel în următorii ani preocupat de modalitatea reînvierii *Sburătorului.*

Despre toate aceste găsim informații în corespondența lui E. Lovinescu cu Virgiliu Moscovici. În vara anului 1923, credea sigur în posibilitatea relativ apropiată a reapariției *Sburătorului* : „Ultima ședință duminicală a Sburătorului a fost deosebit de interesantă prin lecturi sărbătorești. Cred că la toamnă *Sburătorul* va apare sub altă formă și cu altă tendință : pur critică. Va desăvîrși astfel pe cale militantă ce a început prin înmagazinare.“ (Scrisoare din Fălticeni, 27 iulie 1923.) Peste un an putința reapariției revistei i se pare o iluzie și, aparent împăcat cu această idee, se consolează cu activitatea literară personală : „Din toată febra de lucru pe care am străbătut-o în anul acesta a ieșit în picioare vol. I transcris și aproape pus la punct al *Ist. civilizației române* și vol. II și III sub formă de material brut ce va trebui epurat în cursul iernii și cu mijloacele ce se pot obține la București. Cum vezi, cel puțin în această privință, dispariția

Scanned with OKEN Scanner

Sburătorului n-a rămas nerăzbunată printr-o lucrare mai consistentă." (Scrisoare din Fălticeni, 12 august 1924.)

Peste alt an, îi indică lui Virgiliu Moscovici, aflat atunci în Bretagne, să urmărească activitatea cenaclului în paginile *Mișcării literare*: „Despre ședințele duminicale, nu știu de trebuie să-ți amintesc că au mers ca în trecut; de ceteşti *Mișcarea literară* vei fi văzut acolo înregistrarea săptămînală a tuturor gesturilor noastre literare". (Scrisoare din Fălticeni, 4 august 1925.)

Numai peste cîteva luni, E. Lovinescu îi prezintă într-un interviu lui I. Valerian, în linii generale, scopurile și menirea „noului" *Sburător*, al cărui prim număr are înscrisă pe frontispiciu data: martie 1926.

Nașterea *Sburătorului* se producea de fapt în ziua de 28 februarie 1926, în prezența celor mai mulți și mai fideli dintre „sburătoriști"[1], cu care ocazie se încheie și un Proces-verbal. Spiritul zeflemist junimist, ironia de bună calitate, intelectualitatea jovială dau savoarea acestei pagini pe care noi, ca și E. Lovinescu, o reproducem cu „titlu de document":

„PROCES-VERBAL

Ținînd seamă că viţiul literaturii de care suntem bîntuiți, este prea inveterat pentru a mai fi curabil și prea evident pentru a se mai putea ascunde, și, hotărîndu-ne, după atîția ani de hipocrizie, să avem curajul public al viţiilor noastre, noi, o parte din membrii ai vechiului *Sburător*, adunîndu-ne în comitet secret, am luat următoarele deciziuni unanime:

1. Revista *Sburătorul* va reapare în serie nouă la 6 martie, în 12—16 pagini format semi-ziar, servind ca organ de desfacere a producțiilor literare cu vechea și reputata marcă a *Sburătorului*.

---

[1] E. Lovinescu, Gh. Brăescu, Ramiro Ortiz, Hortensia Papadat-Bengescu, Cella Lahovary, M. Delavrancea, Ticu Archip, Pica Dona, Gordon Hayward, Getta și Const. Cantuniari, Emile și Riri Gibory, Ecat. Radianu, Cincinat Pavelescu, Sonia Zarifopol, Anton Holban, Camil Petrescu, Benvenisti, F. Aderca, Sanda Movilă, Sarina Cassvan-Pas, G. Nichita, Vladimir Streinu, I. Valerian, Pompiliu Constantinescu etc.

Scanned with OKEN Scanner

2. Existența *Sburătorului* este asigurată pe un an, constînd din 12 numere, din care o primă serie acum (martie, aprilie, mai și iunie), și o altă serie de opt numere, cu începere de la toamnă.

3. Fiecare din sburătoriști revendicîndu-și cinstea de a susține singur cheltuielile publicației, după lungi discuții din care n-au lipsit violențele și chiar încăierările, am convenit că această cinste trebuie împărțită între toți cei ce au format vechea gardă a *Sburătorului*, răniți pe toate cîmpurile de luptă literară, rămași fideli cercului și ideilor lui și după [dispariția] revistei, și care de pe urma colaborației lor la *Sburătorul*, au ajuns astăzi oameni cu importante situații în literatură, în stat sau în finanță. E de dorit însă ca aceste cotizații să nu fie prea mari : subscritorii ar putea trece altfel drept îmbogățiți de război sau de scriitori fără talent. Comitetul de redacție se compune din următoarele persoane : E. Lovinescu, Ramiro Ortiz, Hortensia Papadat-Bengescu, Valjean, G. Brăescu, Camil Petrescu, F. Aderca, Sanda Movilă, Vladimir Streinu, care au cooptat și pe Ticu Archip, Pompiliu Constantinescu, Gh. Nichita, Anton Holban — și pe d. S. Benvenisti, fostul nostru editor, căruia, pierzînd importante sume de bani la primul *Sburător*, nu-i putem refuza cinstea de a mai pierde și la al doilea, deși cu regret, nu-i putem oferi ocaziunea unor pierderi tot atît de însemnate.

4. Toți acești membri fondatori ai *Sburătorului* nou au numai obligațiuni și nici un drept. Au obligația mai întîi de a avea talent sau ceea ce în limbagiul d-lui M. Dragomirescu se numește «exemă» și de a servi *Sburătorul* prin calitățile cele mai eminente ale personalității lor, de pildă d-na Hortensia Papadat-Bengescu, prin observație rectilinie și simplicitatea și sobrietatea stilului ; Brăescu prin lirism și elevația cugetării filozofice ; Camil Petrescu prin modestie ; F. Aderca prin pasiunea sa față de trecut. Scoțînd ochii păpușelor sale japoneze de porțelan din colecția vechiului *Sburător*, d-ra Sanda Movilă va oferi noului *Sburător* cîteva șopîrle sau șerpi din grădinile sale pasionale ; regăsind rubinul pierdut de falsul *Colecționar*, d-ra Ticu Archip îl va oferi colecției autentice a *Sburătorului ;* părăsindu-și clientela, d. Val-

Scanned with OKEN Scanner

jean își va pune talentul și știința sa juridică în serviciul procesului de idei al revistei noastre cu toate celelalte reviste ; abandonîndu-și editura de cărți didactice, d. Benvenisti se va consacra exclusiv editării operelor sburătoriste ; pentru început va publica un roman de d-na Hortensia Papadat-Bengescu în zece volume și *Istoria Sburătorului* în 5 volume de d. E. Lovinescu etc.

De au obligații față de revistă, membrii cercului n-au nici o obligație între dînșii : se pot deci contesta cît vor voi. Admirația reciprocă nu numai nu e de rigoare, dar nu e nici chiar dorită.

5. Scopul revistei *Sburătorul* este de a publica literatura redactorilor ei și, cu aprobarea unanimă, și pe cea a altor scriitori înrudiți literar. *Sburătorul* își mai propune și descoperirea «geniilor» inedite, cu căutarea cărora e însărcinat d. E. Lovinescu.

6. Procedîndu-se la tragere la sorți d. E. Lovinescu a fost declarat director al revistei și d. G. Nichita secretar de redacție.

28 februarie 1926."

Reapariția *Sburătorului* [1] era socotită de E. Lovinescu drept rezultatul unei evoluții normale. A sa, a scriitorilor din jurul său, a literaturii noi. Expresia acestui moment spiritual trebuia să fie revista, al cărei drum viitor directorul ei ținea, de această dată, să-l marcheze, de la început, prin expunerea unui program. Față de textele anterioare, pornite tot din intenții programatice, articolul de acum este construit pe cîteva idei clare, rostite ferm. E de remarcat „tonul doctrinar", ambiția teoretică, mișcarea în jurul principiilor. Criticul publicase între timp *Istoria civilizației române moderne* și trecuse la redac-

---

[1] Alături de E. Lovinescu, redactori ai „noului" *Sburător* erau Hortensia Papadat-Bengescu, G. Călinescu, Felix Aderca, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu. Ultimul își va aminti, la sărbătorirea semicentenarului revistei, condițiile grele în care s-a produs reapariția ei, greutățile de tipărire și difuzare a revistei : „*Sburătorul* în momentele lui de glorie se trăgea în 300 de exemplare ca și *Sămănătorul* sau, ca mai înainte, *Convorbirile literare*, deși fără resursele financiare ale acestora. *Sburătorul* a apărut cu falimentul lui Benvenisti și cu slabele eforturi ale redactorilor." (*România literară*, 24 aprilie 1969.)

tarea primelor volume ale *Istoriei literaturii române contemporane*.

Încă de la începutul articolului, E. Lovinescu desparte „noțiunea «noutății» estetice de cea a unei generații noi". Arta, spre deosebire de biologie, nu are la bază principiul identității, ci pe acela al „diferențierii". Există, în ceea ce privește arta, o „fatalitate" a diferențierii, susține E. Lovinescu și în virtutea acestui principiu noțiunea estetică este mobilă, mereu schimbată de la o epocă la alta. Încît, vîrsta biologică nu are nici o valoare pe tărîmul artei și „a fi dintr-o generație nouă nu înseamnă, așadar, a fi tînăr — mulți dintre tineri fiind bătrîni —, ci a participa activ la elaborarea sensibilității epocii și la fixarea stilului ei ; a fi dintr-o generație nouă înseamnă a fi contemporan cu tine însuți, a fi exponentul aspirațiilor estetice ale momentului istoric și a le realiza printr-un maximum de expresie." („*Sburătorul*", în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.)

În lumina acestor convingeri atît de categoric expuse, urmează fraza, memorabilă, aforistică, pe deplin adevărată : „Existența omului în afară de categoria timpului fiind o iluzie filozofică, trebuie să intrăm în timp și să ne fixăm în cronologie".

Acționînd după principiul diferențierii, *Sburătorul* nu va mai „provoca" talente, ci le va accepta „în marginea producerii lor naturale". Însă de pe pozițiile unei „conștiințe critice ferme" și ale atitudinii răspicate „față de toate manifestările noastre literare".

Primul număr, prin însuși faptul apariției, dar și prin articolul-program al lui E. Lovinescu, a stîrnit reacții contradictorii, cum era și de așteptat.

Universul literar salută ivirea noului *Sburător* prin scrisul încărcat și prețios al lui Perpessicius, remarcînd calitatea versurilor lui Simion Stolnicu, apreciind partea de critică, preponderentă, dînd și un răspuns ambiguu criticelor aduse, în chiar primul număr [1], revistei al cărei redactor șef era Perpessicius :

---

[1] E. Lovinescu aducînd și cîteva laude noii formule a *Universului literar*, copleșea de fapt pe noul său redactor șef sub ploaia obiecțiilor, de la sugerarea inutilității paginilor de infor-

Scanned with OKEN Scanner

„Întîiul număr din noua serie a *Sburătorului* sosi odată cu cele 9 nimfe vetuste de la începutul lui martie. Poate din această pricină și acest aer polemic ce se degajă din toate paginile revistei. [...] Tonul revistei îl dă verva critică a d-lui E. Lovinescu. Dealtfel, în articolul-program d-sa vorbește de o atitudine răspicată pe care o va practica față de toate manifestările literare. În consecință, revista vuiește de zgomotul spadelor încrucișate și victimele amenință să ocupe toată aria.

Păcatele pe care d. Lovinescu le găsește revistei noastre, dacă ne-au amintit de celebrul cuptor pe roate al lui Nastratin Hogea, pe care regretăm să nu-l fi pus în practică de la început, ne consolează la gîndul că d-sa tot ne mai lasă cîteva merite : n-a vorbit încă nimic de virtuțile paginației noastre și nici de fotografiile scriitorilor. Ori se știe că acestea sunt singurele noastre titluri de glorie pe care le cultivăm cu atenție de 13 săptămîni." (E c o u r i. „*Sburătorul*", în *Universul literar*, nr. 11, martie 1926.)

Camil Petrescu, în revista sa *Cetatea literară*, consacră și el o coloană acestei formule a *Sburătorului*, evidențiind contribuția lovinesciană la nașterea noii generații de scriitori, aducînd mici obiecții părții de critică a revistei :

„*Sburătorul*, de care literatura noastră de după război este indisolubil legată reapare în serie nouă. Căci d. E. Lovinescu face parte din acea generație de scriitori care a precedat pe a noastră, de scriitori care aveau destule cusururi, dar în orice caz o mare calitate, greu de întîlnit azi. Dragostea aproape pătimașă, dragostea exclusivă pentru literatură. [...] *Sburătorul* aduce, și în acest număr dintîi al noii serii, aceeași pasiune literară care

---

mații de tot felul, reproducerii de articole din alte publicații etc., pînă la afirmarea răspicată că nici literatura publicată „nu răspunde așteptărilor. Știm dealtfel că mediocritatea e fatală pentru orice publicație, deoarece producția literară cu adevărat bună e rară ; nu credem însă că mediocritatea trebuie să devină o necesitate pricipială. [...] Arta conducerii unei reviste cere dublul tact de a ști să respingi pe solicitatorii fără talent și să soliciți pe scriitorii cu talent." (R e v i s t a r e v i s t e l o r. „*Universul literar*", în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

face pe directorul ei să asculte cu plăcere cîteva ore, cotidian, nesfîrșitele proiecte ale atîtor poeți, să accepte amabil o infinită cantitate de poezie versificată și neversificată, nenumărate pagini de roman și un considerabil număr de piese de teatru, bunăvoință care dealtfel a netezit drumul cîtorva dintre scriitorii mai noi. [...]

Opt pagini din revistă sunt menite să înfățișeze viața noastră literară în cronici și note. Sistemul de a publica însă la un loc articole critice ale mai multor colaboratori, sistem dealtfel practicat de mai toate revistele, nu ni se pare cel mai bun. [...] A schimba punctul de vedere cu fiecare colaborator e o greșeală și dacă diletantismul critic poate fi permis *Vieții românești* care pare uneori mai mult un magazin literar, el nu poate fi permis unei reviste cu pronunțat caracter critic care are un «director» și acest director e un critic de vocație. Iată de ce ni se par îndeosebi mai interesante din revistă cele două capitole scrise în întregime de directorul ei : *Revista revistelor* și *Aspectele vieții literare*. Ele constituie o spirituală incursiune în cîmpul literaturii noastre actuale, prilej cu care, comentînd incidente, d. Lovinescu subliniază păreri generale. Verva d-sale susținută, diversitatea obiectivelor, informația bogată și atitudinea hotărîtă dau o deosebită savoare acestor pagini." *(Cetatea literară,* nr.-ele 5 și 6, martie 1926.) [1]

---

[1] Adversarii *Sburătorului* și ai lui E. Lovinescu nu au primit reapariția revistei cu violența la care ne-am fi așteptat. Neosemănătoriștii de la *Ramuri-Drum drept,* sub semnătura lui D. Tomescu, sînt chiar binevoitori față de un adversar căruia oricîte păcate i-ar fi găsit, rămînea de temut și impunea respect : „Dorim atît de mult să vedem faptele și preocupările literare biruind zgomotul luptelor politice încît nu ne putem opri să ne facem un prilej de bucurie din reapariția *Sburătorului.* Trecînd peste tot ce ne desparte, vom recunoaște și acum cum am recunoscut în 1919 virtutea d-lui Eugen Lovinescu de a fi rămas statornic în mijlocul preocupărilor literare într-o vreme în care pasiunea politică a absorbit aproape toate forțele intelectualității noastre. Cu această virtute, d-sa a întreținut, în oribila epocă de după război, entuziasmul pentru faptele literare, ceea ce în fața noastră constituie un merit deosebit. Și i-am recunoaște d-lui Lovinescu și alte merite, dacă d-sa ca și d. Dragomirescu n-ar pătimi de ambiția crîncenă de a fi cu orice preț creator și șef de școală literară. Căci această ambiție îi sugrumă cugetarea critică și-l

Într-adevăr, capitolul cel mai interesant al *Sburătorului* de acum este dat de critica din paginile lui.[1] „În forma nouă — scria mai tîrziu E. Lovinescu — *Sburătorul* nu mai este revista «celor ce vin», ci a celor ce au venit și au obținut un loc în literatură." De această dată, nu descoperirea noilor talente va fi preocuparea ei — acestea sunt doar două: Simion Stolnicu și Ticu Archip —, ci susținerea unor idei, luarea unor atitudini ferme, intervențiile în dezbaterile literare de actualitate.

---

face să vadă „poezie nouă" acolo unde nu e decît bruscarea ostentativă a bunului-simț literar. Dar, oricare i-ar fi rătăcirile, revista d-sale rămîne s-o prețuim pentru discuțiile pe care știe să le provoace și în care, adversari fiind, nu ne putem întîlni decît spre binele mișcării noastre literare." (Mișcarea culturală și literară. *Revista „Sburătorul" an. IV*, în *Ramuri-Drum drept*, nr. 3—4 martie-aprilie 1926.)

Destul de inofensiv e și anunțul revistei ieșene *Lumea*, în paginile căreia, mai ales datorate lui G. Topîrceanu, apăruseră multe atacuri la adresa lui E. Lovinescu: „A reapărut *Sburătorul*. D-l Lovinescu și-a adunat grămadă prozeliții și înaintea lor a pornit (Primăvara) cu talanga să-și afirme pitoresc și biologic existența." (*Cărți și reviste*, în *Lumea*, an. II, nr. 53, 9 mai 1926.)

În schimb neobositul adversar al lui E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu, în cadrul unei rubrici, demnă de spiritul său războinic și de intențiile sale de corectare după canoanele „științei" literaturii, anulează în cîteva fraze pe aproape toți colaboratorii *Sburătorului*, descoperind și o definiție a revistei, cel puțin bizară: „Prolix și îngăimat în articolele d-lui Eugen Lovinescu; destrămat și certat cu adevărul în curiozitățile literare ale d-lui F. Aderca; școlăresc în articolele de critică semnate de H. Papadat-Bengescu; sibilin în recenziile d-lui Vladimir Streinu, *streinul* de poezie; și în fine excelent în analizele d-lui Pompiliu Constantinescu, *Sburătorul* este un *jazzband* din care nu distingem decît melodia ce vine de la «generația nouă», nume pe care prin mijloace incalificabile unii ar fi vrut să-l uzurpe." (Corrective, în *Ritmul vremii*, an. II, nr. 4, aprilie 1926.)

[1] Fapt remarcat și de alte reviste. Astfel, *Viața literară*, în mai multe rînduri observă calitatea deosebită a textelor de critică publicate în *Sburătorul*, revista căpătînd astfel „prestanța uneia dintre cele mai judicioase și mai competente tipărituri de orientare literară, pe care le avem" (Reviste românești. *„Sburătorul" nr. 3, an. IV*, în *Viața literară*, nr. 11, 1 mai 1926.) Altădată, pe lîngă „cercetarea de o omenească obiectivitate a cît mai multor creatori contemporani", este pomenită și „surpriza scrisului d-lui E. Lovinescu". (Aceeași rubrică, *„Sburătorul" nr. 4, an. IV*, în *Viața literară*, nr. 17, 12 iunie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

Și o va face prin scrisul lui E. Lovinescu, în primul rînd, și apoi al echipei de critici care începe să se afirme în paginile ei : G. Călinescu (mai puțin), Vladimir Streinu și, în special, Pompiliu Constantinescu.

Sînt cei care, impunîndu-se în următorii ani cu hotărîre în cîmpul criticii vor deveni, alături de Tudor Vianu, Șerban Cioculescu și Perpessicius reprezentanții celei de a treia generații postmaioresciene, luptînd alături de Lovinescu pe baricadele apărării esteticului și-raționalismului. E generația de critici care, după cum va scrie E. Lovinescu, formată în timpul *„regalității maioresciene“*, „s-a născut «estetică» cum te naști cu ochi albaștri“ și „a fost «maioresciană» fără să știe“. *(T. Maiorescu și posteritatea lui critică*, București, Casa școalelor, 1943, p. 322.) În același timp, această „primă grupare de critici eminenți cu o concepție literară asemănătoare“ (Vladimir Streinu) va deveni cea dintîi generație postlovinesciană. Vladimir Streinu remarca pe bună dreptate că astfel E. Lovinescu a avut privilegiul de a putea contempla, înainte de a-și încheia cariera critică, „o splendidă posteritate“.

Dintre cei citați mai sus, G. Călinescu se manifestă cel mai timid și mai puțin semnificativ pentru evoluția sa ulterioară, semnînd doar trei recenzii. Prima, consacrată volumului de poezii *Fluturi de noapte* de Otilia Cazimir *(Sburătorul*, an. IV, nr. 8, februarie 1927) e onorabilă prin comparația cu Traian Demetrescu. Judecata de valoare este rostită sub forma unui paradox : „Otilia Cazimir are tot ce trebuie unui poet : sensibilitate și dexteritate. Din nefericire este însă sensibilă fără dexteritate și abilă fără sensibilitate.“ În celelalte două *(Sburătorul*, an. IV, nr. 10, aprilie 1927) G. Călinescu se ocupă de doi premiați ai S.S.R. : Carol Ardeleanu cu *Diplomatul, tăbăcarul și actrița* și Vasile Savel cu *Vadul Hoților*. Romanul primului i se pare „pitoresc și plat, cursiv și facil, cu crîmpeie de creație și cu atitudini etice“, răsplătind, cu toate acestea, „în chip mulțumitor pe cititor pentru truda de a-l fi citit“. De reținut că observațiile de acum asupra acestui roman vor trece cu neînsemnate modificări în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. În ce privește cartea lui Vasile Savel, G. Călinescu după ce, în puține cuvinte, o desființează pur și simplu, con-

Scanned with OKEN Scanner

chide : „Premiind *Vadul Hoților*, S.S.R. a făcut o glumă izbutită".

Mai susținută și de mai mare interes este contribuția critică datorată, în această ultimă serie a *Sburătorului*, lui Vladimir Streinu și Pompiliu Constantinescu. Dintre glossele critice ale primului, cel puțin trei se cuvin menționate pentru maturitatea și justețea verdictelor, fiind remarcabile și prin intelectualitatea stilului critic. Astfel, în chiar primul număr al *Sburătorului*, Vladimir Streinu recenzează volumul de poezii al Sandei Movilă, *Crinii roșii*. Deși mare parte din poeziile cuprinse acolo apăruseră mai întîi în *Sburătorul literar* și deși poeta era una din răsfățatele cenaclului lovinescian, critica lui Vladimir Streinu este severă, avînd însă toate motivele să fie așa. E cea mai exactă definire a poeziei Sandei Movilă întru totul valabilă și astăzi.

O pătrunzătoare analiză consacră Vladimir Streinu poeziei lui Perpessicius (recenzia la *Scut și targă*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926) în legătură cu care se spun acum pentru prima dată cîteva lucruri esențiale. Intuiția critică se verifică de cele mai multe ori. Notele fundamentale ale liricii de război din *Scut și targă* sînt numite fără nici o ezitare, evidențiate cu pricepere. Nu lipsește caracterizarea memorabilă : „Sentimental, subtil și totuși ironic și livresc, aceasta este imaginea veridică a d-lui Perpessicius".

În fine, aceleași calități ale criticii lui Vladimir Streinu sînt confirmate și de prezentarea poemelor lui Ion Pillat din *Biserica de altădată* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 5, noiembrie 1926).

Cu atît mai de neînțeles ne apar, de aceea, rîndurile superficiale, plate și confuze, hărăzite unei proze de calitatea aceleia antologată de Ion Vinea în *Descîntecul și flori de lampă* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1925.)

Prezența critică, imediat după E. Lovinescu, cel mai pregnant afirmată în „noul" *Sburător* este însă aceea a lui Pompiliu Constantinescu. Este uimitoare în cazul lui Pompiliu Constantinescu precocitatea critică, instalarea matură și lucidă pe cîteva poziții ce vor rămîne neschimbate pînă la sfîrșitul carierei sale critice. De pe acum, Pompiliu Constantinescu începe să se afirme ca un „în-

Scanned with OKEN Scanner

drumător lucid și imparțial, prob" (E. Lovinescu). Dovezile lucidității criticului sînt recenziile la romanele *Voica* de H. Y. Stahl (*Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926) și *Legea trupului* de Ion Agârbiceanu (*Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1926). Severitatea cu care este primit debutul H-ei Yvonne Stahl poate nedumeri azi. Criticul are însă mai totdeauna dreptate chiar atunci cînd rostește fără menajamente această apreciere de ansamblu asupra unui „debut promițător" : „Cu toată relativa întindere a operei — *Voica* nu prezintă decît materialul strict al unei nuvele. [...] Diluată prin compoziție, *Voica* are extindere, dar nu dobîndește adîncimea necesară unui roman."

Romanul lui Ion Agârbiceanu este judecat în primul rînd — obiecția se va repeta de cîte ori va mai scrie despre prozatorul ardelean și va fi reluată și în cazul unor romane ale lui Gala Galaction — pentru „imixtiunea atitudinii etice", recunoscîndu-i-se autorului însă „vîna reală de talent epic".

În același timp, criticul știe să discearnă valorile, să respingă mediocritatea, platitudinea sau anacronismul literar. E cazul unor scriitori ca Lascarov-Moldovanu, V. Demetrius, I. Dongorozi.

Imparțial și prob se dovedește a fi Pompiliu Constantinescu atunci cînd se ocupă de cărțile unor adversari — temporari sau permanenți — ai *Sburătorului*. Sînt concludente, în acest sens, recenziile la *Fragmente moderne* de Tudor Vianu și *Fuga lui Șefki* de Emanoil Bucuța.

Pe de altă parte, criticul ține să-și spună cuvîntul și în dezbaterile literare de actualitate. Asimilînd cum trebuie lecția lovinesciană, fără a fi o clipă „servil", cum s-a insinuat inexact (de către Mihai Drăgan), Pompiliu Constantinescu se pronunță cu remarcabilă maturitate, cu mult bun-simț, cu o lăudabilă fermitate în chestiuni legate de situația romanului românesc, de condiția criticii și a criticului, afișînd de timpuriu atitudini polemice răspicate atunci cînd e vorba de precizarea adevăratelor raporturi ale tradiționalismului cu modernismul sau de respingerea exceselor ortodoxismului și misticismului pe plan literar.

Exprimînd în asemenea ocazii o poziție personală, criticul se făcea implicit purtătorul de cuvînt al atitudinii

Scanned with OKEN Scanner

revistei care-i punea paginile la dispoziție, al direcției imprimate *Sburătorului* de E. Lovinescu.

Criticul respinge „sistematizările violente", „fanatismul discordant" și de aceea opoziția tradiționalism/modernism i se pare „mai mult o controversă de cuvinte", iar singurul criteriu pe care critica trebuie să-l abordeze în discutarea operei autorilor subsumabili celor două orientări este indicat a fi acela al „valorilor creatoare". În acest sens, se recomandă „un unghi vizual de largă comprehensiune". Este respinsă categoric eroarea „de a confunda formula ce indică materialul de inspirație cu expresia lui originală". (*Tradiționalism sau modernism ?*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.)

Excesele și absolutizările tradiționaliste, sub forma ideologiei postsămănătoriste sau a teoriilor gîndiriste, sînt privite cu neîncredere și sancționate de pe aceleași poziții lucide, raționaliste. Polemizînd direct, deși nu-i numește, cu doctrinarii *Gîndirii*, Pompiliu Constantinescu respinge anumite încercări de falsificare a realității : „De influențele literare rusești nu suntem contaminați decît în mod livresc. Ortodoxismul nostru e mai autentic în preoții lui Sadoveanu decît în cutare reminiscență literară din Gorki sau Dostoievski, furișată la un scriitor sau altul. [...] De o sensibilitate mistică, primitivă, credem că nu poate fi vorba în structura caracterului nostru etnic. [...] De o viziune a vieții ce sanctifică pornirile vitale, în sensul temperamentului slav, literatura noastră nu credem că va da dovadă ; spiritul de analiză al moraliștilor francezi e mai aproape de spiritul nostru." (*Ortodoxism și misticism literar*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 10, aprilie 1927.)

Dintre problemele literare luate în discuție, cea a romanului află în Pompiliu Constantinescu un teoretician avizat, o minte logică, bine organizată. Articolul său (*Problema romanului*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926) reprezintă pentru data la care a fost scris o concisă inițiere în roman și o reușită sinteză asupra situației genului respectiv, la noi, la momentul acela.

Printre articolele din *Sburătorul* mai avem și surpriza de a descoperi un text echivalînd cu o profesiune de cre-

Scanned with OKEN Scanner

dință, o meditație gravă asupra situației speciale a celui care-și propune să fie criticul contemporanilor. Făcînd o recenzie la volumul *Nuvele* (VI) de Ioan Slavici *(Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927) Pompiliu Constantinescu își sfîrșește însemnările într-o destăinuire sentimentală, patetică, puțin obișnuită pentru sobrietatea scrisului său : „există o tristețe a criticii, ingrata responsabilitate socială de a veghea asupra multiplei producții literare a vremii : robi ai propriei noastre pasiuni, suntem încă sclavii scriitorilor ; deși literatura noastră nu suferă de supraproducție, criticul plecat constant pe masa de lucru înăbușe în el plînsetul surd, în care se zbate vocea unui cetitor răpit de la peregrinarea lecturilor călăuzite de simplul bun plac. [...] Tristețea de a fi criticul contemporanilor nu-și găsește justificarea decît în iluzia de a servi acel «concept pur» al frumosului pe care toți îl căutăm, pradă fantomaticei proiecții a unui instinct numit estetic, din care specia umană și-a făcut un titlu de distincție. [...] Autorii nemulțumiți [...] pot fi siguri că tristețea criticului e un poem furișat discret în orice rînd scris ; în această confesiune închidem toată slăbiciunea oficiului, în care demonul persistenței e mai puternic decît noi înșine."

Această pagină închide în ea sensul și, poate, drama întregii activități critice a lui Pompiliu Constantinescu.

Ne-am ocupat mult de critica de la *Sburătorul* în această ultimă serie pentru ca afirmații de felul acestora : „adevărata perioadă reprezentativă a *Sburătorului* e scurta serie a treia a revistei, cînd apare pleiada de critici a școlii lovinesciene" (I. Negoițescu) sau „*Sburătorul* a dat literaturii române o echipă strălucită de critici, ieșiți din brazda lovinescianismului. E poate realizarea ei cea mai însemnată" (Eugen Simion, *op. cit.*, p. 74), ultima exagerată prin absolutizare, să nu fie simple vorbe și să capete tăria argumentării. Într-adevăr *Sburătorul* închide în paginile lui începutul manifestării criticilor amintiți. Viața mai lungă a revistei ar fi dus, fără îndoială, la deplina lor afirmare.

În ultimul *Sburător* pînă și scriitorii — Hortensia Papadat-Bengescu, Anton Holban, Felix Aderca — fac eseistică și chiar critică militantă, ultimul în special.

Scanned with OKEN Scanner

Hortensia Papadat-Bengescu, după ce în celelalte două serii ale revistei colaborase cu articole de atitudine, din care acela intitulat *Se ridică vălul* (C r o n i c a i d e i l o r, în *Sburătorul*, an. I, nr. 38, ianuarie 1920) mai prezintă încă și astăzi interes, și onorabile prezentări și medalioane consacrate unor cărți și autori foarte diferiți, acum în continuarea acelor preocupări semnează recenzii cam didactice, nu lipsite însă de cîteva intuiții fine și intervenții teoretice, acestea mai interesante, înscriindu-se în atitudinea generală a colaboratorilor revistei. Astfel, într-un rînd, atrage atenția asupra inflației literaturii de proastă calitate, a valului de literatură. O face cu ironie, într-un stil critic alert, lipsit de obișnuitul balast al neologismelor : „Vocația condeiului s-a revărsat peste diguri și a inundat ținuturile tuturor celorlalte profesii. Evident că în orice timp scriitorii s-au recrutat din categorii diverse ale ocupațiunilor, acum însă majoritatea cetățenilor presupuși pașnici simte o propensiune spre crima condeiului. Departe de a lupta împotriva acestei înclinări, pare a-și crea o obligație din această contribuție, se inoculează voit cu serul unei boale destul de grave pentru sine și pentru ceilalți. Valul de literatură ia forma unei epidemii cu caracter acut în prezent și care mîine va constitui o stare endemică.“ (*Valul de literatură*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 5, noiembrie 1926.)

În același număr glosînd „pe marginea noutății literare“ respinge căutarea noutății cu orice preț, mimetismul steril. „Noutatea — afirmă romanciera categoric — se găsește fără de voie prin sforțarea creatoare.“

Anton Holban se ocupă mai mult de cărți din afara sferei literare : volume de arheologie, estetică, etnografie sau sociologie. Critică propriu-zis literară face numai într-o *figurină* dedicată lui Al. T. Stamatiad (*Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926) foarte datoare modelelor lovinesciene, în recenzia volumului *Lui Don Juan în eternitate* (*Sburătorul*, nr. 4, iunie 1926) de Hortensia Papadat-Bengescu și în eseul, cu totul remarcabil, consacrat aceleiași scriitoare (*Sburătorul*, an. IV, nr.-ele 10 și 11-12, aprilie, mai-iunie, 1927), asupra căruia ne vom opri puțin.

Scanned with OKEN Scanner

Eseul lui Anton Holban este unul dintre cele mai pătrunzătoare texte critice[1] cunoscute de exegeza operei marii noastre romanciere. Autorul *Ioanei*, el însuși preocupat și atras de profunzimile și mecanismele psihologice, fanatic admirator al lui Proust, luminează cu multă precizie și înțelegere cîteva din înțelesurile adînci ale acestei proze. Eseul său este prezentat drept rezultatul unei „lecturi integrale neîntrerupte și minuțioase a operei" ce-i apare sub imaginea unui „drum sigur de la subiectivism la obiectivism". Drum urmărit cu minuție, penetrant, nu înainte de a se fi observat că „scriitoarea vede lumea înconjurătoare admirabil. Pentru studiile lăuntrice facem rezerve." În continuare, Holban consideră pe bună dreptate că un spațiu exagerat acordă romanciera teoriei *trupului sufletesc* și definește — poate supralicitînd de această dată — *Bătrînul*, „valoare estetică pură. [...] Ai impresia, la lectură, că-i auzi pulsațiile. În fața noastră s-a desăvîrșit misterul creațiunii." Analiza *Balaurului* îi îndreptățește în schimb aceste constatări foarte adevărate : „Talentul autoarei merge incontestabil înspre epic, cu toată reputația ce și-a creat-o. Întrebuințînd notația precisă, scriitoarea, după un plan artistic bine orînduit, ne-a dat cele mai bune pagini scrise la noi asupra războiului. [...] Tot ce e de preț în *Balaurul* e de natură obiectivă."

Din cea de a doua parte a eseului reține în mod special atenția modul în care Holban discută influența lui Proust asupra autoarei *Fecioarelor despletite*.

---

[1] E cu totul surprinzător modul în care prezintă eseul lui Anton Holban revista *Sinteza*, cu atît mai mult cu cît ea era scoasă de doi familiari ai *Sburătorului* : G. Călinescu și Gh. Nichita. Mai ales reacția primului e de neînțeles. Gh. Nichita recenzînd articolul îl găsește „jicnitor pentru d-na Hortensia Papadat-Bengescu" (R e v i s t e. *„Sburătorul", nr. 10*, în *Sinteza*, nr. 2, mai 1927). Iar G. Călinescu în același număr al *Sintezei* e de-a dreptul de rea-credință, risipind gratuit epitete ce nu se potrivesc în nici un fel acestui eseu cu totul deosebit la acea dată : „Într-un stil plictisitor, greoi, incult, prețios și didactic, d. Anton Holban studiază fără nici un fel de competență opera d-nei Papadat-Bengescu, făcînd observații înfiorător de banale sau, fără decență, bombastice." (M i s c e l l a n e a)

Deosebirile i se par lui Holban ușor de arătat : „La Proust analiza este incomparabil mai profundă, lucrînd pe un teren mai vast, utilizînd observația meticuloasă. Fiind calm în descriere, nu are explozii de entuziasm sau de deprimare. Științifismul este împins la extrem sub toate formele lui. Personagiile, mult mai complexe, apar mereu sub forme noi avînd formule greu de sesizat. [...] Stilul și el este obligatoriu mai complex, avînd defectul complexității : oarecare lipsă de aer."

În asemănări, Holban vede mai mult decît o simplă coincidență. Care sînt acestea ? „Pasagiul amplu", „evoluția unui gust pentru a căpăta noi țeluri, uneori contrarii", „obiceiul de a da toate explicațiile posibile unei chestiuni", „felul de a analiza cazuri sufletești *speciale*". În privința ultimei observații, autorul *Ioanei* crede că i se pot aplica romancierei române cuvintele lui Anatole France din la *Les plaisirs et les jours : „M. Proust excelle à conter les douleurs élégantes, les souffrances artificielles qui égalent pour le moins en cruauté celles que la nature nous accorde avec une prodigalité maternelle"*.

În altă ordine de idei, Anton Holban este printre puținii care nu reproșează romancierei slăbiciunile de stil. „Doamna H. P. B. — scrie el — are un stil care-i aparține (de multe ori este chiar o inventatoare reușită)."

Și, după toate aceste observații inedite la acel moment și de indiscutabilă finețe, „concluzia necesară", echivalînd cu o exactă definire și fixare a locului autoarei în dezvoltarea prozei moderne : „Creatoare de viață, de atmosferă și de imagine, doamna Hortensia Papadat-Bengescu e reprezentantul cel mai de seamă al literaturii române moderne. Obiecțiunile i se fac mai ales din pricina temperamentului neînfrînat al autoarei. Curînd însă — *Concertul...* ne asigură — parantezele noastre vor fi tot mai rare. Ca să terminăm cu o impresie care ne închipuie tot ceea ce doamna H. P. B. a izbutit mai bine : o floare rară, necunoscută la noi, cu desenuri și ilustrații așa de complicate și savante, încît uneori, neîncrezători, cu tot parfumul neîndoios, ni se pare că întrezărim un luciu de hîrtie colorată."

Scanned with OKEN Scanner

Am văzut care era opinia lui Anton Holban în privința influenței lui Proust asupra romanelor Hortensiei Papadat-Bengescu. Felix Aderca e de cu totul altă părere, pe care și-o exprimă în felul său șocant, categoric și paradoxal, atunci cînd recenzează *Concert din muzică de Bach* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926). „Precum nu se poate face d-lui G. Brăescu o mai mare nedreptate — susține foarte categoric Felix Aderca — decît atunci cînd e comparat cu I. L. Caragiale — un autor care și-a dat măsura toată față de un autor în plină creație — cred că nu i se poate face o mai mare nedreptate doamnei Bengescu decît comparînd-o cu Marcel Proust. Deși doamna Bengescu în ultimele două romane — *Fecioarele despletite* și cel de azi — înfățișează o lume din aristocrația de bani și cultură a țării, aparent înrudită cu familiile aristocrate descrise de Proust, se deosebește profund de acest romancier, și ca mijloace de expresie și ca material psihologic propriu-zis. Nu vom insista aici asupra acestor deosebiri ; e de ajuns să amintim că orice încercare de comparație e în paguba scriitoarei noastre, care n-are nevoie de nici o unitate de măsură spre a i se recunoaște valoarea."

Cele mai grave obiecții Aderca le rostește, spre deosebire de Holban și chiar de E. Lovinescu, în legătură cu stilul romancierei. Exagerînd fără îndoială și scăpînd astfel din vedere multe alte calități ale romanului. Nu fără a remarca figura excepțională a prințului Maxențiu și realizarea de mare artă a episodului înmormîntării Siei : „Prințul Maxențiu, chiar numai din acest volum, e o figură pe care literatura română și-o poate revendica de-aici înainte cu orgoliu. Tot astfel scena înmormîntării Siei — cu tot ce o precede și tot ce urmează — poate fi trecută printre scenele mari, similare, din orice literatură europeană."

Pagini critice la fel de personale scrie Felix Aderca despre Lucian Blaga, Gh. Brăescu, M. Sadoveanu, V. Voiculescu. T. Arghezi, Ion Călugăru, Pompiliu Constantinescu. Cu o reală aplicare, într-un stil foarte personal, agitat și îndrăzneț, mult mai îndrăzneț și, chiar mai drept, decît E. Lovinescu, față de scriitori ca Lucian Blaga, T. Arghezi sau M. Sadoveanu. Un exemplu din multe

Scanned with OKEN Scanner

altele, mai puțin cunoscut, ni-l oferă aceste rînduri uimitoare, putem spune, fără șovăire, despre Sadoveanu văzut ca poet al naturii și al peisajului moldovenesc : „El n-are în acest meșteșug nici predecesori, nici pereche între contemporani. Cu greu va avea urmași. Cuvîntul, în acele clipe se umple de savoare proprie, de culoare și de emoție, fraza se ritmează și cîntă de la sine, într-o armonie gravă, pe care n-o au decît — ridicată însă și la o impunătoare potență cerebrală — numai unele versuri descriptive ale lui Eminescu." (*Mihail Sadoveanu : „Țara de dincolo de negură"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926.)

I se poate alătura cronica la *Cuvinte potrivite* de Tudor Arghezi (*Sburătorul*, an. IV, nr.-ele 11-12, mai-iunie 1927). Aderca era unul din admiratorii exclusiviști și totali ai poeziei acestuia și își exprimase această prețuire într-o vreme în care critica literară încă tăcea uimită sau dezorientată în fața miracolului arghezian. După B. Fundoianu, Aderca este cel care va plasa poezia lui T. Arghezi în vecinătatea celei eminesciene, în celebrul aricol *Un nou Eminescu* (1925), scriind aceste rînduri apreciate aproape scandaloase la data respectivă : „Ținem să afirmăm cu tărie și cu toate riscurile — auzim de pe acum cuvîntul nostru acoperit de glasurile și măcăitul tuturor orătăniilor cu mișcătoare cozi critice — că poetul Tudor Arghezi este, de la stingerea lui Eminescu încoace, ultimul izvor de poezie mare, bogată, originală și complexă, care dă limbii românești pe această planetă, justificare de viață și universalitate".

Dacă acest articol, mai mult polemic decît exegetic, se păstrează în generalități și afirmații nesusținute de argumente și exemple, paginile despre volumul *Cuvinte potrivite* reprezintă, deși autorul aruncă săgeți împotriva criticii, unul din textele critice de referință în exegeza poeziei argheziene. Cităm fragmentar : „Scînteia argheziană care a cutremurat cerul amorțit și patriarhal al patriei poeziei noastre de pe la 1900 a venit din marele fulger baudelairian. N-a fost o pastișă. [...] E o muzică funebră, o neliniște gravă și un chin ideal nepotolit — un parfum de înger căzut în putrefacție, într-o noapte cu ploaie neagră de toamnă. [...] Psalmii lui Arghezi nu-s

mai puțin niște mici capodopere." Faptul că aceste cuvinte ca și altele, următoare, au apărut în paginile *Sburătorului* (revista care în urmă cu șapte ani publica articolul, plin de platitudini și exclamații necontrolate, al lui M. Iorgulescu — *Cronica literară. Tudor Arghezi*, în *Sburătorul*, an. II, nr. 14, 14 august 1920), recunoscute în legitimitatea lor, deci, de însuși E. Lovinescu, ne apare ca foarte semnificativ : „Arpegiile înalte și adînc răsunătoare reapar cînd poetul pune iar piciorul pe vechea pedală a neliniștei, a satanismului, a elucubrației, a «fiorului nou». Atunci scrie *Duhovnicească*, *Blesteme* și mai cu seamă *Între două nopți* care-l pun pe Arghezi fără vreo șovăială, printre marii poeți ai lumii."

Critica lui Felix Aderca, după cum se vede, e plină de surprize. O ediție a textelor sale critice — nu numai cele din *Sburătorul* — ar însemna, fără îndoială, o revelație.

Iată deci că „noul" *Sburător* e o revistă „mai mult" de critică, decît de „literatură" [1], mai mult polemică decît una care înregistrează și comentează cuminte, în absența vreunei opinii personale. „Apariția celui de al doilea *Sburător* (1926) — avea să scrie E. Lovinescu în *Memorii*, II (ed. cit., p. 227) — cu o atitudine polemică afirmată categoric, făcîndu-mă să trec peste repulsiuni temperamentale și principiale, m-a silit la o polemică activă, în care absența pasiunii s-a dovedit a fi o armă eficace."

Pe lîngă numeroasele texte polemice pe care le publică acum în *Sburătorul*, E. Lovinescu face însă — e drept, oarecum întîmplător — și critică literară, abordează și chestiuni teoretice.

Primei categorii i se integrează recenziile unor cărți de Felix Aderca, Perpessicius, Gh. Brăescu.

Dacă *Omul descompus* de Felix Aderca este primit cu multe rezerve [2] (*Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926)

---

[1] Bineînțeles că literatura de calitate nu lipsește nici din această serie. Semnează astfel versuri Ion Barbu, Camil Baltazar, Felix Aderca, Sanda Movilă, G. Călinescu, Virgiliu Moscovici, Mihai Moșandrei, Perpessicius, Simion Stolnicu, Vladimir Streinu, Ilarie Voronca, iar proză Hortensia Papadat-Bengescu, Ticu Archip, Gh. Brăescu.

[2] Felix Aderca este unul din „sburătoriștii" puțin răsfățați de critica din paginile *Sburătorului*. Astfel, unul dintre cele mai

însoțite, nu-i vorbă, și de o categorică recunoaștere — „Aderca e cel mai bun stilist al generației noi literare" —, *Femeia cu carnea albă*, poate cel mai bun roman al lui Felix Aderca, are parte de o bună primire (*Sburătorul*, an. IV, nr. 7, ianuarie 1927), deși E. Lovinescu nu a renunțat niciodată la convingerea că epicul pur Aderca l-a realizat numai în *Domnișoara din strada Neptun*.

Foarte exacte sînt observațiile legate de prima carte de critică a lui Perpessicius, *Repertoriu critic*. Atît lucrurile de bine cît și obiecțiile sînt îndreptățite. Ele surprind aspecte ale criticii lui Perpessicius ce se vor menține[1] pe tot parcursul desfășurării ei, de la acest breviar pînă la ultimele „lecturi intermitente" — reminiscența clasicistă, amabilitatea excesivă, autoritatea incertă : „D. Perpessicius e un om de gust, un stilist grațios și un spirit ornat ; e poate singurul din generația nouă care se poate folosi oportun de o reminiscență clasică, mai eficace pentru triumful clasicismului decît anticlasicile articole ale d-lui M. Dragomirescu în favoarea clasicismului. Axa judecății estetice a d-lui Perpessicius este în gustul său în genere sigur ; atmosfera ei este într-o amabilitate în care ochiul exercitat distinge totuși suficient degradarea culorilor ; primejdia vine însă din excesul amabilității și din sacrificiul copios pe altarul prieteniei. [...] Pentru a degaja impresia autorității, suprema calitate a criticii, extirparea legăturilor de afecție reprezintă o imperioasă operație preliminară : așa și-a construit meșterul Manole mînăstirea și așa își construiește mai ales criticul opera."

De mai accentuat interes, în afara intervențiilor polemice pe care le vom discuta în alt loc, sînt articolele teoretice ale lui E. Lovinescu (avînd și acestea un subtext polemic), reprezentative nu numai pentru „moder-

---

bune romane ale sale, *Domnișoara din strada Neptun*, avusese parte, în prima serie a revistei, de o cronică aproape în întregime negativă semnată de Liviu Rebreanu. (*Sburătorul*, an. II, nr. 52, 7 mai 1921.)

[1] „Notițele din *Repertoriu critic* reprezintă etapa preparatorie a viitoarelor *Mențiuni critice*" (Teodor Vârgolici : *Perpessicius*, București, Editura Eminescu, 1974, p. 110.).

nismul" său, dar și pentru cel al *Sburătorului* în această serie.

Astfel, discutînd conceptul modernismului sub semnul sincronismului, E. Lovinescu ajunge, într-un rînd la rediscutarea *poeziei noi.*

O revistă de orientare postsămănătoristă, referindu-se la literatura tipărită în *Sburătorul* declarase : „Din poeziile d-lor Simion Stolnicu și F. Aderca n-am înțeles nimic. [...] Poate ar fi bine dacă *Sburătorul* ar renunța cu totul la paginile de literatură puține și așa..." Această nedumerire față de poezia nouă E. Lovinescu încearcă să o spulbere [1] amintind cîteva din principiile poeticii, ale artei moderne în general. Sînt citați Mallarmé, Debussy, Vincent d'Indy pentru a se explica, încă o dată că, fatalmente „conceptul de estetic este o valoare mobilă și succesivă, pe care o elaborează artiștii și o impun epocii lor". „Poezia modernă a ajuns astfel — disociază fin E. Lovinescu, apărîndu-și pozițiile — o adevărată problemă algebrică, ale cărei valori sunt însemnate prin cifre simbolice ; pentru a fi percepută și mai ales gustată, pe lîngă o anumită receptivitate emoțională mai trebuie și o inițiere în expresia algebrică a senzațiilor." [2] *(Lite-*

---

[1] Intenția lovinesciană nu este înțeleasă cum trebuie, nici chiar de revistele care se considerau animate de spiritul *Sburătorului.* Astfel *Viața literară* (I, nr. 11, 1 mai 1926) interpretează greșit gestul lui E. Lovinescu, dînd o explicație proprie și confuză și falsă lipsei de audiență a poeziei lui Felix Aderca : „Nu s-ar putea preciza pentru ce d. Lovinescu oferă perseverent un călcîi vulnerabil. Ca și altădată, azi «seria nouă» a *Sburătorului* a stîrnit unele nedumeriri. D. Lovinescu are cruzimea de a le releva în editorialul acestui număr. [...] Așadar, nu cetitorii au vina. Ei înțeleg *poezia :* gustă *Miorița,* gustă *Peneș Curcanul.* Dar nu gustă pe d. F. Aderca. Este o infirmitate ? Că refuză de atîția ani de zile masa lectorilor poezia d-lui Aderca, să fie un cusur al lor sau al autorului *Stihurilor venerice ?* Problema stă astfel : d. Aderca face algebră poetică. Tratate însă nu există. Tratatele vor fi aduse de vreme : evoluția gustului public îi aparține ; ea l-a reabilitat și pe Eminescu și pe d. Minulescu."

[2] Cam în aceiași termeni este pusă chestiunea peste mai bine de doi ani, într-un răspuns la ancheta revistei *Tiparnița literară* (I, 1, octombrie 1928) privind „sensul poeziei" : „Pentru a mă raporta numai la esența poeziei lirice și după cum am susținut și în *Evoluția poeziei lirice,* poezia tinde de a deveni expresia

ratura „Sburătorului“, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.) Expresie detectabilă în literatura unor poeți pe care *Sburătorul*, în acest ultim an, îi publică cu predilecție : Ion Barbu, Simion Stolnicu, Vladimir Streinu.

Păstrîndu-se în același domeniu al teoretizărilor, E. Lovinescu încheia, simbolic și semnificativ, ultimul an de apariție [1] a *Sburătorului*, tipărind pe prima pagină un text ce va intra apoi în substanța *Istoriei literaturii române contemporane : Etnicul*. De o actualitate atunci evidentă. Rămas actual și valabil încă și astăzi, prin unele din concluziile sale. Avertizînd asupra oricăror denaturări sau simplificări în privința poziției lovinesciene în problema specificului național. „Etnicul — scrie E. Lovinescu — poate fi un determinant estetic în sensul limitării virtualităților estetice ale unei rase la anumite forme sau moduri de expresie, dar nu se confundă cu însuși esteticul și, prin urmare, în nici un caz, nu poate fi considerat ca un principiu de valorificare. Esteticul este o categorie specială a sensibilității omenești, ce se dezvoltă în cadre și în material etnic, dar se conduce după legi proprii : prezența mai evidentă a etnicului într-o operă de artă nu afirmă nimic asupra valorii ei, ci o determină cel mult sub raportul psihologiei rasei și o încadrează într-un stil național. Crearea stilului național este termenul ultim, dealtfel mereu evoluabil, spre care se îndreaptă orice artă realizată în mod fatal în material sufletesc etnic, fără a-și preciza prin aceasta și gradul de valoare estetică.“ (*Sburătorul*, an. IV, nr. 11—12, iunie 1927.)

---

inefabilului. Pentru tot ce se poate exprima pe cale logică și discursivă va ajunge proza.“

[1] Puține ecouri se pot înregistra la dispariția definitivă a *Sburătorului*. Reproducem nota din *Sinteza*, semnată de Gh. Nichita numai pentru adevărul cuprins în cea de a doua parte a ei : „Dacă prin încetarea apariției *Sburătorului* adevăratele conștiințe literare nu vor mai fi siluite de elucubrația congenitală a unor infuzori refractari oricărui simț artistic, vom fi în schimb lipsiți de lunara manifestare a cîtorva scriitori cunoscuți și, mai presus de tot, de paginile d-lui E. Lovinescu [...] ce te pun în contact cu un meșter al scrimei stilistice, care chiar dacă e vulnerabil, ripostează academic.“ (R e v i s t e. „*Sburătorul*“, an. IV, *nr. 11—12*, în *Sinteza*, nr.-ele 3—4, iunie-iulie 1927.)

Scanned with OKEN Scanner

Reproducînd mare parte din acest articol, în autobiografia sa, E. Lovinescu îi va acorda importanța unui text definitoriu pentru întreaga acțiune a *Sburătorului,* punctînd, cu subînțeles polemic (ne aflăm în 1942) rezonanța în actualitate a ideilor expuse acolo : „Iată formula sub care se poate rezuma global acțiunea *Sburătorului ;* ea e din moștenirea însăși a Esteticii ; a fost principiul întregii activități a lui Maiorescu, pe care critica noastră de astăzi își stabilește poziția, unica posibilă, chiar sub reticențele impuse de condițiile neprielnice și variabile ale vremurilor." (Anonymus Notarius, *op. cit.,* p. 57.)

Chiar dacă, rezumativ, aceasta a fost doar în parte acțiunea *Sburătorului,* gestul criticului de a pune viața revistei sub semnul disocierii esteticului de etnic, fără a contesta o clipă importanța acestuia, trebuie reținut în primul rînd ca o dovadă de consecvență față de sine însuși, față de un principiu care a fost însăși axa întregii sale activități. *Sburătorul,* acest „mic *Mercure de France* al nostru", cum a fost numit de Pompiliu Constantinescu, mai ales sub forma *Sburătorului literar* și a ultimei sale serii, se înscrie, mai mult decît onorabil, în sfera acestei activități, ca expresie a uneia dintre ipostazele personalității lovinesciene, ca document semnificativ.

Scanned with OKEN Scanner

POLEMICI

1. ÎNSEMNĂRI *INFORMATIVE* SAU *POLEMICE*? *SBURĂTORUL* ŞI SPIRITUL POLEMIC. 2. REVIZUIRI MORALE DUPĂ RĂZBOI: *ÎNSEMNĂRI LITERARE*, M. SADOVEANU, *HIENA*, D. D. PĂTRĂŞCANU, IOAN SLAVICI, AL. BOGDAN-PITEŞTI. 3. PAMFLETUL CONTESTAT ŞI ACCEPTAT. PAMFLETUL DE IDEI (N. IORGA) ŞI PAMFLETUL DE CUVINTE (T. ARGHEZI). RECRUDESCENŢA PAMFLETULUI; MEDIOCRITATEA IMITATORILOR. 4. O DEFINIŢIE LOVINESCIANĂ A SIMBOLISMULUI. OVID DENSUSIANU, *VIEAŢA NOUĂ* — CONSECVENŢĂ FĂRĂ STRĂLUCIRE. B. FUNDOIANU, N. DAVIDESCU ŞI SIMBOLISMUL; EMINESCU SIMBOLIST? EXISTĂ O LITERATURĂ ROMÂNĂ! 5. *SBURĂTORUL* ŞI CURENTELE LITERARE „EXTREMISTE". 6. ADVERSARI DIN TABĂRA CRITICII ESTETICE ŞI A POSTJUNIMIŞTILOR: M. DRAGOMIRESCU, INSTITUTUL DE LITERATURĂ. *CONVORBIRI LITERARE*, REVISTĂ... „SĂMĂNĂTORISTĂ". 7. *IDEEA EUROPEANĂ*. EM. BUCUŢA, EMIL DORIAN ŞI LIRICA INTIMISTĂ. E. LOVINESCU VULNERABIL. 8. UN ADVERSAR INCOMOD ŞI PRECAUT: *VIAŢA ROMÂNEASCĂ*. RECRUDESCENŢA POPORANISTĂ. G. IBRĂILEANU DESPRE „GREUTĂŢILE CRITICII ESTETICE". 9. FURTUNILE ÎNTR-UN PAHAR CU APĂ ALE NEOSĂMĂNĂTORIŞTILOR DE LA *RAMURI*. E. LOVINESCU ŞI FELIX ADERCA CONTRA N. IORGA ŞI D. TOMESCU. 10. POLEMICĂ NELOIALĂ ŞI FĂRĂ STIL: NICHI-

Scanned with OKEN Scanner

FOR CRAINIC ȘI *GÎNDIREA*. 11. REVERSUL MEDALIEI : INGRATITUDINEA UNORA DINTRE „SBURĂTORIȘTI — TUDOR VIANU, ION SÎN-GIORGIU, FELIX ADERCA, B. FUNDOIANU, PERPESSICIUS, ION BARBU, CAMIL PETRESCU. 12. ALTE VICTIME : ALEXE PROCOPOVICI, H. SANIELEVICI, ION MINULESCU, D. CARACOSTEA. 13. E. LOVINESCU POLEMIST.

1. Încă din primul număr al *Sburătorului,* E. Lovinescu aprecia că e necesar să prefațeze cu aceste rînduri rubrica Însemnări informative: „Scopul cronicii nu este polemic, ci informativ.[1] Polemica va îmbrăca la nevoie caracterul redacțional. Deocamdată voim să punem publicul în curent cu toate undele mișcării noastre intelectuale. Pentru aceasta vom lua calea cea mai simplă. Vom pune în genere pe tinerii publiciști să rezume cu cît mai multă sobrietate și măsură manifestările curentelor din care fac ei înșiși parte. Nu li se va putea deci bănui lipsa de simpatie. Cît despre o orientare mai generală, o vom desprinde cu încetul și aiurea decît în această cronică."

Dar chiar în același număr conduita teoretizată e trădată prin prezentarea ce se face bătrînului *Literator.* Aproape instantaneu deci, însemnările informative devin polemice. Ele se păstrează astfel în primul an de apariție, cunoscînd apoi cele mai acute și mai spectaculoase forme în *Sburătorul literar* și în ultima serie a revistei. Accentuarea modernismului *Sburătorului* de la serie la serie este astfel însoțită și de o manifestare mai liberă, mai puternică a spiritului polemic.

E drept că la început, cînd lupta se duce pe teritoriul așa-numitelor revizuiri morale, vizînd atitudinea unor scriitori în timpul primului război mondial, E. Lovinescu acordă prea mare importanță unor chestiuni secundare,

[1] „O mică polemică mai dă oarecare actualitate revistei", gîndea E. Lovinescu în 1907. (Scrisoare către M. Dragomirescu, din Paris).

Scanned with OKEN Scanner

lăsîndu-se atras în apele mîloase ale unor polemici joase. Nu e mai puţin adevărat însă că de cele mai multe ori e forţat să intre în aceste polemici. De asemeni, vom vedea că felul în care pune el chestiunea implica doar atitudinea morală a anumitor scriitori, nu şi calitatea literaturii lor. Înfruntările acestea conjuncturale vor afecta prea puţin sentinţele estetice ale criticului Lovinescu.

De neignorat e şi faptul că E. Lovinescu se păstrează, în polemică, mereu deasupra celorlalţi, prin civilitate, ironie şi chiar prin superioritate morală, necoborînd niciodată pînă la pamfletul de cuvinte. Multe dintre „execuţiile" sale sînt, în acest sens, exemplare. Mai mult, pretinde de la început şi colaboratorilor săi aceeaşi atitudine, revista căpătînd, în această direcţie, un „stil" care o delimitează de celelalte publicaţii. Prin scrisul colaboratorilor şi al redactorilor, *Sburătorul* intervine cu opinii personale, în chestiuni diferite : literatura de război, problema traducerilor, plagiatele, vitrinele librăriilor, repertoriul Teatrului Naţional, conducerea Teatrului Naţional, muzica modernă, literatura feminină, arta şi publicul, piesele româneşti, revistele literare liceene, teatrul pentru copii, scriitorul şi editorul, premiile literare, necesitatea unei istorii a literaturii române, romanul românesc, revistele din provincie, arta de vară, literatura de mîine, arta naţională etc. — dar de pe o poziţie şi pe un ton în spatele cărora se simte sugestia şi cenzura lovinesciană.

E. Lovinescu nu-şi încurajează colaboratorii să se angajeze în polemici. O convingere a sa mai veche, rămasă neschimbată era, dealtfel, că nu oricine poate susţine o polemică. „Cînd ataci pe unul şi pe altul — îi scria el lui M. Dragomirescu, din Paris, la 9 februarie 1908 —, mai ales personalităţi, oricum, respectabile, importanţa atacului nu e atît în uşurinţa cu care e aruncată săgeata, ci în greutatea morală a celui ce o aruncă. [...] Un mercenar rămîne tot un mercenar, iar o revistă nu se onorează primindu-l în tovărăşia oamenilor serioşi [...] pentru polemică îţi trebuie 500 kilog. din plumbul garanţiei morale..."

Scanned with OKEN Scanner

Lui L. Rebreanu, redactor în primii doi ani ai *Sburătorului*, E. Lovinescu îi dă indicații în sensul celor spuse mai sus. Cineva la rubrica Săptămîna lui Caliban[1] semnează o notiță împotriva lui N. Iorga. Lovinescu nu-și poate stăpîni dezacordul: „Săptămîna lui Caliban, apărută tam-nesam, m-a indignat f. mult. Spune-mi, te rog, cine a pus-o, cînd noi am socotit-o inoportună. Avem să ne luptăm cu atîtea canalii, încît nu e nevoie să ne războim și cu Iorga. De mai dă și alte cronici, ceea ce ar fi bine, toate atacurile la adresa lui Iorga să se suprime, pe garanția mea..." (*Fălticeni*, 12 august 1919.)

Pentru o mai mare siguranță revine într-o scrisoare imediat următoare către același: „Săptămîna lui C[aliban] poate urma, cu atacuri mai moderate și în nici un caz împotriva lui Iorga. Să mi se publice și notița prin care mă desolidarizez[2]: nu vreau să creadă lumea că eu sunt autorul ei. Mi-e de ajuns cu dușmăniile mele..."

În aceeași ordine de idei, amintim un ultim amănunt. În *Sburătorul* (nr. 18) la Însemnări se consumă un mărunt atac la adresa ziarului *Chemarea*. Într-o scrisoare către L. Rebreanu, E. Lovinescu disociază, indicînd și o atitudine pentru viitor: „Notița cu recenzentul *Chemării*

---

[1] Săptămîna lui Caliban. *D. Iorga autor dramatic. Prea mulți Luchieni*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 17, 9 august 1919. Rîndurile privitoare la N. Iorga, cu caracter mai mult anecdotic, se referă, printre altele și la căderea piesei acestuia *Învierea lui Ștefan cel Mare*, pe scena Naționalului bucureștean, cu C. Nottara în rolul principal. Textul acesta polemic se publică totuși, precedat de cîteva rînduri prin care redacția justifică prezența unei asemenea rubrici și își declină răspunderea față de opinia autorului: „Vom publica sub acest titlu o serie de mici observații spirituale, caustice, sau numai anecdotice și informative. Le credem interesante, chiar de n-ar fi întotdeauna drepte. Ținem să declarăm de la început că privim această Săptămînă a lui Caliban ca în afară de răspunderea redacției *Sburătorului*. În chip ingenios, autorul, pe care-l presupunem un scriitor de merit și un cunoscător al împrejurărilor noastre literare, a izbutit să-și păstreze anonimatul față chiar de redacție. (S.)"

[2] *Cu privire la* Săptămîna lui Caliban, în *Sburătorul*, an. I, nr. 19, 23 august 1919, E. Lovinescu neagă a fi el autorul Săptămînii... publicate în nr. 17 și dezaprobă șarjarea unor oameni cu mari calități.

nu-mi convine [...] Alde *Chemarea* și alte gazete idioate nu există pentru noi." (Fălticeni, 18 august 1919.)[1]

Situația se va schimba cînd în discuție vor fi aduse probleme literare. Polemica de idei, E. Lovinescu o duce și o conduce cu strălucire. Paginile sale, cărora li se pot alătura cîteva din intervențiile colaboratorilor revistei exprimă, sintetizînd, exemplar spiritul polemic al *Sburătorului*, în sensul cel mai complet și mai bun.

2. Cam în același timp cu revizuirile literare pe care le-am discutat, E. Lovinescu începea în paginile *Sburătorului* niște revizuiri „morale", cum le zice el, articole de discutare a atitudinii unor scriitori „scoase din spectacolul tragic al neutralității și apoi al războiului nostru". Acțiune, fără îndoială îndreptățită, dar punct de plecare al unor polemici scoborîte, moment de creare a unor inimicități de o viață întreagă, prilej de aducere în discuție a multor lucruri cu totul străine literaturii. Istoricul literar are însă datoria de a le înregistra și comenta cu discernămînt și obiectivitate. Aceste revizuiri morale acoperă aproape jumătate din primul an de apariție a *Sburătorului*, ele reînviind, cu mai mică intensitate și în *Sburătorul literar*.

Odată cu cel de-al patrulea număr (10 mai 1919), prin bagatelizarea unor cugetări din ciclul *Privind viața* de C. Vraja (G. Ibrăileanu) pe care-l publicau *Însemnările literare*, ca și cu articolul lui E. Lovinescu din numărul 5, *M. Sadoveanu — revizuiri morale după război*, *Sburătorul* se angaja în aceste polemici dificile și salvate cu greu numai prin talentul și distincția în înfruntare ale directorului său. Forme dintre cele mai acute, dar și dintre cele mai regretabile le va atinge confruntarea cu *Însemnări literare*[2]. Revista ieșeană, unde ostilitățile erau

---

[1] Scrisoarea lui Lovinescu nu ajunge pesemne la timp, de vreme ce în *Sburătorul* din 23 august 1919 *Chemarea* este iar discutată la Însemnări (*„Chemarea" și idealul social*).

[2] Apare la 2 februarie 1919 din inițiativa lui G. Ibrăileanu. Redactori: Mihail Sadoveanu și G. Topîrceanu. „Vămuită de înțelepciunea și gustul profesorului Ibrăileanu și acutul criticism

întreținute de G. Topîrceanu mai ales, nu avea cum să fie amicală față de Lovinescu. Din păcate, modul cum înțelege să-și desfășoare campania este de o neașteptată vulgaritate, prin acest fapt așezîndu-se, încă de la început, într-o poziție de inferioritate. După ce risipise multe săgeți asediind efemera *Lectură pentru toți*, G. Topîrceanu se ocupă, cam tardiv, de primul număr al *Sburătorului*, cu o atenție specială acordată „programului". Dar în ce termeni ! Citățm puțin și numai ceea ce e mai semnificativ : „A apărut *Sburătorul*. Același amestec de scriitori buni cu poeți proști și cu iremediabili maniaci ai condeiului, ademeniți într-o promiscuitate efemeră de același surogat de ceai «impresionist» călduț și dulceag. [...] Patronul puhav și cu ochii plini de miere îți răspunde : «Cît despre program...» [Urmează citatul referitor la programul *Sburătorului* din primul număr al revistei — n.n.] Cu această codiță de program *Sburătorul* va ieși ca o oaie bearcă ce se află. [...] Din piruetă în piruetă, subtilul critic cade în pornografie curată." (S ă p t ă m î n a. *„Lectura pentru toți" și „Sburătorul"*, în *Însemnări literare*, an. I, nr. 14, 18 mai 1919.) În același număr *(Răspuns unui erou)*, „subtilul critic" mai este numit „gingașul critic «impresionist»", „chiulangiu fără pereche", acestui „rumen și gras" reproșîndu-i că „n-a făcut armata, deși e sănătos și tare cît un măcelar". Tot aici este trivializat apelul către tînărul scriitor *(Dar à propos de virilitate...)*. E. Lovinescu răspunde (nu cu seninătatea-i binecunoscută) cu articolul *Democrația literară* (*Sburătorul*, I, nr. 6, 24 mai 1919). Mai întîi „junelui Topîrceanu", în legătură cu care se face a nu ști „dacă a scăpat teafăr din ghearele liceului" și trivialităților căruia le descoperă, la origine, o „mentalitate de gorilă impudică". Apoi lui M. Sadoveanu. Aprinzîndu-se, în final, nu fără amărăciunea subînțeleasă de a fi intrat pe acest tărîm al unor practici la care se vede nevoit să coboare : „Salut, democrație literară [...], te-a inventat generația noastră. [...] A n-o slăbi ! Iată principiul fundamental al acestei democrații ce in-

---

al necruțătorului Topîrceanu" (Ionel Teodoreanu). Printre colaboratori : Hortensia Papadat-Bengescu, Alice V. Soare, B. Fundoianu.

Scanned with OKEN Scanner

vadează. Vin băieții din mahalale, vin catindații de la percepție, descalecă drumeții tuturor tramvaielor comunale și trag la acest ultim post al nobleței, cugetării și al simțirii care e literatura. Deschideți porțile ! Să intre democrația biletului de zece bani a junelui Topîrceanu, care făgăduiește că și în lumea ideilor n-o să ne slăbească."

Însemnările literare își continuă atacurile ieftine legîndu-se de lucruri minore, consumînd o cantitate apreciabilă de trivialități sub semnătura neobositului Topîrceanu și a lui Demostene Botez (*Catîrii de la Salonic, „Sburătorul" no. 6, Ce e amorul ?*, II, în *Însemnări literare*, an. I, nr.-ele 16, 17, 26), surprinzător de violent la începuturile sale publicistice. „Gingașul cugetător", admonestat sub genericul *Ce ți-e cu...*, e interpretat retoric : „*Quousque tandem abutere*, chiulangiule, *patientia nostra ?*", numit „chivuța literaturii noastre". Aceluiași „Lovinescu-Prospero", „Lovinescu-Pubertate", G. Topîrceanu îi face și un fel de provocare la duel, îl mai pomenește, în treacăt și foarte subtil, ce-i drept : „O, Crispus, măgarule ! tu frate bun cu d. Lovinescu al nostru ! [...] dacă ai vreo influență asupra nenorocitei tale rude colaterale din Fălticeni, spune-i să se lase de literatură că-și face neamul de rîs", consacrîndu-i în cele din urmă, și o *Cronică veselă*, din care citäm ca model de degradare a talentului și de coborîre a polemicii la cel mai neserios nivel : „De-acum așa înmărmurești, / Fixat în timp și spațiu / Cu apostrofe latinești / Ciupite din Horațiu. // Căci dac-ai vrut cu dinadins / Pe alții să-i dai gata, / Azi toată lumea s-a convins / Că n-ai făcut armata /.../ Cu cîtă grijă-ți eschivai / Pe-atunci virilitatea / Cu care-acum în luna mai / Amenințî pubertatea." Etc., etc. (*Ce ți-e cu... d. Lovinescu, Nunc est ridendum, Chivuța, Cronica veselă, Ce ți-e cu... gingașul, Ce e amorul ?, Măgarul Crispus ;* în *Însemnări literare*, nr.-ele 15, 17, 18, 21, 25, 28, 32.) O ultimă notă, *Secetă literară ?*, o semnează același G.T. : „Cum poate fi vorba de secetă literară în anul în care d. Eugen Lovinescu, acest erou martir al părților sedentare și-a tipărit magistralele pagini de război ?" (*Însemnări literare*, an. I, nr. 44, 14 decembrie 1919.) Tardiva expresie a acestei „antipatii literare" o vom găsi

Scanned with OKEN Scanner

însă în poezia *Scrisoare* din volumul *Migdale amare* (1928).

„Trivialele atacuri" (Pompiliu Constantinescu) ale *Însemnărilor literare*, comparate cu eleganța în defensivă a *Sburătorului*, au fost în general dezaprobate în epocă. Printre primii, N. Davidescu, pe care l-am mai citat de cîteva ori pînă acum fiind unul dintre cei mai serioși recenzenți ai *Sburătorului*, nu e de acord cu modul în care „polemizează" publicația ieșeană : „Revista păcătuiește printr-o notă de trivialitate extraliterară, într-o polemică cu d. Lovinescu. În definitiv asemenea chestiuni se pot tranșa pe calea ideilor mult mai eficace și mai scurt ; dreptatea nu implică țipetele impudice." (M i ș c a r e a c u l t u r a l ă, *„Însemnări literare" an. I, nr. 17*, în *Steagul*, an. V, nr. 381, 13 iunie 1919.)

Ecouri ale polemicii cu *Însemnări literare* pătrund și în corespondența Hortensiei Papadat-Bengescu cu G. Ibrăileanu. Deși încurajată la începuturile ei de cercul *Vieții românești*, deși prietenă cu G. Topîrceanu și tipărită de *Însemnări literare*, viitoarea romancieră, în calitatea ei de privitor neutru, nu poate aproba atitudinea „amicului Top." în confruntarea cu E. Lovinescu. I-o spusese și poetului, „cu totul particular și amical", urmarea fiind o răcire din partea acestuia. Scriitoarea simte nevoia să se explice față de G. Ibrăileanu, cu atît mai mult cu cît, între timp devenise și colaboratoare a *Sburătorului*, iar Ibrăileanu, într-o scrisoare anterioară, se pare că-i prezentase situația ca pe „o chestiune de solidaritate din partea ei". Hortensia Papadat-Bengescu se dezvinovățește cu multă diplomație, epistola ei fiind o abilă împletire de cochetărie, perfidie, insinuări bine mascate, retractări și concesii temporare și strategice : „Eu, prin fire, nu sînt combativă, și luptele politice, sociale, personale nu reușesc să-mi apară ca lucrul cel mai important. Recunosc că am neglijat să mă țin la curent cu polemicele de care eram străină complet ; Top. știe că în lungile noastre convorbiri aveam o parte foarte mică. Punctul meu de vedere, conștient și inconștient, era că femeia rămîne în afară de ele, ca să nu zic deasupra lor. Și mai ales, cum zic, nu le cunoșteam. M-am alarmat incidental de ceea ce incidental mi-a căzut subt ochi. M-am «*chocat*», deși

Scanned with OKEN Scanner

știu că armele de luptă sînt ilimitate și nu se aleg. [...] Nu am primit de la amicul Top. nici o scrisoare de nici un fel, nici înainte, nici după incidentul ăsta. L-am socotit foarte mîndru. Admirăm nespus mîndria, cu condiția bineînțeles să abdice pentru noi. [...] Totuși, dacă Top. prevenea cît de puțin că face caz sufletesc din unele lucruri, sau măcar că ele există, mă solidarizam la timp, printr-o rezervă fermă și discretă, căci genul ostentativ e antifeminin și în afară de felul meu de a fi. [...] Am socotit lupta asta ceva masculin, nu așa grav, de care eram la o parte atît cît se respecta perfect sentimentele pe care mi le proclamam, atît cît se poate de tare — și care mă bucur că mi-au fost și-mi sînt menajate — pe care le am, cum le aveam și cum le voi păstra în fondul lor. Cînd mi s-a părut că Top. în lupta asta lovește «rău», i-am spus-o. Cînd l-am simțit animat de un gînd «dinapoi» (mi s-a părut poate), m-am certat cu el, cum nu se poate mai ușor, ca cu cineva cu care nu vrei să te certi nici în glumă. I-am spus că «aș prefera ca chipul și scrisul meu să orneze pagini pe care să nu fie *el* așa de încruntat». Atît ! O pretenție feminină, care nu mai există, din moment ce era uzurpată. O dorință a mea personală." (Scrisoare din Focșani, *vineri, 1 aug. 919*, reprodusă în *Scrisori către G. Ibrăileanu*, I, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănucă și Al. Teodorescu, Editura pentru literatură, 1966, p. 88—91.)

Printre combatanții *Însemnărilor literare*, o singură excepție : Mihail Sadoveanu. Acesta aruncă primul mănușa, luînd apărarea colaboratorilor *Însemnărilor literare*. Intervenția sa, fără invective, nu e lipsită de oarecare duritate, de insinuări, dar are și un patetism care înnobilează : „În anii din urmă, în furtună, fiecare și-a avut partea lui : unul prizonier nefericit peste Dunăre, altul ducînd toate greutățile tranșeei. [...] Aceștia de la *Însemnări* au înfățișat totdeauna în mica Românie de ieri aspirații și revendicări ale mulțimii, pentru care au fost huliți la vreme de aceiași oameni, care reprezentau bizareria, impresionismul și alte cuvinte cu sufixe. Literatura acestora de la *Însemnări* poartă pecetea iubirii acestui pămînt nefericit și a aspirațiilor generațiilor noastre,

Scanned with OKEN Scanner

ca un stigmat." (*Moravuri „literare"?*, nr. 13, 11 mai 1919, semnat Ms.)

E. Lovinescu, în nr. 5 al *Sburătorului* (17 mai 1919), discută mai pe larg atitudinea lui M. Sadoveanu însuși în vremea războiului, nu fără a ignora valoarea literaturii sale : „E un scriitor de talent ; e chiar un mare poet al naturii. În amurgul nedrept al prețuirii publice ce se lasă peste opera lui mai nouă, d. Sadoveanu nu are mai cald apărător decît mine. [...] Talentul literar al d-lui Sadoveanu, în limitele lui, e în afară de discuție. Nu ne privește decît atitudinea morală a scriitorului față de război. Prilej de a începe deci revizuirile întrerupte. Nu dintr-un spirit pamfletar, ci din nevoia de a lumina, cuminte și măsurat, opinia publică." *(M. Sadoveanu — revizuiri morale după război.)*

Tonul se păstrează acesta, de măsură și de afirmații în limitele adevărului tot timpul, E. Lovinescu greșind poate numai în felul categoric, inflexibil al discutării situației prozatorului moldovean. Replica acestuia, vizibil iritat, nu întîrzie, de data aceasta mai aspră, lapidară, definitivă : „Aș putea cere *Sburătorului* (nr. 5) să facă o rectificare în ceea ce privește activitatea mea națională.[1] [...] Chestiile de patriotism, democrație și datorie ostășească, însă, cu toată părerea de rău și fără a voi să jignesc pe domnul Lovinescu, nu pot să le discut cu d-sa. D-sa se erijează în cenzor și întreprinde revizuiri morale. Pînă la demagogia războiului nu l-am remarcat între luptătorii pentru idealuri. Și niciodată nu l-am văzut ostaș. Îl recuz. (*Un răspuns...*, în *Însemnări literare*, an. I, nr. 17, 8 iunie 1919, semnat Ms.) Cu M. Sadoveanu,

---

[1] M. Sadoveanu ar fi avut tot dreptul să facă acest lucru. De această dată E. Lovinescu greșea, numai din ignoranță, nu din rea-credință. El nu știa că locotenentul Mihail Sadoveanu se ocupase în anii 1917—1918 de apariția în bune condițiuni a ziarului *România*, „organ al apărării naționale" în Moldova, sarcină de care s-a achitat ireproșabil. Informații asupra acestui moment semnificativ din activitatea lui M. Sadoveanu în timpul primului război mondial, de natură să contrazică prin realitatea faptelor cuvintele și atitudinea lui E. Lovinescu, se află în articolul *Mihail Sadoveanu, redactor șef al revistei „România"* de Nicolae Ciachir (*Manuscriptum*, an. VII, nr. 1, 1976, p. 122—126.)

Scanned with OKEN Scanner

E. Lovinescu nu se va mai întîlni pe cîmpul acestei lupte literare. În timp, relațiile celor doi vor fi mai mult de ignorare reciprocă. E. Lovinescu rămîne același critic al operei sadoveniene receptate adecvat doar pe o dimensiune a ei, iar M. Sadoveanu, ca stîlp al *Vieții românești* se va solidariza cu revista în mod tacit. Mai tîrziu, cînd atitudinea și critica lovinesciană vor fi ținta unor atacuri din partea taberei de dreapta, reacționare, prozatorul moldovean va ieși din mutenia-i caracteristică și sub pretextul unei recenzii la *Bălăuca,* va găsi acele puncte de legătură care să-l reapropie de fostul său prieten din copilărie, descoperind o rațiune acțiunii lor comune, puse în slujba aceluiași ideal : propășirea țării. „Manifestările sale critice — scrie M. Sadoveanu — ne-au îndepărtat puțintel unul de altul, într-o vreme, fără ca să fi săpat între noi o prăpastie. Vîrsta și toleranța cuviincioasă care trebuie să domnească între intelectuali a redus asprimile ; în atmosfera de obscurantism ce s-a întins după război, în scăderea sufletească a tineretului, între amenințările anarhice, în confuziunea care amestecă fără discernămînt valorile literare, trebuie să ne regăsim alături ; cu tot ce ne-a putut despărți o clipă, sîntem din generația altei discipline. Lumea nu pornește de la noi ; marile adevăruri au fost spuse demult ; înțelegem să transmitem o făclie de lumină, nu s-o lepădăm, ca să apucăm în mînă o necioplită ghioagă preistorică ; n-am înțeles niciodată să ne îmbulzim înainte de vreme și fără drept la bunurile vieții, cum se face astăzi cînd tineretul, măcinînd vorbe, se amestecă între cei care vor să surpe Cetatea. Țara aceasta — întregită în sfîrșit în granițele etnice — are nevoie de rînduială, muncă și lumină." (*Eugen Lovinescu. „Bălăuca, roman"*, 1935, în *Însemnări ieșene,* an. I, nr. 2, 15 ianuarie 1936.)

În tot timpul hărțuielilor cu *Sburătorul,* G. Ibrăileanu va sta deoparte.

Directorul *Sburătorului,* după cele cîteva intervenții la care ne-am referit, nu mai ia, cîtva timp, în seamă șicanele dinspre partea aceea decît sub forma unor note scurte la rubrica Însemnări (*Adaos la „Democrația literară"*, în *Sburătorul*, an. I, nr.-ele 8 și 9, 7 și 14 iunie 1919). Între timp, în urma unei cronici literare, *Lipsa*

de olfactivitate morală în literatură (nr. 8, 7 iunie 1919), semnată de poetul D. Nanu, completată de *post scriptum*-ul lui E. Lovinescu, sînt stîrniți vechii inamici de la *Hiena*.

În numărul de Paști al *Hienei*, alături de T. Arghezi, Gala Galaction, a căror activitate în timpul războiului îi apărea lui E. Lovinescu inacceptabilă, mai semnaseră Zaharia Bârsan, C. Sandu-Aldea, I. Minulescu, Ion Sîn-Giorgiu, N. Davidescu. Acestora le reproșează D. Nanu în cronica sa „lipsa de olfactivitate morală". E. Lovinescu explică mai întîi cum s-a întîmplat ca o revistă să devină obiectul unei cronici literare : „Nu cunosc numele d-lui P. Șeicaru decît din josul unor articole pamfletare ale *Arenei* lui Hefter-Baudenstein. Nu cunosc *Hiena* decît de pe o copertă. [...] Oricum, omul și opera n-au nici o legătură cu literatura. Nu intră deci într-o cronică literară decît prin spiritul de generalizare al d-lui Nanu, care a păstrat încă iluzii."

Nu se putea opri, însă, să nu constate cum un fenomen, pe care-l observase pînă atunci în politică, trecuse în literatură : absența obiectivității morale : „Disoluția morală este un proces social, pe care nu-l poți stăvili numai cu vorba. Iată de ce nu ne rămîne, naivului poet d. Nanu și mie, care sunt ceva mai sceptic, decît calea acestor platonice rînduri..."

Cei de la *Hiena*, cărora li se alătură și ieșeanul Demostene Botez, dau un răspuns de o trivialitate compromițătoare, ocupînd în acest scop aproape un întreg număr (nr. 11, 28 iunie 1919.) Mai blînzi față de d. Nanu, toate invectivele, necuviințele, insinuările fără frîu se abat asupra directorului *Sburătorului* : „Prostia îmi dă dureri fizice, iar cînd citesc o pagină de indignarea moralității unui nerod, mă sufoc. D-l Eugen Lovinescu are putința de a mi le provoca. Îi putem scuza infirmitatea cerebrală, defect congenital, căci din zgîrcenie și spirit zărăfesc Lovinescu-tatăl l-a făcut din economie pe Lovinescu-fiul. [...] La fiecare pas pe care vrea omul să-l facă, fără să vrea calcă pe Lovinescu. Susceptibilitatea acestuia este însă exasperantă. Se dă la tine, te trage de mînecă, îți pune mîna în piept și cu neputincioasele-i mîini de copil

Scanned with OKEN Scanner

înzilezit cearcă să te scuture. [...] Nulitățile au oroarea tăcerii." (Semnează P. Șeicaru.)

Cezar Petrescu, la rubrica sa obișnuită, *Cutia cu fantoșe*, nu schimbă registrul, ci doar discuția pe teren „literar", încercînd să desființeze tot ce scrisese E. Lovinescu pînă atunci. Fără succes însă, pierzîndu-se în generalități și expresii suburbane. Același aruncă fără temei și învinuirea de plagiat. Faimosul pamflet lovinescian *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic* ar fi „o palidă reeditare [1] a articolului *Vive Vadecard !* semnat de E. Faguet și publicat în *Le Soleil* din ianuarie 1903". Textul lui Lovinescu îi apare doar „transpunerea «impresionistă» a prozei lui Faguet, mozolită în tiparul lui Alcalay și stoarsă în mîinile neputincioase ale d-lui Lovinescu". Pe ambii îi urmează, îndeaproape, Demostene Botez folosind prilejul ce i se oferă pentru a răspunde „unui caraghios".

E. Lovinescu, mulțumit de reacțiile celor de la *Hiena*, adunate într-o recoltă „bogată de dovezi autentice și felurite despre existența lui Caliban", îi distribuie, pe rînd, „în peștera lui Caliban" (*Sburătorul*, an. I, nr. 13, 12 iulie 1919). O face cu ironie, compromițîndu-și adversarii, în primul rînd prin citarea propriilor lor cuvinte, comentînd apoi lapidar, rece, necruțător. Iată-i, în ordine.

P. Șeicaru : „Ideea de a ataca pe «Lovinescu-tatăl» și pe «coana Profirița» e în adevăr nouă și fecundă. Pînă cînd respectul de părinți ? Să dărîmăm formulele vechi. Loc omenirii noi scăpată din bîrloagele ancestrale... Mi-au mai rămas frații și surorile... Le va veni rîndul, desigur. Progresul ingeniului uman e indefinit."

---

[1] Sub semnătura C. (pesemne Nichifor Crainic) *Luceafărul* nu-și poate stăpîni satisfacția față de acuzația adusă de Cezar Petrescu, mulțumindu-se doar să se ralieze afirmației aceluia, fără a controla dacă era și îndreptățită : „Criticul român, fire impresionabilă, a fost, se vede, adînc impresionat și, cînd Academia Română a ales membru corespondent pe filologul A. Procopovici, impresionistul nostru, care-i cunoștea lucrările, a avut impresia că a descoperit și el un *Vadecard* român. Și a scris un articol ca Faguet. [...]

Parcă aud pe Coșbuc rîzînd cu hohote de acest impresionism prea impresionat al impresionistului Lovinescu !" (C r o n i c ă. *Însemnări. D. E. Lovinescu... impresionat de Faguet*, nr. 12, 1919.)

I se plătea lui E. Lovinescu o poliță pentru „revizuirile literare" la care fusese supusă, în *Sburătorul*, poezia lui Coșbuc.

Scanned with OKEN Scanner

Ajuns la Cezar Petrescu, inexistent atunci ca scriitor, Lovinescu foloseşte armele adversarului. Coboară puţin şi-şi aminteşte un episod obscur din biografia aceluia, care-l descalifică de la sine într-o confruntare de ordin etic. În ultimele rînduri care-l privesc, revine iar la ironia în mînuirea căreia Lovinescu e de neconcurat : „Numai o conştiinţă atît de pură îi poate da autoritatea morală de a cenzura viaţa noastră publică şi literară".

În fine, „junele Demostene Botez", „tînăra violetă", e o cunoştinţă veche, o pradă uşoară şi banală : „D. Demostene Botez a început să fie un Caliban prea banal şi destul de fixat pentru cititorii *Sburătorului*. N-are spirit inventiv. Vorba lui Caragiale : nu mai ai haz, dragă !"

D. Nanu încearcă şi el un răspuns (C r o n i c a l i t e r a r ă. *Psihologie experimentală*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 14, 19 iulie 1919). Mai importantă e punerea la punct din *adaosul* lui E. Lovinescu : „Încîntătoarea naivitate a acestui poet mă dezarmează. [...] Dacă ar fi avut mai mult simţ practic, d. Nanu şi-ar fi dat seama că mii de ani de civilizaţie îl despart de părosii lui preopinenţi. Dealtminteri, e ultima dată cînd *Sburătorul* mai găzduieşte astfel de polemici."

În numerele viitoare E. Lovinescu se va mai ocupa doar de Cezar Petrescu. Nu prea mult însă. Punctul final va fi portretul moral din *Un nou idol naţional* (*Sburătorul*, an. I, nr. 15, 26 iulie 1919.)

Hiena, condusă numai de P. Şeicaru, îşi va continua agresivităţile într-un vocabular atingînd cruzimi, unele dintre ele de nereprodus. Ţinta atacurilor sînt, pe rînd, E. Lovinescu, G. Rotică, Al. T. Stamatiad, Alice Soare.

Combatanţilor ambelor tabere E. Lovinescu le va găsi cel mai potrivit loc de prezentare „în peştera lui Caliban" (nr.-ele 13, 14 ; 12 şi 19 iulie 1919). După ce, mai întîi, fixase imaginea noului Caliban, „acest Caliban, care după mii de ani se perpetuează încă sub haina atîtor contemporani ce abia şi-ascund labele păroase şi rudimentul cozii". (*Caliban*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 10, 21 iunie 1919.) Cu acel prilej, E. Lovinescu se considera dator să justifice, faţă de cititorii revistei această abdicare de la principiile enunţate pînă atunci :

Scanned with OKEN Scanner

„Cititorii acestei reviste ar avea dreptul să fie îngrijorați asupra direcției *Sburătorului*. În loc să zboare pe sus, s-a oprit în fața peșterii lui Caliban [...] ; pot fi însă liniștiți. Am simțul decenței personale și publice. Am respectul vorbei scrise. [...] În paginile acestei reviste nu vom dialoga cu inarticularea verbală a lui Caliban. Ne simțim bucuros obligați la solidaritatea cuviinței.

În colțișorul tăinuit al notițelor de la urmă, ca un adaos al *Democrației literare*, îl vom arăta totuși pe Caliban privirilor cetitorilor noștri. Din peștera literaturii lui îl vom scoate ca să-l fixăm la butucul propriilor lui citate. Nu le vom comenta ; le vom reproduce numai în limitele decenței... [...]

Spectacol aspru și respingător. Spectacol salutar totuși : tinerii trebuie să priceapă care le va fi stăpînul de mîine, dacă fiara ancestrală va scăpa de la butucul la care l-au fixat disprețul și dezgustul public."

Reproducînd „pentru ultima dată" din *Însemnările literare* un fragment din articolul lui G. Topîrceanu prin care acesta îl provoca la duel, E. Lovinescu înțelege să încheie definitiv o polemică în care fusese nevoit să intre și care începea să degenereze : „Caliban a fost situat și în timp și în spațiu. Și prin ample citate i s-a făcut definirea morală. De aceea cînd îmi dă adresa nu ajunge la mine. Sunt multe mii de ani ce ne despart. Pe pămînt nu cred să ne întîlnim vreodată, poate sub pămînt. Și chiar de ne-am întîlni nu ne-am înțelege. De la nearticularea omului peșterilor și pînă la articularea omului modern e o prăpastie pe care nu o poate trece nici o bunăvoință." (*În peștera lui Caliban*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 14, 19 iulie 1919.)

Unei drastice revizuiri morale este supus și D. D. Pătrășcanu (*Sburătorul*, an. I, nr.-ele 22 și 23, 13 și 20 septembrie 1919), textul lovinescian [1], capodoperă de maliție, conținînd de această dată și cîteva opinii asupra scriitorului, căruia, în două din volumele sale, i se recunoaște talent în direcția humorului, „simțul rar al ridicolului".

[1] În legătură cu acest articol înregistrăm și cazul de conștiință al scriitorului Romulus Cioflec, publicat de *Sburătorul*, cu schița *Vijelie* (an. I, nr. 34, 6 decembrie 1919) : „În *Sburătorul* din urmă a apărut o schiță a mea care, după articolul scris despre

Scanned with OKEN Scanner

Aducerea în discuție a literaturii lui D. D. Pătrășcanu ca și desființarea în cîteva rînduri a ultimei sale cărți *Candidat fără noroc*, devin doar pretextul ingenios și perfid pentru a-i face portretul deputatului Pătrășcanu, sub masca unui erou al cărui „material sufletesc" E. Lovinescu îl pune la dispoziția scriitorului pentru a-l fixa „în linii nemuritoare". Nu întîmplător numele personajului propus de E. Lovinescu e Veveriță. Se știe că D. D. Pătrășcanu se declara coborîtor prin tată din postelnicul Veveriță, acesta cu rol important în vechea istorie a Moldovei. Asupra „d. deputat Veveriță" se îngrămădesc toate păcatele, ironiile, greșelile lui D. D. Pătrășcanu, acoperit astfel de ridicol :

„Mulți s-au încărcat de hulă, de ură, de dispreț. Unul singur ne-a descrețit frunțile. N-a trădat, nu s-a vîndut, n-a lucrat în numele unei concepții — dar s-a revărsat în atîtea vorbe și discursuri, și-a făcut atîtea gesturi disproporționate cu rostul și talentul lui, încît s-a pus într-o situație binecuvîntată de humoriști.

E d. deputat Veveriță.

Îl recomand d-lui D. Pătrășcanu care știe atît de bine prinde și fixa ridicolul."

Scriind mai tîrziu în *Sburătorul literar* (nr. 43, 20 octombrie 1922) despre volumul *Domnu Nae — Scene din vremea ocupației*, E. Lovinescu consideră noua carte a lui D. D. Pătrășcanu „o catastrofă". Fiind prin fondul ei „ofensatoare", sub raport estetic cartea îi apare lui E. Lovinescu ca lipsită de valoare. Sentința sa este rostită necruțător : „Lipsit de invenție, istovit de orice humor, cu o evidentă imitare a lui Caragiale din *Momente*, fără compoziție, și mai ales fără stil, *Domnu Nae* n-are nici un contact cu literatura".

După cum se vede, reminiscențe ale acestor revizuiri morale mai găsim și în *Sburătorul literar*.

---

d-l Pătrășcanu, atingînd și pe alți prieteni de la *Viața românească*, n-ar mai fi trebuit să apară. [...] Cum înainte de apariția articolului despre d-l Pătrășcanu, Lovinescu nu se purtase atît de «taslăuan» față de prietenii mei, i-am trimis schița, întrucît pe vremea aceea nu mai era decît *Luceafărul!* (Scrisoare către G. Ibrăileanu. Chișinău, 15 decembrie 1919.)

Mai pomenim două, doar pentru a ilustra continuarea unor preocupări și statornicia unei atitudini. Astfel, apariția volumului *Închisorile mele*, de Ioan Slavici, îi prilejuiește lui E. Lovinescu, atît de stăpînit de obicei, chiar în cele mai înflăcărate polemici, o notă (în *Sburătorul literar*, nr. 23, 18 februarie 1922) care, dacă prin aprecierea valorii literare a cărții nu e departe de adevăr, prin tonul acuzator, neiertător față de omul Slavici, patru ani după terminarea războiului, se dovedește a fi nedreaptă [1], condamnînd cu prea multă ușurință.

Alta e situația în cazul lui Al. Bogdan-Pitești, personaj lipsit de scrupule, cinic și imoral, tip de „Charlus valach", cum foarte sugestiv a fost numit, însă cu merite în încurajarea unor scriitori.

Pe acesta E. Lovinescu îl prinsese într-un portret avînd multe atingeri cu pamfletul, încă din 1915, pe cînd scria la *Naționalul*. Moartea lui Al. Bogdan-Pitești devine pentru E. Lovinescu pretextul reactualizării acelor pagini, retipărindu-le sub titlul *O pagină uitată*, la Însemnări literare, în *Sburătorul literar* (nr. 35, 13 mai 1922):

---

[1] În legătură cu aceste amănunte dramatice din viața marelui prozator ardelean și despre ultimii ani cam dezorientați ai existenței sale, se poate consulta cu folos grupajul *Ioan Slavici în procesul ziariștilor*. (*Manuscriptum*, an. IV, nr. 4/13, 1973, p. 70—88. Evocări de Șerban Cioculescu, Ion Pas, Barbu Solacolu și D. I. Suchianu.) Intervențiile din *Manuscriptum* s-au tipărit și în volumul *13 rotonde* unde regretatul Barbu Solacolu este prezent și cu o scrisoare foarte interesantă privind această perioadă din viața lui Slavici.

Atitudinea lui E. Lovinescu față de Ioan Slavici s-a păstrat tot timpul aceeași. Solicitat de către revista *Mișcarea literară* să colaboreze la alcătuirea unui număr omagial prilejuit de moartea prozatorului ardelean, E. Lovinescu va răspunde, de la Fălticeni, printr-o scrisoare în care-și va expune motivele care făceau imposibilă participarea sa. Scrisoarea se tipărește în *Mișcarea literară* (an. II, nr. 42—43, 29 august — 5 septembrie 1925) și ea conține în esență aceeași argumentare care determinase și revizuirea morală, prea aspră de fapt, dovadă neașteptată de intoleranță din partea atît de tolerantului, mai întotdeauna, E. Lovinescu.

E de înregistrat ca ecou polemic imediat la scrisoarea lui E. Lovinescu, intervenția din *Viața universitară* — publicație de stînga — a lui Șerban Cioculescu, care, în esență, îi amintea lui E. Lovinescu că „cine se pretinde critic, trebuie să aibă despre un clasic al literaturii, oricînd o părere limpede și răspicată."

Scanned with OKEN Scanner

„Astăzi nu mai scrie. A trecut la partea sedentară. Veghează totuși. Dacă nu e un condei militant, e o minte ageră care iscodește, plănuiește, organizează. Din mîinile lui pornesc firele atîtor întreprinderi, ale atîtor ziare ; cu degetele lui modelează conștiințele atîtor scriitori români ! Modestia și o năpăstuire vremelnică a codului penal îl țin deocamdată departe de arena publicisticii. Dacă nu iscălește, dictează totuși. Mai mult : plătește chiar. [...] Și-a vîndut nemților ziarul *Seara,* un ziar rău, pe bani buni ; o îndoită lovitură dată dușmanilor noștri. Din aceeași ură împotriva germanilor a pornit și întemeierea *Libertății.*“

Reproducerea vechiului articol este urmată în același număr al *Sburătorului literar* de o notă polemică, tot a lui E. Lovinescu, cu titlul *Moartea lui Al. Bogdan Pitești.* De la început se afirmă răspicat că moartea acestuia „atinge puțin literatura română“. Omul „n-avea talent de scriitor“ și nu putea interesa decît „moravurile“. Așa stînd lucrurile E. Lovinescu se arată surprins de necrologul semnat de B. Fundoianu, colaborator al *Sburătorului literar,* în *Rampa* (29 aprilie 1922), în care admirația tînărului scriitor față de defunct se exprima delirant, într-un potop de elogii, cu o facilitate asociativă, de mare gratuitate, nu fără o undă de emoție evocativă [1] rămînînd în general însă hiperbolic.

Acestor exagerări și falsificări conștiente le dă scăpărătoare replici E. Lovinescu. B. Fundoianu invocase numele lui Goethe care l-ar fi explicat pe Bogdan-Pitești la fel de bine cum o făcuse în cazul lui Napoleon. „Iată-l deci trecut pe Bogdan-Pitești — răspunde E. Lovinescu — în categoria creatorilor în acte ; cum nu cunoaștem însă actele eroului decît din ecoul lor judiciar, credem că ar

---

[1] „Bogdan-Pitești și-a pus geniul în viață. A fost unul din puținii convivi vrednici de *Banchetul* lui Platon : prezența lui între Aristophan și Agathon ar fi sporit comoara puțină a cuvintelor inefabile. [...] Nu, desigur, nu era un Socrate ; nu gusta, nu putea gusta, elevația morală ; era un simplu Alcibiade, zvelt, orgolios și cinic ; dar dacă nu era un Socrate, putea fi slăbiciunea unui Socrate. [...] Numai la Bogdan-Pitești puteai să bei cafeaua între Luchieni și Iseri, numai la dînsul puteai vorbi între Ressu și Brâncuș, numai acolo conversația delicată și lubrică, rafinată și trivială își găsea între pereți ornați adevăratul cadru.“

Scanned with OKEN Scanner

fi mai nimerit să scoatem din cauză pe Goethe și să lăsăm exclusiv d-lui Fundoianu grija interpretării operei napoleoniene a lui Bogdan-Pitești". Fundoianu comparase pe omul de tristă amintire cu Oscar Wilde. „Superioritatea viţiului e într-adevăr zdrobitoare — ripostează E. Lovinescu — mai rămîne de partea lui Oscar Wilde doar compensaţia măruntă de a fi scris *Salomeea, Dorian Gray* sau *De profundis*". Aduce Fundoianu, un ultim elogiu atenţiei faţă de artă și literatură manifestată de acel Mecenna cinic și impostor, E. Lovinescu indică perfid posibila raţiune a acestui nestăpînit elogiu : „Presupunînd că printre distinșii convivi ai lui Bogdan-Pitești se prenumăra și d. Fundoianu, am fi bucuroși să-i punem articolul mortuar pe seama recunoștinţei digestiei. În chipul acesta am scoate definitiv din cauză pe Socrate, Platon, Goethe și chiar pe Oscar Wilde."

Impertinentul răspuns al lui B. Fundoianu nu întîrzie mult și sosește sub forma unei scrisori pe care E. Lovinescu, „recunoscîndu-i dreptul răspunsului și suportîndu-i cu resemnare și pe cel al ironiei", i-o publică cu titlul *Iarăși Al. Bogdan-Pitești și d. Fundoianu (Sburătorul literar*, nr. 37, 27 mai 1922). Din scrisoarea lui B. Fundoianu, ireverenţioasă și deplasată, e de reţinut doar faptul că — lucru rar, privilegiu — pentru colaborarea sa la *Sburătorul literar* primea „o sumă de bani de fiecare articol". Rîndurile de ripostă ale lui E. Lovinescu, puţine, de nimicitoare ironie, reduc la proporţii ridicule gestul „unei admiraţii atît de dîrze" [1].

E. Lovinescu pornise revizuirile morale „din nevoia de a lumina, cuminte și măsurat, opinia publică". Fără îndoială că uneori a exagerat în această acţiune. Foarte rar însă verdictul aspru, sancţionînd atitudinea morală, a atins opera scriitorului respectiv.

---

[1] *Revista vremii* (an. II, nr. 15, 21 mai 1922) înregistrează polemica între cei doi, consumată în *Sburătorul literar*, dă și un fel de reportaj de la înmormîntarea lui Bogdan-Pitești, la adresa căruia se dezlănţuie, în cele din urmă, cu o violenţă rară, fără a ascunde ceva, neiertînd nimic. Concluzia e și ea grăitoare : „Era un aventurier ordinar, care numai într-o ţară semidoctă putea trece un fel de Oscar Wilde".

Scanned with OKEN Scanner

Apoi, „puterea de refacere prin uitare s-a dovedit mai mare", „rănile s-au închis", iar E. Lovinescu și *Sburătorul* nu s-au mai ocupat decît de literatura acelora. Paginile acestea rămîn însă documentul unei atitudini oferind cele mai potrivite indicații asupra militantismului extraliterar al revistei.

3. O notiță din *Neamul românesc* (iulie 1919) — prin care N. Iorga informa că primise din partea lui T. Arghezi o scrisoare în care acesta îl ruga să intervină pentru eliberarea sa din închisoare — îl determină pe E. Lovinescu să se ocupe de literatura pamfletară, ideal întruchipată, după părerea sa, în două din ipostazele ei, de N. Iorga și T. Arghezi.[1] Dînd mai întîi în cîteva imagini definiția pamfletarului: „Un pamfletar îmbrățișează mai mult decît poate strînge, aruncă dincolo de ținta pe care o are în vedere; mărindu-și mereu obiectul urei sau dragostei lui, e un David cu praștia întinsă împotriva unui iluzoriu Goliat; nu arare e chiar nobilul Cavaler al Tristei Figuri în fața morilor halucinate. Un pamfletar e cu siguranță o lentilă măritoare sub acțiunea unui soare meridional; e o balistă în perpetuă funcționare. Nu cunoaște decît prieteni sau dușmani; ignorează mijlocia filozofică." (*Doi pamfletari: N. Iorga și T. Arghezi*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 16, 2 august 1919.)

Sub această emblemă generală, N. Iorga îi apare un pamfletar „al unui ideal", „al ideii" și acest fel de pamflet, în numele idealului din care pornește, E. Lovinescu

---

[1] Din punctul de vedere al expresiei, mai tîrziu, Pompiliu Constantinescu va compara și el cele două „fenomene" — Iorga și Arghezi — cu evidentă preferință pentru geniul arghezian. „Ca și Heliade și Hasdeu — scrie criticul, nedreptățind totuși pe Iorga — fenomenul Iorga înseamnă enciclopedism și culturalitate, cu un adaos mai impresionant de temperamentală răscolire. Fenomenul Arghezi e un fapt pur artistic; este cel mai curat metal în care unda de rezonanță se răsfrînge într-un necontenit ecou estetic. [...] Violent și trivial, mohorît și suav, grav ca un clopot și fluid ca o reverie, el cîntă în aceeași orchestră cu egală virtuozitate, deși alternează mai multe instrumente." (Cronica literară *Tudor Arghezi: „Poarta neagră"*, în *Vremea*, an. III, nr. 155, decembrie 1930.)

îl justifică şi-l acceptă. Nu acelaşi lucru se întîmplă cu T. Arghezi. Viitorul poet al *Cuvintelor potrivite* este socotit drept „pamfletar de cuvinte“ [1]. Pe acesta nu-l acceptă. Mai ales din cauza şcolii pe care ar fi produs-o, a mulţimii de imitatori care nu au decît violenţă şi lipsă de bună-credinţă, nu şi talent. Pentru că lui T. Arghezi [2] talent verbal i se recunoaşte în pamflet (Arghezi, se va admite mai tîrziu, are de fapt şi în pamflet geniu verbal) : „Îi recunoaştem o acţiune puternică asupra frazei şi a cuvîntului ; un suflu creator de imagini noi, vulgare dar energice, un viol perpetuu al tiparelor învechite ale limbei. Atît. În aceste tipare n-a pus însă nici suflet, nici credinţă. [...] A spurcat uneori frumos, cu aruncări uriaşe de ape murdare. [...] Pilda şi succesul lui uşor au ademenit lunga teorie a pamfletarilor noştri de azi, care nu cunosc respectul de sine şi care nu aruncă din zadarnicele lor baliste decît norul negru al cuvintelor stercorare lipsite de idei şi de convingere.“

Articolul lui E. Lovinescu trezeşte în paginile altor reviste cîteva reacţii. Toate favorabile însă lui T. Arghezi. Astfel, G. Topîrceanu descoperă, dincolo de orice învinuire care i s-ar fi putut aduce, „scăderi şi scăpări ge-

---

[1] În articolul *Un nou Eminescu*, Felix Aderca, din nou în dezacord cu mentorul *Sburătorului*, îl consideră pe T. Arghezi creatorul acestui gen. Adeziunea lui Felix Aderca este totală, lămurind, pe urmele lui T. Arghezi, sensul pamfletului : „În ce priveşte pamfletul, Tudor Arghezi e singur în literatura română. A creat acest gen literar la noi *de tout pièce*, de la vocabular la construcţie şi, ca orice mare creator, l-a înfăţişat superb, sub forma lui dusă la perfecţie. Toată presa românească de azi, atît de vehementă, dacă e virilă, e numai atît întrucît imită bărbăţia lui Arghezi. [...] Şi tot Arghezi a făcut exegeza genului lămurind că pamfletul — dacă vrei să-l guşti cu adevărat — trebuie să-l iei ca o poemă, ca o poveste, ca un *lied*, şi a fost totdeauna mîhnit de supărarea «victimelor» pe care, dacă le-a urît o dată pe hîrtie, integral, în viaţă în chip firesc e gata să le surîdă.“ (*Un nou Eminescu*. Articol din 1925, retipărit în *Mic tratat de estetică* sau *Lumea văzută estetic*, Editura Ancora, 1927, p. 247—251.) Şi M. Sebastian îl considera pe Arghezi un „admirabil pamfletar“, dar un „incapabil polemist“.

[2] Relaţiile lui E. Lovinescu cu T. Arghezi au avut o evoluţie destul de sinuoasă şi nu-i momentul să facem acum istoricul lor. Cei interesaţi de amănunte în acest sens, pot consulta cu folos citata lucrare a lui Eugen Simion (p. 343—348) şi articolul

Scanned with OKEN Scanner

niale în opera lui tumultuoasă". (S ă p t ă m î n a. *Chivuța*, în *Însemnări literare*, an. I, nr. 28, 24 august 1919.) Iar N. Davidescu (C e r c e t î n d v i t r i n e l e. *„Sburătorul", anul I, no. 16*, în *Steagul*, an. V, nr. 429, 4 august 1919), spunînd încă de la început că nu discută justețea afirmațiilor lui Lovinescu, se arată interesat de „atitudinea privitoare la împrejurările speciale în care se găsește d. T. Arghezi deocamdată și neînțelegerea ostilă a sufletului acestui rar scriitor". „Unul din cei mai de seamă mînuitori ai scrisului românesc" e copleșit în continuare de superlative, viitorul colaborator al *Sburătorului* absolvindu-l de toate păcatele, chiar și de cele omenești, într-o pagină apologetică, prea exagerată, ca să poată fi și sinceră din partea autorului ei : „Valoarea de pînă acum a d-lui Arghezi nu s-a ridicat numai din calitățile de stil cu care a venit, ci mai ales din ritmul acela larg, din suflul de generozitate și de intransigență morală față de toți și față de sine, care străbătea fiecare rînd scris de el. O pagină de d. Arghezi era un cristal de conștiință

---

lui I. Negoițescu, *Memorii la „Memorii"*, din volumul *Engrame*, București, Editura Albatros, 1975, p. 190.

În cartea sa, Eugen Simion, citează la subsol un text arghezian din 1925, urmărind să ilustreze astfel ce înțelegea poetul prin pamflet. La fel de interesant mi se pare un altul, mai timpuriu, datînd de la începuturile ostilităților dintre cei doi. E chiar răspunsul lui Arghezi la articolul lui Lovinescu, *Cum devii pamfletar* (*Rampa*, 16 aprilie 1916). Se spune aici printre altele :

„A «înjura» e o artă literară tot atît de spinoasă ca și lauda în acatiste, în sonete sau la... notițe. [...] Să stabilim regula sumară a unui pamflet.

Înainte de toate pamfletul trăiește prin sineși ca romanul, epopeea sau satira și poate fi cultivat pentru frumusețea lui, ca un ficat într-un bocal. E un gen literar jumătate actual și jumătate etern, încape în el actualitate atît cît Margareta încape în Faust. E un gen iute și viu. Apar o mie de poeme frumoase și abia se citează un pamflet suportabil. Cititorul pe care pamfletul îl jignește înainte de a-l interesa, nu poate să aprecieze nici pe Beethoven sau Puvis de Chavannes ; el trebuie să-și facă educația deprinderilor frumoase.

El e jignit de idee și ceea ce-i mai comun și mai grosolan, de cuvinte, fără să priceapă super-valoarea lor, fără să pipăie fraza în care cuvîntul, cu doza lui relativă, e urzit. [...] Se cuvine însă ca un pamflet să fie și frumos și întocmit." (*Pamfletul*, în *Cronica*, an. II, nr. 64, 1 mai 1919. Semnat T.A.)

Scanned with OKEN Scanner

încadrată în imagini. [...] D. Arghezi reprezintă un altar în care nu se intră cu mîini profane ; se ascultă glasul preotului din el și se crede." În afara acestor cuvinte exaltate, N. Davidescu mai reproșează lui E. Lovinescu a fi confundat pe Arghezi cu „sateliții săi", „copia cu imitația".

Viitorul apărător înfocat al simbolismului se cam grăbea de această dată. Pentru că, după cum am văzut, E. Lovinescu făcuse distincția respectivă. [1]

Peste o lună, E. Lovinescu reia discuția asupra pamfletului. O face de această dată recunoscîndu-l după lirism, ca „a doua coardă a sufletului nostru omenesc".

Fiu al urii, mai puternic decît lirismul, acestui „suveran al zilei", Lovinescu, într-o mare risipă verbală și de fantezie, își propune „să-i împletească o ghirlandă". Îi află manifestări într-o inscripție trasă de mîna unui copil pe zidul rămas nevătămat în anticul Pompei, îl descoperă mai aproape de el, într-o apostrofă a lui Haralamb G. Lecca, îi inventă o imagine de „Leviathan biblic", sfîrșind prin a se înclina în fața puterii lui, cu aceste cuvinte : „Salut, pamflet divin, șoaptă, insinuare,

---

[1] Un pamfletar și N. Davidescu, acesta ! ca să ne exprimăm ca E. Lovinescu. Și un teoretician, în acest sens, nu lipsit de interes, influențat și de T. Arghezi : „Valoarea artistică a pamfletului, în raport cu celelalte genuri literare, nu poate fi discutată decît de la operă la operă. Pamfletul ca și sonetul poate fi bun sau rău, poate să aibe defecte și calități și e valorificat de talentul personal al autorului. Totul e o chestiune de intensitate a inspirației și, firește, de talentul autorului. [...] Pamfletul departe de a putea fi privit drept un gen inferior e poate pe cale să rezolve, în cadrul unei estetici pure chestiunea tendenționismului în artă. Tendința, prin pamflet, capătă o directă sursă emoțională în loc de a forma o simplă linie intelectuală, intrînd astfel în chiar focarul de elaborare artistică..." (*Pamfletul*, în *Adevărul literar și artistic*, seria a II-a, an. II, nr. 51, 13 noiembrie 1921.)

La atîtea păreri asupra pamfletului mai adăugăm două. Mai întîi pe aceea a unui mare pamfletar, care dacă n-a atins arta lui Arghezi, l-a egalat în virulență — Ion Vinea. Acesta scria despre pamflet și pamfletari în 1929, printre altele : „Pamfletul e un vitriol al gloriilor curente. Arareori întîlnești chipuri și caractere dintr-un nobil metal rezistent. Cele mai multe sunt un bronz. Bronzuri pe toate cărările. Cîțiva stropi de adevăr concentrat și bronzul cedează sfîrîind. Dintr-o impostură sta-

clevetire, insultă, trivialitate, infamie, uragan de porniri josnice și de bestialitate — ești arbitrul ceasului de acum. [...] Stăpînești de mult politica țării noastre ; a venit vremea să-i subjugi și literatura." (*Cele două coarde*, II, în *Sburătorul*, an. I, nr. 21, 6 septembrie 1919.) Ceea ce cerea în fond E. Lovinescu scriitorului român era dobîndirea celei mai grele din calități : „respectul de sine din care iese și respectul de alții..."

Tot în legătură cu Tudor Arghezi, peste aproape trei ani, E. Lovinescu reia discuția asupra pamfletului, de această dată în *Sburătorul literar*. Vorbind acum despre pamflet, în ceea ce-l privește pe T. Arghezi, criticul exagerează simplificînd și falsificînd imaginea scriitorului, privită numai sub acest aspect. Gest scuzabil, doar în parte, de paginile violente cu care poetul întîmpinase romanul *Ion* și cărora „figurina" lovinesciană vrea să le fie o ripostă.

De la constatarea că „agresiunea d-lui Arghezi împotriva romanului d-lui Rebreanu n-a trezit nici o indignare", E. Lovinescu, semnalînd reapariția pamfletului arghezian „ca o fantomă într-un lințoliu", îl discută, totuși pe viitorul autor al *Cuvintelor potrivite* ca pe un scriitor

---

tuară, se alege un maldăr de cas. [...] Cu toate că e descriptiv și analitic, pamfletul ține de lirism. E partea concavă a poeziei, e forma lăuntrică a elanului. Sufletul lui e iubirea, la gradul pe care-l numim ură, resortul lui e revolta. [...] Limba și sensibilitatea românească oferă un excelent material pamfletului. Ea conține și o drastică expresie rezumativă, în două vorbe și un sfert." (*Diatriba*, în *Curentul*, an. II, nr. 459, 29 aprilie 1929.)

Iată acuma și părerea unui scriitor, de la care ne-am fi așteptat mai puțin să intervină într-o discuție despre pamflet. Totuși, atunci cînd revista ieșeană *Lumea* consacră genului un număr (nr. 11, 18 ianuarie 1925), Mihail Sadoveanu — căci despre el este vorba — semnează o intervenție, remarcabilă prin pondere și gravitate însă, în care viabilitatea pamfletului este acceptată numai întrucît acesta atinge desăvîrșirea, realizarea artistică deplină. „Adevăruri crude — scrie M. Sadoveanu. Nu-i destul să le spui. Trebuie să le spui frumos și util. [...] Materia e trecătoare, adeseori fapt de o zi ori de-o oră. Cele mai deseori obiectul pamfletului are un nume propriu. Unghiul sub care e privit, faptul ori persoana e adeseori deformat de pasiune. Uneori paginile sunt curate calomnii. Un singur lucru salvează totul de prăpastia clipei : arta." (*Citind pamflete vechi*, în *Lumea*, an. I, nr. 11, 18 iunie 1925.)

Scanned with OKEN Scanner

reprezentativ. „Cel mai multiplu dintre publiciștii români", în scrisul căruia „curge în torente seva populară a violenței verbale", este însă receptat după cum spuneam numai prin prisma deformatoare a repudierii pamfletului de cuvinte, definit statornic ca „efect al lipsei de cultură", provenind, în cazul lui T. Arghezi, crede E. Lovinescu, „dintr-o profundă eroare psihologică : eroare asupra eficacității violenței". Încît, originalitatea publicistului Arghezi este recunoscută doar în întoarcerea sinceră și voluntară la „tiparele primitive ale limbei", de pe urma căreia „doar stilul a cîștigat în plasticitate reală". Chiar reducînd originalitatea argheziană la relevarea unui singur aspect al ei, nu e lipsit de importanță faptul că E. Lovinescu, și de această dată, condamnă pe imitatorii marelui scriitor, pe „Arghezii multiplicați". Astfel, severitatea cu care judecă publicistica argheziană este, dacă nu atenuată, cel puțin nuanțată atunci cînd afirmă că : „d. Arghezi e cel mai reprezentativ scriitor român — nu al românimii de totdeauna, ci al românimii circumscrise la o fază culturală. Prin scrisul lui s-au ridicat spre literatură toate miasmele expresiei vulgare ; prin stilul lui rînjesc, fluieră, blesteamă și spurcă milioanele de frați minori, a căror ideație nu s-a descătușat încă din plasma primitivă. *(Figurine. T. Arghezi,* în *Sburătorul literar,* nr. 31, 15 aprilie 1922.) Criticul începuse prin a observa caracterul fantomal al pamfletului, la acea dată. Scepticul — referindu-se și la pamfletul arghezian [1] — nu se poate însă stăpîni să nu-i prorocească recrudescența.

„Figurina" aceasta stîrnește reacții de dezaprobare, rostite pe tonuri diferite, de la nivele inegale de cultură și autoritate.

Camil Petrescu socotește „inoportun" acest articol al directorului revistei. El nu aprobă nici atitudinea negatoare a lui E. Lovinescu și, cu remarcabilă maturitate și precizie, intuiește importanța contribuției argheziene : „S-ar putea ca într-o zi să fie vorba dacă nu de «feno-

[1] În ediția definitivă a *Criticelor,* vol. IV (1928), aceste rînduri apar schimbate, impersonale și mai imprecise : „Va reveni totuși — căci ne trebuie multe decenii pentru ca pamfletul verbal să devină o imposibilitate culturală".

menul Arghezi», cel puțin de scriitorul care — fie și cu oarecare abuz de grațiozități și atacuri nedrepte — a deschis calea spre noi realizări de simțire scrisă în limba românească." (Revista revistelor. *„Sburătorul literar" nr. 31*, în *Revista vremii*, an. II, nr. 13, 23 aprilie 1922.)

Pamfil Șeicaru, vechiul locatar al „peșterii lui Caliban", ia ca pretext „figurina" lovinesciană pentru a-și da drumul în stilul și limbajul caracteristic, într-o pagină de glume facile și de prost gust, violentă și suburbană. Dar pusă sub pavăza unui citat din... Saint Juste. Denaturînd observațiile lui E. Lovinescu și reproșîndu-i lipsa de... cultură : „În țara românească există un om și o revistă : d. Eugen Lovinescu și *Sburătorul literar*. Legătura dintre om și revistă nu e determinată de faptul că sub titlul revistei stă lîngă numele convențional de «director» adaosul : E. Lovinescu, ci de puțin măgulitorul fapt că nici *Sburătorul*, nici «lovinescu» nu au cititori [1]. Faptul acesta a stabilit o așa de strînsă legătură între *Sburător* și «lovinesc», încît nu mai simți nevoia cînd te duci la chioșcul de ziare, să spui vînzătorului : dă-mi *Sburătorul*, ci poți cere mai exact «dă-mi lovinescu». Și, dimpotrivă, cînd trece d-l E. Lovinescu pe stradă îi poți da bună ziua în voie adresîndu-te mai comod : «salutare d-le *Sburător*». [...] D-l E. Lovinescu urăște atît pamfletul cît și limba populară : și una și alta zugrăvește minunat pe «fătălău». Fiind în cauză infirmitatea congenitală, îi vom ierta d-lui E. Lovinescu lipsa de obiectivitate, obișnuită la un om cult. Cu cei loviți de soartă suntem în-

[1] E o constatare răutăcioasă ce a însoțit *Sburătorul* în tot timpul existenței sale, alimentînd paginile pamfletare ale multora. Că avea mulți sau puțini cititori, pentru *Sburătorul* nu a contat pînă la urmă, decît pentru durata apariției sale. Încolo, putem cita, cu îndreptățire, ajunși aici, aceste cuvinte ale lui G. Călinescu, așternute pe hîrtie în ajunul aventurii sale cu revista *Capricorn* (din care, se știe, au apărut doar două numere) : „O revistă este o realitate chiar într-un singur exemplar, o existență independentă de ediție. Dacă am afla că din *Convorbiri literare* nu se citeau în vremurile de triumf decît 20 de exemplare, gloria publicației n-ar scădea cu nimic." (*Jurnal de redacție*, în *Vremea*, an. III, nr. 144, 9 noiembrie 1930.)

Scanned with OKEN Scanner

găduitori." (*Pamfletul și mediocritatea dogmatică*, în *Adevărul literar și artistic*, an. III, nr. 77, 14 mai 1922.)

Penibil și degradant text al acestui publicist de tristă amintire, care prin absența și respingerea oricăror probleme de conștiință îi va apărea lui Camil Petrescu drept reîncarnarea lui Tandaler din *Țiganiada*.[1]

Acestor inepții E. Lovinescu le ripostează cu același simț al demnității personale care-i este caracteristic atunci cînd polemizează, sancționînd cu o admirabilă stăpînire de sine, dar pe un ton sec, categoric, trimițîndu-și adversarul la o distanță incomensurabilă, dezvăluindu-i definitiv vulnerabilitatea morală și imposibilitatea oricărui acces la literatură. Rezultatul e o pagină polemică lovinesciană antologică : „Între cronicele sportive, de șah, de mode, de jocuri de inteligență, de feminități, de o atît de înaltă obiectivitate ale *Adevărului literar*, d. Pamfil Șeicaru răspunde «mediocrității dogmatice» în numele pamfletului român și deci al talentului. Nu-i cerem titlurile în baza cărora vorbește. Răsfoind colecția *Sburătorului* de acum trei ani, găsim înregistrată existența de pamfletar român a d-lui Pamfil Șeicaru prin ample citații autentice. Confruntînd textele, nu ne putem abține totuși de la oarecare melancolie : inventiunea pamfletarului n-a progresat cu nimic. [...] Nu s-ar putea, dealtfel, spune că scrisul acestui ambasador al pamfletului român solicită irezistibil discuțiunea academică. Fiindcă în acest articol se sforțează totuși de a ieși din noroiul adjectivelor și din obsesia sexuală pentru a face apologia pamfletului în persoana lui Voltaire, Veuillot, Bloy, Maurras, Léon Daudet etc., etc., ne vom permite să-i amintim d-lui Pamfil Șeicaru o distincțiune care încheie orice discuție înainte de a o deschide. Există un pamflet de idei perfect legitim, și altul de cuvinte, perfect inutil. Cunosc idealurile pentru care au luptat sau luptă Veuillot, Bloy, Maurras și chiar Daudet ; dar din cît mi-a căzut sub ochi pînă acum, n-am distins încă idealul moral sau literar al d-lui Șeicaru, de pildă, pentru a-l confunda cu însuși pamfle-

[1] Așa cum mai tîrziu, G. Călinescu într-o însemnare polemică îl va prezenta, ca reîncarnare a aceluiași personaj pe Nichifor Crainic. (Cf. *Tandaler predicator*, în *Viața românească*, an. XXIII, iulie-august 1931.)

tul român. Pentru oameni cu ocupații mai serioase violența pur verbală e o inutilitate imbecilă." (Însemnări literare. *Iarăși pamfletul*, în *Sburătorul literar*, nr. 37, 27 mai 1922.)

În aceiași termeni, cu aceleași distincții și referiri la N. Iorga și T. Arghezi, E. Lovinescu va răspunde unui chestionar al *Vieții literare* care dedica un număr (an. II, nr. 75, februarie 1928) pamfletului. „După mine — distinge, iarăși, criticul — există un pamflet ideologic și altul de cuvinte. Cel dintîi este reprezentat cu succes de d. N. Iorga. [...] Este cel mai mare pamfletar de idei din cultura noastră. Pamfletul de idei este justificat, avînd la bază o concepție. [...] Celălalt gen de pamflet îl reprezintă d. Tudor Arghezi. Este șeful unei «școli literare», unde nu se cere decît talentul frazei și cuvîntului. A creat imagini vulgare, dar noi și energice. [...] Am putea defini pamfletul de cuvinte : expresia unui sentiment neintelectualizat."

Tot în *Viața literară*, în același număr, se tipărea și răspunsul lui T. Arghezi care va prezenta pamfletul ca pe un „remarcabil" gen literar, făcîndu-i elogiul, evidențiindu-i virtuțile și rigorile, într-o adevărată profesiune de credință : „Pamfletul săvîrșește pentru artă și compensațiile vieții sociale o operă de înviorare. El poate fi oni bine, ori idiot scris. O linie medie nu există. Pamfletul bun este mai rar ca o bună poezie. [...] Pentru a reuși pamfletul trebuie să răspundă vizual cu obiectul, să lucreze în adîncime, cu intuiția și imaginea. [...] În pamflet, ca și în comedie, reușita ține de domeniul rîsului. Scriitorul își domină subiectul. [...] De aceea pamfletul oferă lectura cea mai plăcută unui intelectual. El reprezintă pumnul cel mai formidabil dat stupidității umane."

O săgeată aruncă T. Arghezi, aici întîlnindu-se cu E. Lovinescu, și spre acei „inși care maimuțăresc modelul original, fiind cu atît mai caraghioși cu cît încearcă să-l tăgăduiască".

Spiritul clasicist, europeanul desăvîrșit care a fost E. Lovinescu, nu a putut accepta vreodată, fără mari rezerve, prezența pamfletului în literatura română. Dacă reacția sa se justifică, temperamental și ca atitudine critică de respingere a mimetismului proliferant, totuși pam-

Scanned with OKEN Scanner

fletul ca gen literar reprezintă una din direcțiile literare fertile și atingînd, în diverse epoci, momente de strălucire. O evoluție a sa poate fi urmărită, cu îndreptățire de la Radu Popescu, Antim Ivireanul și Dimitrie Cantemir, pînă la Ion Vinea, Tudor Arghezi și, să zicem, Geo Bogza sau Ion Caraion.

Poziția lui E. Lovinescu ne apare îndreptățită numai dacă avem în vedere faptul că el condamna imitația fără talent, exagerările dăunătoare ale genului.

Îl vedem astfel, după 1930, cînd asistăm la o recrudescență acută a pamfletului, disociind din nou, delimitînd de această dată „spiritul polemic" de „spiritul pamfletar". O face mai întîi în seria de articole *Spiritul polemic, Spiritul pamfletar, Spiritul critic,* apărute în paginile ziarului *Adevărul* (an. 51, nr.-ele 16.434, 16.438 și și 16.509 din 27 august, 1 septembrie și 23 noiembrie 1937) și apoi în primul volum al monografiei *T. Maiorescu* (Fundația pentru literatură și artă, 1940, p. 245—249).

După E. Lovinescu, spiritul polemic „presupune liniște, stăpînire de sine, calcul și strategie", el „are nevoie de nerv, nu însă și de nervi". Un adevărat spirit polemic se manifestă prin „detașarea față de obiectul în discuție", luciditate și „ironia binevoitoare, ce-l înalță de la sine într-un plan de superioritate morală".

Dacă spiritul polemic pornește din rațiune, cel pamfletar ține de sentiment, „de substanță afectivă, nu se adresează inteligenții, ci emotivității". Ca dușmanul cel mai de temut al spiritului polemic, el are dezavantajul lipsei de rezistență, al efemerității. „Pe cît e de indestructibil elementul rațional, pe atîta elementul afectiv se risipește odată cu ambianța în care s-a produs și a prins poate."

Reluînd acum observații și concluzii mai vechi din articolele la care ne-am referit, criticul va considera pamfletul alături de lirism, ca avînd „la rădăcină o stare identică de afectivitate", și ca fiind o formă a unei anumite faze de evoluție : „Caracteristic întregii noastre culturi, fenomenul producerii intensive a pamfletului la noi nu se explică prin apariția cîtorva temperamente explozive, ci prin prezența unei ambianțe morale care-l îngăduie, îl solicită și îl promovează, semn al unei faze de evoluție culturală, în care domină, fără alt corectiv, afectivitatea."

Scanned with OKEN Scanner

Ultim cuvînt al lui E. Lovinescu, în această problemă, rîndurile de mai sus, adevărate la momentul cînd au fost puse pe hîrtie, ne apar tot mai amendabile din perspectiva istoriei literaturii române.

4. Dacă am exagera puțin, fără a greși însă prea mult, am putea spune că primul conflict al *Sburătorului* cu mișcarea simbolistă românească este înregistrat într-o notiță de prezentare a revistei *Literatorul*. „*Literatorul* — se spune aici — nu dă nimic de seamă afară de cunoscutele poeme *Noapte de decembrie* și *Lewki*, ce au făcut gloria literară a poetului de o inspirație avîntată și largă Al. Macedonski, a cărui bătrînețe dezorientată are ceva din tragicomicul reapariției revistei pe care o conduce și care a jucat totuși un rol însemnat pe vremuri, alături de *Contemporanul*". (Însemnări informative. *Literatorul an, XXVI, nr. 26, martie 1919*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 1, 19 aprilie 1919.) Răspunsul lui Al. Macedonski nu întîrzie să vină, într-o formă violentă și, ca prezentare, cam bizară. *Zaherlina în continuare. Lovinescu, Tăslăoanu, O ! vid Densusianu și alte libărci, gîngănii și paraziți de cap, piele și de casă*, acesta este titlul broșurei, demn într-adevăr de extravagantul Macedonski în care găsim, mai întîi, un portret al lui E. Lovinescu, făcut, de la înălțimea „tronului" Maestrului, acestui „flăcău unguresc de vreo 42—44 de ani, a cărui vîrstă se apropie mult de a mea ; care e imberb nu pentru că ar fi tînăr ; care pînă la vîrsta atinsă n-a produs nimic literar ursit să lase urme și care, în sfîrșit, a încercat de toate și n-a izbutit nimic". Citabil, însă, dincolo de aceste veninuri tîrzii, prea puțin distilate, este acest final, pentru superbia crepusculară a confesiunii : „Născut în avuție, voi muri probabil în sărăcie și las după mine ce las — petecele de frumos pe care le-am smuls neantului —, numele meu scînteind atît în literatura franceză, cît și în cea italiană, dragostea mea de țară așa cum am înțeles-o eu, pentru cinstea neamului românesc și vitejia cu care am luptat cu omul și cu viața — cu acești doi monștri cumpliți care nu m-au învins, nu mi-au știrbit personalitatea, nu mi-au secat

Scanned with OKEN Scanner

simţirea, şi mi-au lăsat tot nedomolită setea de-a alerga, şi acum şi oricînd, numai spre Meka, spre sfînta cetate a idealului neîncetat urmărit — adîncimi de vis şi de cer — ce fug dinaintea noastră, dar pe care noi tot le credem aproape.“ [1]

În aceeaşi primă serie a *Sburătorului* întîlnim şi cîteva notiţe răutăcioase la adresa revistei lui Ovid Densusianu (cel care se voia adevăratul promotor al simbolismului, al lirismului modern în literatura română), *Vieaţa nouă*. Revista lui Densusianu şi ea recenzează în mai multe rînduri cu ostilitate vechiul *Sburător* [2]. Poziţia rămîne neschimbată faţă de *Sburătorul literar*: „La *Sburătorul* cîţiva «poeţi» se obstinează să proclame cea din urmă «noutate» şi d. Lovinescu, săptămînal, dă grăunţe unei mîrţoage pe care o ia drept Pegas“. (*Vieaţa nouă*, an. XVIII, nr. 1—2, 1 martie—1 aprilie 1922.)

Şi *Sburătorul literar* îşi hărţuie acest adversar, nu foarte incomod, prin notiţe săptămînale. [3] Momentul în care, însă, reuşeşte să-l irite cu adevărat este publicarea „figurinei“ despre Ovid Densusianu, în care Camil Pe-

---

[1] *Românimea culturală* (nr. 10—13, 15 iulie — 1 septembrie 1919), unde domnea spiritul agitat, zgomotos al lui Mihail Dragomirescu, prezintă favorabil *Zaherlina...*, fiind de acord cu acest „răspuns pamfletar la critică pamfletară“.

[2] Mişcarea intelectuală la noi şi în străinătate. *Pliviri. „Sburătorul“ nr. 17, nr. 28, nr. 24*, în *Vieaţa nouă*, an. XV, nr. 5—6, 1 iulie — 1 august 1919; an. XVI, nr. 4—6, 1 iunie — 1 august 1920 şi nr. 9—10, 1 septembrie — 1 octombrie 1920.)

[3] Uneori, dintr-o lăudabilă străduinţă de obiectivitate a revistei, aceste notiţe, dacă nu sînt binevoitoare, cel puţin nu falsifică adevărul. Aşa se întîmplă cu lucrarea lui Ov. Densusianu *Dante şi latinitatea*, recenzată în *Sburătorul literar* (nr. 12, 3 decembrie 1921) de Mihail Iorgulescu. Bineînţeles că, şi de această dată, micile aluzii la păcate ale directorului revistei, pe care *Sburătorul* nu le putea în nici un fel accepta, nu lipsesc, dar ele se pierd în masa observaţiilor la obiect: „Carte de convingeri, *Dante şi latinitatea* se impune nu numai prin conştiinciozitatea erudiţiei dar şi prin caracterul de combativitate ce i-l dă ideea conducătoare. Ea şerpuieşte de-a lungul tuturor paginilor şi reţine — indiferent de argumentele cu care în treacăt ar putea fi combătută şi mai ales independent de unele obsesiuni prea cunoscute — tedescofobia, simbolismul, de pildă — care o fac să curgă în anume sens, iar pe cititor îl previn că se va opri la anume concluzii.“

trescu găsea „dovada hotărîtoare a îndemînării d-lui E. Lovinescu de a cuprinde într-o plasă de linii grațioase și fine o întreagă personalitate literară". *(Revista vremii*, an. II, nr. 18, 2 iulie 1922.)

Pretextul articolului lovinescian era un altul, apologetic la adresa lui Ovid Densusianu, tipărit sub semnătura lui Pompiliu Păltănea în *Mercure de France.*[1] Spre deosebire de acesta, pentru E. Lovinescu poetul Ovid Densusianu (Ervin) este căutat și artificial, iar criticul limitat doar la un modernism teoretic : „Modernismul teoretic al d-lui Densusianu nu s-a manifestat prin studii estetice sau critice ce ar fi putut servi de îndreptar generațiilor noi ; speculația estetică nu intră, dealtfel, în preocupările lui filologice ; critica, de asemenea, a fost redusă la bagatela notiței negative. Spiritul patern, care elimina din literatură pe Eminescu și pe Alecsandri, trăiește în fiul identic ; în lunga ei existență, *Viața nouă* a tăgăduit, dealtfel într-o formă minoră și inofensivă, toate valorile reale ale literaturii române : Goga, Cerna, Iosif, Anghel, M. Sadoveanu, Gârleanu etc. Din punctul de vedere al realizării, ea n-a produs nici un talent și, cum e indiferent dacă mediocritatea e modernistă sau veche, acțiunea revistei poate fi privită ca nulă. Mai mult chiar, poezia modernistă română, în diversele ei tendențe (Al. Macedonski, I. Minulescu, Lucian Blaga, Adrian Maniu, Camil Petrescu etc.) s-a dezvoltat aiurea, sub mustrarea sau tăcerea sistematică a d-lui Ovid Densusianu." *(Sburătorul literar*, nr. 39, 10 iunie 1922.)

---

[1] În niște *Note săptămînale* (*Sburătorul literar*, nr. 35, 13 mai 1922) Camil Petrescu prezentase și el, în cîteva rînduri acide, articolul respectiv : „D. Pompiliu Păltănea fost mare șambelan al simbolismului la noi în țară, aruncînd o scurtă privire asupra literaturii noastre, după ce împarte grațios cîte o bomboană elogioasă poeților și prozatorilor dispăruți, ajunge la concluzia surprinzătoare pentru mulți, desigur, că adevărata «Renaștere» literară a început la noi cu *Viața nouă*, o revistă literară care — spune d-sa — apare de 17 ani în București sub direcția d-lui Ovid Densusianu." Este, într-adevăr, acesta rezumatul foarte exact, făcut cu obiectivitate, al însemnării lui Pompiliu Păltănea, intitulată *Lettres roumaines* și tipărită la rubrica Revue de la quinzaine în *Mercure de France*, 33e Année, tom. CLV, no. 571, 1er avril 1922.

Scanned with OKEN Scanner

Desigur, nu tot ce spune aici E. Lovinescu e adevărat. Din raţiuni polemice el devine exclusivist, exagerînd sau escamotînd aspecte din activitatea ilustrului savant, a căror imagine exactă este cu totul alta.

Ovid Densusianu a avut mari şi incontestabile merite în promovarea şi impunerea modernismului sub forma simbolismului. Chiar dacă versurile sale sînt prolixe, deloc moderne, chiar dacă la revista sa au colaborat puţini scriitori demni de reţinut, chiar dacă receptarea sa în materie de poezie se opreşte la simbolism şi acela, acceptat, în fond, mai mult teoretic.[1] Mintea sa era, fără îndoială, foarte deschisă pentru noutate. „Am trăit lîngă Densusianu — se confesează într-un rînd T. Vianu — revelaţia cîtorva din valorile civilizaţiei moderne." Acelaşi Tudor Vianu scria despre *Vieaţa nouă* : „A fost o frumoasă revistă *Vieaţa nouă*, inspirată de un autentic sentiment modern al vieţii şi călăuzită de un concept al artei, mai bogat decît acela care putea sta la dispoziţia celor mai mulţi dintre intelectualii vremii". *(Ovid Densusianu*, în *Lumea*, nr. 5, octombrie 1945.)

Istoria simbolismului românesc nu poate fi concepută fără contribuţia teoretică a lui Ovid Densusianu şi a revistei *Vieaţa nouă*, a şcolii literare din jurul ei. În polemică însă, Ovid Densusianu e rareori inspirat. Ca şi în acest caz. Răspunsul filologului cu vanităţi literare are numai suficienţă şi şubrezenie polemică, creîndu-şi inabil alte puncte vulnerabile :

„În aiurări explicabile cînd pubertatea se întîlneşte cu un Sburător, aşa-zisa critică a d-lui Lovinescu aruncă mereu litere pe un bruion şi cel din urmă ţine să ne aducă revelaţia că «modernismul» în poezie nu a găsit pînă acum critic mai priceput ca d-sa. [...]

Acum de curînd — convins că nu mai poate rămînea prea în urmă — a început să ia atitudini de «modernist»

---

[1] „Printr-o ciudată ironie a lucrurilor, judecăţile emise de Ovid Densusianu asupra principalilor poeţi cu tendinţe novatoare din epoca lui [...] indică o incomprehensiune aproape tot atît de mare ca şi aceea manifestată de ireductibilul adversar Nicolae Iorga, fanaticul antimodernist de la *Sămănătorul* şi *Cuget clar*." (Dinu Pillat : *Ovid Densusianu*, în *Revista de istorie şi teorie literară*, Tom 15, nr. 3, 1966.)

Scanned with OKEN Scanner

după ce ani de-a rîndul s-a simțit bine în chiliuțele literare cu bureți și s-a extaziat în fața poeziei d-lui Eftimiu și altora tot așa de «noi». [...] Așteptăm ca *Sburătorul* să ne aducă sub semnătura d-lui Lovinescu o serie de «autorevizuiri» — seria cea mai nimerită și epilogul care va părea totuși că vine prea tîrziu." *(Vieața nouă,* an. XVIII, nr. 3—4, 1 mai—1 iunie 1922.)

E. Lovinescu nu bănuise vehemența adversarului său. Încît, luat prin surprindere, răspunde deocamdată printr-o notiță în care, reproducînd cîteva versuri ale lui Ervin, conchide că în afara talentului modernismul din care își făcuseră steag de luptă cei de la *Vieața nouă,* e o vorbă goală : „Revendicîndu-și pentru sine întregul modernism, *Vieața nouă* își promite să revină asupra lui, arătîndu-i *adevăratele* caractere. Așteptăm această discuție asupra modernismului pur ; pînă atunci negăm că el ar avea vreo legătură oarecare cu banalitățile poetice ale poetului Ervin. [...] Înaintea oricărei discuții asupra modernismului, se pune chestiunea talentului." (Însemnări literare. *„Vieața nouă",* în *Sburătorul literar,* nr. 40, 17 iunie 1922.)

Următorul răspuns, mai dezvoltat, i se adresează numai lui Ovid Densusianu, prilej, sub masca intenției unor lămuriri binevoitoare, de a relua afirmațiile făcute în „figurina" amintită, de a accentua anumite note, de a îngroșa anumite linii într-o tabletă de fină ironie, îndeajuns de rea :

„Prin anemia inspirației, prin artificialitatea formei, versurile poetului Ervin nu trăiesc ; prin lipsa de personalitate a literaturii colaboratorilor și a criticii d-lui Densusianu, fără idei generale și fără sevă, *Vieața nouă* n-a determinat nici o mișcare în literatura română, cu toată atitudinea ei necesară : nimic nu se face fără talent. [...]

Acestea sunt rezervele ; ele trec însă în planul al doilea. Peste poetul Ervin și peste îndrumătorul *Vieței noi,* se ridică, dincolo de cadrele literare, personalitatea d-lui Densusianu. Față de ea ne exprimăm o admirație fără reticență. Să fii un învățat onorabil și necontestat de nimeni și să te pitești douăzeci de ani sub un pseudonim pentru a tipări poezii inofensive, despre care nimeni nu scrie, nimeni nu vorbește, ca de un mic păcat clandes-

Scanned with OKEN Scanner

tin ; să scoţi cu imense sacrificii materiale timp de două decenii o revistă pe care n-o citeşte nimeni şi în care nu tipăresc poezii decît cîţiva studenţi începători şi cîteva domnişoare sentimentale — este dovada unei perseverenţe admirabile. Lipsit de darul comunicativităţii, izolat ca un stilit din deşerturile Egiptului, să-ţi pui candidatura de deputat independent sub regimul votului universal (pentru a întruni cîteva zeci de voturi) ; sărac, să scoţi un ziar politic, pe care să-l scrii aproape singur şi, dealtfel, fără talent, de la articolul de fond pînă la adresele de pe bande ; — este dovada unei forţe imense, împinse pînă la halucinaţie, desigur, dar din care se fabrică stofa eroilor. În ordinea cosmică, o astfel de forţă ar fi determinat revoluţia pămîntului în sens invers ; e păcat însă că se cheltuieşte în poeziile lui Ervin şi pe notiţele inofensive ale *Vieţei noi.*" (Însemnări literare. *Ovid Densusianu,* în *Sburătorul literar,* nr. 43, 20 octombrie 1922.)

Cu aceasta, discuţia cu „moderniştii" de la *Viaţa nouă* şi cu directorul ei rămîne închisă pentru totdeauna. Cu două săptămîni mai înainte însă, revista lui E. Lovinescu se angajase în cea mai importantă, poate, polemică pe care a purtat-o în decursul existenţei ei. E vorba de campania desfăşurată sub titlul articolelor lui E. Lovinescu, *Există o literatură română ?* [1]

După obişnuita vacanţă de vară a revistei şi a criticului [2]. E. Lovinescu începe destul de tardiv seria foiletoanelor ce vor alcătui contribuţia sa polemică (şi a

---

[1] În *Critice,* IX *(Poezia nouă),* ele alcătuiesc cuprinsul celui de al doilea capitol cu titlul *Caracterele esenţiale ale literaturii române.*

[2] Din această perioadă cunoaştem o scrisoare a criticului către Virgiliu Moscovici, aflat la Berlin, grăitoare pentru afecţiunea intelectuală ce-l lega pe E. Lovinescu de colaboratorii săi, pentru felul în care viaţa revistei şi a cenaclului se confunda cu însăşi existenţa sa : „La sfîrşitul lunii voi fi la Bucureşti ; *Sburătorul* va zbura abia la sfîrşitul lui septembrie, cînd cred că vei fi şi d-ta la Bucureşti, cu oarecare material nou. Sburătoriştii îmi dau, dealtfel, semne de viaţă de pretutindeni. Mica noastră galeră va fi gata la momentul potrivit : ne vom îmbarca iarăşi cu toţii pentru ţelul necunoscut". (Fălticeni, 8 august 1922. Reprodusă în articolul citat.)

Sburătorului) la critica simbolismului legată de problema personalității literaturii române.

Pretextul : prefața scrierii lui B. Fundoianu, *Imagini și cărți din Franța* (1922) și articolele lui N. Davidescu din *Flacăra*, despre simbolism. (Acesta, devenit de puțin timp cronicarul literar al *Flacării*, semnează și Revista revistelor, unde se ocupă în cîteva rînduri și de *Sburătorul literar*, altfel decît pe vremea *Steagului*. De exemplu, în nr. 21 din 26 mai 1922 : „*Sburătorul literar*, an. I, nr. 33, într-o atmosferă prea voită de cenaclu menține totuși interesul cititorului independent, prin unele observații de ordin general ale d-lui Lovinescu și prin bucățile care, din cînd în cînd, urmează pilda directorului revistei și, dincolo de cadrul de admirație mutuală în care se complace această publicație, iau contact cu ritmul ceva mai larg al vieții noastre intelectuale". „Atmosferă prea voită de cenaclu" și „într-un cadru de admirație mutuală" sînt observații menite să irite pe directorul *Sburătorului literar*. Îl vedem astfel, replicînd, apărîndu-și, în fond, iarăși revista și „descoperirile" :

„În primul an al apariției sale, în lipsă de orice publicație literară, *Sburătorul* a strîns în jurul său mai pe toți scriitorii noștri cunoscuți. Nu i-a lipsit nici concursul d-lui Davidescu ; ne măgulim chiar că, după activitatea sa poetică de la *Sburătorul*, n-am mai zărit poezii de ale d-lui Davidescu în nici o altă publicație. Cu înmulțirea revistelor, era firesc ca forțele să se împartă ; ne-au mai rămas totuși destule talente. Și ceea ce e mai important, am selectat talente noi : Brăescu, Ion Barbu și Camil Petrescu sunt valori reale și deplin stabilite ; alți zece tineri scriitori s-au format la vatra aceluiași *Sburător* pentru a-și urma destinele. Nu ne facem vreun merit deosebit ; o menționăm, totuși, pentru a da o dovadă și de buna voință de a primi elemente noi și, poate, și de oarecare discernere.

În ceea ce privește reprosul «admirației mutuale», îl respingem și mai categoric. Dacă am subliniat talentul cîtorva tineri, am făcut-o cu destulă sobrietate și, în orice caz, pe propria mea răspundere. N-am admis reciprocitate. Nu în *Sburătorul* Mitică laudă pe Costică și Costică pe Mitică.

Scanned with OKEN Scanner

Cooperativa admirației, d. Davidescu o poate găsi oriunde, răspîndită în toată publicistica noastră. Și pentru a-i da exemplul unei reviste mai serioase, îi vom numi *Viața românească*, în care d-nii Ibrăileanu, Sadoveanu, Topîrceanu se corecenzează în fiecare „număr, găsindu-se admirabili unul pe altul." — Însemnări literare. *„Flacăra"*, în *Sburătorul literar*, nr. 39, 10 iunie 1922.

Ca răspuns, *Flacăra* oferă cîteva rînduri nesemnate care nu putem afirma cu toată corectitudinea că ar fi aparținut lui N. Davidescu. Prin intemperanță și prin anumite expresii, ele amintesc de o altă notiță de prezentare a *Sburătorului literar* (nr. 36) și semnată Cl[audia] M[illian] — *Flacăra*, an. VII, nr. 24, 9 iunie 1922. Totuși, citățm fragmentar: *„Sburătorul"* în frontispiciul lui așază întotdeauna un *Studiu* în care sau cioplește zei noi pentru tămîierea bisericuței sale, sau disprețuiește și contestă tot ceea ce trăiește în afară de binecuvîntarea lui. Dacă are dreptate cînd se ocupă de cazul Densusianu, nu e mai puțin adevărat că, găsindu-se în aceeași mentalitate cu directorul de la *Vieața nouă*, nu observă paralela atitudinii lor, învecinată prin aceeași tendință de afirmare proprie. Ceva donquijotesc se degajează din revista al cărei patron se luptă în zadar cu morile de vînt, care macină mai departe, nepăsătoare, grîul azimelor literare, coapte aiurea decît în vatra strîmtă a *Sburătorului* domnului Eugen Lovinescu — Revista revistelor românești, în *Flacăra*, an. VII, nr. 25, 23 iunie 1922).

După această paranteză să revenim la B. Fundoianu. La numai 23 de ani acesta publică o carte interesantă, îndrăzneață, subtilă, definitorie într-un fel pentru autorul ei. *Imagini și cărți din Franța* [1], sub aspectul informației, al gustului, al expresiei chiar, reprezenta la acea dată un eveniment editorial. În scurt timp însă va declanșa și diverse polemici, devenind o carte de scandal, numai prin cele cîteva pagini ale prefeței.

[1] *Imagini și cărți din Franța*, Măști de André Rouveyre, București, Editura Librăriei Socec et Co. S.A., 1922 [pe coperta interioară 1921].

Ce susține
că „literatura
franceze și în
tăzi peisajul
lui Baudelaire
au fost, după
dată cu Filin
mantismul ge
reprezentativă
rare". Literatu
spune B. Fun
deloc spre co
rămasă pe ță
așa-zisul nost
tea noastră d
bile, afirmă g
„n-avem un s
tru a susține
literatura lui
zicerea dintre
B. Fundoianu
but, *Tăgădui*
creadă că ror
așa se scrie î
mai profunde
Pesemne s
luntară cecita
Totuși, cor
rului graiului

[1] Despre T
foileton cu titl
de la Eminesc
în idee. După
românească. A
nou." (*Rampa*, 1
Relativ la
mult mai tîrzi
cîteva mici con
decît gestului s
bolta de suficie
a iubit literatu

Scanned with OKEN Scanner

Ce susține, în esență, B. Fundoianu ? În primul rînd că „literatura noastră a fost un simplu parazitism“ al celei franceze și înainte de 1900 și după : „De la 1900 pînă astăzi peisajul literar își datorește orientarea și substanța lui Baudelaire și lui Verlaine și lui Laforgue“. Doar două au fost, după B. Fundoianu, momentele de neatîrnare : „o dată cu Filimon, care aducea în limbajul lui literar romantismul german și a doua oară cu Eminescu, figura reprezentativă a întregii ideologii de la *Convorbiri literare*“. Literatura noastră ar avea un geniu, dar nici acesta, spune B. Fundoianu, încercînd și o imagine, „n-a împins deloc spre coasta Rinului barca istoriei noastre literare, rămasă pe țărmii civilizației franceze“. Cum se explică așa-zisul nostru „parazitism“ ? Mai întîi, prin incapacitatea noastră de a asimila. Ne-au lipsit talentele remarcabile, afirmă grăbit și imprudent B. Fundoianu. Mai mult, „n-avem un suflet, un suflet diferit și personal“. Și pentru a susține această enormitate, indică poezia simbolistă, literatura lui Sadoveanu și Coșbuc. E de semnalat contrazicerea dintre această opinie și o alta mai veche, pe care B. Fundoianu o exprima în *Lămurirea* cărții sale de debut, *Tăgăduința lui Petru* (1918) : „N-ar trebui să se creadă că românii devin simboliști ori romantici, fiindcă așa se scrie în străinătate. Pentru cel văzător sunt pricini mai profunde.“

Pesemne scriitorul căpătase între timp o subită și voluntară cecitate.

Totuși, concede freneticul negator, după așezarea „tiparului graiului nostru literar“, între Eminescu și Arghezi [1],

---

[1] Despre T. Arghezi, B. Fundoianu scrisese primul, într-un foileton cu titlul *Noi, simboliștii*, că e „singurul mare scriitor de la Eminescu. Un scriitor se judecă nu după cît a realizat în idee. După cît a realizat în limbă. Eminescu a creat limba românească. Arghezi a surpat tiparul limbii și a creat-o din nou.“ (*Rampa*, 10 martie 1919.)

Relativ la această admirație, E. Lovinescu avea să noteze mult mai tîrziu, în *Memorii*, II, ed. cit., p. 299 : „În afară de cîteva mici concesiuni, datorate, poate, mai mult circumstanțelor decît gestului său categoric, o singură mare iubire a străfulgerat bolta de suficiență agresivă a tînărului publicist. D. Fundoianu a iubit literatura și, probabil, și persoana d-lui T. Arghezi cu

au apărut și cîteva „talente remarcabile". Am progresat, am intrat „în altă categorie". Care anume ? Părînd că o scoate la suprafață, B. Fundoianu înfundă literatura română mai adînc : „Cultura noastră a evoluat, și-a desenat o figură și o stare, a devenit o colonie — o colonie a culturii franțuzești".

În *Flacăra*, pe de altă parte, N. Davidescu în cîteva articole se ocupase de literatura simbolistă, ajungînd la niște concluzii paradoxale, întîlnindu-se cel puțin într-un punct cu opinia lui B. Fundoianu. Provocat de un articol al lui Ibrăileanu despre „poezia nouă" [1], N. Davidescu, în

---

o adeziune totală, cu mult anticipată celei a d-lui Șerban Cioculescu."

Poetul va avea însă față de tînărul său adulator o atitudine foarte schimbătoare, a cărei imagine mișcată poate fi urmărită de la portretul pirogravat în *Poarta neagră*, pînă la necrologul tîrziu din *Revista Fundațiilor regale* (an. XII, nr. 10, octombrie 1945).

[1] Cronică literară. *Poezia nouă*, în *Viața românească*, an. XIV, nr. 6, iunie 1922.

Ibrăileanu fără a nega valoarea poeziei noi, își preciza o poziție personală, o delimitare calmă, foarte firească pentru tradiționalismul său temperamental și militant. „Noi, deși n-am luat poziție contra poeziei nouă — disociază, destul de fin, G. Ibrăileanu — deși am tipărit poezie nouă, cînd ni s-a părut bună, așa că mulți au rămas nedumeriți ce e cu noi «poporaniștii» și ne-au învinuit fie de prostie, fie de șarlatanie — totuși nu am făcut parte niciodată din crainicii acestei poezii. [...] Uneori ea (poezia nouă) e smălțuită pe ici, pe colo cu flori curioase, delicate. În adevăr «poezia nouă» a dat cîțiva poeți care, dacă nu au vigoarea, «eternitatea» și orizontul stejarilor, au, în schimb, un farmec care lipsește regilor pădurii. Pe acești «poeți noi» îi primim bucuros, căci împodobesc flora literaturii române."

De fapt, G. Ibrăileanu viza în articolul său poeții de cenaclu, aruncînd, fără să numească însă, o săgeată și spre cercul *Sburătorului* : „Semnul material al necorespondenței poeziei «nouă» cu ceea ce am numit realitățile noastre se vede în faptul că această poezie, cu cît este mai «nouă» cu atît este mai puțin citită. La rîndul lor, poeții cei foarte «noi» disprețuiesc din inimă publicul. E cea mai reconfortantă atitudine. Ei, dealtmintrelea, scriu mai mult pentru cenaclul lor. Această adaptare, fie și inconștientă, la exigențele unui cenaclu este una din cauzele uniformității poeziei noua."

De această dată G. Ibrăileanu era mai aproape de opinia, citată, asemănătoare, a lui N. Davidescu.

Scanned with OKEN Scanner

focul disputei, ajunge să facă cîteva afirmații exclusiviste, fără nuanțările necesare :

„Pînă la simbolism nu se poate vorbi [...] de o literatură românească. Am avut doar [...] scriitori-accidente. Eminescianismul, care fusese prima încercare în acest sens, sombrase. Simbolismul începe posibilitatea oricărui scriitor de a-și crea un loc de sine stătător într-un mai larg cadru literar și de a fi astfel o unitate dintr-un număr [...]. Simbolismul este singura noastră literatură. [...] Este începutul literaturii noastre. El a devenit astăzi singura literatură cu putință, iar cadrul lui s-a lărgit prin aportul variat al atîtor talente, atît de mult încît denumirea de simbolism începe să devină doar o strîmtă etichetă istorică ; ea echivalează cu data începuturilor literaturii românești de la care mîine vor purcede, pe cale de evoluție, de acum înainte, formulele noi ale literaturii noastre. (Cronica literară. *Critica veche despre „poezia nouă" : d-l G. Ibrăileanu și poezia simbolistă*, în *Flacăra*, an. VII, nr. 29, 21 iulie 1922.) [1]

---

[1] Felix Aderca care încă din 1914 văzuse în simbolism „singura oază în Sahara influenței eminesciene", va răspunde atît lui G. Ibrăileanu cît și lui N. Davidescu. (*Ce e „poezia nouă" ?*, în *Mic tratat de estetică*, p. 139—151.) Poziția sa ponderată, de bună-credință, se dovedește a fi, în mare parte, îndreptățită. El afirmă răspicat existența „poeziei noi", defel străină realităților naționale, „revoluționară — adică n-a avut o epocă de tranziție marcată de un poet mare" și nu atît de izolată, ca sensibilitate și expresie, pe cît o prezenta G. Ibrăileanu. În același timp, Aderca obiecta criticii literare faptul de a fi „cu cel puțin zece ani înapoia" acestei poezii, „excepțiile onorabile" fiind E. Lovinescu care „sprijină azi, cu toate meritele riscului, o parte a poeziei noi — și una din manifestările ei de imediată valoare, deci de mare valoare și pentru întregul curent" și... G. Ibrăileanu însuși care „deși mărturisește că poeții noi «scriu mai mult pentru cenaclele lor» publică de cîțiva ani în *Viața românească* poeziile și acum editează primul volum al «trăznitului» — și e unul care a planat în azurul lui Mallarmé — Al. Philippide, singurul poet mai de seamă al Moldovei de azi".

Pe de altă parte, Felix Aderca indica drept cauză a rezistenței publicului la „poezia nouă" mulțimea imitațiilor de tot felul, a mimetismului lipsit de valoare care estompa sau falsifica adevărata imagine a lirismului modern : „Toate poeziile începătorilor, din unghiurile cele mai îndepărtate ale țării românești, sunt pastișe de ale poeziei lui Bacovia, Minulescu și Arghezi. Nu se mai scriu sonete, se scriu «versuri libere», nu se mai

Erau citați în cuprinsul aceluiași articol, sub aceeași etichetă, mai mulți poeți, dintre care unii nu au nimic de a face cu simbolismul : Arghezi, Petică, Săvescu, Minulescu, Cruceanu, Eugeniu Ștefănescu-Est, Mihail Săulescu, I. M. Rașcu, Adrian Maniu, Claudia Millian, Ion Pillat, Al. Philippide, Demostene Botez, Lucian Blaga, „în sfîrșit, tot ceea ce astăzi poate fi numit valabil în scrisul românesc".

Peste două numere, în niște *Adnotații în marginea simbolismului (Flacăra,* an. VII, nr. 31, 4 august 1922), N. Davidescu revine cu aceleași paradoxuri și absolutisme : „Simbolismul este aportul literar al mai multor generații de scriitori posteminescieni ; comun între ei nu există decît numai observația elementară că, în cadrele poeziei eminesciene, nu mai încape un alt scriitor român, și că geniul făuritorului ei a epuizat prin desăvîrșire întreg materialul adus. Simbolismul se confundă astfel cu însăși poezia noastră de azi."

În același număr al *Flacării,* imediat după cronica lui N. Davidescu venea un articol al lui B. Fundoianu căruia discuțiile iscate în jurul „poeziei noi" i se par „inutile". Părerile sale despre „poezia nouă" sînt totuși, de această dată, ponderate și interesante, cîteva observații, printre care și următoarea, fiind de reținut : „Poezia «nouă» e

---

cîntă ochii albaștri sau negri ai iubitei, ci senzațiile ei mai mult sau mai puțin maladive, nu se mai pomenește de «tăcerea prietenoasă a lunii» ci de capul ei «de șarpe», de «tipsia ei însîngerată». Aurul rîurilor noastre nisipoase e prea sărăcăcios : ne îmbarcăm cu toții pentru sudul Africei, patria diamantelor." De la această constatare, Felix Aderca ajunge foarte simplu la explicarea atitudinii lui N. Davidescu, ale cărui exclusivisme le respinge deși apărau, în esență, cam aceleași poziții ale simbolismului : „D. N. Davidescu s-a destrămat, s-a topit în această noapte a pastișelor literare, scriind axiome de acest fel, cu parțialitate și un curaj care mai mult decît orice îi asigură rangul de poet : «Pînă la simbolism nu se poate vorbi de o poezie românească». Și încă o dată, și mai bine : «Simbolismul este începutul literaturii noastre». Dar cu asemenea expresii d-l Davidescu oferă d-lui Ibrăileanu arme atît de ascuțite și de sigure, încît d. Ibrăileanu ar trebui să fie de un cavalerism cu mult superior cavalerismului critic, ca să nu le întrebuințeze sau măcar să le uite. A vorbit un poet. D-l Ibrăileanu e rugat să nu confunde critica asta nouă — care e însă foarte veche !... — cu «poezia nouă»."

aceea care se demodează mai repede ; și asta tocmai pentru că e fecundă — tocmai pentru că aducînd aportul ei în sensibilitatea generală, fasonînd-o, se dizolvă într-însa. *Eminescu* sau *Minulescu sunt* sensibilități particulare ; *eminescianismul, minulescianismul* sunt stări de sensibilitate generală."

Cartea lui B. Fundoianu fusese recenzată, curînd după apariție, în *Sburătorul literar (Contribuții critice. Erori fecunde,* în *Sburătorul literar,* nr. 23, 18 februarie 1922), de către Felix Aderca, grație căruia a și fost posibilă tipărirea ei. („Apariția volumului d-lui Fundoianu se datora intervenției noastre pe lîngă editura Socec", declară Aderca în nota *Iar Proust,* din *Bilete de papagal,* nr. 268, luni 17 decembrie 1928.)

Fără a fi atît de categoric ca, mai tîrziu, E. Lovinescu, Felix Aderca începe prin a vedea în *Imaginile din Franța* propria imagine a autorului, autoportretul său. Îi reproșează apoi siguranța critică exagerată, ce devine de la un moment dat suficiență și respinge, chiar dacă o face cu moderație, aserțiunile din prefață.

Într-un al doilea articol, *Contribuții critice. Idee și stil (Sburătorul literar,* nr. 24, 25 februarie 1922) îi demonstrează, cu suficiente citate, că... nu știe românește : „Dacă am tolera vreodată eroarea de geografie de stil în ziua în care d. Fundoianu va fi dovedit că poetul e mai mare decît foiletonistul pasionat, nu vom ierta însă niciodată eroarea de a crede că a *lucrat* sintaxa limbii române — cînd n-a făcut decît să traducă dintr-o limbă în care probabil gîndește". [1]

---

[1] La moartea lui Benjamin Fondane, Aderca va scrie un tulburător articol, în care va mărturisi că, poate, altul ar fi fost destinul acestui spirit veșnic agitat și chinuit, dacă nu și-ar fi părăsit țara, dacă nu și-ar fi negat originile.

„Acum douăzeci și cinci de ani era niței amuzant B. Fundoianu, cu ochii lui albaștri, zgîiți, cu fața prelungă de mînz și care, abia ieșit din copilărie, cutreierase toate literaturile, toate filozofiile și îndeosebi poezia. [...] Credea oare serios, cum scrisese, că viața culturală a României era numai o provincie franceză — și el avea mîndria să trăiască, în capitală, la Paris ? [...] Cu mai puțin spirit și mai multă credință locului natal, poate azi, iubite Fundoianu, ne-am fi împuns mai departe în București, pentru un vers, o idee, sau numai un cuvînt..." (*Un leș : B. Fundoianu,* în *Revista Fundațiilor Regale,* an. XII, octombrie 1945.)

E. Lovinescu, cu o întîrziere impusă de suspendarea apariției revistei pe timpul verii, va răspunde atît „negațiunii feroce" a lui B. Fundoianu cît și „parțialității" lui N. Davidescu. Și o va face, înainte de orice observîndu-i literaturii române, „pe de o parte existența, iar pe de alta, caractere proprii și profunde în nici o legătură cu variațiunile școalelor literare în genere și mai puțin cu simbolismul în specie".

Ființa unei literaturi este dată, după E. Lovinescu, nu de individualități răzlețe (Camil Petrescu credea exact contrariul), ci de armonia alcătuirii ei. Privind astfel lucrurile, criticului îi apare de domeniul evidenței faptul că „literatura română nu-și afirmă existența numai prin talente incontestabile, ci și prin însușiri specifice și comune". Acestea sînt căutate atît în „poezia noastră populară, superioară poeziei populare franceze", cît și în literatura cultă : „Eminescu, Coșbuc, Creangă, și Caragiale nu sunt numai talente remarcabile ci și puncte din frontiera hărții noastre sufletești". Fatalismul, duioșia, humorul, plasticitatea și caracterul aforistic al limbii, iată cîteva din notele specifice reliefate de E. Lovinescu. Iar rîndurile de încheiere ale acestei prime părți, reprezintă nu numai replica răspicată, categorică, lucidă dată în cadrul unei polemici imediate, ci, peste timp, un răspuns trainic și adînc semnificativ celor care l-au învinuit pe critic de „cosmopolitism", „lipsă de patriotism" etc. : „Literatura română nu se prezintă deci ca o suprapunere de individualități, ci ca o sumă, ca o totalitate organică și armonică de însușiri etnice, virtuale în producțiunea populară și realizate în literatura cultă prin artiști de un talent incontestabil. Între cei patru pilaștri (Eminescu, Creangă, Coșbuc, Caragiale) ai expresiei artistice a sufletului românesc se întinde rețeaua unei întregi literaturi reprezentative. (Cîteva nume de scriitori mai recenți : Hogaș, Goga, Sadoveanu, Rebreanu, Gârleanu, Brătescu-Voinești etc.) Departe de a păși în pragul Europei cu mîinile goale, pășim nu numai cu posibilitățile unui suflet original, și ca fond, și ca formă, ci și cu afirmații categorice, solidare între ele, dar diferențiate în cromatica literaturii universale." *(Există o literatură română ?*, I, în *Sburătorul literar*, nr. 41, 6 octombrie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

Cît privește reducerea la simbolism practicată de N. Davidescu, E. Lovinescu o respinge și pe aceasta nu cu obtuzitate, ci discutînd cu înțelegere, nuanțînd, stabilindu-i exact locul și acțiunea. Simbolismul nu poate fi confundat cu individualismul, așa cum credea N. Davidescu, nici „nu înseamnă descătușarea poeziei din tiparele eminescianismului : Coșbuc ar fi atunci primul nostru simbolist și, desigur, cel mai talentat".

Definit ca reacție împotriva intelectualismului, simbolismul nu poate caracteriza lirismul modern și este, prin urmare, „inactual". De reținut, din acest complex de disocieri, și lapidara, dar perfect acceptabila definiție a simbolismului ca „adîncire a lirismului în subconștient prin exprimarea pe cale mai mult de sugestie a fondului muzical al sufletului omenesc". *(Există o literatură română ?*, II, în *Sburătorul literar*, nr. 42, 13 octombrie 1922.) Conform acestei definiții, adevărații reprezentanți ai simbolismului sînt Minulescu, Bacovia, Camil Baltazar „cel mai caracteristic reprezentant al simbolismului tinerei generații" și nu „tradiționalismul clasic" al lui Ion Pillat, nici „imagismul" lui Blaga, pe care N. Davidescu îl așeza între... M. Cruceanu și A. Cotruș.

Dacă romantismul sau naturalismul au impus literaturii noastre „cadre naționale", sporindu-i chiar „însușirile etnice", simbolismul, susține E. Lovinescu de data aceasta nu cu aceeași deplină dreptate, „nu e românesc, ci omenesc". Fiind, din punctul de vedere al tehnicii „o adevărată producție de colonie franceză", în nici un chip „literatura română nu poate deci începe, nici nu se poate continua printr-însul". Și iar subliniază E. Lovinescu : „Prin Alecsandri, Eminescu, Creangă, Caragiale, Coșbuc, Goga, Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Hogaș, Rebreanu și alții, sufletul românesc nu se ridică numai pînă la o expresie artistică întîmplătoare, ci pînă la o artă națională, conștientă de solidaritatea ei și profund originală". *(Există o literatură română ?*, III, în *Sburătorul literar*, nr. 43, 20 octombrie 1922.)

Modul în care E. Lovinescu discuta situația simbolismului decurgea firesc din concepția sa asupra criticii, pe care ține să o mai expună încă o dată la sfîrșitul seriei de articole *Există o literatură română ?*. Esența criticii tre-

buie să fie receptivitatea largă și comprehensiunea nediscriminatorie. Deci, nimic nu poate fi respins din principiu. Nici simbolismul, cu merite „în adîncirea izvoarelor lirismului" și cu o acțiune, deși „parțială", „salutară".

Dar, în asemenea momente, cînd însăși existența literaturii noastre era pusă sub semnul îndoielii, critica rămînînd „operă de receptare inteligentă [...], sub nici un cuvînt ea nu are însă căderea de a rupe dintr-o literatură variată, dar cu remarcabilă unitate interioară, o modestă derivație pentru a o declara singura literatură română legată prin solidaritatea unei conștiințe artistice". (*Există o literatură română?*, IV, în *Sburătorul literar*, nr. 44, 27 octombrie 1922.)

Cei doi vizați de serialul lovinescian răspund pe rînd. Primul o face N. Davidescu, repetînd în genere vechile observații și aducînd în plus cîteva noi exagerări. Doctrinarul simbolismului neagă astfel organicitatea literaturii noastre pînă la poezia simbolistă — „singurul șivoi unitar de viață literară" —, făcînd și aprecieri privind pe Creangă și pe alți cîțiva dintre scriitorii citați de E. Lovinescu în primul său articol, cel puțin extravagante: „Geniul lui Eminescu, epuizînd singur toate virtualitățile poeziei sale și rămînînd astfel fără continuatori demni, nu poate constitui o literatură românească; la fel și cu Caragiale, Coșbuc și, pentru a fi pe placul d-lui Lovinescu, cu Creangă, pe care noi, personal îl considerăm cu mult mai prejos de ceilalți trei scriitori citați. [...] D. Eugen Lovinescu și-a luat [...] sarcina să ne dovedească desigur, prin încercarea de a prezenta ca un bloc cel mai imposibil conglomerat de calități și defecte (scribi mărunți și povestitori de mofturi, puși alături de marile nume ale lui Caragiale și Eminescu, sau chiar Coșbuc), imposibilitatea de a face din acești scriitori-accidente, un bloc organic de viață. Căci d. Lovinescu trebuie să fie de acord cu noi că între Caragiale și Eminescu și Coșbuc nu e nimic altceva comun decît lipsa de talent a imitatorilor lor, strecurați în literatură pe portița de din dos a doctrinelor naționalist poporaniste. [...] Poezia simbolistă constituie primul aspect organic, cu posibilități de viitoare dezvoltare, în scrisul nostru. [...] Nici Coșbuc, și nici Caragiale, și nici Eminescu nu au produs un fenomen similar. Ei, izolați,

Scanned with OKEN Scanner

ca puncte de sprijin pentru un hotar viitor [...] se află în plin haos primitiv." (Revista revistelor românești, în *Flacăra*, an. VII, nr. 42, 20 octombrie 1922. Nesemnat.)

Replica lui E. Lovinescu rămîne la fel de categorică în privința afirmării unui specific național, a existenței unei literaturi românești unitare „ca o expresie fidelă a sufletului românesc". El reproșează, pe de altă parte, lui N. Davidescu de a fi lărgit exagerat de mult cadrele simbolismului, introducînd silnic poeți care sînt străini acestui curent și acestui tip de sensibilitate. „Am vrea să știm cine nu mai e simbolist în tînăra poezie română ?" se întreabă cu îndreptățire E. Lovinescu, ajungînd de aici la formularea răspicată a unui răspuns, singurul dealtfel, pe care și-l mai îngăduie, pentru apărătorul atît de absolutist al simbolismului :

„Atacul d-lui Davidescu se îndreaptă însă mai ferm asupra încercării mele de a arăta că literatura română are o fizionomie proprie prin scriitori de diverse talente, desigur, dar pe care îi leagă anumite însușiri ce dau un aspect unitar literaturii noastre ca o expresie fidelă a sufletului românesc. Pe lîngă Eminescu, Creangă, Coșbuc, Caragiale, am mai citat pe Goga, Sadoveanu, Rebreanu, Hogaș, Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, pentru a nu numi și pe alții. De o valoare estetică inegală și uneori limitată (mă pot referi în privința aceasta la volumele mele de *Critice* destul de severe), din școli literare diferite, ei fac totuși la un loc o literatură românească originală, prin notele ei specifice. Această parte a argumentației mele era, dealtfel, adresată ferocelui nostru colaborator, d. B. Fundoianu ; nu ne așteptam de la maturitatea d-lui N. Davidescu la atitudinea radicală de a numi pe scriitorii de sus «scribi mărunți și povestitori de mofturi».

Voind să tragă harta literaturii române prin impunătoarele personalități ale d-lor Eugeniu Ștefănescu-Est, Mihail Cruceanu, Eugeniu Speranția, A. Cotruș, Emil Isac și alții, d. N. Davidescu ar fi putut fi mai indulgent cu Rebreanu, Goga, Hogaș sau Sadoveanu." (Însemnări literare. *Iarăși problema literaturii române*, în *Sburătorul literar*, nr. 45, 3 noiembrie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

B. Fundoianu își publică răspunsul în chiar revista lui E. Lovinescu, sub pretextul unei prezentări a celei de a doua ediții din lucrarea lui G. Ibrăileanu, *Spiritul critic în cultura românească*. Deci printr-o dublă lovitură. Atitudinea mai mult favorabilă față de unul dintre inamicii lui E. Lovinescu este dublată de răspunsul grăbit și ireverențios strecurat printre rînduri, cu unele insinuări sau reluări de afirmații altfel formulate. Rămînînd destul de confuz și de paradoxal. Negînd îndreptățirea unei critici literare, văzînd în literatura română numai împrumuturile și nerecunoscînd încă putința unei faze estetice, ci numai a uneia culturale. (Cronica ideilor. *„Spiritul critic în cultura românească"*, I, în *Sburătorul literar*, nr. 45, 3 noiembrie 1922.)

În același număr în care apare prima parte a cronicii lui B. Fundoianu, E. Lovinescu introduce la Însemnări literare o notiță, *Recidivă*, o lămurire de fapt asupra tipăririi în propria revistă a articolului respectiv și o lapidară sancționare a două din afirmațiile tînărului „ideolog" : „În ceea ce privește împrumuturile, bănuim că d. Fundoianu confundă fondul cu expresia lui ; formele literare, școlile și manierele deci, sunt transmisibile ; toate literaturile lumii se influențează reciproc ; originalitatea nu se manifestă decît în sensibilitatea specifică fiecărui popor ; tocmai aceasta m-am încercat să schițez pentru literatura noastră. Cît despre puțina considerație pe care ar avea-o d. Fundoianu pentru valoarea estetică a scriitorilor români, începînd de la Eminescu și pînă la viguros Rebreanu, e o nenorocire ineluctabilă ; o acceptăm cu aceeași resemnare cu care i-am suportat, deși doctor în literatura franceză din Sorbona, una din notițele articolului său din numărul acesta : «D-l E. Lovinescu crede poezia populară română superioară poeziei populare franceze : — dar oare a cetit-o pe aceasta ?» Căci acest tînăr Nerone, pe lîngă modestie, mai are și cultul competinții."

Numărul următor al *Sburătorului literar* aduce partea a doua a recenziei lui Fundoianu și un alt răspuns al lui E. Lovinescu. Comparativ cu prefața la *Imagini și cărți din Franța*, paginile acestea nu vin cu noutăți. Doar cu exagerări inadmisibile. De oarecare interes e disocierea pe care o operează, sumar, B. Fundoianu între pozi-

Scanned with OKEN Scanner

ția sa și atitudinea lui N. Davidescu : „«d. Fundoianu contesta de curînd individualitatea literaturii române», scrie d. Lovinescu. N-a contestat de vreme ce n-o vedem. Dar apropiind faptul acesta cu ideea d-lui Davidescu că literatura română începe de la simboliști, d. Lovinescu a apropiat două idei disparate, fără nici un punct de contact, o idee de botanist și una de *parti-pris* estetic : asociația de idei a rămas, la d. Lovinescu, pur formală ; problema întîia o excludea pe a doua sau o resorbea.“ Foarte fertilă pentru un eseu de idei, sociologic, ar fi fost și ideea latinității noastre, văzute ca temeiul unei atitudini și ca explicația unei rezistențe îndelungate la vicisitudinile de tot felul. B. Fundoianu aruncă însă această observație, are intuiția adevărului ei, dar o înăbușă repede sub tot felul de supoziții hazardate și afirmații gratuite. (*„Spiritul critic în cultura românească“*, II, în *Sburătorul literar*, nr. 46, 10 noiembrie 1922.)

E. Lovinescu în nota sa (Însemnări literare. *Originalitatea în primejdie*, în *Sburătorul literar*, nr. 46, 10 noiembrie 1922) renunță a mai răspunde, în amănunt, observațiilor lui B. Fundoianu, de a-l mai convinge de valoarea literaturii române. Însemnările sale discută și resping „atitudinea principial negativă“, reperabilă în epocă și la alți tineri publiciști. Negația cu orice preț, ca mod de afirmare și de intrare violentă în lumea literaturii, nu este acceptată de E. Lovinescu. Și directorul *Sburătorului* o face pe același ton sever, principial, deplin civilizat, pledoaria sa susținînd, în acest caz, întreținerea unui climat literar neviciat, cultivarea spiritului constructiv în defavoarea celui demolator :

„Atitudinile radicale sunt legate de o mare tinerețe de spirit ; ele vin din nevoia legitimă a originalității. Pe scoarța acestui bătrîn univers, tinerii cred, de obicei, că nu-și pot face loc decît suprimînd pe înaintași. Fenomenul e prea general, în timp și spațiu, pentru a mai insista asupra lui. La noi el este însă și mai violent ; fiind prea tînără, cultura noastră îngăduie un prisos de iluzii ; *toți vor să cucerească opinia publică pe calea negațiunei*. În politică și în literatură, atitudinea pamfletară e deci covîrșitoare. Și tocmai acest exces de negațiune ar trebui

Scanned with OKEN Scanner

să dea de gîndit celor ce vor să fie cu adevărat originali. Prea sunt mulţi ! [...]

Momentul îmi aminteşte o scenă povestită de d-na de Staël. Intrînd costumată într-un bal, costumele erau atît de asemănătoare, încît privindu-se într-o oglindă, nu s-a mai putut distinge dintre cei ce o înconjurau. A trebuit să-şi pună degetul pe nas, pentru a se recunoaşte. Susţinînd de pildă inexistenţa literaturii române, d-l Fundoianu va trebui să se pipăie pentru a se deosebi dintre atîţia tineri confraţi iubitori de originalitate prin negaţie.

Căile negaţiei fiind deci închise prin abundenţa celor ce se îngrămădesc, cred că a venit momentul unei alte îndrumări. Tinerii noştri maeştri s-ar putea gîndi şi la originalitatea afirmaţiei. În ziua în care d. Fundoianu, de pildă, ar afirma frumuseţile nepieritoare ale lui Bolintineanu, Conachi sau Costache Stamate, locul său în mijlocul tinerei generaţii ar fi fixat dintr-o dată, căci negaţia literaturii române nu înseamnă nimic într-o epocă în care sunt negate zilnic toate valorile sociale, morale şi literare... Cu atît de puţin lucru nu suntem scuturaţi din indiferenţa noastră iniţială."

În fine, apropiindu-se de sfîrşitul apariţiei sale, *Sburătorul literar* mai înregistrează un ultim ecou al polemicii iscate pentru susţinerea personalităţii literaturii naţionale. Săgeţile sale se îndreaptă de această dată spre un articol al lui N. Davidescu despre Emil Isac, prilej de a-i reaminti apărătorului exclusivist al simbolismului exagerările vechi, în virtutea cărora încă mai greşeşte, absolutizînd, acoperind cu elogii pe un scriitor de valoarea operei căruia — nu întotdeauna cu îndreptăţire — E. Lovinescu s-a îndoit consecvent : „Urmărim cronicile literare ale d-lui N. Davidescu cu privire la literatura simbolistă, şi pentru interesul lor critic, dar şi pentru interesul provocat de deviaţiile pe care le poate aduce în spiritele cele mai judicioase un punct de vedere determinat aprioric. D. Davidescu e cunoscut printr-o severitate de apreciere turnată într-o formă masivă şi impersonală. Din moment ce a conceput însă ideea de a limita literatura română la poezia simbolistă, luîndu-şi rolul de istoriograf al acestei mişcări (amintirea lui Rémy de

Scanned with OKEN Scanner

Gourmont îl tulbură), severitatea lui s-a răstălmăcit într-un fel de indulgență universală. Poeți mediocri, nu numai contemporani (asupra cărora e mai ușor să ne înșelăm), ci și mai vechi (asupra lor controversa nu mai e posibilă) se văd spălați săptămînal în apele criticii d-lui Davidescu, pentru a fi prezentați publicului ca fenomene simboliste. Rostit cu gravitate, elogiul d-lui N. Davidescu e totdeauna ponderos ; citațiile par însă neadaptate textului. [...] Articolul despre inefabilul d-lui Emil Isac ne sugerează totuși bănuiala că d. N. Davidescu ar putea fi un *pince sans rire :* [urmează un citat din Emil Isac, cam cu prea multă culoare locală pariziano-simbolistă]. Aceste și multe alte pure divagații literare, care ne-au amuzat atît acum vreo 10—15 ani, reapar azi în citațiile d-lui N. Davidescu drept modele de sensibilitate în literatura română. Sub greutatea masivă a criticii sale, d. Davidescu e și un fin ironist." *(N. Davidescu — ironist,* în *Sburătorul literar,* nr. 49, 1 decembrie 1922.)

De fapt ultima referire la N. Davidescu și la situația simbolismului românesc o găsim la începutul „figurinei" *Camil Baltazar,* în penultimul număr al *Sburătorului literar :* „Periplul d-lui N. Davidescu în jurul simbolismului român a avut numeroase escale : a trebuit deci să admirăm «poezia» d-lui Eugeniu Ștefănescu-Est și a d-lui Emil Isac. Nu însă și poezia d-lui Camil Baltazar. Cum avem însă convingerea că acest poet reprezintă contribuția cea mai originală a simbolismului român, ne permitem să adăugăm încă un capitol la hagiografia d-lui N. Davidescu." *(Sburătorul literar,* nr. 51, 15 decembrie 1922.)

Cu aceasta se punea punct în liniile ei esențiale unei polemici ce durase, cu intermitențe, aproape două luni de zile. În susținerea căreia prestigiul, autoritatea lui E. Lovinescu au avut de partea lor și adevărul, în apărarea căruia s-au mișcat straturile cele mai adînci ale ființei sale. Se verifica astfel, iarăși, calitatea sufletească a aceluia care, spre sfîrșitul vieții, își îngăduia citata confesiune : „Dacă este totuși vreo coardă care să vibreze mai profund în sufletul lui, e coarda patriotică, e sentimentul conștiinței naționale, al solidarității cu neamul, cu istoria, cu rasa".

Scanned with OKEN Scanner

Justeţea poziţiei lovinesciene, altitudinea morală şi profesională la care se afla au fost recunoscute, în timp, aproape unanim. Şi de cîte ori marii noştri scriitori erau supuşi unor superficiale denaturări sau cînd literatura română atrăgea aceleaşi negaţii pripite, gratuite, lipsite de responsabilitate, cuvîntul şi exemplul lui E. Lovinescu au fost invocate, cîteodată, devenind solide argumente în campanii purtate în unele cazuri chiar de discipoli de-ai săi.

Sub un titlu care aminteşte pe acela al lui E. Lovinescu dar excluzînd semnul grafic al putinţei unei alte păreri, Pompiliu Constantinescu afirmă categoric într-un articol polemic surprinzător de vehement, că *Literatura română există*. Intervenţia sa e provocată de opiniile ultimului venit dintre „negatorii creaţiilor spiritului autohton" : Eugen Ionescu.

Adresîndu-i-se acestuia, Pompiliu Constantinescu îi aminteşte şi pe ceilalţi doi, consemnînd şi promptitudinea sancţiunii lovinesciene : „Negatorii creaţiilor spiritului autohton sunt pe cît de izolaţi, pe atît de violenţi. Cel dintîi, d. B. Fundoianu, ne anexa generos literaturii franceze, ca pe o mică şi parazitară colonie. D. N. Davidescu, mai îngăduitor, a afirmat naşterea literaturii române odată cu simbolismul. [...] Cînd d. Fundoianu ne-a negat specificitatea, considerîndu-ne o anexă a literaturii franceze, în panica momentului, d. E. Lovinescu a ridicat cea dintîi pavăză în contra negatorului. [...] Cînd ochii miopi ai contemporanilor nu văd că existăm [...], cînd cel mai recent negator al culturii şi literaturii autohtone ne fixează un *«rendez-vous»* la anul 2000, a afirma existenţa unor valori creatoare de primă importanţă, în faţa posterităţii, este a demonstra esenţiala comicărie a tuturor negatorilor, mai vechi şi mai noi, din critica de frondă.

Între negaţii obtuze şi exagerări hilariante, spiritul creator naţional n-are de ce să-şi ascundă realizările certe. E binevenit a le scoate în lumină, ori de cîte ori un deştept încearcă să prostească pe cei care se cred suficient de aripaţi ca să distingă între farsă şi panică provocată cu petarde de carnaval." (Cronica lite-

Scanned with OKEN Scanner

rară. *Literatura română există,* în *Vremea,* an. VII, nr. 345, 8 iunie 1934.)

În 1937, scriind un studiu despre Tudor Arghezi, același Pompiliu Constantinescu îl discută pe N. Davidescu printre criticii cu atitudine fluctuantă în receptarea poeziei argheziene, nu fără a uita să amintească pe criticul simbolist cu excesele sale partizane și „paradoxele violente". Foarte bine distinge Pompiliu Constantinescu, în opiniile lui N. Davidescu, asupra importanței simbolismului, anularea „ideii de cultură, de tradiție și de istorie literară". În acest sens, criticul disociază cu multă pătrundere și la urma urmei cu bun-simț asupra posibilității așa-numiților de N. Davidescu „scriitori-accidente". „O literatură este un fapt de cultură. Nu e cu putință existența unor scriitori-accidente — susține, cu multă dreptate Pompiliu Constantinescu — fără ambianță culturală. Eminescu este un accident în măsura în care orice geniu este un accident, o depășire din linia comună a unei literaturi. Geniul eminescian este o sinteză complexă de elemente din cultura autohtonă și universală [...]. Accident, întru atît întru cît e genial ; rezultat al tradiției culturale, în limita în care a asimilat-o și stilizat-o după legile lăuntrice ale geniului." (Cronica literară. *Tudor Arghezi,* II, în *Vremea,* an. X, nr. 496, 18 iulie 1937.)

Ca detractor, de data aceasta al lui Caragiale, îl înregistrează într-un amplu studiu din 1935 pe N. Davidescu și Șerban Cioculescu. Fixînd în cîteva fraze și pe apologetul simbolismului, arătînd dimensiunile adevărate ale pledoariei sale, ca și pe acelea ale replicii lovinesciene : „În același timp, indicat prin activitatea critică de la *Steagul* ca să dețină o cronică literară la *Flacăra,* N. Davidescu devine istoriograful și apologetul mișcării noastre simboliste. Cu acest prilej, d-sa nu și-a pus nici o clipă problema valabilității unei literaturi de imitație și mai ales de imitație a unei unde de sensibilitate cosmopolită. Dimpotrivă, apărînd poezia nouă împotriva lui G. Ibrăileanu, d-sa s-a făcut susținătorul unei teorii foarte curioase. Pentru a ridica valoarea simbolismului, față de literatura trecutului, N. Davidescu se folosește de o ingenioasă sofismă. [...] Este drept că același tactician eme-

Scanned with OKEN Scanner

rit a avut grijă să nu adune în volum articolul. [...] Problema a fost luminată prin intervenţia lui E. Lovinescu, care a opus seriei de valori a lui N. Davidescu un rînd de scriitori reprezentativi, pe care i-a numit pietre de fruntarii ale spiritului românesc." (*Detractorii lui Caragiale*, în *Revista Fundaţiilor regale*, octombrie-noiembrie 1935.)

Ultimul ecou al polemicii dintre E. Lovinescu şi N. Davidescu, în problema simbolismului românesc, îl înregistrează „noul" *Sburător*.

Scriind un întins şi, dealtfel, foarte interesant studiu despre *Estetica poeziei simboliste* (*Viaţa românească*, an. XVIII, nr. 1, ianuarie 1926), N. Davidescu nu şovăie să vadă în M. Eminescu un precursor al simbolismului: „Eminescu, din *Luceafărul* mai puţin, dar covîrşitor din ansamblul operei şi cugetării sale, are hotărîtoare, pentru nevoile şi posibilităţile ei de dezvoltare de după aceea, puncte de contact cu poezia simbolistă". Tot aici, N. Davidescu reducea simbolismul la principiul unic al idealismului filozofic şi, în alt context, îl discuta pe Al. Macedonski ca poet simbolist.

Răspunsul lui E. Lovinescu, atingînd toate aceste trei puncte, nu mai are vehemenţa textelor polemice din *Sburătorul literar*. El apreciază că demersul critic al lui N. Davidescu „aparţine jocului ingenios al stabilirii precursorilor oricărui fenomen contemporan, joc, în baza unor similitudini parţiale, a unor fenomene despărţite prin trăsături esenţiale". Pe de altă parte, ceea ce caracterizează şcolile literare sînt „notele diferenţiale". Pot fi semne ale idealismului filozofic în opera unor teoreticieni ai simbolismului, dar nu aceasta e nota specifică a simbolismului, ci, propune cam imprecis E. Lovinescu, „spiritualismul". E tot aici locul să repete definiţia sa dată simbolismului, arătînd apoi că şi prin universul tematic, cît şi prin tehnica exterioară, „caracteristica lui Eminescu este esenţial romantică".

În privinţa lui Macedonski, îşi reafirmă părerea că e un poet numai parnasian şi nu simbolist. „Istoria literară — apreciază de această dată cu mai puţină dreptate E. Lovinescu — a putut verifica această eroare de situare, fără să tăgăduiască totuşi că, prin străduinţa lui afir-

Scanned with OKEN Scanner

mată de a împlînta influența poeziei franceze contemporane (pe la începuturile lui Macedonski nici nu exista simbolism), a ușurat apoi penetrația rapidă a simbolismului." (Aspectele vieții literare. *Eminescu simbolist*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 5, noiembrie 1926.)

Purificată de zgura polemică, intervenția lui E. Lovinescu are rostul unei puneri la punct definitive.

5. Cu avangarda literară din România, cu acele „curente extremiste", cum le va numi [1] E. Lovinescu în *Evoluția poeziei lirice*, *Sburătorul* a avut puține hărțuieli. Atacată de mai toate revistele de avangardă, revista lovinesciană, afișînd „un modernism teoretic" în primul rînd, a răspuns rareori. Singura polemică mai întinsă este aceea dintre E. Lovinescu și Ion Vinea [2], aceștia doi fiind adversari încă de pe vremea colaborării lor la *Rampa* și, respectiv, la *Cronica* [3] lui T. Arghezi. Din acel timp, dăm un exemplu, elocvent pentru atitudinea și limbajul publicistului Ion Vinea, dezlănțuit de această dată, într-un portret de cea mai pură esență pamfletară argheziană: „Mă întreb de ce se poate apuca un tînăr, burghez de tînăr, gras de tînăr și probabil moale încît

---

[1] Cărora le va acorda însă, fidel principiului sincronismului, un capitol — destul de obiectiv și, în judecățile critice, nu departe de valoarea scriitorilor selectați — în *Istoria literaturii române contemporane*.

[2] „Principalul factor al extremismului român, nu numai din pricina publicării revistei *Contimporanul*, ci și prin talent și mobilitate", va recunoaște criticul în *Evoluția poeziei lirice* (Editura Ancora, S. Benvenisti et. Co., București, 1927, p. 442).

[3] În *Cronica* sînt numeroase atacurile de tot felul la adresa criticului și, mai cu seamă, a omului E. Lovinescu, aparținînd lui T. Arghezi, Gala Galaction, Dem. Theodorescu, Adrian Maniu. T. Arghezi îl numește într-un rînd „neputincioasa stăruitoare vermină" (an. II, nr.-ele 74—75—76—77, 31 iulie 1916), după ce în articolul amintit deja, *Pamfletul* (an. II, nr. 63, 24 aprilie 1916) și-l alegea ca pe o ușoară și biată victimă.

Pentru ca tabloul să fie complet, iată-l pe Adrian Maniu, explicînd „opacitatea" lui E. Lovinescu la poezie prin cauze tot extraliterare: „Cine știe cum și-a trecut Lovinescu examenele știe și de ce nu e capabil să priceapă versuri". (*Poezie*, în *Cronica*, an. II, nr. 70, 12 iunie 1916.)

Scanned with OKEN Scanner

atingerea carnațiunii lui sapă degetului o groapă uleioasă. Domnul are ceva avere, șuvițe de sare prin păr și fălci preistorice. [...] Abdomenul-armă îi face loc în spațiu, omul nostru strălucește mulțumit, ca un pateu opulent, glorios în farfurie, aureolat de arșița cuptorului. [...] Eugen mai are și privire sumbră, de carte poștală Napoleon I pe stîncile de la S-ta Elena, sau de Cezar îndîrjit. Eugen, îl presimți după căutătura spintecătoare, e vehement. Eugen — priviți-i fruntea care nu vrea să chelească spre a fi mai mare — e poet și cugetător. Dar ce-s virgulile fine ca niște fire de cataif, din colțul buzelor ? Cetățeni, e un surîs de ironie. Eugen e caustic. [...] Lovinescu e un burghez și un prost superior." *(Literatura, Lovinescu etc. ...,* în *Cronica,* an. II, nr. 63, 24 aprilie 1916.)

Pe E. Lovinescu îl interesează însă, în primul rînd, literatura lui Ion Vinea și apoi, după alte atacuri ale aceluia, se va ocupa și de om.

Vorbind în citatul studiu *Critica și literatura* despre disoluția lirismului, E. Lovinescu își ilustra opiniile cu poemul *Ioana* de Ion Vinea, apărut în *Gîndirea,* fără a da însă numele autorului. După ce îl cita în întregime, urma comentariul care desigur nu era de natură să satisfacă pe poet și nu era nici prea adevărat în concluziile sale ultime : „Poezia nu ne interesează prin lipsurile ei vizibile : alăturare de notații disparate [...], improprietatea expresiei [...], insuficiența caracterizării [...] nu ne interesează deci prin lipsă de realizare, ci prin intenție. În fața imensei suferinți umane, participarea poetului se reduce la — «du-te unde curg gîrlele / viața să-ți lepezi» — ceea ce ne arată nulitatea lui emotivă. [...] Lirismul e inexistent ; poezia însăși își pierde caracterul său sintetic pentru a deveni analitică." *(Critica și literatura,* V, în *Sburătorul literar,* nr. 23, 18 februarie 1922.)

Replica lui Ion Vinea nu are însă nimic de a face cu literatura, cu polemica de idei, urbană, exprimată fiind prin simple atacuri la persoană, într-un șuvoi de violențe și trivialități verbale. Reluînd expresia macedonskiană. publicistul feroce se aruncă asupra „zacherlinatului" critic care „a încercat cu egal insucces nuvela, romanul și dialogul scenic" și „după o bălăceală atît de za-

Scanned with OKEN Scanner

darnică a eșuat, rîmă, pe malul criticii". Lipsit de originalitate „a împrumutat atitudini și tonuri îndelung studiate în cărțile altora". După multe încercări ratate, acum „încearcă să paraziteze pe coada generațiilor literare în trecere și să dăinuiască subcutaneu" și „rîcîie, infantil, epiderma ultimei generații de care îl despart vreo 25 de ani de maculatură. Tenacitatea și osînda reîncepuțurilor îl mînă să răzbească prin acest pachet tumular de manuscrise pentru a dăinui înfipt în Lucian Blaga sau Camil Petrescu." În existența criticului, pamfletarul vede „tragedia ratatului care ar fi devenit poate un bun subprefect, dar corectitudinea exigibilă funcționarului a lipsit criticului Lovinescu atunci cînd a plagiat pe Gourmont". Pentru a fi reușit în critică ar fi trebuit „inteligența sfîrtecătoare, verbul sprinten și mai ales nerv plăpînd și vibrant de poet", crede Ion Vinea, sfîrșind ce-i drept foarte poetic nota sa critică : „Nu poți face să vibreze o vînă de bou nici nu măsori cu ea sensibilitatea altora. Cel mult te poți bate la spate cu dînsa." (N o t e. *Magistrul,* în *Luptătorul,* 22 februarie 1922.)

E. Lovinescu, după ce explică gestul trecerii sub tăcere a numelui autorului *Ioanei,* reproduce fără nici un alt comentariu textul din *Luptătorul,* „recomandîndu-l" pe autor criticilor : „În unul din articolele din seria *Critica și literatura* am inserat poezia *Ioana,* încadrînd-o în cîteva observații. N-am dat numele autorului, pentru că nu ne interesa ; poezia singură ne servea la o demonstrație ; numele I. Vinea n-o valorifica prin autoritate, nici n-o anula prin obscuritatea lui. [...] Cititorii noștri cunosc acum și pe poet și pe prozator, vrednic unul de altul. Mai apreciază și graba și tactul cu care prozatorul e în serviciul poetului." (Î n s e m n ă r i l i t e r a r e. *Duplex,* în *Sburătorul literar,* nr. 26, 11 martie 1922.)

Avînd la dispoziție paginile unui cotidian, răspunsul lui I. Vinea, neaducînd nimic nou, vine două zile după însemnarea lovinesciană. „Pe ogorul literaturii române d. Eugen Lovinescu se mișcă greu. I-au trebuit două săptămîni să rumege — e de remarcat vocabularul ales al distinsului poet — o pagină pe care i-am oferit-o de islaz. Și încă d-l Lovinescu e de-abia în prima fază a digestiei, căci după atîta vreme observăm că hrana propusă i-a

Scanned with OKEN Scanner

revenit între fălci și o expune oribil zdrumicată lumii literare pe limba sa masivă pe care stă scris *Sburătorul*. [...] Tot ceea ce obține e repetarea corecțiunii pe care cu o evidentă milă i-am aplicat-o rîndul trecut. Poate că acesta e chiar scopul replicii din *Sburătorul* și trebuie să ghicim în predilecția d-lui Lovinescu de a fi definit, cu biciul și codirișca, fondul sadic care îl neliniștește." *(Pe spinarea magistrului,* în *Luptătorul,* 13 martie 1922.)

De această dată, relei-credințe și trivialității verbale, E. Lovinescu nu le ripostează nimic. Episodul este pomenit mai tîrziu tangențial, numai pentru că unul dintre colaboratorii *Sburătorului literar* îl comentase într-un alt ziar, incorect. Directorul *Sburătorului* își exprimă mîhnirea pentru lipsa de lealitate a unuia din chiar colaboratorii revistei sale :

„Unul din colaboratorii cei mai asidui ai *Sburătorului* publică însă imediat într-un ziar următorul comentar al acestui incident minuscul și, dealtfel, perfect inutil :

«Nu voim să spunem că nu sînt și resentimente păstrate în adînc și mascate cu zîmbete repetate de superioritate imparțială. Dar momentul vine, vine totdeauna și atunci — dă-i la cap !... Tu nu-l numești (toată lumea știe de cine e vorba) și ai rămas imparțial.

Reacțiunea se produce — am susținut întotdeauna că poeții sunt reacționari !... Poetul (meschin fără hipocrizie) pune mîna pe vîna de bou și ucide pe critic.»

Solidaritatea între colaboratorii unei reviste nu exclude dreptul de critică, dar cred că ar trebui să excludă dreptul de insinuare." *(Lealitate,* în *Sburătorul literar,* nr. 27, 18 martie 1922.)

Nu-i prima, nici ultima palmă pe care generosul critic o va primi din partea apropiaților săi.

Am citat, cu alt prilej, din notița răuvoitoare pe care Ion Vinea [1], devenit director al *Contimporanului,* o scria cu prilejul încetării apariției *Sburătorului literar.* Tot în *Contimporanul* se va publica și o însemnare, a unui oa-

[1] Cu toate acestea, cînd E. Lovinescu nu va fi primit la Academie, revista lui I. Vinea, *Facla,* intervine sub semnătura lui N. Carandino (*Academia fără Eugen Lovinescu,* în *Facla,* an. XVI, nr. 1597, din 28 mai 1936) în favoarea adversarului de altă dată.

Scanned with OKEN Scanner

recare T. Robeș, în legătură cu problema existenței și originalității literaturii române, exprimînd o poziție cu totul contrarie celei abordate de *Sburătorul*.

„Socotim că nu-i viabilă — declară cu suficiență și aproape agramat purtătorul de cuvînt al *Contimporanului* — și deci n-are loc în literatura universală fiindcă în tot ce scrie nu se zărește dorința și străduința unei realizări, ci pofta de a face literatură. [...] N-avem nici un scriitor care să fi adus ceva nou în literatura universală și care să facă pe un străin să vadă că este «altceva» decît ceea ce cunoaște.

Evident că Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Brătescu-Voinești, Creangă, Slavici sunt pentru noi românii, «de ici», însă nu au avut energia necesară să dea o operă românească literaturii universale. Tot ce s-a scris, pentru consumul intern e numai. Chiar și critica!" *(Literatura română și existența ei,* în *Contimporanul,* an. I, nr. 19, 25 noiembrie 1922.)

Cum a răspuns acestor aberații *Sburătorul,* prin scrisul lui E. Lovinescu, am văzut.

Cînd *Sburătorul* nu mai apare, ținta atacurilor noilor reviste de avangardă devine cenaclul lovinescian. Cea mai violentă este *Unu,* revista lui Saşa Pană. Aici, la cîteva rubrici de execuție ca Inventar sau Acvariu sînt prezenți E. Lovinescu, cenaclul sau alți „sburătoriști". De pildă Ion Barbu e doar „victima d-lui Eugen Lovinescu și a unei catedre universitare la care aspiră". (Inventar, în *Unu,* nr. 33, februarie 1931.) Altă dată „cercul din Cîmpineanu unde tanti Eugenia atrage cu lubrica ei poală tineretul atrofiindu-i glandele" este recomandat, pentru a fi interzis, „serviciului de moravuri". (Acvariu, în *Unu,* nr. 43, martie 1932.) Deși semnatarul acestor drăgălășenii — St. Roll — trecuse pe la *Sburătorul* unde citise poeme dadaiste, el împroșcă venin chiar asupra unora dintre scriitorii care fuseseră la un moment dat în grațiile avangardei (Aderca, Baltazar — „un fost și plîngăreț poet"), dar în primul rînd pe E. Lovinescu și pe principalii membri ai cenaclului. Astfel, o dată E. Lovinescu este numit „pachiderm" (al doilea după M. Dragomirescu), „mai grav în potențe, mai metafizic în impotențe", pierzîndu-și timpul în „duminici de

Scanned with OKEN Scanner

cumetrie artistică". Același vorbește nestăpînit, fără umor, despre : „poezia piculină a lui Baltazar, umorul de veselie a lui Brăescu, maioneza d-nei Bengescu, intelectualitatea valeriană a lui Camil Petrescu" (A c v a r i u, în *Unu*, nr. 45, mai 1932).

Cam acestea sînt incidentele „minuscule și inutile", cum însuși E. Lovinescu le socotea, ale *Sburătorului* cu avangarda. Dacă au existat reacții „omenești, prea omenești", de ambele părți, ele au denaturat regretabil în cazul unora dintre avangardiști. Asupra literaturii lor, E. Lovinescu s-a pronunțat însă, în cele din urmă, detașat și obiectiv, totdeauna în marginile adevărului.

6. În tinerețea sa, E. Lovinescu încercase o apropiere de M. Dragomirescu. Ceea ce i-ar fi putut uni, dincolo de orice, era maiorescianismul amîndurora. „Îmi pare că plecăm cam de la aceeași obîrșie — îi scria E. Lovinescu din Fălticeni, la 19 iunie 1907. În materie literară avem cam aceleași principii. Mama noastră comună a fost Junimea. Și oricît ne-am depărta politicește sau altminteri de ea, ceva din spiritul ei de seninătate, de imparțialitate și de obiectivism dezinteresat plutește peste noi amîndoi. [...] Că în critică mergem cam pe două căi deosebite nu prea înseamnă mult, deoarece de obicei ajungem la același loc de întîlnire... Rezultatul e ceea ce trebuie ținut în seamă : căile pe care se merge la el sunt mai mult o chestie de temperament. Temperamentele însă fac individualitățile." Tocmai temperamental, distanța dintre cei doi era incomensurabilă, chiar dacă lupta pentru autonomia esteticului îi unea, în abstract, sub același steag. După perioada *Convorbirilor critice* niciodată cei doi nu s-au mai manifestat unul față de opera (sau persoana) celuilalt decît polemic. Cu fină ironie și subtilă artă a execuției critice, E. Lovinescu. Recurgînd numai la polemica de cuvinte, la atacurile jignitoare însoțind o nemaivăzută grandomanie, M. Dragomirescu. De multe ori ambii exagerînd, după cum era și firesc, cu bună știință.

Pentru E. Lovinescu excesele lui M. Dragomirescu, în toate direcțiile sînt inacceptabile și pretext perpetuu de

Scanned with OKEN Scanner

usturătoare maliții. Intoleranța este ridiculizată în *Germanofobia culturală* (*Sburătorul*, an. I, nr. 8, 7 iunie 1919). Tot în prima serie a *Sburătorului* era ironizată, pe bună dreptate, și una din revistele în paginile căreia își desfășura propaganda Mihail Dragomirescu — *Românimea culturală* [1]. Antigermană, afișînd un naționalism intemperat, publicația devine repede obiectul ironiei tolerantului E. Lovinescu. (Însemnări informative. „*Românimea culturală*“, *nr. 1—5* și „*Românimea culturală*“, *nr. 7—8*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 2 și 4, din 26 aprilie și 10 mai 1919.)

Egocentrismul neînfrînat, lipsa de logică în argumentare, cultul incompetenței erau ținta necruțătorului sarcasm lovinescian, în aceeași primă serie, odată cu publicarea savurosului articol *D. M. Dragomirescu despre sine însuși* (*Sburătorul*, an. I, nr. 13, 12 iulie 1919).

Mai tîrziu, exagerările „științei literaturii“, didacticismul teoreticianului ei dogmatic, gafele descoperitorului ghinionist de genii sînt toate, în fine, adunate în vederea compunerii unui portret cît mai complet în „figurina“ apărută în *Sburătorul literar* (nr. 38, 3 iunie 1922).

În care totuși E. Lovinescu exagera, nedreptățindu-l în cîteva puncte pe M. Dragomirescu. Bagatelizînd gratuit calitățile reale ale profesorului și esteticianului. Faptul a fost remarcat imediat după publicarea acestei „figurine“, de către Camil Petrescu. Acesta face cîteva observații judicioase asupra meritelor năpăstuitului, aproape de întreaga critică, în epocă, M. Dragomirescu :

---

[1] În afara articolelor patriotarde semnate de M. Dragomirescu (*Spre un nou ideal*, *În contra erudiției germane*, *Crezul nostru*) sau Hildebrand Frollo (*Kultur și cultură*), revista recenzează întîmplător *Lectura pentru toți* (numerele 2 și 3) : „Nota critică cu privire la *Ape adînci* de H. Papadat-Bengescu a lui Eugen Lovinescu de astă dată e justă. Rămîne în domeniul *grațiosului* unde, desigur, în critica noastră e cel mai stăpîn. Scriitoarea de care vorbește nu este însă în *Ape adînci*, ci în marile sale drame încă neprezentate“ — polemizînd, tot sub semnătura lui M. Dragomirescu, iarăși cu E. Lovinescu : *Impresionismul... moral al lui Eugen Lovinescu* (nr. 9, 1 iulie 1919). Lovinescu va replica prin articolul *D. M. Dragomirescu despre sine însuși* (*Sburătorul*, an. I, nr. 13, 12 iulie 1919).

Scanned with OKEN Scanner

„Desigur că nu întotdeauna năvodul d-lui Lovinescu e tot atît de fericit. [Ca în cazul lui Ovid Densusianu.] Iată că, de pildă proporțiile greoaie ale d-lui Mihail Dragomirescu i-au rupt din fire. Fin și precis, directorul *Sburătorului literar* a vorbit despre incapacitatea sistemului critic al d-lui Mihail Dragomirescu de a înregistra «poezia lirică» și a trecut cu ușurință — recunoscîndu-i totuși oarecare importanță — asupra valorii didactice a acestui sistem.

Dar atît cît ne putem da seama din preocupările noastre dăscălești și cele de studii de specialitate, această valoare didactică literară este imensă și greu de găsit, chiar la atîtea lucrări străine de mare reputație. Și numai atît poate și ar justifica părerea că o «figurină» e prea puțin să cuprindă în ea activitatea profesorului de literatură a Universității bucureștene. [...] Chiar din punct de vedere strict științific, valoarea sistemului de critică estetică ni se pare considerabilă [...], o reală contribuție, credem chiar una dintre cele mai sigure contribuții la dezlegarea încă dibuită a unei probleme care depășește cu mult cercul literaturii românești. [...]

Firește d. M. Dragomirescu, care spre fericirea atîtor polemiști se mai cheamă și Mihalache, nu scrie frumos ca d. Fundoianu și nu dansează în jurul chestiunilor ca d. Davidescu, de pildă. Dacă mai adăugăm la aceasta și păcatul — de data asta real și plin de urmări grave — de a fi fost în ultimii 20 de ani protagonistul și stegarul unor formule absurde ca «limba literară» și mai ales pornirea de a-și fi aplicat sistemul critic, chiar aturci cînd lacunele lui dădeau roade surprinzătoare, vom pricepe toata înverșunata și ofensiva rezistență pe care cercurile noastre literare o opun activității d-sale critice.

Probabil însă că, odată perioada chestiunilor personale trecută, sistemul de critică al d-lui M. Dragomirescu, descărcat de ce are superfluu, pus la punct ca terminologie neapărat completat ca să poată circumscrie cît mai de aproape opera de artă și verificat și prin aplicarea în celelalte domenii artistice, va fi racordat cu celelalte ipoteze din istoria esteticii.“ (Revista revistelor.

Scanned with OKEN Scanner

„*Sburătorul literar*“, *nr. 38*, în *Revista vremii*, an. II, nr. 18, 2 iulie 1922.) [1]

În această serie, dealtfel, revista mișună de tot felul de note și însemnări polemice la adresa lui M. Dragomirescu și a Institutului de literatură, a discipolilor săi.

În jurul lui M. Dragomirescu și al sferei sale de influență se desfășoară acum o polemică de mai lungă durată și de oarecare răsunet în epocă, stîrnind și alte intervenții. În cauză e de această dată literatura maiorului Gheorghe Brăescu și în apărarea ei revista angajîndu-se cu toate mijloacele își acoperă încă de la început adversarii de ridicol.

Totul începe cu recenzia culegerii *Cum sunt ei* de Gh. Brăescu, apărută sub semnătura lui Scarlat Struțeanu în *Viitorul* (an. XXV, nr. 4173, 10 februarie 1922). Provenind din tabăra lui M. Dragomirescu, membru de bază al abia înființatului Institut de literatură, Scarlat Struțeanu își construiește întreaga recenzie pe respingerea tuturor frazelor critice favorabile pe care le scrisese E. Lovinescu despre Brăescu prefațîndu-i volumul *Maiorul Boțan* (1921) [2]. E. Lovinescu numise pe Brăescu „cel mai auten-

---

[1] În legătură cu importanța „științei literaturii“ și cu valoarea ei în context european, poate fi consultat foarte interesantul articol al lui Vladimir Streinu, *Mihail Dragomirescu și „critica științifică“* (*Revista de istorie și teorie literară*, tom 17, nr. 3, 1968) unde pe lîngă o foarte atentă analiză a esteticii lui M. Dragomirescu se pomenesc și cîteva din ecourile ei europene: B. Croce (*Lc poesia*), Charles Lalo (*L'Art près de la vie, L'Art loin de la vie*), Max Wehrlie (*Allgemeine Litteraturwissenschaft*), Guy Michaud (*L'Oeuvre et ses techniques*).

[1] Recenzînd în *Ramuri* (an. XV, nr. 12, 15 decembrie 1921) volumul lui Brăescu, G. M. Vlădescu ironizase și el prefața lui E. Lovinescu, „descoperitorul unui alt mare talent rostogolit în prăpăstioasele adîncuri (goale) ale unui I. Barbu oarecare“. El nu era de acord cu ideea lovinesciană de a-l compara pe Brăescu cu Caragiale și Homer, considerînd că un autor trebuie judecat în sine, în limitele stricte ale realității operei sale. În acest sens, autorul *Legii progresului* i se pare a fi un scriitor care *există*. Recenzia, în totalitatea ei, rămîne însă negativă, G. M. Vlădescu făcînd critică literară destul de didactic, după criterii elementare. În numele acestora respinge *Maiorul Boțan* — „de o revoltătoare lipsă de bun-simț fără de care, cu voia d-lui Lovinescu, nu putem concepe o operă de artă“ — și conchide asupra valorii întregului volum: „Încurcîndu-se în descripții inu-

tic urmaș al lui Caragiale și, prin noutatea lumii pe care o zugrăvește, un umorist unic". Tot el afirmase categoric că „viața militară și-a găsit, în sfîrșit, Homerul ironic, după cum mahalaua, mica burghezime, semidoctismul mărunt își găsise un istoric în Caragiale". Același, referindu-se la una dintre cele mai bune schițe din volum, exagerase asupra valorii ei, cu bună știință poate, scriind: „Decît *Legea progresului* n-a scris nimic mai bun autorul *Momentelor*". În fine, multele calități pe care le găsea acestei proze îl îndreptățeau pe E. Lovinescu să conchidă: „Maiorul Brăescu pășește în primul plan al literaturii noastre satirice".

Toate aceste opinii, lui Scarlat Struțeanu i se par neîntemeiate, învîrtiri vane de chei, în ușa neunsă a nemuririi, ca să folosim propriile-i expresii scoase din arsenalul lăcătușeriei. Că nu-i de acord cu E. Lovinescu nu-i nimic. Că asupra volumului se oprește doar în treacăt, *iar* nu e o nenorocire. Are însă ghinionul de a face o confuzie care-l descalifică definitiv. Asistentul universitar al lui M. Dragomirescu, acerbul apărător al „criticii științifice", autor și al unei teze de doctorat despre Caragiale, cade în capcana echivocului frazei lovinesciene referitoare la *Legea progresului* și ajunge, nici mai mult nici mai puțin, decît să i-o atribuie lui Caragiale, împotmolindu-se și în exclamații puerile și evaluări critice hilare: „Stai pe loc, Caragiale! Fii liniștit. Poți rămîne înăuntru [adică, după ușa nemuririi] fiindcă ne-ai dat fiorul epic al luptelor singulare, în care destinul unui neam stă în mușchiul sau viclenia unui singur individ. Ai avut noroc că ai scris *Legea progresului*, una din cele mai puțin bune dintre schițele tale și că e vorba acolo de un colonel și de un caporal, căci altminteri erai pierdut. [...] Singura schiță cu adevărat cazonă a lui Caragiale, *Legea progresului*, deși este inferioară cu mult *Telegramelor* sau *D-lui Goe*, dar prin individualizare a devenit poezie, ceea ce nu a reușit d. Brăescu."

Scarlat Struțeanu devine astfel victima ușoară a sarcasmului lovinescian, care se exercită cu egal succes

---

tile, întrebuințînd o limbă barbară, un stil adesea arogant, o atitudine *imorală*, autorul își compromite începuturile încurajate cu o atît de vinovată nepricepere de d. Lovinescu".

Scanned with OKEN Scanner

și asupra exceselor și gafelor „criticii științifice" : „Iată deci că *Legea progresului* a devenit *poezie prin individualizare*, ceea ce n-a reușit d. Brăescu — deși *Legea progresului* este a d-lui Brăescu și nu a lui Caragiale : adică iată-l pe d. Brăescu combătut cu propria lui operă, considerată ca fiind a lui Caragiale ! E rezultatul miraculos la care ajunge critica științifică. De douăzeci de ani îi caut cu răbdare metodele : lipsa de conștiință literară este, desigur, una dintre ele. Sub aceste auspicii, părerile d-lui Struțeanu asupra d-lui Brăescu nu mai au nici o importanță, fiind de o egală calitate științifică." (Însemnări literare. *Critica științifică*, în *Sburătorul literar*, nr. 23, 18 februarie 1922.)

În loc să se cufunde, după o asemenea gafă, în tăcere, Scarlat Struțeanu răspunde (*Eugenie critică*, în *Viitorul*, an. XIV, nr. 4185, 24 februarie 1922), oferind și cea mai neașteptată și mai neserioasă explicație greșelii sale. O face într-un limbaj polemic inadmisibil, facil și compromițător pentru cel care îl mînuie. Pe scurt, tînărul universitar declară că și-a scris foiletonul „în bătaie de joc", a vrut să facă „o ironie" pe care „criticul călugăr" de la „schitul Sburătorul", „Părintele Evghenie" sau „Pahomie" sau „Loviniade" sau „Eugeniu Loviniade" nu a sesizat-o. Mecanismul acestei așa-zise farse este atît de încîlcit demontat încît impresia generală e de penibilă bîlbîială grotescă. Practicantul „criticii științifice" mai „ironizează" și alte articole ale lui Lovinescu, despre Hortensia Papadat-Bengescu, la fel de agresiv și neinspirat, într-o polemică pentru care nu are decît vocația gafării.

E. Lovinescu tratează însă reaua-credință și impostura acestuia cu bonomie. Părerea asupra omului și a mentalității sale odată formată, îl copleșește cu indulgența sa, strecurîndu-i însă perfid cîte o observație, definindu-i lapidar tipul, discreditîndu-l definitiv : „Vom accepta [...] zîmbind explicațiile d-lui Struțeanu și-l vom ruga pe viitor să fie indulgent cu noi, întrebuințînd anumite semne grafice ale ironiei, pentru a ști că atunci cînd scrie «*Legea progresului* este singura schiță cazonă a lui Caragiale» a vrut să fie ironic. Din aceleași motive nu mai insistăm nici asupra acuzației aduse d-lui Brăescu

Scanned with OKEN Scanner

de a se fi inspirat din cartea *Căpitanul Ramollo* [din primul articol al lui Scarlat Struțeanu]. De i-am obiecta că nici n-a văzut-o, căci ar fi știut altfel că se numește *Colonelul Ramollot*, d. Struțeanu ne-ar răspunde că a fost iarăși ironic. În fața acestei ironii sistematice și conjugate, indicarea grafică a ironiei devine hotărît indispensabilă. Altfel s-ar putea întîmpla autorului neplăcerea de a fi învinuit de cititori, ce nu ocolesc expresia plastică, de cumulul nepermis al prostiei, ignoranței, necinstei și impertinenței. [...] Ne-am permite totuși să constatăm că, în general, acest cumul este foarte natural; ignoranța e, de obicei, o consecință a prostiei, pe care necinstea pofesională vrea s-o mascheze prin poze științifice. Impertinența agresivă trage la urmă cortina peste această întreagă mizerie umană, dezvelită prin gestul brusc al întîmplării. (Însemnări literare. *Un om ironic*, în *Sburătorul literar*, nr. 25, 4 martie 1922.)

Pe Scarlat Struțeanu nimic nu-l mai poate însă opri în delirul său critic, sprijinit de un vocabular ales din cele mai diferite și mai neprevăzute domenii, și mai dă un ultim răspuns, mereu *alături* de obiecțiile lovinesciene, reproșîndu-i criticului, cu aceeași insistență, pomenirea lui Homer în legătură cu literatura lui Brăescu: „Cu mijloacele unui articol de reportaj scris pe colțul mesei, d-l Gheorghe Brăescu a fost suit pe grumazul lui Homer de către inepția unui critic pescuitor de perle literare". (*Impresariatul în critică*, în *Viitorul*, an. XIV, nr. 4197, 10 martie 1922.)

Nedumerirea în legătură cu acea trimitere la Homer mai fusese exprimată și de alți publiciști. Descoperim printre aceștia și pe unul dintre primii colaboratori ai *Sburătorului*, prezent e adevărat într-un unic număr. E vorba de Gib Mihăescu[1], căruia i se publicase acolo

---

[1] E. Lovinescu greșea cînd scria în *Evoluția poeziei e[illegible]* că Gib Mihăescu „și-a publicat prima sa nuvelă în *Sburătorul*". Acesta tipărise mai înainte multe alte bucăți scurte în *Luceafărul*. Amănunte asupra începuturilor literare ale lui Gib Mihăescu se găsesc în foarte documentatul studiu al lui Al. Andriescu, ce însoțește ediția aceluiași de *Opere*, vol. I, Editura Minerva, 1976.

Tot în legătură cu singura colaborare a lui Gib Mihăescu la *Sburătorul*, aflăm o referire în citata corespondență a lui Liviu

Scanned with OKEN Scanner

schița *Soldatul Nistor*[1] (*Sburătorul*, an. I, nr. 21, 6 septembrie 1919.)

După trecerea grăbită pe la revista lui Lovinescu, Gib Mihăescu, care pînă a deveni un mare scriitor face publicistică de tot felul, se ocupă în mai multe rînduri de *Sburătorul*. Odată (*Literatura anului trecut*, în *Voința*, an. I, nr. 113, 14 ianuarie 1921) vorbește despre „ciuntitul *Sburător* al domnului Lovinescu" care „se tîrăște greoi, din ce în ce mai greoi pe pămînt". Altă dată (*Buclucașă treabă-i scrisul!*, în *Gîndirea*, an. I, nr. 14, 15 noiembrie 1921) desființează pe bună dreptate nuvela *Vedenia* de George Cair, apărută în *Sburătorul literar* (nr. 4, 8 octombrie 1921).

Alte două intervenții, dintre care una fragmentată într-un serial, se ocupă de E. Lovinescu, Gh. Brăescu și de polemica amintită cu Scarlat Struțeanu.

În prima notiță (*Descoperitorii de genii*, în *Gazeta Ardealului*, an. II, nr. 54, 12 martie 1922) Gib Mihăescu îl așază pe E. Lovinescu în „secta descoperitorilor de genii", alături de M. Dragomirescu, după ce dintr-o trăsătură îi anulează tot ce scrisese pînă la articolele despre Brăescu, ironizîndu-l pentru „Homerul ironic al vieții noastre de cazarmă". Ironia lui Gib Mihăescu e însă cam silită, deplasată, facilă: „Acum îi mai rămîne [lui E. Lovinescu] să aibă același noroc cu Homerul tribunalelor, Homerul C.F.R., Homerul Soc. de tramvaie, Homerul serviciului barometric etc. Pînă cînd va găsi și pe cel din urmă Homer: autorul cărții intitulate: *Epica întrecere literară între o broască și un șoarece*, carte dedicată d-lor Mihail Dragomirescu și Eugen Lovinescu."

Celălalt articol (*O polemică bucureșteană, I—III*, în *Gazeta Ardealului*, an. II, nr. 55—57, 14—16 martie 1922) e o amuzantă cronică a polemicii E. Lovinescu-Scarlat Struțeanu, cu aceeași neînțelegere a „Homerului ironic", dar și cu satirizarea inclementă a „noului Brandes", a

---

Rebreanu cu E. Lovinescu. E vorba, de această dată, de alegerea unei semnături. „Nuvela *Soldatul Ion* — scrie E. Lovinescu, transcriind greșit titlul schiței — iscălită *Ghiță* Michăescu, cînd se va culege se va pune numai G. Michăescu". (*Post scriptum* la o scrisoare din 12 august 1919.)

[1] Reprodusă în *Opere*, ed. cit., p. 20—27.

„noului Taine de descoperire dragomiresciană" care „nici n-are nevoie să citească pe un autor și-l rade din literatură pe nevăzute, numai dintr-un foileton". Episodul e de natură a-l lămuri pe viitorul romancier „în ce constă această critică literară română, cine o reprezintă și cu ce bagaj de idei".

Paginile lui E. Lovinescu indignaseră și pe năprazznicul M. Dragomirescu, așa încît directorul *Sburătorului* revine [1] cu cîteva explicații asupra apropierii literaturii lui Brăescu de Homer. Explicații de bun-simț, foarte clar exprimate și în cele din urmă convingătoare :

„Întrebuințat în sens comun și nu propriu, «Homerul» nu are decît o legătură extrem de vagă cu Homer, autorul favorit al d-lui M. Dragomirescu și al celorlalți tineri ironici sau spirituali ; legătura e cam tot aceea ce e între «Ciceronele» ce-ți explică tablourile unui muzeu și Marcus Tullius Cicero. Așa fiind, «Homerul» nu

---

[1] După ce, într-un număr anterior îl mai executase o dată pe Scarlat Struțeanu (care în *Viitorul* consuma multă energie în continuare pentru demonstrarea lipsei de valoare a *Legii progresului*), amintindu-l printre denigratorii literaturii lui Brăescu și pe M. Dragomirescu, destul de nestăpînit și gratuit caustic într-o conferință ținută la Universitatea liberă :

„Părerile d-lui Struțeanu asupra *Legii progresului*, asupra lui Brăescu, sau asupra oricărei chestiuni, fie ea și viitoarea eclipsă solară, intră în masa lucrurilor neinteresante. Pe acest teren discuția nu e numai închisă, dar n-a fost niciodată deschisă. Insistența cu care revine mereu la nefericita *Legea progresului* este totuși dovada că obsesia criminalului de a-și revedea locul crimei nu e o legendă.

După atacul de artilerie de calibru mic al d-lui Struțeanu [...], suntem informați, dealtfel foarte vag, că a urmat atacul de artilerie grea al d-lui M. Dragomirescu *ipsissimus*. [...] Directorul Institutului de literatură a desființat pe Brăescu cu obuze de 0,42. Mortul e, firește, deplin sănătos. În marea lui naivitate de om ce nu cunoaște încă moravurile literare, frecîndu-se la ochi a exclamat : «se vede că la noi, cînd se ceartă criticii, se răzbună ca birjarii pe clientul adversarului din fundul trăsurii»." (*Locul crimei*, în *Sburătorul literar*, nr. 28, 25 martie 1922.) Ultima expresie, atribuită lui Brăescu, va reveni sub condeiul criticului peste mulți ani, de data aceasta folosită în una din polemicile lovinesciene iscate de apariția *Istoriei literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu. (Vezi articolul lui E. Lovinescu *Critica prin contradicție principală*, în *Preocupări literare*, an. VII, nr. 4, aprilie 1942.)

Scanned with OKEN Scanner

poate avea decît înțelesul de povestitorul amănunțit și exclusiv al unui complex de evenimente sau al unui aspect de viață, într-un gen literar cu care oarecum se identifică ; în acest sens, nu e întru nimic deosebit de termenul de «istoricul mahalalei» aplicat lui Caragiale. Inexistența diferențierii e cu atît mai evidentă cu cît într-un articol despre Caragiale l-am numit și pe acesta «Homerul mahalalei», după cum îl numise dealtfel, înainte, mi se pare C. Dobrogeanu-Gherea.

Explicația nu se referă, dealtfel, decît la proprietatea unui termen, față de care s-au coalizat indignarea, ironia și spiritul atîtor cunoscători competenți ai lui Homer împotriva... celui ce și-a pierdut cîțiva ani pentru a-l traduce în românește." (Însemnări literare. *Ce e cu Homerul ironic ?*, în *Sburătorul literar*, nr. 29, 1 aprilie 1922.) [1]

E. Lovinescu nu va mai polemiza cu Scarlat Struțeanu în privința literaturii lui Brăescu. Spre sfîrșitul *Sburătorului literar* va mai da o replică unui atac al acestuia [2] publicat de revista *Flacăra*. Numele său în diferite sintagme — „Struțeanu se multiplică" (*Sburătorul*

[1] Urmarea paradoxală a polemicii dintre E. Lovinescu și Scarlat Struțeanu a fost pentru cel de al doilea avantajoasă. Respins în repetate rînduri de la doctorat, și-l ia în cele din urmă, cu M. Dragomirescu, și cu teza despre Caragiale. Întîmplarea stimulează iar maliția lovinesciană : „Acordîndu-i lui Caragiale paternitatea *Legii progresului*, teza d-lui Struțeanu a devenit, deodată, printr-un amabil paradox, acceptabilă. [...] Dovedind identitatea rezultatelor științifice la ambii critici, notițele noastre au reconciliat pe magistru cu discipolul său. În acest chip fericit paradoxal, am contribuit și noi destul de eficace la o carieră și, probabil, la îmbogățirea literaturii române cu o considerabilă operă științifică." *(Unde dai și unde...*, în *Sburătorul literar*, nr. 8, aprilie 1922.)

[2] Scarlat Struțeanu, de această dată într-un limbaj cazon, recenzează cel de al șaptelea volum de *Critice (Critica decorativă*, în *Flacăra*, an. VII, nr. 39, 29 septembrie 1922). Astfel cartea cu pricina devine ultimul „regiment de gardă", „efectivul noului regiment este de 190 pagini", iar E. Lovinescu este numit „Kaiserul criticii românești", ținînd „pasul prusian pe care îl execută cu mîna, nu cu piciorul și nu pe jos ci pe hîrtie", „geniu militar în timp de pace". Tot așa fără umor e scrisă întreaga recenzie, obiecțiile în legătură cu paginile lovinesciene despre Minulescu și Hortensia Papadat-Bengescu apărînd ca puerile, simple șicane de polemică măruntă.

Scanned with OKEN Scanner

literar, nr. 27, 18 martie 1922), de pildă — ca și *Legea progresului* (*Sburătorul literar*, nr. 41, 6 octombrie 1922) va deveni un fel de generic sub care în notițe deosebit de corozive se va sancționa confuzia intelectuală, impostura agresivă, incultura cu pretenții științifice. Polemica însă va avea nu numai un ecou imediat, ci va reveni și mai tîrziu în discuție, sub semnătura altor scriitori [1].

„Noul" *Sburător*, încă din primul număr își „onorează" vechile cunoștințe. *Ritmul vremii*, una din revistele Institutului de literatură, proclama scriitori extraordinari tot felul de nulități sau mediocrități. Acțiunea se petrece sub ochiul încurajator al șefului acestei „școli noi". Revista este compromisă prin numirea „valorilor" pe care le încurajează, iar M. Dragomirescu prezentat în noua postură de șef de școală. Cu vechile păcate însă : „Răposatul poet Nicoleanu credea că are gît de sticlă și, de vreme ce-o credea, trebuia să-l fi și avut : D. Dragomirescu se proclamă șeful unei «școli noi» care a răsturnat curente și scriitori și a întronat pontificatul literar al debonarei sale persoane. Fiindcă o crede, trebuie să fie

---

E. Lovinescu nici nu-l prea ia în serios și-l aduce la adevăratele-i proporții în cîteva rînduri acide :

„În orice țară de cultură, lipsa de probitate literară, de care a fost dovedit d. Struțeanu, l-ar fi eliminat pentru totdeauna din publicistică ; înlăturat de la *Viitorul*, el reapare totuși la *Flacăra*. Procedeele sale științifice îl făceau acum cîteva luni să-mi rezume figura literară la schema unui «călugăr» ; aceleași procedee îi schimbă viziunea mea... în «Kaizerul Wilhelm II» !

Critica științifică evoluează ; în norul lui Polonius vede cînd un șoricel, cînd un elefant.

Ignorînd «legea progresului», numai d. Struțeanu rămîne într-o identitate definitivă." (Însemnări literare. *Tatăl, Fiul și Sfîntul Duh*, în *Sburătorul literar*, nr. 42, 13 octombrie 1922.)

[1] Unul dintre „sburătoriști", I. Peltz, într-un articol de atitudine, se referă la această polemică, socotind-o exemplară pentru felul în care ea a dezvăluit, dintr-o dată, un aspect al vieții literare contemporane : „Evident, succesul d-lui E. Lovinescu n-a fost numai personal și de un interes limitat. El a pus în lumină, poate prea brusc, întreaga filozofie a vremii." (*Între obiectivism și atitudine*, în *Sburătorul literar*, nr. 48, 24 noiembrie 1922.)

Dragoș Protopopescu, colaborator al vechiului *Sburător* și al *Sburătorului literar*, o invocă într-o dispută personală cu Scarlat Struțeanu, pentru a-și compromite adversarul și mai mult. (Vezi *Scrisoare deschisă domnului care glumește*, în *Universul literar* an. XLII, nr. 9, 17 aprilie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

așa. Toți cei ce văd în domnia sa expresia lipsei de emotivitate, a belferismului, a ignoranței (de 20 de ani, după afirmarea d-lui Dragoș Protopopescu, d. Dragomirescu n-ar mai fi citit nici o carte), a platitudinii de cugetare și a incapacității de a face acordul între subiect și predicat — sunt prin urmare niște calomniatori. În realitate, d. Dragomirescu are gît de sticlă, a produs «contracurentul estetic» și cu o reală competență în materie de stil se ocupă de «exema» stilistică a altora." (Revista revistelor. *„Ritmul vremii"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1927.)

Au loc propuneri de premiere la S.S.R. M. Dragomirescu vine cu o listă întreagă din șirul cărora se desprinde și „Corneliu Moldovanu, cel mai mare poet al generației noastre". E. Lovinescu relatează episodul la Aspectele vieții literare și sancționează iar lipsa de măsură a teoreticianului capodoperei. (*S.S.R.*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.)

M. Dragomirescu începe în *Viitorul* seria unor dialoguri a căror idee și practicare îi aparțin în exclusivitate, în care pune să vorbească pe unii din marii noștri scriitori dispăruți, în primul rînd despre opera și activitățile sale. O asemenea nouă descoperire nu scapă lui E. Lovinescu și ea devine pretextul reîntregirii mai vechiului portret. Tableta lovinesciană e o capodoperă de maliție la adresa criticului „capabil de a aduce vești din lumea transcendentă" : „Prin pana sa inspirată, aflăm așadar, preocupările postume ale marilor noștri dispăruți : în Cîmpiile Elizee, pe care d. Dragomirescu le bate în voie, cu toții se întrețin exclusiv de îndeletnicirile literare ale criticului nostru. De cum se văd, Caragiale, Delavrancea, Vlahuță sau Duiliu Zamfirescu se apostrofează în stil elegant : «Al dracului, Mihalache ! Ați auzit ce-a făcut Mihalache ? Bravo Mihalache !» și după aceste interpelări preliminare, fiecare începe să-l preamărească pe erou în una din multiplele sale manifestări. [...] Mihalachismul a pacificat astfel raiul și a înfrățit pe răposați într-o admirație comună ; putem deci spera că forța lui de reconciliațiune se va întinde și asupra celor vii și că, în curînd, vom avea bucuria de a-i simți salu-

Scanned with OKEN Scanner

brele-i binefaceri." (Aspectele vieții literare. *Mihalache*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.)

Pînă la apariția organului de luptă al Institutului de literatură, *Falanga*, M. Dragomirescu îl apostrofează și el pe E. Lovinescu pe unde poate. În primul rînd în *Ritmul vremii*. Aici vorbește o dată (an. II, nr. 4, aprilie 1926) de „curentul Lovinescu", ca alcătuit din descoperirile sale, de „cîrdășia" de la *Sburătorul*, unde se consumă „plăcinta" modernistă. Replica lui Lovinescu de astă dată nu e numai ironică. Ea devine și apărare a membrilor cenaclului său și discutare a unei chestiuni de etică profesională : amestecul în manuscrisele scriitorilor. Metodă practicată abundent, după cum se știe, de M. Dragomirescu : „Acești scriitori, ca și toți colaboratorii *Sburătorului*, nu fac parte din... «curentul Lovinescu», pentru cuvîntul că acest curent nu există decît în temerele d-lui M. Dragomirescu ; ei nu s-au adunat în jurul «plăcintei» (ca să ne exprimăm în termeni eleganți) *Sburătorului*, decît din solidaritatea unei anumite sensibilități estetice. Și pentru a-l liniști pe deplin pe d. Dragomirescu, îi declar cu solemnitate că în lunga mea carieră de critic, n-am schimbat nimănui un singur vers, n-am pus nimănui strofa de la început la urmă și pe cea de la urmă la început și n-am colaborat sub nici o formă cu nimeni. Această formă de activitate rămîne deci în lotul exclusiv al d-lui M. Dragomirescu după cum sunt și Cîmpiile Elizee și multe alte izlazuri literare." (Aspectele vieții literare, *„Curentul... Lovinescu"* !, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926.)

Într-un rînd, E. Lovinescu discută condițiile literaturii actuale (în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926). Celor ce proclamau „criza literaturii", el le opune caricatura euforiei „magnifice" a lui M. Dragomirescu, hiperbolicul manufacturier de genii și creator de capodopere. Se strecoară nedreptăți, ca și în alte rînduri, în această pagină, dar victima se autooferea inocentă scalpelului lovinescian și textul capătă dealtfel o valoare în sine, ca vorbind despre un personaj în afara oricăror determinări, literar, oricînd, posibil : „De cînd nu mai exportăm grîu, avem datoria de a exporta genii ; în materie literară, avem valută forte ; în teatru, de pildă,

Scanned with OKEN Scanner

d. Dragomirescu trage asupra Parisului și a Londrei, fără acoperire dealtfel, cecul Sorbul, la paritatea aurului ; intrată mai recent în «știința literaturii» deviza Victor Eftimiu sufere doar o depreciere minimă de cîteva puncte ; în roman, cecul Sadoveanu și Rebreanu iar în poezie cecul Gregorian și Talaz sunt, de asemenea, la aceeași paritate a aurului, și numai modestia desigur, îl împiedică pe bunul nostru amic de a ne fixa și cota criticei române la bursa valorilor internaționale." (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *Condițiile actuale ale literaturii române,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 4, iunie 1926.)

Numărul al cincilea al *Sburătorului* vine cu o dublă lovitură pentru M. Dragomirescu. Pe prima pagină E. Lovinescu reproduce, sub titlul *Estetica integrală,* un fragment din capitolul privitor la critica lui M. Dragomirescu, extras din cel de al doilea volum al *Istoriei literaturii române contemporane.* Aici denunță E. Lovinescu rezultatele comice la care a ajuns, aplicată strîmt și fanatic, faimoasa „știință a literaturii", cu tot arsenalul ei monstruos de formule, clasificări, principii, termeni, metode etc. Supunînd poezia lui M. Eminescu, *Somnoroase păsărele,* unei analize după toate regulile „esteticii integrale", M. Dragomirescu spune totul despre ea. Ba chiar ceva mai mult, „că poetul a urat «păsărelelor» «noapte bună», că a zis «florilor» «dormi în pace» (ca și cum Eminescu ar fi putut, ca d. Dragomirescu, face greșeli de acord : «Dorm și *florile*-n grădină, / *Dormi* în pace !») și «lebedei», «să-i fie îngerii aproape, somnul dulce», cu alte cuvinte n-a înțeles că : «noapte bună», «dormi în pace», «fie-ți îngerii aproape, somnul dulce» se adresează iubitei și nu păsărelelor, florilor și lebedei (lebăda cu îngerii la căpătîi !) ; că toate tablourile naturii n-au nici o valoare în sine, ci numai valoare de sugestie prin raportare la ființa iubită ; și că tocmai această sugestie este unica valoare de fond a poeziei, pe care de n-ai înțeles-o, nu i-ai înțeles nici sensul estetic."

Demonstrația făcută în acest fel zdrobitor, nu-i mai rămîne lui E. Lovinescu decît să conchidă definitiv : „Cu

Scanned with OKEN Scanner

astfel de rezultate, existența unei estetici integrale nu se poate legitima“ [1].

În același număr, într-o notiță este anunțată apariția [2] revistei *Falanga*. E. Lovinescu citează din articolul *Vrăjmașii noștri* al lui M. Dragomirescu (*Falanga*, an. I, seria II, nr. 1, luni 1 noiembrie 1926. Semnat Radu [illegible]ov) plin de greșeli gramaticale (multe din ele datorate pesemne și tipografiei), și-l persiflează iar: „În realitate, adevăratul dușman al d-lui M. Dragomirescu a fost și va rămîne pururi gramatica română [pe acest teren M. D. nu era prins pentru prima oară pe picior greșit], deoarece într-o singură frază găsim patru greșeli de acord“.

Avînd o revistă acum la dispoziție, în exclusivitate, nu-i lipsit de interes să vedem cam cum ducea lupta M. Dragomirescu — scriind sub diferite pseudonime aproape toată revista — și cîțiva din discipolii săi: Scarlat Struțeanu, N. I. Russu, N. N. Crețu, George Dumitrescu [3] etc.

---

[1] *Universul literar* (nr. 46, 14 noiembrie 1926) sub semnătura lui Perpessicius, are cuvinte bune pentru textul lovinescian: „Cu o logică strînsă și de bonomie periculoasă, E. Lovinescu analizează efectele esteticii integrale a d-lui Mihail Dragomirescu. E un model de satiră critică.“

[2] Înregistrată și de *Universul literar* care se numără și ea chiar din primul număr printre victimele necruțătorului Mihail Dragomirescu. Însemnarea lui Perpessicius e ironică față de un adversar, în fond, comod și inabil: „Am citit revista d-lui Mihail Dragomirescu înviată după 16 ani, la miez de noapte, odată cu duhurile rele, cu acel calm pe care ți-l dă conștiința că te afli în fața unei proiecții. Am recitit deci toate acele argumente pe care le-am tot auzit de la război încoace și dacă nu hotărîm încă să ne înscriem — cum pretinde *Falanga* — printre vrăjmașii literaturii sănătoase pe care ea singură și Institutul de literatură le practică și le proclamă, este pentru că ni se promite o execuție. O așteptăm cu inima ușoară și fericiți să mai putem supraviețui asasinatului.“ (*Ecouri*, în *Universul literar* an. XLII, nr. 44, 1 noiembrie 1926.)

[3] Acesta, unul dintre familiarii Institutului de literatură, făcînd în *Ritmul vremii* (an. III, nr. 1, ianuarie 1927) un „bilanț al revistelor pe 1926“, definește astfel contribuția *Sburătorului*, reducînd-o în fond la unicul aspect al polemicilor cu Mihail Dragomirescu: „*Sburătorul* — anemic ca odinioară *Vieața nouă* — promotor al poeziei «moderniste» cu orice preț, pare a apărea nu dintr-o necesitate imediată și creatoare, ci dintr-un concurs de resentimente personale, dintre care cel mai izbitor — obsesia *Mihail Dragomirescu* — strigă la fiece rînd...“

De la început și pînă la sfîrșit, întregul grup al *Falangei* se așază în inferioritate față de adversarul lor, prin instalarea solidă în terenul pamfletului de cuvinte. Insultele, invectiva directă se adună în adevărate cascade verbale, înșirîndu-se fără nici o altă logică decît aceea a punctuației. E. Lovinescu e numit „nu vede, n-aude, nu greul pămîntului", „un simplu diletant pentru femeile ce se joacă de-a literatura", „criticul-bagatelă", „Rădulescu-Niger al criticii noastre", „imitatorul lui Faguet", „slăbănog intelectual". Critica sa ? „Gongorism", „inepții moderniste", „anticipații grotești", „duioasă prostie și infatuare amuzantă". Cît despre autoritate... „Autoritatea nu se întemeiază nici pe barbă albă sau spină, nici pe cafené de cărți, nici pe fiorituri stilistice, nici pe salcâmi literare de umplutură". (Radu Bucov [M. Dragomirescu] : *Critica și d. E. Lovinescu*, în *Falanga*, an. I, seria II, nr. 12, 29 ianuarie 1927.)

Ce fel de literatură încurajează E. Lovinescu ? „Gloriile moderniste", „nevropatismele lui Baltazar, Aderca, Barbu", „Maieuta literară" a acelorași cărora li se adaugă și Vladimir Streinu. Pe cine audiază și laudă criticul în „salonul sburătorist din str. Cîmpineanu", împreună cu alți „pompilici" ? pe Hortensia Papadat-Bengescu — „Proust-a noastră", un „caz extraordinar de grafomanie vecină cu histeria", „un Rădulescu-Niger [și ea !], însă cu pretenții dantelate, ca și similicriticele d-lui E. Lovinescu". De bunăvoința „criticului-bagatelă" mai profită și Sanda Movilă care și ea „a luat-o de-a binele pe calea scrintelii poetice" și Ticu Archip căreia i se recomandă mai delicat „să rămînă la matematică și să nu mai încurce, ca și d-na P. B., lumea literelor". Cu asemenea limbaj și lipsă de luciditate *Falanga* și maculatura din paginile ei intră foarte firesc în domeniul patologiei literare.

E adevărat că M. Dragomirescu încearcă să dea și niște răspunsuri mai serioase obiecțiilor lui E. Lovinescu. O face într-o serie de articole : *Obiectivitatea neobrăzată*, *Discuții. Asupra esteticii integrale*, *A doua obiectivitate neobrăzată a d-lui Lovinescu* (*Falanga*, an. I, nr.-ele 2, 3, 8 din 8, 15 noiembrie și 20 decembrie 1926). Părăsind repede însă cadrul discuției calme, civilizate, argumentate

și coborînd în regiunile pe care le indică dealtfel și titlurile intervențiilor sale. „Bagatelizatorul — își începe, ilarianta sa definiție, M. Dragomirescu — a tot ce e mare și frumos în literatura noastră, începînd cu Eminescu, Caragiale și Coșbuc și sfîrșind cu George Gregorian. [...] Cel care admiră «gasteropodele» lui I. Barbu, marele poet pe care l-a proclamat la *Sburătorul*, versurile strîmbe și rachitice ale lui Baltazar, muza voită a lui Arghezi și nuvelele perverse ale lui Aderca. [...] Cel care pretinde că spune adevărul și nu crede în adevăr ; cel care ia în deșert numele frumuseții și declară totuși că nu știe ce e aceasta ; cel care vorbește de cărți fără să le citească, de oameni fără să-i cunoască și de poezie fără să o simtă — el și-asumă titlul de istoriograf al literaturii !“ *(A doua obiectivitate...)* [1] Desigur, era mai îndreptățit impulsivul M. Dragomirescu să și-l asume !

E. Lovinescu, după ce-și spusese părerea definitivă asupra „esteticii integrale“ îl mai ironizează pe M. Dragomirescu numai pentru lipsa de logică și pentru greșelile de gramatică. Atunci cînd vrea să-l necăjească mai tare, îi amintește analiza poeziei *Somnoroase păsărele*, într-o rubrică cu titlul generic — ca altădată *Legea progresului* — *Locul crimei* (Aspectele vieții literare, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926). O singură dată îi mai face onoarea unei însemnări mai mari, după ce trecuseră trei luni de la apariția *Falangei* [2]. Se-

---

[1] E. Lovinescu se va ocupa de acest articol al lui M. Dragomirescu, și de altele, mai tîrziu, cînd va da un răspuns general tuturor celor care atacaseră planul *Istoriei literaturii române*. Ne vom referi deci la răspunsul lui E. Lovinescu puțin mai încolo.

[2] *Falanga* intrase, între timp, în penibile polemici și cu alte reviste. *Universul literar* servindu-se de pretextul apariției articolului plin de injurii, *Delatoriile d-lui E. Lovinescu* de M. Dragomirescu *(Falanga,* an. 1, nr. 12, 29 ianuarie 1927), ripostează, sub semnătura redactorului șef, tuturor insultelor pe care „organul de luptă“ i le adusese de la apariție, Perpessicius dîndu-i și un răspuns particular lui M. Dragomirescu :

„Nu ne-am ocupat de *Falanga* decît o singură dată, socotind că o explicație categorică ajungea.

Ne-am ferit să mai amintim de dînsa pentru un motiv foarte simplu : manevrează pe maidane și nu în aria literaturii. Ne-am interzis, deci, acest reportaj. [...] Pentru d-l Radu Bucov, dacă nu ne înșelăm chiar d-l Mihail Dragomirescu, această umilă în-

cundanților lui M. Dragomirescu nu le mai răspunde nimic deoarece „atacurile lor nu au putința vreunei opinii personale, fiind într-o totală dependență față de profesorul lor". Acestuia însă îi consacră cîteva rînduri, ultimele, în care sintetizează toate obiecțiile pe care i le făcuse, în timp, ignorîndu-l de aici încolo, părăsindu-l într-o lume total străină spiritului lovinescian : „Cu brațele încrucișate, declarăm că d. Dragomirescu e invincibil. De treizeci de ani d-sa înfruntă toate intemperiile publicisticii noastre, și deși are încă nesiguranța în privința acordului și se clatină în simpla interpretare a *Somnoroaselor păsărele*, nimic nu-l dezarmează, întrucît pentru d-sa luptă toți marii răposați din Cîmpiile Elizee, ostași postumi ai «esteticii integrale», iar în paginile *Falangei* legiunea pseudonimelor sale. [...] Lupta ar fi inegală : pentru a nu ieși zdrobiți dintr-o încăierare cu forțe superioare, preferăm să-i acordăm d-lui Dragomirescu toate libertățile verbale pe care binevoiește să și le ia, mulțumiți că-și ia numai atîta." (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *„Falanga"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 7, ianuarie 1927.)

În numărul al patrulea al *Sburătorului* (iunie 1926), E. Lovinescu expune planul detaliat al *Istoriei literaturii române contemporane*, din care va publica apoi în revistă și cîteva fragmente. Însoțit de expunerea mai întinsă a principiului diferențierii aplicat literaturii, reluare a unor idei din articolul-program al primului număr. Aducînd și o precizare esențială : „Tot ce am susținut în domeniul cultural și social al *Istoriei civilizației române* își va că-

---

trebare : face parte tot din arsenalul științei literaturii sau al unui misticism care s-a rătăcit iremediabil, și sistemul acesta de delațiuni și de calomnii cu care, de la un timp, vă îndeletniciți ?

Cum puteți afirma, atîta vreme cît sunteți fostul meu profesor de literatură, de la Universitate, o enormitate ca aceasta : că d-l. E. Lovinescu și-a plătit reclama la *Universul literar* ? Dar ați plătit d-voastră vreun ban, fie pentru informațiile cercului Dvs. la *Mișcarea literară*, fie pentru inserarea cărții d-voastră la *Universul literar* ?

Pun numai întrebarea și vă cedez onoarea de a vă găsi un calificativ. Posedați atîtea în rafturile criticii subvenționate a valorosului Dvs. magazin de literatură." (*O „Falangă" de mercenari*, în *Universul literar*, an. XLIII, nr. 6, 6 februarie 1927.)

Scanned with OKEN Scanner

pàta astfel o aplicare literară cu amendările cuvenite însă unor forme spirituale, în care forţele reacţionare sunt mai puternice şi mai legitime prin însăşi natura lor. Scriitorii vor fi, aşadar, judecaţi şi din punctul de vedere al caracterului de sincronism cu dezvoltarea vieţii noastre sociale şi culturale şi cu multiplele întretăieri de curente ideologice, dar şi din punctul de vedere al efortului de diferenţiere faţă de ce a fost înainte, diferenţiere de material de inspiraţie, în sensul evoluţiei preocupărilor momentului istoric, şi de expresie în sensul capacităţii limbii de a se înnoi prin imagine şi figuraţie." *(Istoria literaturii române contemporane,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 4, iunie 1926.)

Dintre reacţiile ostile pe care planul şi apariţia celui de al doilea volum le stîrneşte, E. Lovinescu ia în discuţie şi pe acelea aparţinînd lui M. Dragomirescu *(A doua obiectivitate neobrăzată,* în *Falanga,* nr. 8, 20 decembrie 1926) şi Scarlat Struţeanu *(Evoluţia criticii contemporane sau Critica evolutivă a d-lui E. Lovinescu,* în *Falanga,* nr. 10, 15 ianuarie 1927). Lui M. Dragomirescu, din pamfletul căruia am citat înainte, E. Lovinescu îi dă „cel mai urban răspuns" : „N-are obiect şi vizează afirmaţii inexistente". Îi reaminteşte însă analiza conformă „esteticii integrale" pe care a făcut-o poeziei *Somnoroase păsărele,* mai ales că M. Dragomirescu îl numise detractor al lui Eminescu : „Prin urmare, după ce am bagatelizat pe Caragiale, am făcut plagiator pe Coşbuc, iată că l-am înjosit şi pe Eminescu pentru a-l fi apărat de pretenţia d-lui Dragomirescu de a fi adus îngerii la căpătîiul lebedelor şi de a nu fi cunoscut acordul gramatical !..." (Aspectele vieţii literare. *În jurul „Istoriei literaturii române contemporane",* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 8, februarie 1927.)

Scarlat Struţeanu, pornind de la capitolul al XI-lea al *Evoluţiei...* în care E. Lovinescu, în locul unei autoprezentări, tipărea bibliografia operei sale, îşi propune, imprudent, impulsiv, nepregătit, la fel de neinspirat ca şi în trecut, să scrie el acest capitol. Fatalitatea îl aduce însă mereu la „locul crimei" : „Aşadar în locul lui Caragiale, prostia lui duioasă [a lui E. Lovinescu] a pus pe d-l Brăescu ; în locul lui Eminescu sau alături de el pe d-l C. Baltazar ; iar restul a fost şters pur şi simplu spre a scrie deasupra numele d-nei Hortensia Papadat-Bengescu".

Scanned with OKEN Scanner

E. Lovinescu acordă un spațiu pentru a răspunde acestui specialist în Caragiale, dar își dă seama pînă la urmă că a fost „o mare pierdere de vreme și chiar un fel de întinare" de a se fi oprit „la această mizerie umană".

Și ca să nu pară cumva că în prezentarea disputelor dintre E. Lovinescu și Mihail Dragomirescu am nedreptățit pe ultimul, mai amintim un fapt.

Cîteva luni după dispariția definitivă a *Sburătorului*, Mihail Dragomirescu tipărea în *Ritmul vremii* (an. III, nr. 12, decembrie 1927), traducerea unui articol de-al său, *Literatura română actuală*, apărut, după cum singur indica, mai întîi, în anul 1925, într-o revistă franceză (pesemne în *Revue de l'Université*). Fiind un fel de sinteză asupra literaturii române contemporane, în chip firesc se rezervă un spațiu și prezentării lui E. Lovinescu. Portretul literar pe care i-l trasează Mihail Dragomirescu e făcut numai din perfidie și răutate, minimalizînd, bagatelizînd. E poate cea mai exactă expresie a atitudinii lui M. Dragomirescu față de rivalul său de o viață, lipsită de această dată de obișnuitele injurii : „Doctor de la Sorbona, admirator fără mangini al lui Emile Faguet, Eugen Lovinescu e un scriitor impresionist și grațios, a cărui putere este de a reînnoi stilul și limba analizei literare și psihologice române (cînd nu cade în manierism). Avînd un gust prea restrîns (ceea ce l-a făcut să desconsidere pe marele *Caragiale*) și punînd accentul preferinței pe distincția feminină a stilului (ceea ce l-a făcut să prețuiască manierismul excesiv al d-nei Hortensia Papadat-Bengescu), *Eugen Lovinescu* n-a ajuns încă să distingă literatura propriu-zisă de poezie. Aceasta nu-l împiedică să analizeze cu o mînă de maestru cele mai modeste producții poetice și literare, să le caracterizeze în termenii adecvați, plini de farmec, și să ne inspire un interes extraordinar pentru nimicuri literare. Iată o dovadă că poți să fii un excelent scriitor și, în același timp, un rău critic."

Odată imaginea fixată, întemeietorul „științei literaturii" anulează în cîteva cuvinte acțiunea lui E. Lovinescu și a *Sburătorului* într-una din direcțiile ei fundamentale : „Cît despre cei zece sau cincisprezece poeți, al căror talent l-a remarcat în ultimul timp, nimeni nu-și bate capul cu ei".

Scanned with OKEN Scanner

Avînd toate motivele și o bază reală pentru a acționa în același sens, în numele acelorași credințe, E. Lovinescu și Mihail Dragomirescu ilustrează cum nu se poate mai bine confruntarea dintre temperament și rațiune.

În același cîmp, al posterității junimiste se înscrie și polemica, de mai mici proporții, mai puțin însemnată, cu revista *Convorbiri literare*.

Colaborator, numai din „entuziasm literar", timp de patru ani (1910—1914) al revistei ieșene și frecventator intermitent al ședințelor de vineri, ce continuau debil o glorioasă tradiție, avînd o revistă și un cenaclu proprii, E. Lovinescu nu ezită să-și exprime dezacordul față de literatura pe care, de multă vreme, o tipărea *Convorbirile*, care „încetase de a mai fi *literare*, transformîndu-se într-un magazin de materii varii, istorice mai ales, cu o literatură întîmplătoare cele mai adese și, ca tot ce e întîmplător, fără valoare..." *(Memorii*, I, ed. cit., p. 184.)

Ca în multe alte împrejurări *Convorbiri literare* deschisese ostilitățile, interpretînd cu rea voință programul din primul număr al *Sburătorului*, în care autorul (Fl. D. [Gheorghe Lazăr]) respectivei note din *Convorbiri*... vede doar o „mărturisire autobiografică" : „E veșnicul basm al personalității care se frămîntă un șir de ani în chinurile căutării unui conținut propriu. A-l fi găsit nu e însă totul. Mai trebuie ca dezvoltarea individuală să împlînte în drumul ei pe drumul explorat uneori cu jertfe de sînge, *pietrele milenare* ce vor sluji altora ca mijloc de a se orienta." (Cronica literară și științifică. *Reviste. „Sburătorul", revistă literară, artistică și culturală. Anul I, nr. 1 din 19 aprilie*, în *Convorbiri literare*, an. LI, nr. 3, martie 1919.) După aceste indicații atît de confuze, temerarul recenzent dezaprobă intenția lovinesciană tocmai în ceea ce se va dovedi ea mai lăudabilă : „Iată pentru ce, la apariția *Sburătorului* ne întrebăm dacă revista, care a izbutit să adune în jurul său o atît de numeroasă falangă de colaboratori, se va simți datoare să arunce *lestul* unor îndrumări pozitive în sufletul așa de zbuciumat al tinerimei noastre de azi".

Față de prima serie a *Sburătorului* cam la atît se reduce atitudinea fostei reviste ieșene (o însemnare mai

neutră mai apare în nr.-ele 4—5, aprilie-mai 1919). Odată cu seria a doua, *Convorbirile...* va începe tot prin a ironiza, și de această dată, cu aceleași mijloace precare, programul *Sburătorului literar*, îndeosebi rîndurile bune de acolo despre Ion Barbu și Camil Petrescu : „D-l. M. Dragomirescu trebuie să fie gelos de formulele noului descoperitor de talente". Neînțelegînd sensul „figurinei" dedicate lui Radu Cosmin (*Sburătorul literar*, nr. 4, 8 octombrie 1921), autorul respectivei notițe, ascuns sub inițialele E.I.V. (Eugen Ciuchi, în fapt), se pierde în ieftinătăți la adresa directorului *Sburătorului* : „D-l E. Lovinescu este în plină evoluție a spiritului critic al domniei sale. Acum îl preocupă *figurinele*. Astfel, cu o remarcabilă competență se ocupă de cunoscutul bard Radu Cosmin și de data aceasta ai impresia că s-au întîlnit două spirite «congeniale»". (C r o n i c a, *Reviste*. „*Sburătorul literar*" 1, 2, 3 și 4, în *Convorbiri literare*, an. LIII, nr. 9, septembrie 1921.)

E. Lovinescu dă un răspuns prin două notițe inserate la Î n s e m n ă r i în nr. 8 (5 noiembrie 1921). Citează un catren al respectivului E.I.V. și-l comentează adecvat : „Cu talentul poetic se unește și competința critică, deoarece E.I.V. se ocupă cu severitate de revista noastră". Se referă apoi la revistă, la directorul ei (pe care-l va imortaliza și într-o excelentă „figurină") și la poetul oficial al *Convorbirilor*, ridicolul maestru Ciuchi :

„Nu e tînăr refuzat de la *Sburătorul* care să nu se prevaleze cu o colaborație poetică la *Convorbiri literare*. Nu putem deci discuta cu coșul redacției noastre. Ne-ar mai rămîne doar calea unei discuțiuni cu directorul acelei reviste, dar după vechea tradiție convorbiristă, d. S. Mehedinți nu-și citește probabil propria lui revistă și nu e răspunzător de mărunții ei cronicari. În aceste condiții închidem diferendul, înainte de a-l fi deschis.

Nu vrem să riscăm dezastrul unei discuții, de pildă, cu maestrul Ciuchi."

Convorbirile nu se lasă. O face însă cu aceeași neîndemînare, printr-o epigramă a catastrofalului maestru Ciuchi, care mai are și nesansa unei greșeli de tipar (nr.-ele 10—11, octombrie-noiembrie, 1921). Un asemenea prilej nu poate fi scăpat. E. Lovinescu reproduce ca-

Scanned with OKEN Scanner

trenul respectiv, care dealtfel i se adresa lui, ca pe „un model al genului" : *„Unui... critic (de la «Zburător»)* : Nu-i nicidecum ușor să știi / Ce limbă e la dobitoace, / Dar după ce-am văzut cum *scriu* / Cam înțeleg ce grai le place". Apoi conchide fără menajamente : „Reproducerea e textuală. Tiparul își are răzbunările lui pentru acei ce-l necinstesc." *(Sburătorul literar,* nr. 20, ianuarie 1922.)

În fine, ocupîndu-se de S. Mehedinți într-o „figurină" (nr. 40, 17 iunie 1922), E. Lovinescu nu uită nici revista acestuia fixîndu-i în același număr în cîteva rînduri situația, la Însemnări literare : „O revistă nu poate publica numai literatură bună ; suntem deprinși cu legile aspre ce cîrmuiesc orice redacție. Dar faptul de a publica cu predilecție și preferință numai platitudini literare ne dovedește dezorientarea cumplită în materie estetică a *Convorbirilor.*" Dă cîteva mostre „poetice" și conchide, de data asta neiertător : „O astfel de literatură este ofensatoare pentru faza actuală a evoluției noastre".

Apariția „noului" *Sburător* coincide cu schimbarea conducerii agonicei reviste [1]. Ultim prilej [2] de maliție pentru E. Lovinescu și moment memorabil de exprimare răspicată a concepției lovinesciene, de reală modernitate, în privința condiției și rolului unei reviste literare : „Calvarul *Convorbirilor literare* nu s-a sfîrșit însă nici cu retragerea d-lui S. Mehedinți în sînul preocupărilor sale didactice : incompetența lui gravă a fost înlocuită

---

[1] Între timp revista (nr.-ele 1,2/1925) adăpostise absurdele atacuri ale lui I. C. Filitti la adresa primului volum din *Istoria civilizației române moderne,* cărora E. Lovinescu le va răspunde în cel de-al treilea volum al lucrării sale.

[2] Pentru atitudinea ulterioară a revistei *Convorbiri literare* față de E. Lovinescu și cercul Sburătorul, dovezi concludente în spiritul celor citate mai sus, cîștigînd, spre sfîrșit, doar în agresivitate, se găsesc în următoarele însemnări și articole : *E. Lovinescu, „Memorii"* de Al. Bilciurescu (nr. 12, decembrie 1930), *Curcubee și florete* de Radu Gyr (nr.-ele 9—12, 1935), *Eminescul d-lui Lovinescu. E. Lovinescu : „Mite", Eminescul sărmanului Lovinescu, Profanarea și proslăvirea lui Eminescu. 1. E. Lovinescu : „Bălăuca", „Mite" ; 2. Cezar Petrescu : „Luceafărul", „Nirvana"* de Al. Tzigara-Samurcaș (nr.-ele 11—12/1934, 1—2/1935, 1—3/1936) și *„Eneida" în versiunea lui E. Lovinescu* de Eugen Ciuchi (nr.-ele 11—12/1938).

Scanned with OKEN Scanner

cu incompetența zimbitoare a d-lui Al. Tzigara-Samurcaș. Ce legătură putea fi între acest cunoscător de ouă vopsite și literatură, este încă o problemă fără soluție. Și pentru d. Tzigara-Samurcaș ca și pentru tenebrosul d. Mehedinți o poezie rămîne tot un zgomot inoportun ca un geam spart sau o salvă de artificii într-o sală de bal. Situația *Convorbirilor* nu s-a schimbat cu nimic ; sub raportul literar ea continuă a fi inexistentă. Și va fi mereu așa pînă ce conducătorii vor înțelege că o revistă adevărată nu e o juxtapunere de material eterogen, oricare ar fi fost el, ci o masă omogenă, organizată prin prestigiul și competența unui singur animator. La conducerea revistelor literare n-au ce căuta istoricii, geografii sau colecționarii cusuturilor naționale, ci critici cu un ideal estetic determinat, cu experiență și competență literară și, mai presus de toate, cu simțul contemporaneității : a imita pe răposați înseamnă a ignora elementul esențial al personalității lor, adică simțul pururi prezent al viabilului." (Revista revistelor. *„Convorbiri literare"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.)

Sînt rînduri sub semnul cărora poate fi oricînd pusă acțiunea revistei *Sburătorul*, în ceea ce a avut ea mai pozitiv și mai durabil.

7. Pentru a vedea cum știa să-și apere E. Lovinescu descoperirile, uneori chiar exagerînd sau nedreptățind cu bună știință, ne vom opri la o altă polemică desfășurată în paginile *Sburătorului literar*, semnificativă și pentru slăbiciunile (apărînd și ele uneori în focul disputei) directorului revistei. Mărul discordiei în acest caz este Emil Dorian, pe drept cuvînt cea mai contestată dintre anticipațiile lovinesciene. E. Lovinescu l-a apărat însă cu îndîrjire, poate nu atît pentru valoarea în sine a poeziei aceluia — în fond minoră și artificială —, ci pentru că trebuia să-l opună unuia dintre inamicii săi de la *Ideea europeană*, Emanoil Bucuța.

După o notă negatoare a lui M. Iorgulescu (Însemnări literare. *Ginecrație*, în *Sburătorul literar*, nr. 2,

25 septembrie 1921), revista se ocupă cîtva timp consecvent de *Ideea europeană* și de Em. Bucuța — autor anonim al unor note critice la adresa *Sburătorului* — sub semnătura lui E. Lovinescu de această dată. O face prin diverse mijloace. Mai întîi într-o „figurină" a lui Em. Bucuța, criticul literar. Textul lovinescian devine pretextul unui studiu de fiziologie și psihologie literară, avînd drept obiect pe criticul sectar și intolerant. Verdictele rostite asupra incapacității, lipsei de înzestrare și de autoritate ale noului său adversar nu au, de data asta, numai ironie, ci sînt la limita maliției pure : „Asimilîndu-și micile procedee stilistice ale d-lui N. Iorga, care permit oricui să scrie despre orice de la o distanță ce exclude principial interesul multilateral, d. Em. Bucuța este expresia sectarismului mărunt și a bagatelei critice. Intoleranța nu e acceptabilă decît cînd are îndărătul ei activitatea pozitivă, talentul, autoritatea morală — și mai ales viziunea energică a unei noi deveniri. Redusă însă la măsuri portative de armă de buzunar cu care asprimea criticului apără amărăciunea poetului mediocru și fără vreo justificare superioară, ea e una din cele mai insuportabile atitudini literare." (F i g u r i n e. *Em. Bucuța,* în *Sburătorul literar,* nr. 5, 15 octombrie 1921.)

În același număr, în legătură cu amintitul anunț ce vestea cu „bunăvoința-i" cunoscută apariția *Sburătorului literar,* E. Lovinescu își exprimă și convingerea că „europenii acestei reviste sunt mai mult peninsulari". (Î n s e m n ă r i l i t e r a r e. *„Ideea europeană."*)

Cei de la *Ideea europeană* se mai ocupaseră și cu alte ocazii de E. Lovinescu. Tot în niște sarbede însemnări. Scrise pesemne tot de Em. Bucuța. Una despre *Critice,* vol. III (ediția a II-a) : „Mult aparat pentru puțină ispravă, recorduri de simplitate cochetă și atîta oboseală și bătrînețe". (R e v i s t a s ă p t ă m î n a l ă, în *Ideea europeană,* 18—25 iulie 1920.) Alta plină de „amabilități" la adresa romanului *Lulu,* în legătură cu care se observau „oarecare elemente autobiografice, absență de orizont sufletesc sau, social, banalități de analiză și prețiozitate, o carte de obosit pentru obosiți". (R e v i s t a s ă p t ă m î n a l ă, în nr. din 19—26 decembrie 1920.)

Scanned with OKEN Scanner

Răspunsul la „figurina" lui E. Lovinescu este concretizat de această dată în insulta pură, dînd această explicație rizibilă tonului însemnărilor de pînă atunci despre *Sburătorul* și despre E. Lovinescu: „Nu putem suferi intelectualismul descărnat și sterp de acolo, găunoșia înfumurată, absența de bărbăție, tînjeala somnoroasă și literaturizantă, scrisul de melc rece, gras, încet și trebuind neapărat — ca să se realizeze și așa — să-și pună coarne". (Însemnări. *Răspuns lui Lovinescu,* în *Ideea europeană,* 23—30 octombrie 1921. Semnat I.E.)

E. Lovinescu nu-i oferă numai satisfacția măruntă a unei replici scurte. O dă și pe aceasta, dar o însoțește de un articol întreg, de data asta, despre *poetul* Em. Bucuța : *Reversibilitate* (în *Sburătorul literar,* nr. 9, 12 noiembrie 1921), pe care îl anulează — nu întotdeauna cu dreptate, dar în această polemică mijloacele nu mai contau — prin citarea unor versuri compromițătoare, punctînd comentarii critice, simulînd atitudinea serioasă, obiectivitatea și chiar bunăvoința. Articolul e o capodoperă, chiar dacă prin concluziile sale nedreptățea poezia lui Em. Bucuța, nu lipsită de calități [1]. Celălalt răspuns, pe care notița din *Ideea europeană* îl merita cu prisosință, vine strivitor, cu durități de limbaj surprinzătoare sub semnătura lui E. Lovinescu, dar pe care acesta știe să le rostească cu aceeași demnitate superioară :

„Iscălindu-și notițele critice «Ideea europeană», d. Em. Bucuța are asupra contemporanilor săi redutabila superioritate a semnăturii. Nu știm dacă relațiile lui cu Europa trec dincolo de limita unor studii neisprăvite. [...]

Voi accepta deci cu resemnare aprecierile d-lui Bucuța asupra intelectualismului meu «descărnat» și a stilului «gras». Problema cărnii îl obsedează de mult ; numindu-se Popescu, și-a luat pseudonimul de Bucuță, care, deși diminutiv, nu e totuși de post. Iar dacă stilul meu are «mersul încet al melcului», recunosc bucuros că nu oricine se poate întrece cu agilitatea de picior a d-lui Bucuța.

Acum trei ani, la apariția *Sburătorului,* am primit vizita unui domn ce-mi aducea un considerabil manuscris

[1] Fiind foarte apreciată, între alții, și de Ion Barbu.

poetic al d-lui Bucuța. Nepublicîndu-i-l, disting în glasul criticului european suspinul poetului înăbușit în coșul redacțional." (Însemnări literare. *Em. Bucuța*, în *Sburătorul literar*, nr. 9, 12 noiembrie 1921.)

Ideea europeană are inspirația nefericită a unui alt răspuns. Fără a schimba însă nici tonul, nici atitudinea, invocînd pe acest teren al polemicii joase și pe vechii inamici ai criticului, la fel de „europeni" în vocabular, de la *Însemnări literare*: „Directorul *Sburătorului* își uită deodată că e doctor în litere de la Paris, că a trecut prin Atica cea cu vestită sare și că la București face școală ca arbitru al criticii lucide, placide, gracile și umane. Și, cu toți dinții, în văzul lumii, se dă de-a dreptul la om."

După ce neagă a fi trimis vreun manuscris *Sburătorului*, Em. Bucuța se risipește iar în gingășii verbale: „El să fie directorul *Sburătorului*, un fel de Suzană în baie față de orice indiscreție și distonare? Polemistul cu sare atică în blazon, acest poposit lîngă bolovanul băștinaș de sare vînătă, cu limba solzoasă a Joianei? Să fie el criticul lucid, placid, gracil și uman?" (Însemnări, în *Ideea europeană*, 20—27 noiembrie 1921.)

E. Lovinescu îi mai face adversarului său doar hatîrul unui scurt răspuns: „Din acest răspuns reținem doar protestul indignat al d-lui Bucuță împotriva afirmației mele că în coșul redacției *Sburătorului* se află manuscrisele domniei-sale. Făcînd sondagiile necesare, am dovedit ceea ce știam de mult: d. Bucuță era predestinat de a fi la fundamente; coșul redacției noastre se razimă pe autoritatea operei sale poetice. Și pentru că e vorba de fapte și nu de păreri și ca să nu exercitez nici o presiune asupra viitoarelor «idei europene» relativ la valoarea mea literară, țin la dispoziția d-lui Em. Bucuță manuscriptul său nepublicat de acum trei ani și deci nepublicabil." (Însemnări literare, în *Sburătorul literar*, nr. 13, 10 decembrie 1921.)

De aici încolo îl va atinge în treacăt sau indirect promovînd, opunîndu-i literatura de inspirație infantilă (în care Em. Bucuța era fără îndoială un precursor mai talentat totuși) a lui Emil Dorian. Și aceasta chiar din numărul următor: „Cu toată rezerva pe care ne-o impunem față de literatura publicată în propriile noastre coloane,

Scanned with OKEN Scanner

debutul d-lui Emil Dorian nu poate trece fără a fi salutat cu o adîncă satisfacție. D. Dorian păşeşte la lumină cu o maturitate de simțire și de realizare atît de definitive încît s-ar putea spune că-și creează un gen (*Cîntecele de leagăn* ale d-lui Bucuța fiind niște încercări numai în parte izbutite) și îl epuizează prin atingerea perfecției. Copilul pînă la vîrsta de un an și-a găsit, în sfîrșit, un poet ; și cum la această vîrstă viața se reduce numai la fiziologie, era fatal ca poetul să fie un doctor. Mișcările copilului au nimerit în d. Dorian nu numai un observator minuțios dar și o sensibilitate de părinte remarcabilă, ce se realizează în imagini de o grație, frăgezime și uneori ingeniozitate fără echivalent." (Însemnări literare. *Emil Dorian,* în *Sburătorul literar,* nr. 14, 17 decembrie 1921.) Și apoi în *Anticipația* din nr. 26 (11 martie 1922).

Critica poeziei lui Em. Bucuța și exagerarea importanței lui Emil Dorian treziseră însă cîteva proteste. Unele venind chiar din partea unor „sburătoriști". E cazul lui Felix Aderca. Acesta semna, cu pseudonimul I. Laurențiu, rubrica Săptămîna literară în ziarul *Izbînda.* După *Reversibilitate,* recenzînd *Sburătorul literar,* Aderca socotește analiza lui E. Lovinescu „parțială" dîndu-i dreptate lui Em. Bucuța : „De cînd lumea poeții au avut totdeauna dreptate împotriva criticilor. E și tragedia d-lui Lovinescu..." (*Izbînda,* 14 noiembrie 1921.) Peste puțin timp, prezentînd numerele 14 și 15 ale *Sburătorului literar* se declară a nu fi deloc de acord cu directorul revistei, în privința lui Emil Dorian. O face însă discutînd fără umor și pierzîndu-se în facilități ca atunci cînd se întreabă : „Să nu merite oare d. Emil Dorian [...] nici un studiu măcar ? Să nu mai fie pe pămîntul acesta nici o dreptate ? Voim să credem că de această opinie e și colegul nostru Gh. Rotică." (*Izbînda,* 19 decembrie 1921.) Sau cînd încearcă să-l descurajeze pe autorul *Cîntecelor pentru Lelioara :* „În ce privește pe d. Emil Dorian, bănuim că dacă e om de gust nu va fi crezînd ca d. E. Lovinescu că versurile sale pentru Lelișoara «epuizează un gen literar prin perfecție»." (*Izbînda,* 26 decembrie 1921.)

Cronicarul dramatic de la *Epoca,* Mircea Ștefănescu, și recenzent sub inițiale al revistelor vremii, intrase și el de cîtva timp în corul acelora care atacau *Sburătorul lite-*

Scanned with OKEN Scanner

rar. Intervine deci în grabă și foarte vulnerabil și în discutarea poeziei lui Emil Dorian : „În nr. 14, d. Emil Dorian continuă să ne obosească cu *Cîntecele pentru Lelioara*. D-sa e lipsit de orice intuiție artistică atunci cînd crede că un motiv banal — care a putut să prindă *într-o poezie* — poate fi prelungit la infinit. [...] În sfîrșit d. E. Lovinescu găsește *un poet* în d. Emil Dorian... cu toate că găsise în Coșbuc un plagiator. D-sa îl numește un poet doctor ; subsemnatul își rezervă dreptul să-l numească un poet al buricului." (Răsfoind revistele. *„Sburătorul literar", nr. 13 și 14*, în *Epoca*, 25 decembrie 1921.)

E. Lovinescu răspunde lui Felix Aderca și lui Mircea Ștefănescu, în același timp. Primului, cu deferență, dar dîndu-i și o lecție de ironie. Avertizîndu-și și noua „descoperire" asupra servituților și loviturilor pe care i le rezerva viața literară : „Cunoaștem amorurile literare ale d-lui F. Aderca, și le admitem în bloc, deoarece socotim lumea sentimentelor ca irațională. [...] Îi înțelegem amorurile — dar îi înțelegem și durerile. Nu e rînd din scrisul d-lui Aderca din care să nu-i auzim suspinul sufletului. Fie sigur că ne aplecăm asupra lui cu umanitate si reculegere. Și ca o dovadă supremă de înțelegere, acceptăm ironia și chiar agresiunea d-lui F. Aderca cu egalitate fără ripostă. Sper că și d. Emil Dorian va ajunge la aceeași resemnare înțelegătoare și, intrînd în literatură, îi va accepta datinile dictate de un foarte simplu joc psihologic." (Însemnări literare, în *Sburătorul literar*, nr. 17, 7 ianuarie 1922.)

Celălalt preopinent este sancționat pentru incompetență. Amintind că în discuția asupra cortinei Teatrului Național se amestecaseră tot felul de neaveniți și că numai cei de meserie nu și-au spus cuvîntul, E. Lovinescu alege exemplul lui Mircea Ștefănescu pentru a arăta că literatura oferă cîmpul cel mai favorabil pentru toate incompetențele : „Viața literară ne-a deprins și cu necuviința și cu orice atitudine sufletească față de artă. Voiam numai, ca printr-un simplu exemplu anodin, cules și nu ales din atîtea altele, să arătăm că ceea ce se întîmplă în pictură numai la zile mari în literatură e un fenomen cotidian, căruia nu i se cuvine nici mirare, nici indignare, nici măcar dispreț." (Însemnări li-

Scanned with OKEN Scanner

terare. *De la cortină la literatură*, în *Sburătorul literar*, nr. 17, 7 ianuarie 1922.)

Mircea Ştefănescu, pe care peste cîţiva ani buletinele cercului Sburătorul îl vor înregistra printre frecventatori şi lectori, recenzează mult mai indulgent numărul în care îi răspunsese E. Lovinescu, nu fără a face o precizare superfluă şi inabilă : „Satisfacţia pe care mi-o dă primul număr *bun* al *Sburătorului literar* nu se datoreşte faptului că un recenzor minor, ocazional şi anonim mi-a declinat competenţa de a-i aprecia talentul. Îi respect anonimatul, inspirat de acelaşi sentiment de respect pe care recenzentul neiscălit l-a dovedit faţă de numele părintesc." (Răsfoind revistele. *„Sburătorul literar" no. 17*, în *Epoca*, 12 ianuarie 1922.) Adevăratul răspuns, caracteristic, Mircea Ştefănescu îl va da peste aproape două luni cînd, criticînd trivial *Apocalipsul* din romanul *Balaurul* de Hortensia Papadat-Bengescu, se va adresa batjocoritor, fără pic de umor, susţinătorului marii romanciere : „Întocmai ca şi confratele său plastic Pygmalion, şi-a luat dalta din cui şi dînd la o parte tărîţele banalităţii de pe capul marmorean al d-nei Hortensia Papadat-Bengescu etc. şi-a suflat odată puternica opinie în ochii inerţi ai statuii dîndu-i viaţă, farmec, sensibilitate feminină, creaţiune, geniu". (Răsfoind revistele. *Din creaţiunile d-lui Lovinescu*, în *Epoca*, 22 martie 1922.)

E. Lovinescu va atenua mult, mai tîrziu, entuziasmul său critic pentru poezia lui Emil Dorian. În viaţa revistei însă, acest moment polemic nu numai prin spaţiul pe care îl ocupă, dar şi prin semnificaţiile pe care am încercat să le evidenţiem, ocupă un loc aparte.

8. O retrospectivă destul de obiectivă a raporturilor dintre E. Lovinescu, G. Ibrăileanu şi *Viaţa românească* pînă la apariţia *Sburătorului* îi aparţine lui E. Lovinescu însuşi şi ea se află în primul volum de *Memorii* (ed. cit., p. 165—171). Despre relaţiile cu *Însemnări literare*, cînd G. Ibrăileanu, în polemică, e inexistent, am vorbit în altă parte. Odată cu reapariţia *Vieţii româneşti* ne-am fi aş-

Scanned with OKEN Scanner

teptat ca revista ieșeană măcar să înregistreze existența *Sburătorului* care în acel moment era cea mai importantă publicație literară. Dar *Viața românească* păstrează o „tăcere tactică", după cum o va numi E. Lovinescu. [1]

Pe de altă parte *Sburătorul literar* se ocupă doar în puține rînduri de revista ieșeană. O dată, prezentînd-o, în general favorabil, venind și cu o precizare în privința modernismului, pretextul fiind articolul lui Paul Zarifopol, *Arta literară și simplă literatură*: „Moderniștii tuturor artelor s-ar putea să ajungă și ei la clasicism. Nu înțelegem prin aceasta numaidecît forma veche care păcătuiește prin aceea că nu mai are un fond adecvat, ci forma cristalizată, definitivă, perfectă deci, în care va curge sufletul cel nou și care cu siguranță că va ieși din dibuirile prezentului." (Însemnări literare. *„Viața românească", august 1921*, în *Sburătorul literar*, nr. 3, 1 octombrie 1921.)

O altă notiță (Însemnări literare. *„Viața românească", No. 3*, în *Sburătorul literar*, nr. 36, 20 mai 1922) criticînd literatura din paginile *Vieții românești* pentru că „respiră o atmosferă postumă", remarcă în treacăt și obstinarea revistei ieșene de a recenza în primul rînd publicații străine, trădîndu-și în fond chiar titlul.

Apare primul volum din *Istoria civilizației române moderne* [2] și asupra lui E. Lovinescu se năpustesc realmente *Viața românească* și revistele-satelit, dintre care se deta-

---

[1] „Cred că în întreaga colecție a *Vieții românești* nu se va găsi pomenit niciodată numele de *Sburătorul*, cu tot numărul de ani al apariției lui — ceea ce pentru o revistă, trăind din actualitate, ar putea părea curios ; cele zece volume de *Critice* nu sunt nici anunțate la bibliografie ; scriitorii, unii de primă ordine, apăruți la *Sburătorul*, nu sunt nici ei anunțați, iar cînd vreunul a debutat la *Viața românească*, de îndată ce și-a continuat activitatea la *Sburătorul* a fost ignorat sau declarat într-o vădită scădere de talent. (*Memorii*, I, ed. cit., p. 172.)

[2] De vreme ce obiectul cercetării noastre e cu totul altul, trimitem pe cititorul interesat de polemicile iscate în jurul *Istoriei civilizației române moderne* la următoarele lucrări : *Poporanismul și „Viața românească"* (1961) de D. Micu, *Poporanismul* (1972) de Z. Ornea și studiul introductiv al aceluiași la Eugen Lovinescu, *Istoria civilizației române moderne* (1972).

Scanned with OKEN Scanner

șează, prin ostilitate și violență, *Lumea*, unde directiva și inițiativele erau ale vechiului rival, G. Topîrceanu [1].

Nici în timpul „noului" *Sburător*, *Viața românească* nu se angajează în polemici directe, deși de data aceasta avea motive concrete, precise să o facă. Pentru că, în ultima serie, revista lui E. Lovinescu face loc în coloanele ei unor însemnări polemice pe teme vechi, unele îndreptățite, altele mai puțin, interesante puneri la punct uneori, simple șicane alteori.

Ca o prelungire, ecou tardiv al discuțiilor purtate în jurul *Istoriei civilizației române moderne*, apare nota lui E. Lovinescu, *„Viața românească" și „Istoria civilizației*

---

[1] Acesta intervine și el în problema „civilizației române moderne" (*Între critici* și *Post festum*, în *Lumea*, an. I, nr. 13 și 27, 1 februarie și 17 mai 1925) consacrîndu-i lui E. Lovinescu, în cele din urmă, o pagină pamfletară, nedreaptă, trivială pe alocuri, din care reproducem numai pentru a demonstra consecvența unei atitudini, demnă de o cauză mai bună :

„D-l Eugeniu Lovinescu... Nu surîdeți, vă rog. Avem în adevăr cu d. Lovinescu o veche și nenorocită răfuială. Și pe deasupra ne găsim sub imperativul unui legămînt solemn, unui cuvînt dat. Ca să nu-mi suspectați pe nedrept buna-credință, mă voi mărgini așadar la o simplă înșirare de fapte.

[...] Toți scriitorii de la alte reviste sau cît timp au făcut parte din alte cercuri literare, au fost depreciați ori n-au existat deloc pentru acest critic «vigilent», în plină activitate cotidian informativă.

Să vedem acum cine e scriitor mare [...], după competența d-lui Lovinescu. În primul rang a fost, natural, amicul d-sale Victor Eftimiu care era pe vremuri un fel de Goethe shakespearean ; apoi Camil Baltazar care este și azi cel mai mare poet modernist (Demostene Botez și Philippide sînt cei mai slabi) ; d. Gh. Brăescu (un real talent umoristic) care fiindcă e din întîmplare «de-ai noștri» este egal, ba chiar superior lui Caragiale. Etc. Puneți într-o listă numele scriitorilor elogiați de d. Lovinescu și în alta numele celor depreciați sau trecuți sub tăcere de d-sa. O să vă minunați cum a fost în stare acest Lemaître incurabil s-o nimerească întodeauna exact de-a-ndoaselea, ca Păcală. Dacă d. Eugeniu (nu știu unde să-i pun pe *ache* : la coadă sau la cap ?) — dacă d. Ache Lovinescu [aluzie la M. Dragomirescu] mi-ar solicita un diminutiv amoros, mai adecvat carierei sale critice, i-aș răspunde : Ieremia. Cu toate că, în speță, nu poate fi vorba de oiște." (*Între caiafe*, în *Lumea*, an. I, nr. 32, 28 iunie 1925.)

Revista care adăpostise aceste atacuri devine obiectul ironiei lovinesciene în chiar primul număr al „noului" *Sburător*.

române moderne" (*Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926), în care acesta respinge o ultimă învinuire sosită din tabăra *Vieții românești*, aceea de contrazicere între unele idei exprimate în monografia *Costache Negruzzi* și altele din *Istoria civilizației*...

Vizibil iritat de continuarea la infinit a unei polemici, E. Lovinescu pune lucrurile la punct în puține cuvinte, cu aceeași logică imbatabilă dintotdeauna, precis și categoric : „*Istoria civilizației române moderne* nu neagă un fenomen evident și o critică îndreptățită ; ea îl constată dar îl explică prin legi sociale ca pe un fenomen fatal : critica junimistă era justă, numai rezistența ei a fost inutilă și potrivnică unui determinism social și unui proces invers de formațiune a popoarelor tinere, pe care le-am studiat în cartea mea, din care *Viața românească* nu pare să fi înțeles prea mult."

Publicarea, tot sub semnătura lui E. Lovinescu, a articolului *Poporanismul anacronic* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1926) stîrnește pe un nou adversar — Mihai Ralea. Acesta ținuse o conferință despre poporanism, mai precis despre esența și permanențele curentului. E. Lovinescu socotește că e necesar să intervină într-o chestiune care, după părerea sa nu mai merita dezgropată, dar odată ce fusese repusă pe tapet putea constitui obiectul unui necesar *distinguo*. Adversarul său de această dată e, după cum singur o spune, un „spirit nou, cult, mobil și esențial contemporan". Dar care apără o cauză dacă nu pierdută, compromisă, în parte și învechită, din mai toate punctele de vedere și făcea acest lucru cu părtinire, falsificînd anumite evidențe clare. Ralea susținea că pînă la poporanism scriitorii făceau din țărănime o „gorilă, arătînd prin aceasta superficialitate, lipsă de pătrundere, de înțelegere, de generozitate". Replica lovinesciană e de bun-simț și are de partea ei și adevărul faptelor invocate : „Într-o literatură esențial țărănească — în literatura *Mioriței*, a lui Alecsandri, Ion Creangă, Eminescu și Coșbuc — țăranul român nu putea fi calomniat."

Mihai Ralea punea, bineînțeles, în discuție problema specificului național. Paradoxal, punctul de vedere al lui

Scanned with OKEN Scanner

Ralea nu e foarte diferit de acela al lui Lovinescu. Încît directorul *Sburătorului* nuanțează numai, disociază, subliniază cîteva idei la care ținea mult, pentru impunerea cărora luptase și care-i defineau, în fond, o poziție ideologică, originală, personală. Plasînd poporanismul într-o poziție nesincronică „față de spiritul literaturii contemporane", intervenția lovinesciană, alcătuită mai mult din tatonări, discriminări, precizări are doar un punct de pornire polemic. Ce urmează are rostul unei reformulări teoretice mai exacte și a precizării unei atitudini : „Din totalitatea unei literaturi se pot negreșit desprinde unele trăsături generale, caracteristice, specifice ; posibilitatea se menține încă în sfera afirmațiilor, dar care, chiar de se vor dovedi științificește, nu vor servi decît la cunoașterea psihologiei raselor și nu la determinarea capacității lor estetice. O categorie psihologică nu se poate converti într-o categorie estetică : cîntecul din fluier sau înjurătura națională, după cum am mai spus, pot fi *specifice,* fără a deveni și valori estetice ; cît timp specificul nu e un principiu de valorificare estetică, el nu rămîne decît în funcția sa psihologică ; cît timp nu pot zice : E «frumos pentru că e românesc», a mai vorbi de «specific» în critica literară înseamnă a nu face disociațiunile necesare între categorii diverse."

Tonul se schimbă însă atunci cînd Mihai Ralea se raliază (în articolul *Filozofia culturii cu aplicații românești,* în *Viața românească,* an. XVIII, nr. 2—3, 1926) opiniilor lui Nichifor Crainic din *A doua neatîrnare*, cînd Ralea minimalizează facil lucrarea lui E. Lovinescu, repetînd vechile acuze aduse *Istoriei civilizației...* : „Nu i-a fost prea greu [lui N. Crainic] să mături dintr-o dată bagajul fantezist, gratuit și debil cu care un publicist din speța cronicarilor mondeni se cramponează astăzi de sociologie, ca să dea o interpretare, făcută din cîrpeli ciupite de ici și colo, fenomenelor literare românești". E. Lovinescu, fără a fi vreodată numit, este considerat un „publicist *eclectic*", autor de „limfatice arabescuri schițate pe marginea tuturor ideilor emise de alții în ultimul sfert de veac".

Scanned with OKEN Scanner

Adeziunii [1] admirative față de pseudoștiința lui Crainic și bagatelizării grăbite, superficiale a cercetării lovinesciene, E. Lovinescu nu le mai caută explicații, mulțumindu-se a le califica drept „mistere ale logicii afective". Ceea ce face el însă e mult mai convingător. Cel mai adecvat răspuns îmbracă forma unui remarcabil studiu de strategie polemică. Autorul *Istoriei civilizației...* renunță a se mai delimita de adversarul său. Acesta e compromis demonstrîndu-i-se gratuitatea polemicii, prin indicarea acelor puncte de vedere, destule, comune. Specificul național ? Dar, precizează E. Lovinescu, „factorul rasei se află la baza *Istoriei civilizației române*". Bineînțeles această recunoaștere nu înseamnă și abdicarea de la convingerea : „Categorie psihologică, specificul național n-are cum deveni o categorie estetică". Specific nu înseamnă absolutizarea însemnătății tradiției, spunea Ralea. „Am dezvoltat-o [această teorie] în cîteva sute de pagini ale lucrării mele", scrie Lovinescu.

Ca popor tînăr, susținea M. Ralea, „e mai cuminte să grupăm toate forțele noastre în prezent și viitor". „Pentru aceste idei — ripostează E. Lovinescu — dezvoltate în sute de pagini, m-am ales cu ura nemuritoare a tuturor istoricilor și tradiționaliștilor români."

După fiecare din aceste constatări, puncte ale unui plan — după cum am mai spus — de rafinată strategie literară, E. Lovinescu plasează refrenul unei replici din Labiche : *„Embrassons-nous, Folville !"* Efectul este din-

---

[1] Formală în esență și avînd principala explicație în ostilitatea cercului Vieții românești față de E. Lovinescu. Cititorul atent descoperă, de fapt, că articolul lui M. Ralea, pe lîngă amabilitățile care nu angajau prea mult, conținea o obiecție de fond, o delimitare de ortodoxismul excesiv al lui Nichifor Crainic care cu timpul se va accentua tot mai mult. „Nouă ne e de ajuns — scrie M. Ralea — să constatăm că sufletul fiecărei națiuni e particular, individual, ireductibil. Acest suflet se poate defini foarte bine prin toate manifestările *actuale* ale vieții culturale naționale. D. N. Crainic vrea mai mult. El crede că acest suflet e fundamental înscris undeva în alcătuirea nației, e același în trecut ca și în prezent... Ca să probezi realitatea specificului național, n-ai deloc nevoie de ideea trecutului. [...] Sufletul național nu poate fi determinat nici opus altora decît în prezent, în forma lui actuală. Ce a fost ieri sau ce va fi mîine nu ne e dat să știm."

Scanned with OKEN Scanner

tre cele mai puțin scontate și mai neașteptate în cadrul unui articol polemic. Iar întreagă efemerida lovinesciană (*Embrassons-nous, Folville,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 3, mai 1926) capătă calitățile unui adevărat *poem* polemic.

Conflictul cu Mihai Ralea [1] reprezintă momentul polemic cel mai bine ilustrat și mai important în paginile *Sburătorului.* Spunem aceasta pentru că alte cîteva însemnări ale lui E. Lovinescu vizînd pe G. Ibrăileanu și cercul *Vieții românești* sînt hărțuieli minore sau exagerate, subiectiviste desconsiderări. Așa sînt notele *Alifii critice* și *Ierarhizare !* (*Sburătorul,* an. IV, nr. 4, iunie 1926), prima dintre ele conținînd neserioase critici aduse temeinicului studiu *Creație și analiză,* în nici un fel justificate de intenția apărării literaturii lui Liviu Rebreanu (E. Lovinescu folosește și acest prilej pentru a-l indica pe Ion drept „descălecătorul adevăratei literaturi epice").

Li se alătură o alta *„Viața românească"* (*Sburătorul,* an. IV, nr. 2, aprilie 1926), în care E. Lovinescu, imprudent, de această dată, își propune să definească, doar în cîteva rînduri polemice, „funcția literară și socială a *Vieții românești*". Repetînd vechi învinuiri și obiecții, nu fără a recunoaște importanța și unele din meritele revistei : „Gruparea *Vieții românești* e stăpînă încă și azi pe o bună parte a publicisticei noastre literare și politice. *Viața românească* reprezintă astfel o indiscutabilă forță pe care mulți o detestă deși nu îndrăznesc să o înfrunte. Forța nu-i vine, desigur, din directiva ei critică lipsită de orientarea estetică și de prestigiul talentului : de un sfert de veac d. Ibrăileanu comentează în proză sumară literatura colaboratorilor săi [...], ci de la soliditatea organizației sale. Iată adevărul. Cercuri și cenacluri au mai existat și există încă : ele se dezvoltă însă în respectul individualității, pe cînd la *Viața româ-*

[1] Acesta mai era, într-un rînd, ironizat, de o notiță a lui Pompiliu Constantinescu, pentru „excesul culturii ostentative" observat într-o recenzie a criticului ieșean, la *Maghernița veche* de Leon Feraru. Exagerînd valoarea versurilor lui Leon Feraru, Ralea citase pe Brunetière, Anatole France, Freud etc. Aceste „devieri" sînt de natură să-l mire pe Pompiliu Constantinescu, mai ales că ele vin din partea unui „om inteligent și cetit". (*Sburătorul,* an. IV, nr. 2, aprilie 1926.)

nească, disciplina a luat, dimpotrivă, un caracter militar. Pentru ajungerea scopului său, nimic nu i-a lipsit : puterea politică multă vreme și standardizarea literară întotdeauna." Reducerea contribuției și importanței revistei ieșene numai la atît nu însemna doar o minimalizare, dar se dovedea a fi și o falsificare a realității de dragul polemicei. E. Lovinescu era de fapt enervat de revistele ce gravitau în jurul *Vieții românești* (*Lumea, Adevărul literar* un timp), de aceste „publicații de desfacere *en détail*", cum singur le numește și în care de multe ori va deveni el însuși obiectul unor ironii, deplasate, cele mai multe, dar pentru care *Viața românească* nu purta nici un fel de răspundere.

Pe tot timpul apariției „noului" *Sburător, Viața românească* păstrează aceeași indiferență, o singură dată abdicînd de la această tactică și atunci într-un mod foarte puțin inspirat. În urma publicării fragmentului *Estetica integrală* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 5, noiembrie 1926), la care ne-am mai referit, Ibrăileanu găsește de cuviință să ironizeze critica estetică, reprezentată de Mihail Dragomirescu („estetica integrală") și E. Lovinescu („estetica gingașă"), surprinsă în incidentul polemic cu privire la *Somnoroase păsărele*. Însemnarea sa (M i s c e l l a n e a. *Sezonul estetic*, în *Viața românească*, an. XVIII, nr. 11, 1926), în loc să caute de partea cui era adevărul sau să exprime o atitudine critică, e doar o colecție de jocuri de cuvinte. Încît răspunsul lovinescian — se subliniază „obișnuita vulgaritate a resurselor literare a d-lui Ibrăileanu și ideea sumară pe care și-o face d-sa despre «cercurile bucureștene»" (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *Iar specificul...*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 7, ianuarie 1927) — e, de data aceasta, îndreptățit.

Mai interesant ni se pare un alt articol al lui G. Ibrăileanu, publicat cîteva luni după încetarea apariției *Sburătorului*, în care chestiunea este pusă cu mai multă seriozitate, anumite puncte vulnerabile ale criticii lovinesciene fiind surprinse exact. Este vorba de *Greutățile criticei estetice*, la care ne-am mai referit (*Viața românească*, an. XX, nr. 1, 1928), articol polemic de fapt cu Paul Zarifopol. Răspunsul lui G. Ibrăileanu se transformă

Scanned with OKEN Scanner

foarte repede într-o adevărată critică a criticii estetice, a principalului ei reprezentant și adversar, E. Lovinescu.

Trebuie să recunoaștem, de la început, că pledoaria lui G. Ibrăileanu pentru o „critică complectă", în care originalitatea ideilor să fie în primul rînd avută în vedere, e perfect îndreptățită, valabilă și, într-un fel, modernă. Criticul ieșean intuia bine și cîteva din slăbiciunile criticii lui E. Lovinescu. Greșeala sa, cîtă există, e că reduce întreaga activitate a lui E. Lovinescu la cîteva erori, fără a-i opune în cazurile ce-i servesc de exemplu, altceva, propria acțiune critică cel puțin. Pentru că nu se poate demonstra că „critica estetică nu rentează" alegînd drept dovadă paginile lui E. Lovinescu despre Arghezi, atîta timp cît tu însuți [1] nu ai scris mai bine sau mai complet despre scriitorul respectiv. Nu se poate, în același timp, susține o afirmație ca aceasta : „Critica estetică națională nu are gust estetic", dînd niște exemple care nu toate te servesc și opunînd paginile lui Gherea despre Coșbuc. Amestec de observații judicioase și denaturări voite, acest articol al lui G. Ibrăileanu, expresia cea mai autentică a atitudinii sale față de E. Lovinescu, ne apare sintetizată în acest fragment :

„Hogaș a trecut pe acest pămînt fără ca critica estetică să bage de seamă. D-na Papadat-Bengescu, cîtă vreme a stat departe de coteriile estetice, adică exact în vremea cînd a scris opera care convenea temperamentului d-sale artistic, a fost complect ignorată de critica estetică. D. Galaction a creat o proză strălucitoare, dar critica estetică l-a insultat ori ignorat. D. Arghezi a creat poezia vremii noastre, dar critica estetică s-a entuziasmat de d-nii Victor Eftimiu și Talaz. Alice Călugăru a trecut ca un splendid meteor, dar critica estetică n-a văzut-o. Și doar critica aceasta își exprima pe-atunci

---

[1] Ce a scris mai interesant G. Ibrăileanu despre poetul *Cuvintelor potrivite* a rămas în manuscris. E adevărat că aceste pagini (publicate postum de Mihai Drăgan în *Ateneu*, nr. 5, mai 1973 și *România literară*, nr. 11, 11 martie 1976) dovedesc o înțelegere notabilă a lirismului arghezian. Ele nu depășesc însă, în nici un fel contribuția lovinesciană, iar prin condiția lor de a fi rămas nepublicate nu au avut nici un rol imediat. *Acesta* abia ar fi fost cu adevărat semnificativ și convingător.

Scanned with OKEN Scanner

opiniile aproape zilnic. În rîndurile de mai sus am numit mai pe toți scriitorii de talent apăruți înainte de război și, deci, din cauza perspectivei, cu situația mai limpede. În același timp critica estetică a «lansat» toate nulitățile și a căutat să scoboare pe Coșbuc, pe Caragiale, pe Sadoveanu, pe Brătescu-Voinești etc. Iar cînd, silită de modă, a acceptat vreun talent, a fost și mai rău : înghesuit în categoriile stilistice și gramaticale ale criticii «estetice», scriitorul își dă duhul."

În privința raporturilor dintre E. Lovinescu și G. Ibrăileanu, trebuie repetată precizarea făcută de nenumărate ori atunci cînd s-a vorbit și se vorbește despre relațiile dintre cercul Sburătorului și cel al Vieții românești. Modernistul Lovinescu și poporanistul Ibrăileanu nu au stat pe poziții atît de ireconciliabile cum s-a crezut la un moment dat și cum ei înșiși au prezentat adesea faptele. Lovinescu nu a negat vreodată importanța specificului național în literatură, nici nu a depreciat literatura de bună calitate de inspirație națională. Indiferent de pozițiile sale teoretice, care țineau mai mult de formația sa ideologică, G. Ibrăileanu a făcut loc în paginile *Vieții românești* cu lăudabilă înțelegere literaturii unora dintre scriitorii moderniști. Altfel spus, „susținînd un principiu pe care nu ținea numaidecît să-l și vadă reflectat în ceea ce publica". Observația, aparținînd lui Vladimir Streinu, căpăta în continuare această subliniere : „Se poate spune că literatura publicată de ea poate fi luată de adversar ca material de demonstrație. Așa că, în mod practic, revista specificului național servea autonomia fenomenului estetic." (F a p t e ș i c o m e n t a r i i. *Critica estetică și militantismul*, în *Preocupări literare*, an. VII, nr. 8—9, septembrie 1942. Semnat Apollonius.)

Fără a nega deosebirile dintre concepțiile celor doi critici și sociologi ai noștri, fără a face abstracție de ceea ce îi separa total, nu putem trece cu vederea punctele lor comune, și o observație ca aceasta, sintetizînd cu obiectivitate, poate fi pe drept cuvînt reținută : „Nici în deceniul al doilea, nici în 1940—1943, Lovinescu nu era partizanul exclusiv al autonomismului în estetică, după cum Ibrăileanu nu a cerut niciodată eludarea aces-

Scanned with OKEN Scanner

tuia în judecățile de evaluare critică". (Z. Ornea, *Poporanismul*, ed. cit., p. 504.)

Să mai amintim că lui E. Lovinescu îi aparțin aceste rînduri despre prozatorul Ibrăileanu, autor al romanului *Adela*, „floarea suavă a unei vieți dezolate" : „Pe fondul vechi, perimat, frăgezimea sentimentului înflorește pură. Chiar lipsa de expresie binecunoscută [1] a criticului dispare sub valul poeziei discrete, fine, cu timidități de începător și cu lucidități sceptice de om matur — totul solubilizat în perfectă adaptare a ritmului sufletesc cu cel al elocuțiunei." (*Istoria literaturii române contemporane. 1900—1937.*, ed. cit., p. 275—276.)

De partea cui vor fi fost înțelegerea și generozitatea ?

9. Sămănătorismul a fost, fără îndoială, *„la bête noire"* a întregii ideologii și critici lovinesciene. Iar documentul reprezentativ pentru atitudinea lui E. Lovinescu față de acest curent este primul volum al ediției definitive de *Critice*, unde în numele criteriului estetic, fără menajamente, criticul scrie *Istoria mișcării „Sămănătorului"*.

Cum obiectul acestui capitol îl constituie polemicile revistei *Sburătorul*, nu vom mai face retrospectiva exhaustivă a raporturilor lui E. Lovinescu cu *Sămănătorul* și cu Nicolae Iorga, ci ne vom limita strict la momentul *Sburătorului*, atunci cînd de fapt curentul sămănătorist murise de mult, publicații neosămănătoriste întreținîndu-i acum cultul, risipind multă energie pentru a-i mai dovedi încă actualitatea.

---

[1] Și din acest punct de vedere al grijei pentru expresie, pentru stil în critica literară, E. Lovinescu și G. Ibrăileanu se deosebeau. Tudor Vianu își amintea, în acest sens, că G. Ibrăileanu i-ar fi spus în cursul unei discuții : „Dv. criticii din București sînteți mai artiști. Cînd scrieți, se vede bine că doriți să plăceți. Intenția de a face stil nu vă e străină. Iată-l pe Lovinescu. Vanitatea literară este evidentă la el. În ce mă privește, eu compun un articol de critică așa cum aș scrie o carte poștală. Scriu ce am constatat și nu mă mai preocup de rest. Sînt om de știință. Nu mă simt deloc literat. Nu aparțin tagmei voastre." (*În amintirea lui G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, nr. 12, decembrie 1944.)

Scanned with OKEN Scanner

Ramuri este ultima fortăreață a recrudescenței sămănătorismului și ea, împreună cu N. Iorga, apărătorul neobosit, intempestiv și exclusivist al curentului de care-și lega numele, vor fi, din timp în timp, fără mari violențe adversarii *Sburătorului*.

Pentru a explica mai bine atitudinea revistei *Ramuri* față de *Sburătorul*, nu e lipsit de sens a răsfoi puțin numerele de pînă la apariția *Sburătorului*, în care numele lui E. Lovinescu revine adesea. Iată-l de pildă pomenit într-o privire critică asupra literaturii anului 1911, datorată cunoscutului C. Ș. Făgețel, care își manifestă indignarea în legătură cu colaborarea lui E. Lovinescu, „vestitul vînător de renume", la *Convorbiri literare*: „Ne-am mirat și ne mirăm mult de faptul acesta, întrucît nici trecutul *Convorbirilor literare* și nici trecutul d-lui Lovinescu nu pot pleda pentru ridicarea acestuia pe catedra de unde altădată a pornit critica îndrumătoare a d-lui Titu Maiorescu. Activitatea d-lui Lovinescu e făcută din dibuiri, din inconsecvențe, din tertipuri și din aberații." (*Literatura în 1911*, în *Ramuri*, an. VII, nr. 3, 1 februarie 1912.) Dar cel mai complet portret sămănătorist al lui „Tartarin Lovinescu", cum îl porecliseră cei de la *Ramuri*, îi aparține lui... B. Cecropide: „D-sa a fost gîndacul *Convorbirilor critice*, a fost vermina *Vieții românești*, a mai fost un oarecare îngăduit de *Noua revistă română* și nu s-a isprăvit. D-sa mai este prozator la *Flacăra*, critic de casă al d-lui Mehedinți de la *Convorbiri literare* și subiect de fotografii la *Rampa*." (Cronica. *Domnul E. Lovinescu*, în *Ramuri*, an. VII, nr. 3, 1 februarie 1912.) Pentru D. Tomescu, E. Lovinescu era atunci o „figură ridiculă a mișcării literare de azi", un „ambițios lipsit de însușiri". (Cronica, în *Ramuri*, an. VII, nr. 5, 1 martie 1912.)

Sînt rînduri parcă inspirate de părerile lui N. Iorga despre E. Lovinescu așa cum apar ele mărturisite, de pildă, într-o scrisoare către redactorii revistei *Ramuri*, prin care aceștia îi solicitaseră, se pare, patronajul. „Dacă vreți să scoateți revista d-voastră săptămînal — scria N. Iorga admiratorilor săi, la 29 septembrie 1910 — nu porniți de la mine și nu vă puneți supt o autoritate literară care demult nu mai există. Alegeți între onora-

Scanned with OKEN Scanner

bilii domni Chendi și Lovinescu, ori luați-i pa amîndoi. Cel dintîi trăiește în insultă și din insultă, celălalt glumește, cu o eleganță care se culege la Paris ca mucurile de țigări, despre tot ce nouă ni se părea vrednic a i se jertfi o viață. Sunt oamenii de azi. Unul din ei vi s-a impus și d-voastră ; vi se va impune și celălalt *fiindcă* sunt oamenii de azi, ferește-ne doamne de cei de mîine !" (Scrisoare reprodusă în vol. *Corespondența „Ramuri". Documente literare.* Ediție îngrijită și prefațată de Florea Firan. Editura Scrisul românesc, Craiova, 1973, p. 264—265.)

Înregistrînd abia de la al nouălea număr existența *Sburătorului, Ramuri* e destul de obiectivă față de revista lovinesciană. Într-un rînd are cuvinte amabile pentru „articolul îndrăcit", *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic* [1], altădată remarcă o cronică a ideilor de Tudor Vianu [2], sau articolul lui E. Lovinescu, *Cele două coarde* [3], ori, bineînțeles, literatura submediocră a lui Alexis Drăculea și Sandu Teleajen [4]. Fapt care nu-l împiedică pe cronicarul revistei alteori să critice [5] procedeul „peșterii lui Caliban", pentru monotonia desei lui întrebuințări, să considere articolul lui E. Lovinescu, *Duiliu Zamfirescu sau despre dragoste,* o „peltea" [6] iar producțiile semnate de N. Davidescu, E. Relgis și Victor Eftimiu, „elucubrații" sau „prostii anoste" [7].

Primul număr al revistei *Ramuri* pe anul 1920 aduce însă cîteva generoase rînduri de recunoaștere a meritelor *Sburătorului,* e adevărat unilaterale, dar fiind o

---

[1] „E poate pagina cea mai spirituală pe care a scris-o vreodată directorul *Sburătorului.* Sînt rînduri de un humor cu totul occidental care contrastează puternic cu înjurăturile orientale din numerele trecute. Și poate că ne-ar fi impresionat și mai plăcut dacă nu aveau o parte subiectivă ; căci e lucrul știut că d-l Lovinescu, criticul nedreptățit care a scris nu știu cîte volume, se aștepta de mult la o recunoaștere din partea înaltei adunări." (Cronica. *„Sburătorul", Anul I no. 9,* în *Ramuri,* an. XII, nr. 7, 5 iunie 1919. Semnat B. Brădescu.)

[2] *Doctrina urei,* în *Sburătorul,* an. I, nr. 9, 14 iunie 1919.

[3,4,7] Cronica. *„Sburătorul" no. 20,* în *Ramuri,* an. XII, nr. 11, 5 august 1919.

[5,6] Cronica. *„Sburătorul" no. 10—15,* în *Ramuri,* an. XII, nr. 9—10, 5—20 iulie 1919.

dovadă neașteptată de lealitate. Ele aparțin lui D. Tomescu, spiritul cel mai echilibrat al grupului pe toată perioada existenței revistei craiovene. „Cuvinte de căldurоasă și recunoscătoare atenție — scrie D. Tomescu într-un fel de panoramă a vieții literare contemporane — merită *Sburătorul* d-lui Eugen Lovinescu pentru virtutea de-a fi rămas credincios literaturii pe care a servit-o cu un minunat devotament într-o vreme în care cele mai bune forțe ale ei au abandonat-o pentru politică.“ (Însemnări literare, în *Ramuri,* an. XIV, nr. 1, ianuarie 1920.) Ceea ce nu-l împiedică pe cronicarul *Ramuri*-lor să judece destul de sever, fără dreptate, paginile lui E. Lovinescu despre Vlahuță. [1]

Poate din cauză că *Sburătorul* nu mai onorează schimbul obișnuit între reviste, pînă la sfîrșitul anului 1920 și în primele luni ale lui 1921, nu mai este recenzată în *Ramuri*. Revista lui E. Lovinescu va mai face deci obiectul unei note abia în numărul pe mai, și atunci pentru a i se înregistra, cu destulă răutate și cu o satisfacție prost disimulată, dispariția : „Literatura feminină s-a stins odată cu *Sburătorul* d-lui Eugen Lovinescu, a cărui moarte n-a regretat-o nimeni. Păreri de rău nu pot simți decît colaboratorii d-sale pentru care a scris pagini întregi de elogii. De aceea, fiindcă maestrul îi ridicase prea sus, proza și opera lor poetică nu va fi primită la nici o altă revistă. D-l Lovinescu are totuși mulțumirea că din tot ce s-a publicat în *Sburătorul* nu va rămîne nimic. E poate mai bine pentru un scriitor de la care se pot aștepta încă lucruri interesante.“ (Cronica, în *Ramuri,* an. XV, nr. 5, 15 mai 1921.) Peste două numere *Ramuri* va anunța însă, destul de neutru, apariția *Sburătorului literar* (nr. 7, 15 iulie 1921). Începînd din 1922 revista (se chema acum *Ramuri-Drum drept*) trece sub conducerea lui N. Iorga care preferă, ca și G. Ibrăileanu, să ignore publicația lui E. Lovinescu. Sînt rare

[1] „Sunt desigur multe observații drepte. Credem însă că ele ar fi impus și mai mult dacă ar fi fost exprimate fără acel ton de vădită și inexplicabilă ostilitate pe care-l întîlnim de la început pînă la sfîrșit și care nu poate fi primit decît cu o indignată rezistență din partea cititorului.“ (Cronica. „*Sburătorul*“, în *Ramuri,* an. XIV, nr. 4—5, 1—15 martie 1920.)

cazurile în care renunță la această politică. De fiecare dată, însă, intervențiile îi aparțin lui N. Iorga. Într-un rînd alege un exemplu de „literatură“ din „*Sburătorul*, unde cutare pedant izgonește pe d. N. Iorga din literatură“. (Stilul aduce puțin cu cel al lui M. Dragomirescu din *Falanga*.) În acest scop citează primele două strofe din poezia *Florile* — ciclul *Cîntece pentru Lelioara* — de Emil Dorian (*Sburătorul literar*, nr. 16, 31 decembrie 1921), într-adevăr slabe, și conchide: „Acesta și directorul său au gust“. (C r o n i c a, în *Ramuri*, an. XVI, nr. 2, 8 ianuarie 1922. Semnat I.)

Altădată aruncă săgeți cu vîrful rotunjit și obiecții rezolvate în aluzii ca în articolul *Critică literară?*, de pildă, unde cu adresă precisă N. Iorga pune la zid „critica cenaculelor“, acele „reputații artificiale al căror talent, constatat într-un cenaclu și contestat în altul, nu are nici o legătură cu adevăratele izvoare de inspirație ale acestei națiuni și încă mai puțin a cerințelor etice ale timpului“. (*Ramuri*, an. XVI, nr. 17, 23 aprilie 1922.)

În tot acest timp, *Sburătorul* în primele două serii se ocupă cîteodată de *Ramuri* și mai des de N. Iorga. Uneori, după cum am văzut, în dezacord cu E. Lovinescu. Nu o va face însă întotdeauna la modul anecdotic ca în *D. Iorga autor dramatic* (S ă p t ă m î n a l u i C a n i b a l, în *Sburătorul*, an. I, nr. 17, 9 august 1919), și-l va ironiza pe genialul savant cu veleități și vanități de literat și sub semnătura lui E. Lovinescu. Acesta, chiar în primul *Sburător*, prezentînd o antologie a literaturii române alcătuită de N. Iorga și Septime Gorceix, găsește de cuviință să remarce că „nimic nu e ales după un gust sigur“, că „traducerile sunt slabe“ și că — observația lăsată la sfîrșit e caracteristică pentru dozarea efectelor maliției de către E. Lovinescu — „supremă bizarerie[1] găsim într-o antologie de literatură română și o bucată a d-lui Henri Stahl care, dacă nu mă înșel, e stenograful d-lui Iorga“. (Î n s e m n ă r i. „*Anthologie de la littérature des origines au XX-e siècle par N. Iorga et Septime Gorceix*,

[1] Fapt reamintit într-o însemnare și în *Sburătorul literar*, nr. 24, 25 februarie 1922.

Paris, Delagrave 1920, în *Sburătorul*, an. I, nr. 46, 27 martie 1920. Semnat S.)

Mai pe larg E. Lovinescu se va ocupa de N. Iorga în niște *Amintiri universitare*, I—IV (*Sburătorul*, an. II, nr.-ele 18, 19, 20, 21, 11—15 septembrie și 2 octombrie 1920), completate cu pitorescul studiu de fizionomie din *Știi d-ta cine sunt eu?* (*Sburătorul*, an. II, nr. 26, 6 noiembrie 1920).

Topite, aceste pagini au dat substanța celui de-al cincilea capitol — *N. Iorga, animatorul „Sămănătorului"* — din *Istoria mișcării „Sămănătorului"* (în vol. *Critice*, I, ediție definitivă, Editura „Ancora", București, 1925, p. 175—200). Portretul moral pe care-l compune E. Lovinescu aici este de o mare savoare. Evocarea profesorului are viață și nerv, puținele stridențe date de tușele caricaturale nestricînd armonia întregului, plasticitatea imaginii. N. Iorga în viziunea lui E. Lovinescu stă, fără nici un fel de concesie sau exagerare, la același nivel cu cel din viziunea călinesciană. Încă de la început, savantul este pus într-o serie temperamentală și culturală ilustră, cu o precisă intuiție, într-o caracterizare exactă și sugestivă: „În Ion Eliade Rădulescu — B. P. Hasdeu — N. Iorga, a stăpînit același suflet neastîmpărat, proteic, vast fără o adîncime egală, răzvrătit cu un fond totuși conservator, de un romantism neînfrînat, războinic și neconsecvent, egocentric pînă la monstruozitate, devorat de imaginație și de ambiție, capabil de avînturi mari, dar scoborîndu-se și la micimi... Suflet transfuzibil, ce nu se recunoaște pe sine de cîte ori apare sub un nou înveliș terestru."

Iată, apoi, și portretul tînărului profesor N. Iorga: „Nalt, părînd și mai nalt încă, deoarece era subțire ca o trestie, cu o fină figură terminată printr-o bărbiță de Cristos, cu o frunte largă, luminată de doi ochi de o rară vioiciune și inteligență, fără a fi apostolul autoritar de acum, d. Iorga avea aerul unui tînăr misionar în țara Gentililor...; prin prestigiul unei științe enorme, printr-o irascibilitate temută și printr-un anumit talent de expoziție, el știa să domine o sală nu încă definitiv cîștigată."

Și iată prevestită pagina călinesciană într-o versiune mai colorată, mai puțin făcută, scrisă cu o participare

Scanned with OKEN Scanner

afectivă, inexistentă acolo, mărturisind de fapt o admirație pe care N. Iorga nu a înțeles-o niciodată. Este una din cele mai sincere pagini de evocare ce au ieșit vreodată de sub pana lui E. Lovinescu : „Nu era oratorul de acum ; nici nu se putea bănui că va deveni vreodată. Ușor gîngav, era însă un vorbitor de un debit uimitor, în ton minor și familiar, și cu o putere remarcabilă de însuflețire ; era un *animator* : iată caracterizarea cea mai potrivită acestei specii de oratorie. [...] Cînd pînza de cuvinte începea să devină din nou monotonă, la intervale prevăzute, plesnea anecdota sau spiritul : doi ochi luminoși ce se dilatau mai întîi fulgerînd ; apoi un rîs copilăros izbucnea în cascade zgomotoase. Eram pregătiți : după cîteva minute venea și vorba de spirit ; calitatea ei nu mai importă ; avea într-însa o putere de comunicativitate și o candoare atît de francă încît ne cucerea."

Din cînd în cînd, deasupra acestei pînze perfecte trece umbra unei expresii memorabile : „Cu toată știința sa, d. Iorga era un romantic al istoriei, iar în critica faptelor și a oamenilor un impresionist". Sau, vorbind despre „fanatismul intolerant" al pamfletarului, E. Lovinescu scrie inspirat : „În alte timpuri, și sub dogoarea cerului Spaniei, d. Iorga ar fi devenit un mare inchizitor — căci pentru acest impresionist feroce, cea mai mare crimă rămîne încă delictul opiniei".

Ion Barbu îi reproșa într-un rînd (*Păstorit...*, în *Dimineața*, an. 33, nr. 10.944, 11 iunie 1937) lui E. Lovinescu că a putut „cumpăni măcar între un fenomen literar ca Arghezi și înflăcăratul vrăjitor de la Văleni", considerînd că numai generația sa a avut „întreaga înțelegere a măreției lui Iorga". E. Lovinescu, credea poetul, acestei „lumi de sine stătătoare : Iorga, îi rămîne complet străin". Că Ion Barbu se înșela, chiar numai absolutizînd, ne-o dovedesc aceste admirabile „amintiri universitare".

Peste cîteva luni, în aceeași primă serie a *Sburătorului*, atunci cînd scrie despre *Ion*, E. Lovinescu pronunță și judecata sa definitivă asupra literaturii semănătoriste. Fals s-a crezut multă vreme că E. Lovinescu a fost îm-

Scanned with OKEN Scanner

potriva literaturii de inspirație rurală.[1] Rîndurile următoare dovedesc exact contrariul. Cel ce a promovat cu atîta pasiune literatura citadină, găsește de cuviință să proclame în romanul lui Rebreanu izbînda obiectivării și pe teritoriul literaturii satului, „realizarea integrală a idealului sămănătorist" : „Ceea ce n-au reușit să ne dea tendința agresivă și lirismul romantic al acestei școli literare, ne-a dat realismul riguros al d-lui Rebreanu : epopeea țărănimii noastre, prinsă în celula vieții unui sat ardelean. [...] Lipsită dealtfel ca și sămănătorismul de orice ideologie, de orice preocupare pur artistică, de latura speculativă și analitică, epopeea scriitorului nostru o domină și prin lărgimea concepției și prin vigoarea constructivă de adunător de materialuri pentru piramide faraonice dar, mai ales, prin acea obiectivitate fundamentală care o scoate din inferioritatea literaturii de luptă, înălțînd-o pe treapta unei creații fără cauze eficiente și finale vizibile." *(L. Rebreanu,* IV, în *Sburătorul,* an. II, nr. 33, 25 decembrie 1920.)

În *Sburătorul literar,* revista *Ramuri-Drum drept* e prezentată în toate felurile, de la însemnarea polemică, pînă la notița ironică sau gluma pură.

Astfel, prima consemnare a *Ramuri*-lor sub conducerea lui N. Iorga aduce și critica „tradiției anchilozată în formule", a „reacționarismului sectar" și a „mediocrității" literare. În cuprinsul aceleiași însemnări se polemizează, în puține rînduri, cu N. Iorga care în editorialul *Literatură nevertebrată românească și literatură normală europeană (Ramuri-Drum drept,* an. XVI, nr. 2, 3, 4 și 5 ; 8, 15, 22 și 29 ianuarie 1922) afirmase că modernismul poeziei noastre nu se explică decît prin trîndăvie și trufie și că aiurea poezia nouă are un substrat de normalitate

[1] Ba, mai mult, Mihail Șerban își va aminti că E. Lovinescu îi promisese odată să-i citească două nuvele de ale sale cu țărani. „Ce l-a determinat pe Lovinescu să scrie aceste nuvele ?" se întreabă pe bună dreptate scriitorul. „Nu l-am întrebat. Nu mi-a spus... A fost un simplu exercițiu... O fi vrut să demonstreze propria-i teorie că într-o măsură oarecare toți scriitorii moderni sunt tributari sămănătorismului ?... A vrut să demonstreze că despre țărani se poate scrie și altfel ? !" *(Amintiri,* Editura pentru literatură, 1969, p. 128.)

Scanned with OKEN Scanner

etnopsihologică. În toată străduința directorului de a demonstra acest lucru, autorul însemnării din *Sburătorul* deslușește „doar un prilej pentru muza d-lui Iorga de a se aventura din nou în genul ingrat al traducerilor în versuri". (Însemnări literare, în *Sburătorul literar*, nr. 21, 4 februarie 1922.)

Pornirile belicoase[1] ale proaspătului director hotărît să facă ordine în literatură, așa cum erau ele exprimate în articolul *Critică și literatură*, devin prada inclemenței lui Camil Petrescu. El temperează puțin avînturile furtunosului ideolog amintindu-i retoric cîteva din vechile păcate în numele cărora luptase, trudnic și în zadar :

„Pentru că d. Iorga anunță că nu va menaja pe nimeni, să ne fie permis — nouă care suntem atît de convinși de marea d-sale personalitate în alt domeniu — să-i punem cinstit cîteva întrebări, care s-ar putea să nu fie cu totul supărătoare. [...] «Literatura» d-sale — nu vorbim despre arta rară a discursurilor sale, pline de naturalețe, de vervă, de ironie, de căldură și neprevăzut, ci de «literatura» d-sale — și poetul Bumbac vor fi oare modelele noii direcții literare ?

Care vor fi în afară de I. Agârbiceanu, protagoniștii noii școli ? Pe copertă citim numele d-lor Bogdan-Duică, C. Ș. Făgețel, I. U. Soricu, D. Tomescu, Al. Iacobescu, Virgil Tempeanu, Antonian Nour etc. [...]

Ofensivă, fără îndoială, ofensivă, dar cu ce ?" (Note săptămînale. *Ofensiva d-lui Iorga*, în *Sburătorul literar*, nr. 35, 13 mai 1922.)

Altă dată (*Sburătorul literar*, nr. 40, 17 iunie 1922) numărul 23 al revistei este prezentat doar prin înșiruirea numelui colaboratorilor mediocri sau de-a dreptul necunoscuți și prin citarea versului „plin de semnificație", dintr-o poezie de Mihai Moșandrei : „Ramuri plăpînde, ramuri goale". În acest fel, se ajunge la următoarea

---

[1] „Dar această stricare sistematică — mai ales sistematică — scria N. Iorga în încheierea articolului său — nu poate continua prea mult. E vorba de sănătatea sufletească a generației care se ridică. Și de aceea se va începe aici, oricare ar fi vrăjmășiile ce s-ar ridica și formele pe care ele ar lua-o, o luptă care, data aceasta, nu va înceta decît atunci cînd altă estetică decît a cenaculelor va fi biruit."

Scanned with OKEN Scanner

reproducere a cuprinsului *Ramurilor* (nr. 19) la rubrica de Însemnări literare din *Sburătorul literar*, nr. 36, 20 mai 1922 :

„*Ramuri* no. 19

. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .
. . . . . .

Director : N. Iorga."

Dacă acestea sînt, la urma urmei glume alimentate de sumarele cu adevărat sarbede ale revistei, N. Iorga va fi ținta unor atacuri mult mai serioase și îndreptate, cu abilitate, spre partea cu adevărat vulnerabilă a scrisului său — dramaturgia. Autorul acestor cronici și însemnări dramatice [1] este necruțătorul Felix Aderca, el însuși în repetate rînduri victima celor de la *Ramuri* [2]. Din păcate, Felix Aderca are de cele mai multe ori dreptate și verdictul său e prea puțin influențat de subiectivism. În piesele analizate, N. Iorga e, într-adevăr, un slab dramaturg, animat de intenții sublime, dar fără a avea un talent pe măsura lor. Și *Un domn pribeag*, și *Moartea lui Dante*, și *Molière se răzbună*, și *Omul care ne trebuie* sînt piese slabe, simple încercări dramatice submediocre, și cronicarul *Sburătorului* o spune pe șleau, ori învăluindu-și opiniile în plasa unei fine ironii.

Totuși, cînd personalitatea lui N. Iorga trebuie apărată sau arătată în adevărata ei lumină, *Sburătorul* nu

---

[1] Cronica dramatică. *„Un domn pribeag"*, *5 acte de N. Iorga*, Cronica dramatică. *Teatrul Național : „Moartea lui Dante", un act de N. Iorga, Spiritul latin sau d. N. Iorga se răzbună*, Cronica dramatică. *„Omul care ne trebuie", 3 acte de N. Iorga, D. N. Iorga și poezia dramatică ;* în *Sburătorul literar*, nr.-ele 10, 18, 22, 32, 34 ; 19 noiembrie 1921, 14 ianuarie, 22 aprilie și 6 mai 1922.

[2] „Deși mapamondul nostru literar este foarte mic (atît de mic încît ne cunoaștem cu toții, cu rubedenii cu tot) nu cred să se fi aflat încă bine de existența unei reviste *Drum drept* care apare, sub diverse nume, de vreo 15 ani. Două principii au rămas neclintite în toată această vrednică activitate : tipografia și eu. Vreau să spun că revista s-a tipărit totdeauna la aceeași tipografie și eu am fost, timp de 15 ani, chiar cînd nu scriam, sever analizat." (Felix Aderca : *Estetica d-lui Iorga*, în *Sburătorul literar*, nr. 33, 29 aprilie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

șovăie să o facă sub semnătura lui E. Lovinescu [1]. E cazul condamnării articolului pe care Pompiliu Păltănea îl publicase în *Mercure de France* și unde marele savant era denigrat și prezentat ca „un vechi dușman al culturii franceze". Intervenția lui Lovinescu este încă o dovadă de obiectivitate, de onestitate neluată însă în seamă nici de această dată de orgoliosul său adversar. E. Lovinescu face o distincție clară între ceea ce putea constitui obiectul unor polemici interne și ceea ce ar fi întunecat

---

[1] Acesta, chiar în primele luni de apariție a *Sburătorului literar* își exprimase dezacordul față de inițiativa revistei *Flacăra* de a-i închina lui N. Iorga un număr întreg cu ocazia onomasticii sale. „Activitatea d-lui Iorga — scrie E. Lovinescu — e atît de vastă și de meritoasă încît cercetările serioase asupra ei sunt binevenite oricînd ; nu vedem însă ce putem cîștiga de pe urma unor articolașe improvizate, de reportaj, sau de amintiri ce se reduc, de pildă, la oferirea unui pahar de apă profesorului însetat." (Însemnări literare. *N. Iorga*, în *Sburătorul literar*, nr. 16, 31 decembrie 1921.) În același număr al *Flacării* (an. VII, nr. 3, 24 decembrie 1921) Ion Sîn-Giorgiu îi lua lui N. Iorga un interviu legat de literatura nouă, prilej pentru marele istoric de a o condamna în bloc : „Noua literatură vine și din copierea pe fereastră a ultimei mode pariziene, ori din sforțarea nefirească înspre tainele întunecate ale actualei poezii germane, ori dintr-o jucărie — pe care o recunosc dibace — cu toate rimele rare, cu toate cuvintele extraordinare. Ea vine de la critic la poet și de la poet înapoi la critic, pe cînd adevărata literatură vine de la societate la poet și de la poet direct și larg la societatea întreagă. Toți băieții aceștia care își închipuie că a ignora pe Eminescu înseamnă a-l desființa n-au alt public decît pe ei înșiși și cîteva sute de curtezani bucureșteni și ieșeni ai celei din urmă mode."

În tot acest peisaj de imitație generală, o singură excepție — N. Crainic, numai el „înrădăcinatul" care „n-a orbecăit și și-a găsit de la început un drum care este în tradiția întregii noastre literaturi". E. Lovinescu consideră însă că i s-a făcut un deserviciu lui N. Iorga, luîndu-i-se interviul, pentru că „acest artist incontestabil, care ne-a dat pagini admirabile de proză caldă și inspirată, este atins de o gravă infirmitate în materie estetică. Neînțelegînd muzica și pictura și, ceea ce e mai ciudat, avînd un detestabil gust literar, încurajează de douăzeci de ani platitudinea artistică. [...]

Gustul poetic al d-lui Iorga se oprise la I. U. Soricu ; e de mirare chiar că a progresat pînă la Nichifor Crainic. A-l întreba deci despre curentele noi literare este un fel de impietate ; și fiii lui Noe cunoșteau întrebunițarea pioasă și decentă a viței de vie. D. N. Iorga e interesant prin cu totul altceva decît prin păreri literare sau drame."

Scanned with OKEN Scanner

prestigiul unei mari personalități care în acel moment mai era și „ambasadorul culturii române la Paris". „Oricare i-ar fi fost atitudinea trecută — scrie cu deplină obiectivitate E. Lovinescu — nu putem decît să ne bucurăm că și-a schimbat-o ; în loc de a ne încerca să zdruncinăm situația, trebuie deci să i-o consolidăm ; prestigiul său ne mărește pe al nostru. Căci nu putem contesta că d. Iorga e personalitatea cea mai reprezentativă a culturii române în timpul de față ; nimeni nu-l ajunge nici în erudiție, nici în putere de muncă, nici în marele dar de a fi comunicativ și de a împrăștia, oriunde ar fi, viața." (Însemnări literare. *Cazul Iorga — „Mercure de France"*, în *Sburătorul literar*, nr. 41, 6 octombrie 1922.)

Pînă la ultima serie a *Sburătorului* nu mai e nici un incident de semnalat. [1]

Cu o lună înaintea apariției „noului" *Sburător*. D. Tomescu, prezentînd numărul *Cetății literare* în care, sub semnătura doamnei T., Camil Petrescu publica un fragment din *Patul lui Procust*, presupune că autoarea fragmentului respectiv ar fi... Ticu Archip. Prilej de a arunca o săgeată veninoasă spre cercul Sburătorul și de a contesta intuiția și rolul lui E. Lovinescu în promovarea scriitorilor tineri : „Păcat numai că necunoscutul sau necunoscuta a nimerit într-un cerc literar care de atîtea ori s-a dovedit a fi funest pentru dezvoltarea talentelor tinere. Salutul [2] d-lui Lovinescu e de rău augur." (Mișcarea culturală și literară. *Cetatea literară, an. I nr. 2*, în *Ramuri*, nr. 2, februarie 1926.) Gest care

---

[1] Cît timp revista nu apare, *Ramuri* se mai ocupă, din cînd în cînd, de E. Lovinescu. Astfel, o dată, într-o însemnare mai întinsă, i se reproșează „revizuirea" operei lui Galaction, amintindu-se că la fel „a mai suchidit" pe Coșbuc și pe Vlahuță. Cu întîrziere este criticat „genul anticipației literare" și ironizată „figurina" din *Sburătorul literar* dedicată lui Camil Baltazar. Volumul acestuia *Reculegeri în nemurirea ta* este în continuare supus unei sistematice, dar nedrepte, desființări. (Cronica, în *Ramuri*, an. XIX, nr. 5—6, mai-iunie 1925.)

[2] „Dintr-un an bogat în apariții interesante să-mi dai voie, doamnă necunoscută, să nu te salut decît pe dumneata pe lespedea ultimă a zilelor." (E. Lovinescu : *T.*, în *Cetatea literară*, an. I, nr. 2, 15 ianuarie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

nu-l împiedică, după cum am văzut [1], să întîmpine reapariția revistei lui Lovinescu, ca în urmă cu șase ani, cu aceleași cuvinte de încurajare și de recunoaștere a meritelor directorului *Sburătorului* [2].

Nu peste mult timp, D. Tomescu scrie în *Ramuri* (nr. 7—9, iulie-septembrie 1926) un lung articol polemic, *D. Dragomirescu și sămănătorismul*, vorbind în una din părțile lui despre „actualitatea sămănătorismului". El citează cam abuziv mai multe nume în scrisul cărora crede că se poate urmări o resurecție a curentului decedat de mult — Liviu Rebreanu, Cezar Petrescu. N. Crainic, Al. Lascarov-Moldoveanu, V. Voiculescu, Radu Gyr, Emanoil Bucuța, H. Y. Stahl, Ionel Teodoreanu, D. Ciurezu — și trage concluzia ce i se pare foarte firească : „Desigur, sămănătorismul n-a murit". O asemenea poziție anacronică și un atare text atît de partizan nu puteau trece nesancționate de revista lui E. Lovinescu. Reacția se produce prompt și ea poartă semnătura lui Felix Aderca. Acesta apreciază articolul lui D. Tomescu ca fiind „bine gîndit deși retoric", iar pe autorul său îl consideră un „temperament exclusiv moral-social" și un „scriitor onest și convins". În schimb, opiniile criticului de la *Ramuri* le consideră ca aparținînd „primăverii" formării sale, sub influența lui N. Iorga, în primul rînd, sau unui anotimp estetic „tîrziu", adică depășit, adică anacronic. Literatura română, precizează Felix Aderca în această polemică purtată foarte elegant, s-a dezbărat de himerele ce mai

---

[1] Vezi p. 103 a cărții noastre.

[2] În chiar primul număr al „noului" *Sburător*, revista lui N. Iorga *Neamul românesc literar* devine prada copioasă a ironiei neîndurătorului E. Lovinescu. În prezentarea pe care i-o face criticul, avînd toate calitățile polemicii lovinesciene, este condamnat în primul rînd anacronismul revistei și caricaturizat N. Iorga, încăpățînatul luptător cu morile de vînt, apărător aproape absurd al unor realități trecute : „Cu *Neamul românesc literar* avem impresia că nu putem lega o discuție contemporană ; stăm de vorbă cu răposații. [...] Ce a fost «sămănătorismul» știm, dealtfel, aproape toți ; numai d. Iorga a rămas să ignoreze că, orice ar fi fost, nu mai există ca forță activă și organizată. A murit cum mor toate formele de artă pentru a se topi în veșnica devenire a vieții." (Revista revistelor. „*Neamul românesc literar*", în *Sburătorul*, an. IV, nr. I, martie 1926.)

populau paginile lui D. Tomescu : „Ea știe că una e literatura de propagandă și alta e arta literară, iar ființa neamului românesc poate fi adîncită mai cu folos de disciplinele științifice, decît de unele poezii cu «corlată» și «parîngă» ale d-lui dr. Voiculescu și apărată mai efectiv, de tunurile cu mare calibru și un parc de avioane dibace, decît de proza d-lui Lascarov-Moldoveanu."

Dar vina principală a lui D. Tomescu stă, după Felix Aderca, în confuzia valorilor, în alăturarea fortuită a unor nume atît de diferite din punctul de vedere al valorii și importanței lor, ignorarea adevăratei *actualități* literare românești. El numește această vină sub forma exprimării elegante și învăluite a unui regret, în fond : „Și cînd sub pana d-lui Tomescu, drept încheiere nu vine bunăoară nici numele unui Arghezi, sau unui Minulescu, unui Vinea, unui Barbu, unui Philippide, unui Blaga, ci are insensibilitatea estetică să arunce în cumpănă pînă și «oltenismul» unui Radu Gyr, palid suflet hipnotizat, e ușor de văzut la ce tortùri poate supune nostalgia literară chiar creierul sănătos al unui vechi iubitor de literatură românească." (*Anotimp tîrziu,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 7, ianuarie 1927.)

Tot Felix Aderca mai polemizează o dată cu D. Tomescu, acum discuția purtîndu-se în jurul abia apărutei *Istorii a literaturii române contemporane (Evoluția poeziei lirice)* de E. Lovinescu. Criticul de la *Ramuri* scrie despre cercetarea lui E. Lovinescu un lung articol publicat în *Cuvîntul* [1] (nr.-ele din 13, 23 februarie, 6 și 23 martie 1927).

---

[1] În același ziar (numărul din 2 aprilie 1927), sub titlul *E. Lovinescu și poezia pură,* Stelian Mateescu, frecventator al cercului Sburătorul în cursul anului 1925, își propune să polemizeze cu E. Lovinescu în legătură cu articolul acestuia *Poezia pură (Sburătorul,* an. IV, nr. 8, februarie 1927), de fapt capitolul din *Evoluția poeziei lirice* despre Camil Baltazar. O face însă stîngaci, neinspirat, într-o adevărată beție de cuvinte, folosind o argumentație precară și un vocabular rebarbativ. Citățm absolut la întîmplare : „Spectacolul pe care îl oferă d. E. Lovinescu în cuprinsul articolului asupra poeziei pure e dintre cele mai amuzante. D-sa încearcă să facă gimnastică abstractă deși este [...] un spirit leneș : în mișcările inteligenței sale nu surprinzi niciodată agilitatea brațului ferm al jucătorului de tenis, nici

Două sînt observațiile sale din prima parte, care vor determina replica lui Felix Aderca. Mai întîi, D. Tomescu consideră cartea lui E. Lovinescu drept o emanație a cenaclului, o falsificare a realității literare contemporane și o consfințire partizană și silnică, în numele principiilor criticii lovinesciene, a valorilor încurajate de cercul Sburătorul. „Cu trei principii — scrie simplificator și de rea-credință D. Tomescu — d-sa transformă în figuri de istorie literară pe toți musafirii cenaclului din Cîmpineanu."

Trei din acești „musafiri" cărora li se adaugă Ion Vinea sînt protagoniștii celuilalt cap de acuzare, mai grav, mai obtuz, mai neadevărat, pe care D. Tomescu îl aduce în discuție, atunci cînd, destul de necontrolat, scrie : „Acolo unde cultura literară a unei întregi epoci n-a putut să vadă mai mult decît o deghizare a incapacității de a crea, d. Lovinescu descoperă o «sensibilitate diferențiată» pentru care formele tradiționale au devenit neîncăpătoare. D-nii Aderca, Vinea, Barbu, Baltazar — ei reprezintă biruința «esteticului» împotriva ideologiei reacționare a sămănătorismului. Cu ei în brațe d. Lovinescu cutreieră spațiul a 25 de ani, acuzînd o întreagă generație de lipsă de receptivitate estetică față de minunile poetice ale modernismului. Iorga, Chendi, Ibrăileanu, Mehedinți — toți sunt vinovați de a fi împiedecat «evoluția firească a literaturii» și deci apariția mai devreme a *Omului descompus.*"

---

curajul automobilistului trecut de 120 km pe oră și cu atît mai puțin sprinteneala săritorului pe coardă".

De fapt ambiția lui Stelian Mateescu este de a desființa poezia lui Camil Baltazar. Dar și aici, ca și într-un alt articol de peste două săptămîni se dovedește a fi fără nici o înzestrare pentru polemică, fără pic de înțelegere pentru sensibilitatea poetică modernă, iar față de E. Lovinescu și cercul său, ingrat și gratuit răutăcios, ca atunci cînd vorbește despre „cosmogonismul" mentorului „sburătorist" : „La d. Eugen Lovinescu cosmogonismul s-a sublimat pe o grupare mai limitată și artificială : *cenaclul ;* acolo sunt prozatori care pot privi cu compătimire pe Proust, iar Mallarmé și Valéry și-au găsit o concurență temută în cacofonicele scîncete ale flautistului pe mătase Camil Baltazar." (*Suntem cosmogonici*, în *Cuvîntul* din 6 mai 1927.)

Scanned with OKEN Scanner

După cum se vede, Felix Aderca era cel mai vizat în această parte a articolului lui D. Tomescu. Răspunsul lui Aderca, de o mare civilitate, foarte la obiect, fără ca o clipă adversarul să fie subestimat e, din multe puncte de vedere, exemplar. El începe prin a socoti cronica lui D. Tomescu o „luare în răspăr" prin care autorul ei „în plină maturitate, dovedește că a rămas tot juvenil, că n-a renunțat la anumite succese stilistice, fără valoare de judecată și că preferă voluptatea de a rămîne polemist, strădaniei de a ajunge critic". (*Cel mai nou critic modernist*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927.) Față de prima afirmație a criticului de la *Ramuri*, ironic, Felix Aderca nu-și exprimă decît admirația pentru „talentul polemic al ziaristului literar". Cea de a doua, însă, în cuprinsul căreia numele său era de două ori adus în discuție, face obiectul unei ample precizări, de o mare fermitate, în care tonul categoric, logica argumentării impun. Aderca aduce mai întîi cîteva necesare lămuriri asupra cercului Sburătorul și a raporturilor dintre frecventatorii lui și E. Lovinescu. „Trebuie să lămurim odată pentru totdeauna — scrie Felix Aderca — confuzia care se face între cercul «Sburătorului», atelier de cercetare literară, și independența de spirit și caracter a acelora care-l constituie." Viața cercului impunea originalitatea obligatorie și libertatea de atitudine și expresie a fiecăruia dintre membrii săi. Să zicem, spune în continuare Aderca, cu alte cuvinte, că D. Tomescu nu avea de unde știi care sînt „moravurile care domnesc în cercul »Sburătorului» («cenaclul din Cîmpineanu»)". Dar onestitatea profesională și loialitatea în polemică trebuiau să-l determine hotărîtor a argumenta alte cîteva obiecții pe care le făcuse în legătură cu literatura modernă, „ar fi avut datoria — dacă voia să ne convingă — să arate *de ce* lucrările literare ale d-lor Vinea, Barbu, Arghezi, Blaga și Baltazar sunt «niște glume literare» și de ce *Uvedenrode* de Ion Barbu — unul din monumentele cele mai de preț ale acestui puternic și izolat poet și implicit al liricei românești — e o «deghizare a incapacității de a crea»". În lipsa acestor argumente, D. Tomescu se compromite evident.

Scanned with OKEN Scanner

Continuarea articolului din *Cuvîntul* aduce o schimbare radicală a lui D. Tomescu, acesta devenind din criticul sămănătorist, apărătorul și teoreticianul înfocat al... modernismului sau, cum plastic spune Felix Aderca, „în locul d-lui Tomescu, sămănătorist cu suman, cioareci și clopoței la opinci, un Tomescu ras, ca un englez, în frac și pantofi de lac, ba chiar cu monoclu de superestet în ochiul stîng". Acum, paradoxal, D. Tomescu îl apără pe autorul *Micului tratat de estetică literară* de reproșul „excesului de disociere" pe care E. Lovinescu i-l făcuse în *Evoluția ideologiei literare* și în care criticul de la *Ramuri* vede incarnarea atitudinii cunoscutului personaj caragialian : „da, înțeleg *disociere*, dar încet și cu măsură". Însoțește această opinie de un potop retoric de obiecții pe care Felix Aderca le reproduce dînd în paranteză comentariile sale „admirative". Rezultatul este, indiscutabil, de mare efect, edificîndu-ne încă o dată asupra bogatelor resurse pe care le are și în polemică acest spirit neliniștit, multilateral : „Să mai arătăm cît ridicol se cuprinde în acest reproș ? Dar ce-și închipuie d. Lovinescu că este fenomenul estetic (minunat !...). Un preparat de laborator pe care-l compui, îl dregi și-l dozezi cum vrei și cît vrei ? (perfect !...) Dacă d. Aderca a mers cu «disocierea» prea departe care e limita pe care dumneata să i-o fixezi ? (excelent !...) Și după ce criterii i-o fixezi ? (admirabil !...) Cît dai «esteticului» și cît lași pentru «sincronism» ? (ura ! !...)". Și apoi, în același context ironic, concluzia : „Mărturisesc în toată umilința, că eu n-am răspuns atît de bine d-lui Lovinescu ; d. Tomescu, fostul sămănătorist, se dovedește la o adică mai estet decît noi toți sburătoriștii la un loc !..." Așa stînd lucrurile, nu-i mai rămîne în finalul excelentei sale intervenții, decît să-l invite, cu permisiunea de rigoare cerută lui E. Lovinescu, „să ia parte la dezbaterile cercului «Sburătorul» (Cîmpineanu 40) spre deplina fericire a literaturii române". [1]

---

[1] *Anotimp tîrziu* și *Cel mai nou critic modernist* (acesta cu titlul schimbat, *Convertire)* vor forma capitolul *Ultimul sburătorist* din *Micul tratat de estetică*, ed. cit., p. 223—232.

Scanned with OKEN Scanner

Se știe că *Evoluția poeziei lirice* a atras și atacurile unora dintre „sburătoriști", Ion Barbu și Perpessicius în speță. Revista craioveană consemnează acest fapt cu neascunsă satisfacție, crezînd că a venit momentul să semnaleze „defecțiunile de pe frontul moderniștilor" : „E un moment de edificare asupra școalelor literare întemeiate forțat, ca voința unui om, iar nu rezultînd dintr-o colaborare spontană, și cazul d-lui Lovinescu n-are asemănare decît cu cazul lui Macedonski ca șef de școală. Așteptăm de la d-l Lovinescu, ca istoric conștiincios și *Istoria lichidării moderniste*, cu nota ei de originalitate..." (C r o n i c a. *Defecțiunile pe frontul moderniștilor*, în *Ramuri*, an. XXII, nr. 1, 1928.)

În următorii cincisprezece ani, pînă la moartea lui E. Lovinescu, timp în care *Sburătorul* nu mai apare, revista *Ramuri* își continuă atitudinea de ostilitate ori de cîte ori i se oferă un bun prilej. Mai temperat pînă prin 1936, de o mare violență, coborînd de multe ori în trivial, în timpul prezenței lui T. Păunescu-Ulmu. Astfel, insuccesul în alegerile de la Academie cînd, se știe, cuvîntul lui N. Iorga a fost hotărîtor, devine pentru *Ramuri* prilejul condamnării tendențioase și intolerante a întregii activități lovinesciene, expresia unei atitudini nocive naționalist-șovine, reacție iresponsabilă a unui agramat. Printre acuzațiile ce i se aduc acum lui E. Lovinescu, hotărîtoare devine în final aceea a importanței pe care o acordase literaturii Hortensiei Papadat-Bengescu : „Cînd d-l Lovinescu se bate cu pumnii în piept susținînd că Hortensia Papadat-Bengescu este cel mai mare prozator al geniului românesc, ei bine, candidatura d-sale la Academia Română nu poate să sforăie decît a neseriozitate". (Traian Mateescu : Î n s e m n ă r i. *E. Lovinescu la Academie !*, în *Ramuri*, an. XXVII, nr. 5—7, mai-iulie 1936.)

Cu cîteva luni înaintea morții lui E. Lovinescu, pornind de la un fragment din *Titu Maiorescu și posteritatea lui critică*, pe care criticul îl publicase în *Acțiunea*, publicistul de tristă amintire T. Păunescu-Ulmu, care imprimase o linie nesănătoasă revistei *Ramuri*, aruncă din nou cu noroi pe întreaga activitate lovinesciană și atacă cea de a treia generație postmaioresciană, care în acel

Scanned with OKEN Scanner

timp se afla, ca și E. Lovinescu, pe pozițiile democrației, rațiunii, progresului : „Să fie oare falimentul marilor descoperiri și talente ale d-lui Lovinescu de la *Sburătorul* ? Este literatura noastră convulsionată teribil fiindcă praf și pulbere s-a ales din «figurinele» și «anticipațiile» d-lui Lovinescu, iar faimoșii scriitori autohtoni : Camil Baltazar, Emil Dorian, Bernstein Fundoianu, F. Aderca, Virgiliu Moscovici, Ilarie Voronca etc. au intrat în neantul din care nu trebuiau să iasă ? Sau fiindcă d-nii Ș. Cioculescu, Vl. Streinu și Pomp. Constantinescu au fost scoși de la *Revista Fundațiilor regale ?*“ *(D-l Eugen Lovinescu, a treia generație postmaioresciană și biete iluzii spulberate,* în *Ramuri,* an. XXXIX, nr. 3, martie 1943.)

În iulie E. Lovinescu moare. *Ramurile* fac loc în paginile lor unui necrolog surprinzător de obiectiv, dacă avem în vedere atitudinea anterioară a revistei. În fața morții, fostele ostilități sînt uitate și așa cum nu va proceda de pildă Nichifor Crainic, care și după moarte îl va ponegri pe E. Lovinescu, personalitatea lovinesciană este pusă în adevărata ei lumină :

„E. Lovinescu a patronat întreaga literatură nouă ; mișcarea modernistă în nici un fel nu poate fi dezlipită de E. Lovinescu. [...] Nu a fost nici academician și, fără să-l comparăm cu alții, nici universitar. A rămas pur și simplu un profesor de liceu. Posteritatea va judeca poate aspru acest fapt și cu destulă amărăciune. [...] E. Lovinescu a iubit literatura și a scris pînă în clipa supremă a vieții lui. Adevărul e ăsta : a știut să scrie și a scris cu o remarcabilă bogăție de stil. Avînd priză pentru cea mai ascunsă nuanță a căutat să pună mîna pe ea, realizîndu-se ca cel mai reprezentativ critic analist al nostru. Rîndurile noastre se închină înaintea unei munci de om, muncă a cărei valoare se va vedea mai bine tocmai acuma.“ (Traian Mateescu : *E. Lovinescu,* în *Ramuri,* an. XXXIX, nr. 8—9—10, august-septembrie-octombrie 1943.)

E un gest reparator care estompează culorile tari, închise ale nedreptăților, agresivităților, bagatelizărilor pe care le-au suportat E. Lovinescu și *Sburătorul* din partea revistei *Ramuri* și a neosemănătoriștilor.

Scanned with OKEN Scanner

10. Cînd apare „noul“ *Sburător,* printre revistele care-i consemnează batjocoritor reapariția se află și *Gîndirea.*

Față de Nichifor Crainic personal, revista lui E. Lovinescu avusese, încă de la începuturile ei, o atitudine mai mult neutră, dacă nu de ignorare. Viitorul doctrinar al ortodoxismului se numărase printre colaboratorii *Lecturii pentru toți.* Numele său figurează, la început, și într-o serie tipărită pe spatele coperții *Sburătorului.* Iată cum își amintește începutul relațiilor cu E. Lovinescu și evoluția lor Nichifor Crainic însuși : „A fost o vreme în 1919, cînd E. Lovinescu a ținut să ne cucerească și să ne împrietenim. Am primit fiindcă avusese o atitudine foarte românească în războiul de atunci. Am colaborat chiar, o singură dată, la revista lui, *Lectura pentru toți.* Cînd a scos *Sburătorul,* ne trecuse, fără autorizație, printre colaboratori. L-am rugat să ne șteargă de pe copertă, fiindcă observasem că nu ne-am fi putut înțelege niciodată. El începuse opera de denigrare a lui George Coșbuc, iar pe de altă parte evreii răsăreau unul după altul în paginile revistei lui. I-am spus atunci că, în locul prieteniei îl preferăm adversar. Restul se cunoaște.“ (C r o n i c a m ă r u n t ă. *E. Lovinescu,* în *Gîndirea,* an. XXII, nr. 7, august-septembrie 1943.)

Asupra modului necinstit în care prezintă Nichifor Crainic faptele, denaturîndu-le, e inutil să mai insistăm. Reîntorcîndu-ne la prima serie a *Sburătorului,* observăm că volumul său de evocări și medalioane *Icoanele vremii* fusese recenzat [1] favorabil la Î n s e m n ă r i (an. I, nr. 17, 8 august 1919).

---

[1] „Sunt scurte răsfrîngeri pe care ultimele evenimente le aruncă în sufletul autorului. În șiragul scrierilor prilejuite de aceste urme de prăbușiri și prefaceri — scrieri pe care e mai nimerit a le privi prin prisma tendințelor și oportunității — fragmentele d-lui Crainic se disting printr-o haină artistică sub care ele se apropie de domeniul literaturii propriu-zise. [...]

Încolo d-l Crainic dovedește că a trecut — mulțumită războiului — prin aceeași evoluție observată la majoritatea scriitorilor : o apropiere de popor și de pămîntul lui, o apropiere de durerile și bucuriile unui neam. Remarcăm de asemenea cîteva portrete, în care d-sa slăvește geniul unor oameni ca G. Coșbuc,

În antepenultimul număr al *Sburătorului literar*, E. Lovinescu îi dedica redactorului *Gîndirii* și o „figurină". Mai degrabă binevoitoare decît critică. Cu neînsemnate obiecții și multe păreri pozitive. În tot, o definire și o situare foarte exactă a poetului. Poezia lui N. Crainic i se pare, deci, a fi „expresia cea mai caracteristică a sămănătorismului" realizat „postum" : „Cu d. Nichifor Crainic ne scoborîm de la muntele lui Hogaș la șesul lui Sadoveanu : aparent, e cîntărețul apei, al văii, al cîmpiei, al ogorului, privite sub toate aspectele anotimpurilor sau prin variațiile de lumină ale aceleiași zi. Chtonică, poezia lui se integrează în cadrele unei literaturi, firesc, limitate la orizonturi natale : literatura lui Alecsandri sau Coșbuc, a lui Hogaș sau Sadoveanu. Armonizîndu-se în restul literaturii tradiționale, n-o depășește însă prin originalitatea viziunii." (F i g u r i n e. *Nichifor Crainic*, în *Sburătorul literar*, nr. 50, 8 decembrie 1922.) Rînduri care nu aveau prin ce nemulțumi pe cel vizat, afară poate doar de ultima observație, ce va fi nuanțată, într-un fel, prin remarca : „poezia sa reprezintă o ideologie". Expresie a unei sensibilități la început, tradiționalismul lui Crainic, observă foarte exact E. Lovinescu, a devenit doctrină. De aici caracterul conceptual al poeziei sale care, dacă formal e influențată de Eminescu și Coșbuc, se resimte mai puternic și mai profund de o altă influență — cea a lui Vlahuță, dealtfel poetul preferat al lui N. Crainic, „rămîne adică abuzul de luciditate și de logicitate, caracterul discursiv și demonstrativ al unei expoziții sistematice, raționale — și prin excelență, antipatice a locului comun". În final criticul atrăgea atenția că „trebuie să trăim și în veacul nostru, solidari cu marile mișcări de sensibilitate ale contemporaneității".

N. Iorga etc. Nu e sentiment mai nobil în inima omului — spune Carlyle — decît al admirației față de unul mai înalt ca el însuși..." (Recenzia e semnată *V. M.* Pesemne Virgiliu Moscovici.)

Mai înainte, într-o scurtă prezentare a *Luceafărului* era remarcată „gingașa *Dimineață de mai* a talentatului poet Nichifor Crainic". (Î n s e m n ă r i i n f o r m a t i v e. *„Luceafărul", an. XIV, nr. 8*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 3, 3 mai 1919. Semnat *R.*)

Scanned with OKEN Scanner

Cu revista *Gîndirea*, pe de altă parte, *Sburătorul* are raporturi asemănătoare. Nu e adevărat, așa cum crede D. Micu, în excelenta sa lucrare „*Gîndirea*“ și *gîndirismul* (p. 276) că *Sburătorul literar* „nu-i acordase în tot cursul existenței sale de un an și trei luni (?), nici o mențiune“. Îi acordase una, prezentînd numărul al doilea din cel de al doilea an de apariție a revistei. La un mod care, nici de această dată, nu era de natură să indispună decît susceptibilități exagerate : „D-l Ion Pillat este dintre puținii poeți — poate singurul — care, publicînd în această revistă, merită să i se recunoască specificul aport literar. [...] *Sufletul satului* de d-l Lucian Blaga se înțelege dar nu se simte. Poate că acesta va fi reproșul viitor adus întregii sale producțiuni poetice. [...] În proză încercăm o dezamăgire citind *Înjunghierea din fundătura 13 septembrie* de d-l Cezar Petrescu. [...] Menționăm *Micicica* d-lui George M. Vlădescu. Este o organizare a cîtorva note de duioșie domestică puse în legătură cu moartea motanului «Micicica». Îi lipsește însă scriitorului arta scrisului. [...] În C r o n i c a m ă r u n t ă [acolo unde mai tîrziu *Sburătorul* și Lovinescu, apoi numai Lovinescu vor fi ținta unor atacuri incalificabile] printre lucruri întrucîtva interesante se văd albind niște colțari... Dar sunt atît de albi încît suntem ispitiți să credem că sunt... de lapte.“ (Nota s-ar putea să fi fost scrisă de Vladimir Streinu.)

Iată însă că apare *Istoria civilizației române moderne*. În primul volum se face o foarte severă analiză a ortodoxismului cu unele inexactități, cu destule observații eronate, subiectiviste, dar perfect îndreptățită în concluzii. După cum bine s-a precizat însă, aceste pagini nu se refereau nici la *Gîndirea*, nici la Nichifor Crainic „pentru foarte simplul motiv că ortodoxismul ca doctrină literară încă nu exista“. (D. Micu, *op. cit.*, p. 281.) Abia în cel de al treilea volum o pagină îl va avea în vedere și pe N. Crainic ca „doctrinar conservator“.

Totuși N. Crainic va supune unei desființări totale cercetarea lovinesciană, într-o conferință asupra tradiționalismului ținută la Șezătorile Scriitorilor Români, publicată sub titlul *A doua neatîrnare* (în *Gîndirea*, an. VI, nr. 1, februarie 1926). Aici este luată peste picior teoria

Scanned with OKEN Scanner

lovinesciană a imitației, descoperitorul ei numit „foiletonist impresionist", cercetarea sa „cărțulie", trivialul polemist care a fost mai întotdeauna N. Crainic coborînd repede la atacul persoanei într-o cascadă de ieftinătăți : „Imitativ prin instinct, numai un creier de maimuță ar putea elabora o asemenea lege. D. Lovinescu o face cu *seninătate imperturbabilă.*" (S.n.). Iar foarte facila glumă cu maimuța va reveni [1] cu o perseverență demnă de o cauză mai bună, ori de cîte ori, de acum înainte, doctrinarul *Gîndirii* va mai „polemiza" cu E. Lovinescu.

La *A doua neatîrnare,* E. Lovinescu dă un prim răspuns în Aspectele vieții literare prin nota, deși scurtă, distrugătoare, model de execuție calmă, *Caracterul specific al tradiționalistului român* (în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926). În articolul lui Crainic, pe drept cuvînt, el vede reapariția fantomei pamfletului, a agresivității inconștiente și dezlănțuite : „Dintre atîtea caractere instabile și greu de determinat, spiritul pamfletar, care deformează caricatural, se luptă cu oamenii în locul ideilor și, incapabil de obiectivitate și de disciplină, rezolvă orice problemă prin violență verbală și

---

[1] Ca de pildă în articolul de fond *Spiritualitatea,* apărut cam la un an după încetarea definitivă a existenței revistei *Sburătorul,* în *Gîndirea* (an. VIII, nr.-ele 8—9, august-septembrie 1928) : „D. Eugen Lovinescu, inventatorul maimuței imitatoare", „omul cu maimuța imitatoare", „teoreticianul subit al maimuței culturale", „amator să ne anexeze unei teorii maimuțerești". Spiritualul „doctrinar" al ortodoxiei nu uită să amintească și cele „160 de kilograme ale personalității" criticului.

Răspunzînd anchetei *Tiparniței literare* (an. I, nr. 2, 30 noiembrie 1928) în legătură cu „noua spiritualitate", E. Lovinescu citînd din acest articol descalificant al lui N. Crainic și din *Manifestul Crinului alb,* trage o concluzie sceptică asupra noutății acestei spiritualități care, prin violență, lipsă de argumente și insuficiență agresivă, se integrează vechilor procedee. Poziția lovinesciană, circumspectă și rațională, e de remarcat, în acest context : „Din diferite părți ale generației tinere par a veni strigăte și îndemnuri ortodoxe, în care e foarte greu de discernat sinceritatea, posibilă și ea, spiritul de imitație sau simpla aspirație bugetară : timpul numai va fixa natura acestei «spiritualități noi» a cărei expresie, putem spune însă de pe acum, *e veche.* [...] Violența nu poate fi o dovadă dar, veche sau nouă, expresia ei e identică și se integrează în aceeași insuficiență a adevăratei «spiritualități»."

efecte stilistice, pare a se fixa ca nota cea mai autentică a tradiționalistului român ; fără pregătire și sub raportul culturii și a simplei atitudini sufletești, autohtonul d-l Nichifor Crainic nu putea decît s-o confirme printr-un nou exemplu fabricat dealtfel în serie".

N. Crainic își arată „colțarii" de această dată mai puțin albi (nu mai erau de lapte) prezentînd la *Cronica măruntă* primul număr al „noului" *Sburător*. Vorba vine, *prezentînd*, pentru că reapariția revistei lovinesciene devine pretextul unei la fel de violente și de joase pagini pamfletare. Pornind de la un vechi articol al lui I. Minulescu din efemera *Insula*, pe care îl și reproduce, dealtfel, Crainic nu recunoaște în E. Lovinescu pe criticul generației noi și își construiește nota suburbană pe un joc de cuvinte foarte de prost gust, dat de confuzia unei porecle pe care i-o găsise Caragiale lui M. Dragomirescu și numele lui E. Lovinescu : „Același prestigiu [ca acela al lui M. Dragomirescu] l-a avut în cercul *Vieții românești*, în cercul *Sămănătorului* și al *Convorbirilor literare* d. Eugen Lovinescu. Masiv și răbduriu ca un al doilea Mandalache Blagomirescu, s-a oferit distinsul personagiu mușcăturii unui Ilarie Chendi, unui D. Tomescu, unui D. Anghel, unui T. Arghezi, unui G. Topîrceanu. Cine putea să-l ia în serios pe Mandalache, chiar dacă se prezenta cu numele mai frumos de Eugen ? Izgonit de trei generații de scriitori azi, d. Lovinescu, bătrîn și anacronic, momește cu ceai și zahăr pe începători și vrea să facă, după puteri, «literatură nouă». Admite orice și pe oricine îi calcă pragul. Vizita unui licean cu trei clase și cinci strofe îi dă iluzia scumpă de îndrumător literar al tinerei generații. E un fel de cerșetorie de prestigiu nou în pofida prestigiului său permanent blagomirescian. Îndrumătorul poeziei noi ? [...] E același Mandalache în d. Eugen Dragomirescu și același Blagomirescu în d. Mihalache Lovinescu. Trei generații de scriitori i-au consfințit ca atare. Îi vom privi deci cu sentimentul recreativ ce ni l-ar da lupta a doi titani care se zdrobesc reciproc cu stînci de carton !" (C r o n i c a m ă r u n t ă, în *Gîndirea*, an. IV, nr. 2, martie 1926.)

Sburătorul (nr. 2, aprilie 1926) consemnează și el reapariția *Gîndirii*, fără a răspunde deocamdată insultelor

Scanned with OKEN Scanner

venite din tabăra adversă, îmbinînd ironia cu observația critică judicioasă : „Dar nu numai în realizarea existenței sale practice, *Gîndirea* a dovedit un amestec fericit de tradiționalism ortodox și de simț al contemporaneității, ci și în compoziția sa literară : deoparte, tradiționalism, sentimental și teoretic, monarhism integral, venit de la Paris, ortodoxism venit de la Kiev, sau numai de la Patriarhie [1], literatură de pură esență moldovenească, ecouri întîrziate ale sămănătorismului, iar pe de altă parte atitudinea laforguiană a d-lui Maniu și expresionismul vienez al d-lui Blaga. E drept că, printr-o colaborație mai îndelungă, tendințele divergente au început să se armonizeze : d. Maniu s-a întors «lîngă pămînt», iar expresionismul d-lui Blaga se naționalizează cu încetul. În genere, revista este scrisă de oameni de talent, dacă nu chiar și de specialitate, deoarece d. Nichifor Crainic mai discută încă chestiuni științifice cu atitudini literare. Ea se închide însă într-un cerc foarte limitat de scriitori formați înainte de apariția revistei : în cursul atîtor ani, *Gîndirea* n-a produs decît un singur talent nou, pe d. Gib Mihăescu. Pusă pe baze de strictă mutualitate, i-a lipsit deci generozitatea față de elementele noi literare, calitatea primordială a oricărei reviste." (R e v i s t a r e v i s t e l o r, *„Gîndirea"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1925.)

În același număr, E. Lovinescu se ocupă mai pe larg de *A doua neatîrnare*. N. Crainic scria, printre altele, în acel articol, tot împotriva legii imitației : „Stilul gotic este expresia de piatră a dogmei catolice și numai a ei. Ca fenomen artistic, el nu se putea produce decît în sînul unei societăți solidare, sufletește, în aceeași credință. Dincolo de acest domeniu, stilul gotic își pierde semnificația și rațiunea de a fi. Granița lui a tras-o un singur cuvînt care a despicat Europa în două : *Filioque*. [...] Dincoace de acest hotar spiritual se opunea invaziei o altă lume,

[1] Referitor la această părere a lui E. Lovinescu, D. Micu face următoarea precizare importantă : „Contrar unor opinii, precum între altele, aceea insinuată de E. Lovinescu [...], publicația și-a elaborat și aplicat programul în totală independență de Sfîntul Sinod, uneori exprimînd chiar idei în divergență cu linia bisericească oficială". (*Op. cit.*, p. 60.)

Scanned with OKEN Scanner

o altă dogmă, un alt fel al expresiei plastice. Dogma ortodoxă, stilul bizantin. Iată cum universalitatea legii imitației în artă cade țăndări la prima încercare de a o aplica și verifica." E Lovinescu trece peste „lipsa de orientare științifică" a preopinentului său și arată că argumentarea acestuia „nu infirmă principiile expuse în *Istoria civilizației române*", că „aruncă, așadar, o nucă în perete cînd îmi obiectează că expansiunea arhitecturii gotice s-a oprit la granița lui *Filioque*".

Reluînd apoi, într-un spațiu restrîns, concluziile din *Istoria civilizației* ... demonstrează că, prin chiar exemplul stilului gotic se confirmă cele spuse acolo privitor la legea imitației : „Prin așezarea sa geografică, poporul român s-a dezvoltat pînă-n veacul XIX în atmosfera morală și materială a orientului, de aici fatalismul, ortodoxia, instituțiile sociale și politice și, în materie de arhitectură, stilul bizantin, a cărui forță de expansiune era mai puternică și prin apropiere și prin similitudinea condițiilor de viață. Singura concluzie, în cadrul discuției noastre, e că nici stilul bizantin nu este o creațiune artistică a poporului român, ci o formă imitată și devenită apoi oarecum originală prin amestecul ei cu elemente gotice — forma cea mai obișnuită de originalitate, rezultată din «înperecheri logice» și din adaptări succesive. Mai există totuși și o altă concluzie : nepregătit, d. Nichifor Crainic, se amestecă în discuții științifice și ia atitudini pamfletare față de probleme și cărți, pe care nu și-a dat osteneala să le asimileze mai întîi." (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *Filioque sau nuca-n perete*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1925.)

O altă chestiune în abordarea căreia N. Crainic îi descoperise lui E. Lovinescu o „confuzie", este aceea a raportului cultură-civilizație. Răspunzînd și acestei obiecții, E. Lovinescu mai trimite încă o dată pe „heraldul ortodoxismului" la volumul al III-lea al cercetării sale, unde problema era tratată „destul de pe larg pentru a da posibilități d-lui Crainic de a se informa asupra ei". Apoi, pentru a înlătura orice confuzie, alege un exemplu chiar din domeniul de specialitate al lui N. Crainic : „În realitate, ortodoxia a fost un simplu obiect de împrumut, ca o constituție, sau ca o cravată pariziană ; elementul

Scanned with OKEN Scanner

«esențial» al culturii române nu este, așadar, o elaborație specifică a sufletului poporului nostru, ci un act individual, o «invenție» iudaică propagată prin imitație și prin vicisitudini istorice la un număr de popoare răsăritene. Tîrziu numai acest fenomen de civilizație, prin adaptare la unitatea temperamentală a rasei, a devenit un fenomen de cultură ce poate fi studiat ca atare — și pe care îl voi studia. Cu acest singur exemplu, sper a-l fi convins pe d. Nichifor Crainic că nu există nici o contradicție în *Istoria civilizației române moderne.*" (Aspectele vieții literare. *„Cultură" și „civilizație"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1926.)

Jignirilor și trivialităților cuprinse în pomenita efemeridă de la Cronica mărunță, E. Lovinescu le dă replică într-o notă în care îl „execută" și pe Ion Minulescu. Atacului la persoană îi răspunde cu aceeași monedă (minus vulgaritatea, tonul suburban al lui Nichifor Crainic) atunci cînd scrie că „oacheș și rural, d. Nichifor Crainic nu constituie o tradiție în materie de discuție științifică". Fără vreo ezitare E. Lovinescu condamnă, din nou, pamfletul „care nu vine atît de la rasă, uneori prea oacheșă [...], ci de la lipsa de cultură, care pentru a părea doctorală, începe cu «*filioque*» și sfîrșește prin a te trăsni cu inepții băștinașe". (Aspectele vieții literare. *Tradiționalismul pe înțelesul tuturor*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.) Mai devreme, în cuprinsul aceleiași însemnări E. Lovinescu mai alesese încă un exemplu din *A doua neatîrnare*[1] pentru a ilustra cu el

---

[1] În jurul acestui articol și al altor cîteva se înscrie și un eseu polemic al lui Felix Aderca, *Mistica farsă. (Bilete de papagal*, nr.-ele 242, 243, 244 din 16, 17 și 18 noiembrie 1928. Reprodus în *Micul tratat de estetică...*, ed. cit., p. 203—221.) Poziția sa e foarte apropiată de cea lovinesciană, însoțită însă de anumite exclusivisme în privința specificului național, suferind de pe urma viziunii unilaterale a teoreticianului Aderca. Criticile foarte severe pe care le aduce el *Gîndirii*, lui Nichifor Crainic în special, sînt însă valabile și dau substanța și aciditatea unor pagini. Aderca, după cum spuneam, polemizează în primul rînd cu „teoreticianul cel mai dîrz" al grupului de la *Gîndirea*, cu Ion Dobre. „fiu de țăran, fost seminarist și al cărui pseudonim literar a fost ales cu o rară dibăcie sau desăvîrșit instinct ; cuprinzînd cele două tendințe care-l caracterizează, pitorescul rural și

schematismul „grosolan și pamfletar“ la care supunea Nichifor Crainic teoria lovinesciană a imitației, vulgarizînd-o.

---

cel monahal, acest nume, *Nichifor Crainic*, este el singur un program, un stindard și un simbol“.

Prima obsesie pe care încearcă să i-o discute Aderca este aceea a „tradiționalismului“ definit, după părerea sa, confuz și insuficient în *A doua neatîrnare* care i se pare, în tot, a fi o „nefericită bîlbîială“. N. Crainic, într-o generală confuzie de termeni și într-o înșiruire de contraziceri definise „tradiționalismul“ ca fiind „forță vie, dinamică“. Aderca îi surprinde punctul vulnerabil și trage rapid cîteva concluzii, nu lipsite de adevăr, dar suferind de oarecare absolutizare : „«Forța vie, dinamică» creatoare de *forme noi* — dar forța creatoare căreia i se poate da orice denumire, numai — fără a cădea în șarlatanism — «tradiție» nu, căci o forță creatoare de *forme noi* contrazice și anulează formele vechi, adică tocmai ceea ce constituie o tradiție !...“

Mai inspirat decît în această cazuistică în jurul raporturilor tradiției cu inovația este Aderca atunci cînd discută problema ortodoxismului. „Țăranul român — scrie Aderca de această dată, nu fără a simplifica iarăși puțin, avînd însă și multă dreptate — ca toți țăranii de pe suprafața pămîntului, vede în biserică numai un tezaur de magii iar religiozitatea lui nu se ridică peste un complex de superstiții. [...] Poate constitui însă un atare ortodoxism coloana vertebrală a prezentei sau măcar a viitoarei culturi românești ? [...] Poate măcar intra ortodoxismul în complexul vag și niciodată inventariat al unei «tradiții» naționale ? Poporul român a trăit totdeauna în sînul credinței ortodoxe și mentalitatea lui nu e nici azi de natură religioasă.“ Dacă ar fi rămas doar la nivelul ideologiei, vina lui Crainic n-ar fi fost, după Felix Aderca, chiar atît de mare. Dar el a încercat să valorifice cu doctrina sa „conceptul și creația artei“. E ceva de neacceptat și, purtat de pornirea sa polemică, Aderca ajunge să scrie o pagină antologică, chiar dacă uneori tonul e la un pas de vulgar și chiar dacă intenția caricaturală alterează obiectivitatea : „Grupul *Gîndirei* vedea pe țăran «tradiționalist» ca și dumnealor la București : plin de poezie și beat de misticism. La arat el tremură de plăcere citind *Șesuri natale* de d. Nichifor Crainic, la semănat murmură *Scrisorile unui răzeș* de d. Cezar Petrescu, la prășit declamă versuri din *Pîrgă* de dr. V. Voiculescu, la culesul de fasole meditează studiile d-lui Dragnea, iar la mulsul vacilor și oilor cîntă noile acatiste ale d-lui Sandu Tudor. Fetele nici nu vin la gard noaptea, dacă flăcăul nu știe pe dinafară poemele d-lui Radu Gyr iar jandarmeria toată, cu șeful de post în cap, citesc pe întrecute *Mistica* (sau Mistificarea) *Statului* de d. Petrea Marcu din Balș.“

După cum observa foarte bine Dumitru Micu (*op. cit.*, p. 297), în eseul său — și aceasta trebuie avut înainte de orice în vedere — Felix Aderca „înfierează practic — totuși — ideile și tendințele într-adevăr nocive ale programului gîndirist“.

Cu aceasta, încercarea lui E. Lovinescu de a înfiripa un dialog cu reprezentantul „gîndirismului" capătă, în *Sburătorul*, ultima expresie.[1] Un moment polemic în care N. Crainic a izbit, după cum se va proceda și de aici înainte, „prin pamflet, ca pură idiosincrazie", iar E. Lovinescu s-a impus „prin eleganță și calități [...] de ironie conținută și caracterizare, de atitudine superioară, de delimitare a probității și mai ales a bunei-cuviințe". Pompiliu Constantinescu, căruia îi aparține remarca aceasta, definea maniera lovinesciană „darnic alimentată, dar fără inițiativă și defensivă, răspunzînd atacurilor provocate de alții", drept „o bună tactică și pedagogie a polemicii". (*Reflexii polemice*, în *Kalende*, an. I, nr.-ele 3—4, ianuarie-februarie 1929.)

Gîndirea, sub alte semnături, va mai prezenta *Sburătorul* la obișnuita rubrică Revista revistelor sau la Cronica mărunță. După aceleași procedee, pe același ton. Astfel, cînd E. Lovinescu anunță apropiata

[1] Ca un ecou imediat al polemicii iscate de apariția *Istoriei civilizației române moderne*, așa cum a fost ea purtată în *Gîndirea* și *Sburătorul*, e interesant să urmărim părerea lui Vladimir Streinu care în *Viața literară* (nr. 9, 17 aprilie 1926) scrie despre *Revistele literare*, tratînd chestiunea și la modul general: „Periodicele noastre literare au trebuit, după război, să se resemneze ori la a rămîne simple grupuri cu un comandant, fără nici un drapel — cazul *Viața românească* — ori să intre în combinații, prin colaboratori fruntași, de noi formațiuni postbelice — cazul *Sburătorului* și *Gîndirea*. Elementul caracterizant, de *curent*, al publicațiilor dinainte de război, s-a topit azi într-o uniformitate de manieră. Deosebirile doctrinare, tradiționalism-modernism, se reduc la mimarea periodică a vechilor noastre reviste. [...] *Gîndirea* și *Sburătorul* sunt două reviste cu făgașuri proprii și în ciuda dușmăniei dintre ele par a fi surori bune. Ceea ce se publică la una nu s-ar respinge dacă s-ar prezenta celeilalte." Opinia lui Vladimir Streinu, vulnerabilă într-o parte a ei, e valabilă în mare măsură pentru momentul respectiv. Mai tîrziu lucrurile s-au schimbat fundamental. Tot Vladimir Streinu scriind despre *Critica estetică și militantismul* (*Preocupări literare*, an. VII, nr. 4, aprilie 1942) va prezenta în alți termeni „controversa în jurul criticii estetice" dintre E. Lovinescu și N. Crainic, cel care „apărînd ca urmaș al «sămănătorismului» dă tradiției noastre un sens ortodoxist și mistic". Față de *Viața românească* — adversară și ea lui E. Lovinescu, în această luptă — care era „rațională și democrată", *Gîndirea* s-a dovedit mai periculoasă, ea fiind „mistică și totalitară".

apariție a *Istoriei literaturii române contemporane* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926) recenzentul *Gîndirii*, agresivul T. Păunescu-Ulmu, „comentează" : „Hotărît, d. Lovinescu rămîne simbolul și campionul juneții, energiei vînjoase, creatoare ! D-sa anunță apariția *Istoriei literaturii române contemporane* (1900—1925) în șase volume. Notați : 25 de ani în șase volume. Așteptăm." (Revistele, în *Gîndirea*, an. VI, nr.-ele 4—5, mai-iunie 1926.)

Altă dată, apariția revistei craiovene *Scrisul românesc* îi oferă lui Nichifor Crainic un nou prilej, făcînd elogiul criticului semănătorist, să-l invectiveze iar pe E. Lovinescu vorbind trivial și necontrolat despre „horbotele stilistice" și „păpușile de gumă ale «ideilor» d-lui Eugen Lovinescu". Redactorul *Gîndirii* îi contestă... onestitatea literară acestui „simplu impostor vițios" și pe nesimțite trece la limbajul său preferat, arma polemică a grosolăniilor verbale, care-i era foarte la îndemînă și la care apela de cîte ori îi lipseau argumentele sau buna-credință : „D. Eugen Lovinescu a evoluat de la Bolintineanu și Victor Eftimiu la Ilarie Voronca și Camil Baltazar, ale cărui urdori lirice le înfățișează ca dogmă supremă a poeziei. Găsești, Tomescule, atîta imbecilitate deghizată în farsă normativă !" Pe criticul craiovean, atît de patetic invocat, freneticul și facilul producător de insulte și calomnii și-l dorește aliat „în lupta contra farsorilor imbecili ce vor să-și îndulcească o bătrînețe sterilă gîdilînd stupid aberațiile generației literare de azi". (Cronica mărunță, în *Gîndirea*, an. VII, nr. 12, decembrie 1927.)

Mai tîrziu, un alt „polemist" al *Gîndirii*, Al. Bădăuță, scriind despre Al. Busuioceanu, nu-și poate începe tableta decît prin deplasata ironizare a genului „anticipației literare" : „Domnul Lovinescu inaugurase mai acum cîțiva ani, la noi, genul amabil și comod al «anticipației literare» : obiceiul de a descifra în primii pași ai unui scriitor, ca într-o palmă deschisă, linia destinului său literar. Confortabil și facil, procedeul s-a dovedit, tot de atîtea ori, infructuos și fals. Verificată popular, înțelepciunea populară a zilei bune care se cunoaște de dimineață, se dovedea dificil de susținut literar." (Cronica mărunță, în *Gîndirea*, an. X, nr.-ele 1—2, ianuarie-fe-

Scanned with OKEN Scanner

bruarie 1930.) Și mai pot fi date și alte exemple. Ne oprim însă aici. Nu fără a preciza că doctrina reacționară a „gîndirismului" a fost demascată și combătută cu statornicie de raționalistul E. Lovinescu, chiar și în momentele ei cele mai dezlănțuit agresive. Iar pe N. Crainic, care-și va mai da o dată în petec scriind abjectul articol *Gogomăniile d-lui Lovinescu* (*Gîndirea*, an. XVI, nr. 7, septembrie 1937), E. Lovinescu îl va fixa o dată, magistral, printre monstruozitățile [1] „faunei vieții literare" (în vol. *Aqua forte*, reprodus în *Scrieri*, vol. 3, Editura Minerva, 1970, p. 235—239) și sub chipul respingător al unui personaj, pesemne din *Mălurenii*, Ilarie [2] (*Vremea*, 27 iulie 1941).

Scriind la moartea adversarului său de un sfert de veac un penibil și degradant necrolog, Nichifor Crainic confundînd, așa cum declara că nu face, adversitatea li-

---

[1] „Lîngă scaunul domnesc al împăratului, pe un divan, cocoțat pe șapte perini stă bucătarul. Nu e bucătarul vremurilor noastre, cu scufiță și halat alb, ci o namilă tuciurie, buzată și cu părul creț, umflată de grăsime și de trufie, lăbărțată și unsuroasă, păroasă și slinoasă, revărsată de nu-l cuprinde întregul divan. Îi povestește cu ifos împăratului isprava uciderii balaurului cu șapte capete. [...] Cumpănit între haz și indignare, împăratul nu se putu opri a nu-i striga : «Huo, cioară !»"

[2] Că pentru crearea acestui personaj vulgar, bețiv, afemeiat și fariseu E. Lovinescu l-a avut în vedere pe N. Crainic, o mărturisește el însuși într-o scrisoare din 7 august către Hortensia Papadat-Bengescu : „Îți trimit un număr cu un fragment *Ilarie*, care va deveni poate mai savuros dacă vei ști că eroul e Nichifor Crainic". (*Apud* Ileana Vrancea, *E. Lovinescu-critic literar*, ed. cit., p. 89.)

Să mai amintim că ideologul gîndirist devenea și una dintre figurile cele mai bine prinse ale acelui grotesc panopticum din *Manualul de morală practică* al lui Tudor Arghezi, în următorul portret de mare violență și culoare pe care G. Călinescu (*Capricorn*, nr. 1, noiembrie 1930) îl explica „istoricului neinițiat de mai tîrziu" ca reprezentîndu-l pe Nichifor Crainic : „Tata, Dumnezeu să-l ierte, era țigan și unde s-a milogit el cu picioarele goale, eu dau de perete cu ușa, încălțat. Rețeta lui a fost mai funestă și nu s-a făcut măcar paracliser, pe cînd formula mea m-a scos și deputat și era gata să mă bage ministru, adică împărat. Nu știți care a fost rețeta venerabilului meu părinte. Simțindu-se greu bolnav, el a cerut să fie uns cu un material căruia îi zicem acasă pe nume și, acoperit așa, cu scîrnăvie, să fie băgat în cuptor, crezînd că se tămăduiește. Bietul tata a murit copt."

Scanned with OKEN Scanner

terară sau ideologică cu „dușmănia personală", credea că plătește o ultimă poliță celui care nu-i mai putea răspunde, săvîrșind de fapt o gravă impietate. Căci cum pot fi calificate aceste aberații și insulte ale doctrinarului ortodoxist ?[1] : „Toate mucurile de idei «europeniste» pe care le denunțam se găsesc strînse cu pasiune de colecționar de vechituri în cărțile lui Eugen Lovinescu. [...] Omul care n-avea convingeri precise, care făcea «pași pe nisip» și se «revizuia» mereu, a căzut victima unui cerc iudaic și ajunsese un fel de megafon literar al acestui cerc. [...] Criticul din Strada Cîmpineanu n-avea nici un soi de discernămînt literar. Judecățile sale erau amabilități de cenaclu și maliționzități dincolo de cenaclu. Pe urma lui nu rămîne absolut nici un studiu de caracterizare a unui scriitor român contemporan. [...] Pentru ziua de mîine E. Lovinescu rămîne un scriitor cu reale însușiri, care s-a încumetat să ia în răspăr marea strădanie spirituală a neamului său de a fi el însuși în plăsmuirile superioare ale culturii. Judecata nu va fi aspră fiindcă scriitorul [...] nu lasă o operă de forța și de amploarea care să vatăme realmente." (Cronica mărunță. *E. Lovinescu,* în *Gîndirea,* an. XXII, nr. 7, august-septembrie 1943.)

---

[1] Nichifor Crainic imprimase această atitudine și mentalitate față de E. Lovinescu, mai ales în ultima perioadă a *Gîndirii,* tuturor colaboratorilor ei. Ideile și expresiile „maestrului" revin, de pildă, aproape identic sub semnătura unuia dintre cei mai agresivi și mai compromiși publiciști, Nicolae Roșu :

„Casa din str. Cîmpineanu s-a dărîmat, și nici măcar pe locul unde odinioară a oficiat literatura modernistă amfitrionul orgolios și saturnian, nu s-a așezat o placă comemorativă. O ingratitudine condamnabilă a posterității, dacă nu chiar o trecere voită la posteritate a omului și a operii, care a înfățișat timp de mai bine de douăzeci de ani, fără scrupul și fără pudoare, tot ce a fost mai strident și mai brutal în fauna literară. De aci și-au luat zborul, ca vrăjitoarele călare pe măturoi, Moscovii, Baltazarii și Sebastienii intrați prin fraudă în publicistica românească. [...]

A venit vremea postumității și a drepturilor la pensie. [...]

«Tinerele talente», lansate cu surle și trîmbițe, au rămas orfane. Pe toți i-a înghițit timpul în marele lui anonimat. Singur pe baricadă, anacronic și vetust, d. Lovinescu își continuă lupta." (Cronica literară. *E. Lovinescu : „Aqua forte"*, în *Gîndirea,* an. XXI, nr. 2, februarie 1942.)

Scanned with OKEN Scanner

11. Puțini au fost criticii care să fi avut parte, asemeni lui E. Lovinescu, mai mult de ingratitudine decît de recunoștință din partea „descoperirilor", discipolilor, colaboratorilor revistei sau membrilor cenaclului, într-un cuvînt din partea „sburătoriștilor". Bineînțeles că nu e vorba de toți, dar cei cîțiva sînt și cei mai notorii. Cum foarte bine scria Felix Aderca o dată, într-un articol polemic cu Ion Barbu, „E. Lovinescu va rămîne în istoria noastră literară singurul critic [...] care a avut curajul de artă (care e și cea mai înaltă moralitate) de a fi crescut cu bună știință șerpi la sîn". (*Al doilea răspuns d-lui Ion Barbu. Șarpele-n sîn*, în *Viața literară*, an. II, nr. 66, 17 decembrie 1927.) Șerban Cioculescu, mai blînd, strecoară și posibilitatea unei atitudini teribiliste : „Băieții erau uneori ingrați, sau se sileau să pară așa, ca să-și dea aere de independență".

Celor mai mulți dintre cei care s-au răzvrătit, indiscutabil personalități — mai mult sau mai puțin puternice — credem, însă, că li se potrivesc aceste observații ale lui Dan Petrașincu, și el un frecventator al cenaclului, care, într-un rînd, încerca să explice mecanismul acesta al apropierii rapide și totale, la început, de persoana lui E. Lovinescu, însoțită de adeziunea, aproape fără rețineri, la ideile criticului și desprinderea ce urma, violentă (fără motive importante), fără explicații, de cele mai multe ori definitivă. „Avea virtutea de a trezi entuziasmul la primul contact — scria Dan Petrașincu la moartea lui E. Lovinescu — și apoi de a trezi ostilitatea entuziastului de ieri, pentru o independență proprie. Într-adevăr așa se întîmpla aproape mereu : în faza întîia scriitorul tînăr îi închina stindardul elanurilor sale neprecupețite iar apoi, cînd debutantul devenea un nume de notorietate, el se răzvrătea împotriva vrajei prezenței lovinesciene, manifestîndu-se fie în scris, fie numai prin bîrfeală, după temperament." (*Fișe la un „E. Lovinescu"*, în *Vremea*, 15 august 1943.) Mai simplu, Felix Aderca, în cuprinsul unui interviu luat de E. Lovinescu, în 1927, vorbea despre aceia care nu se sfiau „să ridice piatra acolo unde altădată, sfioși, erau fericiți să poată ridica pălăria".

Cîteva dintre polemicile cu „sburătoriști" s-au consumat chiar în paginile *Sburătorului*, altele în reviste ani-

Scanned with OKEN Scanner

mate de spiritul „sburătorist", unele au fost temporare, uneori însă s-au întrerupt doar odată cu moartea criticului sau — e cazul lui Camil Petrescu — au rămas ca puternice resentimente și după aceea.

Oprindu-ne în continuare la cîteva dintre ele, precizăm că le-am ales pentru calitatea lor de exemplu, pe de o parte și fiindcă protagoniștii unora dintre ele sînt senzaționale descoperiri ale criticului către care generozitatea și atașamentul său s-au îndreptat aproape fără reținere. Ele ilustrează astfel adecvat și spectaculos afirmațiile citate ale lui Felix Aderca și Dan Petrașincu.

*

Imediat după război, își va aminti Tudor Vianu, cineva i-ar fi transmis invitația lui E. Lovinescu de a colabora la *Sburătorul*, a cărui apariție tocmai se pregătea. Vianu îi face în acest scop o vizită criticului acasă.

T. Vianu nu-și mai amintește și ce-au discutat atunci, dar urmarea imediată a acelei întrevederi a fost susținerea încă din primul număr al *Sburătorului* a C r o n i c i i i d e i l o r. Un rol în determinarea acestei opțiuni pare să-l fi avut și faptul că, la acea dată, nici o revistă nu avea o asemenea rubrică.

În cadrul cronicii ideilor, cu prezența ei neregulată, T. Vianu dezbate chestiuni dintre cele mai variate. Ne putem face o idee asupra ariei preocupărilor sale, chiar numai din citarea titlurilor respective : *Determinism literar. Cărțile și viața, Știința franceză și războiul. Organizație și cooperație, O ideologie feminină. Noua feminitate, În jurul psihologiei lui Wilhelm II, Reforma socială, Cugetările d-lui Lucian Blaga, Doctrina urei : întrebări și neliniști, Feminismul și lupta sexelor, Bakunin, Antiintelectualism, Naționalism sau umanitarism, Inteligență și sentiment.*

Dintre aceste cronici, cele care iau în discuție chestiuni literare trezesc și astăzi interesul. Toate sînt scrise cu seriozitate, exemplare în intervențiile polemice, expresie a unei precoce maturizări intelectuale. T. Vianu, cel de mai tîrziu — nu e o vorbă întîmplătoare — există, într-o oarecare măsură, și în aceste pagini. Cert este faptul, mărturisit de Vianu în articolul despre Lovinescu, că scrierea

Scanned with OKEN Scanner

cronicii ideilor era destul de dificilă, iar autorul avea sau își inventa destule motive de nemulțumire, venite dintr-o mare exigență față de sine însuși și dintr-o excesivă subapreciere a posibilităților sale la acea dată. „Cultura mea nu era pe atunci închegată — se confesează, mult mai tîrziu, T. Vianu — și arta scrisului mi se părea că-mi lipsește cu desăvîrșire. Stilul meu avea ceva obscur și supraîncălzit. Asupra anilor mei de atunci făcuse mare impresie «ideologiile pasionate» ale lui Barrès [...] Pasiunea concentrată, asociată cu ideologia care o extinde, era modelul atitudinii mele. Reușeam însă așa de puțin să realizez imaginea care mă domina, încît mai bucuros aș fi fost să depun condeiul pe care simțeam că îl luasem prea devreme în mînă."

T. Vianu avea atunci 22 de ani ! Vîrstă ce va coincide cu trăirea unei crize de conștiință, dacă nu de mari proporții, totuși profundă și semnificativă pentru biografia sa spirituală. După cum singur va mărturisi în textul din care am citat și pînă acum : „Începusem să resimt un fel de repulsie pentru viața literară care simțeam că mă fură înainte de a fi dobîndit conștiința că o pot sluji cu folos pentru ea și fără pagubă pentru mine. Într-o zi am luat o hotărîre : nu voi mai scrie la *Sburătorul* și în nici o altă revistă, înainte de a simți semnele categorice ale maturizării interioare."

Urmare a acestei hotărîri, T. Vianu îi scrie directorului *Sburătorului* o scrisoare, pe care o duce singur la locuința acestuia și o strecoară în cutia de scrisori. E. Lovinescu face public acel text, însoțindu-l de răspunsul său. (*E cu putință o disociație ?*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 27, 18 octombrie 1919.) Faptul e de natură să intrige și să mîhnească pe Vianu : „Lovinescu n-a înțeles [...] zbuciumul meu și amarnică mi-a fost surpriza cînd, la sfîrșitul aceleiași săptămîni, *Sburătorul* a publicat scrisoarea mea. [...] Crezuse oare Lovinescu că textul meu era o falsă scrisoare, un pretext pentru a angaja o discuție de idei ? Viața literară mă încleștase cu prea mare putere. Atunci am înțeles că trebuie nu numai să tac, dar să și fug." Și, într-adevăr, va „fugi", în străinătate, la studii.

Scrisoarea lui T. Vianu este expresia unei clătinări sufletești, de natură morală, a unei îndoieli față de actul

Scanned with OKEN Scanner

critic privit ca judecare după criterii mai mult sau mai puțin arbitrare, bazîndu-se pe o antinomie pe care Vianu o vedea atunci cu putință de rezolvat doar printr-o renunțare :

„Stimate domnule Lovinescu, În clipa de a porni la tipografie cu manuscrisul noii cronici, pe care urma s-o încep în *Sburătorul,* am fost oprit în loc de o întrebare ciudată.

Cronica era gata. Curățasem fraza, proporționasem compoziția, revizuisem informația. [...] Mă simțeam mulțumit. S-a petrecut atunci o bruscă întoarcere în gîndurile mele către mine, o urcare a unui vechi fond de ingenuitate, nu știu ce amestec de fericit primitivism și noutate a conștiinței. Eram turburat. Cronica despre care vă vorbesc era o încercare despre cîteva chestiuni actuale în sfera literaturii. Printre unele cuvinte bune se găseau destule rele privitoare la cîțiva oameni cunoscuți și necunoscuți. Cu alte cuvinte, pornind de la anumite date și comparîndu-le cu anumite credințe ale mele, formulam judecăți. Eram cinstit și poate eram în dreptul meu s-o fac. [...]

Oricum, în clipa despre care vă vorbesc, m-am simțit clătinat în tăria mea și temelia dreptului meu am simțit-o foarte șubredă. Trăiam o clipă rară. Două idei se disociau : ideea de faptă și ideea de răsplată. Munca și prețuirea sa. Visurile și realitatea."

Iar muncii și visurilor scriitorului, T. Vianu nu se mai crede îndreptățit să le pretindă „un rod" sau „o realizare". Izvorîtă dintr-o adevărată mistică a omeniei, această atitudine exprimată, poate, cam retoric și confuz capătă forma concretă a renunțării. Scrisoarea lui T. Vianu se dovedește astfel a fi nu rezultatul unui capriciu, ci documentul unei alegeri conștiente, bine gîndite, al unei convingeri în care temperamentul viitorului exeget al lui Eminescu își are partea sa de participare :

„Munca își ajunge însă sieși și prezența visului motivează absurdul și chiar hidosul.

Pentru că timpul din urmă am vorbit despre umanitarism, mă gîndesc că într-o asemenea societate astfel ar apare și ar fi prețuit omul. În perpetuarea neconstrînsă a naturii sale, fiecare și-ar afla rostul existenței. Plini de

Scanned with OKEN Scanner

griji, ne-am apleca unul asupra celuilalt, nu pentru a ne judeca, ci pentru a ne înțelege ; pentru a ne bucura de umanitatea fiecăruia dintre noi."

S-a spus că reacția lui T. Vianu ar exprima respectul pentru puterea cuvîntului. Cred că mai multă dreptate are Nicolae Balotă atunci cînd vede în rîndurile următoare ale lui Vianu „lipsa unei credințe necesare în puterea cuvîntului" (*Tudor Vianu memorialist*, în vol. *Universul prozei*, Editura Eminescu, 1976, p. 55) :

„M-am întrebat în clipa de a vorbi despre oameni, cine îmi dă dreptul de a o face și dacă prezența umanității nu-mi ajunge. [1]

---

[1] E interesant că aceeași întrebare, în alți termeni și-o va pune și G. Călinescu. Scriind un articol despre *Criza criticei* (*Vremea*, an. III, nr. 109, 10 aprilie 1930) își îngăduie un moment de incertitudine, de îndoială mărturisită : „Uneori însă am scrupule morale. Să spui adevărul tău nu e totuna cu acțiunea nedelicată de a scutura cireșul înflorit de la fereastra mea ?"

Dealtfel, într-o scrisoare din anul 1945, avînd ca pretext articolul lui Vianu *Amintirea lui E. Lovinescu*, G. Călinescu găsește ocazia ca pe lîngă vorbele bune despre textul respectiv să-și exprime și opinia personală despre originalitatea lui Vianu, neoglindită total și autentic în scrisul său : „Articolul despre Lovinescu este fermecător prin stilul lui direct confesional, printr-o dignitate reținută, printr-un sentiment mîndru al destinului propriu. [...] Valoarea dumitale de creator științific este indiscutabilă și este tuturor evidentă și potența d-tale literară. Însă toți au rămas surprinși a nu vedea pe aceasta din urmă absorbită integral în opere. Există un Vianu oral strălucit, ușor melancolic, liber asociativ, fantast cît îngăduie creația de idei, și un Vianu «doctoral» *privatim docens* (și nimeni nu pune vreo răutate în această caracterizare glumeață.)" De la aceste observații discutabile totuși într-o anume parte a lor, G. Călinescu trece la considerații de ordin mai general asupra criticii și-l vedem la un moment dat ajungînd, surprinzător, să-l aprobe, să-l înțeleagă pe T. Vianu în reacția petrecută în urmă cu un sfert de veac : „Critica e un gen independent care deși presupune preparația științifică se desprinde ca și literatura pură de mișcarea strict investigată, făcîndu-și un scop nu dintr-un adevăr abstract, ci din unul viu. Pe mine mă interesează nu Lovinescu cel real, *Ding an sich*, ci Lovinescu al lui Vianu. Critica este reprezentarea mea despre literatură și e obiectivă numai fiindcă descoperă un sistem de necesități în obiect. Și în critică trebuie să fie prezent omul de care vorbeai acum 25 de ani (am numărul respectiv), ființa vie în actul de a percepe alt om." (*Dialog cu Tudor Vianu*. Scrisori

Scanned with OKEN Scanner

Eu știu că o asemenea soluțiune este primejdioasă și că într-o asemenea fericită contemplație destinele omenești ar mistui termenul evoluțiunii lor. Indulgența nu e recomandabilă.

O utopie valorează însă cît un sens, cît sensul unei tendințe."

Răspunsul lui E. Lovinescu este acela al maturității care a trecut prin stările cristalizate în scrisoarea lui T. Vianu. A unei maturități care privește cu înțelegere și îngăduință. Nu fără uimirea mărturisită, față de descoperirea unui suflet pur și zbuciumat, sub învelișul răcelii protocolare : „Scumpe domnule Vianu, Ne cunoaștem puțin. Noi oamenii. Ne atingem, de obicei prin fețele trecătoare ; ne frecăm în convenționalul unei atitudini : ne zîmbim ; pozăm. Și atît. Viața e prea grăbită pentru a simți nevoia adîncurilor. Și dintr-un îndemn de pesimism, aș putea spune și prea urîtă pentru a o merita. Trecem deci unii pe lîngă alții, în înfățișări hieratice și cu priviri distrate. Jucăm cadrilul vieții cu ceremonie și cu deferență. Rar se întîmplă numai ca sub învelișul convenționalismului să țîșnească un cuvînt care să trădeze un suflet și să demaște un om. Ceea ce mi s-a întîmplat cu d-ta".

E. Lovinescu traversase asemenea momente de îndoială, dar cu vocația criticului militant, crezînd în critică, luptînd, mai ales, sub semnul ei. De aceea va încerca să schimbe hotărîrea tînărului Vianu, vorbindu-i și despre rostul criticii, despre critica binevoitoare, în sensul celor spuse în *Apa bucuriei.* Aducînd laude caracterului omului Vianu, E. Lovinescu se încăpățîna totuși să întrețină flacăra criticului, în scrisul căruia își punea încă

---

prezentate de H. Zalis, în *Gazeta literară,* an. XIII, nr. 11, 17 martie 1966.)

De fapt, convingerea profundă a lui G. Călinescu era că Vianu ucisese în el un poet și-i reproșa mai învăluit decît E. Lovinescu și la adăpostul metaforelor că a preferat cariera universitară, împlinirile în ordinea socială a vieții : „Vianu tu ai fost, tu ești, vei fi poet, / Fizionomia ta cerea un Michelangel / Ochirile-ți superbe sunt de angel / Măsurile canon lui Policlet. // Frumoasa-ți liră nu e ruginită / Dar ai lăsat-o-n praful catedratic / Prin care ai trecut îndemînatic — / Lucrarea vieții tale nu-i finită." *(Lui Tudor Vianu.* Sonet scris în anul 1954, reprodus în *Viața românească,* an. XXVII, nr. 6, iunie 1974.)

Scanned with OKEN Scanner

de pe atunci mari speranțe și pe care-l vedea angajat în serviciul unei critici militante :

„Așadar să cinstim pe om și umanitatea. [...] E un program, un nobil și frumos program, pe care mi l-am pus de mult. Conștient — căci din instinct lucrează în mine ca și în d-ta principiul negațiunii. Nu ne lipsește spiritul critic. Vedeam răul tot atît de bine ca și alții. Este chiar o mare virtute și stoicism de a te face că nu-l vezi.

A nu te opri asupra lui nu înseamnă însă a-i tăgădui criticii existența, după cum nu înseamnă nici a abdica de la ea. Criticii îi mai rămîne încă un rost fecund, [...] datoria criticii pozitive : imens cîmp de investigație cu ajutorul lanternei simpatiei. Nu cred deci în defecția d-tale de la datorie. Vei reveni la brazda pe care o începi ; și pe care eu o sfîrșesc poate. Nu putem sta cu brațele încrucișate. Dacă nu putem crea, să ajutăm creația prin apa înțelegerii simpatice. Într-o lume de negație mărunță și violentă, gestul d-tale de solidaritate umană va putea părea anticipat. Nu va fi lipsit însă de o nobilă frumusețe morală."

T. Vianu va înceta totuși colaborarea regulată la *Sburătorul*. Prezența sa ulterioară, în prima serie a revistei, cu versuri și critică literară [1], pare a trăi din materialele rămase criticului, înaintea acestui episod. Punctul ultim al acestui dialog va fi pus însă abia în ultima serie a *Sburătorului*. Mai violent, mai categoric și, într-un fel, definitiv. [2]

---

[1] *De la fereastră* (an. I, nr. 45, 10 aprilie 1920) și *Peisagii romantice — Ape și munți* (an. II, nr. 43, 5 martie 1921). Cronici la *Sfinxul* de Hortensia Papadat-Bengescu (an. II, nr. 23, 30 octombrie 1920) și *Grădina între ziduri* de Ion Pillat (an. I, nr. 47, 3 aprilie 1920), scurte prezentări sub inițiale (an. I, nr.-ele 15, 29, 30, 26 iulie, 1 și 8 noiembrie 1919) și articolul despre Al. Macedonski (an. II, nr. 39, 5 februarie 1921).

[2] În *Sburătorul literar* (nr. 9, 12 noiembrie 1921) într-o scurtă recenzie la cartea lui I. Peltz, *Paiațele*, E. Lovinescu îl apără pe Tudor Vianu de atacurile gratuite ale tînărului scriitor : „Nu cred însă că pamfletul trebuie combătut prin mijloacele lui supralicitate. Obiectivitatea de cugetare și stăpînirea de formă sunt singura pavăză de care se poate rupe lancea pamfletarului. Așa, de pildă, nu înțelegem ce caută printre victimele d-lui Peltz d. Vianu, care, pe lîngă că e probabil capul cel mai sistematic al generației noi, reprezintă în producția lui literară o linie dreaptă."

De la momentul explicației din vechiul *Sburător*, Tudor Vianu, întors din străinătate, devenise colaborator al *Gîndirii*, unde însă a fost „doar oaspete", „fără asumarea nici unei obligații, afară de aceea, de la sine înțeleasă, a politeții față de gazde". (D. Micu : *Op. cit.*, p. 945.) Pe la cenaclul lovinescian n-a mai trecut niciodată. „Totul se opunea în mine — mărturisește Vianu în frumosul articol, din care am mai citat, *Amintirea lui E. Lovinescu* — acelor întîlniri cu oameni pe care altfel n-aș fi dorit să-i văd, apoi întregii comedii a vanității literare, pe care Lovinescu dorea dealtfel s-o evite, hotărîndu-se uneori la acte de brutalitate în verdictele sale tăioase. Atmosfera cenaclului era, în fine, prea dominată de femei și (trebuind să fac puține excepții, printre care pe aceea a d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, o adevărată scriitoare) femeile în literatură mi-au apărut de cele mai multe ori în forma acelui veleitarism față de care toată viața am simțit o surdă împotrivire."

Cronicar literar al *Gîndirii*, un timp, într-una din cronicile sale (în nr. 3, aprilie 1926) se ocupă și de volumul *Colecționarul de pietre prețioase* al foarte prețuitei prozatoare la *Sburătorul*, Ticu Archip.

De la început Vianu pune nuvelistica ei sub tutela copleșitoare a Hortensiei Papadat-Bengescu, „dar cu niște rezultate pe care nu le putem socoti mulțumitoare". Pe lîngă carențele fondului, cronicarul mai observă și că „d-ra Ticu Archip scrie rău", dînd foarte multe exemple în sprijinul acestei afirmații, din prima bucată a volumului. În fine, chiar încercarea de senzațional și alegoric este apreciată cu aceeași măsură : „Sărăcia viziunii caută totdeauna să se salveze, combinînd vreo alegorie mai mult sau mai puțin filozofică și morală. Este ceea ce se întîmplă și cu obscurul simbol al colecționarului de pietre prețioase."

Observațiile lui Vianu erau, în mare parte, întemeiate și destul de cumpănite. Greșeala sa era aceea de a da o judecată de ansamblu numai pe baza lecturii unei

Scanned with OKEN Scanner

singure nuvele[1]. De ea vor profita cei de la *Sburătorul* (unde apăruse și o cronică la aceeași carte, ultraelogioasă a Hortensiei Papadat-Bengescu[2]), care, sub semnătura lui Felix Aderca, vor interveni într-o scurtă notă, îndreptățită ca intenție, dar vulnerabilă prin repetarea vechilor obiecții ale lui E. Lovinescu și prin aerul general de bagatelizare : „Am privit cu lăuntric entuziasm trecerea d-lui Vianu de la studiile sale teoretice în vederea unei cariere universitare, la critica contemporanilor săi, în revista *Gîndirea* — scrie paradoxalul Felix Aderca, lunecînd foarte repede spre pamflet. Ne-a surprins însă că toată armătura esteticii sale, alimentată solid de la mai mulți sîni universitari, s-a dezlănțuit asupra unui volum de debut, datorat unei scriitoare aproape neștiutoare de adevăratul ei talent. [...] Ne-au surprins citațiile de fraze izolate — luate drept argumente — din cartea tinerei autoare, cînd sistemul s-a dovedit atît de fals încît a fost trecut printre armele criticilor de rea-credință, precum ne-a surprins lipsa totală de atenție a d-lui Vianu față de crisalida literară pe care e obligat cu dragoste s-o urmărească pînă la capătul volumului, totdeauna periculos prin surprize." (Aspectele vieții literare. *Un critic și o nuvelistă*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926.) Din partea lui Tudor Vianu nu urmează nici un răspuns.

Apare însă volumul al doilea din *Istoria literaturii române contemporane*, în care E. Lovinescu se ocupa de *Evoluția criticii literare*. Aici scrie, în capitolul *Critica nouă*, și despre Tudor Vianu, exprimîndu-și același regret pentru renunțarea acestuia la critica militantă. O spune însă trecînd „în domeniul simplei controverse". Minimalizînd de fapt activitatea susținută pînă atunci de T. Vianu : „Acum cîțiva ani am fi putut spera în d. Tudor Vianu pe adevăratul critic al generației ce se ridică. [...] Înzestrat cu atîtea însușiri temeinice, d-lui Tudor Vianu îi lipsește doar una singură, dar esențială : vocațiunea,

---

[1] Dacă nuvela omonimă îndreptățea obiecțiile lui T. Vianu, sînt în acest volum, alte două remarcabile : *Maria Boul* și, mai ales, *Dăscălița*.

[2] Revista revistelor. *Ticu Archip : „Colecționarul de pietre prețioase"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.

prin care înțelegem jertfa de sine voios consimțită unei chemări irezistibile, care trece peste orice riscuri, fără alt scop de a se realiza pe sine. Vocațiunea desigur nu se comandă : e un imperativ al personalității ; vocațiunea d-lui Vianu pare a fi însă alta — a carierei didactice : de aici respectul autorității stabilite, refugiul în abstracțiuni odihnitoare, prudența excesivă, într-un cuvînt, ceea ce se numește — cu un cuvînt prea tare pentru conștiința reală a d-lui Tudor Vianu — abdicarea de la inițiativa critică. O spunem aceasta cu o durere cu atît mai sinceră cu cît avem convingerea că necesitatea unei cariere mediocre a asasinat în d. Tudor Vianu un critic literar.“ *(Op. cit.*, p. 346.)

Aulicul Tudor Vianu, bănuind în pagina lovinesciană „un proces injurios de intenții“, va părăsi această atitudine și va răspunde cu o violență și pe un ton la care nu ne-am fi așteptat din partea sa. Este printre puținele sale intervenții polemice atît de categorice și de necruțătoare. Cel mai mult pare să-l fi afectat afirmația jignitoare, în fond, a lui E. Lovinescu : „necesitatea unei cariere mediocre a asasinat în d. Vianu un critic literar“. Părerii de rău a lui E. Lovinescu, exprimată prea dur, T. Vianu îi răspunde cu maxima ironie : „Mărturisesc că durerea d-lui Lovinescu mă mișcă profund. Oamenii sunt uneori atît de răi încît se bucură de nenorocirile noastre. Nenorocirea ce mi s-a întîmplat, aceea de a nu fi putut deveni «criticul generației noastre», îl umple de durere pe d. Lovinescu. Această delicată reacțiune mă invadează cu un frenetic sentiment de gratitudine. Îl rog însă pe d. Lovinescu să se consoleze. Eu îmi suport cu stoicism nenorocirea. Lacrimile d-sale nu pot decît să mă turbure. Îl rog să nu-mi năruiască echilibrul sufletesc.“ (Cronica literară. *„Critica generației noastre“ și d-l E. Lovinescu*, în *Gîndirea*, an. VI, nr. 9—11, octombrie-decembrie 1926.) E. Lovinescu, continuă T. Vianu, nu trebuie să se neliniștească. Dacă el, T. Vianu, nu a putut deveni „criticul generației“ sale, pe Lovinescu destinul „l-a favorizat“. Imediat insinuează și că de aceea cuvîntul său e căutat și ascultat pentru că se ocupă de literatura tinerilor, E. Lovinescu fiind nu numai „«criticul generației noastre» dar și un critic *de la dernière*

heure". Aduce apoi în discuție, ca o lovitură sub centură în acest context, metoda revizuirilor :

„Și altădată, mai de mult, d. Lovinescu a fost criticul generației sale. Dar pentru că de atunci generația nouă a înlocuit pe cea veche, d. Lovinescu a încetat să mai fie criticul generației vechi și a devenit criticul generației noi. În definitiv, numai generațiile s-au schimbat, d. Lovinescu a rămas același : criticul permanent al generațiilor. Rezultatul acestei situații este continua prelucrare a părerilor și volumelor d-sale în scopul de a le pune la curent cu ultima generație. [...] Mîine, criticul generației de atunci va accepta din literatura de ieri, adică de astăzi, numai ce va măguli sentimentul momentului. Dar o va face cu toată seninătatea, chiar dacă ieri, adică astăzi, dovedea pentru această literatură severități din cele mai grave.

Cît despre scriitorii de astăzi, ei riscă să sufere mîine destinul de ieri-astăzi : adică să fie trimiși la plimbare. Complicațiile acestei dialectice d. Lovinescu le-a aplicat cu un rafinament remarcabil."

În final, T. Vianu apreciază că formula „critica generației noastre" va părea generației îndepărtate „numai ca o vagă aluzie și invitație la o tovărășie menită să procure contractanților satisfacții de amor-propriu literar". Chiar dacă pe întreg parcursul activității sale, T. Vianu „și-a conceput scrisul ca pe o magistratură" [1] (Ion Barbu), rîndurile de mai sus sunt omenești, prea omenești reacții de moment și deci numai în parte drepte.

E. Lovinescu e surprins, înainte de orice de tonul replicii lui T. Vianu. Și tocmai această uimire, nu fără umbra unei decepții, o exprimă mai întîi. Rostind-o pe tonul unui reproș, dar și al unei morale în același timp atunci cînd ripostează că „d. Vianu nu reține în *Gîndirea* esențialul, ci încearcă o diversiune prin variațiuni asupra raporturilor existente între critic și «generația» sa, cu intențiuni agresive fără legătură cu chestia și, oricum, nepotrivite sub condeiul său nu îndeajuns de emancipat de regulile convenienței, cu atitudini ironice din care se

[1] „Fără îndoială, dar nu ca o magistratură critică. El nu judeca, ci eventual promulga legi." (Nicolae Balotă, *op. cit.*, p. 56.)

Scanned with OKEN Scanner

vede că, plecînd de la *Sburătorul* și-a luat armele din panoplia antecamerei lui, dar și cu vulgarități de ton [...] ce-i aparțin, deși mi-ar fi datorat să se supravegheze mai mult". (Aspectele vieții literare. *Criticul generației sale*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 7, ianuarie 1927.) Precizează apoi mai răspicat ce a vrut să spună prin „critic al generației ce se ridică", nu fără a trata, destul de sever, din nou pe T. Vianu : „«Critic al generației ce se ridică» este o expresie de valoare pur cronologică și fără raportare la natura temperamentului și convingerilor literare : pentru a se realiza, unui critic (al generației sale sau al oricărei generații) i se cere însă vocație, adică, pe lîngă idei, și curajul de a le exprima în afară de orice considerații utilitare [...], adică un critic pur și simplu ce-și poate împinge riscul dincolo de studiul pastelurilor lui Alecsandri". Ultimele cuvinte fac aluzie la articolul dealtfel excelent al lui T. Vianu, *Alecsandri ca descriptiv*, publicat în *Gîndirea*, an. VI, nr. 6—8, iulie-septembrie 1926.

Cît privește denaturarea pe care T. Vianu o aplicase metodei „revizuirilor", E. Lovinescu o ia în discuție peste două numere, cînd răspunde mai multora care-i aduseseră aceleași obiecții sau care pur și simplu nu înțeleseseră nimic din metoda lovinesciană.

Ca o asemenea acuză să vină din partea lui T. Vianu, lui E. Lovinescu i se părea de neînțeles, cu atît mai mult cu cît : „cum a lucrat atîția ani alături de mine, d. Vianu știa, totuși, bine că nu e așa și n-a uitat, desigur, că a protestat de atîtea ori în fața mea împotriva echivocului nerod exploatat de unii din rea-credință și repetat de alții fără control". (Aspectele vieții literare. *„...iar Lovinescu... se revizuiește..."*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927.)

Cu toate străduințele lui E. Lovinescu, T. Vianu nu a făcut în primul rînd critică militantă cotidiană.[1] Printre altele, și polemicile nenumărate iscate în jurul eseului său despre Ion Barbu l-au hotărît odată mai mult la

[1] Antipolemismul său, va scrie Vladimir Streinu, într-un rînd, „era de ordinul suveranității". *(Critica literară românească dintre 1920—1945*, în *Pagini de critică literară*, III, Editura Minerva, 1974, p. 248.)

aceasta, întărit în convingerile sale privitoare la „mizeriile literaturii".

Gîndindu-se la toate acestea, avea să precizeze mult mai tîrziu T. Vianu, ca un fel de concluzie într-o profesiune de credință de fapt : „Critica literară activă, militantă, creatoare de valori, în luptă cu nonvaloarea, este o îndeletnicire de care o cultură are mai multă trebuință. [...] Sunt mîhnit că l-am decepționat pe Lovinescu, de care m-a legat o caldă prietenie și admirație sinceră pentru talentul său, dar felul firesc în care s-au legat ideile reale m-a dus către comparație, către îmbrățișarea ansamblurilor mai largi, către generalizare." [1] (*Idei trăite*, în *Viața românească*, nr. 4, aprilie 1958.)

Cît privește relația cu E. Lovinescu, „clintirea bunelor raporturi" n-a rămas definitivă. S-au reapropiat. „Niciodată nu m-am simțit adversarul lui — scria T. Vianu în *Amintirea lui E. Lovinescu* — și cred că nici el nu mi-a consacrat vreodată sentimente cu adevărat neprietenești." Erau, în fond, amîndoi oameni cu o înaltă idee asupra relațiilor sociale și literare, doi umaniști și, poate mai presus de orice, două conștiințe.

Mulți, mulți ani după moartea lui E. Lovinescu, amintirea marelui dispărut îi melancoliza impresiile unei plimbări prin Tbilisi, amintirea acelui Lovinescu „mort la 60 de ani, care îmi spunea, puțin înainte de a muri : «îmi curge lumină printre degete»". (*Itinerar în U.R.S.S.*, reprodus în vol. *Opere*, 1, Editura Minerva, 1971, p. 496.)

În *Sburătorul literar* Hortensia Papadat-Bengescu, al cărei nume „este legat pînă la identificare" de acela al revistei, publică mare parte din romanul *Bătrînul*, un capitol din *Femeia în fața oglinzii*, și cîteva nuvele. E. Lo-

---

[1] „Spirit abstract și interpretativ, învăluit în gravitate, d. Vianu locuiește în cel mai adăpostit apartament al criticii : generalizarea. Venind după ce s-a răcit terenul afirmației sau al negației categorice, d. Vianu păstrează relațiuni cu critica numai în stricta funcțiune de a-și extrage fapte pentru o rețea de sistematizare." (Pompiliu Constantinescu : *Doi eseiști — Lucian Blaga : „Ferestre colorate" ; Tudor Vianu : „Masca timpului"*, în *Viața literară*, an. I, nr. 22, 9 octombrie 1926.)

Scanned with OKEN Scanner

vinescu se va ocupa în continuare de opera ei scriind în patru numere consecutive despre volumul *Femeia în fața oglinzii* (nr.-ele 14—17, 17—31 decembrie 1921, 7 ianuarie 1922). Iată însă că, la un moment dat, unul din foștii colaboratori ai revistei, Ion Sîn-Giorgiu, se oprește într-o cronică neserioasă, neargumentată, negatoare în totalitatea ei, la aceeași carte (*Flacăra*, an. VII, nr. 8, 28 ianuarie 1922). Viitorul teoretician și propagator al expresionismului la noi, poet mediocru dealtfel și publicist remarcabil prin lipsa de nerv polemic, pornește să scrie cronica despre *Femeia în fața oglinzii*, vizibil iritat de amabilitatea criticii față de literatura feminină („scriitoarele noastre sunt victimele sexului căruia aparțin"), Hortensia Papadat-Bengescu apărîndu-i din acest punct de vedere ca profitoarea tipică a unor împrejurări și a unei bunăvoințe extraliterare. „Vîlva și reclama ce s-au făcut în jurul ei au fost fără îndoială de origine aliterară. Nu scriitoarea, ci femeia a intrat mai întîi în Parnas. Nu criticii, ci cavalerii noștri literari au consacrat-o."

Este apoi vizat E. Lovinescu, incriminat pentru a fi creat, pornind de la literatura Hortensiei Papadat-Bengescu, „norme noi estetice", scuzînd în același timp, la adăpostul sincerității, „inepția stilistică" a autoarei. Improvizatul cronicar literar, după ce falsifică astfel afirmațiile lui E. Lovinescu, se hazardează el personal într-o analiză, în care insinuările de tot felul, vulgaritățile în expresie, denaturările flagrante, contrazicerile contribuie toate la producerea unui text care e mai degrabă un pamflet pe un ton gratuit jignitor : „*Femeia în fața oglinzii* e fără îndoială volumul de maturitate al scriitoarei. El definește o operă începută de mult și precizează un talent. [...] *Femeia în fața oglinzii* nu e un roman și nici măcar un subiect. Nu-i nici o puternică și originală caracterizare de tipuri. E o izbucnire lirică, o lungă și încîlcită poemă în proză. [...] Manuela ca tip nu e originală. [...] Femeia care se teme de dragoste și care în cele din urmă iubește, femeia care nu vrea să cadă și care nu așteaptă totuși decît să cadă, e în literatură un tip rutinar. Poate că d-na Papadat-Bengescu l-a trăit, și în cazul acesta povestea are scuza sincerității. [...] Poeta nu a citit desigur pe Molière și nu are simțul ridicolului, căci altfel

nu ne-ar fi dat în ultima ei carte acel amestec barbar de banal și prețios, care în altă țară ar exclude-o definitiv din literatură. [...] Manierismul exagerat și prețiozitatea d-nei Papadat-Bengescu nu putea crea în literatură și în stil decît un fel de Radu Cosmin de sex feminin, pudrat, îmbrăcat în mătăsuri și broderii false. D-na Papadat-Bengescu nu știe să scrie. [...] D-na Papadat-Bengescu a fugit de banal, n-a reușit însă decît să-l îmbrace în horbote și malacofuri de cea mai ieftină calitate. *Femeia în fața oglinzii* nu e decît banalitatea, căreia oglinda prețiozității și a pretenției stilistice îi dă proporții uriașe."

Pe E. Lovinescu nu obiecțiile în sine, oricînd posibile și de admis, îl deranjează, ci ineleganța gestului critic, lipsa totală de civilitate, asociată și cu cea a caracterului, venind din partea unuia pe care revista îl publicase cu destulă indulgență. De aceea răspunsul său, model de ironie și execuție critică, condamnă o mentalitate, care nu era numai a lui Ion Sîn-Giorgiu, și o practică, menite să vicieze climatul literar pe care E. Lovinescu îl dorea cu totul altul :

„Sosit de cîteva luni din străinătate, încercarea [de a îndruma literatura] îi putea fi dezastruoasă. În apus se deprind obiceiuri rele : urbanitatea de ton, care nu exclude fermitatea de convingeri, ironia, simțul nuanței, sentimentul relativității și, mai ales, disocierea talentului și, în speță, a competenței critice de violența verbală. Era deci de temut ca nu cumva tînărul nostru critic să-și fi pierdut însușirile autohtone în contact cu atmosfera efeminată a universităților occidentale. Teamă zadarnică.

Prin recentul său articol asupra literaturii sau mai bine-zis asupra persoanei d-nei Hortensia Papadat-Bengescu, d. I. S.-G. ne-a dovedit că n-a înstrăinat nimic din avutul nostru național. [...] Interesul articolului [...] nu se deduce prin raportare la obiect — literatura d-nei H.P.B. depășindu-l cu mult —, ci prin raportare la autor. Printr-un singur articol d. I. S.-G. și-a delimitat în chip definitiv fizionomia morală, capacitatea estetică, talentul literar și atitudinea în viață. Protestînd pe drept cuvînt împotriva prejudecății de a nu se lovi femeia nici cu o floare, d. Sîn-Giorgiu îi aruncă în cap și ghiveciul. Meritul lui e cu atît mai mare, cu cît a știut rezista ispitei bunei-

Scanned with OKEN Scanner

cuviințe de care literatura noastră nu are nici o nevoie.“ (Însemnări literare. *Genius loci*, în *Sburătorul literar*, nr. 22, 11 februarie 1922.)

Cu același Ion Sîn-Giorgiu E. Lovinescu rezolvă și în „noul“ *Sburător* cîteva chestiuni de etică. Vechiul colaborator al *Sburătorului* „salută“ în felul său reapariția revistei și, ca secretar al lui N. Iorga, găsește explicația atitudinii lovinesciene față de acesta și *Sămănătorul*, în respingerea unui articol [1], în urmă cu douăzeci de ani. „Subtilul critic — se străduiește Ion Sîn-Giorgiu să fie ironic — nu va ierta nici în mormînt d-lui Iorga refuzul de a-i deschide paginile *Sămănătorului*.“ Dar „polemiștii“ de felul lui Ion Sîn-Giorgiu nu pot rezista prea mult tentației de a coborî în suburbanitate și astfel discipolul de ultimă oră al lui N. Iorga ponegrește cu dezinvoltură pe E. Lovinescu și pe alți colaboratori ai *Sburătorului*. „Amărăciunea d-lui Lovinescu — scrie fostul colaborator al revistei și frecventator al cenaclului — nu ne miră, cum nu ne miră nici lipsa d-sale de bună-credință, educație, inteligență și cultură metodică. Acestea sunt lucruri cu care d-sa s-a identificat. Constatăm doar că fostul elev al d-lui Mihail Dragomirescu [2] a rămas același personagiu lipsit de seriozitate și, vai, fără nici o influență asupra dezvoltării literaturii actuale. Cu Vladimir Streinu, Camil Baltazar, Simion Stolnicu și cu marele stilist asiatic Aderca, nu se întemeiază un Parnas, nici chiar în str. Cîmpineanu.“ (Cronica. Reviste. *„Sburătorul“*, în *Neamul românesc literar*, an. I, nr. 16, 14 martie 1926.)

---

[1] Adevărul asupra acestui moment al relațiilor dintre E. Lovinescu și N. Iorga poate fi aflat din relatarea primului, în *Memorii*, I (ed. cit., p. 62—63), iar „adevărul“ lui N. Iorga în atît de personala și de caracteristica sa autobiografie *O viață de om*.

[2] Afirmația trezește protestul lui Mihail Dragomirescu care nu scapă ocazia de a lovi și în E. Lovinescu și, mai pe ocolite, în N. Iorga. „Cu toate că d. Eugen Lovinescu ar fi putut fi un frumos exemplu de «pui de năpîrcă» — se exprimă în cel mai elevat limbaj creatorul „științei literaturii“ — nu mă pot lăuda că mi-a fost elev. D. Eugen Lovinescu nu a fost elevul meu, nici scolastic, nici literar. [...] Chestiunea nu e să știm *pricina* atacurilor (la adresa lui N. Iorga — n.n.), *ci dacă atacurile sunt întemeiate*.“ (Corective, *„Neamul românesc literar“, an. I, nr. 420*, în *Ritmul vremii*, an. II, nr. 4, aprilie 1926.)

E. Lovinescu reproduce fragmentar invectiva lui Ion Sîn-Giorgiu, exprimîndu-și apoi disprețul față de reaua-credință și ingratitudinea acestuia, sub forma unei tăioase precizări : „Pentru a servi și ca exemplu de caracter amintim doar că nu s-a răcit încă scaunul de pe care acest domn mă proclama critic european, neegalat nici în Germania prin «talent, eleganță morală și obiectivitate». D. Ion Sîn-Giorgiu era tot atît de disprețuit atunci ca și acum." (Revista revistelor. *„Neamul românesc literar"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1926.)

Pentru Ion Sîn-Giorgiu nu există însă limite, așa că răspunde de la același nivel de insinuare joasă și trivialitate : „D-l Lovinescu pretinde că l-am admirat pe vremuri. Eu știu atît : că a fost destul să-i vizitez cenaclul, să-i cunosc preferințele poetice și să descopăr calitățile d-sale de doică literară pentru ca să nu mai «încălzesc» — o, ce poetică expresie lovinesciană — scaunul pe care șezusem și pe care d-sa — probabil de dorul meu — a continuat să-l «încălzească» cu obezitatea d-sale inutilă. În ce privește ușurința cu care d-sa își oferă disprețul, de ce nu disprețuiește d-sa pe aceia care-i consumă cozonacul și sentințele, se distrează pe seama amfitrionului ? Sau lacom de popularitate d-sa se mulțumește, la urma urmei, și cu popularitatea ridicolului ?" (Mișcarea literară la noi. *Reviste. „Sburătorul", no. 2*, în *Neamul românesc literar*, an. I, nr. 20, 11 aprilie 1926.)

E. Lovinescu îi răspunde foarte scurt, dezgustat doar de servilismul aceluia trecut acum sub un alt patronat : „Trebuie să ai suflet de rob și să voiești să-ți faci cu orice preț o carieră din slugărnicie, pentru a-ți închipui că omul ce s-a învrednicit să scrie cel dintîi istoria civilizației sale poate porni la construcții atît de organice și vaste din motivele imbecile pe care le aduce în discuție purtătorul ghiozdanului, dar cu siguranță și al disprețului d-lui N. Iorga." (*Suflet de rob*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.)

Abia intrată în al doilea an de apariție, *Sburătorul* adăpostea în paginile sale și o mică polemică în care incomodul și independentul colaborator și cenaclist care se

Scanned with OKEN Scanner

va dovedi a fi, în timp, Felix Aderca este „stimulat“ de un editorial lovinescian : *Simulare — stimulare* (an. II, nr. 3, 29 mai 1920). E. Lovinescu reexamina cunoscuta teorie maioresciană a „formelor fără fond“, respingînd-o, susținînd că „o formă fără fond e, negreșit, o simulare. Este însă și o *stimulare*.“ Ajungînd, în cele din urmă, în acest articol care vestește *Mutația valorilor estetice*, să proclame, aparent paradoxal, cultul, sau mai bine zis, prioritatea mediocrității, pentru posibilitățile ei stimulatorii : „O operă românească mediocră este un omagiu adus unei viitoare opere bune. E o forță în devenire. Cultul mediocrității naționale e prin urmare obligator pentru progresul culturii naționale.“

Felix Aderca, surprinzător, ia termenii lovinescieni *à la lettre*, divaghează violent și exclusivist, într-un limbaj șocant caracteristic, nesfiindu-se să-l mustre pe E. Lovinescu :

„Cultul mediocrității naționale poate fi util... într-o epocă dată a istoriei artistice. Dar cînd s-a spart coaja pămîntului, și iată crinii albi și imorali, dezbrăcați, și iată rozele romantice, și iată mlădița de plop în vîrful căruia se răsucește vibrant o mică frunză de argint — se mai poate cultiva gunoiul ?

Cînd peste bărăganul vieții românești a trecut uraganul lui Eminescu, a mai învăța pe micii (?) copii să-și umfle obrajii și să sufle tare, cînd a cîntat orchestra completă a unui Cerna, a mai susține bunăvoința cutăruia care a cumpărat un fluieraș de cocean este inutil. [...]

Seva crapă mugurul, iubirea pe fecioară, copilul pe mă-sa : în această agresiune universală criticul trebuie să scoată de păr, în viață, fecioara cea nouă care sălășluiește în sufletul fiecărui artist. El e dator să siluiască mediocritatea atît de comodă și politicoasă. [...]

Simularea este o stimulare mediocră pentru mediocritatea însăși. Legea aceasta este cu atît mai umilitoare pentru criticul care asistă în fiecare ceas la veșnicul și bătrînul miracol al agresiunii vieților noi.“ (*Comentarii la o mică temă critică*, în *Sburătorul*, an. II, nr. 5, 12 iunie 1920.)

E. Lovinescu publică această „impertinență“ cu îngăduința-i cunoscută față de opiniile colaboratorilor săi,

fidel principiului acordat individualității, însoțind-o de cîteva rînduri explicative (spunînd că în fond nebănuitul său interlocutor se mișcă stîngaci în mediul teoretic) care, cunoscute din vreme, ar mai fi temperat exclusivismul lui Aderca : „Mediocritatea nu e desigur un scop ; poate fi folosită numai ca mijloc pentru țeluri mai nobile. N-o cultivă nimeni în sine ; o tolerăm numai ca pe o treaptă a unei evoluții posibile. [...] Cititorul îi va gusta [lui F.A.] desigur, variațiunile stilistice și imaginile literare. Pe cele numai brutale le va scuza, gîndindu-se că d. Aderca face parte dintr-o școală în care brutalul își reclamă dreptul la estetică."

Cu aceeași largă înțelegere și cu același respect pentru opiniile colaboratorilor săi va publica, de pildă, E. Lovinescu în timpul *Sburătorului literar* cronica lui Felix Aderca, favorabilă, la antipodul părerilor sale, la *Patima roșie* de M. Sorbul (nr. 49, 1 decembrie 1922) și articolul aceluiași, *Amurgul raselor*[1] (nr. 38, 3 iunie 1922). Așa cum, în „noul" *Sburător*, E. Lovinescu va tipări cronica lui Felix Aderca, mai mult negativă, la *Concert din muzică de Bach* de Hortensia Papadat-Bengescu, urmînd-o, însă, și de răspunsul său ce respingea toate obiecțiile lui Aderca. Fără îndoială — deși E. Lovinescu nu admitea nici aceasta — Aderca avea dreptate cînd contesta influența proustiană asupra operei romancierei noastre. Dar greșea cînd supralicita „suferințele stilului" și cînd, mai grav, se îndoia de viabilitatea epică a acestei creații romanești excepționale.

De aceea, replica lovinesciană, nu lipsită de subiectivisme, își află îndreptățire și se justifică în primul rînd prin cîteva fraze de *situare* a romanului :

„*Concertul din muzică de Bach* creează definitiv un gen. În procesul mult discutat al urbanizării literaturii noastre, la care toți ne străduim teoretic, acest roman constituie un fapt incontestabil. O nouă literatură română începe printr-o afirmație definitivă ; sub ochii noștri se înfăptuiește o mare frescă a vieții noastre orășenești, unde

[1] Exagerările lui Felix Aderca din acest articol, care tăgăduia specificul național, naționalitatea, sînt amendate de E. Lovinescu în *Evoluția criticei literare*, ed. cit., p. 335—336.

toate straturile sociale sunt reprezentate. [...] Prin noutate, *Concertul din muzică de Bach* înseamnă o deschidere de drum, iar prin viața intensă, puterea de analiză, intelectualitatea și chiar ordonanța compoziției, literatura română n-are ce să-i pună deasupra." (*Sburătorul*, an. IV, nr. 6, decembrie 1926.)

Cu toate aceste polemici, urmate și de altele (la unele dintre ele ne-am mai oprit), Felix Aderca va rămîne unul dintre cei mai devotați „sburătoriști". Nu ne mirăm de aceea văzîndu-l în alte împrejurări ca apărător al lui E. Lovinescu (în polemica cu Ion Barbu) sau avînd pentru mentorul *Sburătorului*, într-un interviu luat de I. Valerian (*Viața literară*, an. I, nr. 23, 23 octombrie 1926) aceste frumoase cuvinte de recunoaștere : „Cel mai tînăr și deci singurul critic al generației noastre este — trebuie s-o mărturisim cu rușine, pentru că face parte din altă generație — *E. Lovinescu*. [...] Minte pasionat deschisă, caracter autentic care merge pînă la vasta invertire a sensibilității după ritmul schimbător al veacului pentru scoaterea la iveală a unui mugur de creație. [...] Tot el e primul care face suma eforturilor literare ale ultimului sfert de veac, ca drumul de aici înainte să fie mai ușor și conștiința tezaurului nostru artistic, în bun public."

Cînd va apare cel de al doilea volum de *Memorii* — moment în care mulți dintre „sburătoriști" se vor ridica împotriva lui E. Lovinescu — Felix Aderca se va lepăda și el de criticul care îndrăznise să mărturisească că temperamental respingea modernismul deși îl accepta și-l promova teoretic. Acordînd atunci un interviu lui Cicerone Theodorescu (*Scriitorii la ei acasă. De vorbă cu F. Aderca*, în *România literară*, nr. 48, 14 ianuarie 1933), autorul *Țapului* vorbește de astă dată de „distanța prea accentuată de concepții și prețuiri literare dintre d. Lovinescu și cei mai buni musafiri ai cercului. Amfitrionul din Cîmpineanu a avut în ultimul timp lealitatea sinucigașă de a destăinui că între d-sa și ceilalți membri ai «Sburătorului» contactul ideologic a fost cît se poate de superficial" și „își încheie ultimul volum de *Memorii* prin mărturisirea uluitoare că a rămas totdeauna «între brazii natali de la Fălticeni»".

Scanned with OKEN Scanner

Acest moment de tensiune odată depășit, relațiile dintre E. Lovinescu și Felix Aderca vor fi pînă la moartea criticului dintre cele mai strînse și mai sincer afectuoase. Și după aceea Aderca va avea un rol în cultivarea memoriei „criticului generației sale".

Despre cea mai importantă polemică pe care E. Lovinescu a avut-o cu B. Fundoianu, am scris în alt context. Revenind aici asupra raporturilor dintre cei doi o facem numai pentru a preciza care a fost punctul lor final, incitați la aceasta — trebuie să o mărturisim — de o remarcă a lui E. Lovinescu din *Memorii*, II (ed. cit., p. 299—300) : „a doua zi, în momentul cînd, încă Fundoianu, dar pe cale de a deveni Fondane, urca treapta vagonului ce-l ducea spre Paris pentru totdeauna, apărea într-un ziar stridentul cîntec de lebădă al acestui incoruptibil, unde omul atît de îngăduitor, revista atît de primitoare, ambianța morală atît de indulgentă a unui cerc literar, din care făcuse parte, primea, cu drept cuvînt dealtfel, răsplata ironiei sale dispreţuitoare". Reluată ca atare, sub o altă formă și în *Memorii*, III (ed. cit., p. 438) unde E. Lovinescu amintește de B. Fundoianu care „a ținut să-și lase cartea de vizită a unui articol injurios în *Facla* pentru a-mi mulțumi de ospitalitatea resemnată ce-i acordasem atîta timp la *Sburătorul*". Vorbind despre acea „ospitalitate" criticul se gîndea desigur la timpul cît B. Fundoianu semnase, în *Sburătorul literar*, Cronica ideilor în cadrul căreia apăruseră unele dintre cele mai interesante articole ale sale. Tot în *Sburătorul literar* se publicase și o „figurină" a lui E. Lovinescu, amestec de intuiție justă și de fină ironie, care poate să fi supărat pe susceptibilul poet al *Privelиștilor*. „D. Fundoianu — scria atunci, destul de bine intenționat E. Lovinescu — este un dușman al spiritului colectiv și gregar al veacului. Tot ce-i place mulțimii îi displace lui. [...] Ceea ce domină o astfel de psihologie e, negreșit, spaima de a fi comun și banal. Ușor de ridiculizat, noi o prețuim totuși ca pe un factor de diferențiere și, deci, de progres posibil. Plecînd de la premiza incapacității estetice a mulțimii, d. Fundoianu își refuză drumurile bătute și comode. Prezumțios

Scanned with OKEN Scanner

pornește pe potecile solitare. Și dacă inedițul e aproape exclus, mai rămîn locurile puțin explorate. Agorafobia duce pe cărarea bisericuțelor de avangardă. [...] Cu toată cultura lui fără substracții, posedă certitudinea gustului său ; zarafii ancestrali i-au transmis o balanță ideală. D. Fundoianu este poate singurul publicist român care, nu numai că știe ce e talentul, dar îl și determină cu preciziune. Lipsită de orientare științifică, critica lui purcede dintr-un gust infailibil." E. Lovinescu mai remarca la tînărul său confrate „o combativitate vioaie pînă la impertinență, curiozitate pentru ideile generale, o notabilă putere de asociere și o informație destul de întinsă, deși din izvoare de a doua mînă". (*Figurine. B. Fundoianu*, în *Sburătorul literar*, an. I, nr. 29.)

„Articolul injurios" l-am descoperit căutînd în colecția revistei *Facla* pe anul 1923. Intitulat *Reportaj literar. „Poesia nouă" a d-lui Lovinescu* (nr. 52, 29 decembrie) el este expresia grăbită și ingrată a supărării lui B. Fundoianu care nu se găsise printre poeții prezentați de critic în *Poezia nouă (Critice*, IX), volum dat lui Fundoianu, dealtfel, cu dedicație. Într-o *Prefață*, B. Fundoianu ironizează cercul Sburătorului, „în care tinerii debutanți se exercită în a călca pe covoare, a vorbi discret, a «turna» complimente și a primi omagii care le «anticipă» geniul", invocînd, aproape ca pe o scuză și obiectivitatea lui E. Lovinescu „care, dintr-o nevoie de eleganță, este pentru libertatea convingerii, absolută". În următorul capitol al pamfletului său, *Genealogia*, Fundoianu e mai agresiv, nedrept și vindicativ, plasîndu-se deodată în rîndul inamicilor lui E. Lovinescu. „Înainte de-a fi elevul d-lui Faguet (Emile) — începe Fundoianu seria ironiilor sale de gust îndoielnic și trecînd pe nesimțite la pamflet — d-l Lovinescu a fost cel al lui Dragomirescu. De la cel dintîi păstrează mania de prozelitism, nevoia critică de-a porecli «talent» pe oricine îl vizitează săptămînal ; de la cel de al doilea a moștenit factorul cel mai pur și mai infailibil al intelectului : gustul." Se aduc ca dovezi ale acestei lipse de gust paginile lovinesciene despre Eftimiu, Elena Farago, Caragiale, Arghezi, Galaction. E. Lovinescu și-ar fi schimbat gustul numai datorită prietenilor săi mai tineri (printre ei și Fundoianu) și acceptînd și pe cele

Scanned with OKEN Scanner

„comunicate de la Capșa, prin fără fir". Ceea ce susține el în *Poezia nouă* a fost spus demult de alții — Aderca, Davidescu, Vinea, Fundoianu (acesta nu se sfiește să se autociteze), Călugăru — criticului nemairămînîndu-i decît să „transforme" opiniile acelora.

Acesta este cuprinsul „cărții de vizită" care a avut darul de a mîhni atît de adînc pe generosul E. Lovinescu, marcînd și despărțirea fără regrete a unuia dintre cei mai interesanți — totuși — colaboratori ai *Sburătorului literar*, de un om, de o ambianță, de o literatură care-l va înregistra totuși, mereu, printre poeții moderni remarcabili.

Cu Perpessicius — colaborator absolut întîmplător al *Sburătorului*, dar frecventator al cenaclului, simpatizant al revistei, destul de amabil cu E. Lovinescu — în perioada cît a fost redactor șef al *Universului literar* — E. Lovinescu a păstrat întotdeauna relații de rece cordialitate, impuse sub această formă de Pentapolin însuși, se pare. O cvasiostilitate ascunsă sub amabilități.

Un moment de oarecare tensiune va fi acela al publicării recenziei lui Perpessicius la *Critice*, vol. II (ed. definitivă) în *Universul literar* (an. XLII, nr. 12, 21 martie 1926). Deși în general amabilă, se strecoară și o obiecție, în stilul vătuit al lui Perspessicius, obiecție, care venită într-un context polemic în general nefavorabil lui E. Lovinescu, are darul să-l irite. Autorul recenziei reproșa lui E. Lovinescu o „revizuire" în atitudinea sa față de colaborarea Iosif-Anghel. E. Lovinescu își apără magistral cauza, regretul său rămînînd acela de a fi trebuit să primească o lovitură (trei sferturi din recenzia lui Perpessicius se ocupa numai de această chestiune) tocmai de unde se aștepta mai puțin: „În loc de a-mi fi recunoscător de luminile noi pe care le aduc în fixarea unei probleme de istorie literară, d. Perpessicius n-ar fi trebuit, poate, să lucreze la «discreditul» operei mele critice; pentru această sarcină, ajung străduințele altora; căci, slavă domnului, numai de dușmani nu ne putem plînge". (*Aspectele colaborației lui D. Anghel cu St. O. Iosif*, în *Sbură-*

torul, an. IV, nr. 2, aprilie 1926.) Peste cîteva numere (nr. 9, martie 1927) E. Lovinescu tipărește capitolul privitor la Anghel din *Istoria literaturii române contemporane*, III. Perpessicius însă îl comentează în același sens al inconsecvenței datorată revizuirii : „De bună seamă este ceva adevărat în protestarea cu care d. E. Lovinescu se ridică împotriva acelui... *iar Lovinescu se revizuiește...* Dar nu-i mai puțin adevărat că pentru cititorul dezalterat de izvorul admirațiilor de altădată ale d-lui Lovinescu, se desprinde nu știu ce abdicare din noile d-sale aprecieri." (E c o u r i. *Poezia lui Anghel*, în *Universul literar*, an. XLIII, nr. 13, 27 martie 1927.)

Mai tîrziu Perpessicius a scris în general fără entuziasm [1] despre cărțile lui E. Lovinescu, convingerea sa intimă fiind pesemne aceea pe care i-o mărturisea lui Vasile Netea într-un interviu : „Lovinescu cu toate darurile stilului său și cu toată incontestabila cultură literară, era și timid și prudent, cînd era vorba de inițiative". De păcatul „revizuirilor", spre sfîrșitul vieții, generos, îl absolvă : „Dacă a practicat, spre bucuria vodevilиștilor, «revizuirile», cred că această continuă supraveghere a mutației valorilor, chiar dacă schimbările la față sînt prea repezi, nu-i poate fi imputată ca un păcat". (Matei Alexandrescu : *De vorbă cu D. Panaitescu-Perpessicius*, în *Gazeta literară*, 1967.)

E. Lovinescu îi va fixa definitiv locul în cadrul „celei de a treia generații postmaioresciene".

---

[1] O adevărată colecție de obiecții reprezintă cronica lui Perpessicius la cel de al treilea volum din *Istoria literaturii române contemporane*, din care citățm spre edificare „concluzia" : „Și concluzia ? Pentru că trebuiește neapărat formulată s-o spunem : spiritul acestei istorii literare, al acestui volum al treilea, în speță, e fundamental greșit, așa de greșit, încît toate calitățile scriitoricești ale d-lui Lovinescu nu pot învinge impresia de incertitudine critică în care d-sa ne aruncă." Critica sa împreună cu cea a lui Ion Barbu vor fi înregistrate cu satisfacție de adversarii *Sburătorului* drept „defecțiuni pe frontul moderniștilor". (*Ramuri*, an. XXII, nr. 1, 1928.)

Să mai amintim și că Perpessicius a rămas cel mai consecvent negator al romanelor lui E. Lovinescu, dînd de cele mai multe ori dovadă de surprinzătoare obtuzități.

Scanned with OKEN Scanner

Ultimul capitol al polemicilor cu „sburătoriștii“ îi privește pe doi dintre cei trei geniali dificili : Ion Barbu și Camil Petrescu, cel de al treilea fiind G. Călinescu. Ceea ce, într-un foarte frumos *distinguo* observa, în legătură cu acest „triptic scriitoricesc“, Vladimir Streinu, la modul general, se verifică și în relația fiecăruia dintre ei cu E. Lovinescu și de aceea nu ni se pare nepotrivit să citățm, la început cîteva din admirabilele caracterizări ale lui Streinu, care-i asocia pe cei trei unui anume tip de creator, cu toată deosebirea lor „literară și somatică“ : „Ion Barbu, Camil Petrescu și George Călinescu, deși fiecare cu certe posibilități obiective, ca să poată fi văzuți la un loc, erau cîteșitrei în viața curentă firi umorale. Reacționau la împrejurări obișnuite disproporționat, surprinzător și violent. Intoleranți pe moment, deveneau în momentul următor liniștiți și prietenoși. De aceea relațiile cu prietenii li se sincopau repetat, neîntrerupîndu-se însă, niciodată definitiv. [...] Nebuni față de alții, erau nebuni între ei, spuneau toți cunoscuții timpului, surîzînd însă semnificativ. Căci «nebuni», fiind vorba de ei, nu înseamnă «dementi». Spunîndu-li-se așa, se înțelegea «geniali», chiar cînd erau foarte clar numai nestăpîniți. De greșit, nu se greșea totuși nici atunci, dacă termenul e bine înțeles. Ei erau într-adevăr geniali ca autori de opere de mare valoare literară, sens devenit la noi unic și popular. Dar sensul acoperit etimologic al cuvîntului, curent în alte limbi, arată naturile omenești spontane, genuine, adică nealterate de cultură sau de convenții sociale. Și ei erau geniali în amîndouă sensurile, preferîndu-și, poate, geniul literar, nu cel omenesc.“ *(Triptic scriitoricesc,* în *Luceafărul,* an. XI, nr. 10, 9 martie 1968.)

Să mai precizăm, înainte de a intra în amănunte, că întîlnirile polemice cu cei doi nu s-au consumat întotdeauna și revelator în paginile *Sburătorului,* iar începerea ostilităților a avut, uneori, puncte de pornire foarte neașteptate.

În timpul *Sburătorului literar,* E. Lovinescu, iritat de colaborarea poetului Ion Barbu, cu poeme din ciclul „balcanic“, la *Viața românească,* va interpreta gestul celei mai importante dintre „descoperirile“ sale ca pe o trădare, exprimîndu-și, într-o notă, *Coloare locală (Sbură-*

Scanned with OKEN Scanner

torul literar, nr. 26, 11 martie 1922) și neîncrederea în schimbarea fondului inspirației poetului. Criticul nu avea însă, în acest caz, dreptate, tableta sa ironică, trecută cu modificări, în *Memorii* (II), rămînînd doar o maliție gratuită :

„Fondul elenic *(Eleusiile, Dioniziaca)* este înlocuit de data aceasta cu un decor oriental, iar în locul pulsului frenetic al vieții găsim virtuozitatea unei evocări balcanice, plină de cuvinte turcești și de atmosferă tembelă (ca să fim în notă). Ceea ce domină aceste poezii e coloarea locală. Avem deci din belșug : *aferim, aliș veliș, turbane, ibrișim, hai bragă bun, tibișir, icusari* etc.

În ceea ce privește coloarea locală și facilitatea cu care se obține, suntem însă dezabuzați nu numai de la *Orientalele* lui Victor Hugo sau de la poeziile lui Bolintineanu, ci și prin o întîmplare personală.

Acum douăzeci de ani, în drum spre Atena, cu excursiunea studențească a lui Tocilescu, ne-am oprit o zi în rada Constantinopolului, fără a ne scoborî. În schimb s-au urcat pe vaporul nostru negustorii turci. Reclamînd un bacșiș după vinderea unui ciubuc, îi fu dat negustorului turc să se audă interpelat astfel de un student român :

— *Bacșiș, efendi ? Ioc ! Caraghiozlîc, marafet, giugiuc, paceà, pușlamà, ciulamà, ghiordun, hatîr, farafastîc, caimac, sacîz, caldarîm, satîr, haz, cărmîz, corbalîc, moftangiu, hai, calabalîc, sîctir, bre !*

Nu cred să fi văzut un cap mai speriat ca al turcului, stropit cu atîta coloare locală în propria lui țară. De atunci nu prea am însă multă încredere în coloarea locală."

Ion Barbu va răspunde abia la apariția *Evoluției poeziei lirice*, afectat, pesemne, și de importanța ce se acorda acolo lui Tudor Arghezi și unora dintre „sburătoriști", indispus, poate, și de insuccesul intervenției lui E. Lovinescu la Casa Școalelor pentru tipărirea unui volum cu versurile sale. Îl încurajase, în intenția sa de a desființa cartea lui E. Lovinescu, și N. Davidescu (dacă e să-i dăm crezare lui L. Rebreanu, care-și notează acest lucru în *Jurnalul* său).

Ion Barbu socotește cercetarea lui Lovinescu „opera cenaclului «Sburătorul», cutiei care face din d-l E. Lovinescu, în ordinea cerebrală, corespunzătorul cangurului

Scanned with OKEN Scanner

printre mamifere : un marsupial de critic, un creier alăturat și anex. La mijloc, propriul său creier, lob de funcțiuni centralizatoare și medii." („*Evoluția poeziei lirice*" *după E. Lovinescu*, în *Ideea europeană*, an. IX, nr. 209, 1 decembrie 1927.) Cartea incriminată mai e numită și „infama descompunere ideologică". În paginile ei „în silă răsfoite", poetul nu descoperă „nimic din înflorirea, ușurința, rotunda claritate a unuia din rarii europeni de la Dunăre : domnul și omul de litere Eugen Lovinescu". Ca autor al *Evoluției poeziei lirice* criticul e doar „cenușă de vînt". I se spun lui Lovinescu toate acestea după ce, în cuprinsul aceluiași an, 1927, îi declarase lui I. Valerian : „Gîndindu-mă la «banchetul filozofic» al lui Platon, văd în persoana d-lui E. Lovinescu figura amfitrionului clasic. [...] Trebuie să mărturisesc că e reconfortant să știu că trăiește acest veșnic tînăr Lovinescu. Păcat că nu există un joc de întrecere între d. Lovinescu și ceilalți confrați de critică. În epoca noastră, personalitatea d-sale se detașează grozav de izolată pe un neant critic nemaipomenit." (*De vorbă cu Ion Barbu*, în *Viața literară*, an. I, nr. 36, februarie 1927.) Iar lui Felix Aderca îi vorbise despre cercul „însuflețit de spiritul *ionian* (în sensul dat de Thibaudet) al d-lui E. Lovinescu". (*De vorbă cu d. Ion Barbu*, în *Viața literară*, an. II, nr. 57, octombrie 1927.)

Revenind la articolul din *Ideea europeană* trebuie să recunoaștem că el conține, exprimate în limbajul critic atît de personal și de sugestiv al poetului, și unele obiecții îndreptățite. Ne gîndim, mai ales, la cele privitoare la sincronism — „Sub ce zbor augural de curci a conceput d-l E. Lovinescu asemenea verzuie pastă ?", se întreabă violent și colorat Ion Barbu — și la modernism. E de reținut mai ales modul în care poetul „jocului secund" opune sincronismului lovinescian propria sa concepție asupra esenței lirismului. Ceea ce respinge, în fond, Ion Barbu este supralicitarea sincronică, apărînd „suprafața de gheață a Frumuseții" văzute baudelairian : „Nu sincronic și în extensiune, ci pe linia de adîncire a misterului individual, vom descoperi fondul nostru de identitate generală : culoare ultimă și rembrandtiană, ireductibilul animal de lumină. Experiența pe care se va în-

Scanned with OKEN Scanner

temeia *un clasicism fără laicitate, o muzică fără pasiune.*"

Modernismul îi apare poetului, atunci cînd e aplicat poeziei, „de-a dreptul ocară". În schimb tradiționalismul — pe care Ion Barbu îl reabilitează inteligent — e definit lapidar drept revelația „în suvenirea unei umanități clare".

Ignorînd aceste — pentru Ion Barbu — axiome, E. Lovinescu „inofensiv în genere, pîngărește poezia, cînd o teoretizează" sau, aceeași nedreptate prinsă în rama unei imagini : „Un orb vorbind despre tablouri după relieful pastei uleioase, cunoscut dibuitor cu palma. La fel d-l E. Lovinescu despre lirică." În fața geografiei de „Spanie seacă" a literaturii contemporane, impulsivul poet îi delimitează conturul între „conglomeratul primitiv al poeziei argheziene" și „vacuitatea, platitudinea vîntului lovinescian".

În articolul citat, din *Viața literară,* Felix Aderca va fi de partea lui E. Lovinescu, așa cum reacționase și în favoarea poetului *Cuvintelor potrivite* (cînd Ion Barbu scrisese *Poetica d-lui Arghezi*) într-un limbaj mai puțin expresiv, dar la fel de violent ca cel barbian. De reținut sînt mai ales rîndurile finale, în care Aderca pune degetul pe rană, mutînd discuția într-un plan superior, etic : „Poetul la «modul doric» uită că a numi «vînt și nici atîta» pe cel care i-a dat ființă publică înseamnă că pentru sine trebuie să caute un semn și o expresie care să însemne și mai puțin decît atît. Dacă un critic nu e *nimic,* cît poate însemna poetul pe care acest critic — unicul ! — îl prezintă lumii ?"

În același număr al *Vieții literare* G. Călinescu, în schimb, saluta articolul lui Ion Barbu în niște *Elogii pentru libertate* în care, pe lîngă unele gratuități polemice, sînt remarcate și punctele valabile ale pamfletului barbian. „Nimeni n-a adus — cred — împotriva sincronismului un argument mai ascuțit ca acela al d-lui Barbu", exclamă Călinescu, considerînd că poetul trebuie în cele din urmă elogiat „nu pentru conținutul, ci pentru forma spiritului său, care e Libertatea".

E. Lovinescu, fără a pomeni numele poetului, răspunde tuturor obiecțiilor în numărul următor prin articolul *Sincronismul* (*Viața literară,* an. II, nr. 67, 24 de-

Scanned with OKEN Scanner

cembrie 1927), prilej de a repeta vechile sale convingeri în legătură cu această idee, în stilul său obișnuit precis, logic și clar : „Coeficient sau imitativ sincronismul nu este valabil în explicarea individualului, care poate fi oricum, ca tot ce e arbitrar, ci numai în determinarea ritmului epocilor și stilurilor. Rămîne pe seama perspicacității criticei să precizeze cînd, înlăuntrul aceluiași sincronism, un fenomen e coeficient și cînd e imitativ..." G. Călinescu, care nu putea accepta ca altcineva decît el să aibe ultimul cuvînt, e singurul care crede de cuviință că e necesar să revină (chiar în același număr ; avusese, pesemne, articolul lui Lovinescu în șpalturi) cu *O lămurire*, în care își expune poziția personală *vis-à-vis* de sincronism, nu foarte deosebită în ultimele ei consecințe de cea lovinesciană, acceptabilă, verificată de o parte a literaturii „moderniste". „*Co-eficiența* — zice Călinescu cu o claritate ce concurează logica lovinesciană — indică un mers către o finalitate comună, către o contemporaneitate absolută, explicată printr-un *ritm intern universal*. Există și un sincronism relativ, superficial. S-ar părea că noi prin modernism suntem sincronici cu occidentul. Dar e o contemporaneitate externă, ce se studiază dar nu se legiferă. E întocmai ca praful uniform ce se așează pe orologiile bătînd egal și cu porniri diferite, diverse ore." [1]

În toată această controversă generată de *Evoluția poeziei lirice* [2], intervine, trăgînd niște concluzii destul de năstrușnice, Mihai Ralea.

---

[1] O surprinzătoare intervenție, de ultimă oră, în problema *sincronismului*, este aceea a scriitorului Paul Anghel care, într-un text foarte interesant dealtfel și de reală vibrație patriotică — *Obîrșie și perenitate* — (în vol. *Nouă arhivă sentimentală*, Editura Eminescu, București, 1975, p. 17) izbutește puțin obișnuita performanță de a formula o definiție absurdă numai din adunarea la un loc a patru dintre cei mai preciși termeni atunci cînd spune că „sincronismul refuză *ontologia*, el e *logic* și *pragmatic*, fără acces la o *axiologie*" (s. n.).

[2] În 1928, ca o completare și ca o concluzie la capitolul X din *Critice*, V — ediție definitivă —, în care adună cîteva din polemicile iscate de apariția *Istoriei literaturii române contemporane*, E. Lovinescu retipărește articolul *Heautontimorumenos* (*Viața literară*, an. III, nr. 73, 4 februarie 1928) unde dă o explicație de ordin psihologic, dar nu numai pe aceasta, faptului apa-

Scanned with OKEN Scanner

Polemica „sburătoristă“ trezește ironia criticului ieșean, îndreptată împotriva relațiilor dintre „esteții“ de la *Sburătorul* pe care și le închipuise „animate de cele mai subțiri moravuri *Régence*. Romantici și provinciali vedeam ca în vis reverențe, subtile formule academice, grațioase etichete și rafinate precauțiuni de politețe, amenitate și cochetărie.“ Odată cu polemica dintre Ion Barbu și Felix Aderca — la aceasta se referă de fapt Mihai

---

rent paradoxal că *Evoluția poeziei lirice* cunoscuse cea mai rea primire tocmai din partea poeților moderniști. Faptul ca atare fusese observat și de „o revistă sămănătoristă din Craiova“ (pesemne *Ramuri*, iar articolul cu pricina poate fi acela citat de noi în cîteva rînduri, *Defecțiunile pe frontul moderniștilor*, din nr. 1, iunie 1928) și E. Lovinescu încearcă să lămurească „fenomenul acestei adevărate «*trahison des clercs*» a poeților moderniști“, doar „din pur interes psihologic“.

Criticul vede explicația în marile susceptibilități ale poeților, invidioși pe confrații care aveau parte de un tratament binevoitor. E vorba în fond de o mare sensibilitate la „epitete“ și de un adevărat „demon al comparației“ care chinuie pe cutare sau cutare poet. „Vecinătățile jignesc“ — scrie E. Lovinescu, intuind foarte exact psihologia „creatorilor“ — „mulțumiți la rigoare cu felul cum au fost apreciați, unii poeți sufăr prin toate fibrele susceptibilității din însumarea lor în categorii sau specii poetice ce li se par dăunătoare ; tot ce e la vecin are aerul unei supravalorificări și al unei insulte personale ; adjectivul strălucește mai mult și citatul e mai expresiv“. Încît, reacția negatoare, ostilitatea poeților moderniști i se pare firească și criticul o acceptă ca fiind în ordinea firească a lucrurilor, nu fără o undă de tristețe însă, văzîndu-se în final în situația de a înscrie drept *motto* al *Evoluției poeziei lirice*, ca o lucidă, resemnată și amară recunoaștere a poziției sale, titlul comediei lui Terențiu :

„În chipul cel mai firesc am văzut așadar poeți în a căror flacără am suflat ani de zile pentru a le-o înfiripa sau poeți de aceeași parte a baricadei, ce ar fi trebuit să-și găsească în lucrarea mea singura justificare teoretică întreprinsă pînă acum a propriei lor poezii, declarînd pasional că «spiritul *Evoluției poeziei lirice* e fundamental greșit», preferînd o sinucidere într-o conflagrație universală decît să se vadă într-un capitol considerat inconfortabil sau decît să zărească un epitet mai strălucitor la vecin... De pe urma acestei psihologii, dealtfel în ordinea lucrurilor, în loc de a se solidariza la postul de datorie împotriva inamicului comun, d-nii Tudor Arghezi, Ion Barbu, F. Aderca, Perpessicius, N. Davidescu etc., adică forțele cele mai autentice ale modernismului român, se subminează sau se lasă subminați iar unii s-au și încăierat în jurul *Evoluției poeziei lirice*, pe a cărei primă pagină aș putea scri :

— *Heautontimorumenos !*“

Scanned with OKEN Scanner

Ralea — imaginea aceea s-a dovedit superficială, falsă. „Aşadar — comentează Ralea — maniere frumoase şi estetică numai duminica, pentru musafirii din salon. În dos, în sufragerie, în viaţa cotidiană, realităţi [...] ca la uşa cortului, cum se cuvine şi se practică copios în ţara noastră. Şi cînd spuneam aici că toată această distincţie e o pură mitocănie fardată cu artă!" (M i s c e l l a n e a. *Un incident între esteţi,* în *Viaţa românească,* an. XIX, nr.-ele 10, 11 şi 12, octombrie, noiembrie, decembrie 1927.)

În articolul din care am citat la începutul acestui capitol, Vladimir Streinu scria despre Ion Barbu că, faţă de Camil Petrescu şi G. Călinescu, acesta „părea a nu fi atins măcar de umbra ideii despre geniul său. Îşi resignase repede orice ambiţie de poet, pe care o considera cînd eroare, cînd simplă prinsoare încheiată. [...] Geniu în stare pură, natura lui rămînea neatacată nu numai de cultură şi de convenţii sociale, dar nici cel puţin de dublarea ei prin conştiinţa de sine."

Intuiţia lui Vladimir Streinu este confirmată şi de comportamentul poetului, după acest incident cu E. Lovinescu. Fiindcă, dintre cei trei, Ion Barbu a dovedit pînă la urmă cel mai mult caracter. El este autorul a trei texte ulterioare, dintre care două celebre — adevărate imnuri, unice în frumuseţea lor poematică şi, ca venind din partea unui scriitor pentru un critic, fără precedent sau urmare : *Omagiu lui E. Lovinescu* (în *Vremea,* 3 aprilie 1932) şi *Scepticul mîntuit* (poezie scrisă în albumul criticului la 9 iunie 1942). Cel de al treilea text, după ştiinţa noastră niciodată citat pînă acum, scris cu ocazia apariţiei compendiului de *Istoria literaturii române contemporane (1900—1937),* în ziarul *Dimineaţa,* care consacră, datorită credinciosului Mihail Şerban, o pagină întreagă evenimentului — aduce şi răspunsul, poate involuntar, la una din obiecţiile lui Felix Aderca şi recunoaşterea, fără reţinere, a importanţei excepţionale pe care a avut-o E. Lovinescu în descoperirea şi pentru destinul literar al poetului Ion Barbu. Cuvintele au, ca tot ce a ieşit de sub condeiul acestui vrăjitor de vorbe, incandescenţă afectivă, putere magică şi tîlcuri oculte : „Activitatea critică a lui E. Lovinescu în cei treizeci de ani împliniţi în momentul de faţă a fost un păstorit. E

Scanned with OKEN Scanner

cel mai frumos exemplu de călugărie laică din cîte știu. Simplicitatea vieții, nepregetul în predicația zilnică, învățătura lui multă (pe care o arată numai rar, cu sfială și neîncredere, ca pe un izvor de zădărnicie) și mai ales minunata țesătură a vieții cu opera îl aleg și-l așează cu mult peste turma contemporană. [...] Modestia vieții lui E. Lovinescu, în contrast cu luxul gîndului său, pentru noi, slujitorii frumuseții gratuite ne e sprijin și ajutor [...], ne cuprinde pe noi, toți ceilalți. E Brahma, palatul neistovit al ființei. Toți ne regăsim într-însul. În trecerea mea scurtă prin literatură am scris pentru a mă învrednici de acest fel de existență superioară : regîndirea propriei mele inteligențe de către o inteligență mai mare ca a mea — a lui *(art. cit.)*."

Soția poetului, Gerda Barbilian, își amintește în cartea din care am mai citat că poemul *Apropiat* avea dedicația „Domnului E. Lovinescu" și că, în 1930, cînd a apărut *Joc secund,* Ion Barbu era foarte neliniștit în privința opiniei lovinesciene. „Mă tem că nici Lovinescu nu mi-a înțeles poezia", i-ar fi spus Ion Barbu odată soției sale.

De fapt Ion Barbu reprezintă cazul rar al creatorului care are curajul să recunoască necesitatea și rolul criticului în descoperirea și impunerea unui scriitor. Vladimir Streinu avea să-și amintească mult mai tîrziu : „Credea că un critic într-o cultură este indispensabil, cum a fost indispensabil Ioan Botezătorul în istoria creștinismului : «Nu rîdeți, pentru că un critic este un botezător, este cel care numește anume realități, care fără numele lor nu ar fi existat»." (*Manuscriptum,* an. IV, nr. 3, 1973, p. 99—100.)

Nu același lucru se poate spune despre Camil Petrescu pentru care E. Lovinescu a rămas pînă la urmă criticul obtuz, opac la sensurile adînci și reale ale poeziei sale.

Răsfățat al cenaclului Sburătorul și al lui E. Lovinescu, „don Camillo", asemeni lui B. Fundoianu, nu ezită să-și exprime rezervele față de volumul *Critice,* IX, atunci cînd prezintă anul literar 1923 : „E pentru întîia oară la noi cînd o carte se ocupă exclusiv de «poezia nouă». Cartea d-lui E. Lovinescu este o explica-

Scanned with OKEN Scanner

ție mai mult cerebrală decît una estetică. De aceea e interesantă, fără însă să impuie sau să condamne poezia românească de acum. [...] Volumul d-sale se ocupă de principalii poeți de azi, cărora le caută o cheie de înțelegere, și face considerații cu organizare arhitectonică, pornind de la premize care ni se par greșite." (*Opinii și atitudini*, ed. cit., p. 162.)

Cînd apare cel de al doilea volum din *Istoria civilizației române moderne*, Camil Petrescu îi consacră o cronică, în general elogioasă, în paginile revistei *Cetatea literară* (an. I, nr. 4, 15 februarie 1926), nu fără a învinui pe E. Lovinescu, asemeni altora, că ar fi „împrumutat" idei ale sale, fără să-l fi citat.[1] „D. Lovinescu — scrie Camil Petrescu, încercînd să arunce „elegant" învinuirea — n-a citat totdeauna pe acei de al căror material s-a servit. E un procedeu pe care marii clasici l-au aplicat curent. Trebuie să ne obișnuim să tratăm nu numai probleme morale, dar și pe cele literare, cum se procedează în știință. Folosindu-le ca realități. Interesul operei în sine trebuie să depășească pe cel al creatorului. [...] Amărăciunea cercetătorilor de specialitate și a celor care au formulat anterior principiile cărții d-lui Lovinescu este reală. Poate că la numărul revendicărilor acestora cu o mică jalbă s-ar putea adăuga încă și cel ce scrie aceste rînduri."

Camil Petrescu reclama pentru sine paternitatea unei idei privind problema limbii literare, în legătură cu care

---

[1] În pamfletul *Eugen Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile*, Camil Petrescu evocînd incidentul își amintește că Felix Aderca i-ar fi atras atenția că E. Lovinescu „și-a însușit" în întregime eseul lui Camil „fără să te citeze, măcar, dragă". „Nu-mi venea să cred — relatează Camil Petrescu, după mai mulți ani — pentru că știam că E. Lovinescu susținea tocmai punctul de vedere opus. Am citit *Istoria civilizației române* și a trebuit să convin cu opinia lui Aderca. Cum faptul acesta e frecvent în literatura noastră, cum nu era întîia oară cînd mi se întîmpla aceasta și cum în împrejurarea de față mi se părea că eleganța cere — cum să zic — să nu ai instinctul proprietății prea dezvoltat față de un om în casa căruia mergi bisăptămînal, nu numai că n-am făcut caz de această întîmplare, dar cum *Istoria civilizației române* îndreptățea vocația sa de dascăl (căci nu avea nevoie de sensibilitate estetică), am scris despre ea în *Cetatea literară* o dare de seamă cu deosebire elogioasă."

Scanned with OKEN Scanner

scrisese, într-adevăr în 1924, un studiu și original și foarte interesant. Dar paginile respective din lucrarea lovinesciană, pe lîngă faptul că ating doar în treacăt această chestiune, nu datorează nimic studiului amintit. Încît, prezentînd în primul număr al „noului" *Sburător* revista lui Camil Petrescu — în care vede „tipul ideal al unei reviste fără rotative și fără posibilități de desfacere", iar directorului îi recunoaște gustul selecției, „atitudinea răspicată" și „forța morală" — E. Lovinescu răspunde capriciosului și prea suspiciosului scriitor la modul amical strecurînd și cîteva ironii care-l vor supăra tare pe Camil[1]: „Prietenul meu Camil Petrescu are un admirabil temperament poetic care-l obligă, ca pe orice poet veritabil, să-și închipuie că lumea începe cu sine și că chiar cînd, ca să zicem așa, își suflă nasul, face un gest pe care nu l-a mai făcut nimeni înaintea lui ; numai printr-o astfel de conformație sufletească mai îndrăznesc poeții să ne cînte amorul sau natura cu prezumție de inițiatori. Fie că aluzia se referă la problema limbii, fie că se referă la alte chestiuni, cred că îmi pot dovedi prioritatea ideii, căci prin inexorabilul dar regretabilul avantagiu al vîrstei mi-am suflat, ca să zicem așa, nasul

[1] Iată-l pe Camil rememorînd în pamfletul din 1933 reacția sa de moment :

„Uimit de această ieșire nejustificată prin nimic am căutat să-l văd ca să am lămuriri asupra gestului insolit. Amenințarea unei polemici cu un om pentru care aveam atîta prietenie mă irita. L-am întrebat hotărît și dezolat, fără nici un ocol.

— Domnule, vrei într-adevăr să polemizăm ? Vrei să oferim spectacol ? Vrei cu tot dinadinsul să-ți reproduc articolul S.P.L. (Societatea pentru protecția limbii) ?

Asistenții obișnuiți care fuseseră surprinși de «răspuns» au căutat să împace neînțelegerea și eu am luat o tăcere prelungită drept regret. În curînd am și uitat împrejurarea." La acestea Camil adaugă un comentariu acid, iritat de faptul că, în *Memorii* (II) observația lovinesciană cu strănutul devenise „leitmotiv pentru un «portret»" :

„Ingenuitatea d-lui E. Lovinescu care prins asupra faptului pretinde că nu e vorba decît doar de suflat nasul, are ceva din candoarea celui care a falsificat semnătura pe un cec de 2 milioane, l-a încasat liniștit, dar dus în fața judecătorului de instrucție întreabă cu ingenuitate : «Cum, pentru dumnezeu, nu e voie să iscălești un nume pe un petec de hîrtie ? Dar bine, asta e extraordinar... Auzi, un strănut acolo. Să faceți atîta caz ! Nu mai pricep nimic.»"

Scanned with OKEN Scanner

înaintea prietenului meu Camil Petrescu." (Revista revistelor. „*Cetatea literară*", în *Sburătorul*, an. IV, nr. 1, martie 1926.)

Aceste rînduri, întregind portretul lui Camil Petrescu, vor trece și în cel de-al doilea volum de *Memorii*, și abia atunci scriitorul lezat va răspunde în presă. Iată, mai înainte, cum înregistrează *Jurnalul* său știrea predării volumului respectiv la editor: „Lovinescu s-a întors și a dat la tipar al doilea volum din *Memoriile* lui. Sunt și eu în el. Ce straniu curaj are Lovinescu să judece lumea, el care e incapabil de o judecată obiectivă." (*Note zilnice (1927—1940)*, Editura Cartea românească, București, 1975, p. 63. Text stabilit, note, comentarii, indice de nume și prefață de Mircea Zaciu.) În alte două însemnări din același an, 1931, din 10 și 17 septembrie, imaginea lui E. Lovinescu apare, de asemeni, denaturată (episodul cu Sorana Țopa va trece și în pamfletul din 1933).

La apariția *Memoriilor*, Camil se ocupă de acest volum într-o primă cronică, prevestind prin violență apropiatele pagini din *România literară*: „Toată cariera critică a d-lui E. Lovinescu a fost sub zodia unei carențe structurale. D-sa e cu totul lipsit de facultatea de a intui. [...] Toată seria transformărilor d-lui E. Lovinescu este metamorfoza acelei deficiențe inițiale. Istoric al parfumurilor, d-l E. Lovinescu nu are simțul mirosului. Ia flaconul în mînă, îi descrie forma, interdependențele fabricației, corespondențele de culoare, valoarea comercială. Poate povesti la nevoie și vreo două anecdote. Cînd cartea despre flacon a fost tipărită, cineva îi atrage luarea-aminte criticului că a fost victima unei farse. În flacon lichidul nu era ulei de roze, ci untdelemn de salată. [...] Amărît de insuccesele critice, d-l Lovinescu s-a apucat să facă eseism sociologic-cultural. În cele din urmă fatalitatea acelui X a dus la *Memorii*. Aici, singura facultate pe care o arată e aceea de amplificare strict automată. [...] Portretul e însă operă de intuiție. O psihologie mecanică e o îndeletnicire uitată în bagajul veacului trecut. Nici măcar portretul propriului său eu nu-l

Scanned with OKEN Scanner

izbuteşte autorul. Rămîne ca el să fie făcut de altcineva." (*Opinii şi atitudini*, ed. cit., p. 200—201.)

Acest *altcineva* va fi Camil, iar portretul, în mare parte nedrept, se află în pamfletul *Eugen Lovinescu sub zodia seninătăţii imperturbabile*[1] (1933) în legătură cu care Octav Şuluţiu avea dreptate să spună că „temperamentul şi pasiunea personală întunecau părţile de judecată adevărată". (*Teze şi antiteze, vol. I*, în *Familia*, S. III, an. IV, nr. 1—2, ianuarie-februarie 1937.) Nu e locul să ne ocupăm aici de pamfletul lui Camil Petrescu. Fără îndoială că nu de puţine ori Camil are dreptate. De multe ori însă, orbit de subiectivism, greşeşte nedreptăţind pe criticul şi pe animatorul E. Lovinescu. Deşi într-un interviu luat de Matei Alexandrescu lui Camil, în chiar anul apariţiei pamfletului său, acesta considera că opiniile sale expuse acolo erau obiective şi rod al unei serioase lecturi din opera lui E. Lovinescu. „Ei bine — zicea el — deşi nu mă socot, cel puţin pentru moment critic activ, atunci cînd am vrut să scriu despre un scriitor, nu m-am mulţumit să-l «atac» într-un pamflet liric sau zeflemitor, ci am analizat aproape 20 de volume în ansamblul lor, urmărindu-le sinuozităţile structurale." (*Acasă la Camil Petrescu*, în vol. *Confesiuni literare*, Editura Minerva, Bucureşti, 1971, p. 13.)

Relativ recent, s-a dat o interpretare originală acestui pamflet, în care s-a văzut „unul din textele capitale pentru cel ce vrea să înţeleagă modul în care autorul lui *Danton* concepea rostul adevărat al criticii, una din cele mai vehemente şi mai clare luări de poziţie ce s-au produs în gîndirea estetică românească. [...] Broşura lui Camil Petrescu e o contribuţie esenţială la lămurirea raportului creaţie-critică, şi aceasta vine din partea unui «creator» indiscutabil — în aceeaşi măsură ideolog şi dialectician." (Al. George : *Camil Petrescu şi problema criticii literare*, în vol. *Semne şi repere*, Editura Cartea românească, Bucureşti, 1971, p. 179—184.)

---

[1] Titlul preia expresia lui E. Lovinescu dintr-un interviu acordat în preajma apariţiei celui de-al doilea volum de *Memorii*, în care afirma că „poate să rămînă în judecată senin şi imperturbabil". (*Interviu expres cu E. Lovinescu*, în *România literară*, an. I, nr. 5, 19 martie 1932.)

Scanned with OKEN Scanner

Cinci ani după publicarea acestui pamflet, Cella Serghi își amintește că, după apariția *Pînzei de păianjen* s-ar fi întîlnit cu E. Lovinescu, ea fiind împreună cu Camil. Deși ecourile polemicii dintre cei doi erau încă foarte vii, Camil Petrescu s-a oprit prezentînd-o pe tînăra romancieră criticului care i-ar fi spus: „Dumneata ai scris *Pînza de păianjen?*" „Da!" „Păi am lăsat vorbă de atîtea ori la Alcalay să vii la cenaclu, la «Sburătorul». De ce n-ai venit pînă acum?" După ce s-au despărțit, Camil Petrescu a ținut să-i explice scriitoarei importanța momentului pe care-l trăise, prezentîndu-i-l pe E. Lovinescu, dincolo de ostilitățile dintre ei doi ca fiind „un om de cultură" și avînd „o poziție în literatură pe care nimeni n-a avut-o de la Maiorescu pînă la noi..." (*Destăinuiri. Rotonda 13: E. Lovinescu evocat de...*, în *Manuscriptum*, an. V, nr. 1, 1974, p. 77—78.)

Mai tîrziu, un scurt moment de bunăvoință, de această dată însă față de memoria lui E. Lovinescu, este acela al activității lui Camil Petrescu în cadrul „Asociației prietenii lui E. Lovinescu". Ultimul său cuvînt, în tradiția statornicei sale atitudini va fi spus în 1957, într-un text apărut ca prefață la volumul de *Versuri* — *Început de toamnă pe Cumpătul*. Lectura paginilor lui Camil lasă un gust amar, o tristețe pentru destinul acestui mare generos care a fost E. Lovinescu și care a avut parte numai de ingratitudine. Dar, după cum spunea odată, tot în legătură cu E. Lovinescu, Tudor Vianu, „ingratitudinea este o reacție foarte generală și oarecum un fapt natural".

Să mai amintim, în fine, că romancierul Camil Petrescu intenționa să scrie un roman în care autorul *Memoriilor* figurează cu numele său real. (Cf. *Manuscriptum*, an. V, nr. 3, 1974, p. 122.)

*

Fără îndoială că ar putea fi prezentate tot în acest context al relațiilor cu „sburătoriștii" și alte polemici ale lui E. Lovinescu. O vom face, în treacăt, și numai

Scanned with OKEN Scanner

în anumite limite precise, cînd va fi vorba despre cenaclul Sburătorul. Aceasta și pentru elementarul motiv că revista nu înregistrează nici cel mai mic incident, cea mai mică urmă a vreunei întîlniri polemice cu, să zicem, G. Călinescu, Camil Baltazar, Mihail Celarianu, Liviu Rebreanu, Șerban Cioculescu etc. Ele s-au consumat aiurea, fiind însă dovezi la fel de grăitoare asupra ingratitudinii „băieților", cum îi numea Șerban Cioculescu, față de împătimitul căutător de „ape subterane". Au, în fond, vreo vină cei care s-au arătat nerecunoscători față de E. Lovinescu, merită ei reproșurile noastre exclusive ? Dacă nu ar fi fost, cei mai importanți dintre ei, niște personalități, spirite independente a căror condiție vitală era libertatea totală, pesemne că nu s-ar fi manifestat astfel niciodată. Cît despre ceilalți, poate că avea dreptate La Rochefoucauld cînd spunea : *„Tel est ingrat, qui est moins coupable de son ingratitude que celui qui a lui fait du bien"*.

12. Aproape de sfîrșitul acestui capitol, pentru a pune punct prezentării momentelor polemice din viața *Sburătorului* rezervăm cîteva pagini înfățișării altora dintre „victimele" lui E. Lovinescu.

Vom începe, cronologic — dar și gîndindu-ne că următoarea întîlnire polemică a dat naștere uneia dintre capodoperele pamfletare lovinesciene — cu filologul Alexe Procopovici, nume care astăzi nu spune nimic, dar care nici atunci nu suna familiar de vreme ce E. Lovinescu, prima oară cînd se ocupă de persoana acestuia, o face tocmai intrigat de existența anonimă a acestui savant care nu scrisese nimic și a cărui „vină" era aceea de a fi fost ales membru corespondent al Academiei Române. Pamfletul lui E. Lovinescu poate fi însă discutat, pînă la un punct, în afara contingentului, ca extraordinară pagină caracterologică.

Într-un prim articol, deci, E. Lovinescu va face elogiul „omului care nu a scris nimic", decretat din această cauză „genial", transformat în „simbol". Privilegiatul e considerat ca „vrednic de toate Academiile din lume".

Scanned with OKEN Scanner

(*Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic*, în *Sburătorul*, an. I, nr. 9, 14 iunie 1919.) Numai peste două numere însă, idolul, zeul necunoscut este coborît de pe soclu în pandantul primului articol, *Procopovici sau vina de a fi scris ceva* (în *Sburătorul*, an. I, nr. 11, 28 iunie 1919). Între timp autorul acestui savuros pamflet, pe care îl vom discuta mai în amănunt, puțin mai încolo, descoperise că filologul comisese totuși ceva, un studiu despre „nazalele și rotacismul în limba română". „Probleme grave ; gravă prezumțiune", comentează nu mai puțin grav E. Lovinescu. Dimensiunea de simbol este anulată, autorul „rotacismului" dovedindu-se, în cele din urmă „un mediocru mîzgîlitor de hîrtie".

Tentat, totuși, la un moment dat să facă din el iar un simbol, unul „mai mic" de data aceasta, al „regionalismului cultural", nu o face gîndindu-se că preocupat de „nazale" lingvistul meditase, poate, și „la lungimea nasului omenesc".

Șapte ani după ce fusese imortalizat în aceste două imagini de către E. Lovinescu, ca simbol al nulității savante, iată că Alexe Procopovici „se răzbună", propunîndu-și, nici mai mult nici mai puțin, decît să-l desființeze într-o recenzie a primelor două volume din *Istoria civilizației române moderne*. Recenzia (apărută în *Dacoromania*, an. IV, 1924—1926, Partea 2, Cluj, 1927, p. 1183—1193), completată și cu un adaos despre cel de-al treilea volum, nu este decît o colecție a opiniilor negative rostite în legătură cu cercetarea lovinesciană, o repetare neargumentată a învinuirii de plagiat, făcută simplist și inabil : „Nu mai e nevoie să spunem că s-a pus aici și problema paternității și întîietății unor idei susținute de Lovinescu, căci din preajma scrisului d-sale n-au lipsit niciodată asemenea preocupări". În privința celui de al treilea volum, E. Lovinescu este ironizat pentru erudiția sa, excesivă după părerea lui Alexe Procopovici.

E. Lovinescu e uimit de curajul aceluia și într-un text pe măsura celorlalte două, îi fixează cea de-a treia imagine. Tehnica este acum a simulării, a decepției prefăcute, nelipsind nici jocurile de cuvinte batjocoritoare la adresa „filologului nazal" și incompetent : „Iluziile

Scanned with OKEN Scanner

pe care mi le pusesem odinioară în înțelepciunea filologului cernăuțean s-au spulberat cu desăvîrșire : d. Procopovici e ros nu numai de vanitatea literară a hîrtiei tipărite, ci și de ingratitudine ; ca și d. Caracostea d-sa îmi răsplătește prin nerecunoștință admirația și sforțarea de a-i crea o poziție privilegiată în planul existenței ideale, tot așa cum i-a creat-o d. Sextil Pușcariu în planul existenței bugetare... [...] Dar stranie idee trebuie să-și facă d. Sextil Pușcariu despre *Dacoromania* sa, de a lăsat sau a însărcinat, poate [se insinuează și amestecul directorului revistei], pe d. Procopovici, filologul nazal de la Cernăuți, să scrie despre *Istoria civilizației române moderne*, adică a lăsat un om, a cărui inteligență literară nu trece peste *Evanghelia cu învățătură* din 1581 a diaconului Coresi sau peste *Catehismul luteran* de la Sibiu, din 1544, să se rostească în voie despre o lucrare în care sunt puse și dezbătute atît de multe și de actuale probleme sociologice : *Cartea cu învățătură* a diaconului Coresi și problemele materialismului istoric al lui Marx, Engels, Bernstein sau Loria ; studiul «nazalelor» și teoria mutațiilor a lui Hugo de Vries ; *Catehismul luteran* de la Sibiu și concepția solidaristă a lui Kant și Locke sau idealismul social al lui Condorcet, August Comte, John Stuart Mill, Lazarus sau Lotze ! ! ! Iată în ce regiuni s-a avîntat ingratitudinea filologului cernăuțean, cu o lectură ce nu depășește veacul al XVI-lea, în care am exaltat totuși odinioară înțelepciunea sublimă a meditației asupra lungimii nasului său, lipsită de nevoia transmiterii ei și contemporanilor." (*„Omul care n-a scris nimic"... scrie !*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927.) După aceste rînduri E. Lovinescu ar fi putut conchide ca Titu Maiorescu în *Răspunsurile „Revistei contemporane"* : „Hotărît lucru : numele proprii sunt nefericirea d-lui Alexe Procopovici".

Tot în paginile „noului" *Sburător*, E. Lovinescu mai încheie cîteva conturi cu adversari de-ai săi mai vechi. Unul dintre ei e inteligentul H. Sanielevici cu care, între timp, E. Lovinescu polemizase pe teme diverse și-i dedicase și o „figurină". (*Sburătorul literar*, nr. 49, 1 decembrie 1922), în care îl caracteriza prin prisma antropologismului exagerat și a egocentrismului pur. De astă

Scanned with OKEN Scanner

dată nu-l are propriu-zis partener într-o polemică, ci îngroașă numai trăsătura egocentristă din vechiul portret cu elemente extrase din prefața volumului *Noi probleme literare, politice, sociale.* (Aspectele vieții literare. *H. Sanielevici, stejar,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 9, martie 1927.)

Un alt adversar e poetul *Romanțelor pentru mai tîrziu.*

Acesta publicase cu ani în urmă sub semnătura X^3 un pamflet cu titlul *Eugen Lovinescu,* la rubrica Obsesii contemporane, în *Insula* (nr. 1, 18 martie 1912). Revista întreagă, cîtă e, mișună de înțepături la adresa lui E. Lovinescu și a prietenilor săi de atunci, Victor Eftimiu și Cincinat Pavelescu. Textul lui Ion Minulescu este o „obrăznicie" juvenilă, plină de teribilități verbale, mărturie a unor conflicte personale trecătoare, dar cu destule duriități verbale și agresivități scoase din arsenalul de totdeauna al pamfletului de cuvinte. Rămas inofensiv totuși, pînă cînd — am văzut contextul — îl reactualizează N. Crainic, sporindu-i agresivitatea. Citățm la întîmplare numai ca simplu document al unei mentalități și al unor procedee : „O privire de oaie și o atitudine de melc. Și mic, mic, mic — mic dar nu microscopic, fiindcă microscopul îți dă impresia mărimii. [...] Nu este propriu-zis un «om», dar ceea ce se botează în general un «Domn» oarecare. Ar fi putut fi prefect de Suceava sau administrator financiar. Golul personalității sale nu se șifonează niciodată. Personaj discret, chiar mai mult decît discret. O mediocritate nepătată, strălucire a nulității absolute ! [...] Lovinescu este un borcan ermetic. Din el n-ar curge nimic, nici chiar atunci cînd și l-ar sparge din imprudență. Eterna *sancta simplicitas* trăiește în el îmbrăcată în uniforma adevărului. Monocromă, monotonă, monoformă ea este mai mult decît impecabilă : este oficială. Apariția lui Lovinescu demonstrează necesitatea unui nou semn grafic : punctul de nedumerire."

Relația lui E. Lovinescu cu Ion Minulescu, fost prieten al său din timpul „seratelor literare" de la *Convorbiri critice,* fără a îmbrăca forme de tensiune acută, nu a fost însă una prea cordială, nici uniformă. Criticul își amintea că, imediat după război, Minulescu nepricepînd

Scanned with OKEN Scanner

ideea revizuirilor îl apostrofa de cîte ori îl întîlnea : „Îmi pare bine că te revizuieşti : tot revizuindu-te, te pomeneşti că o să-mi găseşti şi mie talent !“

E. Lovinescu i-a găsit într-adevăr talent, i l-a recunoscut şi l-a definit foarte bine, precizîndu-i şi locul în cadrul poeziei simboliste, în seria de articole apărute în *Sburătorul literar* (nr. 10—13, 19 şi 26 noiembrie, 2 şi 10 decembrie 1921). Fiind de regulă generos cu poetul a cărui valoare n-o tăgăduieşte, E. Lovinescu respinge însă de cîte ori are prilejul pe prozator. Membru, alături de Goga, Rebreanu şi Sextil Puşcariu într-o comisie de premiere a S.S.R. contribuie la respingerea, în unanimitate, a romanului *Roşu, galben şi albastru.* Un an după aceasta, participînd la una din şedinţele S.S.R., aude cu stupoare cum se propune înfiinţarea unui nou premiu şi atribuirea sa romanului respins. Întîmplarea este relatată într-o notă din „noul“ *Sburător,* cu care ocazie îşi exprimă din nou şi părerea despre prozator : „Ca critic trebuie să afirm categoric că, deşi situaţia literară a d-lui Minulescu e apreciabilă şi se fixează într-un capitol important în evoluţia poeziei noastre contemporane, opera sa în proză n-are nici o valoare literară, şi cu deosebire aşa-numitul său roman *Roş, galben şi albastru* e o simplă *baliverna* de cafenea în nici o legătură cu literatura epică. Premiile nu trebuiesc solicitate, ci oferite, cu atît mai mult ele nu trebuiesc forţate prin atitudini arbitrare, necompetente şi interesate.“ (A s p e c t e l e v i e ţ i i l i t e r a r e. *Premiat cu orice preţ,* în *Sburătorul,* an. IV, nr. 1, martie 1926.)

Ideea europeană are ideea năstrușnică a unui „plebiscit“ solicitat cititorilor ei în vederea acordării acelui premiu. Romanul lui Minulescu învinge cu 500 de voturi *Pădurea spînzuraţilor* al lui L. Rebreanu (160 voturi). E. Lovinescu respinge sistemul „votului universal“ în materie de literatură ca neonest şi, amintind că Minulescu îşi autopremiase piesa *Manechinul sentimental,* acordă un calificativ omului, dramaturgului şi romancierului : „În calitate de membru al comitetului Teatrului Naţional, după ce s-a jucat singur, d. Minulescu a binevoit să se premieze singur. Piesa are exact aceeaşi valoare ca şi romanul — adică nici una : literatură de palavre

Scanned with OKEN Scanner

de cafenea, fără nici o situație reală, fără caractere, fără observație, dar cu un ieftin pirandellism." (Aspectele vieții literare. *2500=20.000*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 2, aprilie 1925.)

Apare *Cronica măruntă* din *Gîndirea* despre care am vorbit. N. Crainic reproduce, după cum am văzut, fragmente din pamfletul scris cu 15 ani în urmă de I. Minulescu. Acesta, după premiera *Manechinului sentimental*, acordă un interviu lui I. Valerian (*De vorbă cu Ion Minulescu*, în *Viața literară*, an. I, nr. 9, aprilie 1926). Referindu-se printre altele și la critica contemporană. Și la E. Lovinescu într-un context inspirat de „reușita glumă" a lui N. Crainic: „Critica nu poate fi o profesiune propriu-zisă, fiindcă a-ți lăuda prietenii și a-ți înjura dușmanii este un lucru tot așa de firesc după cum bunăoară pe d. Lovinescu l-ar fi putut chema Mihail iar pe d. Dragomirescu, Eugen." E. Lovinescu răspunde atît severului judecător al criticii cît și pamfletarului din *Insula*: „Iată ce înseamnă a-ți lenevi mintea în flecăreala cotidiană a cafenelei; e de mirat numai că *Viața literară* nu i-a cerut fostului «corijent la limba română» părerea sa autorizată asupra bergsonismului [...]. Iată cum un poet tradiționalist [N. Crainic] și un poet de pură imitație pariziană se pot topi într-o tonalitate uniformă și pot constitui o tradiție națională, provizorie poate, dar sigură deocamdată: tradiția pamfletară care nu vine atît de la rasă, uneori prea oacheșă, iar alteori prea blondă, ci de la lipsa de cultură, care pentru a părea doctorală începe cu «filioque» și sfîrșește prin a te trăzni cu inepții băștinașe." (*D. I. Minulescu și critica* și *Tradiționalismul pe înțelesul tuturor*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 3, mai 1926.)

Cînd în 1927 E. Lovinescu răspunde în revista sa celor stîrniți de apariția primelor volume, printre cei avuți în vedere se numără și D. Caracostea.

Numele său apare pentru prima dată în „noul" *Sburător* într-o însemnare a lui E. Lovinescu, *Sărmanul Eminescu* (Aspectele vieții literare, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 4, iunie 1926). Cu această ocazie E. Lovinescu consacră cîteva rînduri broșurii aceluia, *Personalitatea lui Eminescu*, unde, criticul o spune încă de la început, „golul cugetării vuiește sub bătăile de bici ale expresiei

Scanned with OKEN Scanner

solemne". E. Lovinescu ia în rîs metoda „științifică" după care D. Caracostea ambiționează să dovedească dacă Eminescu „a iubit cu adevărat femeia" : „D. Caracostea taie firul în patru, în opt și în o mie opt, compulsează versuri, vorbe risipite în mărturii contradictorii, ciocnește afirmațiile lui Slavici cu cele ale lui Caragiale sau Maiorescu și după lungi pagini de vid comprimat și de mizerie solemnă, în care «bagatela» e tratată în tonul impozant al unei *Critici a rațiunii pure,* ajunge triumfător la concluzia că Eminescu a «iubit» cu adevărat și chiar cu exces, după cum cu exces a băut și mîncat «o dată pentru trei inși»." „Vidul — comprimat, găunos sau umflat" — aceasta este dimensiunea psihologică și literară pe care se vor înscrie viitoarele pagini lovinesciene, atunci cînd va fi vorba despre D. Caracostea. Ei i se adaugă ironizarea constantă a pretențiilor științifice și comparatiste ale savantului sud-est european, care va reveni mereu ca un adevărat refren. Astfel D. Caracostea se întreabă la un moment dat dacă în felul de a fi al poetului „dăinuiește sau nu ceva din felul excesiv al traco-ilirului". „Dăinuiește, cum să nu dăinuiască, — exclamă satisfăcut criticul care întrevede posibilitatea de a-și desfășura nestingherit malițiile — D. Caracostea ar fi putut-o afla răsfoind ca odinioară studiile vechilor săi autori predilecți, Murko, Masaryk, Vladimir Solojev, Brückner, Hocke, Farinelli, ale «profesorului berlinez» R. M. Meyer și mai ales articolul lui Iagic din *Archiv für slavische Philologie,* asupra Dunării, în care trebuie să fie vorba și despre iliro-traci."

D. Caracostea începînd un serial în ostila, dintotdeauna, revistă *Adevărul literar și artistic,* în primele trei articole, indispus înainte de orice de cele spuse de E. Lovinescu în *Evoluția criticei literare,* încearcă un prim răspuns. Dar savantul pedant nu are nici un fel de înzestrare pentru polemică. Armele-i sînt fragile, argumentele șubrede, limbajul imprecis. Profesorul sud-est european reproșează lui E. Lovinescu „tîrît în aventurile impresionismului fără busolă", atitudinea „pamfletar negativă contra tuturor celor care au muncit și au jertfit ca să cucerească o parte din elementele sintezei viitoare". Spunînd acestea, D. Caracostea se gîndea fără îndoială,

Scanned with OKEN Scanner

în primul rînd, la persoana sa. Dealtfel, nu va înceta o clipă să se autoindice, pe tot parcursul seriei de articole, drept campion al modernismului român. E. Lovinescu „face critică à la Iatagansky", iar „sub poleiala modernistă apar porniri primitive, neînfrînate de simțul critic". Asemeni lui Scarlat Struțeanu și D. Caracostea își propune să completeze capitolul privitor la E. Lovinescu, rămas alb în *Evoluția criticei literare*. O face numai pentru a demasca „arlechiniadele" aceluia, văzut ca „simbol al superficialității curente, în care snobismul ține loc de consecvență și de conștiință profesională". Urmează apoi loviturile pe care D. Caracostea le crede posibile. Sînt iar invocate revizuirile, supralicitarea literaturii lui Victor Eftimiu, diminuarea contribuției lui Gala Galaction, „denigrarea" lui Eminescu etc. Readuce în discuție învinuirile din vechea serie de articole *Un examen de conștiință literară*, din *Drum drept* (1915—1916) cînd E. Lovinescu greșise în legătură cu o baladă spunînd că lipsește din colecția Alecsandri, cînd de fapt ea figura acolo. Toate acestea pentru a putea declara ritos că între E. Lovinescu și Scarlat Struțeanu cel cu *Legea progresului* poate fi pus semnul egalității. „Maestre — îl pune, fără pic de umor, D. Caracostea pe Scarlat Struțeanu să dialogheze imaginar cu E. Lovinescu — Brăescu al meu este floare la ureche pe lîngă Alecsandri al dumitale. Și apoi eu sunt numai asistent, dumneata erai docent..." După care i se pare foarte firesc, de mare ironie să conchidă, din păcate cu atîta suficiență : „Impresionistul nostru, după ce a vînat o viață întreagă o gloriolă rebelă n-a reușit decît să puie în lumină patenta sa superficialitate, vădită prin continuele autorevizuiri, schimbîndu-și părerile cu nepăsarea celui ce-și schimbă cravatele, ca să fie la modă. Astfel din completul discret față de cunoscători, s-a hrănit ispita pamfletului, sburăturile cu care lovește pe toată lumea prin *Sburătorul* său." D. Caracostea nu uită, în fine, în cel de-al treilea articol să se proclame drept unul „dintre cei dintîi care au luptat să valorifice atît proza, cît și poezia nouă". (*De la critică la pamflet sau Loviturile domnului E. Lovinescu — Contesa cerșetoare sau Mortul în trăsură* (I) ; *Conștiința profesională* (II) și *Modernist in extremis*, în *Adevărul li-*

Scanned with OKEN Scanner

terar și artistic, nr.-ele 320, 321 și 322 ; 23 și 30 ianuarie, 6 februarie 1927.)

E. Lovinescu ripostează cu promptitudine adversarului său. Prima parte a răspunsului său, după cum foarte bine s-a observat (Eugen Simion), are ceva poematic în ea, impresie întărită nu doar de curgerea și solemnitatea căutată a frazelor, ci și de simetria începutului și a sfîrșitului. E un poem polemic ironizînd necruțător mediocritatea lustruită, solemnitatea găunoasă, megalomania fără limite : „Nu știm cum am netezi, lărgi, albi această foaie de hîrtie destul de netedă, destul de largă, destul de albă, pentru a face loc d-lui Caracostea care, deși dușman al «științei literaturii» d-lui M. Dragomirescu, este atletul unei alte «științi a literaturii» tot atît de monumentală — căci odată cu d-sa se deschid perspectivele și orizonturile : orice bagatelă devine «importantă problemă bogată în urmări», eroii lui Galaction se integrează în antropologia sud-est europeană, trecerea popei Tonea peste Dunăre se explică prin studiul lui Iagic asupra Dunării din *Archiv für slavische Philologie*, visul băietanului Stoicea din *Moara lui Călifar*, prin studiile lui Farinelli și «ale docentului vienez dr. St. Hoch» ; totul ia proporții considerabile, devine «excepțional», «mai complicat decît s-ar părea», totul e privit «genetic» și prin «straturi de experiență» ; totul e «primordial» sau numai «îndeosebi de interesant» ; cu d. Caracostea intră pateticul, bombasticul, doctoralul, vidul solemn sud-est european și vest-european. Teodosie din Tîrnovo și vestitul patriarh Evtimie, Murko și profesorul berlinez R. M. Meyer, ura împotriva diletantismului și necesitatea construirii noii discipline literare în armonie, pe de o parte cu starea actuală a științelor morale, pe de alta cu cerințele speciale ale literaturii ca știință — cu d. Caracostea intră un articol sau douăzeci și cinci, în serie, toată știința vieneză și berlineză, filologia romanică și «o lungă pregătire est-europeană, slavă în primul rînd, apoi bizantină», fără a mai pomeni și de bizantinismul aplicat ; iată de ce nu știm cum am netezi, lărgi și albi această foaie de hîrtie, destul de netedă, destul de largă, destul de încăpătoare pentru a primi pe d. Caracostea,

Scanned with OKEN Scanner

deschizător de vaste perspective și sămănător de mari probleme rămase totdeauna fără soluție..."[1] (Aspectele vieții literare. *În jurul „Istoriei literaturii române contemporane"*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 8, februarie 1927.)

Ironizarea savantului, făcînd paradă de știința lui, va deveni, după cum am mai spus, leitmotivul tuturor însemnărilor lovinesciene cînd vine vorba de Caracostea. Deocamdată, ca o concluzie la cele spuse, E. Lovinescu, răbdător dar categoric, explică partenerului său că în critică, în polemică toată știința e neputincioasă fără existența talentului literar, „adică o perversitate de care d. Caracostea e cu totul străin". În lipsa talentului, concede E. Lovinescu, se cere totuși măcar obiectivitate și afirmații în marginile adevărului și ale logicii. D. Caracostea însă acționează orbește și „dezonorînd" logica. A greșit E. Lovinescu în chestiunea baladei din colecția Alecsandri? Desigur, se grăbește acesta să recunoască, pentru ca din această falsă umilință să se înalțe refrenul satiric la adresa paradei de cultură. „Un fapt de ignoranță, dar nu e unicul; numărul lucrurilor pe care nu le cunosc este incomensurabil: nu cunosc, de pildă, nimic din influența hesiaștilor, nici despre vestitul patriarh Evtimie, nu cunosc operele docentului vienez dr. St. Hock, nici chiar articolul lui Iagic din *Archiv für slavische Philologie*; este tocmai rolul doctului, doctissimului d. Caracostea să-mi îndrepte erorile și să-mi deschidă perspectivele literaturilor vest-europene și sud-est europene." Asimilîndu-l însă sub raportul „necinstei profesionale" cu Scarlat Struțeanu, D. Caracostea greșise grav și E. Lovinescu mai prezintă o dată cazul *Legii progresului*, dovedind iar reaua-credință a adversarului său: „Chiar pentru critica științifică și metoda genetică a d-lui Caracostea — și fără alte referințe la fatalul profesor berlinez R. M. Meyer — situația este cu totul alta și epitetul «necinstei profesionale» se întoarce spre cel

[1] G. Călinescu va defini acest fragment ca fiind „cea mai corosivă diatribă ce s-a scris în literatura română și care întrece prin mobilitate și sclipire violența înghețată și abstractă a lui Maiorescu". (*Masca apoloniană a lui E. Lovinescu*, VI, în *Vremea*, nr. 166, 8 februarie 1931.)

Scanned with OKEN Scanner

ce-şi crede îngăduit să facă astfel de apropieri". În legătură cu cele spuse de Caracostea în cel de-al treilea articol, Lovinescu nu poate decît să-şi recunoască contribuţia modestă la luminarea vastei personalităţi a savantului sud-est european, „la fixarea măreţei sale fizionomii", scuzîndu-şi, în acelaşi context al simulării şi subtilei ironii, eventualele greşeli, prin „lipsa de perspicacitate". „Nu bunăvoinţa ne-a lipsit — se amuză mereu Lovinescu pe seama uşoarei sale victime —, ci însăşi lumina personalităţii sale ne-a orbit."

Dar D. Caracostea îşi continuă netulburat serialul. Cel de-al patrulea articol se ocupă de Gala Galaction. Prilej de a-şi arăta propriile-i merite în evidenţierea valorii respectivului scriitor, în opera căruia văzuse încă din... 1914 „sinteza literaturii de mîine", „fapt conştient revoluţionar", după propria-i expresie, căruia-i prevedea încă de atunci „urmările îndepărtate". (*Gala Galaction şi sinteza de mîine*, în *Adevărul literar şi artistic*, an. VII, nr. 326, 6 martie 1927.) Da, răspunde E. Lovinescu, „geniul pindaric" al acestui „atlet al modernismului" intuise valoarea literaturii lui Galaction. Dar cînd ? După ce acesta „fusese supravalorificat în mai toate revistele şi, mai ales, în mai toate ziarele democrate româneşti, din România mică încă, în care d. Galaction îşi plimba cotidian nevoile dar mai ales duhul evanghelic al iubirii de oameni, ce începea cu sine". (A s p e c t e l e v i e ţ i i l i t e r a r e. *D. Caracostea şi sinteza de mîine*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927.) Încît D. Caracostea devine descoperitorul şi apărătorul modernismului... „ortodox al literaturii române !"

Luînd ca pretext însemnarea lui E. Lovinescu, *„...iar Lovinescu se revizuieşte..."* (*Sburătorul*, an. IV, nr. 9, martie 1927), D. Caracostea încearcă în următoarea sa intervenţie, o angajare hotărîtă în lupta cu „d. Sincronescu". Şi începe prin a-şi lămuri cititorii (el se adresează tot timpul tinerilor care trebuiau avertizaţi asupra pericolului... impresionist) asupra subtitlului „sburături autorevizuite" pe care-l dă textului său — *D. Lovinescu nu se revizuieşte !* (*Adevărul literar şi artistic*, an. VII, nr. 331, 10 aprilie 1927.) Cele două cuvinte, nefericit alăturate, devin pentru D. Caracostea „doi termeni teh-

Scanned with OKEN Scanner

nici“ pe care are proasta inspirație să-i explice fără pic de haz. „Cuvintele acestea — se ia în serios D. Caracostea, gafînd mereu — *sburătură, a sburături, sburăturism* și *sburăturist* ar trebui să capete dreptul de cetățenie în terminologia noastră literară pentru a denumi agresivitatea critică pornită să denatureze conștient faptele : e procedeul pamfletar care înflorește în critica noastră postbelică.“ Cel ce denatura flagrant era de fapt însuși D. Caracostea, lucru ușor de observat în întregul articol. „Autorevizuirea“, în termenii lui D. Caracostea, „este un produs special al impresionismului fără busolă. Dicționarul limbii române ar putea să-l definească astfel : ferma și constanta deprindere critică de a infirma azi ceea ce ai afirmat ieri.“ Odată termenii fixați, se trece la chestiunile de fond. Răspunsul lui E. Lovinescu dat celor care atacaseră *Istoria literaturii române* îl socotește „dansul unui derviș impresionist în delir“. Citînd apoi cîteva pagini din *Istoria civilizației române moderne*, în care E. Lovinescu pomenea numele unor sociologi ruși, îl consideră și pe el un sud-est european care, mai mult, pe acest tărîm ar fi „diluat“ o idee a lui D. Caracostea. Chiar una din descoperirile criticului de la *Sburătorul*, Ion Barbu — crede D. Caracostea că aduce în discuție argumentul zdrobitor — „abordează motive «balcanice» cum zice el, «sud-est europene» cum zic eu. Îl întreb pe istețul critic : pentru că d. I. Barbu afirmă necesitatea aspectului sud-est european încetează oare de a mai fi modernist ?“ E. Lovinescu nu susținuse vreodată așa ceva, iar D. Caracostea nu pricepea o iotă din aventura poetică a lui Ion Barbu pe acest tărîm al Isarlîkului. Tonul și soliditatea argumentelor se păstrează intacte pînă la sfîrșitul lungii intervenții caracostiene.

E. Lovinescu se „ostenește“ a-i răspunde numai pentru a „convinge pe d. Caracostea și de propria sa importanță și de străduința, pe care, dintr-o sinceră admirație, mi-o dau, pentru a o face evidentă și altora“. (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *Iarăși D. Caracostea*, în *Sburătorul*, an. IV, nr. 10, aprilie 1927.) Dar în acest scop îi atrage printre altele atenția că, de pildă, confundă simbolul cu simbolismul. A intra în amănunte însă i se pare inutil, rezumîndu-se doar la a indica felul în care

Scanned with OKEN Scanner

explicase D. Caracostea cei doi termeni tehnici, „dovada estetismului și modernismului" său, „fără necesitatea altor hîrtii de familie". Cît privește reproșul lui Caracostea privind citarea unor specialiști ruși în *Istoria civilizației...*, îl consideră o nouă dovadă de obtuzitate. A o fi făcut, în acel context, nu însemna decît „o datorie elementară lipsită de orice merit ; a cita însă articolul lui Iagic asupra Dunării din *Archiv für slavische Philologie*, atunci cînd popa Tonea trece Dunărea la Cladova, sau a explica visul băietanului Stoicea prin studiile lui Farinelli, ale docentului vienez dr. St. Hock sau ale lui Dietrich este însă o poziție unică de o măreție indiscutabilă", plasează E. Lovinescu, cum nu se poate mai potrivit știutul său refren vizînd gravitatea vidă a adversarului.[1] Apoi părăsește odată cu acest răspuns, pentru totdeauna pe D. Caracostea al cărui geniu, o spune foarte convins criticul, „trebuie să rămînă în impunătoarea sa izolare".

Serialul lui D. Caracostea va mai continua încă inutil și monoton, această victimă a ironiei lovinesciene avînd și nefericita inspirație de a-și aduna articolele într-o broșură : *Un mare critic român modernist, domnul Eugeniu Lovinescu* (Cartea românească, București, 1927), apariție rămasă fără nici un ecou, ba mai mult devenită prin titlul echivoc, prilej de confuzii amuzante. Titlul cărții lui D. Caracostea se voia, fără îndoială, ironic. Dar, va scrie E. Lovinescu în *Memorii*, II (ed. cit., p. 228), „cum nu există încă semnele grafice ale ironiei, fără această indicație specială, ceea ce i se pare cuiva «ironie» poate părea altora o afirmare serioasă, luni de zile a trebuit să am cu personagii grave, dealtfel, ca și d. Ca-

---

[1] Gravitate care, însoțită de acest epitet, va aduce în *Memorii*, II (ed. cit., p. 228) sub pana evocatoare a criticului, amintirea fostului său dascăl din școala primară, ajuns consilier comunal : „Pe cînd se întorcea [...] odată acasă, pe o vreme de iarnă cumplită, avu nenorocirea să lunece pe ghețuș, chiar în dreptul primăriei ; privind cu demnitatea ultragiată a funcției sale pe vardistul ce alergase să-i ajute, bătrînul cu cioc de vată rosti aceste memorabile cuvinte, rămase pînă azi în urechea mea fidelă : «Nu pune mîna, băiete, pe autoritate» — pentru ca apoi prin penibile sforțări să se ridice singur."

Scanned with OKEN Scanner

racostea, universitari sau academicieni, conversații echivoce". Unul dintre ei, viitor ministru, l-ar fi întîmpinat o dată pe E. Lovinescu, chiar cu următoarele cuvinte: „Am văzut... am citit... cartea aceea despre dumneata, *Un mare critic modernist*. Așa da, domnule... Era și timpul să te răzbune cineva... să arate, în sfîrșit, valoarea dumitale, care, mă înțelegi..." Relatînd acel episod, scepticul critic o făcea cu speranța — din care nu lipsea și nuanța avertizării — că „polemiștii vor învăța că ironiile nu se fac pe coperta unei cărți, fără ajutorul contextului, pentru că din o mie de oameni ce văd o carte în vitrină, numai unul o citește".

13. În privința neobișnuitei înzestrări a lui E. Lovinescu pentru polemică există — chiar de cercetăm critici mai puțin favorabili lui — un consens unanim. Mentorul *Sburătorului* a avut, nu încape nici o îndoială, vocația polemicii cum numai Titu Maiorescu înainte și, în parte, mai tîrziu G. Călinescu. Aceasta în afara și împotriva unei temperamentale „repulsii categorice față de polemică". (*Memorii*, II, ed. cit., p. 227.)

Închizîndu-se, strategic poate, la începuturile sale într-o tăcere de natură să irite și mai mult pe adversar, odată cu apariția *Sburătorului*, E. Lovinescu este nevoit să depășească orice „repulsii temperamentale și principiale" și să treacă la „polemica activă". Mai întîi, în focul amintitelor „revizuiri morale", al conflictelor cu *Însemnări literare* și *Hiena* cînd, deși nu accepta teoretic pamfletul și respingea și polemica de cuvinte, este antrenat în înfruntări neguroase, joase, justificate în mare măsură de rectitudinea morală a directorului *Sburătorului*, dar alterate destul de serios de prea puternica înnămolire în conjunctural, de concesiile făcute patimilor prea omenești, pasiunilor mici, limbajului violent. E. Lovinescu este în aceste pagini, oricît de mult s-a ferit, un pamfletar nu întotdeauna inspirat, nici loial. Nu-i mai puțin adevărat că, de cele mai multe ori, și adversarii săi impuneau acest nivel scăzut al desfășurării polemicilor. La

cîţiva dintre aceştia se gîndea desigur T. Arghezi atunci cînd scria la puţin timp după moartea lui E. Lovinescu : „Acestui soi de adversari care parazitează şi ouă în sufletul animat de o misiune, parcă-i trebuie refuzată şi convertirea. El minte şi în genunchi.“ *(Vieţi paralele,* în *Vremea,* 26 septembrie 1943.)

În afara articolelor, însemnărilor şi notiţelor de acest fel care, din păcate, *datează,* rămîne însă din acel timp şi un text polemic în care găsim cîteva din calităţile de mai tîrziu ale spiritului polemic lovinescian — *Un nou ideal naţional (Sburătorul,* an. I, nr. 15, 26 iulie 1919). I se adaugă, scrise în aceeaşi perioadă a *Sburătorului* din prima serie, alte cîteva, dintre care *Alexe Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic (Sburătorul,* an. I, nr. 9, 14 iunie 1919), *D. M. Dragomirescu despre sine însuşi (Sburătorul,* an. I, nr. 13, 12 iulie 1919) şi *„Păşuică“ (Sburătorul,* an. I, nr. 41, 24 ianuarie 1920) sînt adevărate capodopere. Scriindu-le, E. Lovinescu foloseşte acum, pentru prima dată cîteva dintre tehnicile ce vor da strălucire şi unicitate stilului său polemic. Astfel, acel „instinct vodevilistic“, de care vorbeşte, undeva, Pompiliu Constantinescu, larga desfăşurare a erudiţiei, ca mari dislocări de trupe, întrebuinţarea dezinvoltă şi rafinată a „reminiscenţei clasice“, retorica savant dozată, avîntată la început, sceptică şi tristă apoi, maliţia ucigătoare alimentînd în permanenţă ţesătura fină şi deasă a textului, toate acestea sînt uşor de observat într-un fragment din *Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic.* „Profunda emoţie“ pe care mărturisea G. Călinescu că a simţit-o, tînăr fiind, la lectura acestui studiu caracterologic, o trăim şi noi astăzi, ignorînd, de fapt, cauzele care l-au produs, savurînd-o, în sine, ca pe o pagină de literatură pură, „mică perlă de condensare stilistică“ (G. Călinescu) : „Printre altarele ridicate pe bătrîna Acropole tuturor zeilor Olimpului grecesc, tuturor zeilor Asiei barbare şi ai Egiptului, într-un veac de amestec al tuturor religiilor orientale, s-a găsit şi un mic altar în cinstea «zeilor necunoscuţi», fapt din care recunoaştem subtila inteligenţă grecească. Zevs, Ares, Afrodita, Hermes, Poseidon ? Dar

Scanned with OKEN Scanner

dacă mai există și alți zei ? Astarte, Cybela, Istar, zei și zeițe ai Siriei, ai Feniciei, ai Chaldeei, ai Persiei ? Dar dacă mai există și alți zei ? Isis, Osiris, Hor, Thot, Amon-Ra și toți ceilalți zei ai Egiptului cu capete de pisică, de crocodil sau de buhă ? Dar dacă mai există și alții ? Zeul nou al unei secte barbare din India cu capul de măgar ? Să ridicăm un altar și lui Chrestos — dar dacă mai există și alți zei ? Cum să conjurăm puterile răufăcătoare ale atîtor divinități, ce se desprind din lumea infinită a posibilităților ? Mărginită, mintea nu poate cuprinde tot divinul ce se ascunde pretutindeni în eterul de sus sau în firul de iarbă de jos. Dacă mai există vreun zeu, pe care nu l-a putut încă descoperi ? Și atunci subtilul spirit grecesc a înălțat în plină Acropole, alături de Partenon, altarul «zeilor necunoscuți». Închinăm și noi aceste pagini geniului ce stă ascuns de patruzeci de ani în sufletul d-lui Alexe Procopovici din Cernăuți."

La fel, nu vom avea niciodată curiozitatea să cercetăm existența reală a lui... Păşuică, ajuns deputat pentru că avea o bicicletă pe care-și desfășoară campania electorală, dar vom citi întotdeauna cu indicibilă plăcere paginile în care personajul e prins, alături de alte exemplare rare ale insectarului lovinescian, ca simbol al „sofismului oamenilor noi".

În schimbarea și combinarea diferitelor procedee polemice, E. Lovinescu este imprevizibil, neobosit, inepuizabil. „Execuțiile" sale sînt, în acest sens, adevărate modele. Iată, la începutul ostilităților cu M. Dragomirescu, replica pe care o dă E. Lovinescu, amintind și de similare modalități maioresciene. În esență, tehnica rămîne aceea a „colajului critic" (Eugen Simion). În jurul ei însă, se întinde mai mult sau mai puțin perceptibil o întreagă plasă de mijloace și invenții polemice. Simulînd că-și ia adversarul în serios, criticul citează din textul aceluia, întărind compromiterea prin citare, cu ironia propriului comentariu, usturătoare deși bonomă. Rezultatul în acest caz e autoportretul pirogravat al victimei :

„*Logică :* «Pe E. Lovinescu îl încîntă limpezimea lui Xenofon, nu adîncimea lui Tacit...» — deoarece, în timp

Scanned with OKEN Scanner

ce eu îmi pierdeam cîțiva ani traducînd în două mari volume pe Tacit și publicînd și o ediție a textului, d. M. Dragomirescu se «încînta» cu acest autor, probabil, în traducerea mea.

Cultul incompetenței: Despre același Tacit: «pe care E. Lovinescu a reușit să-l bagatelizeze într-o traducere».

Cum d. M. Dragomirescu nu are nici un fel de cunoștință de limba latină și nici vreo pretenție stilistică, era indicat să judece cu severitate ostenelele altora. [...]

Strămoșii săi literari:

...Se numesc Pindar, Eschil, Tucidide, Lucrețiu, Tacit, Dante, Rabelais, Shakespeare, Bossuet.

Despre sine însuși:

...«Pentru cine nu a avut ocazia sau nu vrea să aibă ocazia să urmărească culmile sintezei ce slujește de temelie judecăților mele...»

...«Avînd o metodă proprie și completă de cercetare în literatură...»

...«E firesc să pătimesc de *exagerarea cugetării* care însă caracterizează *pe toți cugetătorii fără excepție*...»

...«Nu sunt un *limpede izvor sacru*, fiindcă de! acest izvor e mai mult fluviu, dacă nu chiar mare...»

O mare! lasă-mă să mă scufund în valurile tale adînci și răcoroase...“

Stilul polemic lovinescian cunoaște maxima realizare și afirmare în perioada *Sburătorului literar* și a ultimei serii din 1926—1927. Fraza lovinesciană atinge acum acea concentrare a esențelor, o concentrare de „esența otrăvurilor“, avea să remarce Șerban Cioculescu (*„Sburătorul“ și actualitatea vieții literare*, în *Lupta de clasă*, seria a V-a, an. XLIX, nr. 5, mai 1969). Același va vedea, în savanta distilare a esențelor, „meritul principal al polemistului de la *Sburătorul*“.

Acum, E. Lovinescu, în figurinele sau polemicile în care sînt avuți în vedere Radu Cosmin, H. Sanielevici, G. Ibrăileanu, Scarlat Struțeanu, M. Dragomirescu din nou, D. Caracostea — adevărate studii de „patologie literară“ — nu lasă nici o tactică, nici un procedeu polemic nefolosit. Maliția neiertătoare îmbracă cele mai neaș-

Scanned with OKEN Scanner

teptate forme, de la citatul descalificant și calambur, pînă la parodie și poemul polemic, cum am văzut, în cazul lui D. Caracostea. „Sorcova sa verbală" (Șerban Cioculescu) își alege ca podoabe preferate, de regulă, refrenul sau leitmotivul cu mari efecte (H. Sanielevici, D. Caracostea) ori exploatarea pînă la epuizare a unor greșeli pe care adversarul le-a făcut, poate nu atît din ignoranță cît din neatenție (G. Ibrăileanu și Michelangelo, pictor al lui... Moise) sau din exces (M. Dragomirescu și *Somnoroase păsărele).*

Meritul prim și ascendentul categoric al lui E. Lovinescu asupra partenerilor de polemică este acela al seninătății, al calmului deplin, al perfectei măști de indiferență și detașare, chiar dacă în spatele acestui desăvîrșit spectacol al liniștii apolinice se consumă mari combustii interne, grozave frămîntări vulcanice. Mai mult, ca și pentru Titu Maiorescu, polemica devine la un moment dat pentru E. Lovinescu un exercițiu de virtuozitate, exersare și verificare din strictă plăcere intelectuală și estetică, a unor posibilități. Altfel spus, o autentică „delectare a spiritului" (N. Manolescu). E adevărat că intrînd în polemică, aprinzîndu-se și prinzîndu-se în acest joc gratuit, momentul de luciditate care urmează este însoțit de o melancolie, aceasta mai puternic simțită chiar decît deliciul înfruntării. De aceea ni se pare de reală finețe următoarea observație a lui Eugen Simion : „E. Lovinescu este un sceptic și scepticismul lui e de o mobilitate spirituală ce uimește. Cînd spiritul intră în stare de agitație, cercul plesnește și o duzină de tauri înfuriați galopează prin frazele criticului apolinic. Însă acest galop nu ține mult : peste cîteva pagini numai, propozițiunile se potolesc și polemistul redevine cordial și trist." *(Op. cit.,* p. 639.)

Polemist teribil, E. Lovinescu mai are pe acest tărîm de partea sa și un talent literar ieșit din comun. Polemica sa devine foarte repede *artă* a polemicii, textul cu un punct de plecare foarte precis se transformă repede în literatură propriu-zisă. Stilist imposibil de concurat de vreunul din adversarii săi, E. Lovinescu ridică polemica

Scanned with OKEN Scanner

pe culmile desăvîrșirii artistice. Și, după cum spunea atît de adevărat și sugestiv G. Călinescu, arta avînd „întotdeauna dreptate, victimele sale riscă să aibe durata trofeelor". *(Eugen Lovinescu,* în *Viața românească,* an. XXIX, nr. 10, octombrie 1937.)

Alături de pamfletul arghezian, polemicile lui E. Lovinescu reprezintă valori sigure, inegalate ale expresivității limbii românești.

Scanned with OKEN Scanner

CENACLUL

(Cercul Sburătorul)

„...nu sunt o instituție impersonală, ci un om."

E. LOVINESCU (1935)

„A asculta, a citi, a convinge, a lupta cu convingerea făptuitorului, a alege, a elimina, a discuta, a refuza, a căuta totuși scînteia, file de file, ceasuri după ceasuri, creîndu-și rigorile unei obligații dintr-o vocație ce se redescopere neîncetat pe sine, constituie normalitatea existenței *excepționale* a d-lui Lovinescu și statornicește un *caz Lovinescu*."

HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU (1937)

Scanned with OKEN Scanner

E. LOVINESCU ȘI CERCUL SBURĂTORUL

1. TRADIȚIA CENACLULUI ÎN VIAȚA LITERARĂ ROMÂNEASCĂ : JUNIMEA, LITERATORUL, VIEAȚA NOUĂ. ALTE CERCURI CONTEMPORANE SBURĂTORULUI. 2. PRECIZĂRI ASUPRA CERCULUI SBURĂTORUL DATORATE LUI E. LOVINESCU, FELIX ADERCA, HORTENSIA PAPADAT-BENGESCU, TICU ARCHIP, I. PELTZ, G. CĂLINESCU, DAN PETRAȘINCU, POMPILIU CONSTANTINESCU, VLADIMIR STREINU. PENTRU E. LOVINESCU CENACLUL A ÎNSEMNAT „O CONDIȚIE A EXISTENȚEI ȘI O METODĂ“ (G. CĂLINESCU). CEL DE-AL DOILEA VOLUM DE *MEMORII* — MĂR AL DISCORDIEI. E. LOVINESCU CREATOR (AL) SAU CREAȚIE A CENACLULUI ? 3. IMPOSIBILITATEA SCRIERII UNEI ISTORII A SBURĂTORULUI. *MEMORIILE* NU REPREZINTĂ O CRONICĂ, CI O GALERIE DE PORTRETE. INFORMAȚIILE DIN LITERATURA MEMORIALISTICĂ A UNOR SBURĂTORIȘTI SÎNT, NU O DATĂ, VAGI, CONTRADICTORII, INEXACTE. 4. DE PE CÎMPINEANU 40, PE BD. ELISABETA 95 BIS — LOCURI, OAMENI, ÎNTÎMPLĂRI, LECTURI. E. LOVINESCU „*LE SOURCIER*“. ÎMPLINIREA UNEI VOCAȚII ȘI PRIN MECENATUL CENACLULUI. CÎND AU VENIT, CÎT AU STAT ȘI

Scanned with OKEN Scanner

CUM AU PLECAT CÎȚIVA DINTRE SBURĂTORIȘTI. FRAGMENTE DINTR-O POSIBILĂ CRONICĂ A SBURĂTORULUI.

1. Conferențiind în mai 1945 despre „cenaclurile literare bucureștene", Pompiliu Constantinescu observa că literatura română, în dezvoltarea ei, nu a cunoscut forma salonului literar, nici pe aceea a cenaclului ca instituție aristocratică și închisă. „Cultura română — spunea în introducerea conferinței sale Pompiliu Constantinescu — cunoaște numai forma democratică a cenaclului literar, organizat în jurul unei puternice personalități, luînd contact cu masele cititoare prin intermediul unei reviste de prestigiu sau, în tot cazul, de un deosebit interes pentru mersul istoric al ideilor și realizărilor de artă." *(Cenacluri literare bucureștene,* în *Scrieri,* 6. Ediție îngrijită de Constanța Constantinescu, București, Editura Minerva, 1972, p. 243.)

Pentru a putea căpăta un asemenea nume, un cenaclu trebuie, în primul rînd să aibă un mentor, un *spiritus rector,* un om cu vocația mecenatului, de autoritate și prestigiu în același timp, care să intereseze și să atragă în jurul său forțele literare ; să mai aibă și calitatea de divinație însoțită de o pasiune reală pentru faptul literar. (Poate însă că un asemenea animator e și un predestinat.) Un cenaclu mai înseamnă și o colectivitate de spirite pe care o leagă credința într-un ideal comun, aceasta neexcluzînd variatele posibilități de atitudine și exprimare individuală a fiecăruia. „Sensul unui cenaclu — scria Dan Petrașincu în niște *Fișe la un „E. Lovinescu"* *(Vremea,* 15 august 1943) — acesta este : nevoie de familie spirituală prin contactul de la om la om și nu numai de la valoare la valoare, sub egida unei personalități care să aibă și daruri umane, de înțelegere și de rafinată îndrumare, pe lîngă acelea de realizare livrescă."

Nimic mai ucigător pentru viața unui cenaclu, decît constrîngerea și închistarea în formule și legi rigide. Încetul cu încetul, cenaclul capătă o personalitate distinctă, o ambianță proprie, inconfundabilă, începe să-și manifeste, în diferite ocazii, spiritul de solidaritate, opinia parti-

Scanned with OKEN Scanner

culară. Pe măsura trecerii timpului apoi, viața cenaclului devine romanțare mai întîi, apoi mitologie alimentînd tot felul de scrieri memorialistice sau hagiografice, ajungînd în cele din urmă capitol de istorie literară.

La noi, societatea „Junimea" are multe din trăsăturile unui cenaclu prezentînd deosebiri esențiale față de Sburătorul, dar și asemănări demne de reținut. Ceea ce o deosebește este, mai întîi de toate, formația celor care o alcătuiau și scopurile inițiale ale cercului. „Acțiunea junimistă — va sintetiza în *schița bio-bibliografică* E. Lovinescu — era opera unei întregi asociații culturale și politice, cu mari mijloace de ajutorare materială." Nu idealuri și aspirații literare îi aduna, în primul rînd, pe „junimiști", ci unele mai largi, culturale, intelectuale. Iată-l pe Titu Maiorescu evocînd, cu nostalgie, în 1890, vremurile de aur, dînd și o caracterizare în general exactă a societății „Junimea" : „«Junimea» din Iași a fost — și acum putem vorbi de ea ca de un lucru trecut — o adunare privată de iubitori ai literaturii și ai științei, de iubitori sinceri. Din întîmplare, cei dintîi membri ai ei s-au găsit a fi înzestrați cu cunoștințe destul de felurite, fiecare după studiile și după gusturile sale, încît să se poată completa unii pe alții și totodată să se poată înțelege. Discuțiile cele mai animate, însă fără nici un amestec de interese personale, i-au apropiat și i-au împrietenit, atrăgînd încetul cu încetul pe mulți alții, a căror dispoziție de spirit îi făcea accesibili la asemenea cercetări adeseori abstracte. În primii ani ai acelor întruniri intime s-a urmărit cu stăruință cetirea tuturor operelor literaturei române de pînă atunci, bune-rele cum erau, și pe temeiul unor asemenea cetiri se iscau discuțiile : observări critice, încercări de stabilire a unui teren comun de înțelegere, teorii conduse la extrem și apoi limitate spre o aplicare mai firească, expuneri științifice despre estetică, despre limbă, despre scriere, despre multe alte obiecte ale gîndirii omenești — căci științele se înrudesc — *de omnibus rebus et quibusdam aliis*, totdeauna libere, adeseori îndrăznețe, de regulă vesele, niciodată personale, sau meschine, sau înveninate. Și se formase astfel o atmosferă de preocupări curat intelectuale, care fără voie și pe nesimțite ajunsese a stăpîni

pe toți, așa încît orele petrecute o dată pe săptămînă la «Junimea» steteau în cel mai mare contrast cu viața de toate zilele, erau o lume aparte, un vis al inteligenței libere, înălțat deasupra trivialităților reale. Și așa de intensiv, și așa de puternic lucra această atmosferă asupra celor ce o respirau, încît forma ea însăși o legătură între ei și-i armoniza pe toți pentru timpul cît dura, pe unii pentru toată viața lor." *(Leon C. Negruzzi și „Junimea"*, în *Critice*, III, „Minerva", 1908, p. 170—171.)

Din *Amintirile* lui Gh. Panu se desprinde și figura animatorului Titu Maiorescu cu un comportament la ședințele „Junimii" prevestind pe acela al amfitrionului Sburătorului, mai rigid însă, mai ceremonios, rămînînd în esență, tot al unui generos și al unui tolerant. „Pot zice — scrie Gh. Panu — că fără dl. Maiorescu n-ar fi fost *Convorbiri*, n-ar fi fost «Junime» [...]. D. Maiorescu era protectorul și stimulatorul tuturor talentelor pe care le întîlnea, el aduna tinerii, el îi încuraja, el se ocupa de fiecare în parte, el da direcție, și aceasta la început fără nici o preocupare. [...] D-sa își exprima părerea, pe urmă asculta pe contrazicător cu mare atenție și cu multă bunăvoință, chiar dacă acela era unul din cei noi sau vreo caracudă. După ce contrazicătorul sfîrșea, d. Maiorescu, cu un aer foarte liniștit, lua cuvîntul și răspundea la toate punctele arătate, și astfel discuția urma cu regulă și șir. [...] În genere, cînd d. Maiorescu era la ședință, ca om de ordine și foarte formalist, cu un aer serios, îndemna pe autor să-și continue citirea și lua în fața-i atitudinea gravă a unui ascultător atent." „Junimea" a fost și în sine și ca parte a acțiunii mai largi maioresciene *începutul* cenaclului literar. Pentru Sburătorul care va însemna, în alte condiții, cu alte posibilități, punctul cel mai de sus, ea rămîne un exemplu. O recunoaște, în niște explicații privitoare la cercul său, E. Lovinescu însuși : „Cercul Sburătorul s-a format în tradiția cercului *Convorbirilor literare* în care m-am format și eu, adică în sensul unei libertăți aproape integrale formulată lapidar : *entre qui veut, reste qui peut*". *(Cenaculare*, în *Viața literară*, an. IX, nr. 169, 25 aprilie 1935.)

Pompiliu Constantinescu în conferința sa pomenește la un moment dat că ar fi existat, contemporan cu „Juni-

Scanned with OKEN Scanner

mea", și un cenaclu al lui B. P. Hasdeu, care își ținea ședințele la Arhivele Statului. Informațiile în legătură cu acest cenaclu sînt însă aproape inexistente.

Date mai bogate se cunosc despre Literatorul patronat de fantastul Al. Macedonski. Pe acesta l-au frecventat și cîțiva din viitorii musafiri ai Sburătorului : Tudor Vianu, Al. T. Stamatid, I. Minulescu, I. Peltz etc. La Literatorul asistența era aproape la fel de pestriță ca, mai tîrziu, la Sburătorul, ceva mai grotescă poate. *Maestrul* (așa i se va spune și lui E. Lovinescu) primea cu mare îngăduință pe oricine, asculta foarte binevoitor, împărțea generos calificative ca „genial", „capodoperă", „foarte mare". Totul era însă spectacolul, fastuosul spectacol al iluziei, al fantasmelor, în care Maestrul credea sincer așa cum credea în poezie și în puterea ei. O pagină evocativă datorată unuia dintre frecventatorii cenaclului și redactor al *Literatorului* în ultima serie surprinde astfel începutul ședințelor :

„Adunare în salon. Băieți valizi, femei cu coafură răzvrătită, bătrîni cu lavaliere și în redingotă, cîțiva boieri scăpătați, o lume căreia i-a scăpat hățurile.

Maestrul se simțea bine printre aceste apariții singulare. Fiecare din oaspeți purta, ca și dînsul, în spate, o cruce, fiecare își creștea, departe de priviri iscoditoare, visul pur, fiecare se socotea urît, izgonit, blestemat de semeni.

Tinerii aceia, slabi și zdrențăroși, neîmpăcîndu-se cu un vis mai comun, ar fi izbutit, desigur, care la tejghea, care la un birou de arhivar, care, în sfîrșit, bărbat isteț al unei neveste cu zestre. Și boierii scăpătați și-ar fi putut alcătui o existență mai ușoară : la un club, într-o industrie. Se mai găseau locuri pentru persoana lor decorativă. La fel fetele și femeile fugite din bîrlog și consimțînd rigorile traiului liber, al surprizei de fiece zi, al coșmarului de fiece clipă, al mizeriei. Dar maestrul înțelegea ce foc mistuie lumea asta, în aparență ilară. Și ochiul lui se deschidea cu îngăduință și cu iubire asupra-i.

Obișnuit se așeza într-un fotoliu înalt, într-un fel de «tron» — cum i se spunea. De-acolo, privirea îmbrățișa întreg salonul și străbătea dincolo de ziduri, în marile de-

părtări închipuite. Era o privire de înger și de martir, de Mecena și de frate, de sfînt și de profet. Numai el vedea ce se afla acolo, în zare, după ce s-au spart, la porunca lui, zidurile. Cu privirea călătorea sub ceruri numai visate și în epoci reînviate de propria-i voință. (I. Peltz : *Maestrul*, în *Revista Fundațiilor regale*, an. XII, nr. 2, februarie 1945.)

După relatarea aceluiași martor, Al. Macedonski avea și el formulele sale de adresare, introductive sau urmînd, alteori, exageratelor laude : „Începe, te rog, iubitule !“ „Bravo, scumpule !“ „Ești cu desăvîrșire un parnasian, un minunat, un inegalabil parnasian. Am ascultat cu sfințenie versul dumitale : e numai aur fin, aurul cel mai fin. Bravo, scumpule, te felicit !“

Se citeau și la *Literatorul* multe poezii proaste, piese de teatru plicticoase și interminabile, Macedonski făcînd și el ca E. Lovinescu, în felul său, operă de „rabdomanție“. Acest Maestru însă era de o generozitate ilimitată și la sfîrșitul oricărei lecturi dăruia fericitului ales „un inel pe care l-a purtat cu două veacuri înainte ilustrul cavaler de Foc-Bengal“, sau un briliant „purtat pe vremuri de Chateaubriand“, sau un ac de cravată din același material — sticlă ordinară colorată — acesta, ca și duzina care-și aștepta rîndul într-un sertar, istoric : „Nu uita că l-am purtat pe vremuri cînd răscoleam metropolele lumii și eram invitatul ducilor și lorzilor ! Lor le-a plăcut enorm, mi l-au cerut, dar am refuzat cu hotărîre ! Dumitale ți-l dau, din toată inima !“

Terminată împărțirea cadourilor urma momentul culminant al serii, pregătit cu același ceremonial, jucat la fel de bine. „Cineva îl ruga pe Maestru (așa se întîmpla mai întotdeauna) — își amintește același I. Peltz — să citească și dînsul ceva. El se scuza la început, copleșind cu elogii pe poeții și prozatorii cenaclului care au «delectat» lumea cu «opera» lor spre a consimți, în cele din urmă, împins de stăruința discipolilor, a le împărtăși cîteva pagini din recentul său poem dramatic. Poetul citea într-un chip personal. Pretindea că anumite pasaje trebuiau însoțite de cîntecele păsărilor — aici e rîndul privighetorii, dincolo al canarului. Îi plăcea să-și ridice, din cînd în

cînd, privirea de pe pagini și să examineze figura ascultătorilor."

În cercul acestei colectivități boeme formată „de oameni de spirit și de o gloată de pigmei" (G. Călinescu) s-au citit însă și unele din poemele reprezentative ale simboliștilor români, s-au purtat aprinse și serioase discuții despre poezie. Maestrul instaurase un cult al artei și în jurul său gravitau toți, prinși de mirajul spectacolului macedonskian. În orice caz, pentru mulți de acolo, acest „sacerdot al boemei bucureștene", cum l-a numit Pompiliu Constantinescu, a fost și un „adevărat pedagog al tinerei poezii din vremea aceea" (Mihail Cruceanu).

Poeții simboliști mai aveau pînă la primul război mondial și, mai rar, după aceea, un alt loc de întîlnire : cercul revistei lui Ovid Densusianu, *Viața nouă*. Acesta era, cum vor ambiționa și vor fi mai tîrziu cele patronate de E. Lovinescu și M. Dragomirescu și un cenaclu de consacrare. Printre frecventatorii mai statornici se numărau și cîțiva scriitori pe care îi vom întîlni la Sburătorul : N. Davidescu, Ion Minulescu, „impetuosul" Stamatiad, Tudor Vianu, Al. Popescu-Telega. Mai veneau la cenaclul *Vieții noi :* V. Demetrius, G. Bacovia, Gala Galaction, Emil Isac, D. Caracostea, Pompiliu Păltănea, I. M. Rașcu, Ch. Drouhet, I. A. Candrea, Eugeniu Speranția, acesta din urmă autor al unui interesant volum de *Amintiri din lumea literară* (Editura pentru literatură, 1967) în care se găsește un substanțial capitol și despre *Revista „Viața nouă" și cercul ei.*

În revistele unde apăreau buletinele informative asupra activității cercului Sburătorul întîlnim, de multe ori, precedîndu-le, dări de seamă privind fie ședințele Institutului de literatură, prezidate de M. Dragomirescu, fie cele ale Salonului literar al Institutului de literatură. Acesta, înființat în anul 1924, reprezenta cenaclul propriu-zis și ședințele sale se desfășurau în fiecare sîmbătă seara în casa lui M. Dragomirescu de pe strada Nifon. Acele dări de seamă, scrise pesemne de unul dintre membrii Salonului subliniază mai întotdeauna „binevoitoarea și obiectiva îndrumare" a teoreticianului „științei literaturii", tendința tinerelor talente de acolo „spre un curent proaspăt și sănătos, întemeiat pe cultul artei adevărate".

Scanned with OKEN Scanner

M. Dragomirescu însuși, stimulat o dată polemic, le prezintă astfel : „Adunările literare ale Salonului Institutului de literatură, care țin neîntrerupt cîte 3 și 4 ceasuri, sunt niște adevărate adunări religioase. Bucățile frumoase sunt primite cu un freamăt de admirație unanim. Cele slabe cu zîmbete care dezarmează pe autor. Cele remediabile cu propuneri care iarăși se primesc cu consimțămîntul tuturor." *(Mișcarea literară,* an. II, nr. 23, 19 aprilie 1925.)

Au trecut pe la Salonul Institutului de literatură o seamă de scriitori ai noii generații, unii rămînînd fideli Profesorului, alții trădîndu-l foarte curînd (descoperim printre ei și cîțiva „sburătoriști") : Agatha Grigorescu, G. Talaz, G. Dumitrescu, Radu Gyr, Elena Farago, N. Milcu, D. Nanu, G. Silviu, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu, G. Nichita, M. Steriade, G. Murnu, Liviu Rebreanu, D. Anghel, I. Dragoslav, M. Sorbul, Emilian Constantinescu, C. Ardeleanu, Corneliu Moldovanu, ubicuul Al. T. Stamatiad, Al. Cazaban, Zaharia Stancu. Lui Zaharia Stancu îi datorăm și cîteva amintiri *(Viață, poezie, proză,* în vol. omonim, București, Editura Eminescu, 1975, p. 54—60) legate de tipicul întrunirilor din casa lui M. Dragomirescu.

Conformîndu-se anticului adagiu *„primum vivere..."*, M. Dragomirescu începea ședința cu o gustare pregătită și servită de soția sa, Laura Dragomirescu. Pentru unii dintre participanți era singura masă din ziua aceea. Apoi Profesorul dădea semnalul : „Acum că ne simțim cu toții mai bine, putem începe lectura. Cine sparge gheața ?" De regulă, citea mai întîi un scriitor consacrat, din vechea generație, sau vreunul dintre asistenții lui M. Dragomirescu. Uneori făcea începutul și cîte un tînăr mai îndrăzneț, dornic de afirmare. Amfitrionul asculta cu multă atenție „cu urechile ciulite să nu-i scape un singur cuvînt, o singură nuanță. Judeca opera literară, științific, și propunea, totdeauna, îmbunătățiri." (Lucrul acesta nu se va întîmpla la Sburătorul.)

G. Talaz, unul din preferații Profesorului, confesîndu-se lui Matei Alexandrescu *(Cu George Talaz pe o insulă neștiută de liniște și poezie,* în vol. cit., p. 131—132) pomenea și faptul că M. Dragomirescu avea formulele sale stereotipe cu care-și întîmpina oaspeții. „Ai adus

Scanned with OKEN Scanner

ceva ? Scoate ! Scoate !“, era una din acestea. Lector inteligent, interpret inspirat, uneori citea el însuși „producțiile“ cîte unuia dintre cenacliști. „Cînd versurile pe care i le prezentam — își aduce aminte G. Talaz — nu corespundeau, nu se integrau, ca să folosesc un termen consacrat în estetica sa, vederilor sale, îmi semnala lipsurile, dar niciodată nu-mi da și cuvenita orientare în rezolvarea lor. [...] Cînd, dimpotrivă, poezia corespundea în totul vederilor sale, se ridica de la locul său și mă săruta.“

M. Dragomirescu era un bonom, un expansiv, un generos, dincolo de toate obtuzitățile și bizareriile sale. La sfîrșitul ședinței își conducea musafirii pînă la ușă. Unora dintre ei — așa cum făcea, mai discret, și E. Lovinescu — „le lăsa în palmă o hîrtie sau mai multe hîrtii de cîte o sută“.

Replica științifică a cenaclului era Institutul de literatură, unde se discutau „în contradictoriu doctrine estetice și critice“ și se analizau după metodele „științei literaturii“ operele literare curente. Aici se manifestau, la dezbateri, de multe ori împotriva opiniilor Profesorului, aproape deloc receptiv la valorile literaturii moderne, „făcîndu-i mizerii“, Pompiliu Constantinescu, Vladimir Streinu, Șerban Cioculescu (în volumul acestuia de *Amintiri* sînt pitorești amănunte legate de ședințele Institutului de literatură). Totuși, multe din discuțiile purtate erau de real folos ; acolo se deprindea, temeinic, printre altele, știința de a analiza un text literar. E adevărat, pe de altă parte, că datorită opacității lui M. Dragomirescu, ca și exagerărilor unora dintre pedanții și sufi-cienții referenți, multe din ședințele Institutului de literatură puteau ușor deveni obiect de ironie, alimentînd copios relatări caricaturale. Astfel, una din ședințele anului 1928 este prezentată — cu vervă și evidentă plăcere pentru sublinierea notei grotești — de G. Călinescu, ca un act din *commedia dell'arte*, sau ca tabloul unei „serbări galante“ caricate (e pomenit în cîteva rînduri numele lui Watteau și al unora din picturile sale), M. Dragomirescu apărînd ca personaj central cu numele Pantalone de Bisognosi :

Scanned with OKEN Scanner

„O altă inscripție : *Institutul de literatură* mă umple de admirație. Ce ordine ! Ce activitate ! Prin ușa întredeschisă zăresc persoane cu priviri autorizate stînd în colocvii cu grupuri dense de studenți, în cea mai severă concentrare academică. Sunt și dulapuri, chiar și cărți ! [...]

În sala de prelegeri în care mă refugiez, au început să se strîngă combatanții. Un coleg ia cu un aparat fotografic diferite scene de solidaritate pentru ca să oprească ceva din măreția nobilei ședințe care este — pare-se — printre ultimele din această sesiune. Ordinea de zi este bogată iar scaunele incomode. Nu voi depune prea multe silințe pentru a nu dormita. Sala dispusă în amfiteatru permite fiecăruia privelișteа integrală a persoanelor expuse pe catedră. Într-adevăr trebuie să fie numeroase, judecînd după locurile rezervate. Tribuna formează un unghi drept pe laturile căruia se așează oficialitățile.

La orele cinci apare un tînăr care ia loc la capătul din dreapta al unghiului. Pregătirile harnice pe care le face prevestesc o probabilă ocupație manuală. Mi se spune că este *stenograful*. Aceasta îmi dă o idee și mai înaltă despre activitatea Institutului. După scaunul stenografului urmează fotoliul încăpător al Directorului și apoi locul conferențiarului.

La orele cinci și zece sosește o doamnă relativ matură care se așează pe cealaltă latură a unghiului. Privește amabil, chiar casnic și numai asigurările unui vecin mă liniștesc că nu e venită să controleze buna stare a imobilului pe care pare să-l ocrotească. Este una din domnișoarele referente căreia asiduitatea i-a atras privilegiul unei considerațiuni aproape legale. [...]

Un murmur care este aproape o ovație îmi duce privirile spre ușa în chenarul căreia apar siluetele melancolice ale d-nilor Georges Dumitrescu și Raoul Theodorescu. [...]

La orele cinci și jumătate apare în fine și Pantalone de Bisognosi. În sală este un murmur de ușurare. Se aștepta cu înfrigurare trecerea acestei jumătăți de oră academice, dealtfel pentru a avea certitudinea că plecarea n-ar fi fost prematură.

Scanned with OKEN Scanner

Examinez pe Pantalone de Bisognosi cu sinceră simpatie. Ce prefacere aducătoare de melancolie ! Ochii, captați de carnosități aprinse, privesc osteniți în propria lor cămașă. Sacul epidermii s-a inflamat într-o senilă pinguitudine, iar ligamentele scăpate de sub controlul centrilor tremură între somn și perpetuu rîs. Nasul ușor tumefiat și o pierdere a unora din organele masticațiunii cauzează vocii o șuierare nazală. Această suferință îl face să pronunțe pe o gamă redusă *(al șaselea, și voi fațe si mai mut, vom vonbi denpe Copenia lu Otecu* etc.), dar mai cu seamă să tacă. E o însușire recentă pe care am prețuit-o cum se cuvenea.“ *(O vizită la Pantalone de Bisognosi,* în *Gîndirea,* an. VIII, nr. 6—7, iunie-iulie 1928.)

Desfășurarea ședinței propriu-zise e surprinsă de același ochi, atent la ceea ce poate deveni caricatural, desenul alcătuindu-se din linii groase, din deformări hilare. Victima metodei științifice este *Meșterul Manole,* piesa lui Lucian Blaga :

„Din triumful anticipat al ochilor referentului am înțeles că prietenul nostru era pierdut. În timp ce Pantalone de Bisognosi zîmbește idilic, cu rumegări uniforme și reflexe nebunii digitale, vorbitorul repudiază cu vehemență sus-citata operă ca fiind *aportul gongorismului.* Lovitură formidabilă de corn în catedră, strigăte extravagante. Ochii lui Pantalone se înviorează subit, iar gura lăsată în chip reflex să scape o dulce aprobare : așa este ! Scurta bîzîire a unei muște prin plasa unui painjen atrage fulgerător pe arachnid în centrul tremurător. De data aceasta musca este d. Blaga. Privesc în jurul meu. Nici un aer de milă, nici o indignare, nici o obiecție. Soare, cîmpuri, dormitări idilice. Referentul continuă cu o bură fină de ironii. *Meșterul Manole e primejdios pentru femei parc-ar fi Băjescu-Oardă.* Se aude un lătrat din ferme ocultе : *E păcat de hîrtie.* O domnișoară îndrăznește pudic : *Să nu ne agățăm de autor.* Am prețuit mult spiritul de conciliație al acelei domnișoare. În urmare conferențiarul deplînge contradicția operei cu documentele. După tradiție, soția meșterului Manole are un copil. *Țîțișoara-mi strînge, copilașu-mi plînge.* Or, copilul nenăscut nu plînge în... unde zice referentul cu multă cru-

Scanned with OKEN Scanner

ditate. S-au cerut informații unui obstetrician. *Ergo*. Pantalone de Bisognosi tresare, mușcat de tăuni. E inadmisibil, zice, introducerea criteriului adevărului istoric în judecarea capodoperei geniale. Copilașul plînge în mod figurat. Sau mai bine-zis nu plînge... *fluieră*. Acest verb spus cu impetuozitate și pulverizări de salivă produce ilaritate. Cînd organele de control ale minții obosesc, imaginile tind să se repete, la nesfîrșit, sau se adună prin cele mai superficiale asociațiuni. E ceea ce s-a întîmplat. Ideea de plîns și de strigăt se propagă în închipuirea aromită a lui Pantalone în toate posibilitățile sonice. Lacuri lîngă lacuri pînă la un smîrc incomensurabil, coline lîngă coline, în perspective infinite ca la Pier della Francesca. Pantalone zîmbește deci absent. Aude piculine cu picur scurt, ocarine guturale, cimpoaie idilice, castagnete pocnitoare, cimbale bachice, cavaluri grave, plîns de prunci aerieni, fluierat în frunză. Copilașul plînge ? Nu, copilașul... *fluieră !* [...]

Comunicarea sfîrșindu-se, Pantalone decretează că : *Blaga este un om lipsit de sentiment, că nu ajunge pînă la inimă, că în sfîrșit voința lui e de natură mistică, iar mijloacele sale* este *de natură intelectuală.*“

În lunga sa viață Sburătorul a mai fost contemporan cu alte două cenacluri [1] : cel al literelor, animat de poetul Matei Alexandrescu și cel al revistei *Viața literară*, scoasă de entuziastul I. Valerian, salutat, cum am văzut, ca „speranță literară“ în *Sburătorul literar*, frecventator asiduu al cenaclului lovinescian. Dar indiferent de orice altă prezență contemporană de acest fel, pe fundalul epocii, Sburătorul se detașează ca fiind cel mai important.

---

[1] Conștient de importanța cercului al cărui *spiritus mentor* era, E. Lovinescu a fost iritat atunci cînd prezentînd în cartea sa, *București* (1935) cenaclurile literare de la acea dată, Mircea Damian — „sburătorist“ de marcă, opinie și devotament — le citase în următoarea ordine : „al *Vieții literare*, al Literelor și al Sburătorului“. „Nici nu mi-aș fi închipuit atîta insolență din partea unui om care ani de zile mi-a trecut pragul împreună cu nevastă-sa. Dar nici nu merită să mai comentez o asemenea ingratitudine“, ar fi spus E. Lovinescu. (Cf. I. Valerian, *Chipuri din viața literară*, ed. cit., p. 67.)

Scanned with OKEN Scanner

2. În timp, Sburătorul și ședințele sale duminicale au cunoscut cele mai variate caracterizări și mai neașteptate definiții. Pentru „sburătoriști“ el a însemnat : „o atmosferă“, „cerc în girul unei atmosfere“ (Hortensia Papadat-Bengescu), „clan singular și sever“ și apoi „salon eteroclit și monden“ (Camil Baltazar), „casa lui Lovinescu era o instituție“ (Vladimir Streinu), „*ruelle* în care se citește, se discută, comentează și clasifică algebra stilului poetic“ (B. Fundoianu), „curentul «Sburătorului» — curent, mai ales în sens de primenire“ (Ticu Archip), „atelier de cercetare literară“, „laborator“ (Felix Aderca, Camil Baltazar și Ioana Postelnicu), „colivia cu fluturi“ (G. Călinescu), „camuflat bîlci de interese“ și „speluncă de trișeuri ai cuvîntului“ (Simion Stolnicu), „aulă“ (Ilarie Voronca), „nici salon, nici atelier rebarbativ de producție literară“ (Pompiliu Constantinescu), „bîrfeală este tot salonul — biroul — din str. Cîmpineanu“ (Octav Șuluțiu), „adevărat stup literar“ (Cella Delavrancea), „grădina în care s-a lăsat o intrare amabilă și păsărilor inspirate, atrase de arcul azurului, și celor domestice“ (Eugen Jebeleanu), „un templu, nu o bisericuță“ (Cicerone Theodorescu), „salon literar în sensul cel mai simpatic“ și „Academia Cîmpineanu“ (reviste simpatizante : *Mișcarea literară, Viața literară, România literară).* Adversarii — și ei contemporani sau postumi — lui E. Lovinescu au mai puțină fantezie : „cerc literar funest“, „salonul din Cîmpineanu“ (D. Tomescu și *Ramuri),* „cuib de supremă distincțiune“, „ceaiuri literare“ *(Viața românească),* „grupare limitată și artificială“ (Stelian Mateescu), „salon de pomăduiri literare“ (Ovid Densusianu), „după-amiezi duminicale de cumetrie artistică“ (St. Roll), „un simplu cenaclu, adică un fel de cafenea privată cu lustru intelectual“ (Iorgu Iordan). Contemporanii indiferenți și o anume posteritate neutră l-au socotit : „un «salon» literar, un loc unde se adunau «puțoii» de literatură“ și „școală de eleganță și un cămin primitor“ (Tudor Arghezi), „cenaclu de poeți palizi, de privighetori sau de sirene primejdioase“ (Petre Pandrea), „grajd regal plin de trăpași forte“ (Eugen Barbu).

E. Lovinescu, ignorînd parte din aceste păreri, polemizînd, alteori, cu unele dintre ele, în intervențiile sale publice sau în paginile de memorialistică a considerat că e

Scanned with OKEN Scanner

mai nimerit, mai util să precizeze definind, în calitatea sa de mentor, „director și intermediar aristocrat al minții“ (Octav Șuluțiu), sensul acțiunii Sburătorului, statutul său, laolaltă cu legile-i interne.

Printre primele sale intervenții de acest fel, se află un răspuns dat acelora care considerau Sburătorul un cerc de admirații mutuale, iar cărțile criticului E. Lovinescu cronica părtinitoare a vieții cercului, colecția de elogii aduse membrilor săi. Înaintea sa, însă, Felix Aderca atinsese chestiunea, tot în paginile *Sburătorului* (an. IV, nr. 9, martie 1927), în articolul polemic cu D. Tomescu, *Cel mai nou critic modernist*. Cu acest prilej Aderca, nu numai dintr-un firesc spirit de solidaritate, ci mai ales în numele adevărului, ținea să facă anumite precizări, dealtfel în spiritul ulterioarelor puneri la punct lovinesciene. „Trebuie să lămurim odată pentru totdeauna — scrie temutul polemist — confuzia care se face între cercul Sburătorului, atelier de cercetare literară, și independența de spirit și caracter al acelora care-l constituie. Spre deosebire de toate cercurile literare, cîte au fost și cîte sunt (cu excepția «Junimei») și împotriva moravurilor de falangă macedoneană, care dau cunoscuta putere de tiranie revistelor noastre literare de azi, cercul Sburătorului trăiește în zodia unei libertăți de gînd și temperament care se învecinește cu anarhia. Și dacă n-ar fi buna-creștere și respectul reciproc, diversitatea de opinii ar duce la moarte de om!“ Felix Aderca exagera cu bună-știință, iar cuvîntul „anarhie“, folosit mai tîrziu și de E. Lovinescu, nu trebuie interpretat greșit. E vorba de o „anarhie“ *fertilă*, dacă se poate spune astfel, ultimă expresie, decantată, a deplinului respect arătat personalității scriitorului, libertății de convingere și opinie.

Acest aspect era evidențiat și de E. Lovinescu într-un interviu din *Universul literar*, iar pasajul respectiv directorul *Sburătorului* considera că e potrivit să-l repoducă și în ultimul număr al revistei sale. „Ceea ce caracterizează în realitate pe membrii esențiali ai cercului nostru — distinge E. Lovinescu — este *individualismul* și *respectul individualității*; aceasta îi face tăria și totodată și slăbiciunea în unele privinți. Pentru a te putea menține printre noi trebuie să știi asculta adevărul sub forma mlă-

Scanned with OKEN Scanner

dioasă a unora, sub forma mai brutală a altora. [...] Acest respect al individualității merge pînă la anarhie și nu se poate plînge nimeni dintre noi de a fi găsit în tovarășul său de luptă o simplă complezență ce-și așteaptă reciprocitatea : cele mai încăpățînate rezerve pe care le trezesc operele noastre sunt tot printre noi, fie dintr-un anumit fel de a o vedea, fie chiar numai din dorința, legitimă pînă la un punct, a afirmării independenții atitudinii." Iată deci prima și cea mai caracteristică trăsătură a Sburătorului, indicată cu insistență atît de E. Lovinescu, cît și de Felix Aderca.

Textul lovinescian din *Sburătorul* va fi reprodus integral în *Mărturia unei generații* (1929), atît de personalul volum de interviuri al lui Felix Aderca. În interviul din *Universul literar*, în final, E. Lovinescu se referă și la învinuirea adusă Sburătorului de a fi „cenaclu format pe baze de admirație mutuală". Criticul nu-și putea stăpîni o firească amărăciune arătînd că aceia care spuneau mai înverșunat și mai des acest lucru erau chiar unii dintre frecventatorii Sburătorului — „cea mai mare parte din toți acești tineri care se încearcă cu atîta timiditate decentă în vreo lectură poetică ne sunt dușmanii de mîine, dacă speranțele lor nu s-au realizat sub forma visată de dînșii". Apoi, E. Lovinescu dădea un exemplu recent, fără a cita — după obiceiul său — numele celui vizat, neindicînd nici trimiterea exactă : „Citește, nu mai departe, foiletonul *Cuvîntului* din luna trecută și vei vedea cum foiletonistul, după ce atîția ani s-a încercat în lecturi poetice și prozaice nefericite, pe al căror efect mi-am dat silința să-l îndulcesc, un tînăr, ne ia acum de sus de tot, ne tratează de incompetenți și de masonerie literară — în care, totuși, s-a străduit să intre !..." După cum precizează, însă, în comentariul său atît de plastic Felix Aderca, cenaclistul avut în vedere de E. Lovinescu era Stelian Mateescu, autor a două articole negative, *E. Lovinescu și poezia pură* și *Suntem cosmogonici*, apărute în *Cuvîntul* (21 aprilie și 6 mai 1927). „E un june mărunt — îi deconspiră identitatea Felix Aderca — pueril și servil, care răspunde la numele de Stelian Mateescu, poreclit «micul Kant»."

Foarte bine însă cuvintele lui E. Lovinescu se potriveau și altui frecventator pasager al cenaclului, lui Mihail

Scanned with OKEN Scanner

Sebastian. Acesta scrisese destul de sever — insinuînd și o anume influențare a verdictului lovinescian de apartenența sau neapartenența autorului discutat la mișcarea Sburătorului — în același ziar, *Cuvîntul*, despre *Evoluția poeziei epice*, de această dată. În prima ședință de cenaclu, duminicală, E. Lovinescu l-a mustrat pentru gestul său. Dar să reproducem relatarea lui M. Sebastian, așa cum se află ea la începutul răspunsului public pe care i-l dă criticului, într-un text pe care nu l-am mai întîlnit citat nicăieri, *Scrisoare către un critic* (*Cuvîntul*, an. IV, nr. 1323, 28 decembrie 1928) :

„Am ascultat, domnule, lunga dvs. mustrare, puțin surprins și puțin trist. Asta nu m-a împiedicat să privesc îndeajuns de bine în jurul meu și să prind toată savoarea clipei aceleia răsărită deodată în mijlocul unor ore egale și trecute atunci ca totdeauna după reguli știute. Încerc să revăd. În fața biroului, în mijlocul atîtor doamne și lîngă atîția băieți timizi, în picioare, cu capul plecat în jos (din timiditate sau orgoliu — nu mi-am putut da seama), primeam cuvintele dvs. unul cîte unul, simplu și atent, ca și cum le-aș fi luat în mîini și le-aș fi cîntărit, într-atît erau domoale și rare.

Simțeam gestul larg și evaziv cum incomodează discursul și cum îl suplinește în pauze. Uneori o stridență ușoară marca o enervare ascunsă — cu înfățișarea dvs. calmă de senior albit aminteați acolo imaginea unei armuri, în care strălucirea nu e întreruptă decît rar — la încheieturi — de o ușoară linie de umbră. Calmul cuvîntului era violentat scurt de o brutalitate. «Impertinență» ați spus — despre o observație scrisă a musafirului dvs. modest. Și vorba nu m-a supărat. Injuria (aș voi să citiți aici sensul latinesc al expresiei), injuria dvs. e un vîrf de stilet pus pe hîrtie între două garoafe.“

Deși definește atît de frumos „injuria“ lovinesciană, Mihail Sebastian nu se poate stăpîni să nu învinuiască, în numele generației sale, și cu dezinvoltura inconștientă a tinereții, critica lui E. Lovinescu de păcatul părtinirii arătate față de sburătoriști, de lipsă de sinceritate. „Aveți despre funcția scrisului, domnule, — scrie M. Sebastian greșind în mare măsură — o prejudecată în care amfitrionul din dvs. și șeful unui cenaclu se trădează înaintea

criticului [1]. Ar trebui să-i stabilim cuvîntului tipărit o singură moralitate : sinceritatea. Recunoașteți că nu aceasta poate fi legea unui salon.

Ceea ce numim mai obișnuit «critică» devine o profundă inepție, din momentul în care siguranța unei judecăți se diluează cu amabilitate, reticențe și complimente."

Criticul este văzut ca exponent al unei întregi generații ajunse „la vremea cînd se fac socotelile unei munci trecute" și care, după opinia lui M. Sebastian, cultivă în scris „obligațiile străine lui". Imaginea pe care o are tînărul Sebastian despre critica acestei generații e falsă, totuși : „Disting uneori în pagini întregi numai piruete imaginare, saluturi demne, strîngeri de mînă și surîsuri, o întreagă tehnică mondenă, care transformă volumul criticului într-un adevărat salon de primire și judecata lui într-o simplă grațiozitate șoptită la o masă comună între două sandviciuri". Amfitrionului Sburătorului îi face totuși o mică concesie precizînd că e „dintre cei la care aceste maniere se satisfac în expresie fără să amenințe prea grav independența aprecierilor în sine". Generația lui E. Lovinescu, lipsită de curaj, e numită „generația perifrazei", Sebastian respingînd „acest joc neserios de amfitrion exersat". Noul critic nu se sfiește să dea lecții lui E. Lovinescu :

„O pagină nu este un act de mondenitate. Înseamnă a nu fi capabil de singurătate (și dvs. cel mai frecventat om al Bucureștilor trebuie să o prețuiți suficient) să nu poți scrie simplu și drept, dincolo de orice falsă politețe și dulce prevenire.

---

[1] Observație transformată în obiecție, devenită în cele din urmă un loc comun în critica lui M. Sebastian, cînd se ocupă de cărțile lui E. Lovinescu. „În alegerea celor mai recenți dintre literați — scrie acesta, prezentînd compendiul din 1937 într-o *Notă la o istorie literară* în *Revista Fundațiilor regale*, iulie 1937 — d. Lovinescu și-a amintit însă că este șeful unui cenaclu și a fost adesea prea binevoitor cu tinerii săi vizitatori, în dauna unor camarazi care n-au trecut prin strada Cîmpineanu. [...] Micile capitole rezervate contingentelor literare din ultimii doi-trei ani reprezintă mai mult un bilanț familial al «Sburătorului» decît o trecere în revistă a literaturii tinere."

Scanned with OKEN Scanner

Scrisul e un act personal — mondenitatea e tehnică socială. Timid și paralizat într-o adunare de dudui și cavaleri, cineva poate fi puternic și clar în fața unei hîrtii albe singur cu el și cu gîndurile lui. [...]

«Impertinență» îi spuneți dvs. acestei lipse de preliminarii și reticențe. Nu, cuvîntul nu trebuie să fie vătuit și ascuțișurile lui nu se cuvin pilite de dragul nici unor considerații ce trec dincoace de adevăr.

Știu. Principial nu aveți nimic de obiectat. S-a întîmplat însă ca într-o bună zi această manieră dreaptă de discuție să poarte asupra persoanei dvs. Și atunci ceea ce nu era decît onestitate a trecut drept atitudine și din prevenitor am devenit prezumțios.

Nu fac din acest fapt divers «un caz». Țin însă să vă spun că scrisul nimănui nu trebuie să se subordoneze decît ideii."

Poziția sau pledoaria sa pentru luciditate și sinceritate în critică e, fără îndoială, stimabilă și justificată, dar adresîndu-se lui E. Lovinescu cu atîta vehemență, M. Sebastian se dovedea exclusivist și ingrat. „Scrisoarea" sa trebuie citită însă ca un document revelator al unei vîrste anumite și ca o sinceră și pătimașă intervenție *pro domo*.[1]

E. Lovinescu nu a reacționat cum ne-am fi așteptat, dată fiind totuși injustețea celor spuse de M. Sebastian.

---

[1] Într-o scrisoare datată 3 ianuarie 1929 și trimisă din Brăila lui Camil Baltazar, M. Sebastian dădea aceste explicații în legătură cu textul din *Cuvîntul*, determinat și de faptul că autorul *Vecerniilor* nu îi dădea întru totul dreptate : „Deși îi scrisesem scrisoarea publicată în *Cuvîntul* foarte grăbit, nu m-am făcut vinovat de nici o ireverență. Pentru ton, trebuia să o accepte calm, dacă nu bine dispus. Pentru judecată — era liber să cugete orice." (Scrisoare reprodusă în *Scrisori către Camil Baltazar*, Editura pentru literatură, București, 1965, p. 112.

În *Jurnalul* său (fragmente publicate de Dumitru D. Panaitescu în *Manuscriptum*, nr. 2, 1976), M. Sebastian consemnează, pe data de „11 iunie, joi" a anului 1936, proiectul alcătuirii unui volum care ar fi trebuit să cuprindă, printre altele „răspunsul pentru Lovinescu — «Vremea»" și „întîmplări și anecdote literare văzute sau trăite de mine. De exemplu trecerea mea pe la Sburătorul, «duelul» cu generalul Văitoianu, incidentul cu Lovinescu (smochingul)". Din păcate o carte cu acest sumar nu a apărut, încît referirile la E. Lovinescu rămîn destul de enigmatice.

Scanned with OKEN Scanner

Era un înțelept care gîndea că „totul trebuie privit ca un fenomen natural, și cînd pornești la o acțiune — cum era a cenaclului Sburătorul, n.n. — trebuie să ai în vedere și riscurile ei".

În articolul din *Sburătorul* E. Lovinescu mai numea cîteva trăsături specifice ale cercului său, ținînd să-l distingă printre celelalte, contemporane. „Activitatea noastră — ține să clarifice, să explice E. Lovinescu — se desfășoară, în genere, într-un singur plan, pe care l-am putea numi al *esteticului,* pentru a-l deosebi de tendințele etice și sociale încă destul de curente, și al *modernismului,* pentru a-l deosebi de unele procedee ostentative ale altor curente." Și, mai departe : „Dar această tendință generală nu numai că nu este exclusivă și se adaptează după însăși natura genurilor literare — și cazul lui Brăescu este din cele mai convingătoare — dar chiar pe propriul său teren de luptă se descompune în nuanțe destul de perceptibile". În fine, o observație ce va reveni în scrisul și altor sburătoriști : „Nu este duminică în care fiecare din noi să nu debuteze și să nu se verifice, chiar de n-ar fi decît prin acele imponderabile ce se desprind din orice colectivitate omenească". (A s p e c t e l e v i e ț i i l i t e r a r e. *Precizări asupra cercului Sburătorului,* în *Sburătorul*, an. IV, nr. 11—12 mai-iunie 1927.)

În final, E. Lovinescu dă cea mai obiectivă și mai exactă formulare a conviețuirii de la Sburătorul cînd spune că „o atmosferă literară reprezintă un habitat cu inegale efecte individuale și nu cred să mă înșel afirmînd că habitatul conviețuirii noastre e dezinteresarea, respectul individualității și — lucru aproape de necrezut — omenia".

După aproape opt ani, E. Lovinescu revine cu o altă lămurire în privința cercului Sburătorul, de data aceasta determinat de cu totul alte motive.

În primitoarea casă ce adăpostea cenaclul mișuna o întreagă faună, mai mult sau mai puțin literară. Unii dintre vizitatori considerau că nu mai e necesar să se recomande amfitrionului, acesta, dealtfel, foarte curios de existența oricărui nou venit. E. Lovinescu, om de lume, sociabil — cel puțin în aparență, fără nici o rezervă —, curios, după cum spuneam, pînă la intrarea

Scanned with OKEN Scanner

în cele mai intime amănunte, e intrigat de acest anonimat voit al cîtorva [1] care confundau persoana mentorului, cercul Sburătorul, cu o instituție. De aceea, va socoti că e necesar să pună lucrurile la punct în articolul *Cenaculare* (pe care l-am mai pomenit) : „Anonimatul voit poate da naștere unei confuziuni : credința că un cerc literar, ca de pildă cercul Sburătorul, e o instituție publică [...]. În realitate este o casă particulară. [...] Eroarea ar putea avea și o latură măgulitoare : funcția socială pare a anula funcția umană și instituția pe om. Țin însă să afirm și să aduc și pe tineri la realitate : nu sunt o instituție impersonală, ci un om.“ [2] „Cercul începe prin a fi un om care din 1918 și-a luat asupră-i și misiunea contestabilă a unei acțiuni literare orale“, mărturisește E. Lovinescu și în 1932, în cel de-al doilea volum de *Memorii* (ed. cit., p. 230), iar Anonymus Notarius, în 1942, își va exprima speranța că „efemerida va înregistra poate că s-a găsit un om cu o pasiune literară atît de absorbantă și dezinteresată încît, în afară de propria lui operă, să-și consacre toate după-amiezile, fără excepție, timp de un sfert de veac, literaturii «altora», oricui ar fi intrat cu un sul de hîrtie în biroul lui“. Tot atunci ținea să repete că „nota caracteristică a cercului e *individualismul* și *respectul individualității*“,

---

[1] „Într-o duminică, după terminarea ședinței, E. Lovinescu îmi spune : «Închipuiește-ți ciudățenie, de cîtva timp observ niște mutre care intră la mine fără să se prezinte ; stau și pleacă așa cum au venit. Am scris un articol în această chestiune.»“ (I. Valerian : *E. Lovinescu și cenaclul „Sburătorul“*, în *Chipuri din viața literară*, ed. cit., p. 43.)

[2] Locuința lui E. Lovinescu, cenaclul Sburătorul deci, „era o instituție“, scria în 1969 și Vladimir Streinu (*Lupta de clasă*, art. cit.). Pompiliu Constantinescu considera și el casa de pe Cîmpineanu 40 „un sediu de instituție“. (F a p t e ș i i d e i. *Cîmpineanu 40*, în *Vremea*, an. IX, nr. 459, 18 octombrie 1936.) Dintre sburătoriști, Ilarie Voronca însă socotea lovinesciana punere la punct din *Viața literară*, îndreptățită. Se pare, dealtfel, că acolo E. Lovinescu relua o replică pe care i-o dăduse mai înainte unuia dintre imprevizibilii săi vizitatori : „Răspunsul pe care l-a dat cîndva unui tînăr candidat la literatură : «aici nu e un institut, ci un om» — scria Ilarie Voronca, aproape cu trei ani mai devreme de *Cenaculare* — e cît se poate de îndreptățit.“ (*„Sburătorul“ văzut de...*, în *Vremea*, 3 aprilie 1932.)

Scanned with OKEN Scanner

iar „climatul conviețuirii literare“ de acolo — „dezinteresarea, *respectul individualității* și mai ales grija selectării valorilor tinere“. (*Op. cit.*, p. 57—58.)

La Sburătorul domnea „libertatea absolută“, „eclectismul total“, evidențiate în 1932 în *Vremea* și de Hortensia Papadat-Bengescu. Marea noastră romancieră, prietena spirituală, de o viață, a criticului observa tot atunci că E. Lovinescu accepta orice manifestare, orice părere, orice fel de literatură, uneori chiar împotriva propriilor gusturi și preferințe. E. Lovinescu reușea să fie gazda primitoare, amfitrionul ideal (Ion Barbu — am văzut — distingea în persoana sa „figura amfitrionului doric“). Afabilitatea și solicitudinea criticului erau ilimitate, neobișnuite. „E. Lovinescu — scria admirativ Șerban Cioculescu în 1942 — primește în fiecare zi între orele 5 și 8 seara pe orișicare are cît de vagi legături cu literatura. E destul ca să-l întîlnești în librărie, la prînz— aceasta e plimbarea sa diurnă, după o dimineață întreagă, consacrată scrisului ; la capătul cîtorva minute de convorbire cu subiect literar, cînd stai să te desparți de dînsul, îți face cinstea să te poftească acasă.“ (*Personalitatea,* în volumul omagial de la „Vremea“, ed. cit., p. 78.)

Calitatea de excepție a faptei sale în această direcție e cu atît mai de relevat cu cît acest sacerdoțiu al sociabilității se desfășura, se producea în profunzime, împotriva unor daturi puternice temperamentale total opuse. Lucru care nu a scăpat unora dintre cei care au lăudat oficiul zilnic și duminical pe care-l onora criticul. Astfel, lui Tudor Vianu îi aparține această observație de remarcabilă finețe : „În camera sa de lucru s-au perindat sute de tineri veniți să primească un cuvînt de confirmare, nesfîrșite cohorte de veleitari, genii în perspectivă, deocamdată simpli impulsivi necontrolați și cîteva talente, care aflau aci că drumul lor este bun și că ținta lor este posibilă. [...] A fost o mare agitație omenească în jurul d-lui E. Lovinescu, adică în jurul unei personalități care, prin gust firesc, a fost înclinată, pare-mi-se, către singurătate și, prin penetrație psihologică, spre mizantropie, dacă totuși lucrul îl poate afirma cineva care s-a bucurat de atîtea ori de onoarea unor primiri pline de simpatie

Scanned with OKEN Scanner

și de bunăvoință." (*Portret moral*, în volumul omagial de la „Vremea", ed. cit., p. 199—211.) Șerban Cioculescu intuia însă, în spatele acestei rare civilități, și altceva, și remarca sa trebuie reținută. „Îndărătul acestui ceremonial social — scria el în 1937, în cuprinsul articolului *Memorialistica lui E. Lovinescu* (*Revista Fundațiilor regale*, nr. 6, iunie 1937) — apreciabil dacă ținem seama că primul venit își arogă dreptul să terorizeze gazda cu pretenții literare nejustificate, se simte însă o rezervă ironică și o impenetrabilitate de la om la om, de la suflet la suflet. Lipsit de afectivitate și de iradiere simpatică, E. Lovinescu nu stăpînește secretul de a se face iubit." Cu toate acestea, Pompiliu Constantinescu vedea secretul atmosferei din Cîmpineanu 40 „în generozitatea criticului".

Vladimir Streinu remarca și el, într-un rînd, că datorită largii înțelegeri a criticului, desăvîrșitei sale sociabilități, la Sburătorul se puteau întîlni, puteau conviețui fără grave neînțelegeri reprezentanții a trei generații de scriitori. „Era întîi generația Lovinescu, Rebreanu, Ramiro Ortiz, Petrovici, care — aproape de necrezut ! — nu împliniseră 40 de ani. După ei a fost generația lui Vianu, Camil Petrescu, Ion Barbu, Aderca, Fundoianu și încă probabil alții pe care-i uit, iar după ei am venit noi, înțelegînd prin noi pe Pompiliu Constantinescu pe care l-am adus eu la «Sburătorul» (amîndoi veneam din grupul Institutului de literatură al lui Mihail Dragomirescu), Anton Holban, Călinescu ; erau trei generații acolo, care ne amestecam într-o egalitate intelectuală exemplară." (*Lupta de clasă, art. cit.*) „La cenaclul lui Lovinescu — și asta era minunat la el ! putea veni oricine", exclamă într-un interviu Marin Preda, aducînd imediat o precizare : „Adică oricine considera că are ceva de ascultat sau ceva de citit. Era un om care avea o psihologie deosebită, în sensul că înțelegea să-și dedice întreaga existență, întreaga forță de muncă, promovării literaturii, și mai ales descoperirii talentelor." (*Cu Marin Preda* despre..., în Ileana Corbea-Nicolae Florescu : *Biografii posibile*, II, Editura Eminescu, București, 1976, p. 191.)

Scanned with OKEN Scanner

Ce atrăgea la Sburătorul pe scriitorul de orice vîrstă, aflat la începutul drumului sau pe culmile realizării, pe aspiranții la glorie literară, pe veleitarii de tot felul, în cele din urmă ? Era mai întîi, desigur, prestigiul unui nume, garanțiile morale și profesionale pe care criticul E. Lovinescu, printre puțini în epocă, le oferea. „Pe mine nu mă interesa decît părerea a doi oameni din România : G. Ibrăileanu și E. Lovinescu — mărturisea G. Călinescu într-un interviu, și ca el gîndeau mulți —. De verdictul lor depindea întreaga carieră a mea și încrederea în mine. Credeam atît de mult în absolutul judecății critice, încît o vorbă spusă de Ibrăileanu ori de Lovinescu însemna pentru mine o sentință." (Valer Donea [Profira Sadoveanu] : *De vorbă cu G. Călinescu*, în *Adevărul literar și artistic*, an. XV, nr. 797, 15 martie 1936.) Același își amintea „cu cîtă aptitudine de supunere așteptam odată nu eu, ci mulți, judecata d-lui Lovinescu. Ea mi se părea inatacabilă în fondul ei." (*Criza criticei*, în *Vremea*, an. III, nr. 109, 10 aprilie 1930.)

Cuvîntul lui E. Lovinescu atîrna greu, recunoașterea venind din partea sa era aproape o consacrare. Dorința scriitorului de afirmare, a celui tînăr mai ales, întîlnea aici vocația descoperitorului [1], a criticului mereu în așteptarea Marelui Izolat, niciodată plictisit sau absent de la o datorie care era însuși sensul existenței sale. „Omul acesta — scria Dan Petrașincu în acele „fișe la un «E. Lovinescu»" — a constituit timp de douăzeci de ani atracția tineretului literar, polarizînd în personalitatea

[1] G. Călinescu voind să fie ironic reușea să fie doar nedrept atunci cînd, într-unul din portretele pe care în timp i le-a dedicat lui E. Lovinescu, scria că acesta „avea ciudata mentalitate pe care au îmbrățișat-o mulți critici fără vocație literară, că un critic «descopere» talentele și prin asta devine el însuși o pagină literară. De aici o goană după talente, o nervozitate, un respect pentru tot ce este aprobat și de alții și atribuit cercului, un dispreț pentru cel care prin eșuare poate compromite cercul." Nedreptate urmată — foarte firesc cînd e vorba de paradoxalul G. Călinescu — de o recunoaștere, în formularea căreia se rostește un adevăr : „Dacă acceptăm că se cade să atribuim un merit cui «prevede» talentele literare, atunci fără îndoială că trebuie să recunoaștem d-lui Lovinescu o mare străduință în acest sens, din care i s-au tras și mari suferinți morale". (*Eugen Lovinescu*, în *Viața românească*, an. XXIX, nr. 7, iulie 1937.)

Scanned with OKEN Scanner

sa toate necesitățile care existau difuz în atmosfera noastră de după războiul trecut, privitor la un Critic, la criticul ideal care, de la Maiorescu încoace lipsea. [...] E. Lovinescu a avut aceste daruri și le-a retribuit conștient, beneficiind de sine și de cei ce se arătau gata să admire un Critic în virtutea unui singur ideal : perpetuarea pasiunii literare."

Atenția acordată tînărului scriitor, pe care am văzut-o teoretizată și materializată în paginile revistei, a fost poate legea cea mai inflexibilă a cercului Sburătorul. În aplicarea ei criticul, de o dezinteresare totală, pune o reală pasiune [1], ajungînd nu o dată la anumite excese sau atitudini paradoxale inerente, scuzabile în cele din urmă. Desigur, ceea ce observă Dan Petrașincu, în articolul citat, se întîmpla destul de frecvent : „Iubea tot ce e nou și tînăr în așa măsură încît atenția lui mergea mai mult spre tînărul cu talent incert care-i intra întîia oară pe ușă, decît spre tînărul format care «trona» cu oarecare prestanță în scaunul din față. Imensa lui curiozitate pentru fenomenul incipient al talentului producea și unele reacțiuni, prin exagerare. Dădea regește de la sine, la început, pentru a împinge la lumină pe noul venit ; mai tîrziu, cînd faza de entuziasm aproape juvenil se consuma, redevenea judecătorul strict, cu răspundere, care-și cîntărește adjectivele cu prudență." Nu greșea nici Șerban Cioculescu, deși era destul de sever atunci

---

[1] I. Peltz care intenționa la un moment dat să scrie un roman, „al detașaților de măruntele idealuri terestre", cu titlul *Sburătorii* sau *Vadul îngerilor*, indica în persoana lui E. Lovinescu pe unul din protagoniști. Prozatorul, sburătorist dintre cei mai fideli criticului, explica astfel această alegere : Nu numai datorită faptului că d-sa, însușindu-și titlul d-lui Minulescu, a dirijat cîțiva ani revista și cenaclul «Sburătorul». Ci și mai precis poate exclusiv din cauza apariției sale deosebite. Într-un fel de predoslovie romanul care va însemna fixarea unui interesant moment literar, l-am înfățișat pe E. Lovinescu la etaj la propriu și la figurat. [...] Un sburător autentic, un chirurg al plînsului și strigătului și zbuciumului altora..." („*Bizu*" *sau schimbarea la față a d-lui E. Lovinescu*, în *România literară*, nr. 53, 18 februarie 1933.) Romanul nu a apărut, dar ultimele cuvinte ale dezvăluirii lui I. Peltz se refereau, fără îndoială, la „acel arsenal fără pauze" (cum tot el l-a numit o dată) care a fost E. Lovinescu în raporturile sale cu scriitorii aflați la început de drum.

Scanned with OKEN Scanner

cînd arăta că acest cult pentru scriitorul necunoscut devenea o dogmă „împingîndu-l [pe E. Lovinescu] la afirmația pernicioasă că-l interesează mai mult orice pagină a unui debutant decît ultima creație a lui Sadoveanu". (Interviu publicat în *Ramuri*, an. III, nr. 12, 15 noiembrie 1966, cu ocazia împlinirii a 85 de ani de la nașterea lui E. Lovinescu.)

Dincolo de toate acestea, pasiunea lui E. Lovinescu pentru tineret, pentru noutatea literară s-a dovedit fertilă. Atît de evident și de puternic era interesul pentru nou, pentru originalitate, pentru *altceva*, încît Ticu Archip se credea îndreptățită să vorbească despre acest aspect ca despre o „fatalitate biologică" : „E în viața acestei grupări și în legătura noastră cu ea ceva natural și trist ca o fatalitate biologică sau o resemnare omenească în sensul că nici unul din scriitori nu trăiește acolo prin ceea ce a produs sau prin opera lui toată, ci prin ceea ce aduce nou". (*„Sburătorul" văzut de...*, în *Vremea*, 3 aprilie 1932.)

Felix Aderca avusese și el în vedere, în cuprinsul intervenției sale polemice din care am citat la început, această condiție a ineditului, a distinctului, a diferențierii : „În cercul Sburătorului are succes — și succes subliniat de conștiința valorii estetice a elementelor de diferențiere — numai cel care aduce un gînd, o atitudine, o observație, o imagine sau o lume de imagini mai puțin comune. Marile succese provocate de valorile comune ale atîtor grupări literare ar constitui în cercul «Sburătorului» înfrîngeri adînci și iremediabile, consemnate de o cruntă tăcere." În această permanentă curiozitate pentru nou, pentru opera necunoscută [1], pentru numele neafirmat, se poate distinge încă unul din secretele atmosferei de la Sburătorul și o altă explicație a atracției pentru personalitatea lovinesciană. Avea, deci, dreptate Ticu Archip atunci cînd propunea drept *motto* al cer-

[1] „Sburătorul era și a continuat să fie singura, la noi, aulă în care poeții își puteau strînge mîna fiind siguri că peste animozitățile și prieteniile lor plutea rîsul unui om civilizat. Acolo puteai și mai poți întîlni poetul al cărui nume necunoscut azi va fi pe buzele tuturor mîine." (Ilarie Voronca : *„Sburătorul" văzut de...*; loc. cit.)

Scanned with OKEN Scanner

cului interogativa ce întîmpina pe oricare nou venit, expresie și sinteză a unei atitudini : „Și dumneata ce-ai scris ?“

La Sburătorul însă, pe de altă parte, nu era suficient să te afirmi doar, chiar strălucitor, dar efemer. Condiția pe care o impusese E. Lovinescu era continuitatea, perseverența în cultivarea unei vocații. Scrisul continuu, munca perseverentă, autoperfecționarea se subînțelegeau și amfitrionul voia să facă din preceptul vieții sale, *nula dies sine linea*, regula oricărui sburătorist înzestrat. „Pe laurii tăi — scria, în 1937, Hortensia Papadat-Bengescu — la Sburătorul nu te poți odihni ; laurii pălesc dacă deodată cu lucrul săvîrșit nu aduci promisiunea lecturii viitoare. Atunci cînd ai vrea să te bucuri o clipă alături de munca ta, te neliniștește întrebarea stăruitoare asupra proiectelor viitoare.“ (*D. E. Lovinescu în perspectiva cercului „Sburătorul“*, în *Dimineața*, an. 33, nr. 10.944, 11 iunie 1937.) Tot atunci, în pagina aceluiași număr ce consemna apariția compendiului de *Istoria literaturii române contemporane* și omagia împlinirea a 30 de ani [1] de activitate critică, Ticu Archip vedea în acest îndemn, una din constantele personalității criticului, explicație și

---

[1] „Într-una din zilele anului 1937, în luna iunie, deschizînd ziarul *Dimineața* sub ochi mi-a căzut un titlu scris cu litere de-o șchioapă. *20 de ani de critică — E. Lovinescu,* își amintește Ioana Postelnicu într-un interviu (Ileana Corbea — Nicolae Florescu, *op. cit.*, I, p. 177). Aceeași scriitoare, sburătoristă binecunoscută, repetă aproape textual într-un altul, luat de poetul Dorin Tudoran pentru *Luceafărul* (an. XVIII, nr. 15, 12 aprilie 1975) : „Într-o zi oarecare a anului 1937 am citit în *Dimineața* un grupaj de confesiuni puse sub titlul «20 de ani de critică». Era vorba de cinstirea activității lui E. Lovinescu.“

Tocmai pentru că titlul era scris cu litere de-o șchioapă se putea citi altceva decît ceea ce inexact ne comunică autoarea *Bogdanei*. În ziarul *Dimineața* din 11 iunie 1937, pe frontispiciul paginii respective scrie : *„30 de ani de activitate a d-lui E. Lovinescu. Cu ocazia apariției «Istoriei literaturii române contemporane»*. Pagina era realizată de Mihail Șerban, „don' Șerbănică“, după cum îi spunea E. Lovinescu, și cîțiva sburătoriști (I. Barbu, Hortensia Papadat-Bengescu, M. Celarianu, I. Peltz, Liviu Rebreanu, Ticu Archip, Ieronim Șerbu) răspundeau la următoarele trei întrebări : „1) Odată cu apariția *Istoriei literaturii române contemporane*, împlinindu-se treizeci de ani de la apariția primelor sale volume de critică, *Pași pe nisip*, care e situația acti-

rațiune, iarăși a deosebitei atenții acordate tînărului scriitor. „E cred în firea, în talentul și realizările mari ale d-lui Lovinescu — spunea inteligenta prozatoare în însemnarea sa cu titlul grăitor *O treaptă de trecere pentru «mai tîrziu»* — o nostalgică și perpetuă lunecare spre ceea ce «va fi», spre ceea ce «se va scrie». Situația de azi a d-lui Lovinescu, din punct de vedere critic, în evoluția literaturii noastre, oricît de strălucită ar fi, e prin esența ei o luminoasă treaptă de trecere pentru «mai tîrziu». Prezentul d-lui Lovinescu e «mîine». Așa cred că se explică pasiunea cu care scriitorii tineri sunt primiți, așteptați în salonul din strada Cîmpineanu și febra cu care se cercetează o operă nouă de valoare."

Și Cella Serghi și Ioana Postelnicu vorbesc în amintirile lor despre această grijă lovinesciană față de „sburătoriști", care se transforma într-un fel de supraveghere părintească, îmbrăcînd nu o dată formele pedagogice ale dojanei sau ale ironiei bonome. Autoarea *Beznei* ne încredințează, documentînd și cu textul unor scrisori ale lui E. Lovinescu că una din calitățile sale „extraordinare a fost îndemnul, încurajarea, dragostea pe care le punea, cu perfectă știință, asupra celui care-i trecea pragul. [...] zilnic, și telefonic și prin epistole, ne șfichiuia și ne stimula ca să ne apucăm de scris și bineînțeles că ne apucam de scris."

Tot ce am spus pînă acum despre omul social, despre amfitrionul, despre „marele senior" (Radu Tudoran) E. Lovinescu era sintetizat într-o mărturie tulburătoare de Hortensia Papadat-Bengescu. Ea ar trebui citată în întregime pentru obiectivitatea romancierei și pentru finețea intuițiilor ei. Citățm însă fragmentar și ca o concluzie la cele afirmate pînă acum. „S-a vorbit mult în raport cu existența, evoluția și durata Sburătorului de sociabilitatea Domnului Lovinescu — spune atît de simplu «tovarășa vieții spirituale de aproape un sfert de

---

vității critice a d-lui E. Lovinescu în evoluția literaturii acestei epoci ? 2) Apariția acestei *Istorii a literaturii române contemporane*, operă de sinteză, redactată în spiritul care vă este cunoscut, are ea o semnificație în desfășurarea evenimentelor literare de azi ? 3) Care a fost rolul (dacă a fost) al acestui critic — prin scris sau personal — în evoluția activității dvs. ?"

Scanned with OKEN Scanner

veac» a criticului —. E desigur cea mai accentuată sociabilitate cu putință, dar e mult mai mult decît atît : e, temperamentul, iubirea, interesul neobosit pentru om.

Pasiunea pentru fapta literară, curiozitate simpatică pentru individ — iată chei pentru secretul ființării și duratei Sburătorului. Componente pentru atmosfera lui. Căci Sburătorul e o atmosferă. [...]

În atmosfera adaptabilă se perindau în lanț interminabil adepți fără distonări și totuși păstrîndu-și individualitatea. Veneau, plecau, apăreau, dispăreau, fără ca niciodată cercul să se rupă, fără să se întrerupă continuitatea. Cînd reveneau, inelul lor se prindea la locul de unde fusese desprins.

Pasiunea pentru fapta literară, simpatia pentru ins — iată continuitatea. [...]

Așadar nici Academie, nici Cenaclu, nici Salon literar. Cerc, în girul unei atmosfere... Și nici un tatuaj intelectual, nici o cocardă, nici o lozincă... Și totuși o solidaritate și un semn distinctiv, sentimentul de a trăi laolaltă, din un ce *semnificativ*. [...] Acesta e secretul și lanțurile «Sburătorului» acestea sunt." (*„Sburătorul" văzut de...*, loc. cit.)

Afirmația lui Pompiliu Constantinescu, după care „singurul frecventator constant al cercului" a fost E. Lovinescu însuși este foarte adevărată, luată chiar și *ad litteram*. Ea poate fi însă interpretată și altfel. Viața cercului se confundă cu existența amfitrionului. Era poate chiar adevărata, autentica sa existență. Omul acesta de o mare stăpînire de sine, de o perfectă sociabilitate — deși în adîncul ființei sale era un mizantrop — își crease o intimitate, o familie a cărei viață — ordonată și urmînd anumite legi — scoasă chiar și numai temporar de pe făgașul ei firesc ar fi echivalat cu o catastrofă cosmică. Ceea ce observa, în portretul din 1937, cu maliție, G. Călinescu e adevărat, dacă estompăm nuanța ironică : „Așa cum ești sigur că intrînd la ora cinci la oficiul poștal vei găsi la ghișeu pe același impiegat de serviciu, timp de douăzeci de ani intrînd la d. E. Lovinescu la aceeași oră puteai fi sigur de-a-l găsi pe același scaun la același birou. [...] Unui cenaclist care nu venea asiduu i se făceau aluzii, goliciunea odăii era

Scanned with OKEN Scanner

privită cu neliniște și ideea încetării ședințelor era întrevăzută cu teroare. Pentru E. Lovinescu cercul era o condiție a existenței sale și o metodă..."

„Pentru Lovinescu cenaclul avea o importanță vitală", declara într-un „dialog" cu Matei Alexandrescu (*op. cit.*, p. 95) unul dintre primii sburătoriști, Mihail Celarianu, iar lui Pompiliu Constantinescu îi datorăm această observație de finețe : „Era firesc ca viața lui să fie absorbită în viața cenaculului [...], pentru el cercul din Cîmpineanu era forma inițială în care și-a mulat personalitatea, într-o structură definită și definitivă". (*Cenacluri literare bucureștene*, loc. cit., p. 263.)

Poate că nu-i nici inexact, nici exagerat, pe de altă parte, dacă spunem că natura bovarică lovinesciană, intuită și analizată, în manifestările critice, de el însuși, și-a găsit în ipostaza de amfitrion, pe planul vieții literare de acest fel, expresia cea mai deplină.

Acest mecena de vocație trăia adevărate spaime, chinuitoare neliniști că ceva ar putea opri ritmicitatea metronomică a desfășurării ședințelor și, aproape, dintr-o superstiție, înlătura, se făcea că ignoră orice întîmplare, orice fapt, orice incident care ar fi putut tulbura ciclica viață a cercului. Nimic nu a împiedicat ținerea normală a ședinței duminicale. Elocvent e faptul că moartea nepotului său, Anton Holban, nu a afectat desfășurarea firească a acestui adevărat ritual [1]. O singură dată și atunci în semn de protest și „dintr-un sentiment de profundă zădărnicie", după cum îi mărturisea criticul (într-o scrisoare din 19 decembrie 1940, publicată în *Manuscriptum*, an. V, nr. 1/1974) romanistei slovace Jindra Huškova, întrunirile duminicale au fost suspendate pentru o lună. Mișeleasca asasinare a lui Nicolae Iorga a fost cauza acestei întîmplări și E. Lovinescu se explică tulburat, mărturisind corespondentei sale că „nimic nu

[1] Ieronim Șerbu, căruia îi aparține informația, își amintește : „Indus în eroare, văzînd eu însumi în acest fapt o dovadă de insensibilitate, i-am mărturisit contrarietatea că nu a suspendat ședința duminicală a «cenaclului», în semn de doliu pentru nepotul său. Maestrul a coborît ochii și, privind în jos, a murmurat : — Ai să înțelegi mai tîrziu." (*Neînțelegeri*, în *op. cit.*, p. 250.) Cuvinte a căror semnificație se va dezvălui abia la moartea criticului.

Scanned with OKEN Scanner

m-a doborît mai mult decît pierderea atît de cumplită a celei mai mari forțe intelectuale a noastră, singura care izbutise să străbată pînă și în spațiile interplanetare..."

Exemplul lui E. Lovinescu, rînduiala impusă de el au fost urmate și după intrarea criticului în neființă. În chiar ziua incinerării sale, Sburătorul, prin cei mai fideli membri ai săi și-a ținut ședința obișnuită. Era un omagiu, se cinstea exemplul unei atitudini, al unei înțelepciuni care văzuse în moarte doar un accident biologic, neînsemnat prin comparație cu singura, adevărata eternitate — cea a creației.

Unele fragmente citate pînă acum, extrase din mărturii ale sburătoriștilor, ar putea crea o imagine falsă, făcîndu-ne să credem că raporturile lui E. Lovinescu cu cercul Sburătorul au fost dintre cele mai bune, mai calme și de reciprocă înțelegere și admirație. În parte a fost așa, dar există și multe alte dovezi care să ilustreze contrariul acestei constatări. Astfel, tot sburătoriști, frecventatori ai cenaclului, unii dintre ei beneficiind de amabilitatea și de sprijinul (uneori, foarte concret) al criticului, nu au pregetat în intervenții publice sau în jurnale personale să se exprime în alți termeni cu privire la persoana, la acțiunea criticului ca mentor al Sburătorului, la atmosfera de acolo. Ne este astfel prezentat un alt E. Lovinescu. Sociabilitatea sa, amabilitatea acestui european și om de lume desăvîrșit, reala plăcere a conversației devin curiozitate cancanieră, voluptate a bîrfei, indiscreție împinsă la ultimele limite, ulcerînd sensibilitățile unora dintre scriitori. Ședințele de lecturi sînt denunțate ca simple întruniri mondene, menite să satisfacă snobismul amfitrionului, aplecarea sa spre anecdotă și iarăși spre bîrfă. Într-unul din portretele, în cea mai mare parte nedrepte, pe care i le-a consacrat G. Călinescu, îl prezintă pe E. Lovinescu sub numele de Antinou, într-o imagine caricaturală, salvată firește numai de talentul autorului ei : „Antinou are înfățișarea unui atlet, are picioare bune, piept bun, brațe bune, e sănătos și cu mintea ageră, dar are sufletul unei femei. E femeie. Are toate slăbiciunile unei femei și nici una din însușirile ei. E voluptos, pudic, vanitos ; dulceag, insinuant,

Scanned with OKEN Scanner

cochet ; curios, maliţios, intrigant. [...] Dă recepţii, dineuri, audienţe colective sau individuale, consulturi sau numai întrevederi, ascultă pe oricine şi orice, întreabă de toţi şi de toate, ştie tot şi spune tot, dar la fiecare în parte ; e în relaţii cu toţi şi află toate cu un ceas mai devreme. [...] Ştie o anecdotă despre fiecare şi o spune de cîte ori are prilejul. Depinde de relaţiile ce le are cu victima, pentru a da anecdotei o formă scrisă sau una verbală. [...] De aceea, nu deschide gura : spune-i ceva astăzi ; va divulga mîine şi vei afla poimîine căci Antinou e femeie. Are toate slăbiciunile unei femei şi nici una din însuşirile ei. (După cum se vede Călinescu luptă cu chiar armele adversarului. Se recunoaşte uşor tehnica leitmotivului din polemicile lovinesciene. — n.n.) Dacă-ţi vorbeşte înseamnă că vrea să mai afle. Te cheamă cu rîsul, te îmbie, clipeşte din ochi, te aţîţă şi te aprinde, tace ca să rupi tăcerea şi vorbeşte ca să nu taci, simulează nepăsarea şi te descoase mai departe." (*Eugen Lovinescu*, în *Gîndirea*, an. VII, nr. 12, decembrie 1927.) Portretul de peste aproape zece ani, al aceluiaşi G. Călinescu, din *Viaţa românească*, adaugă imaginii de strateg şi diplomat al insinuării, curiozităţii, indiscreţiei, şi trăsătura snobismului : „D. E. Lovinescu era lacom de cancanuri, de anecdote, de ştiri noi. Totul îl interesa în cel mai înalt grad, îi smulgea exclamaţii de mirare prefăcută cu ajutorul căreia scotea un supliment de amănunte sau inventate. (E de pus sub semnul îndoielii, în acest caz şi calitatea interlocutorilor dispuşi să „inventeze" — n.n.) La Sburătorul sunt de faţă «treizeci de scriitori», pe acolo trec «miniştri, prim miniştri, mulţi generali». Şi înainte dealtfel d. Lovinescu manifesta această neînţeleasă vanitate socială, fiind mai încîntat de vizita unui general, a unei doamne de onoare sau de a doamnei care a vorbit cu Nando (adică cu regele Ferdinand), decît de a d-lui Murnu, de pildă, care tradusese *Odiseea*."

Surprinzătoare însemnări descoperim în memoriile lui Simion Stolnicu, apărute, postum, fragmentar, prin diferite reviste. „Descoperire" a lui E. Lovinescu, publicat cu cele mai bune poezii ale sale în „noul" *Sburător*, poetul se arată ingrat, judecînd cu uşurinţă, condamnînd,

Scanned with OKEN Scanner

ironizînd, inclement, cu lipsă de înțelegere și de intuiție. Întîlnim și aici, rostite cu mai puțin talent — otrăvurile nu sînt defel distilate — învinuirile pe care le aducea G. Călinescu. Lecturile, literatura erau simple pretexte, scurte popasuri în vederea trecerii la anecdote, predilecția lui E. Lovinescu transformîndu-se, după Simion Stolnicu, în adevărat viciu pe care și-l cultiva nestăpînit : „Cenaclul acesta copleșit de critici, eseiști, prozatori și dramaturgi — de multe ori iscați peste noapte — nu se ocupa altfel decît accidental, dacă rămînea timp, de faptul poetic. Odată savurat parfumul unei imagini — pentru care restul poemei era lăsat la o parte, amputat — se trecea cu ușurință la vreo anecdotă mondenă pe seama vreunei actrițe sau a vreunui om politic. Maestrul însuși își descoperise un talent de anecdotist pipărat, concis și ager în poantă, cu «o fost» și «s-o dus» moldovenești. Multe anecdote erau destul de ieftine..." (*Simion Stolnicu inedit*, în *Steaua*, nr. 7, iulie 1967.) Cercul era o „speluncă de trișeuri ai cuvîntului", „un camuflat bîlci de interese" patronat de un „om de lut", care „judeca literatura printr-o prismă epidermică". Tînărul intrat acolo nu găsea nici înțelegerea, nici căldura la care se aștepta, pe care le bănuise. Criticul, scrie Simion Stolnicu, dar e atît de singulară și de stridentă vocea sa, impunea încă de la început o anume distanță în raporturile cu musafirii săi (foarte normală, de fapt) : „Sacra distanță socială, în ciuda aparențelor exista și aici. Vorbind tînărului poet încă fără o carieră lucrativă în viață, criticul nu putea șterge din tonul său nuanțat că e și un om cu poziție profesională de altă natură, mare profesor și doctor în litere de la Sorbona !" Nu așteptarea „Marelui Necunoscut" era pasiunea adevărată a criticului E. Lovinescu, ci „lupta, scria pentru a-și promova meritele sale". „Recelui anchetator al tinerelor vocații", cum îl numește acest maestru al răstălmăcirii pe E. Lovinescu, îi este opus... Herder și atitudinea sa față de tînărul Goethe. Dăm și peste o remarcă pe care am mai întîlnit-o în articolul lui T. Vianu, *Amintirea lui E. Lovinescu*. Ceea ce Vianu numea acolo independență morală, cult al obiectivității, nu fără a exagera apoi și el, Simion Stolnicu apreciază a fi fost „inconsecvența" ca tainic

resort, servindu-se și o altă accepțiune și explicare a „revizuirilor". „Își revizuia principiile estetice — scrie Simion Stolnicu, căruia, se vede, trecerea pe la Sburătorul nu prea i-a folosit — și inclusiv admirațiile și prieteniile. Nu era rar să te vezi în cadrul oral al cenaclului lăudat de dînsul și urcat în slăvi ca a doua zi să te vezi trîntit din înalt și înjurat într-un volum de critice."

Dar cea mai nedreaptă pagină din aceste confesiuni tardive ale poetului „funeraliilor de toamnă" este următoarea, în care ni se prezintă negativul cenaclului Sburătorul. Stilul poetic, metaforele — nu puține izbutite — nu reușesc să acopere intenția denigratoare, pasiunile mărunte, răzbunarea prea omenească, *postumă*, ale cărei rațiuni ne scapă : „Aici peștele de azur al sufletului tău, abia scos din năvoadele gîndului, era tratat ca «marfă» — întors pe o parte și pe alta, cîntărit, bîrfit în calambururi și dacă nu avea vreun cusur. Opaci în materie, un Brăescu sau un Mircea Damian azvîrleau, deseori, dezgustător flegma mahalagismelor, glumelor nesărate, spărgînd rețeaua fină de mătase a atmosferei poetice, dezastru pentru tînărul care muncise un anotimp de nopți la țesutul betelilor din taina tainelor. [...] Calambururi, răstălmăciri brutal și voit licențioase — obișnuite în cenaclu — îl urmăreau, îl făceau să stropească otravă, prima otravă. Cenaclul nu era o «Sfînta Sfintelor», așa cum se așteptase el. Aici era lumea lăncilor, a rivalităților."

Despre spiritul cancanier ce domnea, chipurile, la Sburătorul, vorbește în *Jurnalul* său publicat postum (Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975) și Octav Șuluțiu. Ca în această însemnare din 23 ianuarie 1931 : „Dacă vrei să afle toată lumea ceva, du-te, spune-i lui Lovinescu. Acest copil de 50 de ani, cu figură de bebe și părul nins, are un suflet de alergător neobosit, de Mercur bîrfitor și insinuant. Bîrfeală este tot salonul — biroul — din str. Cîmpineanu."

Dintre cei care au negat autenticitatea pasiunii lovinesciene pentru descoperirea noilor talente și, în strînsă legătură, rolul de „adevărat stup literar" (Cella Delavrancea) al cenaclului Sburătorul, să mai amintim pe poetul N. Crevedia, obișnuit al cenaclului lovinescian,

gălăgios și turbulent, în permanentă contradicție cu opiniile sau preferințele amfitrionului. Evocînd în *Luceafărul* din 15 ianuarie 1966 cenaclul Sburătorul acesta consideră că poate face senin următoarele afirmații, la o analiză atentă, în fond, amendabile : „Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Barbu, Brăescu — gloriile Sburătorului. Dar cea dintîi a colaborat și la *Viața românească*, iar Ion Barbu, intelectual și artist prea avizat, se putea forma și singur (vezi repudierea parnasianismului propriu). Nu cenaclele-i nasc pe scriitori. Vianu, Vladimir Streinu, Călinescu și Camil Petrescu, revendicați și ei, ultimii doi, se știe, și-au înălțat cetăți proprii, ba pe bunul augur l-au necăjit permanent. «Noul venit» nu s-a arătat la Sburătorul, cum însuși șeful școalei noi se plîngea (Anonymus Notarius). Ponderea literaturii era de urmărit în altă parte." N. Crevedia omite să ne spună unde anume.

Cu observația că „nu cenaclele-i nasc pe scriitori" ajungem însă la o altă problemă care s-a pus la un moment dat foarte acut în legătură cu relația E. Lovinescu-cenaclul Sburătorul. Primul care a formulat-o explicit, dîndu-i o importanță exagerată a fost Mihail Sebastian în cronica literară la *Memorii*, II (*România literară*, nr.-ele 8 și 9, 9 și 16 aprilie 1932). Dealtfel, am mai spus-o, apariția celui de-al doilea volum de *Memorii* a declanșat cele mai grave tulburări interne în cercul Sburătorului. Atunci au ieșit la iveală micimi ascunse, meschinării mascate abil multă vreme. Unii dintre cei mai dragi sburătoriști s-au ridicat împotriva Maestrului. Adevărat măr al discordiei, cartea a clătinat pentru prima oară serios solida alcătuire a cenaclului, dovedind de fapt că e vulnerabilă, că are fisuri, că în fond numai voința, fanatismul unui om îi dădea puterea.

După Ion Barbu, Camil Petrescu, Camil Baltazar, G. Călinescu, Felix Aderca făcea publică o părere care, desigur, nu era numai a sa : „Cercul Sburătorului deși există prin perseverența personală a d-lui E. Lovinescu a contractului nereziliat din Cîmpineanu 40, și-a pierdut caracterul originar din cauza distanței prea accentuate de concepții și prețuiri literare dintre d. Lovinescu și cei mai buni musafiri ai cercului. Amfitrionul din Cîmpineanu a avut în ultimul timp lealitatea sinucigașă de

Scanned with OKEN Scanner

a destăinui că între d-sa şi ceilalţi membri ai Sburătorului contactul ideologic a fost cît se poate de superficial."[1] (Cicerone Theodorescu : *Scriitorii la ei acasă. De vorbă cu F. Aderca*, în *România literară*, nr. 48, 14 ianuarie 1933.)

Revenind la cronica lui Mihail Sebastian, acesta discută pentru întîia oară pe larg, punînd foarte apăsate accente, influenţa univocă a cenaclului, a membrilor săi marcanţi asupra lui E. Lovinescu. După M. Sebastian cenaclului îi aparţine „paternitatea spirituală" a criticii lovinesciene, ecou fidel — acesta — al opiniilor tinerilor săi prieteni, mult mai luminaţi, ghizi providenţiali în arcanele literaturii moderne, ai criticului obtuz şi dezabuzat. Neabdicînd de la linia pe care şi-o impusese în critică, aceea a totalei sincerităţi, Mihail Sebastian numeşte totul foarte clar, cu o duritate care exclude orice echivoc, minimalizînd, colportînd păreri a căror autenticitate era greu de verificat, fără nici cea mai mică urmă de îndoială asupra adevărului spuselor sale : „D-l Lovinescu ştie că situaţia d-sale de critic al poeziei moderne este oarecum ciudată. Mai ştie că toată lumea este de acord asupra incapacităţii d-sale de a citi şi înţelege prin mijloace proprii poezie. Sensibilitatea d-sale lirică nu cred să depăşească pastelurile lui Vasile Alecsandri, singura poezie cu care are raporturi organice, directe, prin temperament. Totuşi, şeful Sburătorului l-a promovat pe Baltazar, l-a comentat onest pe Arghezi, l-a acceptat pe Barbu. Erau acestea rezultatul unei educaţii poetice pe care prietenii săi tineri i-au făcut-o dezinteresat şi metodic ani de-a rîndul. [...] Cu un temperament placid de moldovean, cu o mentalitate de pro-

---

[1] Felix Aderca, asemeni pesemne multora dintre sburătorişti, fusese ofensat de această mărturisire lovinesciană, de mare sinceritate şi care trebuia înţeleasă, nu judecată şi condamnată : „Poziţia ideologică luată dintr-o speculaţie pur intelectuală îmi impune [...] obligaţia morală de a admite teoretic orice inovare ca un element posibil de progres, dar onestitatea mă sileşte de a recunoaşte, totuşi, că sensibilitatea nu aderează întotdeauna cu formule acceptate numai principial ca elemente necesare ale dialecticei estetice, după destine diferite : ale ideologiei, de a se dezvolta prin speculaţie şi deliberaţie, şi ale sensibilităţii, de a fi expresia unei formaţii date". (*Memorii*, II, ed. cit., p. 384.)

Scanned with OKEN Scanner

fesor ponderat, cu un gust prudent și evaziv, cu o spaimă instinctivă de tot ceea ce este personal și autentic, d-l Lovinescu era destinat să fie cel mult filolog.

Dar muzele au avut capriciul pervers de a-i da acestui om onorabil un veritabil dar scriitoricesc și de a-l rătăci astfel în cîmpul criticei literare, unde, printr-o colaborare anonimă de cenaclu, printr-o asiduă «informație orală» (termenul îi aparține d-lui Vladimir Streinu) d-sa și-a clădit lent un sistem și o scară de valori în absolută contrazicere cu dispozițiile sale personale."

După cum se vede, M. Sebastian dădea o foarte personală interpretare mărturisirilor lovinesciene asupra bovarismului atitudinilor și expresiei sale critice, încercînd să acrediteze imaginea unui E. Lovinescu opac, reproducînd, cu talent, conștiincios, pe hîrtie opiniile altora. Și iată rostită și faimoasa frază : „D-l Lovinescu a creat desigur Sburătorul, dar în măsura în care Sburătorul l-a creat pe d-sa".

Era Mihail Sebastian primul care afirma acest lucru ? Nu. Și exclusivele trimiteri care se fac la cronica sa „nedreptățesc" pe alții, precursori ai săi, toți sburătoriști. M. Sebastian rămîne însă acela care a dat cea mai mare amploare chestiunii, dezvoltînd în fond opinii ale altora. Dintre aceștia, B. Fundoianu deține prioritate absolută. În recenzia amintită, pe care o făcea volumului de *Critice*, IX, în *Facla*, poetul *Priveliștilor* scria, cu nouă ani înaintea lui Mihail Sebastian : „Sarcina d-lui Lovinescu este aceea de vulgarizator. Hărăzit însă de natură cu mari daruri, d-l Lovinescu n-a putut numai primi și respinge ; d-sa a transformat. [...] D. Lovinescu înclină axa simpatiei (în *Poezia nouă* — n.n.) spre tinerii poeți care l-au ajutat să afle că poezia aceasta tînără (de care se ocupa criticul în volumul respectiv — n.n.) e bătrînă, puțin fanată chiar."

În 1927, Ion Barbu va considera *Evoluția poeziei lirice* „opera cenaclului Sburătorul". Trei ani mai tîrziu [1],

[1] Deci în timpul vieții lui E. Lovinescu și nu „la mulți ani după moartea lui", așa cum afirmă Eugen Simion (*op. cit.*, p. 75) referindu-se la acest text, discutîndu-l dealtfel cu fină ironie și definindu-l foarte exact ca document revelator pentru calitatea morală a celui ce l-a scris.

Scanned with OKEN Scanner

însă, apare un text ce întrece în violență pe acela al lui Mihail Sebastian, de o infatuare, denaturare a realității și lipsă de luciditate, ce ating ridicolul.

Adăpostit de revista lui G. Călinescu, *Capricorn* (nr. I, noiembrie 1930), el face parte din *Autobiografia* pe care o publica acolo Camil Baltazar, cea mai contestată „descoperire" lovinesciană, în apărarea căreia criticul a pus cel mai mult suflet. Ce scria acolo poetul „flautelor de mătasă" ? Citățm dintr-o pagină pe care Camil Baltazar a avut imprudența, lipsa de considerație, considerație pe care, dealtfel, o datora mai mult decît alții lui E. Lovinescu, să o reproducă și în alte articole ale sale ulterioare din 1946 (*„Sburătorul"*, în *Lumea*, an. II, nr. 33, 19 mai), 1957 (*Postfață* la volumul de *Versuri*), 1974 (*Lovinescu și cenaclul „Sburătorul"*, în *Evocări și dialoguri literare* [1], p. 18, 113) : „Fiecare lectură a unei poezii adusă de mine criticului însemna un ceas de hărțuieli și spaimă. Lovinescu avea obiceiul, neabandonat nici astăzi, de a voi să înțeleagă totul într-o poezie. Pentru el înțelegerea unei poezii reprezenta un act de inteligență și raționalism și nu unul de ducere mai departe a simțirii poetului. Și după ce explicam sîcîit și disperat fiecare vers, după ce adică încercam să amestec cu apă cleiul [inefabil] dintre strofe, melodia din hîrtie a întrerîndurilor, urmau discuții interminabile asupra găselnițelor de limbă și de imagini. Plecam hotărît să nu mă mai întorc niciodată, dar mă aducea înapoi blîndețea acestui om zdravăn și albit înainte de vreme, care se apleca cu o pereche de ochelari calzi asupra unor furnici de vers." Un Camil Baltazar criptic, ocult, de neînțeles și — de ce nu ? — genial și un E. Lovinescu opac, incomprehensiv, incapabil de-a descifra „cleiul inefabil" și „găselnițele". Nimic nu poate fi mai neverosimil și mai comic decît străduința lui Camil Baltazar de a ne convinge de autenticitatea acestui fapt.

Mai mult. E. Lovinescu n-ar fi putut ajunge la înțelegerea melodiei „din hîrtia întrerîndurilor" din poezia lui Baltazar și a altor poeți moderni dacă el, Camil

---

[1] Nu și în volumul retrospectiv *Soare pe culmi* (Editura Minerva, 1972).

Scanned with OKEN Scanner

Baltazar, nu l-ar fi inițiat în poezie. „Ca să-mi ușurez sarcina — scrie egocentricul poet — m-am hotărît să-i aduc criticului pe premergătorii mei : *Arghezi, Bacovia, Maniu* (ce cinste pe aceștia să fie, în 1930, premergătorii lui Camil Baltazar !) pe care el la data aceea (adică prin 1921—1922, ceea ce e greu de crezut) îi ignora complet. Scriu aici apăsînd tare și mîndru de fapta mea : că am fost primul ins care am urcat scările casei din strada Cîmpineanu, pe acea vreme (adică în 1922) cu colecția la subsioară a *Vieții sociale* unde Arghezi își avea publicate primele poezii, tot așa cum am adus apoi colecția poeziilor publicate de Adrian Maniu în *Flacăra*, cît și poeziile lui Bacovia. Cred că acestor poeți poezia română modernă datorează cucerirea lui E. Lovinescu și calda și susținuta lui pledoarie pentru mișcarea poetică a ultimilor cincisprezece ani.“

Fără îndoială că afirmații de genul celora citate mai sus circulau în epocă, lansate din păcate de cele mai multe ori chiar de sburătoriști.

Impresii asemănătoare, din timpul frecventării cenaclului Sburătorul și le va nota și Simion Stolnicu, mult mai tîrziu. Dacă am da crezare poetului — el însuși se îndoiește dealtfel asupra intuiției sale — cu totul altcineva influența hotărîtor verdictele lovinesciene, deciziile, atitudinea de încurajare sau de respingere și anume... soția criticului. Presupunerea lui Simion Stolnicu, atît de neașteptată, e lipsită de orice temei, gratuit denigratoare. Reproducînd-o, o facem doar pentru singularitatea ei și ca dovadă de subiectivism nestăpînit, din partea unui poet remarcabil, răfuindu-se, în secret, cu umbra și cu memoria lui E. Lovinescu :

„Figură enigmatică, bruna soție a criticului părea tot timpul că triază convivii prin negrele ei scrutături, inspira oarecare teamă celor care așteptau un cuvînt scris al soțului, hotărîtor adesea unui destin în literatură. Au era ea îngerul păzitor parcimonios ce poartă cu degetul balanța aprecierilor ? Setea de dominație a femeii să nu se fi manifestat de data aceasta cînd un cuvînt mai generos al criticului însemna pentru cel încurajat o situație, titlul de scriitor nou ?

Scanned with OKEN Scanner

Acest înger brun, cu obraz lunar rotund, nu lipsea de la nici o ședință, și evident prezența ostentativă a unei figuri «nescriitoare» nu era chiar lipsită de stridență pentru cei pe care-i unea demonul scrisului. [...]

Am bănuit în Lovinescu un om slab, condus de femeie. O ipoteză și nimic mai mult, care astăzi prea puțin interesează. Timpul n-a dat încă rezultatul asupra durabilității observațiilor criticului și dacă ele au fost influențate de patima de dominație a unei femei, acel suprem judecător va hotărî fără greșeală." (*Simion Stolnicu inedit*. Cu o prezentare de Simion Bărbulescu, în *Orizont*, an. XIX, nr. 1, ianuarie 1968.)

Imediat după cronica lui M. Sebastian, *România literară* începe publicarea pamfletului *E. Lovinescu sub zodia seninătății imperturbabile* de Camil Petrescu, ce va constitui cea mai mare parte din cuprinsul volumului apărut curînd după aceea. Aici, pe lîngă multele obiecții, critici, maliții, Camil Petrescu aduce și exemple care să întărească cele susținute de M. Sebastian. Unul dintre ele e menit să infirme capacitatea — de foarte mulți recunoscută, Camil însuși fiind un profitor al ei — de divinație a criticului și să confirme aprehensiunea lui E. Lovinescu, pus în fața unei poezii moderne, lipsa de fior, de îndrăzneală la întîlnirea cu numele unui autor total necunoscut. E vorba, în acest caz, de Camil Baltazar care a reușit să fie publicat în *Sburătorul*, să devină unul din membrii marcanți ai cercului, să se afirme și să se mențină în literatura timpului nu datorită lui E. Lovinescu, ci — reproduce sau inventă Camil Petrescu un episod — lui Perpessicius și lui Camil însuși. Iată relatarea lui Camil Petrescu, pe care se cuvine să o luăm drept o simplă anecdotă, menită în acest context să-i susțină atacurile la adresa criticului :

„D. E. Lovinescu către Camil Petrescu :

— Domnule, ai început să faci școală... Toată ziua primesc versuri în maniera dumitale...

— ! ?

— Mi-s sertarele pline. Numai imitatori.

Zîmbesc și ridic din umeri nedumerit.

— Dă-mi-le să le văd și eu.

Scanned with OKEN Scanner

— Ce să-ți dau ?... n-au nici o importanță... E unul care ți-a luat și numele : Camil Baltazar... sau așa ceva... De trei luni îmi trimite mereu versuri.

Rîdem : E. Lovinescu, Perpessicius, care e de față, și Camil Petrescu.

— Domnule, ne-amuză... dă-le să le vedem.

E. Lovinescu plictisit :

— Lasă-l acum... n-are nimic...

Perpessicius intervine și el, iar amfitrionul mereu plictisit se încovoaie spre sertare căutînd mereu.

— Nu le mai găsesc.

Perpessicius stăruie.

— Ar fi interesant de citit totuși...

În sfîrșit foile vinovate, cuprinzînd șapte poezii, au fost descoperite.

După ce le-am citit, surprins de expresivitatea lor :

— Domnule, trebuiesc publicate neapărat... E un începător care are multe de spus.

E. Lovinescu, voluminos și mereu neîncrezător.

— Ei acum, vrei să-ți încurajezi imitatorii în paginile *Sburătorului...*"

În fine, ajungem la momentul Călinescu. În portretul din 1937 (imagine considerată falsă, printre alții și de Al. Rosetti) autorul *Vieții lui Mihai Eminescu* adaugă multor umbre pe aceea a incapacității criticului de a se pronunța cu precizie și siguranță asupra valorii unei poezii. Acuză ce va reveni — în diferite contexte, mai mult sau mai puțin explicit — și mai tîrziu, uneori din partea unor oameni foarte bine intenționați, repetînd cîteodată chiar imaginea călinesciană. „D. Lovinescu — scrie G. Călinescu într-un moment cînd îi plătea lui E. Lovinescu mai multe polițe — se purta în ședință cu multe chibzuieli. Citea versurile limpede, fără declamație, le recitea și apoi aștepta opinia asistenței. Ei, ce zici, Bebs ? Ce zici, dom' Camil ? Ce zici, dom' Aderca ? Dacă sala era mută, încerca o timidă sugestie : e remarcabilă, e admirabilă ! Dar cu răceala cu care într-o piesă engleză eroina spune : te iubesc cu pasiune ! exact ca și cînd ar zice : dă-mi un pahar cu apă ! Criticul rezista opiniei sălii, dar ieșea din luptă rece. Analiza compunerii

Scanned with OKEN Scanner

se oprea la suprafață, criticul căutînd îndeosebi să fure de la autor cheia, fiindcă în epoca de glorie a Sburătorului se cultiva poezia hermetică. Cît de supus părerii altora era d. Lovinescu o dovedește această confundare a poeziei cu un stil exterior, care l-a și dus apoi la teoria absurdă a mutației valorilor. Odată aflat un criteriu, cerut de cei cu notorietate din cerc, d. Lovinescu se feri cu grijă de a se compromite cu poezia clară, singura în fond care îi plăcea." Ca și Simion Stolnicu, G. Călinescu interpretează greșit răceala exterioară a lui E. Lovinescu. Textul său are, de data asta, puerilități nepermise și nemeritate răutăți la adresa mentorului Sburătorului: „Criticul trebuie să fie și el poet. Însă d. Lovinescu nu era deloc poet și nu puteai întrevedea în pieptul lui greu nici o simțire. Lipsa lui de umanitate părea așa de perfectă că, secționat, pîntecele său ar fi trebuit să răsară fără viscere, alb ca și carnea crinilor. El nu se lăsa tras în nici o exaltare, privind prudent orice frenezie, nu era surprins în nici o înfierbîntare confesională, nu scotea niciodată vreo vorbă doveditoare că trăiește. El interoga, interoga, interoga, despre ce se-aude și ce se mai spune, smulgea cheia poeziilor și rămînea apoi în impenetrabilitatea boului Apis."

Alți sburătoriști (unii dintre ei nerecunoscîndu-se vreodată ca atare, cum era cazul lui Șerban Cioculescu) au exprimat opinii asemănătoare cu cele pomenite pînă acum. Au făcut-o însă postum.

Astfel, Șerban Cioculescu după ce într-un articol din 1944, contrar lui Simion Stolnicu acceptă și justifică acea distanță pe care mentorul Sburătorului o impunea în relațiile sociale[1], în 1966, în citatul număr omagial

---

[1] „Pasiunea literară îi deschisese casa, mai mult decît inima, care păstra neîncredere în oameni. Vreau să fiu sincer pînă la capăt, recunoscînd că gintea noastră literară, a noastră de aici și de pretutindeni, nu e constituită numai din oameni curați și eleganți, din punctul de vedere moral. În mefiența lui E. Lovinescu nu era numai o intuiție exactă a materialului omenesc prea amestecat, dar și legitima conștiință a unei diferențe de nivel etic, care atrage neputința stabilirii acelui ideal al vaselor comunicante." (*E. Lovinescu.* Articol datat 17 ianuarie 1944. Reprodus în *Aspecte literare contemporane*, Editura Minerva, București, 1972, p. 704.)

Scanned with OKEN Scanner

al revistei *Ramuri*, vorbește despre „receptivitatea tardivă", „o anume nesiguranță a intuiției", evidențiind, printre primii, contradicția ce ar fi existat între gustul și formația clasicistă și acceptarea și promovarea literaturii moderniste în care fusese inițiat „cu deosebire [de] critica tînără (Fundoianu, Aderca, Barbu, Camil Petrescu, Vl. Streinu)". „Deși critic mare, E. Lovinescu — apreciază Șerban Cioculescu — a avut o viziune limitativă." Îi recunoaște, totuși, peste cîteva rînduri, „comprehensiunea față de literatura nouă".

În 1969, cu ocazia semicentenarului *Sburătorului*, malițiosul critic va repeta că „cenaclul a avut și el un rol foarte important în modelarea chipului ultim al lui Lovinescu, și cînd zic ultim, zic de la 1925 încoace. [...] El nu a avut în momentul în care a preluat conducerea Sburătorului un gust modern bine orientat, cum îl aveau tînărul Fundoianu, Aderca și chiar, venit de pe băncile universității, Vladimir Streinu, și alți tineri. [...] Lovinescu era sensibil la argumentele logice ale unor tineri și el s-a lăsat cucerit de această flacără, aderînd la punctele de vedere care la început îi erau străine." Ușor de spus, dar greu de susținut, la modul atît de categoric, asemenea păreri.

Cîteva dintre cele mai contradictorii opinii în chestiunea pe care o discutăm aparțin lui Mihail Celarianu, sburătorist din epoca de glorie a cenaclului.

În pagina omagială a ziarului *Dimineața*, se afla și intervenția sa, conținînd următorul răspuns la cea de a treia întrebare :

„Am fost printre primii sburătoriști ; m-am bucurat totdeauna de atenția generoasă a d-lui Lovinescu, iar asprimea d-sale pentru unele din producțiile mele poetice nu a făcut decît să-mi răscolească sufletul și să-mi întărească voința de depășire.

Treizeci de ani criticul E. Lovinescu nu s-a mișcat de pe scaun și pana nu i-a alunecat pe masă. Gîndindu-ne bine la asta, oriunde am privi lucrurile, nu putem să nu salutăm apariția de grandioasă noblețe."

Amabilitate de circumstanță, vom vedea, pentru că alte mărturisiri ale scriitorului, făcute — e adevărat —

Scanned with OKEN Scanner

postum, spun cu totul altceva. Într-un dialog, din 1967, cu Matei Alexandrescu (*op. cit.*, p. 95), Mihail Celarianu își amintește de „conversația lipsită de suplețe" a criticului E. Lovinescu, reflex al „străduinței de a înțelege imediat unele opere care aduceau o noutate formală, sau îi erau prezentate la întîia ședință". „Limpezirea desăvîrșită a criticului", „calitatea impecabilă a scrisului său" erau „urmarea atîtor discuții pe teme nesfîrșit și neobosit reluate". Mai răspicat, delicatul poet al „florilor fără pace", într-o pagină evocativă (sunînd destul de strident în contextul celorlalte destăinuiri) discută aproape exclusiv importanța pe care au avut-o „vocile tinere", „noua gardă a tinerilor critici" în atitudinea lui E. Lovinescu față de poezia lui Ion Barbu și Tudor Arghezi. Textul lui Mihail Celarianu emană o ostilitate nereținută, o dorință clară de a compromite, de a minimaliza rolul criticului :

„În aceste condiții, voci tinere în înțelesul prospețimii de receptare a noutății, au atras, după cum e știut, atenția maestrului către alte producții apărute în alte publicații, ale lui Ion Barbu și, în cele din urmă, lepădîndu-se de coloanele și arcadele în umbra cărora spiritul său se complăcuse o bună bucată de vreme, criticul a adoptat o poziție cu totul surprinzător schimbată. Perioadă categoric importantă, dar în care am avut impresia că E. Lovinescu n-a pus totuși aceeași siguranță în admirație ca înaintea parnasianismului primului Ion Barbu. [...]

Atunci însă cînd sub neîndoielnica influență a noii garde a tinerilor critici Lovinescu a înțeles într-adevăr așa cum se cuvine poezia lui Arghezi, studiul lui a fost și a rămas neclintit și impecabil sub trecerea vremii.

Nu s-a vorbit îndeajuns despre *faptele de arme* de care s-a învrednicit grupul de tineri critici care într-un careu inextricabil a luat apărarea unor poeți neînțeleși la vreme de E. Lovinescu, aceiași cavaleri care, în perioada de «lupte sîngeroase» au stat în jurul lui, cu același eroism, cu aceeași lepădare de sine, cu aceeași îndreptățire înaintea istoriei culturale." (Însemnare datată 16. VI. 1973. Apărută în *Manuscriptum*, an. V, nr. 1/1974.)

În 1976, într-un interviu (Ileana Corbea-N. Florescu, *op. cit.*, II, p. 45), Mihail Celarianu mai adaugă — fără

Scanned with OKEN Scanner

a avea deplină dreptate — la șirul incomprehensiunilor criticului „cazul poeziei lui Bacovia, pe care n-a receptat-o niciodată". Deși nu uită, tot acum, să amintească „admirabilul articol" scris de E. Lovinescu în apărarea prozatorului Celarianu, învinuit de pornografie pentru romanul *Femeia sîngelui meu*, scriitorul e mai interesat, plăcerea e mai mare în a prezenta pe E. Lovinescu mereu dezavantajat : „Începuse să creadă că deține vocația de a descoperi talente. De unde și încercările sale de a strînge scriitorii tineri în jurul lui și de a înjgheba un cenaclu. [...] Prima întîlnire cu Lovinescu mi-a produs o impresie sub așteptări. L-am găsit chiar jos, la scară, la locuința lui din Cîmpineanu. Totul mi s-a părut plat, de la felul cum întindea mîna, pînă la conversația pe care o purta. Era un om placid, cu o bonomie unsuroasă și cu neașteptate gheare sub eleganța voită."

Într-o asemenea cvasiunanimitate de păreri nefavorabile lui E. Lovinescu, înregistrăm cu uimire dar și cu satisfacție opinia contrară, exprimată polemic, aparținînd tot unui sburătorist și încă dintre cei mai statornici. „Nu m-am împăcat cu opinia lui Camil Petrescu — declara în 1970 I. Peltz, căci despre el este vorba, în cadrul unei emisiuni radiofonice — care, orgolios și subiectiv, afirma despre mentorul de la Sburătorul că aștepta să se pronunțe întîi cei din cenaclu asupra unei lucrări citite și apoi își emitea el punctul de vedere. Fie-mi îngăduit să spun că nu sunt reale asemenea opinii. Ele au circulat mult într-o vreme, lăsînd în conul de umbră poate pe cel mai mare critic al nostru." (Citat după Ileana Corbea — Nicolae Florescu, *op. cit.*, I, p. 172.)

Între atîtea puncte de vedere și imagini ale amfitrionului E. Lovinescu, unde trebuie căutat adevărul, care este adevărul ?

În privința așa-numitei incompatibilități dintre formația și preferințele clasiciste, cu interesul pentru nou și promovarea unei literaturi moderniste [1] cred că e vorba mai curînd, așa după cum pe bună dreptate sublinia Edgar Papu (*Deschiderea către nou*, în *România literară*,

[1] O ingenioasă rezolvare a acestei aparente contradicții ne oferă Ileana Vrancea în *E. Lovinescu — critic literar* (ed. cit., p. 197) văzînd în preocupările clasiciste ale criticului, mai intime

Scanned with OKEN Scanner

an. IV, nr. 44, 28 octombrie 1971) de o armonioasă „sinteză", de o fericită *„coincidentia oppositorum"*. Clasicist și modernist aproape în egală măsură, E. Lovinescu a realizat, cu neînsemnate stridențe sau asperități, o originală și fertilă îmbinare între „deschiderea către nou și cultura temeinică, recoltată din patrimoniul mileniilor".

În cealaltă chestiune, dacă E. Lovinescu a creat Sburătorul sau cenaclul l-a creat pe critic, adevărul trebuie căutat cu perfectă îndreptățire undeva la mijloc, în sensul acelei „interacțiuni de la Lovinescu la cenaclu și de la cenaclu la Lovinescu" despre care vorbea în *România literară*, la semicentenarul Sburătorului, Vladimir Streinu. „Afirmația că cenaclul l-a format pe Lovinescu, fără corectivul arătat — scrie Vladimir Streinu, atingînd și problema opoziției dintre clasicismul și modernismul criticului — simplifică situația. Dealtfel ar fi fost și imposibil ca aceiași oameni să fi format în același sens, de exemplu, pe Dragomirescu sau pe Ibrăileanu. Totul pare să însemneze că orice om devine ceea ce este. Lovinescu era de mai înainte ceea ce părea că devine numai sub acțiunea membrilor cenaclului. El nu putea să devină contrariul a ceea ce era. Opoziția dintre cultura lui clasică și formula spiritului modern la care aderă în cele din urmă este o opoziție pur formală. Exista un modernism latent în el, o dispoziție încă neformulată a personalității lui, care, dacă i-ar fi lipsit, Lovinescu însuși ar fi fost altul. [...] Dat fiind mecanismul psihologic după care latențele naturii noastre își cheamă împrejurările prin care să se dea pe față sau uneori le și creează, așa ceva s-a întîmplat cu cenaclul Sburătorul. Lovinescu i-a descoperit pe unii scriitori și aceștia l-au descoperit pe critic lui însuși."

E în afară de orice îndoială că E. Lovinescu avea gustul și intuiția, de cele mai multe ori, sigure, că părerea sa odată formată, căpăta la contactul cu altele exterioare, doar anumite nuanțări. Aceasta nu înseamnă decît că el era foarte receptiv, originalitatea sa manifestîndu-se însă și în selectarea, cernerea celor primite. Pe

---

temperamentului său, găsirea unei compensații spirituale, bineînțeles, pentru ceasurile petrecute (de multe ori pierdute) în zilele de lectură de literatură modernă ale cenaclului, „în tovărășia celor mai capricioase ipostaze ale Polymniei sburătoriste..."

lîngă aceasta, criticul era un diagnostician care de puține ori a greșit. Avea o siguranță, un fel cu totul deosebit, inimitabil și irepetabil de a spune despre un scriitor nou că „are talent“ [1] sau despre o operă că „e interesantă“ [2], dîndu-i respectivului autor o mare încredere în forțele sale, făcîndu-l să persevereze. Nu e exclus, pe de altă parte, ca unele dintre impresiile criticului să fi căpătat o precizare, o clarificare și din schimbul firesc de păreri cu membrii marcanți ai cenaclului. Dar formularea, acea formulare de extraordinară lapidaritate, adevărată ca intuiție și ireproșabilă artistic, era proprietatea exclusivă a criticului.

Nimeni nu mai e interesat astăzi să știe cine a spus într-o intervenție orală că Ion Barbu e poet mare, că are talent Camil Baltazar, că Radu Tudoran e un romancier interesant, de viitor [3]. Toate aceste adevăruri există scrise pentru prima dată numai în articolele și cărțile lui E. Lovinescu, în memorabile exprimări, dincolo și independent de efemera „contribuție“ a cenaclului.

3. În anul 1925, unul din buletinele informative asupra activității cercului Sburătorul, publicat în *Mișcarea*

---

[1] „Marin Preda, îmi amintesc — scrie Lucian Raicu la începutul unei cronici inclusă în ultima sa carte, *Critica — formă de viață*, Editura Cartea românească, 1976, p. 160 — relata cu înflăcărare la o întîlnire cu cititorii din Ploiești că E. Lovinescu avea un fel mistic de a rosti, dacă bineînțeles era cazul : «Are talent !», ca și cum s-ar fi referit la o întîmplare nemaipomenită, întru totul de necrezut, absolut uimitoare, încît autorul care-i provocase aprecierea, și mai ales semnul de exclamație de la sfîrșit, pornea ca năuc pe străzi, neizbutind să-și creadă urechilor și să-și vină omenește în fire.“

[2] „Numai cei ce l-au cunoscut pot să-și dea seama cum știa E. Lovinescu să spună *interesant* și ce încredere îți dădea în tine.“ (Cella Serghi, în *Manuscriptum*, an. V, 1/1974.)

[3] „De la lectura primului roman, *Un port la răsărit* — își amintește Șerban Cioculescu în același număr din *Manuscriptum* — Lovinescu a spus : «Este un mare scriitor». [...] Deci Radu Tudoran, chiar dacă nu este un produs al școlii lovinesciene, este un scriitor pe care diagnoza sigură, infailibilă a marelui critic care a fost Lovinescu, l-a recunoscut de la prima sa carte.“

Scanned with OKEN Scanner

literară (nr.-ele 34—35, 4—11 iulie) după un mic istoric al cenaclului, sfîrșea cu următorul anunț: „Dealtfel, toată viața acestui cerc, în care s-a făurit una din cele mai interesante pagini ale literaturii contemporane (Rebreanu, Brăescu, Hortensia Papadat-Bengescu) se va oglindi și ca semnificație literară, și ca portrete individuale, și ca viață anecdotică, într-un volum pe care-l pregătește d. E. Lovinescu". Acest volum va apărea destul de tîrziu, el de fapt însemnînd nu numai tomul al doilea din *Memorii*, ci și cel de-al treilea, și parte din *Aquaforte*. Numai că paginile din *Memorii* nu alcătuiesc un istoric al Sburătorului, ci o pitorească galerie de portrete, cuprinzînd o mulțime de personaje, de la cele principale în existența cercului, pînă la prezențele întîmplătoare sau efemere. Adevărata istorie a Sburătorului se află pesemne în *Jurnalul* lui E. Lovinescu, rămas însă, din nefericire ca și romanul *Mălurenii*, încă „sub pecetea tainei", cu infime speranțe de a fi publicat vreodată. Despre *Jurnalul* lui E. Lovinescu aflăm cîteva prime știri într-o însemnare a lui Felix Aderca. (*Revista Fundațiilor regale*, nr. 6, 1946.) În același an, Șerban Cioculescu, la sfîrșitul articolului *În amintirea lui E. Lovinescu* (datat 3 noiembrie 1946 și retipărit în *Aspecte literare contemporane*, ed. cit., p. 721—723), în calitatea sa de președinte al Asociației „Prietenii lui E. Lovinescu", preciza că E. Lovinescu nu lăsase nici un fel de dispoziție testamentară în privința *Jurnalului*, propunînd „să nu se reediteze penibilele discuții din jurul *Jurnalului fraților Goncourt*, ci să înlesnim apariția lui, de îndată ce împrejurările o vor îngădui". Scriind despre *Mălurenii*, mult mai tîrziu, în *România literară* (25 septembrie 1969), același Șerban Cioculescu revine asupra faptului că „testamentul nu sufla nici un cuvînt în privința misteriosului *Jurnal*, în care fiecare dintre cei prezenți se bănuia fixat ca într-un insectar". Tot acum, criticul își amintește „de protestele lui F. Aderca, spre surprinderea tuturor, categoric adversar al publicării acestei opere postume, ce se anunța senzațională. Pompiliu Constantinescu se arăta rezervat, dar subscrisul mă manifestam favorabil editării integrale a *Jurnalului*."

Scanned with OKEN Scanner

Totuşi, din raportul Comisiei pentru inventarierea manuscriselor inedite lovinesciene, fiinţînd în cadrul aceleiaşi Asociaţii „Prietenii lui E. Lovinescu", rezultă că cele 13 caiete ale *Jurnalului*, acoperind perioada 1 septembrie 1923—12 iulie 1940, erau însoţite de „o scrisoare cuprinzînd manifestarea de voinţă ca, în ipoteza unei premature decedări, *Jurnalul* să nu poată fi publicat înainte de anul 1996". (*Apud* Ileana Vrancea, *Confruntări în critica deceniilor IV—VII*, Editura Cartea românească, 1975, p. 158.)

Dorinţa criticului nu a fost întru totul respectată, de vreme ce s-au publicat în ultimii ani fragmente din *Jurnal*, de care putem lua cunoştinţă numai sub forma în care sînt reproduse de Eugen Simion în monografia sa (p. 80—83) şi de Şerban Cioculescu în articolul *Despre „modestia" lui Camil Petrescu* (*Amintiri*, ed. cit., p. 183—184) şi a căror sursă este fie trecută sub tăcere, fie indicînd nişte publicaţii inaccesibile. Referirile noastre de mai încolo, cînd va fi vorba despre o anume perioadă, se vor face deci la cei doi autori numiţi.

Cît priveşte *Jurnalul* lui E. Lovinescu, nu ne rămîne decît să aşteptăm pînă în 1996.

Unul dintre primii sburătorişti, bun cunoscător al vieţii Sburătorului pe tot cuprinsul existenţei sale, apropiat al lui E. Lovinescu, poetul Camil Baltazar promitea, în 1930, pentru ziua „cînd se va scrie istoria acestui cerc fecund cum n-a fost altul", contribuţia sa „integrală de amintiri şi mărturii, privind criticul şi cenaclul său". (*Omagiu lui E. Lovinescu. Cu ocazia împlinirii a 50 de ani de viaţă şi a treizeci de ani de activitate literară*, în *Vremea*, an. III, nr. 148, 23 noiembrie 1930.) Promisiune foarte firav şi neconvingător onorată.

Cît a trăit E. Lovinescu nici unul dintre sburătorişti nu a încercat să scrie istoria, atunci încă vie, a Sburătorului. La puţin timp după moartea criticului, Pompiliu Constantinescu atrăgea, primul, atenţia asupra necesităţii grabnice a începerii acestei lucrări :

„Este momentul să se înceapă un istoric al cercului — afirma categoric Pompiliu Constantinescu şi pledoaria sa devenea un îndemn. Din fericire, cei mai mulţi martori şi actori sunt încă în viaţă ; nu se ştie cîţi au de gînd

Scanned with OKEN Scanner

să scrie memorii ; de aceea e bine să fie chestionați din vreme, spre a reconstitui etapele, atmosfera, în vederea unei istorii viitoare, cît mai complete.

Studiile critice vor veni de la sine, nu e nevoie să fie provocate ; istoria trebuie însă receptată, să nu se risipească ambianța, să nu se răzlețească martorii, să nu se sfarme filtrul, care va fixa în istoria noastră literară fizionomia proprie, după atîtea altele glorioase și pitorești, a unui cerc literar de-o memorabilă durată și importanță." (*Pentru o istorie a „Sburătorului"*, în *Vremea*, an. XV, nr. 709, 1 august 1943.)

Îndemnul lui Pompiliu Constantinescu nu a avut nici un ecou imediat, rămînînd fără urmări. Trei ani după intervenția lui Pompiliu Constantinescu, Eugen Jebeleanu, în cuprinsul unor *Amintiri despre E. Lovinescu (Revista Fundațiilor regale*, an. XIII, nr. 11, noiembrie 1946), considera și el — nuanța de îndemn e și aici implicită — că „ar fi bine ca toți cei care i-au stat aproape să conlucreze pentru ridicarea, pe temeiul documentelor, amintirilor, jurnalelor intime, a acelui «*monumentum lovinescianum*», ce urmează a fi transmis viitorimii".

Din păcate, acel „*monumentum lovinescianum*" a fost ridicat prin exegeza operei lui E. Lovinescu, mai curînd decît prin reconstituirea existenței sale care — nu e o simplă vorbă — din 1918 pînă la 1943, adică timp de un sfert de veac, se confundă cu viața cercului Sburătorul.

S-au publicat destule amintiri ale unor foști sburătoriști, unele dintre ele alcătuind singure cuprinsul unei cărți, au apărut numeroase interviuri în care este vorba despre E. Lovinescu și cenaclul Sburătorul. Insuficiente însă pentru scrierea unei istorii a Sburătorului, reducîndu-se, cu puține excepții, la generalități, la indicații vagi, la inexactitudini, nu o dată, la repetarea unor lucruri care țin mai mult de viața exterioară, de partea anecdotică a existenței cercului.

Cine vrea să scrie astăzi, sau numai să cunoască istoria Junimii, o poate face sau afla cu succes. *Însemnările zilnice* ale lui Titu Maiorescu, *Amintiri din Junimea* de Iacob Negruzzi, *Amintiri de la Junimea* de G. Panu sau toate acestea comprimate în cele o sută de pagini cît con-

Scanned with OKEN Scanner

ține „istoricul" ilustrei societăți în cea mai autorizată cercetare consacrată junimismului, *Junimea și junimismul* (Editura Eminescu, 1975) de Z. Ornea, sînt cărțile la care se poate merge cu încredere și folos.

Nu există nici măcar o singură carte de acest fel pentru viața Sburătorului și scrierea istoriei sale complete rămîne deocamdată imposibilă. Nu știm ce surprize ne rezervă viitorul. Pînă atunci ceea ce putem astăzi înfățișa, pe acest teritoriu, cititorului este numai o cronică fragmentară, cu multe și mari pete albe, a existenței sale destul de lungi.

4*. Înainte de a urmări — fragmentar — *istoria* Sburătorului, e aproape o datorie, dacă nu un gest instinctiv, a pătrunde în *mitologia* cenaclului acesta, o mitologie care niciodată nu a existat mai precis, mai puternic și mai fascinant ca în contemporaneitatea lui, în momentele de supremă înflorire intelectuală. „*Et in Arcadia ego*", exclama Vladimir Streinu odată, evocînd timpul de aur

---

* Pe lîngă lucrările la care se fac trimiteri în text, în capitolul acesta am folosit informații culese din următoarele articole și volume: Bogdan Amaru: *Colivia cu „sburători"*, în *Vremea*, 25 noiembrie și 2 decembrie 1934, Matei Alexandrescu: *Confesiuni literare*, ed. cit., Camil Baltazar: *Autobiografie*, în *Capricorn*, nr. 1, noiembrie 1930 și *Evocări și dialoguri literare*, Editura Minerva, 1974, N. Crevedia: *Cenaclul Sburătorul*, în *Luceafărul*, 15 ianuarie 1966, Ileana Corbea-Nicolae Florescu: *Biografii posibile* I—II, Eminescu, 1973, 1976, Cella Delavrancea: *Eugen Lovinescu: imagini din trecut*, în *Viața românească*, nr. 7, iulie 1973, Constant Ionescu: *Camil Petrescu*, Editura pentru literatură, 1968, I. Peltz: *Amintiri din viața literară*, Cartea Românească, 1974, Zaharia Stancu: *Viață, poezie, proză !...*, Editura Eminescu, 1975, Mihail Șerban: *Amintiri*, Editura pentru literatură, 1969, Ieronim Șerbu: *Vitrina cu amintiri*, Mircea Zaciu: *Mitologii*, în *Lecturi și zile*, Editura Eminescu, 1975, p. 139—142.

Acestora li se adaugă numerele omagiale ale revistelor *Lupta de clasă* (nr. 5, mai 1969) — articole de: Victor Eftimiu, Șerban Cioculescu, Vladimir Streinu, Radu Boureanu, Cicerone Theodorescu, Ioana Postelnicu, Ury Benador, Sanda Movilă și Ștefan Roll — și *Manuscriptum* (an. V, nr. 1, 1974) — evocări de Șerban Cioculescu, Camil Baltazar, Cella Serghi, Mihail Celarianu, Virgiliu Monda, Ioana Postelnicu și Radu Tudoran.

Scanned with OKEN Scanner

al Sburătorului. E desigur aceasta o primă cale de a intra în mitologia cercului : cea arcadiană, de explorare a unui tărîm privilegiat, ales, așezat „la mijloc de rău și bine", sub semnul unei zodii fericite. „Există o mitologie a cenaclului literar", scrie la începutul unui frumos articol Mircea Zaciu. Credem că nimic nu reprezintă mai complet, mai exemplar afirmația aceasta ca existența de cinci lustri a cercului Sburătorul, pe teritoriul căruia încercăm acum să pătrundem pe drumul cel mai la îndemînă — al legendei.

„Cine — în acești nouăsprezece ani după război — ar fi dorit să cunoască pe d. E. Lovinescu și cenaclul său literar n-ar fi avut decît să pornească într-o duminică, după ora cinci, pe strada Cîmpineanu" [1], începe G. Călinescu portretul din 1937. Acolo, pe colțul pe care numita stradă îl făcea cu Luterană — acum pe acel loc se află spațiul verde din fața Sălii Palatului R.S.R. — era o

[1] Pe Cîmpineanu 40 s-au ținut ședințele cercului Sburătorul pînă în anul 1936 cînd, pentru scurt timp, criticul și-a schimbat domiciliul într-un imobil de vizavi, pe aceeași stradă. Ultima locuință a lui E. Lovinescu și sediu al cenaclului a fost aceea de pe fostul Bd. Elisabeta nr. 95 bis, astăzi Bd. Gh. Gheorghiu-Dej nr. 95 B.

În preajma mutării de pe Cîmpineanu 40, Pompiliu Constantinescu a publicat în *Vremea* (an. IX, nr. 459, 18 octombrie 1936) la rubrica *Fapte și idei* o notă de solidaritate, dacă îi putem spune așa. Văzînd în acea adresă istorică „un sediu de instituție, o emblemă", pomenind și lungul șir al scriitorilor ce se perindaseră prin biroul criticului, Pompiliu Constantinescu remarca antitetic că numai „Lovinescu a rămas pe loc, neclintit la același birou, cu aceleași ore de primire și cu aceeași pasiune inaptă pentru altceva decît pentru fapta literară". Criticul ar fi trebuit — zice Pompiliu Constantinescu — să-și „înscrie pe frontispiciul sediului literar celebrul vers al lui Baudelaire : «*Je hais le mouvement qui déplace les lignes...*» Iar spaima pe care o trăise Pompiliu Constantinescu la vestea schimbării locuinței e atenuată de faptul simbolic că mentorul Sburătorului revine de fapt „în casa unde a stat ca student acum 40 de ani. Destinul său îl trece numai drumul și-l lasă pe aceeași stradă, predestinată să rămînă celebră prin istoria «Sburătorului»."

Strada a rămas celebră, dar ea astăzi nu mai există, iar casa în care s-au ținut aproape douăzeci de ani ședințele Sburătorului a fost încă mai demult dărîmată. Printre cei care luau atunci atitudine în presă a fost și poetul Dumitru Corbea, într-un articol din *Dreptatea*. După cum mărturisește poetul, Lovinescu i-a fost recunoscător pentru gestul său.

clădire „cu două caturi și mansardă", „de o arhitectură tristă, uscată", inițial „un specimen de casă de raport de tip occidental", în 1937 cînd o descrie G. Călinescu — cu un aer mohorît, sinistru. Casa avea, de fapt, ca multe altele din București — pînă azi încă — ceva balzacian. Invita prin exteriorul ei la o cercetare amănunțită, la o radiografiere de felul acelora pe care scriitorul francez le plasează de regulă la începutul narațiunilor sale sau cum, mai tîrziu, le-au „filmat" neorealiștii. La parter fusese — pînă să ajungă „marea sală goală" pe care în 1933 o privea Mihail Șerban — revista *Lumea copiilor*, a lui Gheorghe Filip, mare editor scăpătat, director al fostei edituri Minerva, primul editor al operei lui M. Sadoveanu.

„Ușile de la intrare — scrie, în 1937, zece ani după prima sa vizită la cenaclu, G. Călinescu — mereu deschise, duceau pe scări aci prăfuite, aci noroioase — după anotimp — pe coridoare care, nefiind ale nimănui, rămîneau neîngrijite ca o uliță." Dar, pînă la scară era, mai întîi, holul, „tot sigilat și însemat de semnele vegetale albe și amestecate cu negru ce le lasă stolurile de rîndunici ce și-au durat acolo cîteva cuiburi". Camil Baltazar ne spune (în 1930) că acolo, „sub firidele de piatră văruite alb, pe banchetele de sub balustradele și popasurile scării, cîteva cupluri de rîndunici [1] și-au făcut cuiburi care s-au prelungit ani de-a rîndul, aducînd în holul de piatră și var al clădirii, sburătăcirea sprintenă de cozi de rîndunici și sbughirile repezi și înalte, în tavan întîi și apoi pe fereastră, a unei păsări. Adeseori cînd urcai scările, cîte un trup subțire, în redingotă minusculă, încrucișa cîteva săbii mici de note de cristal și, punctînd în treacăt haina-ți, se izbea de fereastră și se pierdea în văzduh."

Din hol, pentru a ajunge la etajul al doilea (Zaharia Stancu spune că la întîiul), unde era apartamentul lui E. Lovinescu (la mansardă, în camera în care un binecu-

[1] „Așadar, am făcut prima vizită la cenaclul Sburătorului. În timp ce urcam treptele, o rîndunică țîșni dintr-un cuib din tavan. «Este emblema Sburătorilor», mă gîndii eu." (I. Valerian: *E. Lovinescu și cenaclul „Sburătorul"*, loc. cit., p. 30.)

noscut desen al lui Marcel Iancu ni-l arată, stătea Camil Petrescu) trebuia să treci printr-un gang — nu „al tentațiilor“ — „obscur și dantesc“ care, avem toate motivele să-l credem pe Bogdan Amaru, te întîmpina „posomorît, cu scîrțîit de uși neunse. Pașii răsună prelung și cobitor — a nemurire sau dezastru — iar golurile întunecoase înghit fantomele celor trecuți pe aici. Cimentul e rece, faima criticului mare și apăsătoare, umbrele fîlfîie pe lîngă tine ca niște lilieci, de aceea picioarele te lasă, gîtul ți se umple de noduri și-ți vine s-o rupi la fugă-ndărăt, cu părul măciucă și poezioara cocoloșită în palme.“

Scara... „Istorica“ scară, de ciment, murdară, prăfoasă, tocită, vînătă, prinsă de o balustradă de fier (sau de lemn ?), aparent neprevestind nimic bun. Pentru cei mai mulți era „scara iluziilor“, poarta spre glorie, iar urcarea ei, moment de rare emoții. „Scara binecunoscută — scria în 1937 Hortensia Papadat-Bengescu — pe care de douăzeci de ani urcă permanent un ins în căutare de hrană spirituală nu e o formulă ingenioasă, e o simplă realitate. În adevăr, pași siguri sau șovăiți urcă constant scara din Cîmpineanu spre o ușă permanent deschisă, înapoia căreia așteaptă, niciodată sătul de oaspeți, Dispensatorul.“

Ajuns la capătul scării, la etajul al doilea, vizitatorul se găsea în fața unei uși vopsite în alb. Lîngă ușor — butonul soneriei. Deasupra — obișnuita carte de vizită, „veche și îngălbenită“.

Dacă veneai pentru prima oară, nu ar fi fost exclus să reacționezi ca imaginarul personaj din reportajul lui Bogdan Amaru, adică „să-ți scoți pălăria, să te ștergi la nas și să apeși pe butonul soneriei cu răsuflarea tăiată“. „Ușa era închisă dar — ne informează ironic G. Călinescu — amatorul putea suna fără sfială. O servitoare, de regulă tînără, atrăgătoare, i-ar fi deschis numaidecît fără să-l întrebe cine este, sfătuindu-l chiar să intre «înăuntru» fără să mai bată la ușă.“ Nu știm dacă Stana, servitoarea, era „atrăgătoare“, dar devotată a fost, fără îndoială După ce a slujit exemplar zeci de ani, în brațele ei a și murit E. Lovinescu.

„E-acasă domnul Lovinescu ? (sau maestrul Lovinescu), întreba cel venit. Stana, fie că-l cunoștea, fie

că nu[1] — pe cei mai mulți îi cunoștea, căci mai fuseseră pe-acolo —, îi făcea loc să intre. Se întîmpla rar — numai cînd figura celui care sunase nu-i inspira încredere — ca Stana să-l întrebe de nume pe cel venit și să-l roage să aștepte, ca să-l vestească pe stăpîn că a sosit un vizitator. „Simplu gest de formă", ne încredințează Mihail Șerban, „căci Lovinescu n-a refuzat niciodată să primească un om care i-a sunat la ușă, care dorea să stea de vorbă cu el în chestiuni de literatură... Mai ales dacă cel venit aducea cu el un manuscris..."

Imediat după apariția Stanei, urma cea a criticului. „Voluminos, lat în umeri, cu piept și pîntec balzacian — așa era E. Lovinescu în 1934, cînd ni-l prezintă Bogdan Amaru — îți apuca mîna în căciula unui pumn masiv, invitîndu-te înăuntru cu vorbe catifelate și blînde ca mierea :

— „Ia, poftim !"

Urmînd îndemnul amfitrionului, pătrundeai în apartament. Era, mai întîi, antreul, îngust și lung, antecamera „pictată" de G. Călinescu cu penel olandez : „O încăpere mică, cu un cuier încărcat, iarna, cu haine. Pălării, paltoane stăteau grămadă și pe un mic dulap de alimente, un frigorifer după toate aparențele. Asta dădea dintr-o dată o idee de multitudinea ticsită undeva, în apropierea acestei sălițe, în care nu rareori răbufnea pe o ușă mirosuri de mîncări și sosea ecoul sfîrîiturii de unt topit dintr-o apropiată bucătărie, așa cum se-ntîmplă în apartamentele de la etaje, ceea ce putea totdeauna da o vagă indicațiune asupra felurilor de bucate de la masa cu care, pentru unii, avea să se-ncheie ședința literară."

---

[1] „Ne-am luat inima în dinți și am sunat. O femeie îmbrăcată orășenește ne-a deschis. În zăpăceala care ne cuprinsese, ne-am pomenit spunînd amîndoi deodată «sărutmîna». O luașem pe harnica servantă Stana [...] drept stăpîna casei. După ce cucoana ne-a răspuns, am întrebat :

— Domnul profesor e acasă ?

— Da, vă așteaptă.

N-am întrebat-o, deși întrebarea îmi sta pe buze, «dar de unde știe că venim ?» Stana ne-a ajutat să ne dezbrăcăm — și cîtă jenă am acceptat ! — și ne-a arătat ușa biroului.

— Pe aici.

Am luat-o înainte și am deschis ușa." (Zaharia Stancu)

Scanned with OKEN Scanner

Patru uși dădeau spre bucătărie, salon și sufragerie. Dacă sosea în cursul săptămînii, musafirul era invitat în biroul criticului, „înconjurat de fotolii și de multe scaune înșirate pe lîngă pereții tapisați cu cărți ; în partea dreaptă se afla un divan lat — acoperit cu scoarțe care coborau de pe pereți. Și aici erau o mulțime de scaune și multe-multe rafturi cu cărți... Printre ele, pe unde mai era loc liber, cîte un tablou...“ (M. Șerban) Un bust al lui Eminescu, altul din ipsos al lui Victor Eftimiu [1] „păstrat în toate locuințele de mai tîrziu ale criticului“ (Tudor Vianu).

„La birou, în vestă dacă era singur — cu fața spre ușă — stătea stăpînul casei... De obicei îl găseai scriind [2]. Cîteodată îl găseai citind. Cînd auzea ușa, ridica ochii și se uita peste ochelari să vadă cine-i. Și oricine ar fi fost — un academician sau un tînăr la primele încercări literare — se ridica repede, își îmbrăca haina, apoi îi întindea mîna celui venit și-l invita să ia loc...“ (M. Șerban) În 1919, cînd l-a vizitat Tudor Vianu, E. Lovinescu era un bărbat „înalt, de o corpolență cam exagerată, fără să dea totuși impresia vigorii fizice. Mîna sa te făcea să simți un sistem mușcular destins și vocea sa, mai degrabă subțire, te uimea, ieșind dintr-un piept de mare amploare. Părul alb de pe-atunci, dominînd o figură brună și palidă, cu trăsături regulate și mari ochi expresivi de

---

[1] Peste ani, amintindu-și de acest bust, Victor Eftimiu avea să găsească în obstinația lui E. Lovinescu de a-l purta peste tot cu el pretextul mărturisirii neînțelegerii poetului față de marea generozitate a criticului. „De cîte ori mă duceam în apartamentul din bulevardul Elisabeta — va scrie V. Eftimiu în 1970 *(E. Lovinescu*, în *România literară* an. III, nr. 28, 9 iulie) — și vedeam la locul lor biroul, biblioteca, fotoliile, tablourile și un bust al meu de acum treizeci de ani mă întrebam: «Cum o să învingă viața un om care de treizeci de ani ingurgitează literatura manuscrisă, debitată de delincventul însuși și n-a luat o singură dată în brațe biblioteca, fotoliile, tablourile, inclusiv acest bust al meu și să le trîntească în capul imposturilor ? Măcar o dată. Simbolic !»“

[2] Crticul se întrerupea din scris numai pentru a da mîna musafirului său, continuînd apoi să scrie încă, timp în care noul venit era totuși cercetat. Era aceasta — dacă dăm crezare acestor amănunte comunicate de Camil Baltazar — încă una din acele „metode“ de studiu, desigur naive, ale Maestrului...

oriental, întreaga lui aparență făcea o impresie plăcută, deși oarecum întristătoare. Omul părea un sedentar, un refulat, cu toate că rezerva demnă a ținutei lui nu te îndreptățea să-i scormonești intimitatea sufletească, nici să-i deschizi pe a ta."

Trei ani mai tîrziu, pe tînărul Zaharia Stancu îl întîmpină „un bărbat grăsuliu, șaten, tînăr încă [...] aplecat asupra unor foi de hîrtie și scria. Îndată ce ne-a simțit în odaie, s-a ridicat în picioare, fața i s-a luminat, a făcut un pas spre noi și ne-a întins mîna. Fața lui E. Lovinescu nu mi-a plăcut. Era prea grasă. Și nu mi-a plăcut nici părul lui alb ca oaia înainte de vreme și lins, parcă de pisoi. Purta haine maron-închis."

Într-una din ultimele zile ale toamnei lui 1926, G. Călinescu, mergînd pentru prima dată la ședința duminicală a Sburătorului, va fi impresionat, înainte de toate, de frumusețea nobilă, virilă a criticului :

„Închipuiți-vă un atlet enorm, cu liniile încă rotunjite, morbide, cu mască gigantică, efeminată și suavă, cu ochi fără scîntei, indiferenți dar enigmatici ca ai unui bou Apis, cu piept greu, cu pulpe grele, făcut parcă dintr-o marmură moale. Genunchii săi uriași, ca acei ai lui Moise pe care Michel Angelo i-a izbit cu ciocanul, rupeau stofa ; laba tare a piciorului ca aceea antică de pe una din ulițele Romei, plesnea gheata, cărnurile sale suceau veșmintele. Era gigantic și aveai impresia că, punînd urechea pe toracele său monstruos spre a-i asculta bătăile inimei, ai fi auzit un motor imens, o orgă cu căderi de apă. Vetustatea corporală a omului nu trebuie, ca și monumentele, privită de aproape. Omul se îmbrăca neglijent, sumbru ; perii feții sale erau adesea nerași. Dar ținuta generală, albinozitatea înghițeau amănuntele și conservau eleganța masivului."

Ieronim Șerbu, peste cîțiva ani numai, făcea cunoștința unui „bătrîn, deoarece avea părul în întregime alb. Nici masivitatea, nici vîrsta pe care i-am presupus-o înaintată, deși nu trecuse mult peste cincizeci de ani, nu m-au impresionat. Am avut chiar un scurt răgaz să-l examinez cîteva clipe ; totul era la el mare și greu : capul, umerii, pieptul, brațele, pulpele. Purta o haină de culoare indecisă, închisă la doi nasturi, și o cravată sobră, cu un nod enorm la gît.

Scanned with OKEN Scanner

Expresia feței era blîndă, zîmbetul amabil și îngăduitor, ceea ce ar fi avut darul să topească stînjeneala firească a oricărui tînăr care venea la el, dacă n-aș fi comis imprudența să-i privesc ochii. În acea clipă m-am îngrozit, căci se părea că uriașul nu vedea mica gînganie din fața sa, cum mă consideram eu pe-atunci, pe lîngă statura uriașă a criticului. Nu era o privire absentă, nici rece, ci o privire oarbă sau goală întoarsă în sine, de Budha meditativ, în care se oglindea o mare indiferență sau poate neantul."

E. Lovinescu primea zilnic [1], după-amiezile, nu numai cînd era ședința cenaclului. Ba unii dintre foștii săi apropiați consideră că un adevărat sburătorist nu se putea chema „numai acela ce a mers între 6 și 9, duminica, la Sburătorul. Atmosfera și tot ce însemna Sburătorul și Lovinescu se prelungea în cursul săptămînii și al lunii. La 9 se termina ședința. Rămîneau la masă cîțiva aleși. La 11 se termina masa, mereu cu același meniu, foarte sobru. [...] Pe urmă se mergea în Cișmigiu și se făcea o plimbare, seara. La 12, în ziua următoare, se mergea la «Alcalay» unde, aproape toți care am fost duminica la cenaclu ne întîlneam din nou. Se discuta iarăși literatură. La întoarcere făcea pe jos plimbarea pînă acasă, însoțit de cîte unul din noi, și la 5 începea iar vizita la Lovinescu. Între 5—7 primea din nou. Și așa se desfășura toată viața

---

[1] În legătură cu modul în care decurgeau aceste întîlniri, cu felul de a se purta al perfectului amfitrion care a fost E. Lovinescu, există o pagină, cu fine observații psihologice, în amintirile lui Virgiliu Monda: „În vizitele zilnice primite se arăta de o politețe ireproșabilă, de o curtenie franceză, începînd cu surîsul amical cu care te întîmpina de la masa de scris, cînd intrai — și pînă la ultimile fraze cu care te petrecea pînă la ușă, la plecare. Mi s-a spus la Paris că așa primea Emile Faguet. E. Lovinescu avea îndeobște un calm corect, *une humeur égale*, o «seninătate imperturbabilă». [...]

Convorbirile dintre vizitator și critic aveau o oarecare notă tipică. Firește, subiectul îl forma în cea mai mare măsură, literatura. La început Lovinescu se informa de ce mai scrisese vizitatorul, căci pentru el interesul față de cineva era în funcție de realizările beletristice; răspunzînd apoi întrebărilor ce i se puneau, criticul vorbea și de lucrul său propriu. Discuția luneca pe nesimțite spre evenimentele sau numai incidentele agorei literare; criticul asculta cu atenție amănuntele care i se înșirau, căci ele formau principala sursă de informare pentru un om ce trăia departe de arena sau cafeneaua artistică."

Scanned with OKEN Scanner

lui“ (Ioana Postelnicu). În legătură cu întîlnirile de la librăria „Alcalay“ merită atenția și o confesiune a prozatorului Radu Tudoran care, evocîndu-l pe E. Lovinescu — vineri 13 iulie 1973, cînd se împlineau 30 de ani de la moartea scriitorului, la rotonda 13 a Muzeului de istoria literaturii române — își amintea : „Deși nu am fost niciodată [afirmație inexactă, pentru că autorul *Flăcărilor* a fost o singură dată la Sburătorul — n.n.] în cenaclul lui Lovinescu, l-am întîlnit adesea la un cenaclu despre care acuma aflu că mai era frecventat de multă lume [...], e vorba de librăria «Alcalay». Eu, acolo, la orele cînd ne întîlneam noi, nu l-am văzut decît pe E. Lovinescu. [...] În aceste întîlniri, care erau la un moment dat aproape periodice, discutam mai puțin despre literatură și mai mult, o să vă mirați, poate, sunt primul care o afirmă, mai mult despre viață. Îl interesa grozav ce fac și cu ce mă ocup.“

Totuși cei mai mulți veneau duminica și, pentru cei mai mulți, memorabile cu adevărat au rămas duminicile Sburătorului. În vederea ședinței duminicale, considera în 1932 Hortensia Papadat-Bengescu, se pregătea, se ordona existența lui E. Lovinescu în tot cursul săptămînii. Emoția Maestrului în așteptarea acelui eveniment o egala, dacă nu o întrecea în intensitate, pe aceea a lectorului debutant. „Duminicile ! Ce sunt duminicile ? — scrie cu firească emoție romanciera —. În ajun de duminică îi vei vorbi domnului Lovinescu de orice evenimente, și importante, îți va răspunde simplu și distrat : — Mîine e duminică ! Luni îți va spune dolent : — Ieri a fost duminică.

Duminica e această precădere absolută !

Duminicile mai sunt defilarea neîntreruptă de poezii, proză, teatru, în înfruntarea lor imediată sub ochii și în auzul tău, atunci cînd cel mai mic petec de hîrtie scrisă, un cuvînt șters sau adaos, un amănunt personal sau literar devine, pentru oamenii viitorului, prada cercetării pasionate și nesigure.“

Duminica[1] vizitatorul putea alege cu ușurință ușa „dinspre care se auzea mai mult zgomot“, adică cea a

[1] În jurul orei de începere a ședinței, pe măsură ce obișnuiții casei și nou-veniții soseau, nu e exclus să se fi purtat

biroului devenit salon de lectură. „Colivia cu sburători", cum i-a spus Bogdan Amaru, putea apărea în imaginația unora „un salon vast, strălucind de pomii aprinși ai unor candelabre" (N. Crevedia) dar era, de fapt, o cameră modestă, „un pentagon cu laturi de trei și doi metri, cu un birou lat, de lemn de palisandru lîngă o sobă de teracotă la capătul opus ușii". O altă ușă, care stătea deschisă tot timpul, dădea spre sufragerie.

„Salonul propriu-zis — ni-l descrie Mircea Damian [1] — este un birou destul de mare, foarte înalt, cu cinci colțuri, ocolit aproape în întregime de 3—4 rafturi de cărți legate în roș și albastru. Mai este un divan lat așezat în colțul din dreapta, vreo zece scaune de sufragerie, o bibliotecă, două fotolii, o măsuță pe care stă aparatul de radio, și biroul". „În fața biroului — continuăm descrierea locului, citînd din portretul călinescian, unde nu lipsesc obișnuitele comentarii malițioase, mult domolite la reproducerea textului în *Istoria literaturii...* — așezat pe un scaun și ridicat cu ajutorul unui morman de jurnale și reviste, un bărbat voluminos, cu părul alb și fața lăptoasă ca a unui copil, cu ochelari de baga rotunzi. [...] Era o încăpere de om cu stare, care

---

dialoguri de felul acestora, transcrise de Mircea Damian în monografia sa *București :*

„— Salut, saluut !
— A, ce faci domnu ? Ce mai faci ?
— Mulțumesc, Maestre.
— Bună seara, Maestre.
— A, lume nouă... Ce mai faci, doamnă ?
— Bonsoaaar !
— A, ce mai faci ? Ce mai faci ? Lume nouă !"

În relatarea lui Bogdan Amaru, ordinea de sosire era următoarea : pe la ora cinci veneau intimii — al căror număr varia după cît de repede „îi mîncau vîrcolacii" —, dintre care statornici au rămas Bebs Delavrancea, Ludovic Dauș, generalul Văitoianu. De pe la șase apăreau „fantomele tinerilor", „generația fără pingele", „generația măslinelor". Printre ultimii sosea Mircea Damian, salutat ca și ceilalți obișnuiți ai cenaclului cu un : „— Hăăă ! Ce faci, don' Damian ? Ia poftim !"

[1] Împrejurările sosirii, ale lecturii și intrării în cercul Sburătorul, Mircea Damian le-a relatat la modul anecdotic, în acea încercare de roman autobiografic care este *De-a curmezișul* (1936), unde în figura personajului principal, Marin Dogaru, autorul a intenționat să se prezinte.

Scanned with OKEN Scanner

însă nu ține să facă lux, mobilată decent. Birou, dulap de cărți, rafturi de cărți în stil minuscul, de palisandru, scoarțe de bună calitate la ferestre și pe divan. Scaune de piele țintuită, de sufragerie, în număr insuficient pentru mulțimea invitaților, la care se adăoga cîte un fotoliu de paie, de grădină, pentru d-na Papadat-Bengescu sau d. Brăescu, cu neajunsul unui veșnic pîrîit. Portrete pe pereți, rămînînd neclintite în deplasarea lor. Cărți legate economic, mai multe laolaltă, fără a dezordona interiorul. Același stil cu mult mai modest, în sufragerie. Casa părea mai degrabă a unui moșier subțire care locuiește în oraș numai în treacăt și ține să aibă acolo pentru el și membrii feminini ai familiei tot ce omoară timpul și întreține lenevia delicată. Lipsea însă participarea omului la interior, stilul intelectual sau artist. Chiar în mizerie (și d. E. Lovinescu pare a avea o stare materială pe deasupra situației sale de profesor secundar) creatorul spiritual se recunoaște după un chip de a strînge cărțile morman, de a simplifica odaia, de a izola o gravură, de a se răzvrăti împotriva mobilierului comun. Totul decent și chiar costisitor, dar nici o preocupare de artă, nici un semn de organizare a obiectelor în vederea unui efect, nici un indiciu că mobilele mai au altă destinație decît utilitatea. Cîteva caricaturi, îngrozitoare, dezvăluiau această vanitate pe care o au actorii, de a întinde pe pereți documentele succeselor de carieră. Făcînd aceste constatări, vizitatorul nu comitea nici o indiscreție, deoarece biroul făcea parte din viața publică a criticului, reprezenta împreună cu discuția literară mijlocul său de captare a spiritelor și de orientare."

În acest spațiu fiecare-și avea locul precizat, știut dinainte. În afara fotoliului rezervat maiorului Brăescu sau Hortensiei Papadat-Bengescu, în jurul biroului mai luau loc Ludovic Dauș, generalul Văitoianu — mai tîrziu, I. Peltz. La începuturile cenaclului, într-un colț al încăperii, existau trei scaune ocupate cîtva timp, invariabil, „de mustățile galice ale poetului Ion Barbu, ochii neliniștiți ai lui Camil Petrescu și fața uscătivă a lui Felix Aderca" (I. Valerian). Locul ultimului, de lîngă sobă, va deveni al lui Mircea Damian. Tot pe scaune cît

Scanned with OKEN Scanner

mai aproape de critic, stăteau cînd veneau la cenaclu Ramiro Ortiz, I. Petrovici, D. Nanu, Victor Eftimiu, George Murnu, Liviu Rebreanu, Caton Theodorian, Tudor Vianu și alții. Anton Holban, ne-o spune cu humor Bogdan Amaru, își găsea greu „scaunul proustian". Mai era jilțul de lectură, adevărat „scaun de tortură" pentru cel care citea prima dată, sub abajurul cu mărgele verzi precum și un alt scaun, vișiniu, în formă de X și cu incrustații de sidef, „scaunul de experiență" l-ar fi numit E. Lovinescu, oferindu-i lui Ieronim Șerbu și explicația acestei denumiri. Un braț nefiind bine încleiat, cădea ușor „la o apăsare mai brutală ori mai stîngace". „Era un prilej pentru critic «de observație psihologică» asupra reacțiilor oaspetelui său." Detaliul a fost exploatat de Ieronim Șerbu în nuvela sa *Urmărirea* (volumul omonim a apărut la Editura Tineretului în 1966), din care citățm, nu fără rost, un scurt fragment: „Magistratul îi oferi un scaun venețian, în formă de X, fără spătar, ceea ce o silea pe fată să stea țeapănă, sprijinindu-se cu palmele de brațele scaunului. [...] Tocmai cînd intră Dic în bibliotecă, sub pretextul că voia să-și ia o țigare, Gaby se sprijini puțin mai tare pe unul din brațele scaunului, care se rostogoli pe covor. «I-a oferit dinadins scaunul experimental», gîndi Dic. «Are prezență de spirit», reflectă magistratul, căci fata, fără să se tulbure, fără să se agite, ridică brațul de jos, rostind foarte calmă:

— Se vede că brațul nu era bine încleiat."

Divanul, faimosul divan (în 1937 cînd începe Ioana Postelnicu să frecventeze cenaclul, acesta nu mai exista) aparținea în exclusivitate doamnelor: soția criticului, Hortensia Papadat-Bengescu, Bebs Delavrancea, Sanda Movilă [1], ascunsă aproape toată după bibliotecă, Ticu

---

[1] „O fetișcană de o șchioapă, cu un bogat păr de un roș venețian, cu glas alintat de copil răsfățat — o schițează, din cîteva linii pe autoarea *Crinilor roșii* E. Lovinescu. [...] Rămasă printre noi, și-a fixat locul pe divan, după bibliotecă, pentru a asculta, a visa, a șopoti, în voie, la adăpost. Deși hotărîte prin bună înțelegere dinainte, lecturile sale se lăsau totuși precedate de laborioase tratative și alintări protocolare, în urma cărora scriitoarea se retrăgea și mai în fund, în dosul bibliotecii masive. Nevăzută, izbutea, în sfîrșit, să nu fie nici auzită. Versurile i

Scanned with OKEN Scanner

Archip, soția generalului Văitoianu [1], Alice Soare [2], cea frumoasă și nefericită, Margareta Miller-Verghy, Maura Prigor etc. Parte din asistența feminină ocupa un șir de scaune din fața biroului, alcătuind „parterul de doamne", după cum l-a botezat Ieronim Șerbu, singurul tînăr tolerat pe divanul doamnelor.

Tinerii și așa-numita „caracudă" acaparau scaunele — de fapt cîte „un petec de scaun" — de lîngă ușa de la intrare, cei mai mulți rămînînd însă în picioare acoperind ușa aceea și pe cea a sufrageriei.

Toți martorii vorbesc de o adevărată înghesuială, fiind pe placul lui E. Lovinescu dealtfel, care trăia pesemne satisfacții de felul acelora pe care și le cultiva, din cine știe ce omenească vanitate, ani mai tîrziu, la cursurile sale G. Călinescu, foarte interesat, sub întrebările sale candide, de numărul mare al auditorilor, avînd drept urmare, nu o dată, mici incidente, ca, de pildă, leșinul — real sau simulat — al unei studente.

Cine erau cei care săptămînal urcau scara de pe Cîmpineanu 40, pentru a participa la ședințele Sburătorului ? Fără îndoială că nu veneau doar cei pe care-i prezintă înaripat și sentimental I. Peltz, în pagina sa omagială din

---

se amestecau astfel cu draperiile, în același plan decorativ." (*Memorii*, III, ed. cit., p. 444.)

Felix Aderca, în finalul interviului său cu E. Lovinescu, inclus în *Mărturia unei generații*, surprinde începutul unei ședințe, cu lectura aceleiași „mici poetese" : „Cu mîna stîngă amfitrionul dete puțin deoparte micul templu de alamă care e lampa electrică și privi înainte, spre colțul divanului din dreapta, unde — aproape ascunsă de o vază de flori de toamnă — o mică poetesă cu suflet regal și plete de foc începu în tăcerea deplină să citească mistic : «Pentru Myrriam cea de azi și cea de-acum trei mii de ani...»"

[1] „Ceva mai departe, sub polița de palisandru — scrie Ieronim Șerbu, amintindu-și prima lectură în cenaclul Sburătorul — deslușisem un alt cap, cu păr argintiu, cu perle în urechi și un colier de perle în jurul gîtului. Bătrîna doamnă n-avea un rid, iar ochii îi străluceau ca două diamante. Avea o mare distincție în trăsături și părul părea pudrat ca al marchizelor de odinioară."

[2] „Poeta cu soț irascibil" e inclusă în galeria portretelor din *Memorii* (III, ed. cit., p. 441—443), „superbă ființă statuarică, Diană cu arcul pe umăr", purtîndu-și printre sburătoriști, puțin timp, „flegmatica-i frumusețe anglo-saxonă, cu portu-i imperial și cu privirea aburită în vis".

Scanned with OKEN Scanner

1932, atunci cînd scrie că „sus, la etaj E. Lovinescu adună în juru-i figuri palide de credincioși laici, implacabili vizionari și închinători ai cuvîntului plin — înfruntători viteji ai prostiei și ironiei lumești — sburători cu ochi în care a poposit stolul năzuințelor uriașe și în care arde flacăra poeziei". Cea mai pitorească și mai variată faună s-a perindat prin cenaclul Sburătorul și E. Lovinescu încerca să o compună, într-o înșiruire de funcții, condiții, ambiții și caractere, fără ca lista sa să fie completă. „În aceste condiții de bunăvoință principială față de orice începuturi și orice diletantisme — scrie criticul în *Memorii*, II, ed. cit., p. 230 — e ușor de presupus numărul vizitatorilor literari ce au trecut pe dinaintea mea, de la mici lucrători de tipografie, elevi de liceu, ucenici de cizmărie, învățători, funcționari comerciali, pînă la înalte fețe literare sau politice ; toate iluziile și toate deceptiile au delirat, așadar, pe scaunul din față : tineri cu figura suptă, cu ochii iluminați, roși de febră și de tuberculoză, declamîndu-și, extatici, cu vocea cavernoasă, de dincolo, versurile testamentare ; boemi lustruiți de mizerie, autori de piese nejucate, gata să se scufunde în noaptea maniei persecuției, octogenari scheletici, debitînd cu cleampăt de oase lucii lungi poeme istorice, scriitori naționaliști, autori de epopei antisemite... toți urmărind iluzia artei, a gloriei sau aducînd cu ei mizeria decepției și, mai cu seamă, toți crezînd în scrisul lor, căci, dacă tactul social al unora te poate înșela asupra modestiei, o experiență îndelungată m-a dus la convingerea că oricine și-a realizat «inspirația» pe o foaie de hîrtie o crede și definitivă."

La o cercetare mai atentă, acest „Olimp" pestriț și, în cele din urmă, grotesc — „rai beteag" — își avea „zeitățile" lui, prezențe „cvasi-mitologice" astăzi, pentru noi, atunci cînd încercăm să le detașăm imaginea luminoasă, compunînd-o, totuși, în cele din urmă, dintr-o alăturare de imagini dintre cele mai diverse, unele, contradictorii.

Liviu Rebreanu... În afară de frumusețea impunătoare a omului [1], majoritatea memorialiștilor, E. Lovinescu în-

[1] «Ce splendid bărbat!» a exclamat lîngă mine o tînără doamnă. Eu, nici vorbă să mai urmăresc pe cel care, la biroul

susi, reţin o anume imposibilitate a autorului lui *Ion* de a purta o discuţie literară, incapacitatea de a-şi spune părerea asupra unei opere citite în cenaclu sau chiar în legătură cu propria sa operă. Marele nostru romancier nu prea pricepea poezia modernă şi, consultat, în urma unor asemenea lecturi, de E. Lovinescu, se pierdea într-un şir de exclamaţii, de fragmente de propoziţii confuze, urnindu-se cu greu. La întrebarea lui E. Lovinescu : „Ce zici, Rebrene ?“, răspunsul cel mai frecvent era : „-Mda... merge !“ Şi I. Peltz îşi aminteşte că prozatorul prefera să tacă decît să-şi expună în acest fel opiniile. Dar şi tăcerea sa era atît de pătrunsă, de gravă, încît pentru unii părea o formă de critică.[1] Aşa s-a petrecut o dată cu Ion Barbu care, după citirea uneia din poeziile sale se ridică imediat şi vrea să plece. „Ce s-a întîmplat ? l-a întrebat Lovinescu. Cine te-a supărat ? — Dumnealui ! şi Barbu îl arată mişcînd din cap pe Liviu Rebreanu. — Cum te-a supărat ? Domnul Rebreanu te-a ascultat şi n-a rostit un cuvînt. — *Tocmai* d-aia !“ Nici după o lectură de proză, autorul *Răscoalei* nu era mai inspirat sau mai degajat în comentariul său. N. Crevedia şi-l aminteşte la o şedinţă cînd se citea o bucată de proză, tot modernă, cum „tăcea, tăcea ca o stîncă, asoultînd deferent pe alt cititor care, sub lampa mică de pe birou, nu mai istovea nici el o proză nemilos de întortocheată : «Ce zici, Re-

---

lui Lovinescu citea un poem lung, foarte ostenitor ; eu, ca o cocoană, nu-mi mai luam ochii de la Liviu Rebreanu, care sta pe un scaun modest, nemişcat, alb ca un bust de piatră într-un foaier de teatru. Mi-era acum şi mai drag statuarul autor, cu o pîrtie largă în părul de zăpadă, cu o şuviţă rasna, care-l prindea atît de bine, cu nişte ochi mari de calcar, dulce desenaţi de două cercuri albe. Din tot mineralul acesta, de o frumuseţe virilă, răzbătea o căldură, o bunătate, ai zice ţărănească.“ (N. Crevedia.)

[1] De fapt, Liviu Rebreanu nu era defel un spirit critic. Mai ales la poezia modernă se pare că rămînea foarte indiferent. Şi Vladimir Streinu îşi aminteşte că singura sa impresie exteriorizată la lectura poeziilor din cercul Sburătorul era „frumos“. Fiind un om civilizat ieşea din această cvasiindiferenţă doar atunci cînd vreunul din mulţii poeţi era foarte contestat — adesea pe bună dreptate — pentru a „afirma scurt şi simplu : «Nu, are şi el talentul lui».“ (Vladimir Streinu : *Bunul Confrate*, în *Luceafărul*, 4 decembrie 1965.)

brene ?» l-a întrebat Lovinescu, după ce alții își dăduseră părerea. Rebreanu a clipit ușor din ochii săi mari, albi, apoi, scuturînd în scrumieră o țigară groasă, răsucită țărănește, zise : «—Proză obiectivă... psihologică... cum să spun... Cred că... Și una și alta, cum să spun... E o chestie, vezi, de...» Apoi răzbind ca dintr-o apă mare, adîncă : «Amîndouă, la urma urmei, descriu... Mie mi-a plăcut bucata...»"

E. Lovinescu în frumosul portret pe care i-l face în *Memorii*, I, povestește printre altele cum Liviu Rebreanu „voind de pildă, să ne povestească o dată, în plină ședință, partea filozofică a romanului său *Adam și Eva*, capacitatea de abstracție a expresiei scriitorului nu s-a putut înălța dincolo de «chestie», «afacere», «istorie», «daraveră» — pentru a se prăvăli apoi istovit de sforțare la pămînt".

Nu era, fără îndoială, acesta cazul lui Camil Petrescu, copil răsfățat al cenaclului și al maestrului, pînă la apariția *Memoriilor*, zeu dificil și turbulent, polemist înverșunat, încrucișînd la fiecare ședință, în vremurile de glorie ale Sburătorului, săbii cu oricare dintre cei prezenți și chiar cu E. Lovinescu, superb spectacol de impetuozitate, capriciu, intoleranță și scăpărătoare inteligență dialectică. Îl urma, îndeaproape, celălalt genial imprevizibil în atitudini și reacții, Ion Barbu, „omul cu obrajii ceroși, albi, cu ochii glauci, de vietate subacvatică" (Ieronim Șerbu), „tip oriental, smolit, cu ochii, după cum s-a spus, vegetali, de plante acvatice" (E. Lovinescu) sau, după imaginea cu adevărat memorabilă, cea călinesciană : „om al soarelui de calcaruri, înaintare de kurd descălecat. Un nu știu ce nomad în pupilele boabe de strugur veșted. Liniile feței anguloase, ochii vegetali sporiți într-o tensiune dincolo de conturul lucrurilor, ochi exangui, cufundați în vis, ai omului ce doarme cu pleoapele întredeschise."

La început, cînd cenaclul era un loc unde se citea multă poezie și se discuta mai ales pe marginea ei, poetul „jocului secund" se manifesta nestăpînit în repezi discuții polemice cu Felix Aderca și Camil Petrescu (apoi și Camil Baltazar) mai ales. Exclusivist și la fel de imprevizibil în schimbările de umoare, omul, ca să fo-

Scanned with OKEN Scanner

losim eufemismul lovinescian, „nu s-ar putea spune că era comod...“ [1] Rărind vizitele la cenaclu, îl căuta pe E. Lovinescu mai mult în cursul săptămînii sau irumpea din cînd în cînd în mijlocul vreunei ședințe, învifora apele pînă atunci liniștite și dispărea, la fel de neașteptat, însoțit de tunete și fulgere și de suspinurile de ușurare ale bietelor victime ce-și reveneau cu greu, după trecerea acestui adevărat uragan. Dar, după cum scrie E. Lovinescu, la sfîrșitul portretului dedicat poetului (*Memorii*, I, ed. cit., p. 282) : „Ion Barbu interesează, și cînd pleacă, îl regreți de două ori : și pentru firul rupt al conversației și pentru spaima că, prin cine știe ce destine contrare, s-ar putea să n-o mai reiai multă vreme sau niciodată“.

Printre spiritele critice ale cercului, concurînd cu succes contribuția masculină se distingea, una din fiicele lui Delavrancea, Margareta, licențiată în litere și filozofie, Bebe sau Bebs cum i se mai zicea și cum a fost imortalizată în *Memoriile* criticului și-n amintirile altor sburătoriști. Ajunsese, de fapt, o adevărată întruchipare a spiritului critic la Sburătorul ; E. Lovinescu o considera

---

[1] Soția lui Ion Barbu își aduce aminte, încercînd să dea și o explicație — plauzibilă — modului foarte original al poetului de a se purta cu E. Lovinescu, că acesta „se ducea (în casa criticului) din nou după o ceartă destul de violentă, o reacție pe care temperamentul său n-a putut-o evita, dar pe care a uitat-o după un timp. Mocnea în el o nemulțumire. Mi-a spus de multe ori : «Nu cred că Lovinescu înțelege poezia mea de acum.»“ (*Op. cit.*, p. 224.)

Tot Gerda Barbilian vorbește în amintirile domniei sale de ușurința cu care poetul se îndrăgostea — de obicei de femei mai în vîrstă decît el — renunțînd, cu aceeași ușurință, dacă întîmpina cea mai mică rezistență. N-am fi pomenit acest lucru, dacă n-ar fi în cauză, în exemplul ales de soția poetului, însăși Hortensia Papadat-Bengescu : „O conducea de la Lovinescu prin Cișmigiu, îi trimitea flori, și omagiul lui poetic. *În ceață*, trimis ei tot cu un buchet de flori, a fost primit cu entuziasm. A crezut momentul prielnic pentru o declarație de dragoste plină de elan, în timpul unei plimbări prin Cișmigiu. Ea s-a întors surîzînd către el, spunînd puțin ironică : «Barbule, ne-ar trebui o insulă singuratecă ca să ne iubim !» El a rămas încremenit. După ani și ani îmi spunea încă mie, cu o revoltă rîzătoare : «Mă vezi pe mine pe o insulă singuratică și îndepărtată cu o singură femeie ?»“ (*Op. cit.*, p. 73.)

Scanned with OKEN Scanner

unul din principalii săi consilieri, iar Bogdan Amaru, în reportajul său o surprinde pe divan „în colțul cel mai discret al canapelei", „cu picioarele cruce sub dînsa", nevăzîndu-se „decît zulufii și ochii scăpărînd sentințe de un criticism acerb". G. Călinescu, în *Istorie* în legătură cu Bebs notează scurt : „era o fată a lui Delavrancea : inteligentă, simpatică, boțită și brăzdată la față ca o laponă". Imagine întregită și corectată de Cella Delavrancea (ea însăși ani de zile frecventatoare a Sburătorului) în cadrul unui interviu acordat lui Matei Alexandrescu : „Aș putea adăuga la prezentarea lui Călinescu și opinia mea că Bebs avea un fel de a vorbi socratic, simplu, adînc. Avea niște ochi foarte albaștri, de un albastru-închis în care clocotea bunătatea ei. Un prieten îmi spunea despre ea : «Sora ta are privirea lui Isus». Dar avea o față netedă, tînără și nu pricep de ce a asemuit-o Călinescu cu o laponă." Asupra ființei și prezenței puternice, acaparante a acestui Ariel al Sburătorului, E. Lovinescu a lăsat în *Memorii* (II, ed. cit., p. 336—337) o pagină antologică :

„Toate generațiile de sburătoriști de la război încoace cunosc și prețuiesc pe d-ra Margareta Delavrancea, populară sub forma glontelui «dum-dum» al numelui său : Bebs. Nu se poate ședință fără ea. «Unde-i Bebs ?» se întreabă toți. «N-a venit încă Bebs !» «Să mai așteptăm». «Iată că a sosit și Bebs !...» I se face loc : mică, miniaturală, cu un cap mare plin de zulufi, cu ochii franci, privește puțin intimidată, apoi se îndreaptă spre divan, la locul ei tradițional din fund, unde se așează turcește, sub palisandrul poliței de cărți... Noii-veniți cercetează iarăși din ochi : a sosit Bebs ? «A sosit...» Se poate, deci, începe. [...] După isprăvirea lecturii și după primele șovăiri ale discuției, în care nimeni nu îndrăznește să fie categoric și părerile se pierd mai mult în acordări de instrumente, soluția cea mai indicată pentru a clarifica situația și a da *tonul* inițial este : «Ce zice Bebs ?» În tot timpul lecturii, în fundul divanului său, la adăpost, Bebs a ascultat, dar printre vecini acul limbii a și împuns în ghergheful criticei : e, prin urmare, pregătită și nu se ascunde după formule complezente sau întortocheate. [...] Perspicacitatea ei își face un joc în a prevedea totdeauna ce se va

întîmpla în actul al doilea al piesei și care va fi deznodămîntul : cum va luneca femeia adulteră sau ce va hotărî soțul ușuratec ? Logica prevederilor sale e ajutată și de o bărbătească acurateță de expresie abstractă, cu o poantă a spiritului de contradicție și, odată poziția stabilită, cu încăpățînarea de a n-o părăsi niciodată."

Acest personaj ilustru din viața cercului a fost imortalizat sub bizarul nume (un echivalent pentru Bebs, în intenție) de Popi, în nuvela *Sfinxul* de Dan Petrașincu, într-un personaj bine caracterizat, scriitorul lansîndu-se precaut în supoziții pe care faptele, desigur, le îndreptățeau, cu înțelegere pentru un om și pentru un suflet deosebit. Chipul lui Bebs, devenit eroina unei nuvele, are o aură de tristețe, degajă o impresie de predestinare, urmărindu-te și după lectură : „Cea pe care toți o numeau cu intimitate respectuoasă d-șoara Popi era o femeie mică și vie ca mercurul, șezînd în colțul cel mai ferit al salonului, în fundul canapelei, cu picioarele adunate sub trunchi ca la un taifas casnic.

Naturalețea cu care ședea presupunea o artă subtilă mai presus de orice cochetărie, un fel de biruință asupra femeii din ea. Prin nepăsarea aceea, capul devenea adevărata realitate a ființei ei ; adevărata ei evidență ; capul singur era d-șoara Popi ! [...] Puțin prea mare pentru trupul subțire al femeii, cu păr bogat, alb și creț, părea scăldat într-o aureolă de puritate, de liniște și de tristețe. O armonie imponderabilă emana din estomparea lui în această baie de alb. Cînd vorbea, pasiunea îi dădea o aparență leonină, de o energie convingătoare și definitivă. Fața palidă, cu o ușoară îmbătrînire a trăsăturilor sugera acele picturi fără vîrstă, care se descoperă nemuritoare după sute de ani, sub straturile altor false picturi ; o ereditate inefabilă — a cărei proprietate o ghiceai sub relief, din ceea ce se putea vedea numai după o îndelungă contemplare — o transfigura. [...]

Din nevîrstnicia strînsă, din aureola de liniște care o ilumina, impunea aproape cu brutalitate, fondul unei puternice prezențe spirituale. Privită întreagă, de la cap și pînă la picioarele ei de copil, pricinuia însă o impresie amestecată, contradictorie, între grav și burlesc, pentru că numele (Popi !), trupul și vocea ei de jucărie... nu

Scanned with OKEN Scanner

te convingeau deloc s-o asculți cu seriozitate, ci te îndemnau mai curînd să zîmbești, ca în fața unui lucru nostim.

Din cuvînt, în cuvînt, dintr-o clipă într-alta astfel, ea putea părea cînd o femeiușcă destul de urîțică, fără vîrstă în fecioria ei, stearpă, banală chiar, cînd o arătare de o stranie frumusețe, cu puritatea izvoarelor nebăute, depășind legile de perfecție pămîntească.

Fără să fi scris ceva, Popi nu se putea să nu aibe geniul marelui ei înaintaș; geniu consumat în tăcere, în trista înțelegere a vieții și a morții. De aceea de cîte ori cineva o sfătuia să se exprime pe hîrtie, Popi zîmbea a taină.[1] [...]

Ea realiza o armonie fără zbucium, egală, nu cea pe care atîți neputincioși o etalează, ca pe o superioritate, ci armonia virginității totale, a sincerității absolute față de tine însuți ca om."

Ieronim Șerbu ne asigură că Bebs ascultase lectura acestei nuvele a cărei protagonistă era ea „cu acea dezinvoltură și delicatețe caracteristică persoanelor de înaltă intelectualitate și aleasă creștere". De unde se vede că gracila vietate știa deosebi ficțiunea de realitate.

Bebs Delavrancea era „Egeria critică" a Sburătorului, cum fericit i-a zis E. Lovinescu. Criticul nutrea, fără îndoială, o reală afecțiune intelectuală față de acest spirit vioi, de mare inteligență, a cărui prezență la ședințele cercului devenise „o datină". „Nimic nu începea — scrie criticul în *Aquaforte*, ed. cit., p. 272 — și nimic nu se discuta pînă ce, din fundul divanului cu doamne, nu se scuturau zulufii păpușii cu fața prematur istovită, dar cu o privire atît de ageră și cu o claritate de expresie atît de adaptată bunului ei simț viguros și disponibilității dialectice neintimidate de nici un fel de prestigiu." În raporturile criticului cu cel mai ascultat consilier al său, „punctul critic" era sosirea lunii septembrie, cînd ședințele cercului se reluau, cînd toți sburătoriștii reapăreau. Singură, Bebs Delavrancea, sub pretextul unor ex-

[1] E. Lovinescu, în portretul din care am citat vedea „în această spaimă de publicitate și preferință pentru cadrul limitat al divanului turcesc" una din puținele dovezi de feminitate ale Margaretei Delavrancea.

Scanned with OKEN Scanner

cursii, apărea la sfîrșitul lunii precedîndu-și „sosirea oficială printr-o vizită prealabilă, în care suporta cu resemnare descărcarea afecției mele iritate și nesățioase de absolut". Își relua locul pe divanul știut și totul reintra în normal. Cînd în luna octombrie a anului 1936 criticul și deci cercul își schimbară sediul, divanul nu mai era în aceeași cameră cu biroul. Bebs Delavrancea nu renunță la obiceiul ei, aciuindu-se sub colțarul bibliotecii, azvîrlind aceleași acide, mordante răspunsuri spre criticul iritat că nu-și poate vedea partenerul în față. Șase luni au decurs ședințele în „această atmosferă de provizorat enervant" de care vorbește criticul. Pînă cînd, într-o dumnică, sosi știrea morții acestei ciudate, fascinante și nefericite vietăți. Odată cu ea, „părăsit de animatoarea lui ce nu-și găsise locul material în noua așezare, divanul a ieșit, astfel, definitiv din viața Sburătorului".

Adevărata prezență copleșitoare a cenaclului Sburătorul, „marea Sburătoare" (E. Jebeleanu) rămîne, fără îndoială, Hortensia Papadat-Bengescu, „Junona cu aerul mîndru și imperial", după cum o situează în galeria mitologică a cercului Ieronim Șerbu.

Sburătoristă pe tot parcursul existenței cercului, devotată aproape cît și E. Lovinescu vieții Sburătorului, romanciera, pe lectura operei căreia s-au sprijinit unele dintre cele mai reușite ședințe, impunea prin noblețea chipului și a atitudinii, prin discreția distincției sale, prin forța unei puternice personalități ; de fel exterioară, ci emanînd numai din interior. Intrat, pentru prima oară în sala de lectură, cea dintîi persoană care-ți atrăgea privirile, și în contemplarea căreia rămîneai fascinat, era Hortensia Papadat-Bengescu. Tînărul Zaharia Stancu o întîlnește la prima sa vizită făcută, într-una din zilele săptămînii, criticului, și impresia sa e extraordinară, deși, scriindu-și amintirile în ultimii ani ai vieții, nu se poate stăpîni să nu o cenzureze de o alta, privind răceala scriitoarei, atitudinea ei distantă față de un necunoscut în lumea literelor cum era pe atunci Zaharia Stancu :

„Am auzit cum s-a deschis de îndată prima ușă — cea care dădea spre scară — și înainte de a apuca să se deschidă și a doua ușă, un val dulce, amețitor și totuși discret, de parfum, a năvălit peste noi și a umplut sa-

Scanned with OKEN Scanner

lonul de modă veche, provincială, în care ne aflam. Am rămas și eu și Constantin Goran încremeniți. E. Lovinescu s-a îndreptat spre ușă, murmurînd pentru noi :

— Doamna Hortensia Papadat-Bengescu...

M-a cuprins dintr-o dată frigul. [...]

Acum o vedeam întîia oară și — de ce n-aș mărturisi-o ? — vederea ei mă uluia și mă amețea. Era toată îmbrăcată în catifele și mătăsuri care miroseau plăcut. Obrajii îi erau ușor îmbujorați de frigul de afară din care venise, și ochii-verzi — verzi ca smaragdele, verzi ca iarba crudă a cîmpurilor, aș spune mai curînd eu.

E. Lovinescu ne-a arătat doamnei Bengescu :

— Scriitori tineri ! Probabil cititorii și admiratorii prozei dumitale...

Doamna Hortensia Papadat-Bengescu ne-a privit cu bunăvoință o clipă, ba chiar s-a îndurat să ne arunce un scurt surîs, după care s-a întors spre gazdă :

— Am mai scris un capitol...

— A... Să-l vedem... Să-l vedem...

Am înțeles că eram de prisos. Lovinescu ne-a condus pînă la ușă și ne-a întins mîna :

— Dacă vreți, mai puteți trece pe la mine. Primesc în fiecare după masă, între patru și șapte, iar ședințele cenaclului au loc duminica după-amiază.

Așteptam să ne întindă mîna și doamna Hortensia Papadat-Bengescu. Romanciera, care între timp ne examinase cu necruțare, ne-a răspuns numai printr-o ușoară înclinare a capului. Destul și prea destul pentru noi."

Sanda Movilă care o cunoaște tot în timpul *Sburătorului literar*, smulge din trecutul primelor ei participări la ședințele Sburătorului, imaginea Stanei, femeia de serviciu, „admirînd o superbă capă de mătase neagră, căptușită cu mătase albă. Am întrebat-o a cui este. Și Stana foarte mîndră mi-a răspuns : «A franțuzoaicei». Intrînd în salon am găsit-o pe frumoasa doamnă Bengescu. A fost prima mea întîlnire. Marea mea admirație pentru ea s-a transformat cu timpul într-o adevărată prietenie."

„Purta o pălărie mică — prin 1926 cînd citește Ticu Archip în cenaclu piesa sa *Luminița* — și împrejur o voaletă care căzînd mai mult într-o parte îi acoperise

cochet o jumătate din obraz. Am privit-o cu atenție, n-o cunoscusem pînă atunci, era în scaunul încrustat cu sidef, întruchipare a ceea ce noi străinii occidentului am strîns reprezentativ în noțiunea de *lady*." Aerul acesta de distincție, al intelectualului de rasă l-a uimit și pe Ieronim Șerbu la prima sa lectură, în cerc restrîns, în casa lui E. Lovinescu, cînd printre participanți s-a aflat pentru puțin timp și Hortensia Papadat-Bengescu : „Nu puteam să văd ochii doamnei Hortensia Papadat-Bengescu din cauza distanței și deoarece purta o pălărie cu voaletă pînă la bărbie. Ședea în fotoliul din fața biroului. O dată sau de două ori și-a mișcat ușor capul și i-am putut zări profilul, iar cînd s-a ridicat să-și ia o carte din raft, i-am zărit și trupul statuar, de Junonă cu aerul mîndru și imperial. Era un exemplar de femeie cum nu mai văzusem pînă atunci. Hortensia Papadat-Bengescu era nu numai marea doamnă a literelor românești, ci și o mare doamnă prin origine, educație și ținută."

Unora însă această ținută le apărea drept poză, mod subtil de a atrage atenția cu orice preț asupra propriei persoane. Cella Delavrancea vorbește astfel, în niște amintiri, despre o persoană artificială, teatrală, făcîndu-și intrarea la cenaclu „încadrată în propriile ei iluzii" : „Cu nasul dictatorial și orbita lărgită pe tîmple, semăna cu Cecile Sorel, marea cochetă a Comediei Franceze. Scriitoarea se știa prețuită. Înainta spre birou ca într-o proprietate a ei. Toată asistența i se ploconea în salut. Mărturisesc că, în afară de volumul *Concert din muzică de Bach,* investigațiile prozatoarei, lungite cu o minuțiozitate de filatelist, nu mi-au reținut destul interesul, din cauza caracterului meu nerăbdător." Mărturisirea — venind din partea unei cunoscute pianiste și ...prozatoare — se cuvine reținută, desigur, și pentru faptul că această atitudine față de opera romancierei va fi influențat cele cîteva linii mai curînd nefavorabile ale portretului schițat.

Ioana Postelnicu, cunoscînd-o pe Hortensia Papadat-Bengescu, în 1937, o evocă peste mai mulți ani într-o pagină echivocă, în care lauda pentru persoana fizică a scriitoarei alternează tot timpul cu ironia la adresa per-

Scanned with OKEN Scanner

sonajului de lume, inaccesibilă, disprețuitoare, impunînd la început anumite distanțe și convenții :

„Hortensia Papadat-Bengescu era o doamnă înaltă, îmbrăcată în negru, purtînd o vulpe argintie pe umeri și o pălărie de fetru neagră, trasă pe o sprînceană. De sub borurile ei fluturau răzleț șuvițe creț castanii, înspicate de fire albe. Avea un nas acvilin, puternic, osos, aproape bărbătesc, deasupra unei guri care zîmbea necontenit. Un zîmbet amabil... Și cum vorbea ? ! Niciodată o frază dusă pînă la capăt. Erau mai mult interjecții, reținere, întretăiate de un mic rîset convențional, pierdut în adîncul gîtului, un glas cu disonanțe. Părea că, vorbind, se apără, se scuză, se retranșează. Era o «doamnă mare» cum se zice la noi în Ardeal, care prin aceste mici artificii nu își cheltuiește vorbirea cu orice. Avea ochii verzi, cu pleoape mari, adîncite, cu gene tremurătoare. Vorbea și cu ei și cu buzele, fugindu-i privirile de la dreapta la stînga. Extrem de amabilă, extrem de inaccesibilă, vorbirea ei cu tine era o grație binevoitoare, de regină generoasă."

Să fi fost oare, chiar așa ? Ieronim Șerbu, printre alții, își amintește exact contrariul, sociabilitatea romancierei, atenția ei pentru debutantul ale cărui emoții la lectură le înțelegea foarte bine. Astfel, la începutul primei sale lecturi în cenaclu, cînd emoția firească îl sugruma, tînărul nuvelist primește îndemnul încurajator și salvator, din partea Hortensiei Papadat-Bengescu, venind, din colțul știut al divanului : „— Nu te grăbi, domnule Șerbu. Gîndește-te că te ascultă niște prieteni."

Felix Aderca, de asemeni, în *Mărturia unei generații*, trasează portretul de neuitat al acestei încarnări a simplității și impozanței în distincție :

„Cine a văzut-o în cercul Sburătorului între femei cu atît de violente prejudecăți și prejudiții, domni cu grade și istorice trecuturi literare, tineri gata de sfiinciuni obraznice, ea însăși producătoare de dificultăți cu literatură dificilă, nu va mai putea crede că noblețea e o școală a trîndăviei nesfîrșite, a complezențelor cu sine, a somnului prelungit în timpul veghii. Femeia care nu jignește niciodată culoarea cerului cu rochia ei ; care te respectă într-atîta, că nu ți-ar umili și banaliza ochii

azi cu găteala de ieri ; care știe să asculte cu același surîs 7 acte inedite, o nuvelă cît un roman, plus cîteva cicluri de versuri ale mai multor poeți, trimițînd doar înainte, ca o dovadă a calității ei vii, două mîini cu inele, doi șerpi albi cu numeroși ochi de pietre prețioase, care știe să ofere din paginile caietului ei, cu modestie, ultima experiență complexă a celei mai vaste orchestre senzoriale din literatura română, s-a supus înainte, desigur, în cămara-i proprie, tuturor torturilor, tuturor opesărilor, tuturor încercărilor și corectărilor, fără un murmur împotrivă, a lucrat conștient, îndelung, cu severitate și precizie asupra propriei persoane, care ni se înfățișează totuși cu farmec și simplitate uluitoare."

Și iată, în sfîrșit, ultima imagine a acestei glorii sburătoriste, „cea mai nobilă dintre Sburătoarele primei noastre jumătăți a acestui secol" (E. Jebeleanu). Puțin înainte de moartea criticului, Marin Preda, ultim cititor în cenaclu, o cunoaște pe Hortensia Papadat-Bengescu. Impresia sa e cu totul alta decît ne-am fi așteptat. Scriitorul se va confesa, mult mai tîrziu, relatînd acest episod, cu deplină luciditate, cu cruzime chiar, nu fără a oferi în finalul însemnărilor sale și morala acestei parabole, una dintre multele de care e plin volumul *Imposibila întoarcere* :

„În cursul săptămînii următoare cineva mă anunță că Eugen Lovinescu vrea să mă vadă imediat. M-am dus și l-am găsit în același birou : avea un musafir, o doamnă în vîrstă.

— Ia loc, domnule, mă invită criticul. Uite (îmi spuse în treacăt cu o mică emfază), doamna Hortensia Papadat-Bengescu !... Cea mai mare scriitoare română.

M-am uitat la doamna din fața mea și n-am recunoscut deloc în figura ei îmbătrînită și obosită pe «femeia din fața oglinzii», în plină frumusețe matură, așa cum o arăta, în *Istoria literaturii*, G. Călinescu. «O fi ea cea mai mare scriitoare română, am gîndit eu, dar dacă nu mai mă pot îndrăgosti de ea și ea de mine, ce folos ?» Aveam douăzeci de ani, cum puteam gîndi altfel ? [...]

«Nu mă interesează persoana dumitale», i-am spus eu în gînd bătrînei din fața mea și mi-am întors privirea spre critic, să aflu de ce mă chemase. [...]

Prin 1952, mă aflam la Tușnad, într-un prim concediu adevărat din viața mea. [...] Am găsit acolo printre alți scriitori și o doamnă nu atît foarte bătrînă, cît foarte retrasă și foarte absentă. Cine e ? am întrebat. Mi s-a răspuns că e Hortensia Papadat-Bengescu. O însoțea aproape tot timpul Claudia Millian, stăteau de vorbă amîndouă, dar nu prea mult. Nu mi-era mie atunci gîndul la viața celei mai mari scriitoare române, cu problemele grave care se puneau generației mele. [...]

N-a stat mult acolo Hortensia Papadat-Bengescu. Nu se simțea bine, ne-a explicat Claudia Millian. Dacă ar fi murit atunci, gîndul la destinul ei nu mi-ar fi turburat cu nimic astăzi amintirea acestor efemere întîlniri. Dar am auzit că a mai trăit cîțiva ani, și un alt prieten al meu, tot critic, a vizitat-o într-o iarnă acasă. Locuia în condiții înspăimîntătoare, și acest prieten nu mi-a spus și mie atunci să mă duc s-o văd și eu. Mi-a spus mai tîrziu (cînd era prea tîrziu !), într-o zi cînd marea scriitoare nu mai era pe această lume ca să ne mai pună nouă, generațiilor mai tinere (și, la urma urmei, și propriei ei generații strălucite), un tăcut și neluat în seamă de nimeni semn de întrebare."

Desigur că la Sburătorul au mai fost și alte figuri memorabile, impresionante, pitorești, șocante etc. Cititorul curios să le cunoască poate parcurge galeria lor completă în volumele de *Memorii* ale lui E. Lovinescu și în *Vitrina cu amintiri* de Ieronim Șerbu.

Noi revenim acum la firul întrerupt al prezentării ședințelor cenaclului.

Exista, desigur, un tipic al desfășurării lor.

Pînă să înceapă lectura propriu-zisă, se discuta pe grupuri „despre literatură, politică sau legume" (Bogdan Amaru). „Dacă n-a avut loc nici un eveniment mai pricopsit — dezvăluie Mircea Damian tainele cercului — se bîrfește. Domnul Lovinescu ascultă bîrfelile cu plăcere sadică. Pune mereu întrebări, se minunează, se face că nu crede pentru ca bîrfitorul să repete sub jurămînt și se crucește :

— I-auzi, domnule !

Adevărul este că 90% din lucrurile astea el le știe mai demult. Așa că duminica seara are concluzia sau

morala în buzunar. Dar ascultă dinadins, pe toată lumea, pentru ca, la urmă de tot, să-l auzi :

— Ei, acuma să vă spun și eu ce știu ! și face haz."

În jurul orei șapte — clinchetul unui clopoțel vestea începerea lecturii, urmat de cunoscutul îndemn al lui E. Lovinescu : „Începem ? Domnu' cutare... ia poftim !" Apoi liniște. „Pe strada Luterană și Cîmpineanu — se pierde într-unul din momentele sale lirice neîndurătorul, dealtfel, observator Bogdan Amaru — se aud trecînd tramvaie, trăsuri și autobuze. Capitala, matahală enormă, cu becuri și reclame aprinse în plete, șade răstignită și lungă de la Gropile lui Ouatu la Valea Plîngerii și Mărcuța, cu ochii încremeniți spre cer. [...] Deasupra acestei vieți lăbărțate și putrede, la etajul II din strada Cîmpineanu 40, o mînă de oameni trăiesc două ceasuri de înalte emoții estetice, de puritate sublimă și înfrățite cu astrele. Aci, se adapă fiecare din lumina unei lumi mai frumoase, mai limpezi, mai nemincinoase. Pot să cadă guvernele, să se aprindă revoluții, Sburătorul rămîne impasibil la toate frămîntările sterpe de afară, absorbit timp de două ceasuri, numai de bucuriile estetice. Lectura a început !"

Aceasta trebuie să fi fost atmosfera mai ales la începuturile Sburătorului, în „acel mediu neprețuit în pasiunea pentru poezie și teoria poeziei de pînă la 1927", de care vorbește, într-un rînd, Vladimir Streinu, cînd „poeții, mai ales poeții formau un nucleu din care porneau temele cele mai subtile de discuții și controverse" (Camil Baltazar). Erau „duminici de discuții și dispute", cum le numește același Camil Baltazar, nu deveniseră încă ședințele „de lecturi eclectice, apoi numai cu o piesă neapărat". Sburătorul nu era atunci „salonul eteroclit și oarecum monden" de după 1927. Atunci e de crezut că lectorul, oricare ar fi fost el, putea trăi emoția aceea, la citirea unui inedit, de care vorbește Hortensia Papadat-Bengescu [1] și pe care scriitoarea și-a păstrat-o

[1] „N-am urcat niciodată scara pentru lectură fără o mare emoție. Deprinderea n-a putut-o învinge, nici chiar atenua, nici prezența unui auditoriu cu un antrenament și o compunere ce dă garanții. Emoția nu e compatibilă cu lectura literară — afară de panegiric și oratiune — genuri ce nu se cultivau. Așadar resorbeam emoția într-o mare tensiune și tensiunea se dizolva

intactă la oricare din lecturile ei. Acele duminici aveau poate „substratul tumultuos", acea „radioactivitate continuă" pe care le dădeau lecturile unor inedite.

Mai tîrziu însă, realitatea contrazicea de multe ori imaginea aceea de rai suspendat, pe care o compune dintr-o suflare Bogdan Amaru. Au existat desigur lecturi memorabile și lectori neîntrecuți la cenaclul Sburătorul : maiorul Brăescu, Camil Petrescu, Ion Barbu, George Murnu, Hortensia Papadat-Bengescu, Dinu Nicodim, Mihail Celarianu, generalul Văitoianu, Elena Farago, G. M. Zamfirescu, I. Peltz, Mircea Damian, Eugen Jebeleanu, Zaharia Stancu. Uneori E. Lovinescu însuși citea din Mallarmé, sau o „corozivă" de-a lui Creangă, poeme de Camil Baltazar ori poezii scrise în limba franceză, de Hortensia Papadat-Bengescu. [1]

Au fost însă și multe altele, un șir întreg, exasperante, torturante cînd răbdarea asistenței „adusă în pragul nebuniei" era pusă la grea încercare. „Cîte o autoare obscură și prolixă citea monoton fără oprire" (G. Călinescu), vreun industriaș sau om politic veleitar deșira același fir fără capăt al unei piese de teatru sau al unei proze inepte. Erau momente „cînd tot păsăretul literar din colivie ar prefera să fie sfîșiat de gheara lui Mihalache sau de ciocul lui Garabet..." (Bogdan Amaru). „Toți agonizau, numai d. E. Lovinescu asculta atent la inepție, nu numai politicos, dar și cu o învederată placiditate

---

în acea «vrajbă cu sine» caracteristică momentului de creație, căci lectura unui inedit e o a doua creație.

Cred că toți de acolo aveau emoții felurite și dacă cumva vreunii n-o aveau, lipsa emoției era încă un calificativ."

[1] La începuturile prieteniei sale spirituale cu Hortensia Papadat-Bengescu, E. Lovinescu îi comunica Elenei Farago (într-o scrisoare datată *16 martie 1919*) impresiile sale deosebite la prima lectură a unora dintre aceste poezii : „...d-na Hortensia Papadat-Bengescu e pe aici și ne vedem de cîtva timp relativ destul de des. Am avut marea bucurie de a găsi în ea o mare poetă inedită în limba franceză. Ieri, multe, multe ceasuri de-a rîndul mi-a citit superbe poeme de pasiune păgînă și de bogăție senzațională, care în spiritul meu o clasează printre cei mai puternici poeți ce cunosc — cu toată inexperiența formei și nesiguranța limbei. Îmi pare rău că nu ești pe aici pentru a le citi împreună ! Singurătatea acestei după amiezi [...] am legănat-o recitind această magnifică orchestrație păgînă."

Scanned with OKEN Scanner

și — insinuează imediat G. Călinescu — s-ar părea că și cu plăcerea ascunsă ca totul să decurgă cît mai pitoresc, pentru a putea fi însemnat la jurnalul secret."

În 1935, Mircea Damian descria și el, destul de pitoresc și cu talent, o asemenea ședință de chin : „Cînd se citește ceva slab de tot, doamnele de pe divan șușotesc și rîd, cîțiva scriitori au evadat în sufragerie, unde vorbesc tare și fumează, iar cei mai bine-crescuți stau înfipți pe scaune și cască.

— Ei, ce zici, Bebs ? întreabă Maestrul pe domnișoara Delavrancea, care ascultă totul cu o răbdare de martir.

Domnul Lovinescu nu-și dă niciodată părerea cel dintîi.

— Ei, ce zici, Bebs ?

Pe urmă :

— Ei, ce zici, don' general ?

După ce ascultă 5—6 păreri și-o dă pe-a dumnealui.

Foarte adesea se citesc adevărate inepții. Domnul Lovinescu ascultă totul cu obrazul culcat în palma stîngă, peste o batistă strînsă ghem, ascultă și se uită la cititor neclintit. Nu se enervează niciodată și nu se înfurie. Au fost lecturi cînd îmi venea să urlu, îmi venea să înfig unghiile în beregata domnului scriitor și să-l arunc de la etaj — domnul Lovinescu ascultă mototolind batista și uitîndu-se din cînd în cînd mustrător la cineva care sforăie pe scaun [1], sau la divan...

— Ei, don' Damian ?

Întotdeauna face așa : cînd se citește ceva prost, îmi cere mie părerea. Dacă spun ce gîndesc, se bucură și rîde.

Dar pentru ca autorul să nu-și închipuie cumva că Maestrul mi-ar împărtăși părerile, zice moale :

— Ei, asta e !

---

[1] În interviul acordat lui Felix Aderca și publicat în *Mișcarea literară* (an. II, nr. 16, 28 februarie 1925), Hortensia Papadat-Bengescu relatează o întîmplare amuzantă al cărei erou este Leon Donici. Venind la una din ședințele duminicale puțin băut, adoarme în timpul lecturii, trezindu-se abia la sfîrșit (citise Hortensia Papadat-Bengescu), căzînd pe ultimele cuvinte ale bucății respective și propunînd cu candoare autoarei : „Mi, mi bemol, așa să intitulați bucata, doamnă".

Și iar rîde..." [1]

O asemenea lectură supliciu terminată, „toată lumea se înviorează ca după un naufragiu. Fiecare își face cruce cu limba în cerul gurii, rugînd pe arhanghelii cerului să-l ducă dracului pe musafirul bancher și capsoman" (Bogdan Amaru). Atmosfera este apoi purificată de o lectură de calitate solicitată prin același „ia, poftim", neschimbat al criticului și, dacă îi dăm crezare lui Bogdan Amaru totul se termină într-o „bună dispoziție" generală.

La sfîrșitul ședinței, amfitrionul își conduce musafirii, la plecare, pînă la ușă, oprind, de fiecare dată — printr-o ușoară strîngere de mînă și cu vorbele șoptite : „Dumneata mai rămîi..." — cinci persoane la masă. Printre acestea, în mod obligatoriu, trebuia să fie și unul sau doi tineri, care primiseră în seara aceea botezul de foc al ședinței sburătoriste. Pentru tînărul debutant, odată pătruns în sufragerie, în fața mesei aranjate, începea acum un alt calvar :

„Are dinainte trei linguri, trei furculițe, trei cuțite, trei pahare, o duzină de farfurii, toate de diferite forme și mărimi. Stana apare cu tava pe brațe. Dar Stana e

[1] Uneori însă, proverbiala rezistență a lui E. Lovinescu la cantitate și inepție ceda. Marin Preda povestește, în *Imposibila întoarcere*, cu inegalabilul său dar, o anecdotă menită să ilustreze de această dată parabola „făcătorilor de cuvinte" : „Un făcător de cuvinte (proustian obscur) [întîmplarea e de tot hazul, nu fără a avea și un tîlc mai adînc ! — n.n.], se spune că l-ar fi scos chiar și pe Eugen Lovinescu din zodia seninătății lui imperturbabile, și la o a treia ședință de cenaclu în care acela continua să descrie minuțios gîndurile eroului care stătea cu un bețișor în mînă și pîndea un șoarece la un capăt de burlan, i s-ar fi adresat astfel cu zîmbetul lui încurajator și lipsit de maliție (redăm această scenă cu toată rezerva pe care o impune această amintire neverificată, celebrul critic fiind el însuși mare iubitor de anecdote literare) : «Dacă nici de astă dată, a zis el, n-o să omori șoarecele-ăla, să știi că te dau pe mîna domnului Mircea Damian !"» Mai curînd decît Mircea Damian, poate că l-ar fi scăpat pe sărmanul critic, de șoricelul cu pricina, una din pisicile care întîmpinau musafirii încă de la ușă sau se plimbau nestingherite printre grupurile gălăgioase din pauze ori se aciuau în timpul lecturii pe divanul doamnelor. Istorice au rămas una vărgată, apărînd la un moment dat în reportajul lui Bogdan Amaru și motanul Caș, un dar făcut lui E. Lovinescu de Cella Delavrancea.

tînără, gătită în rochiță galbenă, fără mînecі, cu șorț alb la gît. Fiecare se servește. Tînărul tremură, cît p-aci să-i cadă lingura jos, amestecă furculițele și-i cade mereu bucata din gură. Stana se uită cu jind la el, iar debutantul o mănîncă din ochi, îi mîngîie — cu privirea — rotundul umerilor, brațele și tava cu plăcintă. Ceilalți se servesc elegant, discutînd despre ultimul eveniment literar. Poetul debutant înghite cu sughiț și pe sponci. Se ridică flămînd și cu ochii înfipți în pieptul Stanei. Cafeaua e servită în salon. La plecare, maestrul zîmbește fiecăruia, fericit."

Tot Bogdan Amaru își termina reportajul din *Vremea,* scris cu atîta nerv, cu o pagină „solemnă" potrivită, credem, să încheie această rapidă, filmică incursiune de pînă acum în viața mai mult anecdotică a cenaclului Sburătorul :

„Așa sînt ședințele cenaclului de literatură «Sburătorul», o frămîntare ideologică perpetuă, surprize și dezamăgiri de fiecare dată. Temperamente și vîrste diametral opuse își încrucișează spadele sub lumina aceluiași bec electric. Tinerețea sălbatică și dezordonată din colțul proletar germinează tradiția și eticheta celor cu strămoși civilizați. Talentul vagabond, flămînd și gol stă alături de arta comercializată și trîmbițată prin toți clopoțeii gazetelor. Aci se întîlnesc acei care au fost și sînt cu cei care vor fi. Glorii intrate la naftalină cochetează cu geniul de mîine, pitit, umil în cine știe ce jerpelit din grămada de după ușă. [...]

Despre devenirea ta ca mare scriitor — nu ți-o garantează nimeni. E. Lovinescu lasă pe fiecare să scrie după cum îl taie destinul. Cenaclul e o verificare. [...] Criticul din Cîmpineanu nu e un demiurg.

E. Lovinescu e un estet, îndrăgostit de frumos. O singură duminică să nu se țină ședință literară, cred că maestrul ar muri fulgerător. «Sburătorul» i-a pătruns în sînge, l-a absorbit total și definitiv. Criticul nu scrie și nu ține lecturi din snobism sau amuzament. E o patimă, un viciu prin care se poate explica «fenomenul Lovinescu». Fără această axiomă, nimeni nu va putea descoperi adevărul din viața și opera acestui critic-poet.

Scanned with OKEN Scanner

Dacă E. Lovinescu a cucerit nemurirea și gloria — universală ? — e pentru că a zîmbit toată viața, iar, în opera lui critică, n-a formulat nici o afirmație categorică. E un Fouché al literaturii universale. Ah ! Și eu sînt o canalie ! Iată-mă lovind pieziș cu șișul în scumpul meu maestru ! Vîrcolacii m-au înghițit și pe mine. Nu e nimic. Așa se cucerește lumea : prin crime și trădări ! Și vreau, vreau să cuceresc universul — cuprins într-un codru de pîine și în piatra unei opere literare.

Da ! Lovesc, pentru că și eu am plecat rupt și flămînd de la masa criticului, pentru că și mie mi-a spus că voi avea condei. Iată condeiul !"

Încercînd, în continuare o pătrundere — sistematică, cronologică, bazată pe date exacte, verificabile — în viața cenaclului, o primă constatare este aceea că începuturile Sburătorului sînt înconjurate de cețurile compacte ale unor știri vagi, confuze, imprecise. E. Lovinescu însuși nu ne dă în *Memoriile* sale nici o informație clară, nimic în afara acelui „cercul a început prin a fi un om care din 1918..."

Că primele ședințe ale cenaclului vor fi avut loc în cursul anului 1918 e foarte puțin probabil, deși sînt cîteva datări care ne-ar putea duce spre această presupunere. E. Lovinescu în *Memorii* (vol. II, ed. cit., p. 231) vorbește, la fel de vag, de „ședințele duminicale ce se țin de după război". Mai sigur e faptul că aceste ședințe au început să aibă loc cu regularitate săptămînal, începînd cu anul 1919, precedînd cu o lună-două apariția revistei, sau poate chiar din aprilie (în mai, criticul vorbește într-o scrisoare către Elena Farago de „roiul bîzîitor al stupului nostru"). Dealtfel, în interviul din *Universul literar*, în rîndurile privitoare la cenaclu, E. Lovinescu începe prin a numi, în 1927, existența cercului Sburătorul de „opt ani" ca o „realitate săptămînală". Peste doi ani, în 1929, în *Mărturia unei generații* indică, după cum e și firesc, această realitate ca avînd „zece ani". Anonymus Notarius, în 1942 arată că cifra existenței cercului devenise de „douăzeci și trei de ani". Și exemplele ar putea continua. Singură, Hortensia Pa-

Scanned with OKEN Scanner

padat-Bengescu ne furnizează amănuntul precis [1] că o scrisoare „concisă și amabilă“ din partea lui E. Lovinescu o invita să participe „la fundarea «Sburătorului»“. „Am citit-o ca pe un apel imperios“, scrie în continuare romanciera și asemeni ei vor fi simțit și alții, convocați prin același procedeu, dar care nu au lăsat, nici unul, vreo însemnare, vreo aluzie măcar la acest lucru. Atunci pesemne gestul lovinescian părea lipsit de importanță și, fără îndoială, puțini prevedeau viața ulterioară eroică și glorioasă a Sburătorului. „Sugestie ! Desigur — încearcă să-și explice reacția spontană și categorică de atunci Hortensia Papadat-Bengescu, treisprezece ani mai tîrziu —. Tăria unei convingeri, acel *«avoir la foi»* așa de puternic sălășluit în domnul Lovinescu, căruia Literatura îi e o rațiune a existenței, trebuia să aibe puteri imperative de convingere, asupra mea și a multora.“

În 1937, tot Hortensia Papadat-Bengescu, care apreciază că „Sburătorul ia forma unui cult prin prezența constantă a oficiului duminical și prin perseverența unui ritual“, își amintește că a găsit la debutul în salonul de pe Cîmpineanu „înscăunați pe locuri predilecte ca și în prețuirea gazdei pe mai toți prozatorii și poeții valabili ai timpului“ [2]. Cine vor fi fost aceia, putem din nou

---

[1] Iar o scrisoare a lui A. Toma (colaborator al *Sburătorului* în prima serie) către Elena Farago, datată „20 iulie 1919“, vorbește despre ședințele cercului ca despre ceva obișnuit și existînd de mult timp, poetul judecîndu-le destul de sever : „Nu-ntreba de părerile celor ce se adună duminicile la L[ovinescu]. Ședințele astea ți le închipui, desigur, de la distanță ca un areopag al artei și al bunului gust. Atîția poeți, prozatori, critici... ! Decepție. Se poticnesc de cîte-un cuvînt, se opresc asupra unui «durut», asupra «albaștrilor cînd» și «verzuilor poate», bucuroși parcă de a putea devia discuția de la frumusețile lucrării.“

[2] În continuare, în același articol din *Dimineața*, romanciera face o lapidară trecere în revistă a evenimentelor la care a asistat la Sburătorul și cîteva aprecieri asupra atmosferei de acolo : „Am ascultat citirea palpitantă a tuturor succeselor dramaturgiei, am asistat la episoadele adesea colorate viu pe fresca lor a unor debuturi de mari poeți, eseiști și critici.

Am beneficiat de atmosfera privilegiată a unui mediu. Stau și acum alături de o echipă de valori înscăunate și de valori tinere. De nenumărate ori am citit ca și camarazii mei pagini din vreo lucrare a mea nouă.“

Scanned with OKEN Scanner

aproxima. Luînd în seamă și o precizare din *Memorii*, II, a lui E. Lovinescu, care pomenește de cele „douăzeci de zîmbete" ce „s-au deschis" la prima lectură a maiorului Brăescu (adus de D. Nanu, fost camarad de prizonierat în Germania) la „una din ședințele duminicale din primele timpuri ale Sburătorului", bănuim că asistența era atunci formată din prietenii criticului și de unii dintre colaboratorii constanți ai revistei, adică : Victor Eftimiu, N. Davidescu, Ion Pillat („ne-a citit un poem foarte lung și bine închegat" scrie E. Lovinescu, Elenei Farago relatîndu-i în puține cuvinte ședința din 1 februarie 1920), Elena Farago [1] („S-a citit mult din d-ta" îi scrie E. Lovinescu privitor la aceeași ședință.), Otilia Ghibu, Claudia Millian [2], D. Nanu [3] (citește pe 1 februa-

[1] Elena Farago, scriitoare care s-a bucurat de statornica prețuire obiectivă a criticului E. Lovinescu, nu a înțeles însă întotdeauna bunele sale intenții și, asemeni altora, după apariția volumului de *Critice*, IX, a afișat mici ostilități față de acesta : tipărirea în propria ei revistă, *Năzuința*, a unor atacuri la adresa lui E. Lovinescu ; la sugestia lui M. Dragomirescu a scos dintr-un volum o poezie ce-i era dedicată mentorului Sburătorului, pe care, apoi, de cîte ori a mai reprodus-o, nu i-a mai adăugat dedicația etc. (O scrisoare a poetei iritată, totuși, de sistemul dictatorial al lui M. Dragomirescu, ca factor hotărîtor în aparițiile editurii Casei școalelor este reprodusă în volumul TRAIAN DEMETRESCU-ELENA FARAGO — *Corespondență*, Minerva, 1976, p. 124—126.) Reacții omenești, prea omenești ale unei hipersensibilități pe care în *Memorii*, II, criticul le înțelege reținînd în finalul portretului de acolo doar imaginea poetei „care de atîtea ori și-a adus la ședințele noastre pateticul sentimental, zbuciumul dolent, optimismul viguros, susceptibilitatea feminină și provincială, furtuna pasională a versurilor sale cu glas mic de copil, tremolat și strangulat de emoție..."

[2] E posibil ca poeta Claudia Millian să fi citit, în primele ședințe ale cenaclului, poeme din *Cîntări pentru pasărea albastră*, dintre care unele s-au și publicat în prima serie a revistei. În orice caz nu poate fi exactă informația Cellei Delavrancea că ar fi auzit-o pe Claudia Millian citind din poemele volumului *Garoafe roșii*, apărut în 1914. La Sburătorul excepțiile erau foarte puține și ele nu o includ, în nici un fel pe poeta în cauză — se citeau numai inedite.

[3] Poetul, colaborator al revistei încă de la primul număr, apariție discretă și insolită, cu chipul său de „Christ iluminat uneori de zîmbet diabolic", după expresia lui E. Lovinescu devenise o „prezență rituală" la ședințele cercului pînă prin 1921. „Nimic nu putea începe fără dînsul — scrie E. Lovinescu în *Memorii*, I (ed. cit., p. 140—141) — fără acea afabilitate trans-

rie 1920 „din *Othelo*“, Camil Petrescu, Ion Barbu, Eugen Relgis, G. Rotică, Ion Sîn-Giorgiu, Alexandrina Scurtu, Al. T. Stamatiad [1], Constanța Marino-Moscu, I. Petrovici, Liviu Rebreanu, I. C. Vissarion, Tudor Vianu, Virgiliu Moscovici [2], Marcel Romanescu (înregistrat, ca prezență și cu intervenții la discuții în ședința din 30 mai 1920, de o scrisoare a lui E. Lovinescu către Elena Farago), Luca Ion Caragiale [3], Ludovic Dauș, A. Dominic, G. Silviu,

---

cendentă, acel iluminism și irealitate care îl ridică peste moment; lector, apoi, minunat de versuri, ani de zile, poeziile tuturor au trecut prin glasul lui cald, sonor, ce punea în valoare fiecare silabă și-i transmitea vibrația lirică.“ Apoi buletinele cercului Sburătorul îl înregistrează tot mai rar. Într-o zi criticul primește o scrisoare în care poetul explica — își amintește tot E. Lovinescu — că „a îmbătrînit și se simte de prisos în generațiile noi“. O ultimă înregistrare a trecerii lui D. Nanu pe la cenaclul Sburătorului e din martie 1932.

[1] Frecventator al tuturor cenaclelor, colaborator la mai toate revistele timpului, Al. T. Stamatiad nu poate fi considerat un sburătorist decît printr-o prezență prelungită, în timp, la ședințele Sburătorului. Pentru E. Lovinescu, el reprezenta „*teroarea* sub forma specială a omului de litere“ și portretul pe care i-l face criticul în *Memorii*, I (ed. cit., p. 159—164) este unul dintre cele mai reușite. Mai puțin cunoscută este această poezie a lui Al. T. Stamatiad, *Unui critic* (care se revizuiește): „Roza-nflorește, / Sufletul cîntă, / Criticul... latră!“

Tot despre poetul *Mărgăritarelor negre* se spune că l-ar fi complimentat odată pe E. Lovinescu: „Cum nu îmbătrînești, maestre!“, iar criticul i-ar fi răspuns: „Marea artă, Maestre Stamatiad, nu e să nu îmbătrînești, ci să fii pururea la cot cu cei tineri!“

[2] Viitorul romancier Virgiliu Monda l-a cunoscut pe E. Lovinescu fiind elev de liceu, avîndu-l ca profesor de latină la Liceul Matei Basarab din București. Colaborator statornic al revistei în primul rînd cu poezii, scriitorul și-a citit întreaga operă în cenaclul Sburătorul. Citirea cunoscutului roman *Trubendal* a acoperit ședințele unui întreg an, iar ultima lectură ascultată de critic înaintea morții sale a fost aceea a capitolului VI din romanul *Corabia pe uscat*.

[3] Unul dintre primii lectori ai cercului, caracterizat astfel de E. Lovinescu în *Memorii*, III (ed. cit., p. 394): „*Stanțele* lui Luca își creau, la lectura în cercul Sburătorului, o atmosferă ce impresiona fără să reziste analizei logice; efecte de virtuozitate verbală, în care arhaismele culese din dicționarul lui Cihac puneau o notă gravă“. În prima serie a revistei s-au și tipărit trei din aceste stanțe. Două dintre ele au apărut în *Sburătorul*, an. I, nr. 37, 27 decembrie 1919 („Dac-ai veni acuma să știi de ce sînt trist...“) și an. II, nr. 40 („Tu să nu-i ceri iubirii adînca veselie...“).

Scanned with OKEN Scanner

Mihail Celarianu[1], C. Narly, Al. Rally, Alice Soare,

[1] „Am fost printre primii sburătoriști", scria în 1937 Mihail Celarianu. Venise acolo, pentru prima dată adus de Tudor Vianu. E. Lovinescu își amintește în *Memorii*, III, că acest „seraf pogorît printre oameni" părea că „se mistuie în flacăra albăstruie a preocupărilor lui spirituale..." La una din ședințele cercului, prin ianuarie 1922, în timpul lecturii unei marine, zice E. Lovinescu, poetul s-ar fi oprit, după cîteva versuri, „brusc cu ochii în lacrimi" și nimeni nu l-a mai putut convinge să-și reia lectura; „la orice îndemn, umilit de propria-i slăbiciune dezvelită în mijlocul unei solicitudini generale, stăruitoare și obositoare, seraful a continuat să plîngă potolit, ca la ușa unui paradis pierdut, fără să poată da vreo lămurire lacrimilor sale".

Cînd a apărut *Poezia nouă*, M. Celarianu a venit împreună cu B. Fundoianu la E. Lovinescu să-i ceară un exemplar. Jignit, pesemne de absența sa din volumul respectiv, din acel moment, de la începutul anului 1924, deci, poetul nu a mai călcat în casa lui E. Lovinescu. „A preferat — notează mîhnit criticul — să părăsească, astfel, un om ce-l prețuia și un climat moral în care se dezvolta prielnic." Aceasta e versiunea lovinesciană.

În 1976, în cuprinsul unui interviu, Mihail Celarianu mărturisește printre altele: „În cenaclul lui Lovinescu am găsit o atmosferă generală favorabilă literaturii mele. Dacă n-am stăruit prea mult în a-l frecventa, de vină a fost numai firea mea însingurată. Dacă, totuși, i-am călcat pragul cu mai multă perseverență decît o făceam de obicei, este iarăși o dovadă că acel mediu îmi devenise cît de cît familiar."

În continuare însă poetul relatează un incident menit să ilustreze eludarea totală a spiritului critic, din partea lui E. Lovinescu, atunci cînd era vorba de beletristica sa.

În 1935, criticul i-a dat poetului romanul *Bălăuca* — se pare — cu dedicație. Citindu-l și neplăcîndu-i, Celarianu l-a ocolit o vreme pentru a nu fi nevoit să adreseze „o felicitare de complezență". Aflîndu-se mult mai tîrziu, într-o seară, în casă la E. Lovinescu, de față fiind alte cîteva persoane „printre care un critic foarte tînăr pe opinia căruia Lovinescu punea mare preț", Lovinescu aduce discuția spre romanul cu pricina. Poetul nu găsește nici măcar un cuvînt amabil cu care să intervină. Rămas, după plecarea celorlalți, între patru ochi cu gazda, aceasta l-ar fi întrebat direct: „Domnule Celarianu, nu mi-ai citit *Bălăuca?*" Din răspunsul în doi peri al poetului, criticul se pare că a intuit ceva; a ținut însă să-i spună: „Dumneata nu știai că domnul cutare, care-i un critic tînăr, ar fi vrut să vadă cum este receptat romanul în cenaclul meu!?" Pesemne că abia din acea seară autorul *Florilor fără pace*, dealtfel foarte puțin „șerafic", după cum se vede, cînd e vorba de memoria lui E. Lovinescu, nu a mai dat pe la „Sburătorul".

S-ar putea — e o simplă presupunere — ca tînărul critic amintit de M. Celarianu să fi fost Octav Șuluțiu. În orice caz,

Scanned with OKEN Scanner

A. Toma, Ramiro Oritz, I. Peltz[1], Caton Theodorian, I. Călugăru, Valjean, Margareta Miller-Verghi, Felix Aderca. Ultimul, pare să fi fost pe la jumătatea anului 1920, dacă încercăm să interpretăm o referire care-l are în vedere, a lui E. Lovinescu: „Tînărul Aderca e cum îl știi — inteligent, dezgheţat — lipsit însă de tact și de nuanța proporțiilor". (Scrisoare către Elena Farago datată *2 iunie 1920*.) Aceasta deci pînă la apariția *Sburătorului literar*, cînd în mod sigur, încep să sosească Sanda Movilă, Camil Baltazar[2], Emil Dorian, Mihail

în *Jurnalul* acestuia, sub data de 4 ianuarie 1936, găsim printre altele și această însemnare: „E. Lovinescu e înciudat că nu-i spun nimic de *Bălăuca*".

[1] Sosit în casa criticului întîia dată într-o dimineață din primăvara anului 1919, adus de Victor Eftimiu, I. Peltz a frecventat cu regularitate cenaclul pînă la stingerea lui E. Lovinescu. Prima sa lectură numai în prezența lui E. Lovinescu a fost aceea a unui poem în proză, *El nu s-a pocăit*, gen dezagreat de critic, dar pe care a avut surpriza să-l vadă tipărit destul de tîrziu, totuși, aproape peste un an, în *Sburătorul*, an. I, nr. 49, 17 aprilie 1920.

Este dintre puținii sburătoriști care în raporturile cu E. Lovinescu a dat nenumărate și statornice dovezi de caracter.

[2] În luna ianuarie a anului 1921 a călcat, după propriile-i confesiuni, Camil Baltazar, pentru prima dată pragul casei de pe Cîmpineanu 40. Ținuse pînă atunci legătura cu E. Lovinescu prin corespondență și îi trimisese, în același mod și poezii, bucurîndu-se de la început de încurajarea entuziastă a criticului. „Primele trei poezii, cu teme din atmosfera de sanatoriu — scrie poetul în *Autobiografia* din *Capricorn* — au recoltat, în sînul cenaclului un entuziasm franc și, pare-se, unanim. Iar criticul acestui cenaclu s-a grăbit să mă caute și să-mi dea apoi de urmă."

Încît, într-o zi criticul s-a pomenit în biroul său „cu un tînăr blond-roșcovan, scuturat de o tusă nervoasă în care, de la prima vedere, am identificat [...] lipsa de timiditate, prezumția chiar, absența oricărei convenienţe sociale". „Efuziunea cu care s-a ridicat și m-a primit — scria în 1946 Camil Baltazar — interesul cald arătat, dojana că am stat atîta vreme într-un semianonimat au avut darul să bulverseze cu totul pe tînărul neexperimentat de 20 de ani ce eram și răsfățul ăsta neobișnuit avea să-l coste mai tîrziu destule supărări pe pontiful încărunțit înainte de vreme, întrucît mezinul, pus dintru început la loc de frunte în stima și prețuirea criticului, avea să treacă de la ipostaza de cititor și compunător de stihuri la aceea de auditor intransigent cu literatura unora dintre componenții cercului."

Sau, cum în mai puține cuvinte spune E. Lovinescu, abia primit la Sburătorul Camil Baltazar „își manifesta indignări ce mascau rău somațiunea".

Cosma, I. Valerian[1], Victor Ion Popa, B. Fundoianu, Vladimir Streinu[2], Şerban Cioculescu, Ilarie Voron-

---

Poetul a rămas pînă la sfîrşitul existenţei cercului un spirit critic năbădăios şi intolerant, arătîndu-se nu o dată ingrat faţă de E. Lovinescu. Ceea ce nu l-a împiedicat pe generosul critic să-şi identifice timp îndelungat acţiunea sa critică cu „acţiunea sa poetică" şi să recunoască în „literatură" lui Camil Baltazar „expresia" propriei sale „formule poetice".

[1] Adus la Sburătorul prin 1919—1920, deci în epoca de aur a cenaclului, de către maiorul Brăescu. Scriindu-şi mai tîrziu amintirile, poetul va relata că la prima şedinţă la care a asistat au citit Brăescu schiţa *Echipă specială*, Ion Barbu poezia *Luntrea*, E. Lovinescu sonetul *Fatum* al poetei Alice Soare şi „figurina" sa despre I. C. Vissarion. Imposibil de crezut aşa ceva. E vorba desigur de o şedinţă compusă naiv şi *ad-hoc* de I. Valerian pentru a-şi putea aranja impresiile de atunci.

Oricum, unul dintre cei mai fideli sburătoriști, a sprijinit mult prin publicaţia al cărei animator era, *Viaţa literară*, pe E. Lovinescu şi cenaclul Sburătorul. Acestor merite li se adresează rîndurile finale ale scurtei însemnări pe care i-a consacrat-o cîntăreţului „caravanelor tăcerii", criticul în *Memorii*, II (ed. cit., p. 359) : „Rînduiala dovedită în chivernisirea vieţii, visătorul moldovean a arătat-o şi în conducerea unei reviste timp de patru ani, cu o tenacitate care, în indiferenţa obişnuită, merită recunoaşterea".

[2] Prin toamna lui 1921 se poate să fi sosit la cenaclul Sburătorul Vladimir Streinu. Era „epoca poetică", „de aur a inspiraţilor poposiţi zilnic în biroul meu", o va caracteriza E. Lovinescu. Scriind, mai tîrziu despre cel de al treilea volum de *Memorii*, Vladimir Streinu nu-şi va putea stăpîni o pornire de efuziune lirică, evocînd cu nostalgie, cu „melancolie într-adevăr fericitoare", „fericirea intelectuală" a tinereţii sale „dezinteresate care s-a consumat acolo", în „neuitatul cuib de arcadieni din Cîmpineanu 40". Impresiei produse de frumuseţea tînărului intrat în biroul său, criticul a simţit nevoia, peste zece ani, în *Memorii*, să-i dea expresie într-un potop de metafore : „Sul de fum ridicat de pe coşul casei în zările înalte ale primăverii, plop subţiratic cu foşnet perpetuu de frunze, cioban grigorescian răzimat în bîtă şi profilat nesfîrşit pe fundul cerului albastru [...], beduin fără burnuz şi cămilă sau tînăr prinţ indian, smead, iluminat, drept ca un prapur, crezînd în poezie şi destinele ei".

Poetul irepresibil din Vladimir Streinu nu a acceptat niciodată lungile şedinţe cu lecturi de proză şi piese ucigătoare prin monotonie şi e foarte probabil că după 1927 nu a mai mers atît de des la şedinţele cercului, vizitînd, însă cu regularitate pe E. Lovinescu pînă la sfîrşitul vieţii criticului. O simpatie reciprocă a existat de la început între cei doi, devenind, pe măsura trecerii

Scanned with OKEN Scanner

ca [1], Bebs și Cella Delavrancea, Igena Floru, mulți alții — prezențe efemere sau întîmplătoare și prozatoarea Titu Archip [2] (venită la cîtva timp după dispariția *Sburătorului literar).*

---

timpului, o solidă „stimă afectuoasă". Iar una dintre cele mai lucide și mai pătrunse profesiuni de credință critice, pe care le-am citit, aparține lui Vladimir Streinu și se numește *Exemplul lui E. Lovinescu.*

[1] Poetul *Restriștilor* urcase încă, licean fiind — așa cum se confesează în 1932 —, „cu șapca ascunsă sub haină odată cu tinerețea pe care o vroiam recunoscută [...] emoționat scările, desigur, istorice din Cîmpineanu 40". Criticului i s-a prezentat ca fiind student, dar Lovinescu nu l-a crezut și l-a chemat mai tîrziu. Poetul va reveni la cenaclu, prin toamna lui 1921, adus de Mihail Cosma. Pseudonimul de Ilarie Voronca i l-a găsit Camil Baltazar cu ocazia unei farse pe care i-au jucat-o lui E. Lovinescu, povestită pe larg, în *Autobiografia* autorului *Vecerniilor.* De sensibilitate maladivă, tînărul poet făcea în cenaclul lovinescian prezență de *mimosa sensitiva,* trăind spaime, neliniști, crize de conștiință și sentimentale cu o acuitate și cu o disperare care nu l-au părăsit întreaga viață. *Anima cortese e gentile* îi spunea E. Lovinescu dar acest „timid, plăpînd, firav, destrămat ca un plop cu frunza-i șopotitoare", cînd se va apropia de avangarda poetică românească, integrîndu-i-se cu totul (fiind dealtfel și cel mai interesant teoretician al ei) va veni mai rar pe la Sburătorul, locul atît de hulit de comilitonii săi, ponegrind cercul și pe amfitrionul său în discuții particulare sau prin foile efemere ale avangardei, continuînd să-l aduleze pe Lovinescu în duminicile în care mai participa cu lecturi poetice. (Cf. însemnarea lui Camil Baltazar *O scrisoare și un post scriptum,* din *Tiparnița literară,* nr. 2—3, ianuarie-februarie 1930.)

Dincolo de aceste dovezi de lipsă de rectitudine a coloanei vertebrale — nu era Ilarie Voronca nici primul nici ultimul — e de precizat că debutul său poetic, intrarea în lumea literelor cu acel prim volum de care a rămas atașat pe viață, sînt legate pentru totdeauna de revista *Sburătorul* și de ambianța primitorului cenaclu.

[2] După cum ne informează E. Lovinescu în *Memorii,* II (ed. cit., p. 334) viitoarea prozatoare a sosit la Sburătorul „după primul său succes teatral cu piesa *Inelul*", adică după 1921, poate prin 1924. Autoarea *Aventurei* mărturisește — în 1932 — că l-a cunoscut pe critic cu „opt ani în urmă", în cabinetul directorului Teatrului Național. În 1937, repetînd acest lucru, prozatoarea schița și un portret retroactiv al criticului : „Era impresionant de frumos... o ținută impunătoare, un profil statuar, niște ochi ovali care ștergeau în jurul lor privirile ca și cum ar fi trecut o perie peste niște fire de păianjen..."

Tot în 1932, în cadrul acelei anchete organizate de Al. Sahia, sub genericul *„Sburătorul" văzut de...,* Ticu Archip nota, la un

Scanned with OKEN Scanner

La început, după cum am mai spus, se făceau numai lecturi de poezie. Foarte curînd își vor face simțită însă prezența lectorii de proză și teatru. Pînă prin 1927—1928 poezia însă va precumpăni. „Numai drama în cinci acte și în versuri și poemul în proză principial refuzate — fac disperarea, totuși răbdătoare a d-lui Lovinescu." Hortensia Papadat-Bengescu). De pe la finele anului 1924, revista *Mișcarea literară* (Director : Liviu Rebreanu) face loc în paginile ei unor buletine informative, mai lungi sau mai telegrafice, scrise poate unele de E. Lovinescu, semnate altele (cu inițiale) de Felix Aderca, în orice caz

---

mod foarte personal, dealtfel, impresiile primei lecturi în cenaclul lovinescian : „Nu cetisem pînă atunci niciodată într-un cenaclu. Mă supăra fumul de tutun și mai cu seamă suflul viu dimprejur, ca o respirație prea apropiată a unui trup cu mai multe guri.

Cînd am sfîrșit [...], dintr-un colț al odăii s-a ridicat cineva cu o înfățișare care nu-mi era complet străină. Îl mai văzusem undeva ; pe capacele cutiilor de cremă de ghete sau între pozele colorate ale unui atlas zoologic franțuzesc, pe care-l răsfoiam cînd eram mică. O cobră ridicată.

Capul oval, mai larg ca restul trupului, ochii ieșiți parcă în afară cu toate că mici și îndărătul planului frunții, un gît subțire și fin dar căruia îi bănuiai construcția specială a reptilelor care înghit animalul întreg fără să-i fi sfărîmat mai întîi scheletul, și limba care ieșea afară ca două săgeți de flăcări sumbre, și trupul care se prelungea încolăcit l-aș fi căutat pe parchet mușuroi în jurul ghetelor."

Cel care-i produsese delicatei prozatoare această impresie era temutul critic Șerban Cioculescu, necruțător și franc în opiniile personale mai ales cu mediocrițăile din cenaclu. Criticul venise la cenaclu în toamna anului 1923, adus de prietenul său Vladimir Streinu.

Pe E. Lovinescu, Șerban Cioculescu l-a frecventat, după o declarație personală din 1937, „foarte puțin, între 1923 și 1925". (Deși în interviul din *Orizont* — nr. 16, septembrie 1976 — criticul spune că-l vizita pe Lovinescu din 1922 și că după nota polemică în chestiunea Slavici relațiile dintre ei s-ar fi răcit. Șerban Cioculescu citează și această tardivă însemnare din jurnalul lovinescian : „[...] 1930. M-a vizitat Cioculescu. Am reluat relațiile.") Nu s-a considerat niciodată un sburătorist, totuși a participat la ședințele cenaclului Sburătorul, „din respect și din interes față de personalitatea lui Lovinescu, pe care l-a vizitat și mai tîrziu, în ultimele luni de viață, chiar aproape zilnic. Lui Șerban Cioculescu — lucru mai puțin cunoscut — i se datorează și inițiativa alcătuirii volumului omagial *E. Lovinescu*, apărut la „Vremea" în 1942.

Scanned with OKEN Scanner

redactate de un sburătorist (unele pot fi scrise de A. Dominic), dări de seamă asupra activității cercului (salonului) din Cîmpineanu 40.

Iată în continuare cam ce aflăm din viața Sburătorului, la parcurgerea lor.

În seara de 30 noiembrie a anului 1924, Camil Petrescu citește două acte din piesa *Epave*[1] a domnului Gordon Hayward, „un tînăr englez căsătorit cu o româncă și stabilit în țara noastră". Autorul notei povestește subiectul celor două acte și apropie pe tînărul autor de Porto-Riche pe atunci *en vogue*.

Lectura piesei continuă, și pe 7 decembrie, cînd mai citesc Ticu Archip o nuvelă inedită[2] și George Silviu versuri. Printre ascultători : d-ra Miller-Verghy, Cella Delavrancea, poetul M. Steriade și, bineînțeles, Hortensia Papadat-Bengescu (care citise în ședința din 6 mai 1923 dramatizarea romanului *Lulu* de E. Lovinescu).

În următoarea ședință (din 14 decembrie) se începe cu lectura primelor două acte din piesa *Pentru tine* de Margareta Miller-Verghy, fără îndoială adormitoare, oricît de amabil le prezintă cronicarul *Mișcării literare*. Urmează, „cu virtuozitatea[3] lui de cititor epic", G. Murnu

---

[1] Piesa, de care s-a făcut mare caz, în epocă, la un moment dat, s-a tipărit în *Viața românească* și a fost prezentată elogios în presa vremii, printre alții de E. Lovinescu (în *Rampa*) și de Anton Holban (în *Mișcarea literară*). Citită astăzi, subiectul e doar senzațional, *datînd*, tratat cu mijloace, specifice genului, destul de precare.

[2] Deci Ticu Archip citește în cenaclul lovinescian, pentru prima dată în 1924 și nu „un act din piesa *Luminița*", cum printr-o curioasă lipsă de memorie va scrie prozatoarea în 1932 : „Cînd în biroul domnului Lovinescu am început lectura *Luminiții*, simțeam împrejur capete și ochi și urechi întinse, coarde de violoncel prea strînse, pentru ca acordurile să fie absolut juste [...] Nu citisem pînă atunci niciodată într-un cenaclu."

[3] George Murnu era unul dintre cei care, spre sfîrșitul nesfîrșitelor lecturi de piese de teatru adormea sau, după cum spune E. Lovinescu, pornea cu ochii închiși spre amintirea „Pindului natal". Era însă un lector neîntrecut al traducerilor sale din Homer, mai ales, și cu imaginea aceasta își încheie mentorul Sburătorului portretul din *Memorii*, II (ed. cit., p. 269) : „Scufundat în fotoliu, de după infoliul deschis, în reflexele roșii ale jarului, lăncierul de odinioară devine un unchiaș sfătos a cărui voce, cu mlădieri tărăgănate, domoale, cu rezonanțe adînci, pare că

Scanned with OKEN Scanner

care citește un cînt din traducerea refăcută a *Iliadei*. Ni se spune și care : ambasada grecilor la Achile pentru a-l convinge pe erou să se reîntoarcă în luptă (Cîntul al IX-lea). Sanda Movilă urmează cu două poezii „grațioase și mai ales decorative ca întreaga operă a acestei poete". Printre ascultători : Ramiro Ortiz, „întors de curînd din Italia", Agepsina Macri-Eftimiu, G. Rotică, familia Gordon Hayward. La sfîrșitul acestei ședințe, E. Lovinescu predă lui S. Benvenisti, „colaboratorul cel mai prețios al cercului" [1], manuscrisul celui de-al doilea volum din *Istoria civilizației române moderne*. (Darea de seamă pare a fi redactată de E. Lovinescu însuși.)

Ultimele două duminici ale anului 1924 și prima din anul următor (4 ianuarie) sînt ocupate de lecturile piesei citate a d-rei Miller-Verghy, dar mai cu seamă de inegalabilele interpretări ale majorului Brăescu, proaspăt sosit din Ardeal cu schițe noi (citește, pesemne la rugămintea asistenței, și cîteva din cele vechi). Astfel scriitorul își regăsește „succesul obișnuit al celor cinci ani de lectură duminicală" [2].

---

nu purcede de aici, din cadrul limitat al odăii ; ci de departe, din noaptea istoriei, din gura unui aed orb, psalmodiind lîngă corturile întinse pe malurile Scamandrului, printre grecii tolăniți pe iarbă, în jurul focurilor ce încep a se stinge".

[1] În cartea sa de amintiri din 1974, I. Peltz face cunoscut un amănunt emoționant în legătură cu acest mare prieten al lui E. Lovinescu, editor generos, dezinteresat, curajos, al operei atîtor sburătoriști. „Mare admirator al lui E. Lovinescu — scrie I. Peltz — acest editor a lăsat cu limbă de moarte să fie înmormîntat cu cărțile criticului, pentru că purtau dedicații elogioase la adresa lui." Dorință ce i-a fost respectată.

[2] Maiorul Brăescu a fost, fără îndoială, una din creațiile cenaclului Sburătorul, cea mai mare parte și cea mai durabilă a operei sale alcătuindu-se din „imperativul lecturilor duminicale". La Sburătorul, Gh. Brăescu reprezenta, după cum scrie Felix Aderca în *Mărturia unei generații*, „spiritul". Lecturile sale erau anunțate de amfitrion, nu o dată, musafirilor săi drept adevărate evenimente-surpriză. Atunci, în timpul lecturii, depun mărturie mulți, Brăescu era cel autentic. Iar efectul interpretărilor sale era cu atît mai mare cu cît acest Malec al lecturii citea cele mai comice bucăți, candid, imperturbabil, „se uita la public cu un surîs ușor asimetric, și ochii rotunzi și mari luau o expresie de vroită nevinovăție" (Cella Delavrancea).

Geniul său interpretativ era evident mai ales în frazarea inimitabilă a dialogurilor și, ceea ce era mai uimitor, fapt remar-

Scanned with OKEN Scanner

Mai citesc versuri : Sanda Movilă, I. Valerian, G. Silviu, d-ra Otilia Ghibu și Ilarie Voronca. O proză sămănătoristă, a unui oarecare Petre Cătunaru, încheie ultima ședință.

Dintre participanți, cronicarul reține numele d-nei Ramiro Ortiz, al d-relor Ticu Archip și Bebs Delavrancea, al d-lor Hortensia Papadat-Bengescu, Cella Lahovary, al familiei Emile Gibory și pe ale lui Camil Petrescu, Liviu Rebreanu, Felix Aderca, N. Davidescu, Al. T. Stamatiad.

O ședință memorabilă a fost, desigur, cea din 25 ianuarie. „O adevărată întrecere de dicțiune ; o clasă nouă a conservatorului", scrie entuziasmat autorul dării de seamă. Cella Lahovary citește în limba franceză un act din piesa în patru (!) acte a Margaretei Miller-Verghy (foarte productivă, după cum se vede, pe diferite registre și în mai multe limbi, această autoare !), *Deux souffrances*. Cronicarul nu uită să remarce că „marea pianistă a moștenit ceva și din arta de lector a lui Delavrancea".

Apoi G. Murnu dă citire cîntului al XXIV-lea din *Odiseea* și altor fragmente. „De la lectura epică, sfătoasă" se trece la cea „esențial dramatică" a lui Gh. Brăescu din schița *La telefon*. „Valul de poezie tînără a d-rei Sanda Movilă, ascunsă după bibliotecă și a d-lor Ilarie Voronca, N. Milcu, M. Steriade inundă apoi ședința."

În prima duminică din februarie, Igena Floru, prezență suavă, încîntătoare a cercului, citește o fantezie dramatică, iar G. Murnu și Gh. Brăescu își delectează ascultătorii cu lectura unor fragmente din *Țiganiada* și respectiv a unor noi schițe.

Pe 8 februarie, aproape ca de obicei ședința e deschisă și închisă de lectura ultimelor producții ale lui Brăescu. Tot atunci Hortensia Papadat-Bengescu, o altă cititoare neîntrecută, prezintă „admirabila nuvelă" *Odaia de închiriat*. E. Lovinescu face lectura integrală (pentru a cîta oară ?) a ciclului *Reculegeri în nemurirea ta* de

---

cat tot de Felix Aderca, „cu toate numeroasele citiri ale acelorași schițe, «maiorul» n-a izbutit să le epuizeze ; dimpotrivă — cu toată perfecția cu care meșterul își joacă eroii — avem mereu impresia că a mai rămas ceva care, asemenea vieții, ne-a scăpat".

Scanned with OKEN Scanner

Camil Baltazar, „rămînînd la vechea opinie că Baltazar e cel mai original poet al generației sale“ [1].

Urmează Camil Petrescu, citind articolul despre jocul Marioarei Ventura în piesa *Aimer*, F. Aderca apoi, cu poezia *Despărțirea* „care trebuie și auzită și văzută; două gînduri ce se întretaie în gîndul poetului, se întretaie și pe hîrtie ca săgeți inamice“ și, o noutate pentru cercul Sburătorului: Ilarie Voronca citind cîteva din ineditele lui Urmuz, „din care unii scriitori — prezintă onest și obiectiv cronicarul prozele acestuia — vor să facă un geniu; nu-i recunoaștem nici o intenție satirică, ci numai căutarea unui efect din absurd; în orice caz Urmuz e un precursor autentic al constructiviștilor“.

În fine, această ședință foarte substanțială, după cum s-a văzut, e încheiată în ordine de Stelian Mateescu (viitorul adversar, de la *Curentul*, al lui E. Lovinescu), cu un studiu insipid despre *Mediocritate*, Sanda Movilă cu „patru mici și patetice *Icoane de sidef*“, Ilarie Voronca în poezii dadaiste, I. Valerian cu un poem obscur și „alți vreo șase poeți din generația cea mai nouă, sosiți de curînd cu poștalionul la poalele Parnasului“.

Ultimele două ședințe din februarie sînt acoperite în principal de lectura piesei *Povîrnișul* de Hortensia Papadat-Bengescu (primele două acte refăcute; ultimul, în forma lui definitivă fusese citit anterior). Mai citesc Margareta Miller-Verghy, o fantezie dramatică a unui scriitor american și Felix Aderca, o schiță umoristică, *Soluția chestiunii evreești la Pitești*. Oaspete de onoare (22 februarie) este Cincinat Pavelescu, aducînd cu el „atmosfera ce-l însoțește pretutindeni: de vervă, de spirit, de epigrame, de madrigaluri, de fabule și de anecdote“. Se pare că a citit atunci fabula *Greerele și viermele de mătase*.

---

[1] Bogdan Amaru în reportajul său, vorbind despre „lecturile de pomină“, citează și pe aceea făcută de E. Lovinescu din volumul *Întoarcerea poetului la uneltele sale* (toate poemele), „cu vocea umezită“: „Toți ascultau într-o adîncă reculegere. La urmă, închizînd cartea, maestrul exclamă:

— Sublim! Un poet extraordinar!

Mircea Damian protestă, scuturîndu-și pletele:

— Exagerezi, maestre! Te impresionează cam repede! Ce are să zică Eugen Jebeleanu?“

Scanned with OKEN Scanner

Ședința de 1 martie o prezentăm, cu mici omisiuni, comentată de Felix Aderca: „Ședința [...] e prinsă în parte de lectura actului al III-lea al *Povîrnișului* d-nei Hortensia Papadat-Bengescu. Act magistral, pe lîngă care primele două par simple schițe: nevroza Simonei, incapacitatea ei de a se adapta la o nouă viață, suspendarea între două lumi sînt în adevăr fixate și cu pătrundere psihologică — cu care autoarea ne-a deprins — și cu crearea unei atmosfere dramatice, puțin obișnuite. Acest act, singur, e o pagină de mare literatură.

După lectura unei schițe, grațioasă cu tot fantasticul ei, a d-rei Sanda Movilă, d. C. Petrescu citește articolul despre un studiu literar al d-lui Ibrăileanu. Articol mai vechi, refuzat de vreo cîteva reviste din Capitală, deoarece *Viața românească* are reprezentanți fideli mai la toate publicațiile literare și chiar la ziare, care pun chestiunea solidarității redacționale de îndată ce e atacată *Viața românească*. [...] Punctul de plecare al discuțiunii e un articol[1] al criticului ieșean asupra poeziei *Vara* a lui Coșbuc — una din cele mai slabe versificațiuni a poetului ardelean. [...] D. Ibrăileanu o declară cea mai mare creație a lui Coșbuc. [...] Vers cu vers, poezia e descompusă și transcrisă în proză înaripată, e studiată în imagini, în rime, și accente ritmice. [...] În unanimitate, comparația d-lui Ibrăileanu a fost deci declarată ca cea mai bună disertațiune de examen de capacitate a anului acesta. S-au ridicat însă imediat și contestații. N. Davidescu a voit să dovedească superioritatea analizelor estetice ale d-lui M. Dragomirescu."

În continuare, alte trei ședințe din martie se dovedesc a fi deosebit de interesante prin varietatea și prin substanțialele lecturi, ajungînd pînă la o lipsă de omogenitate ce-i prilejuiește cronicarului o îndreptățită meditație asupra eclectismului — real — de la Sburătorul, asupra

---

[1] E vorba de studiul *„Vara" de G. Coșbuc*, apărut în *Viața românească*, nr. 2, 1923, desigur nu dintre cele mai bune ale lui G. Ibrăileanu, ba chiar mediocru, analiză didactică, elementară. Același articol devine în *Evoluția criticei literare* și obiectul ironiei lovinesciene care-l numește, poate puțin cam aspru, „monument irecuzabil de lipsă de sensibilitate poetică și de compoziție școlară".

Scanned with OKEN Scanner

concomitenței afirmării mai multor generații, „contact brusc al generației în posesia meșteșugului și al generației ce urmează să și-l caute“ : „De sub becul sub care se perindă acum noua generație, au ieșit nu de mult, trei fișii luminoase : Ion Barbu, Camil Petrescu și Camil Baltazar. [...] Privim deci cu încordare și așteptăm fișia luminoasă a generației lirice ce se ridică.“

Gh. Brăescu se produce cu „material anecdoctic nouadus dintr-o călătorie în Moldova“, Ticu Archip citește o întinsă nuvelă fantastică (poate *Dăscălița*), Felix Aderca a treia nuvelă din seria de *Legume și femei* [1], povestea femeii-morcov și Margareta Miller-Verghy termină, în fine, piesa *Deux souffrances*. „Războinicul“ Camil Petrescu trimite răspunsul polemic al „poetului nepopular“ celui „popular“. Sanda Movilă citește apoi „o grațioasă fantezie ce a expirat pe jumătate în draperia bibliotecii“, iar obscurul Savin Constant, o schiță umoristică lungă și căreia-i lipsea tocmai umorul. „Apoi șirul în coadă de păun al poeților, lirici cu diverse surse de dicțiune : G. Silviu cu impresionantele tăceri și cu voite obscurități, tot mai matur“, Petre Strihan, N. Milcu, d-ra E. Marghita, Tudor Mușatescu, Otilia Ghibu, Mihai Steriade, G. Nichita, St. Roll [2] etc., etc.

În următoarele ședințe (29 martie și 5 aprilie) uvertura și încheierea îi aparțin neobositului și mereu în vervă, inepuizabilului maior Brăescu. Apoi citește G. Murnu din admirabilele sale traduceri : *Scufundătorul*

---

[1] Ce va forma, împreună cu altele, capitolul *Grădinării* din admirabilul roman al lui Felix Aderca, cea mai reprezentativă carte a sa (alături de *Domnișoara din strada Neptun*) — *Femeia cu carnea albă*.

[2] Pe Ștefan Roll l-a dus la Sburătorul Ilarie Voronca, prin 1923. În mai 1932, într-o însemnare din *Unu*, pe care am mai citat-o, poetul va preciza că a citit o dată și el la Sburătorul, „poeme dadaiste spre gargara cercului“, sosit acolo în acea după-amiază „cu acidul prusic al unei tinereți literare“. Peste aproape patruzeci de ani, în citatul număr al *Luptei de clasă*, într-un limbaj mai puțin violent, mai nuanțat, autorul *Ospățului de aur* pomenește din nou de acea lectură a sa de „poezii moderniste, care nu au stîrnit decît niște ușoare și deloc răutăcioase zîmbete. Pe mine mă impresionase toată acea lume de scriitori, care discutau, făceau lecturi ascultate cu atenție, sancționate de competența amfitrionului și a lui Aderca, a lui Camil Petrescu...“

Scanned with OKEN Scanner

de Schiller și cîntul V din *Odiseea*. Felix Aderca se prezintă cu o nuvelă mai veche, *Steluța*. Cronicarul nu pierde ocazia de a mai face puțină polemică în comentariul său : „Nu știm dacă critica ieșeană îi va găsi «caracterul specific», d. Aderca dovedește însă că are singurul lucru ce-i specific în artă : talentul".

Stelian Mateescu își etalează aberațiile, victima sa, de această dată, fiind La Bruyère. O impresie bună lasă debutul lui Mircea Ștefănescu (fostul adversar de la *Epoca*) cu lectura a două acte din comedia, cu titlul provizoriu, *Frămîntări*. Încolo, ca de obicei dezlănțuirea lirică a „ultimelor transpborturi de poeți sosiți cu transatlanticele, cu trenurile de plăcere sau numai cu tramvaiul cu cai Gara de Nord-Teatrul Național."

După ședința din 12 aprilie — cînd G. Murnu citește două mari fragmente din *Iliada*, Felix Aderca o poezie de Elena Farago, Camil Petrescu o cronică de desființare a piesei *Isus* de N. Iorga, iar Mircea Ștefănescu, ultimul act din *Frămîntări* —, cea din 19 aprilie, pascală, se desfășoară după tipicul tradițional „de scriitori ce înclină mai mult spre modernism ; iată o neadaptare a formei la fond — comentează cu haz cronicarul — de revizuit în *Istoria civilizației române moderne*". Participare restrînsă, alcătuită de obișnuiții cercului și de cîțiva scriitori tineri : Elena Farago, Cella Delavrancea, Margareta Miller-Verghy, Ramiro Ortiz, Camil Petrescu, Felix Aderca etc. Brăescu citește una din schițele sale, dar — ne asigură cronicarul, martor ocular — „l-a întrecut însă în vervă seria impozantă a toasturilor sale". Neobosit, maiorul a făcut o adevărată risipă de spirit și inventivitate, terminînd fiecare dintre urări cu neschimbatul refren : „ia-mă, duduie, la Palermo", aluzie la excursia pe care o organizase Margareta Miller-Verghy în acel oraș al Italiei.

Tot acum citește și Al. T. Stamatiad un întreg ciclu de poeme a cîte două strofe.

Cronicarul nu uită, în final, să consemneze gingașul amănunt al prezenței unui greier „răsărit nu se știe cum la etaj, printre cărți și covoare", acompaniind în tot timpul lecturii cu „gracila, dar sumara sa melopee : cri-cri !"

Scanned with OKEN Scanner

Ultima ședință din aprilie se deschide, după tipic, cu lectura schițelor *Invitație* și *Socoteala* de Gh. Brăescu, cea de-a doua cu subiect rural. Urmează *Filmul de tramvai* al Hortensiei Papadat-Bengescu, care „tulbură la început prin vehemența verbală și impresionează la urmă prin adîncirea analizei unui moment sufletesc impalpabil și aproape fără reziduu anecdotic". În sfîrșit, după plicticoasele lecturi dramatice, tot acum înregistrează și M. Miller-Verghy un „franc succes" cu nuvela *Ca să poată muri.* În încheiere, versuri de G. Silviu, G. Nichita, I. Valerian.

Primele două ședințe din mai sînt deschise cu două admirabile schițe ale lui Brăescu, una din viața jucătorilor de cărți și alta în care este descrisă o pregătire de 10 mai. Cea mai mare parte din lectură este acoperită însă de Mircea Ștefănescu, cele trei acte ale piesei *Maestrul,* și de E. Marghita, cu un act dintr-o piesă de moravuri provinciale. „Un nou poet, Paul Negulescu (?) încheie cu lectura" a trei sonete bineînțeles, „lapidare".

La 17 mai, Gh. Brăescu începe cu alte două noi schițe, una din viața militară și cealaltă din existența frivolă bucureșteană. Hortensia Papadat-Bengescu, prezentă de puțin timp în librării cu primul volum din ciclul Halippa, *Fecioarele despletite* [1], citește jumătate din puternica nuvelă *Rochia miresei.* Urmează G. Murnu cu traduceri din Schiller și cu lectura pasajului contelui Ugolino din *Infernul,* în traducerea lui Coșbuc. Închide ședința convoiul poeților : Petre Strihan, Paul Negulescu, N. Milcu, G. Nichita.

Ședința următoare e deschisă de continuarea lecturii Hortensiei Papadat-Bengescu din *Rochia miresei.* „Fragment mai mult de roman — avansează cronicarul o apreciere globală — decît subiect strict limitat tot la

[1] Pe coperta interioară a volumului sînt scrise următoarele rînduri : „Acest roman s-a citit pe măsură ce a fost scris și a fost lucrat pe măsură ce s-a citit în ședințele literare ale cercului «Sburătorul» din anul 1924". Același text se repetă pe *Concert din muzică de Bach,* unde numai anul e schimbat — 1925.

Scanned with OKEN Scanner

cadrele date : peste tot domină puterea de evocare și de analiză a acestei mari scriitoare". Margareta Miller-Verghy produce surpriza unui basm filozofic, asasinînd auditoriul doar cu lectura primei părți. Din fericire urmează G. Murnu care, cu dicția sa impecabilă, citește poezii originale de data asta, Mircea Ștefănescu descrețind frunțile cu o schiță umoristică.

Timp de o lună aproape, *Mișcarea literară* nu mai înregistrează la fel de conștiincios ședințele cercului Sburătorul.

Dealtfel și ședința din 28 iunie este numai pomenită, fără a se preciza ce s-a citit, cronicarul preferînd să facă acum (anunțînd și că după această ședință, a 40-a din anul respectiv, cercul își ia cea de-a șaptea vacanță de la întemeierea sa) un mic istoric al Sburătorului, mult mai interesant pentru noi, din care reproducem — fără a ști cine e autorul lui — ca document de istorie literară :

„Format imediat după război de un grup de scriitori și artiști destul de cunoscuți ca D. Nanu, L. Rebreanu, E. Lovinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Ion Petrovici, Elena Farago, Ramiro Ortiz, Cella Delavrancea, G. Murnu, Caton Theodorian, Valjean, N. Davidescu etc., numai din nevoia de lecturi și discuțiuni literare, cercul și-a creat apoi un organ de publicitate în jurul căruia s-au grupat sau, mai ales, prin care s-au afirmat o serie de scriitori mai noi, dintre care unii sînt azi în primul plan al literaturii române : Brăescu, Ion Barbu, C. Petrescu, F. Aderca, Igena Floru, Alice Soare, Camil Baltazar, Marcel Romanescu, T. Vianu, G. Rotică, M. Miller-Verghy, I. Valerian, Emil Dorian, Constanța Marino-Moscu, Alexandrina Scurtu, Ilarie Voronca, G. Silviu, Vl. Streinu, Otilia Ghibu, Sanda Movilă, Ticu Archip, Zoe Verbiceanu, Virgiliu Moscovici, A. Dominic, Victor Ion Popa, Barbu Solacolu, Tudor Mușatescu etc.

Odată cu apariția *Sburătorului*, cercul nu numai că n-a dispărut, ci pe lîngă caracterul său de cerc închis

Scanned with OKEN Scanner

pentru lecturile unor scriitori cam din aceeași generație, el a deschis ușa tuturor tinerilor ce au vrut să-și încerce ecoul asupra unui public de scriitori formați. Cercul e, dealtfel, metodic și disciplinat și la bine și la rău și, cu deosebire, rezistent la cantitate. Nu este operă care să poată sperla prin lungime. [...]

În sînul lui au curs mai ales torente de poezie lirică, de toate formele, de toate dimensiunile și acum în urmă, cu deosebire, dadaistă și constructivistă. [...]

În acest chip cercul Sburătorul și-a îndeplinit în condiții normale funcțiunea sa socială și literară."

Ultimele informații pe care *Mișcarea literară* le publică în legătură cu activitatea cercului privesc ședințele de imediat după vacanță, din 19 și 26 septembrie ; 3 și 10 octombrie 1925. Au citit versuri Mihail Cosma, Sanda Movilă, I. Valerian, Mia Frollo, iar Gh. Brăescu „a risipit aburii lirismului cu vreo cîteva schițe". Un nouvenit, Adrian Hurmuz, citește cîteva nuvele destul de bine primite de sburătoriști. În cele patru ședințe au fost bătute însă toate recordurile sburătoriste în materie de producție dramatică reprezentată, în ordine, de G. Silviu (cu o piesă pentru copii), Ludovic Dauș (tragedia *Țepeș-vodă*), Alfred Moșoiu (piesa eroică *Striana*, de față fiind și Maria Giurgea, una dintre interprete) și Felix Aderca (paradoxul dramatic în trei acte, *Triunghiul*).

Pînă la apariția „noului" *Sburător*, cînd E. Lovinescu va da în fiecare număr buletine ale cercului, pentru două ședințe din februarie al anului 1926, putem apela la abia atunci înființata *Viața literară*. Astfel, înfățișarea ședinței din 14 februarie începe cu o prezentare, în notă glumeață, a cercului : „În fiecare duminică după-amiază, poeții cu sau fără plete și lavalieră, și prozatori cunoscuți sau nu, urcă scara nesfîrșitelor trepte din Cîmpineanu 40, pentru a citi în biblioteca intimă a domnului E. Lovinescu din opere originale. De cîțiva ani lanțul ședințelor se păstrează intact, cu o singură știrbitură în vacanța de vară, cînd sburătorii își adăpostesc penele în ținuturile mai răcoroase din provincii." Asistența la această ședință ascultă pe Gh. Brăescu cu fragmente din primul

Scanned with OKEN Scanner

său roman, *Moș Belea*, pe Felix Aderca, cu poezia *Alb și negru* și un capitol din *Omul descompus*, pe E. Lovinescu, cu un rezumat al ideilor din *Istoria civilizației*, scris pentru o revistă din provincie. În ședința următoare, cu o participare obișnuită, se observă pentru prima oară prezența lui Const. Șăineanu. Brăescu continuă lectura din *Moș Belea*, iar Hortensia Papadat-Bengescu citește o nuvelă în care eroina „coboară în ochii noștri cele din urmă trepte ale inconștientului «proustian», zbătîndu-se între tirania erotismului absolut și legile rațiunii".

În chiar primul număr al „noului" *Sburător*, E. Lovinescu inserează pe ultima pagină buletinul referitor la activitatea cercului în toamna lui 1925 și în primele luni ale anului 1926. Criticul nu uită să sublinieze regularitatea ședințelor și „aceeași atmosferă de bună-voință dar și de independență față de fenomenul literar" în care ele s-au ținut.

Reținem din rezumatul lui E. Lovinescu acele fapte pe care nu le-am pomenit pînă acum. Astfel, Hortensia Papadat-Bengescu „și-a continuat desenurile tragice începute încă din anul trecut și a citit primele capitole ale noului d-sale roman din tripticul vieții dezrădăcinate al lui Halippa" (e vorba de *Concert din muzică de Bach*). Cinci ședințe au fost ocupate de cele cinci acte ale piesei *Danton* [1] de Camil Petrescu. E. Lovinescu „a citit o parte din ediția definitivă a vol. II din *Critice* și articole ocazionale ; N. Davidescu, fragmente din noul d-sale roman, *Vioara mută* și un studiu asupra simbolismului" *(Estetica poeziei simboliste)* iar Ticu Archip, nuvelele ce compun sumarul volumului *Colecționarul de pietre prețioase*. În afara poeților citați de noi pînă acum, în perioada la care se referă E. Lovinescu, au citit Horia Furtună, Al. Lascarov-Moldovanu, Vladimir Streinu, Dida

[1] „Începută în 1924 și continuată pînă în toamna lui 1925", scrie Camil Petrescu în *Addenda la „Falsul tratat"*. Lectura piesei în cenaclu pare să-l fi plictisit pe Simion Stolnicu. Autorul *Podului eleat* nu gusta nici proza de analiză, căci iată ce notează în *Jurnalul* său : „Poeziile în general erau servite ca *«entremets»* auditoriului ghiftuit de piese fără acțiune — ca *Danton* — sau de lungi introspecții gen Proust pe malurile Dîmboviței."

Scanned with OKEN Scanner

Solomon, Radu Gyr, Tudor Șoimaru [1], Scarlat Calimachi, Radu Boureanu [2], Leon Feraru.

În primele trei duminici ale lunii aprilie, lecturile decurg astfel : Brăescu citește din *Moș Belea*, Hortensia Papadat-Bengescu, fragmente din *Concert...* (printre care și *Prințul Maxențiu*), G. M. Zamfirescu, un prim act din *Istorica* (pesemne *Cuminecătura*). Pagini de critică literară (lecturile de acest fel vor fi tot mai abundente pînă prin 1930) citesc E. Lovinescu, F. Aderca și Camil Petrescu, iar versuri, Camil Baltazar, Vl. Streinu (admirabila *Duplex*), G. Nichita.

În mai, Hortensia Papadat-Bengescu își continuă lectura din *Concert...*, Ramiro Ortiz citește schița *Casele lui Titu Gordius*, Sanda Movilă, proza *Scenă mută*. G. M. Zamfirescu termină lectura piesei sale istorice, iar Felix Aderca o începea pe aceea a *Micului tratat de estetică* [3]. Citesc versuri Al. T. Stamatiad și Camil Baltazar, din ciclul *Biblice*. Printre participanții la ședințele acestei luni, se reține numele Igenei Floru, ale lui N. Davidescu și Victor Ion Popa.

Ședințele lunii iunie se sprijină pe masivele lecturi din *Concert...* și *Micul tratat de estetică*. Mai citesc ar-

---

[1] Camil Petrescu, avîndu-l complice pe Tudor Șoimaru, a făcut — ca mai toți răsfățații maestrului — și o farsă lui E. Lovinescu. În mai puțin de o oră, confecționează 4 poezii a cîte 4 strofe, le pune într-un plic, însoțite de o scrisoare, în care arată că poemele fuseseră respinse de M. Dragomirescu, semnează... I. Alexandrescu și trimite scrisoarea pe adresa lui E. Lovinescu. Citite în cenaclu chiar de E. Lovinescu, poeziile au fost primite cu mult entuziasm. Dezvăluirea adevăratei identități a autorului a produs, dacă-l credem pe Camil Petrescu, un adevărat scandal. Ceva asemănător a făcut și Vl. Streinu, cu poezia vag licențioasă, *Dobrogeană*, servindu-i-o lui E. Lovinescu drept o creație a lui Ion Barbu.

[2] Frecvența lui Radu Boureanu la Sburătorul a fost scurtă dar susținută. Într-un dialog cu Matei Alexandrescu, poetul declara că „n-am mai umblat pe la cenaclul Sburătorul după apariția *Evoluției poeziei lirice*“ (deci de pe la sfîrșitul lui 1927), în care E. Lovinescu îl numea „poet al bălții și al peisagiului dunărean“.

[3] Cînd a apărut în volum, *Micul tratat de estetică* purta dedicația : „Cercului Sburătorul, din frămîntarea căruia s-au elaborat cele ce urmează“.

Scanned with OKEN Scanner

ticole de critică E. Lovinescu și Camil Petrescu. Se observă revenirea lui Ion Barbu.

Pînă în septembrie cenaclul intră în obișnuita vacanță.

În cele opt ședințe ale primelor două luni de toamnă, precumpănesc lecturile de teatru, debutînd cu *Ministrul*, comedia lui Gh. Brăescu, continuînd cu *Mitică* de Camil Petrescu, *Domnișoara Nastasia* de G. M. Zamfirescu (la 3 octombrie), drama *Luminița* de Ticu Archip (un act la 17 octombrie), două acte din *Mîrțoaga lui Chirică (Omul cu Mîrțoaga)* de G. Ciprian. Pe lîngă acestea Hortensia Papadat-Bengescu sfîrșește lectura *Concertului...*, E. Lovinescu citește capitole din *Istoria literaturii române contemporane*, vol. I și II (la 17 octombrie paginile despre H. Sanielevici), iar Felix Aderca, fragmente din *Micul tratat de estetică*. Dintre poeți, citesc Simion Stolnicu [1], la 3 octombrie, și Ion Barbu, la 17 octombrie, poezia *Treime*. Printre cei care asistă : Ramiro Ortiz, Pompiliu Constantinescu [2], Bebs Delavrancea, Sanda Movilă, Margareta Nicolau.

Din ultimele ședințe din noiembrie și primele din decembrie, spicuim lecturile mai importante : Felix Aderca citește penultima (la 7 noiembrie) și ultima (la 5 decembrie) nuvelă din seria *Grădinăriilor*, iar la 12 decembrie un articol despre abia apărutul roman al Hortensiei Papadat-Bengescu ; E. Lovinescu, capitolul despre M. Dragomirescu, din cel de-al doilea volum al *Istoriei literaturii...* (la 14 noiembrie), un altul despre Ovid Densusianu

---

[1] „June imberb, atom în boema literară a vremii — se confesează nu fără o anume emoție Simion Stolnicu — subsemnatul am călcat pragul zisului cenaclu sburătorist cam prin toamna anului 1926, cînd «Maestrul» — cum i se spunea criticului — era în plină vigoare a creațiilor lui și a animării vieții literare. Prezentîndu-mă acolo cu cîteva poezii autumnale într-o seară de duminică... care mi-a rămas neștearsă în memorie, am fost de-a lungul anilor un musafir intermitent al casei."

[2] Pompiliu Constantinescu a venit la Sburătorul către finele anului 1926, adus de Vl. Streinu. După propria-i mărturisire a frecventat cenaclul pînă în anul 1932, cînd în raporturile cu E. Lovinescu intervine o anumită răceală, cauzată — explicație furnizată nouă oral de soția criticului — de cronica, cu destule obiecții, pe care Pompiliu Constantinescu a făcut-o romanului *Bizu*. Pentru Pompiliu Constantinescu însă E. Lovinescu a însemnat totdeauna „pilda luminoasă a unui scriitor european".

Scanned with OKEN Scanner

(la 28 noiembrie), un articol de răspuns la cronica lui Aderca despre *Concert...* (la 12 decembrie) și paginile despre Ion Barbu din *Evoluția poeziei lirice* (la 19 decembrie); Hortensia Papadat-Bengescu începe (la 28 noiembrie) lectura noului său roman, *Drumuri ce nu se văd*, viitorul *Drumul ascuns*, pe care o continuă și pe 5 decembrie; G. Ciprian citește actele 3 și 4 din piesa sa (la 7 noiembrie); citesc poezii în tot acest timp Sanda Movilă, Emil Gulian (la 14 noiembrie), Camil Baltazar, Ion Barbu, Tudor-Miu. De remarcat în această perioadă prezența lui Anton Holban, N. Davidescu, G. Călinescu [1],

---

[1] G. Călinescu l-a văzut prima dată pe amfitrionul Sburătorului, ca student. E. Lovinescu era docent și în această calitate îl suplinea pe Ch. Drouhet. „Cele cîteva lecții — rememorează peste ani G. Călinescu — despre Molière, Regnard și influența lor în literatura română, care s-au litografiat și apoi publicat, erau spuse cu nonșalanță și înlesnire, fără nici o agitație exterioară."

La Sburătorul, prezența lui G. Călinescu este înregistrată pentru prima dată în buletinul ședinței din 28 noiembrie 1926. Citește, în ședințele următoare, poezii de factură barbiană, numai pentru că acolo — credea viitorul critic — era apreciată poezia ermetică. Spirit independent, puternică personalitate, G. Călinescu va scăpa repede tutelei lovinesciene și relațiile dintre cei doi vor cunoaște, în timp, spectaculoase dezacorduri și apropieri.

După apariția în *Vremea* a frumosului studiu — foarte pe placul lui E. Lovinescu — *Masca apoloniană a lui E. Lovinescu*, G. Călinescu reîncepe să frecventeze cenaclul Sburătorul. Prin 1931 citește acolo un fragment amplu din *Viața lui Mihai Eminescu*, la care tocmai lucra, fără a avea succesul pe care-l sconta și pe care, desigur, îl merita. Se pare că Bebs Delavrancea a fost cea care a respins pe tonul cel mai categoric viziunea călinesciană, de mare curaj și noutate. Nici Lovinescu nu a fost prea amabil. Jignit, G. Călinescu a părăsit cenaclul pentru totdeauna. Se poate să-l fi supărat și faptul că amfitrionul Sburătorului, care începuse și el să scrie la ciclul eminescian, de pe o poziție cu totul opusă față de biografia poetului decît G. Călinescu, lansase butada, preluată apoi și reluată și de alții: „Cînd Eminescul meu intră pe ușă, Eminescul lui Călinescu sare pe fereastră". Or, un mare orgolios, cum a fost fără îndoială G. Călinescu, nu putea suporta o asemenea ofensă. În portretul din 1937, G. Călinescu, încă ofensat, va da destulă importanță acestui incident, trăgînd concluzia, nu tocmai dreaptă, că în felul de a se purta al lui E. Lovinescu, atunci se ascundea „o mare suferință, drama criticului care n-a putut fi scriitor, care pune la îndoială

Scanned with OKEN Scanner

C. Narly, G. M. Zamfirescu, I. Petrovici, atunci ministru al Instrucțiunii Publice, Liviu Rebreanu (la 5 decembrie).

La ultima ședință din decembrie și primele patru din ianuarie 1927, au avut loc următoarele lecturi (lăsînd la o parte, ca și pînă acum, citarea a nenumărate titluri de piese de teatru ale unor necunoscuți sau ale unor scriitori cunoscuți, dar uitate cu desăvîrșire): Ticu Archip citește (la 2 ianuarie) nuvela *Aventura* (ce va da și titlul unui volum), Hortensia Papadat-Bengescu fragmente din *Drumul ascuns* (la 23 ianuarie), E. Lovinescu, capitole din vol. al III-lea al *Istoriei literaturii...* Mai citesc critică Felix Aderca și Pompiliu Constantinescu, iar poezii Camil Baltazar, Ion Barbu, Emil Gulian, G. Călinescu (la 16 ianuarie) și un nou venit, Sandu Tudor. În ședința din 16 ianuarie, Gh. Brăescu citește pentru prima dată din *Amintirile* sale, savurosul fragment *Herșcu Parizer*.

În luna februarie, Hortensia Papadat-Bengescu continuă *Drumul ascuns* și citește (la 13 februarie) și un „desen tragic", *Domnul Kilian*; E. Lovinescu, alte capitole din *Evoluția poeziei lirice* iar Ury Benador își face intrarea la cenaclu (la 20 februarie) cu piesa *Ari Uri*.

În continuare, pînă cînd revista își încetează definitiv apariția, ședințele se țin cu aceeași regularitate, dar datele mai exacte asupra unor lecturi importante (pe care pînă aici le-am extras din dările de seamă apărute în *Universul literar*, pe timpul cît Perpessicius a fost redactor șef) ne lipsesc. Din buletinele redactate de E. Lovinescu se poate reține — din noianul de lecturi mediocre și nume de autori obscuri — că la una din ședințele lunii

---

cele mai blînde și sincere judecăți defavorabile și atribuie ostilității ceea ce aparține simțului critic".

Indiferent de motive, e în afara oricărei îndoieli că din 1931 G. Călinescu nu a mai trecut pe la Sburătorul. Dealtfel, el însuși o spune în două rînduri. O dată (în 1944) cînd într-un articol din *Vremea* (30 iulie 1944) despre E. Lovinescu, scrie că „de mult, din 1931 nu mai fusesem în casa scriitorului", iar a doua oară (în 1946) cînd în cadrul rubricii Corespondență a revistei *Lumea* (an. II, nr. 23, 3 martie) îi răspunde cuiva: „M-ai cunoscut d-ta la E. Lovinescu? Oare nu cumva mă confunzi cu altcineva? În anul 1931, am trecut pentru ultima oară pe acolo, o dată sau de două ori."

Scanned with OKEN Scanner

martie Gh. Brăescu începe lectura unui nou roman, *Surorile Vasilescu*. Tot acum este înregistrată și prezența poetului Mihai Moșandrei cu poezii din „volumul inedit" *Casa cu hortensii*. În aprilie Tudor Mușatescu citește comedia în patru acte, *Panțarola*, iar Virgiliu Moscovici, piesa în trei acte, *Casa cu ușile deschise*. Mai citesc poezii G. Murnu și M. Steriade. Acesta din urmă prezintă la 10 aprilie traducerea *Cimitirului marin*, ședința sfîrșind cu o lectură prelungită din poeziile lui Valéry. O săptămînă mai tîrziu e de semnalat lectura articolului *Sincronismul* de E. Lovinescu și a aceluia despre specific și ortodoxism al lui Pompiliu Constantinescu.

În fine în mai-iunie citesc nuvele Gh. Brăescu *(Pocăința)*, Ticu Archip *(Înainte de proces)* și Felix Aderca *(Ursul alb)*. Reapare cu versuri Ilarie Voronca și Ury Benador cu piesa *Simfonia roșie* (la 25 mai).

Notițe foarte seci, asupra cercului Sburătorul, redactate, în mod sigur, de E. Lovinescu încep să apară, cam de prin octombrie 1927, în *Viața literară*. Din parcurgerea lor, reiese cu evidență faptul că se fac simțite primele semne ale declinului cercului (a cărui, fără îndoială, perioadă de maximă înflorire este cea cuprinsă între anii 1919—1927), vizibile mai cu seamă în calitatea tot mai scăzută a majorității textelor citite. Să încercăm, totuși, să mai fixăm cîteva date. La 16 octombrie 1927, Tudor Mușatescu citește schițe umoristice, iar E. Lovinescu portrete ale unor poeți contemporani. În ședința din 6 noiembrie, criticul citește un eseu despre morală și literatură, iar Virgiliu Moscovici, un fragment din romanul *Hora paiațelor*, a cărui lectură va continua și la 13 noiembrie. Tot acum, Simion Stolnicu e prezent cu versuri. La 13 noiembrie, E. Lovinescu citește un studiu despre dramaturgia contemporană. Printre cei prezenți la această ședință întîlnim și numele lui M. Sebastian.

În sfîrșit, în ședința din 20 noiembrie, Gh. Brăescu își delectează ascultătorii cu pagini din *Amintiri*, la cea din 4 decembrie, printre cei care citesc versuri e și Radu Boureanu, iar la 11 decembrie, Tudor Mușatescu și un

Scanned with OKEN Scanner

nou sosit, Aureliu Cornea [1], citesc nuvele iar E. Lovinescu un capitol din noua sa lucrare — niciodată apărută cu acest titlu — *Izvoarele străine ale poeziei române contemporane*, începînd cu studiul izvoarelor poeziei lui N. Davidescu.

În primele două şedinţe din ianuarie 1928, Ramiro Ortiz citeşte note de călătorie de la Siena, iar Felix Aderca, articole şi note. Participă la şedinţă, printre alţii şi Camil Petrescu [2]. La 29 ianuarie Tudor Muşatescu citeşte din nou schiţe, iar Sanda Movilă un ciclu de poezii intitulat *Notre Dame de Sion*. Primele duminici din februarie înregistrează lectura lui Tudor Muşatescu din piesa *Mitică Popescu* a lui Camil ; nuvela *Umbra unchiului* de Ticu Archip şi amintirile lui E. Lovinescu despre I. C. Vissarion (la 19 februarie). Şedinţa din 2 martie se remarcă printr-un mic eveniment : Victor Eftimiu citeşte piesa *Fantoma celei care va veni*. (Acelaşi va participa şi la şedinţa din 13 mai.) Tot acum e pomenit pentru prima oară N. Crevedia [3], cu schiţe umoristice.

---

[1] Figură bizară de scriitor „blestemat", ros de ftizie, aventurier sosit de peste mări şi ţări, fost mercenar în Legiunea Franceză şi figurant la Casele de filme pariziene, personaj care impresionează adînc pe Simion Stolnicu, după cum reiese din însemnările poetului, şi căruia G. Călinescu (în *Vremea*, an. III, nr. 120, 3 iulie 1930) îi face un extraordinar portret :

„Era un om sfios, cu apariţia de cîine gonit cu pietre, în haine slinoase, penibile la vedere, crescute parcă din trup ca o unghie neagră şi putredă. Faţă distinsă, în tranşee de lut maladiv, un şal în jurul gîtului, un păr gros, negru, ca plantele grase ale morţii. Venea iarna pe zloată, într-un pardesiu pirpiriu, în galoşi care musteau. Se aşeza apoi cu precauţiune şi sfială oarecum ironică, de o bună-voinţă desăvîrşită, dar fermă [...] pe un scaun, în aşteptarea unei invitaţii să citească. N-aş putea învinui pe nimeni de neomenie. Rezerva era la toţi o reacţiune igienică firească. Tînărul acesta producea jenă. Era o igrasie intrată într-o odaie sănătoasă. [...] Dorinţa de a se exprima îl ţinea asemeni somnului hipnotic din nuvela lui Edgar Poe. Aşteptai, ca şi acolo, ca omul să se prăbuşească într-un gunoi verzui, într-o putrefacţie lichidă."

[2] Facsimilul buletinului acestei şedinţe se află reprodus în *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu.

[3] „Prin 1927 umblam şi eu destul de des pe la cenaclul lui Lovinescu", scrie acest „Sorescu al anilor 33 pe cale rurală" (Eu-

Scanned with OKEN Scanner

În ultima ședință din martie (25) Ramiro Ortiz citește tălmăcirea *Mioriței* în limba italiană.

Din *Viața literară*, apoi, mai aflăm puține lucruri. Notabile sunt două : în ianuarie 1929 M. Sebastian încă mai frecventa cenaclul, iar de prin februarie al aceluiași an Ticu Archip începe să citească fragmente de roman.

Multe amănunte asupra existenței lui E. Lovinescu și deci și a cercului Sburătorul în acest an, 1929, descoperim în jurnalul intim al criticului. Ne folosim de fragmente reproduse de Eugen Simion și Șerban Cioculescu. Astfel la ședința din 13 ianuarie citesc „aghiotantul criticului", generalul Văitoianu, proză semănătoristă, Claudia Millian versuri și proză (nuvela *Tipare negative*), Mircea Damian (sosit de prin 1928 la Sburătorul) o schiță „mediocră".

„16 ianuarie — Camil Petrescu, $3^1/_2$ — $5^1/_2$ (ceasuri d.a.). Cel mai mare geniu al României". După ședința din 27 ianuarie (cînd citesc Sorana Țopa, Felix Aderca, I. Peltz, I. Valerian și E. Lovinescu (un interviu pentru *Vremea*), Camil Petrescu este reținut la masă. „C.P. — notează criticul — a plecat de la *Universul literar*, conflict... *(indescifrabil)*. Recapitulăm situația și mă declară ***debitorul*** **lui ! ! E un sinistru maniac ! ! !"**

La „29 mai [...] Camil Petrescu, tot maniac. Nu vrea să dea pe *Danton*, ci pe *Mitică Popescu*. Se prepară pentru studii universitare !", iar peste aproape o lună „22 iunie — Camil Petrescu despre *Danton*. Îi invidiază pe Hamlet și Danton că au dat peste Shakespeare și Camil Petrescu !"

La 19 ianuarie criticul, în mod surprinzător refuză lui Vladimir Streinu, redactor atunci la *Kalende*, răspunsul la o anchetă. Se arată totuși îngrijorat de reacția tînărului său prieten : „Se va supăra oare ?" Prezența

---

gen Barbu) în niște tardive amintiri. Îl dusese Gh. Nichita și, altădată, N. Crevedia precizează că „a dat" „vreo doi ani pe acolo". Informație inexactă, de vreme ce buletine ale cercului din 1932 încă îi mai notează prezența, iar în reportajul lui Bogdan Amaru din 1934 apare drept una dintre figurile marcante ale Sburătorului, citind „cu, volubilitate, proză substanțială, străbătută de un umor viril și rural".

lui Vladimir Streinu la ședințele cercului, din acest an va fi notată abia la data de 26 octombrie.

În ședința din 17 februarie este prezent încă M. Sebastian, iar la 21 iunie criticul primește vizita lui Ilarie Voronca. Poetul îi citește din *Brățara nopților*. Aprecierea lui Lovinescu e dură : „înșelare antipoetică".

La 15 septembrie îl are musafir pe Panait Istrati, adus, pare-se, de I. Peltz, iar la 26 octombrie apare pe neașteptate... Radu Cosmin. Tot în toamna aceea, sosește și Ovidiu Papadima [1].

La 7 mai 1929 — și odată cu această dată începem să scriem despre E. Lovinescu și cenaclul Sburătorul, așa cum apar în *Jurnalul* lui Octav Șuluțiu — criticul primește vizita foarte tînărului Octav Șuluțiu, pe care îl invită la cenaclu. „E un om afabil, spiritual, primitor, bine informat și binevoitor", își transcrie viitorul critic și romancier prima impresie [2].

Vizita — prima — la cenaclu (la 12 mai) nu-l tulbură deloc. „Nimic remarcabil. Cerc simpatic. Însă prea multă jenă. Ar trebui mai multă intimitate." Duminica următoare, după ce trece pe la Pia și audiază un concert la Ateneu, e din nou la Sburătorul. Lista celor care erau acolo și a celor care au citit se încheie cu exclamația : „Bun !" Peste o săptămînă e din nou la cenaclu, iar pe 2 iunie, iarăși. Nici o altă însemnare însă

---

[1] Licean fiind la Tg. Mureș, Ovidiu Papadima, la prima vizită pe care i-o face criticului, îi citește niște versuri. Criticul i-ar fi spus — ne încredințează cel în cauză — că nu-i plac, pentru „tradiționalismul lor". Ca student, Ovidiu Papadima va frecventa între 1928—1931 cenaclul Sburătorul fără să ia cuvîntul. În 1966, în cuprinsul unor amintiri din care am extras aceste informații, Ovidiu Papadima reproduce și o convorbire pe care ar fi avut-o cu E. Lovinescu. Întrebat de ce-și pierde timpul prețios cu audierea unei „compuneri care de la început se vede că nu merită", criticul ar fi răspuns : „Sunt permanent obsedat că s-ar putea să bată la ușa mea un nou Eminescu și eu să trec pe lîngă acest moment dintr-o simplă criză de timp. Aștept mereu pe acest nou Eminescu și în numele lui îi primesc pe toți care bat la ușa mea."

[2] După ce la 25 noiembrie într-un *Breviar* al scriitorilor contemporani în dreptul lui E. Lovinescu scrisese : „Matahală preistorică, cu figură de androgin. Antiteză față de eleganța și finețea scrisului său."

nu marchează aceste treceri pe acolo, în afara unor amănunțite liste de nume ale celor prezenți și a lectorilor. Pe 2 iunie apar Ionel Jianu, Mihail Polichroniade, Eugen Ionescu, Horia Roman.

Miercuri, 2 octombrie, îi face o vizită lui E. Lovinescu, vreme de o oră. „E un om plin de farmec și amabilitate", scrie totuși acest veșnic nemulțumit de semenii săi și de el însuși. În aceeași săptămînă (sîmbătă), tot în casa criticului îi întîlnește pe Vladimir Streinu și Al. Țuțuianu. Pe 20 octombrie e din nou la cenaclu. La întoarcere — din ce rațiuni ? — notează : „Cîtă susceptibilitate a pus D-zeu în mine. Mă sufoc între oameni. Și mă simt mic și neînsemnat."

Ultima întîlnire din acest an cu E. Lovinescu o are pe 21 noiembrie, cu două zile înainte de plecarea criticului la Paris.

E. Lovinescu (recurgem iar la *Jurnalul* lovinescian) se întoarce de la Paris pe 31 ianuarie 1930. Aducea patru caiete de memorii „scrise în mare febră și activitate", dar se gîndește că va trebui — după stilul său obișnuit — să le rescrie „în întregime". În aceeași zi îi are ca oaspeți pe S. Benvenisti, Camil Baltazar, „indiscret și informativ" și pe Camil Petrescu „tot egocentric".

Pe 9 februarie citește Gh. Brăescu în cenaclu. Și iată ce încredințează criticul jurnalului său : „Lamentabil ; rău citită, frivol scrisă, fără spirit sau calambururi idioate. O decadență definitivă." Epifania pe care o dorea criticul la sfîrșitul portretului maiorului, din *Memorii*, se va produce doar cu *Amintirile*.

Restul însemnărilor din acest an se referă la vizite din cursul săptămînii : pe 25 aprilie Vladimir Streinu apare cu Ion Barbu („apariția inopinată și nedorită"), la 28 aprilie M. Polichroniade, Ionel Jianu și C. Noica parlamentează timp de două ore în problema „romanului lui [Mircea] Eliade". În fine, la 1 mai reapare Ion Barbu și împreună cu E. Lovinescu fac lectură din Mateiu Caragiale.

În toamna aceluiași an, revenim la Sburătorul împreună cu Octav Șuluțiu. Ședința din 21 septembrie îi inspiră o epigramă destul de slabă. Îl mai vizitează pe

Scanned with OKEN Scanner

E. Lovinescu, de cîteva ori, în zile de lucru. Pe 21 decembrie, după o vizită la Lydia Manolovici (ale cărei favoruri şi le va disputa cu Anton Holban), trece şi pe la cenaclu.

Sub data 10 ianuarie 1931 tînărul Şuluţiu scrie, printre altele, o pagină exaltată despre E. Lovinescu, de care se simte apropiat pentru că îl vede „omul tînăr al maturităţii". Îi aprobă relativismul estetic şi îi face o caracterizare favorabilă, deşi cu anumite retractări şi exclamativa finală, care te poate face să crezi, că totul e numai o maliţie sau o autoironizare : „Lovinescu e modest, deşi poate numai în aparenţă, şi e sincer, deşi poate numai calculat. Cel puţin atitudinea lui e luată şi încercată şi definitivă. E un simbol. Lovinescu e un simbol al probităţii şi al conştiinţei autocercetătoare. Ce frumos, nu !" A doua zi, 11 ianuarie, întîlnirea cu realitatea mai puţin „frumoasă" a cenaclului. Se discută „despre generaţia nouă şi Barbu, în faza lui de poezie, numită de Lovinescu *rebus*". Erau de faţă Ramiro Ortiz, Adrian Verea, Ludovic Dauş, Ticu Archip, Mia Frollo, I. Peltz, Mircea Damian, Bebs Delavrancea, Ion Pogan, M. Ilovici. În intervenţia sa, Şuluţiu apără atît noua generaţie, cît şi poezia ermetică a lui Ion Barbu. Această primă ciocnire îi lasă însă doar o tristeţe pentru imperfecţiunea sa. Tînărul traversează o criză, ce s-ar putea numi a conştiinţei lipsei de originalitate.

Peste mai multe luni, la sfîrşitul lui august, Şuluţiu îşi notează în jurnal o „zi memorabilă", aceea a unei vizite la Lovinescu, cînd el a fost „imprudent", a „căzut în mărturisiri", iar criticul i-a citit din volumul al doilea de *Memorii*, capitolele despre Ion Barbu, Sarina Casvan-Pas, Sorana Ţopa, Vladimir Streinu, B. Fundoianu, Al. Ţuţuianu şi Ilarie Voronca. Pe 11 septembrie asistă la lectura portretelor lui Camil Petrescu („formidabil în partea de ironie unde talentul lui Lovinescu culminează"), I. Călugăru, I. Peltz şi al Miei Frollo.

Cu acestea să părăsim confesiunile lui Octav Şuluţiu şi să ne oprim puţin la momentul apariţiei volumului de *Memorii*, cu portretele sburătoriştilor. Zvonurile în legătură cu materia cărţii, misterul, pe care criticul însuşi îl întreţinea în jurul celor scrise acolo, generară nişte

Scanned with OKEN Scanner

reacții oarecum paradoxale. Una dintre acestea e revenirea în actualitate a cenaclului Sburătorul cu ședințele și obiceiurile sale.

E elocvent în acest sens cazul revistei lui Liviu Rebreanu, *România literară*. Astfel, în chiar primul număr (20 februarie 1932), la rubrica E f e m e r i d e, sub titlul *Cîmpineanu 40. (Cenaclul „Sburătorului", duminică 14 februarie)*, un sburătorist, pesemne, sub pseudonimul Cel din colț, face cu humor o prezentare destul de izbutită a ședinței de la data respectivă :

„O doamnă (să mărturisim foarte simpatică) începe să citească. Criticul este de o răbdare unică. Să asculți zilnic vuietul hecatombelor de pagini este un gest de cumplită dezinteresare de viața ta.

Dar doamna a scris o piesă amuzantă și are (lucru rar !) talent. A conturat cu măiestrie cîteva tipuri de provinciali și a reușit să realizeze cu remarcabile mijloace dramatice o atmosferă ușor controlabilă.

Iată, a isprăvit !

Comentariile urmează. Autoarea se interesează de impresia produsă în auditori.

— Vai, dragă, admirabil ! Parcă nici n-ar fi fost...

— Ce ? Piesa ?

— Nu, dragă, timpul în care ai citit-o !

Și toată lumea e mulțumită.

Criticul este (cu adevărat critic) avar la vorbe :

— Foarte interesantă.

Atît.

În cadrul ușii a apărut cel mai mare cumulard al țării noastre (aviz fiscului !).

Este în același timp dramaturg, poet, pictor, desenator, regizor și tată de familie.

În loc de cap are un triunghi blond și între buzele țuguiate ține pururi o cireașă.

— Ei, ai adus ceva ?

— Dacă nu vă plictisesc, da. O piesă radiofonică.

Începe să citească. Are vervă și n-are trac. Succes ? Firește.

Un act petrecut cea mai mare parte în avion. Avionul a fost bun. A parcurs cele 40' pe nesimțite.

Cu atît mai bine pentru autor și pentru noi."

Scanned with OKEN Scanner

Tradusă, această mică scenetă spune că la acea ședință au citit Claudia Millian-Minulescu, piesa *Șapte gîște potcovite*, Victor Ion Popa, fragmente din romanul *Efrem și avionul său (Sfîrlează cu fofează?)* și Mircea Damian, două schițe, în prezența familiilor E. Lovinescu, Ramiro Ortiz, Mircea Damian, a doamnelor Getta Catuniari, Maura Prigoreanu și a lui Bebs Delavrancea, Al. Văitoianu, Ludovic Dauș, George Dorul Dumitrescu, Al. Sahia, Al. Robot.

În numărul următor al *României literare*, iarăși, un buletin al ședinței din 21 februarie, nedramatizată de această dată. Citesc George Dorul Dumitrescu, o „nuvelă excelentă", Neagu Rădulescu, schițe. Printre cei prezenți : Zaharia Stancu [1], Al. Sahia, N. Crevedia, Radu Popescu, Al. Robot, M. Ilovici.

Peste două numere (nr. 4, 12 martie 1932) revista reproduce pe prima pagină fotografia unui grup de sburătoriști adunați în jurul biroului lui E. Lovinescu, flancată de articolul lui Camil Baltazar — foarte elogios — *Laboratorul din Cîmpineanu*. E de reținut din acest text care era — după Camil Baltazar — în 1932 cercul devotat criticului. Poetul numește pe Ticu Archip, Mia Frollo, Ramiro Ortiz, Ion Barbu, Camil Baltazar, Al. Văitoianu, Ilarie Voronca, Pompiliu Constantinescu „și o serie de tineri poeți începători". Numelor citate (în versiunea Baltazar cercul e cam restrîns) e obligatoriu să adăugăm pe Hortensia Papadat-Bengescu, Bebs Delavrancea, Felix Aderca, Sanda Movilă, I. Călugăru, Virgiliu Monda, I. Peltz, Vladimir Streinu, Dinu Nicodim, Anton Holban, Ieronim Șerbu, Dan Petrașincu, Eugen Jebeleanu, Mircea Damian, Ludovic Dauș, I. Valerian, Ury Benador, Cicerone Theodorescu. [2]

Rubrica E f e m e r i d e din același număr al *României literare* adăpostește nota *Academia Cîmpineanu*, nesemnată, o pagină obiectivă de definire a însemnătății cer-

---

[1] Cam în această perioadă citește Zaharia Stancu la Sburătorul atît de personalele sale traduceri din Serghei Esenin.

[2] Poemul acestuia *Vocile nopții*, citit în cenaclu, se va publica în anul 1946 cu titlul *Focul din amnar* și va fi dedicat memoriei lui E. Lovinescu.

Scanned with OKEN Scanner

culuí Sburătorul, așa cum era receptată și recunoscută la acea dată.

În numărul următor, Cel din colț ia un „interviu express" lui E. Lovinescu în ajunul apariției *Memoriilor.* Cartea apare și aceeași revistă își pune acum la dispoziție paginile atacurilor lui M. Sebastian, Camil Petrescu, Eugen Ionescu, Liviu Rebreanu. Cu acest prilej mulți sburătoriști din vechea gardă se înstrăinează de maestrul lor, îl părăsesc temporar sau definitiv. Deși îl afectează toate aceste reacții, doar în parte meritate, E. Lovinescu rămîne mai departe la postul său, îndeplinindu-și cu aceeași regularitate, cu același devotament, în prezența altor generații de scriitori, oficiul de mentor și amfitrion.

Ce momente mai importante merită să rețină atenția cronicarului de acum încolo ? Viața cenaclului între 1932—1943, în anecdote și figuri memorabile, cunoscute sau anonime se află reconstituită — fidel și cu talent — în cartea lui Ieronim Șerbu, *Vitrina cu amintiri,* la care trimitem din nou pe cel doritor să cunoască cît mai multe amănunte. Noi vom aminti sau ne vom opri în continuare, la cîteva momente care ni s-au părut semnificative.

Astfel, un eveniment literar a fost lectura, la sfîrșitul anului 1934, a romanului *Ambigen* de Octav Șuluțiu. Bogdan Amaru relatează pe viu — tocmai cînd își scria reportajul aveau loc ședințele de citire a acestui roman — reacțiile ascultătorilor. Anton Holban ar fi exclamat : „Bravo, Șuluțiu ! Minunat ! O analiză subtilă și precisă ! Bravo !" E. Lovinescu, mai puțin încîntat, nu e de acord cu minuția analizei (curios !) nici cu faptul că romanul e scris la persoana întîi. Abia în jurnalul lui Șuluțiu, însă, la data de 23 mai 1935, deci după ce apăruse cartea, găsim reprodusă principala convorbire avută cu E. Lovinescu asupra romanului. Criticului, la o lectură integrală, cartea îi plăcuse cum era scrisă, „subțire, neașteptat de îngrijit și delicat". O numește, însă, apoi, doar o „schiță de roman". Nu știm care va fi fost atunci pe loc replica autorului, dar în jurnal acest adolescent întîrziat care a fost toată viața Octav Șuluțiu nu-și stăpînește defel amărăciunea, mînia : „O schiță ! Tu pui sînge și carne din tine, te zbuciumi și

Scanned with OKEN Scanner

te rupi pe tine și vine altul să spună că ai făcut o schiță. Oricîte proaste păreri aș avea despre *Ambigen* (și am !), nu pot accepta termenul înjositor de schiță."

După această dată, *Jurnalul* lui Șuluțiu nu mai conține nici o informație despre cenaclu, iar însemnările privitoare la E. Lovinescu au toate o notă de ostilitate.

Succese ale anului 1934 [1] au fost lecturile romanelor *Calea Văcărești* de I. Peltz și *Logodnicul* de Hortensia Papadat-Bengescu (despre care vorbește în amintirile sale Mihail Șerban). Citirea cărții lui I. Peltz a lăsat o impresie puternică și din cauza subiectului ei deosebit, dar și datorită darurilor de cititor ale autorului. „Toată deznădejdea și mizeria umană din *Calea Văcărești* te pătrunde cu încetul, te înfioară — scrie patetic și sentimental Bogdan Amaru — pentru că glasul baritonat al lui Peltz o evocă, o cheamă cu sonorități de orgă și bemolări de durere frîntă în pumni. Glasul lui Peltz e făcut să cînte durerea, să spuie suferința chiar cînd glumește."

Tot prin 1934 încep să frecventeze cenaclul Mihail Șerban (prima vizită i-o făcuse lui E. Lovinescu în februarie 1933 și va asista la ședințele cercului pînă în 1937), Vlaicu Bîrna, Teodor Scarlat și Dumitru Corbea (aceștia doi musafiri pasageri) și Virgil Carianopol, adus la Sburătorul de Neagu Rădulescu. Dacă e să-i dăm crezare, poetul a citit — ca și Radu Tudoran — numai o singură dată. Se pare că, într-adevăr, lirismul său avangardist nu-și avea locul acolo. Dumitru Corbea, sosit în toamna lui 1934, va citi — după cum singur se destăinuie — abia peste doi ani, cinci poezii, cu ocazia primei sale

---

[1] În același an, din Hamburg, Ion Barbu trimite lui E. Lovinescu acest poem, imagine încifrată, instantaneu liric retrospectiv al cercului Sburătorul : „Văd translatată în Hamburg / Fereastra voastră, ceasul murg / Cînd cu insidios *larghetto*, / Supuneți ucenici din Ghetto. / Văd Elba-în foc, văd valuri-mingi. / Văd injectoare de vikingi ; / Dar măsurînd cu Elba calul / său de bătaie, generalul [Văitoianu] / Uscat și țeapăn ca o muche, / Montează-un act din *Landungsbrücke* : / O ! prore una — în alta sar ; / La fundul hansei : Balthazar. / Îl văd fugind puterea oastei, / Tunzînd în scări bufonii coastei, / Pe cînd pe Alsterul în gland, / Ritmînd un cînt din Helgoland, / Arhip [Ticu] își șterge lin o geană / Mișcată și patriciană. / Dar colo-în turnul cel mai trist, / Absurdul liric algebrist [Ion Barbu însuși] / Opune din entelechii / Dramaturgia campineană / *Hamburgicei dramaturgii*."

lecturi. Bebs Delavrancea îl va decreta, pe loc „poet autentic", iar E. Lovinescu, abia după ce mai ascultă poeziile încă o dată rostește același verdict : „Poet, poet autentic !"

Anii trec și generațiile se urmează una după alta. Eterna goană a torței de care vorbea criticul într-un articol din primul *Sburător* e ilustrată de viața schimbătoare, efervescentă, mereu alta a cercului. Încep să-și facă, pe rînd, apariția noii lampadofori. Ultimile generații de sburătoriști : Cella Serghi, Lucia Demetrius, Ioana Postelnicu, Virgil Gheorghiu, Mihail Straje, Radu Tudoran, [1] Constant Tonegaru (unul dintre cele mai frumoase poeme ale sale, *Ceasul vechi,* va fi dedicat amintirii lui E. Lovinescu), Dimitrie Stelaru, I. Negoițescu, [2] Ovidiu Constantinescu, [3] Marin Preda [4].

---

[1] În 1940 trece pentru prima și ultima oară pe la cenaclu Radu Tudoran, adus de Ieronim Șerbu. Citește o nuvelă din volumul *Orașul cu fete sărace,* care era sub tipar. Observația lui E. Lovinescu că ceea ce a citit e de fapt „un reportaj" a fost hotărîtoare pentru ca prozatorul — dealtfel atît de prețuit de E. Lovinescu — să nu mai calce pe la Sburătorul.

[2] Întîmplarea prin care I. Negoițescu a ajuns să aparțină ultimei generații sburătoriste a relatat-o el însuși, împreună cu impresia primei vizite la E. Lovinescu (în 1941), într-o pagină tulburătoare — *O amintire,* în *Viața românească* nr. 2, 1969. În alt loc *(Jurnalul revistelor,* în *Engrame,* ed. cit., p. 263—264) criticul își amintește că a citit la cenaclu versuri ce au părut atunci vetuste. „Ce interesant, parcă am fi cu douăzeci de ani în urmă", s-ar fi auzit mai multe voci, iar Dan Petrașincu : „Aș vrea ca tînărul poet să ne explice înțelesul versurilor sale". Intervenția lovinesciană a fost salvatoare : „Astfel de versuri nu se explică. Să nu-l chinuim pe tînărul nostru."

La plecarea lui I. Negoițescu, după acea primă vizită, E. Lovinescu și-a notat în „Memorialul" său zilnic : „Azi a fost la mine un tînăr din Sibiu, I. Negoițescu. Nu știu ce va face. Presimt că e «altfel», că e un tînăr «excepțional», pe care îl așteaptă un destin singular. Prea e candid și prea arde."

[3] „Apărut la Sburătorul în vremea domolirii avangărzilor, Ovidiu Constantinescu avea în buzunare, în servietă, în rafturi și în cap — și bănuiesc că, fără ca el să știe precis, și în inimă — conștiința de toate formele NOULUI nou. Prea fin și prea intim cult, el filtra însă toate acestea prin dragostea lui față de realul obiectiv și indiferent la noul NOU" (I. Negoițescu — *op. cit.,* p. 264).

[4] Pentru prima oară Marin Preda citește la Sburătorul o schiță, ulterior pierdută, *De capul ei,* iar mai tîrziu *Salcîmul* „o bucată de data asta mai violentă, care n-a fost chiar pe gustul criticului dar care, mă rog, a plăcut altora din cenaclu."

Scanned with OKEN Scanner

Vremurile de aur ale cercului sunt acum o îndepărtată amintire. Maestrul e mai sceptic, dar și mai îngăduitor, cu același interes pentru tînărul scriitor încă, așteptînd — el însuși mare singuratec — sosirea Marelui Izolat. „Acum lucrurile erau mai cuminți, mai așezate“ scrie Cella Serghi într-o pagină memorialistică. Așa era, dar ele nu au rămas astfel multă vreme.

Începînd de prin 1938—1939, accentuîndu-se tot mai mult pînă la intrarea României în război, viața internațională, dar și cea internă începe să fie tot mai instabilă. Vin anii negri, ai teroarei, ai constrîngerilor de tot felul. Viața culturală e și ea grav amenințată și, în cele din urmă, atinsă în libertatea, în demnitatea ei. În aceste condiții, E. Lovinescu — după cum îi scrie la 19 octombrie 1938 unei prietene cehe — încearcă, și reușește să facă din casa sa, din cercul Sburătorul un loc în care viața să se păstreze normală, o „oază“ (cuvîntul îi aparține) de lumină și respect, în continuare a individualității, unde „oameni scăpați din furtuna evenimentelor pe o mică barcă de salvare, a dezinteresării literare“ continuă să existe și să acționeze în numele acelorași idealuri literare, raționaliste, progresiste. Cenaclul a rămas „un loc la fel de ospitalier — scrie Eugen Jebeleanu în articolul *Amintiri despre E. Lovinescu* din *Revista Fundațiilor regale* nr. 11, 1946 — pentru scriitorii de orice «origine etnică»“.

Criticul spera — în 1939 — într-o „limpezire“ a timpurilor, scriindu-i aceleiași scriitoare cehe la 23 decembrie 1939 : „Ce ne-ar mai rămîne dacă ni s-ar lua și speranța ?“ Din nefericire, vremurile vor deveni tot mai tulburi și din acele amintiri ale lui Eugen Jebeleanu, aflăm că „atunci cînd bandele huliganice ardeau ziarele democrate, E. Lovinescu era zilnic amenințat, prin scrisori sau la telefon, cu moartea.“ Criticul citește cu amărăciune, în mai 1942, în revista *Convorbiri literare* — al cărei colaborator fusese — și al cărei spirit din timpul lui Maiorescu se străduise să-l continue — sub semnătura unui necunoscut, că „oameni primejdioși literaturii naționale“ ca E. Lovinescu „ar trebui puși la zid și împușcați“. Sanda Movilă relatează și ea, în cuprinsul unei pagini omagiale, un episod semnificativ din acele tim-

Scanned with OKEN Scanner

puri de restriște : „Îmi amintesc că, o dată, în cenaclul din B-dul Elisabeta, în timp ce citea Aderca, se vedea pe fereastră trecînd în marș pe cheiul Dîmboviței o coloană de legionari cîntînd [...] Începuse marea tragedie, distrugerea valorilor se săvîrșea sub ochii noștri. Lovinescu, palid, ne-a întrerupt lectura și-a spus : «Îi auziți ? înainte, cînd auzeam pași militărești pe străzi, aveam un sentiment de securitate. Acum nu putem ști ce ne așteaptă. Dar, te rog, domnule Aderca, citește mai departe.» Aderca citea. Aici era casa lui, olimpul lui, aici se simțea liber, demn și în deplină siguranță."

Aici, în cenaclul Sburătorul, devenit acum „o mică republică democrată a literelor românești" (Ieronim Șerbu) pesemne că F. Aderca își citea atunci piesa antifascistă *Muzica de balet*, și tot aici, în timpul lecturii pe care o făcea din *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent* de G. Călinescu (acest elogiu inegalabil adus puterii de creație românești) atunci violent atacată de întreaga presă de dreapta, E. Lovinescu s-a întrerupt din citit, rostind simplu : „E o carte genială..." În articolul citat al lui E. Jebeleanu, acesta reproduce dintr-un caiet de însemnări personale o altă întîmplare menită să reliefeze atitudinea lui E. Lovinescu și a cercului său de fideli în anii războiului. „Iau dintr-un sertar un caiet — scrie E. Jebeleanu — cuprinzînd însemnările pe care le-am făcut în anii războiului, și citesc mustrarea (parcă aud și acum vehemența tonului...) făcută de E. Lovinescu, în ziua de 14 iunie 1943, unui critic mai tînăr care nu înțelegea să polemizeze cu energumenii beznei : «Vorbim de polemica de idei, domnule X (spunea Lovinescu), nu de polemica *ad hominem*. E însăși rațiunea de a fi a criticii, în aceste clipe cînd suntem amenințați uneori, în însăși viața noastră, atunci cînd noi nu cerem nimic altceva decît dreptul de a scrie și de a gîndi, așa cum gîndim și scriem. Critica e dialectică, domnule X !»"[1]

[1] În 1976, E. Jebeleanu reproduce din aceeași pagină — 1 iunie 1943 — comentariul lui Pompiliu Constantinescu la cuvintele lovinesciene : „Mă ridic și cobor treptele împreună cu Pompiliu Constantinescu, Cioculescu și Virgil Gheorghiu. Rămîn apoi numai cu Pompiliu și Gheorghiu. Pompiliu îmi spune pe drum că Lovinescu are dreptate : e nevoie de luptători mai mult ca oricînd." (*Conștiința oglindă*, în *România literară*, 1 iulie 1976.)

Scanned with OKEN Scanner

Exemplul atitudinii lovinesciene de atunci și dintotdeauna căpătase cu aproximativ o lună înainte de episodul relatat de Eugen Jebeleanu o recunoaștere de excepție. Este vorba de *Manifestul Cercului literar din Sibiu* (apărut în *Viața* la 13 mai 1943), prin care un grup de tineri scriitori (Victor Iancu [1], E. Todoran, Corneliu Regman, Damian Silvestru [I. Negoițescu], Ovidiu Drîmba, Ion Oană, Radu Stanca, Romeo Dăscălescu, Ștefan Aug. Doinaș) aderau „la ideile estetice ale lui E. Lovinescu, primejduite de fascism". Se vorbea acolo printre altele de importanța excepțională a cercului Sburătorul [2], subli-

---

[1] Acesta, sub inițiale, va semna și necrologul revistei *Saeculum* (an. I, iulie-august 1943) în care E. Lovinescu era omagiat ca apărător cvadragenar al poziției estetice în critica românească.

[2] La puțin timp după moartea criticului, unul dintre scriitorii reprezentativi ai „noii generații" ce intra atunci în literatură, martor doar vremurilor crepusculare ale Sburătorului, poetul Ion Caraion semna un frumos articol care, pus sub semnul admirației pentru spiritul lovinescian, se transforma într-un adevărat manifest.

„Desigur — scria Ion Caraion — se va găsi criticul destinat să capteze entuziasme, să suporte campaniile adversarilor, se va găsi omul epocii noi poate, dar niciodată n-are să se descopere o a doua centrală masivă de bunătate prudentă, diplomatică, foarte imperceptibil teatrală, prin fața căreia pleiadele de tineri ai viitorului să defileze interminabil. Coalițiile și frondele tineretului vor fi acum de altă natură. [...]

Tînărul scriitor pe care îl va solicita viitorul este în felul său la ora actuală încă un solitar, silit să-și caute echilibrul în el sau într-o amiciție echivocă, obligat să-și descifreze singur coordonatele spirituale, determinat de factori general umani. În literatura română de azi se... combate, noi înșine am făcut-o — și aparent nu e rău — turnul de fildeș, dar nu se observă că, cel puțin întrucît ne privește ca popor, noi nu ne-am ostenit cu nimic pentru posibilitatea de creație în cadrul comunității. Omul de litere român e (și cîțiva ar vrea să-l facă din ce în ce mai mult) un izolat.

Odată cu închiderea cenaclului de la Sburătorul se termină și se împlinește în istoria culturii și literaturii noastre un capitol fructuos, colorat, dinamic, tranzitiv și suportabil în sensul că e sau a fost unicul de peste douăzeci de ani mai apropiat de cuvîntul «mîine»." *(Lovinescu și tineretul,* în *Revista Fundațiilor regale,* an. XIII, nr. 4, aprilie 1946.)

Au existat încercări de continuare sau de resurecție a cenaclului Sburătorul. Cea mai cunoscută și mai organizată a fost, fără îndoială, Asociația „Prietenii lui E. Lovinescu". Date inedite

niindu-se sensul fundamental al acțiunii lovinesciene în cadrul cenaclului :

„Întreaga noastră admirație merge spre atmosfera ce ați creat în cercul Sburătorul, care pentru critica literară românească are o importanță egală Junimii. [...]

Comparat cu alte grupuri literare și artistice, intrate în istorie, precum acela al lui Mallarmé la Paris, sau Stefan George (cu Gundolf), în Germania, Sburătorul e nu numai un cerc de rafinați ai gustului literar, ci mai ales un izvor pentru spiritul critic al unei întregi epoci. [...]

La un sfert de veac de la înființarea sa Sburătorul al cărui rol imens în istoria literaturii noastre va putea

---

asupra acestei Asociații, precum și o exactă definire a importanței și rolului ei, se găsesc în interesanta cercetare a Ilenei Vrancea, *Confruntări în critica deceniilor IV—VII*, ed. cit., p. 155—160. Pe timpul existenței Asociației „Prietenii lui E. Lovinescu" a debutat cu o lectură din romanul *Groapa* și Eugen Barbu. Fragmentul se intitula *Sîmbătă seara* și prozatorul va declara mai tîrziu, în cadrul unui interviu, că schița a fost primită „cu deosebit interes, poate și pentru că aducea ceva nou față de literatura de salon profesată acolo. Veneam cu un lucru frust, brutal chiar. Asta i-a surprins, dacă nu din punct de vedere estetic, cel puțin datorită mediului pe care-l prezentam. S-au aprins discuții contradictorii, vehemente. Exista acolo o atmosferă propice dezbaterilor critice la obiect. Mi-l amintesc pe Felix Aderca, foarte fin ascultător de literatură."

Desigur ședințele din casa lui E. Lovinescu nu mai puteau avea — după dispariția sa — prestigiul și strălucirea de odinioară. Sanda Movilă își amintește că, impunîndu-se schimbarea sediului, cîteva întîlniri au avut loc în casa familiei Aderca. Printre frecventatori au fost Șerban Cioculescu, Lucia Demetrius, Ticu Archip, Ion Barbu, Ioana Postelnicu.

Alte ședințe s-au desfășurat, pînă în 1948, în fiecare sîmbătă seară, în casa Ioanei Postelnicu. Cei care veneau aici se numeau Eusebiu Camilar, N. Tăutu, Eugen Barbu, Traian Chelariu, Felix Aderca, Sanda Movilă, Ticu Archip, Ieronim Șerbu, Virgiliu Monda, Laurențiu Fulga, Ion Caraion.

Aceste ședințe nu aveau însă caracterul strict literar, ca pe vremea adevăratului Sburător. Erau mai degrabă seri artistice, cu program eteroclit : muzică, recitări, euritmie.

S-au încercat diferite explicații imposibilității supraviețuirii cenaclului Sburătorul. Una dintre ele aparține paradoxalului Oscar Lemnaru și, cu serioase și necesare nuanțări, ea poate fi în parte acceptată :

„Dacă totuși cenaclul lui E. Lovinescu a funcționat pînă înainte cu cîteva săptămîni de moartea ilustrului critic, trebuie să

Scanned with OKEN Scanner

fi stabilit abia de crtica postumă, se manifestă încă o dată ca un mediu plin de vigoare, fiindcă în sprijinul său apar și acum, peste greutățile și ostilitățile timpului, opere de excepțională valoare. [...]

A nu se vedea în adevărata lumină și în sens exact această perioadă literară înseamnă a avea ochi orbi pentru vremea în care ai trăit și a fost pentru istoria literaturii române un pas admirabil și cel mai fecund, fiindcă elanurile care l-au mișcat au pornit din idealul pur estetic și realizările ce le cuprindea stau sub pavăza diamantină a frumosului."

Peste două luni, la 16 iulie 1943, E. Lovinescu, „marele E. Lovinescu" — după cum scria cu acel prilej G. Călinescu — murea. Amfitrionul, revista și cenaclul Sburătorul deveneau un fundamental capitol de istorie literară.

---

vedem în personalitatea acestuia din urmă pricina persistenței în zilele noastre a unei forme desuete. E Lovinescu era un nume de mare rezonanță și de prestigiu. [...] Scriitorii îl vizitau pe E. Lovinescu din dragoste pentru mentor și din obișnuință. Nu am văzut dramaturg, romancier, nuvelist sau poet care, practic vorbind, să înlăture din manuscris un singur pasagiu criticat de maestru. Toată lumea venea ca să fie lăudată, dar nimeni nu învăța nimic.

Astăzi cînd E. Lovinescu nu mai există, cenaclul ca grupare de cultură nu se mai poate constitui." *(Anacronismul cenaclurilor*, în *Revista Fundațiilor regale*, an. XII, decembrie 1945.)

Scanned with OKEN Scanner

TABLA DE MATERII

a revistei *Sburătorul*, așa cum se află tipărită la fiecare al 26-lea număr, iar în ultima serie la finele numărului dublu 11—12, mai—iunie 1927 [1]

Anul I, numerele 1—26
19 aprilie 1919—11 octombrie 1919

POEZII

Al. George, Ion: *Resurrexi* [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 76—77
Pastel [2] [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 126—127
Ares [3] [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 332
Scrisoare [4], *Liniște* [nr. 19, 23 august 1919, p.] 435, 443

Anonim: *Privind un tablou olandez* [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 175

Ardeleanu, C.: *Pe valuri* [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 250

Cair, G.: *În țara lor* [nr. 20, 30 august 1919, p.] 454—455

Cunțan, Maria: *Toamna* [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 201—202
Din foișor [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 343
Strofe scrise pe o carte, *Fire pierdute* [nr. 19, 23 august 1919, p.] 430—431
Fire rupte [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 548

Davidescu, N.: *Chemarea pământului* [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 58

---

[1] Am pus între paranteze drepte ceea ce am considerat că e necesar să figureze în plus în aceste sumare pentru ca ele să devină o concentrată bibliografie a revistei, de certă utilitate: numărul și data fiecărei apariții, numele unor cicluri și completarea unor titluri, indicarea numelor autorilor în cazul recenziilor și a cronicilor dramatice.

În privința notelor din subsol precizăm că s-au tipărit cu caractere cursive cele reproduse din revistă, celelalte — ale noastre — fiind date cu drepte.

[2] *Mărășești, 1917.*

[3] *Mărășești, 1917, iulie.*

[4] *Mărășești, 1917.*

Scanned with OKEN Scanner

Înnoptare [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 99
Cenușereasa [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 139—140
Făt-Frumos [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 242—243
Cîntecul nostru [I—V] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 285—287
[VI—X] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 310—313
Cîntecul omului [nr. 17, 9 august 1919, p.] 383—385
Stanțe [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 477—478
Deasupra furtunei [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 585—586

Demetrius, V.: *Cei dintîi* [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 190—194
Tocilarul [nr. 19, 23 august 1919, p.] 429—430
Refugiu [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 595

Eftimiu, Victor: *Trandafirii* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 32
Lebedele sfinte [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 81—82
Decembrie — Lemanul iarna [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 102—103
Cîntec de pace [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 117—118
Parisul rănit[1] [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 141
La Sfînta Sofia [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 200—201
Copilărie [nr. 13, 5 iulie 1919, p.] 258
S-a prăvălit Olimpul[2] [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 336—337
Iunie [nr. 16, 2 august 1919, p.] 363
Revolta lui Prometeu[3] [nr. 19, 23 august 1919, p.] 434—435
Serenadă [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 491
Peisagiu nordic [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 571—572

Farago Elena: *Și iar mi-e sufletul la tine* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 2
Din șoaptele umbrelor [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 50
Era o fîntînă [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 77
O fecioară bătrînă plînge [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 187
O fecioară bătrînă cîntă [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 238
La poarta grădinii cu gardul de zid [nr. 16, 2 august 1919, p.] 353—356
Întîile raze [nr. 20, 30 august 1919, p.] 452

Freamăt, Mircea: *De ce?* [nr. 18, 16 august 1919, p.] 406
Aceeași amăgire [nr. 20, 30 august 1919, p.] 455
Iubirea [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 513—514

Ghibu, Otilia: *În tăcere* [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 584

Greculescu, Ion: *Fatum*[4] [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 268—269

---

[1] *Paris, 1918.*
[2, 3] Fragmente din poemul dramatic *Prometeu.*
[4] *București, ianuarie, 1919.*

Scanned with OKEN Scanner

Gregorian, George: *Un glas* [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 188
Balada vieții [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 293
Hulea, Ovid: *Cules de vii* [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 560
Ignotus: *Reîntoarcerea* [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 220
Căutătorul de comori [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 273
Magul tînăr [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 296
Inspirația [nr. 18, 16 august, p.] 406
Mărgăritarul [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 514
Acasă [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 550
Marian, Liviu: *Dorință* [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 287
Sonet [„Cînd văd cum tot norocul mi se irosește"] [nr. 19, 23 august 1919, p.] 433
Millian, Claudia: [Cîntări pentru] „Pasărea albastră". *Noapte, Parfum, Scarabeu, Infinit* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 27
Himera, Nevroza, Camee [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 166
Mîndru, A.: *Cîntecul fecioarei* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 93—94
Lege neîndurată [I—III] [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 483—485
Moldovanu, Corneliu: *Plînsul unui rege*[1] [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 235
Tăcere [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 335
Moscovici, Virgiliu: *Castanii* [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 128
Potopul [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 296
Amurgul zeilor[2] [I—II] [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 578—579
Moșoiu, Alfred: *Sufletul grădinei*[3] [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 10
Năzuință [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 127
1917 [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 167
Umbra [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 273
Ploaie [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 343
Epigramă, Spre ideal [nr. 19, 23 august 1919, p.] 441, 443
Nanu, D.: *Ploaie de noapte* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 3—4
Din singurătate [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 37
Scafandrierii [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 119
[Cronica veselă] *Poporanistă* [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 153
Din săptămîna patimilor noastre I. *Ruga centurionului*[4] [Înainte de luptă — 15 aug. 1916; II. *Încheierea armistițiului* — februarie

[1] *1916.*
[2] *1918.*
[3] *Din volumul cu același titlu, care va apare.*
[4] *Helmstedt, 1918, mai.*

Scanned with OKEN Scanner

1918; III. *Mustrarea Domnului*] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 163—165
Din săptămîna învierii noastre. [*Întoarcerea la cămin*[1] — Prizonierilor] [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 211—212
În fața morții[2] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 284
Reflexuri de amurg [nr. 16, 2 august 1919, p.] 362
De vei căta un sens vieții [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 547

Perpessicius: *Mater dolorosa*[3] [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 249—250

Petrescu, Camil: *Melopee, Alchimie, Stanțe* [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 176

Protopopescu, Dragoș: *Seară de septemvre* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 103—105
Povestea unei case [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 536—538

Rally, Alexandru: *„Sieste"* [nr. 7, 31 mai, 1919, p.] 146
Sonet [„Lumină! Visurile-mprăștiate"] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 411

Relgis, Eugen: *Cîntecul mașinii* [I—II][4] [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 82—83
Elevatorul [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 247—248
Cîntecul zidarului [I—II] [nr. 19, 23 august 1919, p.] 438—441
Doarme un om[5] [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 562

Romanescu, Marcel: *Leul* [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 526

Rotică, G.: *Citind scrisoarea-ți tristă* [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 118—119
Noi singuri am chemat-o [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 140
Plutea un dor [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 268
Inima de-atunci[6] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 283
Biruita[7] [nr. 17, 9 august 1919, p.] 395
Te văd în clipa asta-n minte [nr. 19, 23 august 1919, p.] 428
Cîntec de iubire [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 508

Scurtu, Alexandrina: *Satirul* [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 57
Visul spicelor [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 94
Nimfa [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 145
Patim [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 219
Vîltoare — un Böcklin [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 334
Sonata [nr. 18, 16 august 1919, p.] 405

---

[1] *Mihăiești, 1919, mai.*
[2] *ian. 1919.*
[3] *Botoșani, febr. 1917.*
[4] *April 1918.*
[5] *Aug. 1919.*
[6] *1910.*
[7] *1910.*

Scanned with OKEN Scanner

Sîn-Giorgiu, Ion: Cîntecele patimei [1] *Macii* [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 146—148
Cei din urmă trandafiri [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 297
Tăcere [nr. 20, 30 august 1919, p.] 462
Sfinxul [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 551
Stamatiad, Al. T.: *Psalm* [2] [„Fii lăudat, Isuse"] [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 8
Simfonie în roz [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 216
Simfonia toamnei [I. „A-ngălbenit pe ramuri frunza". II. „Plînge iedera-n fereastră". III. „Întregul cer e plin de nori." IV. „De treizeci de zile, iubito, e ceață și plouă afară"] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 293
Simfonia toamnei [3] [V — „E toamnă deplină și frunzele cad"; VI — „Picură din ramuri"] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 307
Simfonia toamnei [VII — „Gîndu-mi țese iar icoana"; VIII — „Și apele dorm..."] [nr. 16, 2 august 1919, p.] 369
Simfonia toamnei [IX — „Iubito, e toamnă tîrzie"; X — „Moare iedera-n fereastră"] [nr. 17, 9 august 1919, p.] 389
Sufletul vorbește [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 532—533
Stratulat, G. I.: *Fior* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 98—99
Visam [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 273
Sărman suflet [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 336
În parc [nr. 17, 9 august 1919, p.] 380
Un fluviu [nr. 18, 16 august 1919, p.] 413—414
Trecu un veac [nr. 20, 30 august 1919, p.] 467
Teleajen, Sandu: *Baladă* [nr. 20, 30 august 1919, p.] 463
Terziman, Al.: *Estampă naivă* [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 600
Toma, A.: *Stelelor* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 92
Zîna fără nume [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 214—216
De la tabere [nr. 17, 9 august 1919, p.] 390
Umbră, Ada: *Eu port un lanț în suflet* [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 318
Nădejde [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 603—604

NUVELE, SCHIȚE, POVESTIRI ETC.

Cair, G.: *Supremul argument* [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 142—145
„Ca boaba de mură" [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 605—611

---

[1] *1917.*
[2] *Din volumul de poeme „Pe drumul Damascului", care va apare.*
[3] *Din volumul „Simfonia toamnei", care va apare.*

Scanned with OKEN Scanner

Cazaban, Al.: *Răzbunare* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 95—98
Trei suflete [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 194—200
Dorință ciudată [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 548
Davidescu, N.: *Fragment pentru Paște* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 33—37
Interior [nr. 19, 23 august 1919, p.] 436—438
Demetrius, V.: *Poșta la țară* [nr. 14, 19 iunie 1919, p.] 318—322
Drăculea, Alexis, V.: *Conrad* [nr. 20, 30 august 1919, p] 464—467
Eftimiu, Victor: *Seceta* [1] [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 11—15
Pădurea ursitoarelor [nr. 3, 3 mai 1919, p] 52
Vorbe, vorbe, vorbe — serie nouă, [*Caravana și clinii*] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 174, 175
Comorile lui Dragodan [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 527—532
Gorun, Ion: *File albe* [2] [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 239—242
Porți sfărîmate [nr. 17, 9 august 1919, p.] 385—388
Un democrat [nr. 18, 16 august 1919, p.] 407—411
O restituire socială [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 478—483
Lungianu, Mihail: *După precestanie* [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 270—272
Marino-Moscu, Constanța: *Spre Văratec* [amintiri și impresii] [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 28—31
Maica Epraxia [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 120—126
Tîlharul [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 288—291
„Largheto, în re", de Mozart [3] [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 500—508
Mihăescu, G.: *Soldatul Nistor* [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 485—490
Mihăescu-Nigrim, N.: *Praznicul nebunului* [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 221—226
Mîndru, A.: *O inimă* [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 167—174
Hanibal [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 533—536

---

[1] *Lausanne, 30 oct. 1918.*

[2] *Primim de la d. Ion Gorun această scrisoare, o publicăm ca o explicare a schiței de sus:*

Domnule Director,

În numărul 9 al Sburătorului *spuneți că Academia română ar fi inventat pe scriitorul care nu scrie nimica. Vă rog să-mi dați voie să protestez și să revendic prioritatea acestei invenții, căreia Academia n-a făcut decît să vină să-i dea consacrarea înaltei sale autorități. Drept dovadă vă alătur aici schița mea* File albe, *pe care am scris-o cu o oră mai nainte de a cunoaște votul consacrator al Academiei, și pe care, vă rog, dacă veți găsi cu cale, să o supuneți și judecății numeroșilor d-voastră cititori.*

AL D-VOASTRĂ CU TOATĂ STIMA, ION GORUN

[3] *Lui Alexandru.*

Scanned with OKEN Scanner

Pamfile, Maria: *Flori de cireș* [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 244—247
O durere [nr. 19, 23 august 1919, p.] 441—442
Ea către el [— fragment de roman] [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 580—584
Salut de primăvară[1] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 414—415

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Cerșetorii* [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 100—102
Cîntecul plopului, De toamnă [nr. 18, 16 august 1919, p.] 412, 412—413
Pe cine a iubit Alisia [I] [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 551
[II] [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 572—578
[III] [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 596—600
Femeia în fața oglinzii. *Volubilis* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 9—10
Garoafe [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 236—237
Basme [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 259—267
Gemenii [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 308—310
Trecutul mort [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 333—334
Agonie [nr. 16, 2 august 1919, p.] 357—362
Zile bolnave [nr. 17, 9 august 1919, p.] 381—383
Miraje. *Plînsul* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 33
Cele două focuri [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 189
Cîntecele mele [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 213—214
Laptele, Norocul meu [nr. 19, 23 august 1919, p.] 432, 432—433
Satirii, Prietenul cel ingrat [nr. 20, 30 august 1919, p.] 452, 453—454

Paraschivescu, Gr.: *Un dram de noroc* [nr. 17, 9 august 1919, p.] 390—395

Petrovici, I.: *Țața Sevastița* [— schiță] [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 338—342

Protopopescu, Dragoș: *Sabia* [— Figurine de lut —] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 294—295

Rebreanu, L.: *Pozna* [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 60
A murit o femeie [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 148—153
Cîntecul lebedei [nr. 20, 30 august 1919, p.] 456—462
Divorțul[2] [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 509—513
[Calvarul.] *Fuga* [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 600—603

Sanielevici, H.: *Amicul meu Tiam Bobo Madiagne* [nr. 16, 2 august 1919, p.] 367—369

---

[1] *Pentru Ino.*
[2] *Lui dr. Ioan Moldovanu.*

Scanned with OKEN Scanner

Theodorian, Caton: [— Schițe din pribegie —] *Urgia*[1] [nr. 1, 19 april 1919, p.] 4—8
Vissarion, I. C.: *Visasem* [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 78—81
Vorba tatii [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 217—219
O presimțire [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 314—317
Minciună grecească [nr. 16, 2 august 1919, p.] 363—366

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *„Sburătorul"* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 1—2
Apa bucuriei [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 25—26
Cei ce vin [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 49
T. Maiorescu [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 73—75
M. Sadoveanu [— revizuiri morale după război] [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 89—92
Democrația literară [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 113—116
„Conrupția Regatului"[2] [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 137—139
Germanofobia culturală [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 161—162
Procopovici sau meritul de a nu fi scris nimic [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 185—186
Caliban [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 209—210
Procopovici sau vina de a fi scris ceva [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 233—235
Glosse asupra criticei [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 257—258
Duiliu Zamfirescu sau despre dragoste[3] [I] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 281—283
[II] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 305—306
Un nou idol național [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 329—332
Doi pamfletari: T. Arghezi și N. Iorga [nr. 16, 2 august 1919, p.] 353—355
Hortensia Papadat-Bengescu [I] [nr. 17, 9 august 1919, p.] 377—380

---

[1] *Paris, 25 ianuarie 1917.*

[2] La acest articol lovinescian de atitudine, *Luceafărul* răspunde ocolind obiecțiile de fond, refugiindu-se în ironia ieftină: „Se pare că fantezia criticului Lovinescu a intrat într-o fază creatoare îngrijorătoare. Directorul întreprinderilor literare ale casei Alcalay credem că e cel mai puțin chemat să apere moralitatea regatului." (Însemnări. *„Corupția regatului"*, în *Luceafărul*, nr. 11, 1919. Semnat B.)

[3] *„Pe Marea Neagră", poezii.*

Scanned with OKEN Scanner

[II] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 401—405
[III] [nr. 19, 23 august 1919, p.] 425—428
Cele două coarde [I] [nr. 20, 30 august 1919, p.] 449—451
[II] [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 473—477
D. D. Pătrășcanu [I] [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 497—500
[II] [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 521—526
Snobism literar [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 545
În marginea teatrului grec [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 569—571
Tabla de materie [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 593—594

CRONICI LITERARE

Davidescu, N.: [Cronica literaturii străine:] [*Paul Claudel*] *„Corona Benignitatis Agni Dei"* [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 344—346
[Cronica cărților străine], [*Emile Verhaeren*:] *„Les ailes rouges de la guerre"* [nr. 16, 2 august 1919, p.] 370—372
Gerota, Const.: *Poeziile d-lui Lucian Blaga*[1] [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 274—275
Lovinescu, E.: *Coșbuc: „Trei, Doamne, și toți trei"* [fragment dintr-o *Revizuire*] [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 15—18
Coșbuc :„Fragment" [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 38—39
Războiul generator de literatură [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 64
G. Coșbuc și Adalbert von Chamisso [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 128—130
Arta de vară [31 mai 1919, p.] 154—155
[*Lipsa de olfactivitate morală în literatură*[2]] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 177—178
D. Mihail Dragomirescu despre sine însuși [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 298—299
O revistă literară la... Galați [nr. 18, 16 august 1919, p.] 415—418
Nanu, D.: *Titu Maiorescu în viața universitară* [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 84—85
„Ruguri" de I. Sîn-Giorgiu [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 105.
Lipsa de olfactivitate morală în literatură [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 177

[1] *„Poemele luminii", Sibiu 1919.*
[2] *Adaos* la „cronica" lui D. Nanu.

Scanned with OKEN Scanner

Psihologie experimentală [1] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 322—325
Lădița cu necazuri [*de Axelrad*] [nr. 16, 2 august 1919, p.] 372—374
[Cronica cărților străine:] *Toi et Moi* [*de Paul Geraldy*] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 418—420

CRONICI TEATRALE

Lovinescu, E.: [*Teatrul Regina Maria*] *„Îndrăgostita"* [*de G. de Porto-Riche*] [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 202—203
[*Teatrul Regina Maria*] *„Marșul nupțial"* [*dramă în 4 acte de H. Bataille*] [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 227—228
[Cronica de vară] *Antoine* [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 347—348
Sacha Guitry [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 611—613

Rebreanu, L.: [*Teatrul Național*] *„Hangioaica"* [*de Goldoni*] [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 18—20
[*Teatrul Național*] *Criza directorială* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 40—41
[*Teatrul Național*] *„Letopiseți"* [*de Mihail Sorbul*] [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 65
[*Teatrul Național*] *„În întuneric"* [*de Beldiceanu*]; [*Teatrul Regina Maria*] *„Finul coniței"* [farsă franceză] [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 86, 85—87
[*Teatrul Național*] *„Dama cu camelii"* [*cu d-ra Ventura*] [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 107—108
[*Teatrul Național*] *„Frumoasa aventură"* [*cu d-ra Ventura*] [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 130—131
Anestin [2] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 178

---

[1] Se tipărește cu următoarea notă a lui E. Lovinescu: „Poetul D. Nanu îmi dă acest articol pentru *Sburătorul*. Încîntătoarea naivitate a acestui poet mă dezarmează. Oricui i-aș fi refuzat publicarea articolului; d-lui Nanu, nu. Are toată candoarea unui iluminat, toată căldura de convertire a unui misionar, și toată puritatea morală care-l pune mai presus de murdăria oricărei atingeri. O carieră, în definitiv, greșită. D. Nanu ar fi trebuit să predice în țările infidele ale pieilor roșii; are și răbdarea și convingerea apostolică. Publicăm deci acest articol numai ca un document al pasiunei pentru logică și pentru predică, indiferent cui s-ar adresa el. Dacă ar fi avut mai mult simț practic, d. Nanu și-ar fi dat seama că mii de ani de civilizație îl despart de părosii lui preopinenți. De altminteri, e ultima dată cînd *Sburătorul* mai găzduiește astfel de polemici."
[2] Necrolog.

Scanned with OKEN Scanner

[*Teatrul Național*] *Turneul în Ardeal* [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 251—252

Organizarea teatrului în Ardeal [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 276—277

Teatrul orășenesc în Ardeal [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 300—301

Teatrul sătesc în Ardeal [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 325—326

Bilanțul stagiunii [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 350—351

Revistele [nr. 19, 23 august 1919, p.] 444

Teatrul Național și Opera romană [I] [nr. 20, 30 august 1919, p.] 469—471

[II] [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 493—494

[*Teatrul Național*] „*Candida*" [*mister în 3 acte de G. B. Shaw*] [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 519—520

Piesele românești [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 540—541

[*Teatrul Regina Maria*] „*Văpaia*" [*de Henry Kistemaeckers*] [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 565

[*Teatrul Regina Maria*] „*Vijelia*" [*de Bernstein*] [nr. 24, 4 octombrie 1919, p.] 590—591

[*Teatrul Național*] „*Bujorești*" [*de Caton Theodorian*]; [*Teatrul modern*] „*Ghiara*" [*de Bernstein*] [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 613—615

CRONICA IDEILOR

H. Sanielevici: *Cauzele istorice ale dezastrului Germaniei* [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 277—278

Simionescu-Rîmniceanu, Marin: *În chestiunea: naționalism sau umanitarism* [nr. 22, 13 septembrie, 1919, p.] 516—518

Vianu, Tudor: *Prolegomene — Determinism literar — Cărțile și viața* [nr. 1, 19 april 1919, p.] 20—22

Știința franceză și războiul — Organizație și cooperație [nr. 2, 26, aprilie 1919, p.] 41—43

O ideologie feminină. Noua feminitate[1] [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 67

În jurul psihologiei lui Wilhelm II [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 108—110

Reforma socială [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 155—156

[1] *Cu prilejul volumului „Ape adînci" de Hortensia Papadat-Bengescu.*

Scanned with OKEN Scanner

Cugetările d-lui Lucian Blaga[1] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 179—180
Doctrina urei [: întrebări și neliniști] [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 204
Feminismul și lupta sexelor [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 228—229
Bakunin [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 252—253
Antiintelectualism [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 346—347
Naționalism sau umanitarism [nr. 18, 16 august 1919, p.] 421—422
[O mutațiune la controversa: „*Naționalism și umanitarism*"]
Inteligență și sentiment [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 539—540

CRONICI ARTISTICE

Șirato, Fr.: *Despre pictura românească de ieri și de mîine* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 22—23
Expoziția societății „Arta română" [I] [nr.2, 26 aprilie 1919, p.] 46—47
[II] [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 68
Expoziția pictorului Al. I. Steriade [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 87—88
„Grafica" [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 110—112
Expoziția pictorului Horațiu Dimitriu [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 131—132
Expoziția pictorului Bunescu [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 157—158
Salonul sculptorilor români [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 181—182
Expoziția d-lui Th. Pallady [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 205
Expoziția societății „Tinerimea artistică" [I] [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 230—231
[II] [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 254—255
[III] [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 278—279
[IV] [nr. 13, 12 iulie 1919, p.] 301—302
[V] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 326—327
[VI] [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 349
[VII] [nr. 16, 2 august 1919, p.] 374—375
Pictorii și publicul [nr. 17, 9 august 1919, p.] 398—399

[1] *„Pietre pentru templul meu", Sibiu 1919.*

Spre o artă națională [I] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 422—423
[II] [nr. 19, 23 august 1919, p.] 445—446
[III] [nr. 20, 30 august 1919, p.] 468—469
„Marfă de sezon" [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 491—492
Expozițiile de artă și debutanții [nr. 22, 13 septembrie 1919,p.] 515—516
Concursurile de pictură [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 541—542
Expozițiile [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 564
Coloarea [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 589

CRONICA MUZICALĂ

Ciomac, Em.: *Muzica modernă* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 43—45

SĂPTĂMÎNA LUI CALIBAN

D. Iorga autor dramatic. Prea mulți Luchieni. Semnat Caliban [nr. 17, 9 august 1919, p.] 396—397, 397—398
Simboliștii. D-l Iorga plătește colaboratorilor sau opereta universitară de la Cluj [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 586—587, 587—588

ÎNSEMNĂRI

Recenzii

A. D. M.: *G. Leopardi în românește* [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 47—48
„Pilde de literatură franceză" [*de N. Șerban*] Semnat Al. Dem. M. [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 134—135
E. L.[ovinescu]: *„Floarea ciocoiesului "* [*de Gr. Paraschivescu*] [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 71
R.[ebreanu]: *„Rozina" de Claudia Millian* [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 133.
S.: [*„În zilele marii uniri*] *„Cîntări de luptă și de biruință"* [*de Const. Z. Buzdugan*] [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 134
V. M.[oscovici]: *„Literatura războiului și era nouă"* [*de Eugen Relgis*] [nr. 2, 26 aprilie 1919, p.] 48

Scanned with OKEN Scanner

„Păcate" [*schițe de război, 1916—1918*] și *„Golgota"* [*versuri 1916—1918*], [*de B. Luca*] [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 71, 72

„Sărbătoarea pîinii" și *„Majestatea morții"* [*—pagini din refugiu de Corneliu Moldovanu*] [nr. 5, 17 mai 1919, p.] 112

„Răfuiala" [*nuvele și schițe de L. Rebreanu*], *„Zile de energie"* [*impresii și povestiri de pe front, de căpitanul C. Băgulescu, cu o scrisoare de N. Iorga*] [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 135—136

„Noaptea de decembrie" [*și alte cîteva traduceri de Constanța N. Eremie, „de ici, de colo adunate și pe limba noastră date"*], *„Destinée mystique"* [*II. Poésies diverses par D. Cuclin*] [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 183—184, 184

„Scrisori între femei" [*de C. Spiridonescu*], *„Zile triste"* [*de Căpitanul Băgulescu*] [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 231—232

„Cele două Românii" [*de G. Rotică*], *„Fără mamă"* [*nuvele de Filip Alter*] [nr. 11, 28 iunie 1919, p.] 255—256

„O iubire" [*roman de Eugen Todie*] [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 280

„Fiori" [*poeme în proză de I. Peltz*] [nr. 14, 19 iulie 1919, p.] 328

„Icoanele vremii" [*de N. Crainic*], *„Comandantul"* [*satiră dialogică de Juvenal Nepos*] [nr. 17, 9 august 1919, p.] 399—400

„Încercări și studii" [*de I. Brucăr, cu o prefață de C. Rădulescu-Motru*] [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 591

T. V.[ianu]: *„Poeme păgîne"* [*de Ion Foti*], *„Traduceri din Oscar Wilde"* [*de Al. T. Stamatiad*] [nr. 15, 26 iulie 1919, p.] 351—352

X. Y.: *„Valea Albă"* [*de Ludovic Dauș*] [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 494—495

„Mărgăritare negre" [de Al. T. Stamatiad] [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 567

„Odinioară" [*de I. C. Aslan*] [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 616

REVISTA REVISTELOR

A. R. T.: *„Convorbiri literare". Anul I, no. 2, febr. 1919, „Viața nouă". Anul XIV, no. 1—11, 1 martie 1918—1 ianuarie 1919, „Literatorul". Anul XXVI, no. 26, martie 1919, „Fapta". Anul I, no. 10, 25 martie 1919* [nr. 1, 19 aprilie 1919, p.] 24

Scanned with OKEN Scanner

„Românimea culturală". Anul I, n-rele 1—5, 24 februarie — 25 martie 1919 [nr. 2. 26 aprilie 1919, p.] 47

„Palatul de justiție" [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 71

„Însemnări literare". Anul I, no. 11, 27 aprilie 1919 [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 88

„Viața nouă" — Anul XIV, no. 12, 1 februarie 1919 [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 207

„Convorbiri literare". Anul I, no. 3, martie 1919 [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 231

R.[ebreanu]: *„Luceafărul"* [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 71

S.: *„Românimea culturală", no. 7—8* [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 88

„Hiena" [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 183

ÎNSEMNĂRI

* * * *Bibliografie* [nr-ele 21, 23, 24, 25 și 26; 6, 20 și 27 septembrie, 4 și 11 octombrie 1919, p.] 496, 544, 568, 592, 616

Al. Dem. M.: *Cazul C. Sandu-Aldea* [nr. 3, 3 mai 1919, p.] 72

„Efortul Franței și aliaților săi" [nr. 6, 24 mai 1919, p.] 133

Cărți noi [nr. 20, 30 august 1919, p.] 472

C. M.: *Recenzentul literar al „Chemării"* [nr. 18, 16 august 1919, p.] 424

D. N.[anu]: *Corespondență literară* [nr. 7, 31 mai 1919, p.] 158—159

Poetică aplicată (Corespondență literară) [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 207—208

E. L. [ovinescu]: *Pentru cea din urmă oară chestia Cezar Petrescu* [nr. 18, 16 august 1919, p.] 423—424

F. Ș.[irato]: *Expoziția A. Moscu* [nr. 20, 30 august 1919, p.] 471

Gerota, C. V.: *Poetul B. Nemțeanu* [nr. 9, 14 iunie 1919, p.] 206—207

Reforma universitară [nr. 12, 5 iulie 1919, p.] 280. Semnat cu inițiale

L.[ovinescu]: *Adaos la „Democrația literară"* [nr-ele 8 și 9, 7 și 14 iunie 1919, p.] 182—183 și 206

Lovinescu, E.: *Pământul făgăduinței* [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 566

L. R.[ebreanu]: *„La poarta grădinei cu gardul de zid"* [1] [nr. 18, 16 august 1919, p.] 424

---

[1] Erată la poemul omonim al Elenei Farago.

Scanned with OKEN Scanner

Ministerul propagandei, Despre editori și alții [nr. 21, 6 septembrie 1919, p.] 494, 495

„Săptămîna luminată" [de M. Săulescu] [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 542—543

„Patima roșie" [de M. Sorbul] [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 567

Nanu, D.: *Dezavuarea d-lui Goldiș* [nr. 19, 23 august 1919, p.] 446—447

Pîrțoceanu, C.: *Scamatorul literar* [nr. 16, 2 august 1919, p.] 376

Poșta redacției: [nr.-ele 9(semnat S.), 10 (idem), 11(idem), 12 (idem), 13 (idem), 14 (idem), 15 (nesemnat), 16 (semnat S.), 17 (idem), 19 (idem), 20 (idem), 21 (idem), 22(nesemnat), 23 (nesemnat), 24 (semnat S.), 14—28 iunie, 5—26 iulie, 2—9 și 23—30 august, 6—27 septembrie 1919, p.] 208, 232, 256, 280, 304, 328, 352, 376, 400, 448, 472, 495, 520, 543—544, 568

R.[ebreanu?]: *Loteria S.S.R* [nr. 20, 30 august 1919, p.] 472

S. [E. Lovinescu]: *Plagiatele d-lui Ioan Dragu* [nr. 4, 10 mai 1919, p.] 88

Profesori-scriitori, Înmormîntarea lui Anestin, Moartea lui Sp. C. Hasnaș, Revistele de azi [nr. 8, 7 iunie 1919, p.] 83

Ignotus [nr. 10, 21 iunie 1919, p.] 231

În peștera lui Caliban [nr-ele 13 și 14, 12 și 19 iulie 1919, p.] 302—304, 328

Emil Isac redivivus! [nr. 16, 2 august 1919, p.] 376

Cu privire la „Săptămîna lui Caliban", Impietate literară [nr, 19, 23 august 1919, p.] 446, 448

O inițiativă lăudabilă [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 592

S. M.: *„Chemarea" și idealul social* [nr. 19, 23 august 1919, p.] 447

Stamatiad, Al. T.: *Pentru d. Ovid Densusianu* [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 543

V. V.: *Gînduri și icoane din vremea războiului* [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 520

X. Y.: *Vitrinele librăriilor* [nr. 20, 30 august 1919, p.] 471—472

„Vlaicu-vodă" [nr. 22, 13 septembrie 1919, p.] 520

I. Chiru-Nanov [nr. 23, 20 septembrie 1919, p.] 543

Editura literară „Casa școalelor" [nr. 24, 27 septembrie 1919, p.] 567

Amor fanatic [nr. 25, 4 octombrie 1919, p.] 591—592

Permanentizarea Teatrului Național, Scriitorii morți în război, Premiul autorilor dramatici [nr. 26, 11 octombrie 1919, p.] 615—616

Scanned with OKEN Scanner

POEZII

Al. George, Ion: *Solitudo* [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 85

Barbu, Ion: *Ființa, Lava, Munții, Copacul, Banchizele* [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 170—172

Pentru Marile Eleusinii, Panteism [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 195—196

Arca, Ți-am împletit, Umbra [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 219—220

Dionisiacă [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 256

Nietzsche, Pytagora [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 271

Peisagiu retrospectiv [I—III], *Fulgii* [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 315—316

Cucerire [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 364

Luntrea [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 419—420

Solie [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 467

Cînd va veni declinul [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 489

Caragiale, Luca Ion: *Stanțe* [„Tu să nu-i ceri iubirii adînca veselie"] [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 284

Stanțe ([„Dac-ai veni acuma să știi de ce sunt trist"] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 248—249

Cunțan, Maria: *Iubirei mele* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 131

Dauș, Ludovic: *Răscumpărarea Evei* [1] [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 304—305

Dominic, A.: *Cîntecele mele* [2] [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 18

Toamna [3] [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 152—153

Eftimiu, Victor: *Pădurea de trandafiri* [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 42—43

Potopul roșu [— Un glas în 1925] [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 56

În țara lui Saint-Pol [4] [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 103

---

[1] *Din volumul „Drumul sîngelui".*

[2] *Din volumul de poeme care va apare în curînd.*

[3] *Din volumul de poeme „Revolte și răstigniri", care va apare în curînd.*

[4] *Saint Pol-Roux, marele poet francez, care locuiește la Comaret, în Finis era.*

Scanned with OKEN Scanner

Și noi plecăm [1] [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 179
În parcul din Luxemburg [2] [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 294
Sonet [„*În seara verde-a nopților de vară*"] [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 562
Sonet [„*Visez orașele cuprinse-n ceață*"] [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 317

Farago, Elena: *O, nu mă lua de mînă* [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 202
Scrisoare [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 243
În noaptea asta [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 339
Iubește-mi mîinile și ochii [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 373
Scrisoare [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 412—413
Un apostol nebun cîntă [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 459—460
Desprinde-te, biet suflet [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 524

Giulescu, Const. A: *Zori de vară* [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 65—66

Gregorian, George: *Din mîna ta* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 125

Ignotus: *Potirul minunat* [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 425—426

Iorgulescu, Mihail: *Agamemnon* [de Eschil, traducere de...] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 374—375

Iser, Sol: *Christ* [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 157

Marian, Liviu: *Sonet* [„De cîte ori încerc să stau așa-n neștire"] [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 161—162

Moscovici, Virgiliu: *Farul* [3] [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 115
Cascada [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 332
Triștefi de toamnă [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 476
În noaptea ceea [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 571

Nanu, D.: *Excelsior* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 5
Sentințe [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 267
Acord final [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 293
Chemare păgînă, [Noapte mistică] [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 389
Sunt file în cartea sufletului [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 436

Pillat, Ion: *În zori pe stepă* [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 176
Steaua, Poruncă [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 226
Balada toamnei [4] [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 326—327
Copil de odinioară [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 302
Hellada [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 393

---

[1] *Lyon, 1918.*
[2] *D-nei T. L. Paris, august 1916.*
[3] *Sept. 1919.*
[4] *Lui Ionel Vulturescu.*

Scanned with OKEN Scanner

Protopopescu, Dragoș: *Poema mării*[1] [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p. 347—348

Relgis, Eugen: *Zorile* [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 53—54

Elefantul [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 275—276

Senzații [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 368—369

Minerii [I—II] [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 547—549

Romanescu, Marcel N.: *La răscruce* [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 76

Rotică, G.: *La fereastră* [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 77

Cu inima cuminte [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 149

La o casă [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 222

Toamna [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 303

Pe înserate [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 367—368

Singuri [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 483

La bal mascat [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 509

Eu știu [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 581

Sanau, V.: *Rondel* [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 475

Scurtu, Alexandrina: *Isidora* [I—III] [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 35—36

Ceasornicarul [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 135

Sonet [„S-a-ntors corabia ce-o trimisesem"] [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 209

Cuvîntul [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 346

Instinctul [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 435

Sonet [„Îmi cîntă umbrele în astă seară"] [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 578

Silviu, G.: *Sărutul* [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 566

Sîn-Giorgiu, Ion: *Italia* [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 80—81

Toamna noastră [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 402

Cîntec trist[2] [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 539

Pribegia lui Cupidon[3] [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 556

Solacolu, Barbu: *Sămănătorul* [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 114—115

Stamatiad, Al. T.: *Nu te-am uitat* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 11

Lăutarul [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 99

Străinul [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 310

Viața [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 418

Liniște[4] [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 546

---

[1] *Maraldei.*

[2] Motto: *„De la douceur, de la douceur"-Verlaine. Din volumul de poeme „Cîntecele patimei".*

[3] *Epilog la volumul de poeme erotice „Cîntecele patimei".*

[4] *Lui Ion Pillat.*

Stratulat, George, I.: *Curtezana* [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 249
Iarna[1] [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 533
Terziman, Al.: *Strofe pentru Li* [I] [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 187
[II] [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 201
[III] [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 236
Cîntec trist [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 333
Scrisoare de primăvară [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 531
Vianu, Tudor: *De la fereastră* [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 444

NUVELE, SCHIȚE, IMPRESII ETC.

Aderca, F.: *În așteptare* [Din *Moartea unei republici roșii*] [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 397
Zarurile sunt aruncate, O noapte în avantposturi [fragment din același roman] [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 426—428, 428—431
Luptă [fragment din același roman] [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 527—531
Soldatul din Mișcolț [fragment din același roman] [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 563—565
Brăescu, Gheorghe: Scene militare, *Metodă nouă* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 132—135
Legea progresului [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 158—161
Un om dintr-o bucată [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 227—233
A căzut Turtucaia!! [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 277—278
Recunoștința [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 353—357
Un revoltat [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 394
Maiorul Boțan [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 420—424
Echipă specială [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 494—497
Jocul de război [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 557—558
Cair, G.: [Scene din alegeri.] *Ceva urgent* [— Din vremuri uitate] [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 109—113
Cioflec, Romulus: *Vijelie* [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 177—178
Cornea, George: *Nenea Iancu Ghermănescu* [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 180—186
[Documente de război.] *Lupta de la Podul Jiului* [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 233—236

[1] *24 XII 918.*

Scanned with OKEN Scanner

Davidescu, N.: *Patriarhală*[1] [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 57—65
Drăculea, Alexis, V.: *Pe aici au trecut dușmanii* [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 104—108
Dunăreanu, N.: *Dobrogenii* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 136—139
Eftimiu, Victor: *Alexandru Vlahuță* [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 164—166
Gorun, Ion: *Deslegarea o dă întîmplarea* [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 86—91
Iov, D.: [Pe drumuri basarabene.] *Pușkin* [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 370—373
Marino-Moscu, Constanța: *Destăinuire, Nunta turturicii* [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 391—392
Lumini și umbre [I] [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 484—488
[II] [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 510—514
Mihăiescu-Nigrim, N.: *Pasăre rătăcită*[2] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 257—262
Aseară, pe lună, [*Cum cîntă de lung ...*], [*Pe boarea de seară...*] [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 519
Mîndru, A.: *Două cărți* [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 306—310
Detectivul [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 340—345
Nanu, D.: *Alexandru Vlahuță* [— Amintiri]—] [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 150—151
Papadat-Bengescu, Hortensia: *Pe cine a iubit Alisia?* [IV] [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 6—10
Miraje. *Necunoscuții* [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 55
Femeia în fața oglinzii. *Șarpele verde* [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 77—80
Icoana fecioarei [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 100—102
Fluturele [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 162—164
Mărgărite [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 172—176
Talismanul [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 221—222
Calvarul închipuirii [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 318—325
Paloare (același ciclu) [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 413—417
[Lui Don Juan în eternitate îi scrie Bianca Porporata] *Clar de lună*[3] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 244—248

---

[1] *Motto: „Booz ne savait point qu'une femme etait là | Et Ruth ne savait point ce que Dieu voulait d'elle"* — Victor Hugo: *Booz endormi.*

[2] *Extrasă din comedia cu același titlu.*
917 febr., 26 — Gura Sărății.

[3] *Publicăm această scrisoare inedită în ciclul de scrisori către Don Juan, care au apărut în „Viața românească" din 1916.*

Scanned with OKEN Scanner

Trandafirul străin, *Aiurare* [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 507—508

[Cîntece de război]. *Cîntare cernită*, *Invocațiune eroică* [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 525—526

Omul căruia i se vedea inima [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 572—578

Pașcanu, M.: *Al șaptelea cer* [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 468—475

Peltz, I.: *El nu s-a pocăit* [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 532

Petrovici, I.: [Amintiri universitare.] *T. Maiorescu* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 12—18

N. Iorga [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 37—42

C. Dumitrescu-Iași [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 81—85

P. P. Negulescu și S. Mehedinți [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 126—130

Mihail Dragomirescu [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 154—157

C. Rădulescu-Motru [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 196—201

I. Bogdan, D. Onciul, Ovid Densușianu [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 223—226

Pompiliu Eliade [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 272—275

Epilog [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 295—302

[Considerații în legătură cu situația culturii noastre.] *Mai multă filozofie* [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 349—352

Alipirea Basarabiei [— Amintiri —] [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 437—443

Ghiță Mîrzescu [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 490—493

Barbu Delavrancea [1] [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 579—590

Popescu-Telega, Al.: [Din literatura spaniolă] *Sfaturile unui tată*, [după *El leon Y los demas animales* de Irriarte] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 375—380

Rebreanu, L.: *Cadrilul* [2] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 250—255

Iți Știul, dezertor... [nr-ele 45 și 46, 21 februarie și 27 martie 1920, p.] 445—451, 461—467

Stamatiad, Al. T.: *Teatrul lui Maurice Maeterlink* [3] [—Note și impresii—] [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 514—518

---

[1] *Împlinindu-se doi ani de la moartea lui Delavrancea, reproducem frumosul discurs al d-lui Petrovici.*

[2] *Fragment din actul întîi al comediei în trei acte care se va juca la Teatrul Național, în seara de luni, 29 decembrie. „Cadrilul" va apare în volum în editura Alcalay, în chiar ziua întîiei reprezentații.*

[3] *Cu prilejul reprezentării piesei „Monna Vanna".*

Scanned with OKEN Scanner

Theodorian, Caton: *Sărutarea unei berneze* [1] [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 28—34
Internaționala [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 540—546

Vissarion, I. C.: *O ceartă...* [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 203—208
Să fie păcatu lui Vasile... [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.]268—270
Veche cunoștință [— schiță —] [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 328—331
Un chin... [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 365—367
[Sub călcîi] *Polițaiul Cosma* [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 558—562

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *E cu putință o disociație?* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 3—5
Victor Eftimiu [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.]25—27
Barbu Delavrancea [simple note] [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 49—53
Fîntîna Blanduziei [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 73—75
Gustul lacrimilor [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 97—99
Psihologia profesiei [2] [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.]121—124
Opere locale, opere universale [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 145—148
Un poet nou [3] [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 169
Calitatea emoției [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 193—194
Saturn [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 217—218
Peisaj homeric [Din volumul *În cumpăna vremii*] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 241—242
Iarăși d. Ion Barbu [nr. 38,3 ianuarie 1920, p.] 265—267
În marginea lui Hamlet [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 289—292
An nou [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 313—314
„Păsuică" [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 337—339
Alexandru Vlahuță [I] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 361—36
[II] [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 385—387
[III] [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 409—411
[IV] [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 433—435
[V] [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 457—459

---

[1] *Montreux, 21 noiembrie 1918.*
[2] *Cu prilejul literaturii humoristice militare a maiorului Gh. Brătescu.*
[3] „Articolul proclamație" despre Ion Barbu.

Scanned with OKEN Scanner

Doi prozatori [1] [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 481—483
Prometeu [I] [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 505—507
[II] [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 521—523
Hortensia Papadat-Bengescu [2] (Cu prilejul *Bătrînului*) [I] [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 537—539
[II] [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 553—555
[III] [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 569—571
Vianu, T.: *E cu putință o disociație?* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 1—3

CRONICI LITERARE

Iorgulescu, Mihail: *Haralamb Lecca* [nr. 51, 1 mai 1920, p.] 566—568
Marcu, Al. Dem.: [*Iarăși chestiunea plagiatului*] *I. Chiru-Nanov:* „*Pe căile profeților*" [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 279—281
Nanu, D.: *Curentul Sanielevici* [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 452—455
Un nou roman de dragoste: „*Theano*" *de Dionis* [nr. 52, 8 mai 1920, p.] 582—583
Popescu-Telega, Al.: [Din literatura spaniolă] *Frații Serafim și Ioaquin Alvarez Quintero* [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 187—190
Romanescu, Marcel, N.: *Însemnări privitoare la Knut Hamsun* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 20—22
Sîn-Giorgiu, Ion: *Richard Dehmel* [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 550—551
Vianu, Tudor: „*Grădina între ziduri*" *de I. Pillat*] [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 498—499

CRONICI TEATRALE

Lovinescu, E.: *În preajma centenarului* „*Hecubei*" [nr. 39, 10 ianuarie 1920, p.] 311—312
Rebreanu, L.: [*Teatrul Național*] „*Una dintr-o mie*" [*de George Diamandy*], [*Teatrul Modern*] „*Fericirea nevesti-mi*" [*de R. Peter și M. Soully*] [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 22—23
[*Teatrul Național*] „*Înșir'te, mărgărite*" [*de Victor Eftimiu*], [*Teatrul Regina Maria*] „*Instinctul*" [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 46
[*Teatrul Modern*] „*Moartea civilă*" [*de Paolo Giacometi*] *și* „*Interpretul*" [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 70—71

---

[1] Articol despre Gh. Brăescu și Felix Aderca.
[2] Motto: *Nescio quid majus ...*

Scanned with OKEN Scanner

[*Teatrul Regina Maria*] „*Marchizul de Priola*" [*de Henry Lavedan*], [*Teatrul Modern*] „*Ginerele d-lui prefect*" [*localizare de Paul Gusty*] [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p. 95—96
[*Teatrul Național*] „*Amurg*" [*de Al. Vălioianu*] [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 119
[*Teatrul Modern*] „*Patima roșie*" [*de M. Sorbul*] [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 141—142
[*Teatrul Național*] „*Comedia inimii*" [*de Caton Theodorian*] [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 166—167
[*Teatrul Modern*] „*Nușa*" [*de Arzibașev*], [*Teatrul Regina Maria*] „*Apostolul*" [*de P. H. Loyson*] [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 190—191
[*Teatrul Național*] „*Iacșici*" [*de Peretz*] [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 214—215
[*Teatrul Regina Maria*] „*Sapho*" [*de Alphonse Daudet*] [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 238
[*Teatrul Național*] „*Hamlet*" [*de Shakespeare*], [*Teatrul Modern*] „*Culcușul miresei*" [*de Felix Gandera*] [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 263—264
[*Teatrul Național*] „*Tartuffe*" [de Molière], „*Premergătorii*" [*de Peretz*], și „*Hecuba*" [*de Euripide*] [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 359—360
[*Teatrul Regina Maria*] „*Monna Vanna*" [*de Maeterlink*], [*Teatrul Modern*] „*Stăpînul fierului*" [*de Alfred Sutro*] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 381—382
[*Teatrul Național*] „*Fără] reazem*" [*de Igena Floru*], „*Într-un adăpost*" [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 404—405
[*Teatrul Național*] „*Baia domniței*" [*de C. Rîuleț*], „*Mihai Viteazul*" [*de N. Iorga*] [nr. 44, 14 februarie 1920, p.] 431—432
[*Teatrul Modern*] „*Îmbogățiții de Război*" [*de R. Cesse și Abadie*] [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 455
[*Teatrul Național*] „*Ilderim*" [*localizare de Peretz*] [nr. 46, 27 martie, 1920, p.]477—478

CRONICA IDEILOR

Nanu, D.: *Întrebări neliniștitoare* [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 43—45
Sfîrșitul grevelor engleze [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 67—69
Cîntarea României [— *Societate corală* —] [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 91—93

Scanned with OKEN Scanner

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Se ridică vălul* [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 282–283

Relgis, Eugen: *Idealizare* [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 116–117

Gazeta [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 209–212

Monștrii abstracției [– pe marginea cîtorva cărți de război –] [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 333–335

Război și univers [– cîteva „divagații" necesare] [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 499–502

CRONICI ARTISTICE

Șirato, F.: *Expoziția d-lui Troteanu* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 19–20

Expoziția Grigore Manea [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 47

Expoziția Bălțatu, Băeșiu, Onofrei [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 69–70

În loc de cronică [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 69–70

Expoziția Cosmovici, Briese, Dimitriu-Bîrlad [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 117–118

Expoziția Ionescu-Doro și G. Tudor [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 139–141

Expoziția T. Cornescu și Han [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 212–214

Expoziția de estampe japoneze [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 236–237

Expoziția pictorului Neyles [nr. 37, 27 decembrie 1919, p.] 262–263

Expoziția Matysek [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 284

Expoziția El. Popea, Expoziția Bednarick [nr. 40, 17 ianuarie 1920, p.] 336

Expoziția Iser [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 357–358

Expoziția sculptorului Boambă, Chirovici, Schweitzer, Constantinescu [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 382–383

Expoziția Octav Băncilă [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 502–504

Expoziția artiștilor sculptori din România Mare [nr. 48, 10 aprilie 1920, p.] 519–520

Expoziția societății „Astra Română" [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 533–534

Scanned with OKEN Scanner

Adm.: *„În ploaia de gloanțe"* [*de General Al. I. Stoenescu*] [nr. 47, 3 aprilie 1920, p.] 504

[*Fulmen*]: *„Jurnalul unei surori de caritate"* [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 551—552

Gerota, C.: *Literatura de război* [*„Pe aici nu se trece" de Mircea Rădulescu și C. Moldovan și „Fugarul" de Al. George și Tătărescu*] [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 143—144

[*N. Zaharia*] *„V. Alecsandri"* [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 240

L.[iviu] R.[ebreanu]: *„Negustătorul de arome"* [*de Corneliu Moldoveanu*] [nr. 34, 6 decembrie 1919, p.] 192

S. [E. Lovinescu]: *Anuarul gimnaziului „I. Maiorescu"* [*din Giurgiu*] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 384

„Anthologie de la littérature roumaine [*des origines au XX-e siècle" par N. Iorga et Septime Gorceix, Paris, Delagrave, 1920*] [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 479—480

[*Ramiro Ortiz*] *„Per la storia della cultura italiana in Roumania"* [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 536

V. M.[oscovici]: *„De sufletul nemților"* [*de Al. Cazaban*] [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 24

Croquiuri [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 71—72

„Din lumea celor mici" [*de Laura Vampa*] [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 285—286

„Calvarul" [*de Liviu Rebreanu*], *„Zale roșii"* [*de Cridim*], *Bucovina care s-a dus* [articole despre oameni, locuri și fapte de G. Rotică] [nr. 41, 24 ianuarie 1920, p.] 360

„Cîntări basarabene" [*de Sergiu Victor Cujbă*], *„Regina noastră Maria"* [*nuvele de Vasile Pop*] [nr. 42, 31 ianuarie 1920, p.] 384

„Stropi de rouă" [*de V. Militaru*], *„Balade"* [*de G. Tutoveanu*] [nr. 43, 7 februarie 1920, p.] 406

„Din traista lui Moș Crăciun" [*de Elena Farago*] [nr. 45, 21 februarie 1920, p.] 456

„Cîntarea suferinții" [*de G. Rotică*], *„Corabia cu pitici"* [*de Victor Eftimiu*] [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 535

„Balade" [*de Al. Iacobescu*] [nr. 50, 24 aprilie 1920, p.] 552

Y: *Prin Ardeal* [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 108

Scanned with OKEN Scanner

Am.: *O istorie a literaturii românești* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 143

Bayer, S.: *Dublă personalitate sau plagiat?* [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 535—536

*** * ***: *Bibliografie* [nr.-ele 28, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 43, 46; 25 octombrie, 1, 15—29 noiembrie, 6, 13 decembrie 1919, 3 ianuarie, 14 februarie, 27 martie 1920, p.] 48, 72, 120, 144, 168, 192, 216, 287, 407, 478

L.[iviu] R.[ebreanu]: *Invazia străinismului* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 24

Teatrul Național din Cluj [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 120

Vasile Toneanu [nr. 33, 29 noiembrie 1919, p.] 168

Octavian Goga, ministrul instrucției [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 215—216

Marcu, Al. Dem.: *F. Mistral și V. Alecsandri* [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 239

M. C.: *Orient Royal* [nr. 46, 27 martie 1920, p.] 479

*** * *** *Poșta redacției* [nr-ele 31, 32, 34, 43, 45, 47, 15 și 22 noiembrie, 6 decembrie 1919, 7 și 21 februarie, 3 aprilie 1920, p.] 120, 144, 192, 408, 451, 504

S. [E. Lovinescu]: *Un ordin de zi al lui Gabriele d'Annunzio* [Nesemnat] [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 48

Reviste literare liceene [nr. 30,8 noiembrie 1919, p.] 96

Casa d-lui Iorga, „Comedia inimii" [*de Caton Theodorian*] [nr. 31, 15 noiembrie 1919, p.] 120

„Muzica" [Nesemnat] [nr. 35, 13 decembrie 1919, p.] 216

Romanul românesc, Comemorarea lui Alecsandri [nr. 38, 3 ianuarie 1920, p.] 286—287

T.: *O noblețe nouă...* [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 71

V. M. [oscovici]: *„Steaua noastră și România nouă"* [nr. 49, 17 aprilie 1920, p.] 535

X.: *„Cuvîntul liber"* [nr. 32, 22 noiembrie 1919, p.] 143

X. Y.: *Concurs de piese ocazionale* [nr. 28, 25 octombrie 1919, p.] 48

T. V.[ianu]: *Cîteva constatări* [nr. 27, 18 octombrie 1919, p.] 23—24

Emil Nicolau [nr. 29, 1 noiembrie 1919, p.] 71

Scanned with OKEN Scanner

„În întuneric“ [*de N. N. Beldiceanu*] [Semnat X. Y.] [nr. 30, 8 noiembrie 1919, p.] 96

* * *: *Un apel către poeți* [1] [nr. 36, 20 decembrie 1919, p.] 240
Semnat X.Y.

Anul al II-lea, numerele 1—26
15 mai 1920 — 6 noiembrie 1920

POEZII

Aderca, Felix: *Interioară* [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.]350
Eleganțe [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 398

Ana din Coștilă: *Apus de soare* [2] [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 45
Răsărit de soare [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 382

Barbu, Ion: *Rîul* [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 35
Umanizare [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 70
Înfrîngere [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 84

Buzdugan, I.: *Căsuța veche, Vinerea patimilor, Munții în amurg* [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 130—132
Cu soarele [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 185
Făuritorii [nr. 13, 7 august 1920, p.] 195
Ispita stelelor [nr. 15, 21 august 1920, p.] 234
Seceriș de aur [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 372

Caragiale, Luca Ion: *Stanțe* [„De mi-ai vorbi acuma-n tăcere și-nserare“] [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 11

Cunțan, Maria: *Spre voi* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 7

Dauș, Ludovic: *Toamnă* [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 59—60
Zidul [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 297

Dominic, A.: *Piramida* [nr. 26, 6 noiembrie 1920, p.] 415

Eftimiu, Victor: *Clopotele din Suceava* [nr. 8,3 iulie 1920, p.] 120—123

Farago, Elena: *O dezamăgită plînge* [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 20
O, nu-ți închide ochii [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 51
Să mutăm altarul! [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 115
Cîntă astăzi viața... [nr. 14, 14 august 1920, p.] 211
Poveste pentru Mihnea [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 339—343

---

[1] Al poetului Ion Pillat care solicita permisiunea autorilor de a reproduce poezii în antologia *Poezia toamnei*, pe care o pregătea.

[2] *1911, septembrie.*

Scanned with OKEN Scanner

Ghibu, Otilia: *Întîiul crin* [nr. 15, 21 august 1920, p.] 228
Blîndețe [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 314
Hulea, Ovidiu: *Faust* [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 285—286
Ignotus: *Vasul myrhin* [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 147
Rugăciune [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 267
Iosif, St. O.[1]**:** *Cîntec bachic* [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 277
Marghita, E.: *Celui ce îmbătrînește* [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 269
Moscovici, Virgiliu: *Chemări de seară* [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 74
Excelsior [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 173
Castanul și-a plecat un ram [nr. 16, 28 august 1920, p.] 254
Păsărarul [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 364
Murnu, G.: *Vrăjitoare* [nr. 14, 14 august 1920, p.] 212
Trandafir [nr. 15, 21 august 1920, p.] 227
Plăsmuire [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 292—293
În urmă-ne e lungul țintirim [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 345
Nanu, D.: *Veșnica Evă* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 2
În fața Pietrei Craiului [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 69
Fluviul[2] [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 163—167
Telepatii. *Umbra* [nr. 16, 28 august 1920, p.] 244—246
Dragostea [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 371—372
Narly, C.: *Orgoliu* [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 25
Așteptare [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 138
Nigrim, N. M.: *Orele* [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 299
Petrescu, Camil: *Drumul morții* [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 388—391
Primăvară, Senin [nr. 26, 6 noiembrie 1920, p.] 403—405, 406—407
Rally, Al.: *Prostul* [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 28
Relgis, Eugen: *În gară* [fragment] [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 182—184
Lynxul [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 261—262
Romanescu, Marcel: *Între vis și viață* [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 73
În tăcere [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 92
Litanii [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 148—149
Mărul [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 178
Nocturnă [de Sigbjörn Obstfelder, traducere din norvegiană de...] [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 260
Galus către Cynthia [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 309
Rotică, G.: *Pe stradă* [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 93
Vorbește liliacul [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 104

---

[1] Inedită comunicată de Vasile Toneanu.
[2] *Adaptare din Albert Samain.*

Scanned with OKEN Scanner

Greşelile tale [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 155
Taina [nr. 13, 7 august 1920, p.] 200
Anume pentru tine [nr. 15, 21 august, p.] 237
Lydia [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 324
Zadarnic [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 356

Scurtu, Alexandrina: *Nocturnă* [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 103
Întîlnire [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 132
Pulsaţie [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 171—172
Cu aripi desfăcute [nr. 14, 14 august 1920, p.] 213
Aş vrea... [nr. 16, 28 august 1920, p.] 253
În seri pustii [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 268
În seară[1] [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 379

Silviu, G.: *Frăţie* [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 156
Cîntec muncitorilor [nr. 14, 14 august 1920, p.] 219

Sîn-Giorgiu, I.: *Ştiinţă şi poezie* [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 42
Elegii [I] [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 124
[II] [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 139
[III] [nr. 14, 14 august 1920, p.] 218
Singurătăţi [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 330

Stamatiad, Al. T.: *În primăvară* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 10
Doină [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 93
Iertare[2] [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 170
Dezmoşteniţii [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 284—285

Stratulat, G. I.: *Fecioara doarme* [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 57
Surîsul tău [nr. 13, 7 august 1920, p.] 201
Sonet [„Nu suntem noi să moştenim pămîntul"] [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 276

Umbră, Ada: *Grădină pustie* [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 298

NUVELE, SCHIŢE, POVESTIRI ETC.

Aderca, Felix: *Alina* [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 167—170
În uliţa cavalerilor [nr. 15, 21 august 1920, p.] 228—233

Brăescu, Gh.: *Sfîrşit de manevră* [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 66—69
Balul prefecturii [I] [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 98—103
[II] [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 116—119

---

[1] *La un tablou al pictorului N. Mantu.*
[2] *Din volumul „Mărgăritare negre", apărut.*

Scanned with OKEN Scanner

Cum sunt ei [1] [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 315—316
Un om mai spălat [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 325—329
Select club [— schiță —] [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 344—345
Declin [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 365—366
Bolocan [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 380—381

Buzdugan, I.: *O agapă literară* [2] [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 266

Cair, G.: *Ce-a zis Saadi* [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 85—91
Legături de cauzalitate [nr. 14, 14 august 1920, p.] 214—217

Cornea, Gh.: *Spionul* [3] [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 346—350

Dauș, Ludovic: *Pe drumul Varatecului* [4] [nr. 16, 28 august 1920, p.] 246—253

Dragoslav, I.: *Dihorul* [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.[278—283

Iov, D.: *Tăcerea unei chilii* [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 26—28

Marino-Moscu, Constanța: *Mirto* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 3—7
Alecu Brădeanu [I] [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 357—364
[II] [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 373—379
[III] [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 392—397

Minulescu, I.: *O agapă literară* [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 261—263

Murnu, G.: *Naționalism real* [5] [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 105—107

Nanu, D.: *O agapă literară* [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 265

Ortiz, Ramiro: *Primăvara* [Variații critice asupra unei poezii de Giovani Pascoli [I] [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 21—24
[II] [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 42—44
[III] [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 57—59
[IV] [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 71—73

Papadat-Bengescu, Hortensia: [Ce mi-a vorbit portretul] *Fetița* [I] [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 36—41
[II] [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 51—56
Tovarășii [I] [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 133—137
[II] [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 150—155
Vecinătatea [I] [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 293—297
[II] [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 310—314
Voluptate [nr. 26, 6 noiembrie 1920, p.] 408—415

---

[1] *D-nei Hortensia Papadat-Bengescu.*
[2] *Cu prilejul numirii poetului Victor Eftimiu în fruntea Teatrului Național din București.*
[3] *1917, ianuarie 10, Spitalul Sf. Spiridon, Iași.*
[4] *Fragment din „Dihorul".*
[5] *Cuvînt de introducere la „Săptămînala" Societății Scriitorilor Români din 31 ianuarie 1920.*

Scanned with OKEN Scanner

Peltz, I.: [Poeme în proză] *Floarea iubirii* [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 108
Plecarea [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 190—191
Înfloriri de primăvară [nr. 15, 21 august 1920, p.] 235—236
Rebreanu, L.: *Ghinionul* [nr. 13, 7 august 1920, p.] 196—200
Relgis, Eugen: [Fragmente ritmice] *Duminici* [I. *Duminica în port.* II. *Duminica la biserică.* III. *Duminica pe stradă*] [nr. 1, 15 mai 1920 p.] 8
Vissarion, I. C.: [Sub călcîi] *Primarul din Titu* [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 179—181

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *Anul al doilea* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 1
„Trogloditul" [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 17—19
Simulare-stimulare [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 33—34
Copacul [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 49—50
Ingratitudine [— unui scriitor—] [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 65—66
„Umanitatea" [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 81—83
Comicul dureros [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 97—98
Ceea ce nu se mai poate [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 113—115
Un poet basarabean [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 129—130
Octavian Goga, ministru [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 145—147
Speranțe literare [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 177—178
Elena Farago[1] [nr. 13, 7 august 1920, p.] 193—194
T. V. Stefanelli[2] [nr. 14, 14 august 1920, p.] 209—211
Un nou cetățean român: Victor Eftimiu [nr. 15, 21 august 1920, p.] 225—227
Revizuiri literare. *I. Al. Brătescu-Voinești* [I] [nr. 16, 28 august 1920, p.] 241—244
[II] [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 257—260

---

[1] Aflînd că poeta urma să scoată un nou volum de versuri, E. Lovinescu îi scrie la 10 octombrie 1920, referindu-se și la acest „epilog": *„Sburătorul* se va ocupa de el [de volum] prin pana vreunui colaborator simpatic — a d-lui Aderca, de pildă. Eu nu fac dări de seamă — iar pagina sintetică ce am scris despre d-ta o consider, în putințele mele, ca definitivă; nu mai am de adăugat la ea nici un rînd ..."

[2] *Fălticeni, 26 iulie.*

Scanned with OKEN Scanner

N. Iorga (amintiri universitare 1900—1904) [1] [I] [nr. 18. 11 septembrie 1920, p.] 273—276
[II] [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 289—291
[III] [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 305—309
[IV] [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 321—323
Chendi [2] [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 337—338
Știi d-ta cine sunt eu? [nr. 26, 6 noiembrie 1920, p.] 401—403

Murnu, G.: *Nemesis* [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 161—163

Petrovici, Ion: *Mihai-Viteazul* [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 369—370

Vianu, T.: *Hortensia Papadat-Bengescu* [3] [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 353—356
Un scriitor nou [4] [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 395—397

CRONICI LITERARE

Gerota, C.: *H. Sanielevici* [*„Cercetări critice și filozofice"*] [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 75—76
Vlahuță ca nuvelist [nr. 13, 7 august 1920, p.] 201—205

Iorgulescu, Mihail: *„Darurile pământului"* [*de Nichifor Crainic*] [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 127—128
„Măști de bronz și lampioane de porțelan" [*de Ion Minulescu*], *„Cartea munților"* [*de Bucura Dumbravă*], *„Amintiri universitare"* [*de Ion Petrovici*] [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 141—142, 142—143
„Orașul bucuriei" [*de V. Demetrius*] [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 157—159

---

[4] *În legătură cu „Amintirile universitare" ale d-lui I. Petrovici.*

[2] În legătură cu această tabletă lovinesciană e de semnalat reacția — desigur, nedreaptă — a pamfletarului Tudor Arghezi. Acesta, adversar — atunci — de aproape un deceniu al lui E. Lovinescu, în articolul *Unde duce impresionismul* (*Hiena*, an II, nr. 19, 17 octombrie 1929. Semnat Box) scrie, otrăvitor, printre altele: „Fiindcă după șapte ani de la moarte, « cenușa scriitorilor se așază în columbariile definitive », de unde nu mai pot tresări, cum se cuvine, la aprecierile lovinești lor literari, directorul *Sburătorului* l-a pus în fine la locul lui și pe Ilarie Chendi.

În două pagini l-a neantizat. Din Chendi n-a mai rămas decît pulberea și copita domnului Eugen Lovinescu. E drept: « morților li se cuvine adevărul ». Ei nu mai pot răspunde. Cu dînșii poți fi viteaz. Gelatinoasa-ți bravură nu se înfricoșează de umbre."

[3] *„Sfinxul", ed. Alcalay.*

[4] „Articolul-proclamație" despre Camil Petrescu.

Scanned with OKEN Scanner

„*Sfinxul*" [*de Hortensia Papadat-Bengescu*] [nr. 11, 24 iulie 1920, p.] 173—176
„*Popa Man*" [*de I. Agârbiceanu*] [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 191—192
Tudor Arghezi [nr. 14, 14 august 1920, p.] 220—223
D. Nanu [I] [nr. 16, 28 august 1920, p.] 255—256
[II] [nr. 17, 4 septembrie 1920, p.] 270—272

Popescu-Telega, Al.: *Eminescu tradus în italieneşte* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 11—13
„*Cuibul străin*" [*al lui Iacinto Benavente*] [nr. 12, 31 iulie 1920, p.] 186—189

Romanescu, Marcel: „*Mărgăritare negre*" [*de Al. T. Stamatiad*] [nr. 15, 21 august 1920, p.] 237—240

Sîn-Giorgiu, Ion: *O prietenie literară* [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 299—303

Vianu, Tudor: *O altă culegere Alecsandri* [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 317—319

CRONICI TEATRALE

Iorgulescu, Mihail: [*Teatrul Regina Maria*] „*Puntea*" [*de Gressac şi Francis de Croisset*] [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 46—47
[*Teatrul Modern*] „*Fecioara rătăcită*" [*de Henri Bataille*] [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 61—62
[*Teatrul Regina Maria*] „*Lumea în care ţi se urăşte*" [*de Pailleron*] [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 77—78
[*Teatrul Modern*] „*Poama crudă*" [*de Bracco*] [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 95—96
[*Teatrul Naţional*] „*Raţa sălbatecă*" [*de Ibsen*] [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 109—112
[*Teatrul Modern*] „*La Glu*" [*de J. Richepin*] [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 335—336
[*Teatrul Regina Maria*] „*Demi-monde*" [*de Al. Dumas-fils*] [nr. 23, 16 octombrie 1920, p.] 367—368
[*Teatrul Regina Maria*] „*Pariziana*" [*de H. Becque*], [„*Răposat-a mama coniţii*" *de Feydeau*] [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 400
[*Teatrul Naţional*] „*Institutorii*" [*de O. Ernst*] [nr. 26, 6 noiembrie 1920, p.] 416—417

Scanned with OKEN Scanner

Lovinescu, E.: [*Teatrul Regina Maria*] *„Papa Lebonard"* [*piesă în patru acte de Jean Aicard*] [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 14—15
[*Teatrul Modern*] *„Strigoii"* [*dramă în trei acte de H. Ibsen*] [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 29—30

Rebreanu, L.: *„Autori și actori"* [nr. 13, 7 august 1920, p.] 206—208
Noul director general al teatrelor [nr. 14, 14 august 1920, p.] 223—224
Deschiderea stagiunei [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 287
[*Teatrul Național*] *„Odinioară"* [*de Aslan*] [nr. 20, 25 septembrie 1920, p.] 320
[*Teatrul Regina Maria*] *„Cocoșul negru"* [*de Victor Eftimiu*] [nr. 22, 9 octombrie 1920, p.] 351—352
[*Teatrul Modern*] *„Nepoftitul"* [*de Tristan Bernard*] [nr. 24, 23 octombrie 1920, p.] 383—384
[*Teatrul Național*] *„Noaptea regilor"* [*de Shakespeare*] [nr. 25, 30 octombrie 1920, p.] 399—400

CRONICA IDEILOR

Moscovici, Virgiliu: *Teoria istorică a lui A. D. Xenopol* [I] [nr. 8, 3 iulie 1920, p.] 124—126
[II] [nr. 9, 10 iulie 1920, p.] 139—141

Nanu, D.: Răvașe. *Evoluție, schimbare* [nr. 21, 2 octombrie 1920, p.] 331—334

Relgis, Eugen: Revizuire de expresii. *Onoare* [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 30—31
Opinia publică [nr. 6, 19 iunie 1920, p.] 94—95

ÎNSEMNĂRI

RECENZII

I. C.: *„Revolte și răstigniri"* [*de A. Dominic*] [nr. 2, 22 mai 1920, p.] 32
„Pe gînduri" [*de Artur Enășescu*] [nr. 7, 26 iunie 1920, p.] 112
Ma.: [*Ramiro Ortiz*] *„În ciuda submarinelor"* [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 16
V. M. [oscovici]: *Între rețele"* [*de V. Savel*] [nr. 1, 15 mai 1920, p.] 16
„Lebedele sacre" [*de Victor Eftimiu*] [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 48

Scanned with OKEN Scanner

„Umbre pe drumuri" [*de Barbu Solacolu*] [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 64
„Sonete" [*de G. Voevidca*] [nr. 10, 17 iulie 1920, p.] 160
Y. X. : *„În cetatea idealului"* [*de Dem. Theodorescu*] [nr. 13, 7 august 1920, p.] 208
Aderca, F. și E. Lovinescu : *Comentarii la o mică temă critică* [nr. 5, 12 iunie 1920, p.] 79—80
Iorgulescu, Mihail : [*Un centenar literar*] *Meditațiile lui Lamartine* (*1820*) [nr. 4, 5 iunie 1920, p.] 63—64
L. R. [ebreanu] : *Leon Alcalay* [nr. 3, 29 mai 1920, p.] 48
Văduva lui Alecsandri, Emil Gârleanu [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 288
S. : *Cîntec bachic* [nr. 18, 11 septembrie 1920, p.] 288
Văduva lui Alecsandri [nr. 19, 18 septembrie 1920, p.] 304
Z. V. : *Bibliografie* [nr. 16, 28 august 1920, p.] 256

Anul al II-lea, numerele 27—52
13 noiembrie 1920—7 mai 1921

POEZII

Aderca, F. : *Murmur* [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.]
Medievală [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 163
Cîntec vesel de dimineață [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 21
Nocturne [1. *Din balcon*, 2. *Răsărit de stele*, 3. *Retorism*] [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 332
Buzdugan, I. : *Pumnalul* [din M. Lermontov, traducere de...] [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 139
Celarianu, Mihail : *Și Dumnezeu ceru iertare* [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 164
Noapte-n furtună [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 233
Parcul mort [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 252
Ploaia [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 268
Copac pe deal [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 311
Rîsul [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 356
Ploaia-n grădină [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 391
Dauș, L. : *Vilanela pajului* [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 187

Scanned with OKEN Scanner

Dinu, E.: *Omphala* [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 41
Farago, Elena: *Porunca o barcă verde*[1]... [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 35
Un Crist își începe vecia [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 298
Pactul renunțării [nr. 48, 8 aprilie 1921, p.] 340
Ignotus: *Tripticul zilei* [*Dimineață, Amiază, Seara*] [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 169
Iorgulescu, M.: *Oedip la Colona* [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 222
Luca, B.: *Unei file albe* [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 108
Moscovici, V.: *Volubilis* [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 146
Clopotul [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 313
În ceață [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 356
Salmoneu [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 413—414
Narly, C.: *Ispita* [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 12
Sonet florentin [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 75
Reînviere[2] [nr. 40, 12 februarie 1921, p]. 217
Ora mută [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 348
N. M. Nigrim: *Sonet* [după Shakespeare] [nr. 51, 30 aprilie 1921, p.] 387
Nenițescu, Ștefan, I.: *Iarna* [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 147—148
Petrescu, Camil: *Marș greu, Versuri pentru ziua de atac* [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 3—5, 6—8
Patrula [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 20—23
Cadavrul [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 83—85
Trecutul [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 131—137
Luna [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 199—200
Protopopescu, Dragoș: *Versuri pentru lucruri mici*[3] [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 180—181
Strofe de la nord. [*„Alb"*][4] [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 314
Pastel [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 354—355
Rally, Al.: [Studente.] *Unei colege, Voaleta, Acuarelă, La curs* [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 362—363
Romanescu, Marcel, N.: *Copilărie, haină albă*[5] [nr. 44, 12 martie 1921, p.] 276
Rotică, G.: *Doi ochi tineri* [nr. 30, 4 decembrie 1920, p.] 51
În urma razelor [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 116—117

---

[1] *Din volumul „Șoaptele amurgului".*
[2] O traducere din Anna de Noailles?
[3] *Lui Const. Al. Constantinescu.*
[4] *Londra, ianuar 1921.*
[5] *Noiembrie 1920, Roma.*

Scanned with OKEN Scanner

Cînd Venus a vrut să biruiască [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 155
Pedeapsa lutului [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 243
În liniștea nopții [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 307
Tristețea fericirii [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 324
Senină undă lină [nr. 51, 30 aprilie 1921, p.] 387
Scurtu, Alexandrina: *Joc* [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 107
Mi-e dor de casa [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 211
Metempsicoză [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 234
Priveam cîntînd [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 252
Omul [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 333
Cîntă clopotele [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 405
Silviu, G.: *Dumnezeire* [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 265
Atelierul [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 380—381
Sîn-Giorgiu, I.: *Fantazie erotică* [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 91
Trupului tău [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 185—186
Cantilene [I—II] [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 250
Sonete erotice [*Sfinxul, Niciodată*] [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 317
Năluca, Beție [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 335
Euridice, Stelele [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 361
Tăcere, Rugă [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 415
Soare, Alice: *În amintirea mea, Copilul, Apostrofa, Orașe mici* [nr. 30, 4 decembrie 1920, p.] 59—60
Robia trecutului [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 67
Căminului meu [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 99
Fatum [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 117
Sonetul, Sensație [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 168
Inelele [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 181
Cupe [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 205
Neliniște [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 234
Din prag [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 311
Ispită [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 333
Impresie, În larguri trec cîntînd, Visul mării, Un strop[1] [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 371—372
Stamatiad, Al. T.: *Întuneric* [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 19
Singur [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 67
Poema morții[2] [I—V] [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 260

[1] *Din volumul „Ferestre luminate", ce va apare în curînd.*
[2] *Lui Dragoș Protopopescu.*

Amurg [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 347
Poema primăverii [1] [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 404
Umbră, Ada: *Pastel* [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 156
Valerian, I.: *Caravana* [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 187
Vianu, T.: [Peisagii romantice.] *Ape și munți* [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 262

NUVELE, SCHIȚE, POVESTIRI ETC.

Aderca, E.: *În orașele mici* [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 308—310
Bilciurescu, Al.: *Cerșetorii* [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 348
Brăescu, Maiorul Gheorghe: *O comedie tragică* [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 36—41
Pricopsitul [nr. 37, 22 ianuarie, 1921, p.] 165—167
Răzvrătita [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 182—185
Rugăciune [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 206—207
O carieră [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 227—233
O audiență la Ministerul de Război [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 263—265
Dureri mărunte [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 331—332
Soldații noștri [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 378—379
Dauș, Ludovic: *Spre boierire* [2] [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 86—90
Crima [3] [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 148—154
Dragoslav, I.: *O farsă* [Din poliția de odinicară] [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 244—251
Farago Elena: *Eternul abis* [4] [— fragment de roman —] [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 68—75
Floru, Igena: *Conul Costică* [nr. 51, 30 aprilie 1921, p.] 395—398
Jean, V. Al.: *Nodul gordian*, comedie într-un act [nr. 44, 12 martie, 1921, p.] 277—288
Lacrima, comedie într-un act [nr-ele 51, 52, 30 aprilie, 5 mai 1921, p.] 388—396, 406—414

---

[1] *D-lui Duiliu Zamfirescu.*
[2, 3] Fragmente din romanul *Dihorii.*
[4] În 1943 Elena Farago dădea lui Vasile Netea cîteva lămuriri privitoare la acest roman, care promitea să fie destul de pasionant, dar care nu a apărut vreodată: „M-am gîndit vreme îndelungată la acest roman, care trebuia să fie pandantul în proză al poeziei mele, dar multiplele obligații administrative [...] m-au împiedecat de a-i da forma definitivă la care năzuiam". (*Interviuri literare*, Editura Minerva, București, 1972, p. 215.)

Scanned with OKEN Scanner

Lovinescu, E.: *Lulu* [— fragment de roman —] [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 27—30
Marino-Moscu, Constanța: *Iederă* [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 310
Nigrim, N. M.: *Sărmana inimă* [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 312—313
Ortiz, Ramiro: *Plecarea de la „banchet"* [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 137
Din caietele mele rusești [nr-ele 40, 41, 12—16 februarie 1921, p.] 219—221, 235—238
Papadat-Bengescu, Hortensia: *Strada* [nr. 30, 4 decembrie 1920, p.] 52—58
Dascălul Gore de la Sf. Vineri [I] [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 100—107
[II] [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 118—124
Cucoana Ileana [I] [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 201—205
[II] [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 212—217
Călătoarea [I] [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 325—330
[II] [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 341—347
[III] [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 357—360
[IV] [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 373—377
Peltz, I.: *Șirag*, [*Primăvara morții, Rugăciune*] [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 138
Cinematograf vechi [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 315—316
Poeme biblice [Moise grăind către Domnul] [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 334
Popescu-Telega, Al.: *Călătorul* [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 140—142
O scrisoare [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 266—268
Sion, Iza: *Căsuța cu suspin* [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 299—304
Theodorian, Caton: *Un nuntaș* [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 8—11

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *Rotică* [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 1—2
Amurgul eroilor [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 17—19
Literatura d-lui Camil Petrescu [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 33—34
L. Rebreanu[1] [I] [nr. 30, 4 decembrie 1920, p.] 49—51
[II] [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 65—66
[III] [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 81—82
[IV] [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 97—99

[1] *„Ion", 2 vol.*

Scanned with OKEN Scanner

Vissarion [I] [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 113—115
[II] [1] [nr. 35, 8 ianuarie 1921, p.] 129—130
O pagină uitată [2] [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 145—146
Alexandru Macedonski [I] [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 161—162
[II] [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 241—243
[III] [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 257—260
[IV] [nr. 44, 12 martie 1921, p.] 274—276
Note în marginea „Regelui Lear" [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 177—179
Asachi [3] [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 209—211
Scrisoare deschisă d-lui director general al teatrelor [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 225—226
„Bătrînul" [I] [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 289—291
[II] [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 305—307
Literatura și viața [I. *Avarul și risipitorul*] [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 321—324
[II. *Creditorul*] [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 337—340
[III. *Concluziuni*] [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 353—354
Maiorul Brădescu [I] [nr. 51, 30 aprilie 1921, p.] 385—386
[II] [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 401—403

Petrovici, I.: *Evoluția lui Cațavencu* [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 369—370

Vianu, Tudor: *Alexandru Macedonski* [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 193—199

CRONICI LITERARE

Bascovici, Șerban: *„Revolte și răstigniri"* [*de A. Dominic*] [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 170—172

Călugăru, I.: *„Fericirea celorlalți"* [*de Mihail Cruceanu*], [*„Pleureuses" de Henri Barbusse*] [nr. 39, 5 februarie 1921, p.] 207—208

Gerota, Const.: *„Un călător englez despre români"* [*de P. V. Haneș*] [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 31—32

---

[1] *Cu prilejul romanului „Petre Pîrcălabul".*
[2] *„Răscoala robilor".*
[3] *Cele din urmă pagini ale volumului „Gheorghe Asachi, viața și opera lui", ce va apare în curînd.*

Scanned with OKEN Scanner

„Șoaptele amurgului" [*de Elena Farago*][1] [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 125—126

Iorgulescu, Mihail: *Poetul Mihai Săulescu* [*4 ani de la moarte*] [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 92—94
Maiorul G. Brăescu [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 364—365

Lovinescu, E.: *În marginea lui Caragiale* [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 269—270

Moscovici, Virgiliu: *Alexandru Macedonski* [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 109—110

Nanu, D.: *„Doinele mele"* [*de I. U. Soricu*], *„Flori de lut"* [*de G. Talaz*] [nr. 35, 8 ianuarie 1921,] p. 143—144

Ortiz, Ramiro: *Carducci* [I] [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 24—26
[II] [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 43—46
[III] [nr. 30, 4 decembrie 1920, p.] 61—64
[IV] [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 76—79

Popescu-Telega, Al.: *Taina lui Greco și a lui Cervantes* [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 190—192

Rebreanu, L.: [*Felix Aderca*—] *„Domnișoara din strada Neptun"* [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 416

Sîn-Giorgiu, Ion: *O descoperire literară* [: *„Joseph" de Goethe*] [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 238—239
Literatura comparată [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 253—254

CRONICI TEATRALE

Iorgulescu, Mihail: [*Teatrul Național*] *„Banii"* [*de Octave Mirbeau*] [nr. 29, 27 noiembrie 1920, p.] 47—48
Teatrul Național]*„Vlaicu-Vodă"* [*de Al. Davila*] [nr. 33, 25 decembrie 1920, p.] 111—112
[*Teatrul Regina Maria*] *„Trecutul"* [*de Porto-Riche*] [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 127
[*Teatrul Regina Maria*] *„Hoții"* [*de Schiller*] [nr. 38, 29 ianuarie 1921, p.] 188—190

---

[1] „Cred că vei fi primit *Sburătorul* — îi scrie poetei, trei zile după apariția recenziei, E. Lovinescu — în care concetățeanul d-tale își exprimă admirația pentru versurile d-tale; că nu e mai bine, nu e vina mea; dimpotrivă, pot zice că i-am dat și puțin *stil*. Și apoi am lăsat să vorbească mai mult citațiile, ce te servesc mult mai bine decît orice comentar."

Scanned with OKEN Scanner

[*Teatrul Regina Maria*] „*Ciocolatiera*" [*de P. Gavault*] [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 319—320
[*Teatrul...*] „*Vălul fericirii*" [*de G. Clemenceau*] [nr. 47, 2 aprilie 1921, p.] 336
[*Teatrul Excelsior*] „*Samarul lui Moș Martin*" [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 367—368
[*Teatrul Regina Maria*] „*Umbra*" [*de Dario Nicodemi*] [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 417—418

Jean, V. Al.: [*Teatrul Național*] „*Bătrînul*" [*de Hortensia Papadat-Bengescu*] [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 296—297

Lovinescu, E.: [*Teatrul Regina Maria*] „*Samson*" [*de Henry Bernstein*] [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 13—14
[*Teatrul Național*] „*Cain*" [de Al. Sabaru] [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 160
În marginea lui „John Gabriel Borkman" [nr. 42, 26 februarie 1921, p.] 255—256
[*Teatrul Național*] „*Nodul gordian*" [*de V. Al. Jean*] [nr. 44, 12 martie 1921, p.] 288
[*Teatrul Național*] „*Sorana*" [*de I. Brătescu-Voinești și A. de Herz*] [nr. 46, 26 martie 1921, p.] 318—319

Nanu, D.: „*Bătrînul*" [*de Hortensia Papadat-Bengescu*] [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 294—295

Narly, C.: „*Bătrînul*" [— *note întîrziate* —] [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 383—384

Papadat-Bengescu, Hortensia: [*Teatrul Regina Maria*] „*Cafeneaua mică*" [*de Tristan Bernard*] [nr. 43, 5 martie 1921, p.] 271—272

Rebreanu, L.: [*Compania Excelsior*] „*Tatăl*" [*de Strindberg*] [nr. 27 13 noiembrie 1920, p.] 14—15
[*Teatrul Național*] „*Un faliment*" [*de Bjoernson*] [nr. 31, 11 decembrie 1920, p.] 79
[*Teatrul Național*] „*Domnul Notar*" [*de Octavian Goga*] [nr. 32, 18 decembrie 1920, p.] 94—96
[*Teatrul Național*] „*Pleacă berzele*", „*Lulu Popescu*" [*de I. Minulescu* [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 175—176
„*Bătrînul*" [*de Hortensia Papadat-Bengescu*] [nr. 45, 19 martie 1921, p.] 291—294
[*Teatrul Național*] „*Un dușman al poporului*" [*de Ibsen*] [nr. 48, 9 aprilie 1921, p.] 349—352
[*Teatrul liric*] „*Onoarea*" [*de Sudermann*] [nr. 50, 23 aprilie 1921, p.] 382—383

Scanned with OKEN Scanner

[*Teatrul Național*] „*Sonata umbrelor*" [*de A. Dominic*], [*Teatrul liric*] „*Tandrețe*" [*de H. Bataille*] [nr. 51, 30 aprilie 1921, p.] 399—400
[*Teatrul Național*] „*Domnișoara Iulia*" [*de Strindberg*], „*Electra*" [*de Hugo von Hoffmanstahl*] [nr. 52, 7 mai 1921, p.] 419—420

CRONICA IDEILOR

Gerota Const.: [*G. Palante*: „*La sensibilité individualiste*"] [nr. 36, 15 ianuarie 1921, p.] 156—160
„*Politica de vorbe și omul politic*" [*de S. Mehedinți*] [nr. 40, 12 februarie 1921, p.] 223—224
„*Les grands hommes*" [*par W. Ostwald*] [nr. 49, 16 aprilie 1921, p.] 365—366
Popescu-Telega, Al.: *Osîndirea romantismului* [nr. 37, 22 ianuarie 1921, p.] 173—175

ÎNSEMNĂRI

I. C.: „*Păcatul rabinului*" [*de V. Demetrius*] [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 16
M. C.: *Societatea criticilor* [nr. 27, 13 noiembrie 1920, p.] 16
S.: *Expoziția d-rei Maricica Vrabie* [nr. 28, 20 noiembrie 1920, p.] 32
„*Souvenirs entomologiques*" [de J. Fabre], *Comemorarea lui Baudelaire* [nr. 41, 19 februarie 1921, p.] 240
V. M.: „*Frontul roșu*" [sonete postume de A. Steurman Rodion], *L'Italo-romeno* [nr. 34, 1 ianuarie 1921, p.] 128

SBURĂTORUL LITERAR

Anul I, numerele 1—26
17 septembrie 1921— 11 martie 1922

POEZII

Baltazar, Camil: *Podgoria început de iarnă* [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 378

Scanned with OKEN Scanner

Peisagiu, Spital de tuberculoşi [1] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 410

Imagini din sanatoriu [2] [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 467—468

Convalescenţă [3] [Cîntec simplu pentru ea] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 521

Trişteţi de ftizic [4] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 550

Imagini din sanatoriu [5] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 576

Bascovici, Şerban: *Rapsodia tăcerii* [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 284

Bilciurescu, Alexandru: *Bătrînii* [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 190

Ploaie de toamnă [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 351

Lacrimile [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 423

Noapte... [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 444

Balul [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 553

Celarianu, Mihail: *Cavoul* [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 121

Ideal [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 180—181

În catedrală [6] [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 313

Cred [I—IV] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 395—396

La mare [nr. 19, 21 ianuarie, 1922, p.] 447

Ore tîrzii [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 505

Focul [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 522

Pădurile [7] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 593

Cosma, Mihai: *Homo* [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 168

Vulturul [I. *Înălţare*, II. *Dezrobire*] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 335

Minerul [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 407

Fulgii [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 446

Iarnă [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 506

Noapte [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 596

Nimfa [8] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 621

---

[1] „Dl. Camil Baltazar promite o atmosferă proprie în vers, trebuie însă să o susţină fără manierism", apreciază cronicarul *Flacării* (nr. 6, 14 ianuarie 1922).

[2] Motto: *„Verona trage să moară-de-asară" — Sora Ioana. Sanatoriul Bisericani.*

[3] *Bisericani. Primăvara.*

[4] *Bisericani.*

[5] *Bisericani. Iarna.*

[6] Mircea Ştefănescu, în *Epoca* (25 decembrie 1921) comentează: „Poetul redă sugestiv atmosfera catedralei, făcînd-o să tresară sub un fior mistic".

[7] *Ninei.*

[8] *1921.*

Scanned with OKEN Scanner

Dominic, A.: *Diamantul* [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 44
Visul [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 136

Dorian, Emil: Cîntece pentru Lelioara [*Vorba I—III*] [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 289
[*Călătorie, Cîntec de seară, Rochiţele*] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 323
[*Primii paşi, Sevă, Muza mea, Mărgelele*] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 352
[*Florile, Larmă, Dormi ..., Consolare*] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 371
Stropul [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 420—421
Dialog [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 443—444
În noapte [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 402
Copilăria [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 565
Pădurea [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 588—589

Eftimiu, Victor: *Aşa te port în mine* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 10
Zăpezile [nr. 23, 18 februarie, p.] 540
Sfîrşit de februar [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 590
Primăvară rea [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 614

Farago, Elena: *Renunţare* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 3—4
O nouă Magdalenă plînge [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 83—84
Nădejdii [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 204
Pe piatra unei fîntîni [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 299
Un bun rămas... [nr. 26, 11 martie, 1922, p.] 612—613

Moscovici, Virgiliu: *Mumia* [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 120
Lampadoforul [nr. 13, 10 decembrie, 1921, p.] 314
Gheţarul [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 450
Mical[1] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 574—575

Movilă, Sanda: *Oarba* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 208
Streinul [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 288
Colanul de apă [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 523—524

Murnu, George: *Odiseea* [*Cîntul XVIII*] [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 227—231
Infinitul [după Giaccomo Leopardi] [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 475

Nanu, D.: *Cunoşti profundul cîntec?* [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 402
Credinţe întîrziate[2] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 504

---

[1] *Din „Poeme biblice"*.
[2] În sumarul tipărit în revistă e trecută greşit şi la Victor Eftimiu.

Scanned with OKEN Scanner

Narly, C.: *Toamna* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 140
Era o floare albă... [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 482
Petrescu, Camil: *Ideea* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 131—132
Mîna [1] [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 234—235
Veşnicie [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 275—276
Amiază de vară [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 347
Vis de anemic [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 419
Cearta [2] [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 442
Un luminiş pentru Kicsikem [*În prag, Cînd vii la mine, Nimfa, Cearta, Versurile, Vanitas, Cîntecele mele*] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 491—497
Protopopescu, Dragoş: *Replică la sonetul Veneţiei* [3] [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 184
Cărţi vechi [4] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 329
Rally, Al.: *„La Rentrée"* [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 289
[*Studente*] *La mare* — viziune [5] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 361
Relgis, E.: :*Trenul* [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 449
Romanescu, Marcel: *Noapte de crăciun* [6] [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 35—36
Cîntec [nr. 11, 26 noiembrie, 1921, p.] 251
Poc̆ăinţa [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 328
Scoica [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 570
Între păsări [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 613
Rotică, G.: Prin pîclele de toamnă. *La pădurar în codru* [7] [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 59
O voce de astă vară [8] (acelaşi ciclu) [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 89

---

[1] Em. Ciomac, în *Revista vremii* (nr. 5, 25 decembrie 1921), după ce consideră că E. Lovinescu şi T. Vianu „au avut norocul de a-l descoperi" pe Camil, analizează cam pueril *Mîna*, reproşînd „vocabularul plin de neologisme", „unele imagini cam goale şi prea modern prozaice". Descoperă şi o „întorsătură din Verhaeren".

[2] *Această poezie face parte dintr-un ciclu de 7 poezii, „Un luminiş pentru Kicsikem", ce vor apare la un loc într-un viitor număr al „Sburătorului".*

[3] *Veneţia, noiembrie 1920.*

[4] *Lui Al. T. Stamatiad.*

[5] „D. Al. Rally e anti-poet — crede Mircea Ştefănescu — deşi are viziuni de studente la mare. Cînd îl citesc îmi vine să urlu." (*Epoca*, 29 decembrie 1921.)

[6] *Crăciunul anului 1920. Roma.*

[7, 8] *Cîmpulung 1912.*

Scanned with OKEN Scanner

Poteca părăsită [1] [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 157
Dușmanii (același ciclu) [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 179
Te-ai dus (același ciclu) [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 240
Tu nu auzi molizii (același ciclu) [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 283
Ușa [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 328
În ceasul judecății [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 350
Și azi ca totdeauna [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 378
O nu, nu pentru tine [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 421
Prin pîclele de toamnă. *La punte* [2] [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 475—476
Abia ici colo o vorbă [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 504
Chiar azi voi rîde [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 618

Scurtu, Alexandrina: *Focul* [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 62
Și eu [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 156
Asculți? [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 309
Durerea mea e țara cenușie... [nr. 18, 14 ianuarie, 1922, p.] 433
Îmi este gîndul [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 448

Silviu, G.: *Toamnă...* [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 357
Tristețe [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 455
Noapte [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 597

Sîn-Giorgiu, I.: *Dumnezeire* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 219
Sfîrșit de toamnă [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 262

Soare, Alice: *Te-nșeli de crezi* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 17
Iubește-mi [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 107
S-a așternut [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 184
În parcul meu [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 251
Oglinzi sparte [3] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 351
Sămînța fericirii [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 448

Stamatiad, Al. T.: *Amintirea* [4] [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 43
Stanțe [I—II] [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 215
Stanțe [III—IV] [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 263
Psalm [I—V] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 403—404

[1, 2] Cîmpulung 1912

[3] Cronicarul *Epocei*, inclementul Mircea Ștefănescu, după lectura acestei poezii, se întreabă, pe bună dreptate: „De ce s-or mai fi făcînd oamenii caraghioși? de ce-o fi vrînd să fie cu orice preț poetă d-na Alice Soare?"

[4] *Lui Liviu Rebreanu.*

Scanned with OKEN Scanner

Streinu, Vladimir: *Înserare* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 141
Terține [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 263
Biruința [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 433
Nopți [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 455
Pe sufletul meu [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 516
Singurătate [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 623

Terziman, Al.: *Amurg de toamnă* [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 240

Valerian, I.: *Toamna* [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 164
Circul [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 306
Iarna[1] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 408—409
Albatrosul [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 451
Vin caravanele [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 515—516
Liniște[2] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 541
Flacăra [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 564

Velea, Andrei: *Tolstoi* [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 233
Mănușa [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 305
Baia de soare [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 385

NUVELE, SCHIȚE, POVESTIRI, STUDII

Aderca, Felix: *Spiritul latin [sau d. N. Iorga se răzbună]* [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 524—526
Contribuții critice. *Erori fecunde* [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 551—553
Contribuții critice. *Idee și stil* [nr. 24, 25 februarie, 1922, p.] 572—574
Criza scriitorului român [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 590—592

Batzaria, N.: *Vecinul Toma* — amintiri din Macedonia [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 86—89
Turcia Junilor turci[3] [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 113—118
Valora. Din viața albaneză [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 236—239

---

[1] Poezia este remarcată de *Flacăra* (nr. 6, 14 ianuarie 1922): „*Iarna* d-lui I. Valerian e în adevăr o bucată realizată. Versul limpede și personal ...“

[2] Fiind printre puținii sburătoriști agreați de *Flacăra*, poetul *Liniștii* e salutat ca o speranță: „Numele tînăr al d-lui Valerian îl vedem cu plăcere sub versuri din ce în ce mai valoroase. E un talent care se afirmă.“ (*Flacăra*, nr. 12, 25 februarie 1922.)

[3] Cu o notă în care este prezentat autorul.

Scanned with OKEN Scanner

Nea Niță [„luminător al neamului"] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 353—356

Brăescu, Gh.: *Oale sparte* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 11—13
Câini de război [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 37—42
Țăranii noștri [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 63—65
Soldatul Busuioc [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 85
Între camarazi [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 119—120
Cele două școli [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 133—136
Criminalul [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 182—183
Burdulea [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 231—233
Furgonul[1] [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 307—309
Superstiție [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 348—350
Doi vulpoi[2] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 397—401
Contabilitate dublă [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 445—446
Manșonul țatei Leonora[3] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 498—503
Toasturi cazone [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 517—521

Călugăru, Ion: *Lăutarul și șarpele* [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 165—168
Între copii [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 526—529
Odată [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 615—618

Cair, G.: *Vedenia* [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 90—96

Ciomac, Em.: *Simfonia IX* [la București] [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 185—190
Gustav Mahler [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 216—219

Condora: *O vedenie* [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 336—339

Glaucos [Hortensia Papadat-Bengescu]: *Note și impresii literare* [I. *Ion Pillat*, II. *F. Aderca*, III. *Tradiții*] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 577—579

---

[1] Cronicarul *Flacării* (nr. 3, 24 decembrie 1921) califică schița lui Brăescu drept „o bună fotografie".

[2] E îndreptățită observația celor de la *Flacăra* (nr. 6, 14 ianuarie 1922): „E o schiță în care verva d-lui G. Brăescu e mult slăbită, față de aceea pe care i-o cunoaștem din alte bucăți".

[3] Camil Petrescu remarcă această schiță, strecurînd în același timp, cu tact, și o obiecție sub forma unei sugestii: „În *Manșonul țatei Leonora* d. maior Brăescu reia un material de multe ori tratat, izbutind să obție o atmosferă sigură. Îi dorim d-lui maior Brăescu, care are azi cea mai precisă și mai concisă notație dintre toți prozatorii noștri, accesul într-o lume sufletească inedită și mai complexă, ceea ce i-ar da posibilitatea să însemne o etapă în literatura românească." (*Ritmul vremii*, an. II, nr. 8, 12 februarie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

Omenirea și binefăcătorii ei [în timp și loc] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 600—602

Iov, D.: *Urmașul* [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 472—474

Jean, V. Al.: *Amintiri despre Cerna* (I) [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 65—69

Amintiri despre Cerna (II) [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 158—161

Lungeanu, M.: *La podul dracilor* [1] [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 277—283

Movilă, Sanda: *Pata de umbră* [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 405—407

Cel din urmă vis [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 452—454

Viață [2] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 594—596

Marino-Moscu, C-ța: *Ultimul acord* [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 324—327

Fantazie [Preludio, Andante religioso, Alegro vivace, Andantino pastorale, Finale presto] [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 422—423

Nanu, D.: [Note asupra lui] *William Shakespeare* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 13—17

Gînduri [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 469—470

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Gestul* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 5—9

Chinezul [3] [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 108—112

Balaurul [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 252—262

Iadul [4] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 372—377

Stigmatul [5] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 542—549

[1] *Va apare în volumul „Clacă și robot", în ed. Socec.*

[2] „O schiță plină de grație, emotivitate și frăgezime, dar prea feminină și inutil detailată." (Camil Petrescu, în *Revista vremii*, nr. 10, 12 martie 1922).

[3] *Capitol din romanul „Femeia în fața oglinzii", ce va apare în curînd în editura „Ancora".*

[4] Fragmentul nu e pe placul celor de la *Flacăra* (nr. 5, 7 ianuarie 1922) și, înainte de apariția negativei cronici a lui Ion Sîn-Giorgiu, prozatoarea are parte de cîteva critici: „D-na Papadat-Bengescu, în *Iadul*, aduce inovare în inspirația și în felul de a scrie a d-sale [...] D-na Bengescu își simplifică mult stilul în paginile acestea. Fraza nu mai e atît de încărcată, dar nu găsește acele accente viguroase care să-i dramatizeze descripția, să valorifice elementele bucății."

[5] Față de acest fragment, Camil Petrescu își exprimă entuziasmul total și admirația nereținută: „Scriitoarea care a stîrnit atît entuziasm și atîta indignare în ultimii ani cu marile-i însușiri și evidentele-i lipsuri ne dă un fel de mostră a activității sale poetice. E un spirit de analiză, o cunoaștere în sensul cel mai nobil al artei și un dispreț pentru concepția curentă despre literatură de-a dreptul impresionante."

Scanned with OKEN Scanner

Expoziția d-nei Delavrancea-Dona [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 571

Peltz, I.: *Simplitate* [I, II] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 506

Petrovici, I.: *Aristizza Romanescu* [1] [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 60—62

Popescu-Telega, Al.: *Ramon Perez de Ayala* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 209—215

Literatura spaniolă contemporană [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 330—334

Miguel de Unamuno [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 378—385

Protopopescu, Dragoș: *Englezii în călătorii critice* [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 477—482

Relgis, E.: *Umanitarism și religie* [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 70—72

Arta abstractă [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 162—164

Sîn-Giorgiu, I.: *Georg Kaiser* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 21—24

Soare, Alice: *Domnița de gheață* [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 424—432

Tafrali, O.: *Săritura fratelui Anton* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 205—208

Fata lui Assarhadon [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 300—305

Vissarion, I. C.: *Averea răposatului* [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 566—570

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *„Sburătorul literar"* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 1—2

Figurine. *Luca Ion și Ion Luca* [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 57—58

Figurine. *Radu Cosmin* [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 81—82

Figurine. *Em. Bucuța* [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 105—107

Lucian Blaga [I] [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 129—130; [II] [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 153—156; [III] [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 177—179

Reversibilitate [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 201—204

Ion Minulescu [I] [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 225—226; [II] [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 249—250; [III] [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 273—274; [IV] [2] [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 297—299

---

[1] Necrolog extras din volumul *Simțiri rostite* „ce va apare în curînd în Biblioteca universală".

[2] La sfîrșitul serialului despre Ion Minulescu, *Flacăra* (nr. 3, 24 decembrie 1921) găsește nimerită următoarea concluzie: „Mărturisim că am găsit

Hortensia Papadat-Bengescu [1] [I] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 321—323; [II] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 345—346; [III] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 369—370; [IV] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 393—394
Critica și literatura [I] [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 417—419; [II] [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 465—466; [III] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 489—491; [IV] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 513—514; [V] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 537—538; [VI] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 561—563; [VII] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 586—587
Poetului necunoscut [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 441
Anticipații literare [I. *Emil Dorian*] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 609—612

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Salutul* [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 33—34

CRONICI LITERARE

Gerota, Const.: [*Pe marginea lui*] *Daudet* [Fără titlul rubricii] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 619—620

Fundoianu, B.: *Alexandru Macedonski* [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 483—485
De la Nică a lui Ștefan la Mallarmé [Fără titlul rubricii.] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 529—531

Iorgulescu, Mihail: „*Catastrofa*" [*de L. Rebreanu*], „*Țapul*" [*de F. Aderca*], *Knut Hamsun*: [„*Pan*"] [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 18—20.
[*D. Caracostea*] „*Poetul Brătescu-Voinești*" [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 48—50
[*Alice Soare*] „*Ferestre luminate*", [*M. Beza*] „*O viață*", [*Mircea Rădulescu:*] „*Serenada din trecut*" [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 73—75
[*Două tricentenare*] *La Fontaine și Molière* [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 99—100
V. Al. Jean [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 122—124

---

foarte multe juste puneri și observațiuni, dar și foarte numeroase nesiguranțe, obscurități, cîteodată chiar contradicții. În general, articolul e lipsit de acea coordonare ideologică atît de necesară unui asemenea subiect."

[1] *Cu prilejul volumului „Femeia în fața oglinzii"*.

Scanned with OKEN Scanner

[*A. Mîndru*:] *„Răzbunarea lui Moș Antohi"*, [*I. Petrovici*] *„Simțiri rostite"*, [*D. N. Teodorescu*:] *„Flori galbene"* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 144—145

[*Ramiro Ortiz*:] *„Cronici italiene"*, [*I. Agârbiceanu*:] *„Zilele din urmă ale căpitanului Pîrvu"*, [*N. Batzaria*] *„În închisorile turcești"* [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 169—171

Ion Trivale [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 193—195

C. Hogaș [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 290—291

Ion Dragoslav [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 361—363

„Zamolxe" [*de Lucian Blaga*] [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 458—459

Lovinescu, E.: *Ion Trivale* [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 195—196

Condora [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 264—265

Valerian, I.: *Tudor Pamfile* [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 265—266

CRONICA IDEILOR

Fundoianu, B.: *Epilogul matchului Carpentier-Dempsey* [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 45—47

Vulgarizare [Fără titlul rubricii] [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 96—98.

Dreptul de a citi [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 142—143

Un aspect al educației [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 191—192

Probleme vesele: *învățămîntul* [Fără titlul rubricii] [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 241—243.

Interwiew cu un cuban [Fără titlul rubricii] [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 285—288

Belphegor [Fără titlul rubricii] [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 310—313

Renan în țara românească [Fără titlul rubricii] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 358—360

Între Franța și Germania [Fără titlul rubricii] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 386—387

Teorii [nr. 17, 7 ianuarie 1921, p.] 411—412

Note dintr-un sertar [Fără titlul rubricii] [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 456—457

Criza [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 507—509

Scanned with OKEN Scanner

Scuze lui Nietzsche [Fără titlul rubricii] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 598—599.

Cartea de artă[1] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 622—623

CRONICI TEATRALE

Aderca, F.: „*Moartea Cleopatrei*" [narațiune dramatică în 4 acte de M. Pașcanu] [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 24—26

[*Teatrul Național*] „*Nevestele domnului Pleșu*" [de Caton Teodorian] [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 52—53

[*Teatrul Regina Maria*] „*Bunbury*" [comedie trivială pentru oameni serioși, în trei acte de Oscar Wilde] [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 76—77

„*Săptămîna luminată*" [un act de M. Săulescu] [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 101—102

[*Teatrul Regina Maria*] „*Diavolul*" [de Fr. Molnar, comedie în trei acte] [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 125—126

Grupul „Poesis" [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 146—147

[*Teatrul Național*] „*Nora*" [de Ibsen] [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 173—174

[*Compania Maricara Voiculescu*] „*Regele*" [comedie în patru acte de Flers, Gaillovet și Emmanuel Avène]

[*Teatrul Regina Maria*] „*Suprema forță*" [4 acte, de Haralamb Lecca] [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 197—198

[*Teatrul popular*] „*O noapte furtunească*" [2 acte de I. L. Caragiale] [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 220—221

[*Teatrul popular*] „*Un domn pribeag*" [5 acte de N. Iorga] [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 246—247

[*Teatrul Național*] „*Noi oamenii*" [4 acte de Condora], [*Teatrul Regina Maria*] „*Cidul*" [de Corneille, traducerea lui St. O. Iosif] [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 267—268

[*Teatrul Regina Maria*] „*Mărgeluș*" [*3 acte de A. de Herz*] [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 291—292

[*Teatrul popular*] „*Brînduța*" [*de Brieux*] [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 315—316

[*Teatrul Național*] „*Inelul*" [*trei acte de D-na Archip*] [nr. 14 17 decembrie 1921, p.] 339—340

---

[1] *Note pe placheta „După melci" de Ion Barbu, ilustrată de pictorul Teișanu.*

Scanned with OKEN Scanner

[*Teatrul popular*] *„La telefon"* [*două acte de André de Lord*] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 364—365
[*Teatrul Regina Maria*] *„Hero și Leandru"* [*tragedie în cinci acte de Grillparzer, trad. de Haralamb Lecca*] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 388
[*Teatrul popular*] *„Extemporalul"* [*trei acte de H. Sturm, localizate de P. Gusti*] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 413
[*Teatrul Național*] *„Moartea lui Dante"* [*un act de N. Iorga*] [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 434—435
[*Teatrul Național: Ercole Luigi Merselli:*] *„Glauco"* [*tragedie în 3 acte*] [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 460—461
[*Teatrul popular*] *„Masca"* [*un act de Paul Czinner*]; *„Răzbunarea lui Molière"* [*un act în versuri de N. Iorga cu prilejul tricentenarului*] [nr. 20, 28 ianuarie, 1922, p.] 485—486
[*Teatrul Național*] *„Ruy Blas"* [*5 acte de Victor Hugo*] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 533
[*Teatrul Regina Maria*] *„Strigoii"* [1] [*trei acte de H. Ibsen*] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 554—556
[*Teatrul Regina Maria*] *„Strigoii"* [2], *„O biată femeie"* [*3 acte de Jacques Deval*] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 579—580
[*Teatrul Național*] *„Serenada din trecut"* [*4 acte de Mircea Dem. Rădulescu*] [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 603
[*Teatrul Național*] *„Puterea întunericului"* [*5 acte de Tolstoi*] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 624

Lovinescu, E.: [*Teatrul Regina Maria*] *„Chemarea codrului"* [*de G. Diamandy*] [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 51

CRONICI ARTISTICE

Popa, Victor Ion: [*Expozițiile*] *Cristolceanu, Visccint, Barabaș* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 148—150
Horațiu Dimitriu [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 171—172
I. Pavelescu [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 199
Adam Bălțatu [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 222—223
Ultimile expoziții [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 244—246
Expozițiile de la Ateneu [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 269—270

---

[1] Subtitlul: *Pretext pentru o scrisoare către un prieten.*
[2] *Urmare la scrisoarea din numărul trecut al „Sburătorului".*

Scanned with OKEN Scanner

Ștefan Popescu [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 293—294
[*Expozițiile*] *Lazăr și Brătășanu* [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 316—317
Ipolit Strîmbu și N. Vermont [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 341—342
N. Constantinescu, Ionescu-Doro, Pan. Ioanid, și Rosenbluth [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 365—366
Ghiață, Ghenea, Molda, Mario Ledda [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 389—390
Artachino [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 414
Eugenia Filoti-Atanasiu, Orhidan, Kimon Loghi [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 436—437
Thorend, Bulgaraș, Tempeanu [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 462—463
Camisius [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 509—510
Asociația elevilor de belearte, Neyles și Zamfiropol-Dael [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 531—532
D-na Dona, Olga Suceanu și Nina Arbore [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 556—558
Salonul de toamnă [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 581—583
Lucia Rechenberg, Florian Tincu, Horia Boambă [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 604—605
Serafim, Savargiu [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 625

ÎNSEMNĂRI [LITERARE]

F. [elix] A. [derca]: *Ai noștri aiurea, Războiul mediocrităților* [1] [nr. 23, 18 februarie 1922, p.] 560
Noi și ungurii [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 608
Două farse [2] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 627
A.B.: *Mithomanie* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 31
Les condamnés à mort [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 151
„Biruințe și înfrîngeri" [*poezii de George Georgian*] [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 463
[*Virgiliu, Ștef. Serdaru:*] *„Apocalipsul"* [nr. 12, 11 februarie 1922, p.] 535—536
Ciomac, Em: *Un răspuns revistei „Muzica"* [nr. 18, 14 ianuarie 1922, p.] 438—440

[1,2] Note de polemică măruntă cu *Flacăra*.

Scanned with OKEN Scanner

M. C.: *Şi nouă-s toate* [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 150

C.[onst.] G.[erota]: *Revistomania* [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 127

M.[ihail] I.[orgulescu]: [*C. Stere*:] *„În literatură"*; *Filozofia revoluţiei* [Semnat S.]; *În jurul operei lui Durkheim*; *O sută de ani de la manifestul romantismului*; [*Un an de la moartea lui A. D. Xenopol*]; *„Mercure de France"*; *„Revue des deux mondes"* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 26–31

„Ideea europeană"; *„Conferencia*; *Descentralizare intelectuală?* [Semnate S.] [nr. 2, 24 septembrie 1921, p.] 54–56

Cum se uită lucrurile? ; *„Arhiva"* [*pentru ştiinţă şi reformă socială"*]; *„Viaţa românească"*; *Einstein* [Toate patru notele semnate C.] [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 79–80

[*N. Davidescu*] *„Aspecte şi direcţii literare"*; *„Conferencia"* [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 103, 104

[*M. Sadoveanu*:] *„Cocostîrcul albastru"*, [*V. Voiculescu*:] *„Pîrgă"*, *„Muzica"* [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 127–128

„Roma", *Viteza mintală şi poezia franceză actuală*, *Disciplina poetică*, *Unanimismul* [nr. 6, 2 octombrie 1921, p.] 150–152

Paul Valéry, *Critica spiritului german*, *Masaryck* [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 176

„Convorbiri literare", *Rochia albă* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 224

„La vie universitaire", *Feminismul la negri*, [*Centenarul lui*] *Dostoievski*, *Proiect de impozite pe operele căzute în domeniul public*, *Scriitorii şi iubirea* [nr. 10, 19 noiembrie 1921, p.] 248

Dulce loquentem, *Simboliştii noştri*, *Cultul urii*, *Romantism industrial*, *„Muzica"*, *Trucuri italiene*, *Autori demodaţi*, *Robinson Crusoe* [nr. 11, 26 noiembrie 1921, p.] 271–272

„Roma", *Muzica orbilor*, *Teatrul parizian*, *O. Densuşianu*, [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 295–296

Însemnări din zile de luptă, *Două romane istorice*, *„La pasante"*, *Un precursor al „Divinei Comedii"* [nr. 13, 10 decembrie 1921, p.] 318, 319–320

Probleme religioase în Rusia, *Tîrgul de mostre din Bucureşti*, *Un nou academician* [:*Joseph Bédier*] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 343–344

„Egalitatea" [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 367–368

Les pensées de Machiavel, [*Scrisorile lui*] *La Fayette* [*către*] *Mme de Staël*, [*Au pays de Rabelais*] [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 487

„Ramuri" [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 512

Scanned with OKEN Scanner

E. L. [ovinescu]: *O nouă bibliotecă de popularizare* [nr. 1, 17 septembrie 1921, p.] 27

„Ideea europeană" [nr. 5, 15 octombrie 1921, p.] 128

Al. Cazaban [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 151

„Jocul apelor" [de Alfred Moşoiu] [nr. 7, 29 octombrie 1921, p.] 175

„Convorbiri literare", Anuarul soc. lit. „Gr. Alexandrescu" [nr. 8, 5 noiembrie 1921, p.] 200

„Paiaţele" [de I. Peltz], *Em. Bucuţa* [nr. 9, 12 noiembrie 1921, p.] 224

O. Tafrali [nr. 12, 3 decembrie 1921, p.] 295

„Ideea europeană", „Închisorile turceşti", „Helianta" de Natalia Negru [nr. 13, 110 decembrie 1921, p.] 319

Emil Dorian, „Comedia adolescenţei" [de Paul Mihăescu] [nr. 14, 17 decembrie 1921, p.] 343, 344

„Flacăra", „Citiţi-mă", Cooperativele literare [Semnat S.] [nr. 15, 24 decembrie 1921, p.] 367—368

Polemica măruntă [Semnat S.] *N. Iorga* [Nesemnat.] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 391, 392

Emil Dorian şi F. Aderca, Cortina Teatrului Naţional, De la cortină la literatură [Nesemnate.] [nr. 17, 7 ianuarie 1922, p.] 415—416

„Lumea copiilor" [nr. 19, 21 ianuarie 1922, p.] 463

[*N. Batzaria*:] *„Din lumea islamului"*; *„Convorbiri literare"* [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 487—488

Directoratul d-lui Eftimiu [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 511

Genius loci [Semnat S.] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 535

Critica ştiinţifică, Ioan Slavici [*„Închisorile mele"*] [nr. 23, 18 februarie 1822, p.] 559—560

Prozatorii noştri [Semnat S.] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 583

E lată rău [Semnat S.] *Un om ironic, F. Aderca: „Personalitatea, drepturile ei în artă şi viaţă"* [nr. 25, 4 martie 1922, p.] 607—608

Coloare locală, Duplex, Maturitate [Ultimile două semnate L.] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 626—627

C.N.: *Biblioteca Casei Şcoalelor. Sofocle*: [*„Oedip la Colona"*], *Euripide*: *„Alcesta"* [*trad. din greceşte de Mihail Iorgulescu*] [nr. 3, 1 octombrie 1921, p.] 78

„O istorie din alte vremuri" [*de Eugen Boureanu*], *„Note despre Anglia"* [*de M. Beza*] [nr. 4, 8 octombrie 1921, p.] 103—104

Scanned with OKEN Scanner

D.N.: „*Poemele despărțirii*" [*de C. Rîuleț*] [nr. 6, 22 octombrie 1921, p.] 150—151

G.[eorge] S.[ilviu]: „*Mistica roză*" [*poeme de d-l Em. Ciomac*] [nr. 16, 31 decembrie 1921, p.] 391

Hortensia Papadat B[engescu]: *Comemorare* [Semnat B.] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 512

Curiozități literare [Semnat P.] [nr. 22, 11 februarie 1922, p.] 534—535

„*Toi et Moi*" [*de P. Geraldy*] [nr. 24, 25 februarie 1922, p.] 583—584

M. S.: „*Robirea sufletului*" [*de I. Agârbiceanu*] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 628

V.: „*Volbura*" [*de Const. A. Siminei*] [nr. 26, 11 martie 1922, p.] 627

I. V.[alerian]: *I. G. Oprișan* [nr. 20, 28 ianuarie 1922, p.] 487—488

V. M.[oscovici]: [„*Pentru zilele de vacanță*" și „*În seara de crăciun*" *de Ion Pas*] [nr. 21, 4 februarie 1922, p.] 511

Anul I, numerele 27—52
18 martie 1922— 22 decembrie 1922

POEZII

Aderca, F.: *Adagio* [1] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 12—13

Sonata iubirii [2] [*Marcia funebre, Andante, Recitativ, Alegro*] [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 43—45

---

[1] Dacă pentru *Flacăra* (nr. 16, 25 martie 1922) versurile lui Felix Aderca au „miros de cosmetic prost", Camil Petrescu apreciază acest poem „amar, nervos, eliptic și divers plastic", vorbind despre autorul lui ca despre „poetul atît de original, cu încăpățînare înlăturat de critica noastră". (*Revista vremii*, nr. 11, 26 martie 1922.)

[2] Poemul e la fel de controversat. Camil Petrescu observă „simțirea năvalnică a poetului" în lupta „fantastică cu o intelectualitate de decadent", preferința sa îndreptîndu-se spre acele „obscurități prețioase", spre „complexitatea de senzații rezumate". (*Revista vremii*, nr. 12, 9 aprilie 1922.) Adversarii de la *Flacăra* (nr. 18, 8 aprilie 1922) cer un dicționar pentru priceperea acestor „inepții versificate", vorbind fără temei și de o influență a lui Adrian Maniu *(Salomeea)* asupra poeziei lui Aderca.

Scanned with OKEN Scanner

Baltazar, Camil: *Scrisori din sanatoriu* [1] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 5—6
Han vechi [2] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 23
Tragedii mici din sanatoriu [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 65
Singurătate, Primăvara în sanatoriu, Litanii pentru casa albă [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 88—89
Primăvara [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 104
Fire de borangic [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 130
Dimineții [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 165
Tălăngi obosite [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 187
Ultima elegie [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 205
Reîntoarcere [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 232
Prietenei moarte [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 244
Fire de ploaie [*și amintire*] [3] [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 277
Slove de sară [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 288
Clopotele [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 299
Luminișuri de toamnă [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 322
Vecernii luminoase [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 353
Scrisoare [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 386
Vecernii [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 397—398
Vecernii [4] [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 412—413
Invocare [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 427—428
Cules [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 449
Elegie [— Dedicație] [5] [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 459—460

Bilciurescu, Alex.: *Morții* [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 75
Ploaie-n amurg [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 171

---

[1] *Mamei.*

În *Revista vremii* (nr. 11, 26 martie 1922), Camil Petrescu, sub pretextul prezentării poemului, ia o poziție hotărîtă în favoarea „poeziei noi": „*Scrisoarea din sanatoriu* a d-lui Camil Baltazar aduce o hotărîtoare dovadă împotriva celor care neagă cu o atît de imperturbabilă seninătate că poezia nouă fără rimă, fără ritm și fără nici un element de naturalețe într-însa poate fi poezie.

Adevărul e că de mult nu s-a publicat în românește ceva mai simplu, mai delicat și mai adevărat emoționant [...] Mai puțin prolixă și mai susținută în părțile intermediare bucata aceasta plină de o atît de fragedă și fluidă seninătate în fața morții, ar fi putut figura în orice antologie."

[2] Citată în cuprinsul „figurinei" lui E. Lovinescu din același număr.

[3] *Pentru prietena Jol.*

[4] *„Sara e mai luminoasă" — Jolei.*

[5] *D-lui E. Lovinescu la sfîrșitul de an al Sburătorului literar.*

Scanned with OKEN Scanner

Moartea, în sat [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 275
În mine, plîng morții [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 437

Celarianu, M.: *Nevroza* [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 183
În fața casei [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 215
Ahasverus [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 223—224
Copaci bătrîni [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 247
Iertare [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 323
Tot animal [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 337
Tîrziu [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 467

Dorian, Emil: *În fața serii* [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 30
Pe bord [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 51
Serile [III] [nr. 33, 29 aprilie, 1922, p.] 123—124
Muncitorii [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 271—272

Eftimiu, Victor: *Vulturul* [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 63
Stridențe [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 127
Amintirile [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 144
În ceasul greu [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 204
În mine, stelele ... [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 268
Soțul [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 287
Amintirile, uitarea [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 332

Farago, Elena: *E moartă iubirea* [nr. 45, 3 octombrie 1922, p.] 347
Iertare [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 443

Moscovici, Virgiliu: *Patul* [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 55
Chiparosul [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 114
Fîntîna [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 145
Fîntînele [luminii, I—IV] [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 225—228
Motive de seară [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 369
Ciclul mării [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 436
Apele [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 471—472

Movilă, Sanda: *Arabescuri în lumina de lună* [1] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 31

Evantalii japoneze [I. *Broderii pe evantalii,* II. *Desenuri pe vitralii,* III. *În port,* IV. *Așteptare,* V. *Clar de lună,* VI. *La ceai,* VII. *Interior de nord,* VIII. *Evantalii deschise*] [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 168—171

Dansuri egiptiene [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 276

[1] „*Arabescuri în lumina de lună* prezintă o adevărată bogăție de nuanțe grațioase" (Camil Petrescu, în *Ritmul vremii,* nr. 12, 9 aprilie 1922).

Scanned with OKEN Scanner

Oarba [1] [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 324
Păsărarul [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 473

Murnu, G.: *Cîntecul sirenelor* [2] [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 363—364

Petrescu Camil,: *Repaosul* [3] [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 83—85
Cîntec de lebădă [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 284—285
După-amiază de vară [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 450
Apropiere — schiță — [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 458

Protopopescu, Dragoș: *Povestea unui știutor de carte* [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 263—265

Romanescu, Marcel: *Decor* [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 6
Berceuse [4] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 26
Către Kypris [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 135
Pași pe nisip [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 144
Fabulă [5] [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 304
Arșiță [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 368
Schiță [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 401
Nocturnă [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 437

Rotică, G.: *Luînd iubirea locul* [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 34
Eu știu că ești mai bună [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 72
Păcatul [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 90
Printre cireșii-n floare [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 186

Scurtu, Alexandrina: *Simfonia* [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 108
Sărutul [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 187
Bucuria [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 246
Ucis-am ieri [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 356
O, lasă toamna [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 401

Silviu, G.: *Singurătate* [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 35
Munții de gheață [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 152
Focul de pe munte [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 252—253
Chemare... [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 356

Soare, Alice: *Havuzuri [șoptitoare în parcul serii]* [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 14

---

[1] Noul cronicar al *Flacării*, Perpessicius, mult mai binevoitor decît predecesorii săi, apreciază această „frescă plină de calități" (nr. 44, 3 noiembrie 1922).

[2] *Fragment dintr-o operă melodramatică.*

[3] *Ultima poezie din „Ciclul morții" ce va apare în curînd.*

[4] „Prolixă", „inegală și fără schelet" o definește exact Camil Petrescu în *Revista vremii*, nr. 12, 9 aprilie 1922.

[5] „Am citit fabula d-lui Marcel Romanescu și am gîndit la atîtea din sonetele-i cu statuară execuție," notează cu blîndă maliție Perpessicius (*Flacăra*, nr. 43, 27 octombrie 1922).

Scanned with OKEN Scanner

Somnul copilului [nr. 41, 6 octombrie, 1922, p.] 288
Strigoiul[1] [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 337
Chemare [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 356
Cea mai săracă [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 396
Rugă [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 428
Stamatiad, Al. T.: *Stanțe V—VII* [nr. 29, 1 aprilie 1922,p.] 57
Pe țărm [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 151
Toamnă[2] [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 316
Cîntec [— M. Maeterlinck —] [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 418
Streinu, Vladimir: *Sfîrșit de toamnă*[3] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 25
Toamnă [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 72
Primăvară [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 103—104
Tăcere [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 135
Oboseală [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 303
Oglinzi [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 331—332
Semne pe o carte [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 383
Clocot [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 411
Peisagiu mort [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 468
Valerian, I.: *Nocturnă*[4] [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 52
Făclii în noapte [...nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 64—65
Plutire [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 128
Singurătate [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 196
Răsfrîngeri din adînc [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 215
Tîrziu [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 235
Sfîrșitul [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 292
Pastel marin [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 323
Omul [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 348
Iertarea lui Iuda [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 380—383
Ecouri [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 472—473
Velea, Andrei: *Coloana* [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 154
Voronca, Ilarie: *Tristeți de toamnă* [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 315
Gară de provincie [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 340
Desen [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 347
Casa copilăriei [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 368

---

[1] *Copilului meu.*
[2] *Din volumul de poeme „Cortegiul amintirilor" ce va apărea.*
[3] „Merită să fie citată întreagă", socotește Camil Petrescu în *Revista vremii*, nr. 12, 9 aprilie 1922.
[4] În același loc, poezia lui Valerian, cu aceeași dreptate, e calificată drept „artificioasă", iar „gongorismul finalului" respins ca „insuportabil".

Scanned with OKEN Scanner

Desnădejdi [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 387
Tristeți [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 402
Neliniști [1] [nr. 49, 49, 1 decembrie 1922, p.] 418
Amurg în munți [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 433
Clipe de sară [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 450
Elegie [2] [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 467

NUVELE, SCHIȚE, POVESTIRI, STUDII

Aderca, F.: [Contribuții critice]: *Există critică?* [nr. 31, 15 aprilie 1922, p]. 86—87
Ce e naționalitatea [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 125—127
Metafora [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 174—175
Amurgul raselor [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 233—234
Metafizică [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 355—356
Brăescu, G.: *Eresuri* [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 27—30
Oficiale cazone [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 66—69
Nevinovatul [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 105—108
Nenea Guță [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 166—167
Mulțămită [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 184—186
Ancheta [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 228—231
Evenimentul zilei [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 245—246
Moș Belea [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 265—268
Izvor — Vama Poștei [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 285—287
Sufletarul [3] [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 304—305
În retragere [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 365—367
Mînă de fier [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 384—385
Cele trei elemente [nr. 38, 24 noiembrie 1922, p.] 398—400
Un scos din pepeni [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 434—435
Fără noroc [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 451—453
Revanșă [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 469—471
Călugăru, Ion: *Pe mine nu mă doare* [4] ... [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 333—336

[1] Remarcat ca speranță într-o revistă ce cocheta cu avangarda românească — *Clopotul* (nr. 7, 3 decembrie 1922): „Ilarie Voronca are o poezie *Neliniști*, din care reiese că se pot pune nădejdi în acest tînăr poet".

[2] *Lui Camil Baltazar.*

[3] O „schiță de incisivă expresie" apreciază Perpessicius în *Flacăra*, nr. 43, 27 octombrie 1922.

[4] „Frumoase calități aduce în proză Ion Călugăru", crede Perpessicius în Revista revistelor românești din *Flacăra* (nr. 45, 10 noiembrie 1922).

Scanned with OKEN Scanner

Mahmud [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 413

Dragoslav, I.: *Mache*[1] [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 46—50

Eftimiu, Victor: *Învățături* [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 461

Movilă, Sanda: *Ferocitate precoce* [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 93—96

Gînduri [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 131—134

Păcatul [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 248—252

Noaptea cea albă — Dezacord —[2] [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 306—307

Încă o pasăre[3] [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 338—339

Arabescuri [*în lumina de soare*] [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 387—388

Molna [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 419—422

Ortiz, Ramiro: *Artă și critică nouă de ieri* [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 188—196

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Apocalipsul*[4] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 7—12

Coana Moașa[5] [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 69—71

Note și impresii literare [*Camil Petrescu*] [Semnat Glaucos] [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 91—92

Karlheinz Martin [Semnat Glaucos] [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 129—130

Scafandria [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 206—214

Maria Bașkirțeva [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 269—271

Giovanni Papini [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 289—291

Romanța provincială[6] [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 316—321

---

[1] Atribuită, greșit, pe copertă lui Vladimir Streinu.

[2], [3] Ambele povestiri reține atenția lui Perpessicius. Nu din aceleași motive, însă. În *Noaptea cea albă* descoperă „ceva din decorativul poeziilor" alterat însă „de excentricul și patologicul temei" (Flacăra, nr. 43, 27 octombrie 1922). *Încă o pasăre* este, însă, pe nedrept respinsă, fără nici o rezervă: „E o bucată slabă: pentru că nu are o identitate precisă. E un hibrid. Nu e nici poemă în proză, nici schiță. Admiți, să zicem, *mîngîierile subțiri* ale Mariei, dar nu admiți fatalul ei gest de a se arunca în mare." (nr. 45, 10 noiembrie 1922.)

[4] Lapidarele observații ale lui Camil Petrescu reprezintă o judecată obiectivă și exactă, aplicabilă întregului roman *Balaurul*, nu numai fragmentului respectiv: „E una din acele îndrăznețe și complicate analize de sentimente și senzații cu care autoarea *Bătrînului* ne-a obișnuit. Singurul lucru care ne nemulțumește — cu disprețul organizării în compoziție ne-am obișnuit — sunt comentariile morale ... care prin forma lor predilectă de apostrofă încarcă inutil". (*Revista vremii*, ne. 11, 26 martie 1922.)

[5] Ca și *Bal, Iadul, Apocalipsul*, fragment dintr-un volum de război.

[6] Scurta însemnare a lui Perpessicius e negativă și nedreaptă, cu toată recunoașterea din final: „*Romanța provincială* poate foarte bine servi unei

Scanned with OKEN Scanner

Vagabondul[1] [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 349—352
Dihorul [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 429—433
Armonii [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 462—466

Petrescu, Camil: *Note săptămînale* [*Ofensiva d-lui Iorga, Literatura noastră și străinătatea, Mania filozofiei, Arta în formule*] [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 172—173

Popescu-Telega, Al.: *Arta de a scrie un articol* [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 56—57
Enescu în Spania [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 111—113

Peltz, I.: *Stelele* [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 216—217
Între obiectivism și atitudine [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 402—405

Petrovici, I.: *Discurs la înmormîntarea lui Take Ionescu* [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 300—302

Relgis, Eugen: *Romain Rolland* [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 109—111

Tafrali, O.: *Ilarion Filalitul* [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 445—449

Vissarion, I. C.: *Vărul Ion* [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 146—151
Cuvînt de ... înmormîntare [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 369—371

EPILOGURI

Lovinescu, E.: *Anticipații literare*, [II]: *Mihail Celarianu, I. Valerian* [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 1—4
Anticipații literare, [III]: *...și Camil Baltazar*[2] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 21—25
Figurine. *B. Fundoianu*[3] [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 41—43
Figurine. *Bacovia*[4] [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 61—63

---

experiențe de anatomie stilistică. Lipsită de un grăunte de poezie, neglijența stilistică a acestei nuvele se leagănă între elemente cînd deplasate — și prin aceasta comice — cînd vulgare [...] Sunt neglijențe care nu fac decît să-i strice. D-sa își depreciază o artă pe care desigur o stăpînește: aceea a unei pătrunzătoare analize. " (*Flacăra*, nr. 44, 3 noiembrie 1922.)

[1] În cazul *Vagabondului*, însă, dreptatea e întreagă de partea lui Perpessicius atunci cînd scrie că „e o schiță de-o anarhică inegalitate. Stilul ei analitic acumulează atîtea observații ieftine că și puținele aforisme de un comic indiscutabil se pierd." (*Flacăra*, nr. 46, 17 noiembrie 1922.)

[2], [3], [4] Anticipația asupra lui Camil Baltazar, proorocește Camil Petrescu, e dintre acele care nu se vor dezminți". Același, vede în figurina dedicată lui Fundoianu „o virtuoasă îmbinare de serios și ironie" și sancționează

Scanned with OKEN Scanner

Figurine. *T. Arghezi* [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 81—83
Figurine. *F. Aderca* [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 101—103
Brăescu [*I*] [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 121—123
[II] [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 141—143
[III] [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 161—164
[IV] [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 181—183
[V] [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 201—204
Figurine. *Mihail Dragomirescu* [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 221—223
Figurine. *Ovid Densușianu* [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 241—243
Figurine. *S. Mehedinți* [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 261—263
Există o literatură română?, I [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 281—284
II [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 297—298
III [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 313—315
IV [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 329—331
Figurine. *Matei Cantacuzino* [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 345—346
Figurine. *C. Hogaș* [1] [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 361—362
Poeți tineri. *Al. A. Philippide* [2] [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 377—379
Poeți tineri. *Demostene Botez* [3] [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 393—396
Figurine. *H. Sanielevici* [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 409—411
Figurine. *Nichifor Crainic* [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 424—426

---

prompt figurina despre Bacovia, care „după ce ne prezintă prin pana d-lu E. Lovinescu cea dintîi — din cîte am citit prin reviste — caracterizare justă a poeziei d-lui Bacovia, încheie prin excesiva constatare că nu are nici o valoare estetică". (*Revista vremii*, nr-ele 12 și 13, 9 și 23 aprilie 1922.)

[1] Pătrunzătoarea „figurină" căpăta, de această dată, recunoașterea fără rezerve a lui Perpessicius. „Admiratorii lui Hogaș — scrie, devenit generos, Pentapolin — vor citi cu deosebită plăcere figurina pe care i-o dedică în acest număr d-l Lovinescu.

Sunt caracterizări juste și pătrunzătoare cărora, cu toată zgîrcenia rîndurilor, nu le scapă nici unul din motivele de omagiu — un merit cu atît mai mare deci ..." (*Flacăra*, nr. 47, 24 noiembrie 1922.)

[2] În cadrul unei rubrici, intitulată sugestiv O t r ă v u r i, cei de la *Clopotul* discută textul lovinescian, avînd dreptate atunci cînd consideră că Al. Philippide apare minimalizat (nr. 5, 19 noiembrie 1922).

[3] „D. Eugen Lovinescu analizează just poezia d-lui Demostene Botez." (*Clopotul*, nr. 6, 26 noiembrie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

Figurine. *Camil Baltazar* [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 441—443
Cuvînt de încheiere [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 457

CRONICI LITERARE

Iorgulescu, M.: *În jurul pașoptismului* [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 115—117
Salomeea [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 153—154
[Figuri dispărute] *Oreste* [Fără titlul rubricii [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 272—274
Lovinescu, E.: [Const. Kiriţescu] *„Istoria războiului pentru întregirea României, [1916—1919,* vol. I] [Semnat cu inițiale] [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 293
Romanescu, Marcel: *„În umbră și tăcere"* [*de Ignotus*] [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 390—391

CRONICA IDEILOR

Fundoianu, B.: *Henry Bataille* [Fără titlul rubricii] [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 32—34
Clasicism [Fără titlul rubricii] [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 53—54
Personalitatea[1]. [Fără titlul rubricii] [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 73—74
Note critice [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 96—97
Probleme de „poetică" [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 236—237
Probleme de poetică: decadență [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 253—255
Probleme vesele: pentru educația clasică, I [nr. 42, 13 noiembrie 1922, p.] 308—311
II [nr. 43, 20 octombrie, 1922, p.] 325—327
Spiritul critic în cultura românească I, [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 357—359
II [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 372—374
Spre clasicismul cel nou [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 405—407
Théophile Gautier [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 452—455

[1] *F. Aderca: „Personalitatea", editura librăriei Socec.*

Scanned with OKEN Scanner

Aderca, F. : *„Puterea întunericului"* [*5 acte de Tolstoi*], [*Teatrul Regina Maria*] *„Avarul"* [*de Molière*], *„Roșcovanul"* [*de Jules Renard*] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 14—16

[*Teatrul Regina Maria*] *„Nju"* [*de Osip Dimov*] și *„Pelicanul"* [*de Strindberg*] [*Teatrul Național*) *„A doua tinerețe"* [*de M. Sorbul*]; [*Teatrul Regina Maria*] *„Beția"* [*8 tablouri de Strindberg*] [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 78—79

[*Teatrul Carol cel Mare*] *„Lysistrata"* [*de Aristofan*]; *Teatrul Mic* [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 98—99, 99

[*Teatrul popular*] *„Omul care ne trebuie"* [*3 acte de N. Iorga*] [nr. 23, 22 aprilie 1922, p.] 118—119

[*Teatrul Regina Maria*] *„Țarina"* [*comedie în trei acte de Lengyel și Biro*] [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 136

[*Teatrul Național*] *„Scampolo"* [*3 acte de Dorio Nicodemi*] [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 155

[*Teatrul mic*] *„Nepoftitul"* [*de Tristan Bernard*] [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 178

[*Teatrul Regina Maria*] *„Pygmalion"* [*de Bernard Shaw*] [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 197

[*Teatrul Național*] *„Suflete tari"* [*3 acte de Camil Petrescu*] [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 217—218

[*Teatrul Mic*] *„A 8-a nevastă a lui Barbă Albastră"* [*comedie în trei acte de Alfred Savoir*] [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 237—238

Încheiere [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 257—258

[*Teatrul Național*] *Caragiale* [*„O scrisoare pierdută"*]; [*Shakespeare*] *„Macbeth"*; [*Victor Ion Popa*] *„Ciuta"*; [*Teatrul Regina Maria*] *„Don Juan"* [*de Victor Eftimiu*]; *„Liliom"* [*de Molnár*]; [*Teatrul Mic*] *„Paquebot Tenacity"* [*de Ch. Vildrac*] *„Triunghiul"* [*de L. Verneuil*] [1] [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 341—342, 343

[*Teatrul Regina Maria*] *„Ecaterina Ivanovna"* [*4 acte de Leonid Andreev*] [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 374—375

Criza teatrelor [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 389—390

[*Teatrul Mic*] *„Patima roșie"* [*de M. Sorbul*] [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 422—423

[1] „Citești întotdeauna cu plăcere *Cronica dramatică* a simpaticului inchizitor F. Aderca"." (Perpessicius, în *Flacăra*, nr. 45, 10 noiembrie 1922.)

Scanned with OKEN Scanner

Teatrul „Insula“ (Maison d'Art) [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 438—439
Spovedania unui autor dramatic [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 475—476
Lovinescu, E.: [*Teatrul Național*] *„Ciuta“* [*piesă în trei acte de Victor Ion Popa*] [Semnat cu inițiale] [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 294

CRONICI ARTISTICE

Popa, Victor Ion: *Prin expoziții* [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 16—17
Getta Holban și Mutzner [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 37—38
Tinerimea artistică [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 58—59
Virginia Tomescu [— *Scrocco și*] *Victor de Veysy* [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 76—77
Arta română, [I] [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 137—139
[II] [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 156—158
Paul Scorțescu [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 198—199
N. Grant, Mihăilescu [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 218—219
A. Bordenache [*și*] *„Artele frumoase“* [nr. 39, 10 iunie 1922, p.]255—256
Sfîrșit de sezon [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 277—278

ÎNSEMNĂRI [LITERARE]

F. [elix] A. [derca]: *Estetica d-lui Iorga* [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 140
D. Iorga și poezia dramatică [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 160
[*„Cum s-a despărțit tanti Veronica“, nuvele și schițe de Ion Dongorozi*; *„Cîntecele mele“ (1910—1922) de Lucian Costin*] [nr. 51, 15 decembrie 1922, p.] 456
A. B.: *Scărlătescu* [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 424
E. L. [ovinescu]: *„Sburătorul“ și alegerile* [Semnat S.] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 18—20
Struțeanu se multiplică, „Sonata umbrelor“ la Berlin, Lealitate [semnat E. L.] [nr. 27, 18 martie 1922, p.] 19, 20
În marginea alegerilor, Institutul de literatură, Locul crimei [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 39, 39—40, 40
A doua tinerețe, Ce e cu Homerul ironic? [nr. 29, 1 aprilie 1922, p.] 59, 60

Scanned with OKEN Scanner

„Flacăra", Unde dai și unde ... [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 79, 80

În sfîrșit un om cinstit [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 99

„Năzuința" [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 119

Umbra, Antologia Segall [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 159, 159—160

Doi factori ai conștiinței naționale, [Moartea lui] Al. Bogdan — Pitești [nr. 35, 13 mai 1922, p.] 179, 180

Iarăși [Al.] Bogdan — Pitești [și d. Fundoianu], Iarăși pamfletul [nr. 37, 27 mai 1922, p.] 219—220, 220

„Flacăra", „Suflete tari" [de Camil Petrescu] [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 259—, 260

Duiliu Zamfirescu, „Viața nouă", „Convorbiri literare" [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 279, 280

„Flacăra", Legea progresului, Cazul Iorga [„Mercure de France"] [nr. 41, 6 octombrie 1922, p.] 296

Tatăl, Fiul [și] Sf. Duh, I. C. Vissarion [„Sub călcîi, vol. I"], Constanța Marino-Moscu [„Tulburea", nuvele] [nr. 42, 13 octombrie 1922, p.] 312

Ignotus [„În umbră și tăcere", poezii], Ovid Densușianu, D. D. Pătrășcanu [„Domnul Nae, scene din vremea ocupației"] [Nesemnate.] [nr. 43, 20 octombrie 1922, p.] 27, 328

Alexandru Bilciurescu [„Morții", versuri], M. Sadoveanu [„Strada Lăpușneanu"] [Nesemnate.] [nr. 44, 27 octombrie 1922, p.] 343—344

Iarăși [problema literaturii române], Recidivă [Nesemnate.] [nr. 45, 3 noiembrie 1922, p.] 360

Alexis V. Drăculea [„Între Venus și Marte"], Originalitatea în primejdie [Nesemnate.] [nr. 46, 10 noiembrie 1922, p.] 375—376

I. Buzdugan [nr. 47, 17 noiembrie 1922, p.] 392

Corneliu Moldovanu [„Purgatoriul"] [nr. 48, 24 noiembrie 1922, p.] 408

N. Davidescu-ironist [Nesemnat] [nr. 49, 1 decembrie 1922, p.] 424

Vissarion-poet — [Semnat S.] [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 439—440

Benvenisti [nr. 52, 22 decembrie 1922, p.] 477

P.[apadat]-B[engescu] H. [ortensia]: *Aspecte contimporane [ale intelectualității]* [Semnat P.] [nr. 29, 1 aprilie 1921, p.] 60

Scanned with OKEN Scanner

De la D'Annunzio la Daudet [Semnat Gl.] [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 100

Exemplul stradei [Semnat Gl.] [nr. 34, 6 mai 1922, p.] 160

Geniul naţiunilor [Semnat H.P.B.] [nr. 47, 17 septembrie 1922, p.] 392

Literatura lui Pierre Benoit [Semnat H.P.B.] [nr. 50, 8 decembrie 1922, p.] 440

I. P.: *„Drumul morţii. Însemnările unui soldat" [de Ion Pas]* [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 199

G. S.: *„Căsuţa lebedei" [de Sarina Cassvan Pas]* [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 79—80

M. S.: *„Între artă şi iubire" [de Sarina Cassvan]* [nr. 28, 25 martie 1922, p.] 40

„Din sala paşilor pierduţi" [de Radu Rosetti] [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 120

V. [ladimir] S.[treinu]: *„Şovăiri" [de Andrei Braniştе]* [Semnat V.] [nr. 30, 8 aprilie 1922, p.] 80

„Coloana printre ruine" [de Eugen Relgis], „Între frac şi cojoc" [de Al. Cazaban] [nr. 31, 15 aprilie 1922, p.] 99

„Oamenii care nu vorbesc " [de Vasile Savel], „Idei şi oameni" [de F. Aderca] [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 119, 120

„Miron Grindea" [roman de Vasile Savel] [nr. 33, 29 aprilie 1922, p.] 140

„Năzuinţa no. 1", „Năzuinţa no. 2", „Gîndirea no. 3", „Flacăra no. 20" [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 239—240

„Flacăra no. 21", „Viaţa românească no. 4", „Cuget românesc no. 4" [nr. 39, 10 iunie 1922, p.] 259—260

„Ramuri no. 23" „Flacăra no. 22" [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 279—280

V. şi S.: *„Viaţa românească no. 3;" „Ramuri no. 19", „Gîndirea, an II, no. 2„Transilvania,* anul III, no. 4" [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 399—200

„Istoricul operei romane" [de N. Vămăşescu], „Gîndul nostru, anul I, no. 10" [nr. 38, 3 iunie 1922, p.] 240

Al. Ţ.[uţuianu]: *Dostoievski* [nr. 40, 17 iunie 1922, p.] 280

I. V. [alerian]: *„Fericirea" [dramă în trei acte de Ignotus]* [nr. 32, 22 aprilie 1922, p.] 119—120

„Cartea cu taine" [de Maftei Gradu şi D. Ionescu Morel] [nr. 36, 20 mai 1922, p.] 200

Scanned with OKEN Scanner

POEZII

Aderca, F.: *Alb și negru* [nr. 1, martie 1926, p.] 2
Versuri pentru M. [nr. 4, iunie 1926, p.] 46
Baltazar, Camil: *Rotunda lumină* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 14
Miriam, Sulamita[1] [nr. 3, mai 1926, p.] 29, 30
Sephora [nr. 4, iunie 1926, p.] 47
Fecioreasca [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 62
Rotunda lumină, Întoarcerea lui Isus, [nr. 6, decembrie 1926, p.] 76, 79
Lied [nr. 9, martie 1927, p.] 110
Metal pur, Ceai [nr. 10, aprilie 1927, p.] 122
Cîntec[2] [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 134
Barbu, Ion: *Apropiat* [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 63
Ochean [nr. 6, decembrie 1926, p.] 76
Mariaspring, Din Reiner Maria Rilke [*traducere liberă de ...*],
Legenda [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 87
Grup [nr. 8, februarie 1927, p.] 98
Pentru M. [cînd va fi mare] [nr. 9, martie 1927, p.] 110
Prezență [nr. 10, aprilie 1927, p.] 122
Desen pentru cort [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 134
Călinescu, G.: *Idolatrie* [nr. 8, februarie 1927, p.] 98
Inviolata aeternitas [nr. 9, martie 1927, p.] 110
Frollo, Mia: *Versuri pentru M.* [nr. 4, iunie 1926, p.] 46
Movilă, Sanda: *Cîntecul spaimei* [întîiul] [nr. 1, martie 1926, p.] 2
Versuri pentru M. [nr. 4, iunie 1926, p.] 46
Cîntecul spaimei [II] [nr. 6, decembrie 1926, p.] 76
Poveste postumă pentru Eva [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 137
Moscovici, Virgiliu: *Via* [nr. 10, aprilie 1927, p.] 122
Moșandrei, Mihai: *Minunea, Păunii* [nr. 10, aprilie 1927, p.] 122
În Luxemburg [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 137
Nichita, G.: *Vag* [nr. 1, martie 1926, p.] 2
Banal [nr. 2, aprilie 1926, p.] 14

---

[1] *Din volumul de „Poeme biblice", ce va apare în curînd.*
[2] *Prietenului Benador.*

Scanned with OKEN Scanner

Cuvinte [nr. 3, mai 1926, p.] 30
Versuri pentru M. [nr. 4, iunie 1926, p.] 47
Metalul [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 63
Început [nr. 6, decembrie 1926, p.] 76
Duh sfînt [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 87
Paternitate [nr. 8, februarie, 1927, p.] 98
Geneza [nr. 9, martie 1927, p.] 110

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Versuri pentru M.* [nr. 4, iunie 1926, p.] 46

Perpessicius: *Crinul roșu*[1] [nr. 1, martie 1926, p.] 2

Stolnicu, Simion: *Funerarii de toamnă, Faur*[2] [nr. 1, martie 1926, p.] 1
Car de septembrie [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 63

Streinu, Vladimir: *Duplex* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 14
Sfîntul Antoniu [Fragment din plîngerea anahoretului] [nr. 3, mai 1926, p.] 30
Hermafroditism [nr. 4, iunie 1926, p.] 47
Invocație [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 62
Minunea [nr. 9, martie 1927, p.] 110
Fapt [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p. 134]

Tudor, Sandu: *Viziune în amurg* [nr. 7, ianuarie 1927. p.] 87
Cîntărețul din caval [nr. 9, martie 1927, p.] 114

Voronca, Ilarie: *Oval*[3] [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 137

ARTICOLE, NUVELE, SCHIȚE

Aderca, F.: *Pentru Mini* [*autoarea Trupului Sufletesc*], *din partea d-lui Aurel* [*pururea însetat după Sufletul Trupesc*] [nr. 2, aprilie 1926, p.] 18
Ursul alb [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 134—136

Archip, Ticu: *Poissy* [Orășel de oameni înțelepți și cu un singur idiot] [nr. 2, aprilie 1926, p.] 19—20
Rămas bun [nr. 4, iunie 1926, p.] 48—49
Aventura [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 88—91
Dintr-un colț de odaie [nr. 10, aprilie 1927, p.] 124—125
Înainte de proces [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 137—139

---

[1] *Din „Scut și targă", care o să apară. Vaslui, 1918.*

[2] Simion Stolnicu — „un nume nou în poezie, ale cărui *Funerarii de toamnă* sunt întru totul remarcabile pentru un debutant". (Perpessicius, în *Universul literar*, nr. 11, 14 martie 1926.)

[3] *Din volumul „Colomba", sub tipar.*

Scanned with OKEN Scanner

Brăescu, Gh.: *Vinul, prietenii și femeia* [nr. 1, martie, 1926, p.] 3
Ionel [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 63
Evreii noștri [nr. 6, decembrie 1926, p.] 79
Surprise-party [1] [nr. 8, februarie 1927, p.] 103
Surorile Vasilescu [2] [nr. 9, martie 1927, p.] 111
Ouă roșii [3] [nr. 10, aprilie 1927, p.] 123
Pocăința [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 139—141

Holban, Anton: *Hortensia Papadat-Bengescu* [nr-ele 10 și 11—12, aprilie și mai-iunie 1927, p.] 125—128, 141—143

Lovinescu, E.: *„Sburătorul"* [nr. 1, martie 1926, p.] 1
Poporanismul anacronic [nr. 2, aprilie 1926, p.] 13—14
Literatura „Sburătorului" [nr. 3, mai 1926, p.] 29
„Istoria literaturii române contemporane" [nr. 4, iunie 1926, p.] 45
Estetica integrală [4] [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 61—62
Cerna [5] [nr. 6, decembrie 1926, p.] 73—75
Ion Barbu [6] [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 85—86
Contribuție la „poezia pură" [7] [nr. 8, februarie 1927, p.] 97—98
D. Anghel [8] [nr. 9, martie 1927, p.] 109—110
Sincronism și diferențiere [nr. 10, aprilie 1927, p.] 121
Etnicul [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 133

---

[1] *Doamnei Cella Delavrancea-Lahovary.*
[2] *Fragment de roman.*
[3] *Pentru M.*
[4] *Fragment din „Istoria literaturii române contemporane"*, vol. II — *„Evoluția criticei literare"*, sub tipar.
[5], [6], [7], [8] *Fragmente din „Istoria literaturii române contemporane" vol. III — „Evoluția poeziei lirice".*

Privitor la paginile despre Cerna, Perpessicius (*Universul literar*, nr. 52, 26 decembrie 1926) are de făcut cîteva observații care-l vor fi indispus pe E. Lovinescu, dar ele conțin un sîmbure de adevăr: „E o punere la punct căreia îi lipsește întrucîtva deciziunea fermă ca să fie o consacrare fără trimitere. Cerna e poetul unei epoci raționaliste, lipsit de prea mare originalitate și retoric, într-un cuvînt, despuiat de « hlamida de stele » pe care i-o atîrnaseră pe umeri criticii vremii lui. Totuși concluzia d-lui Lovinescu dă înapoi."

Același, peste cîteva luni (nr. 13, 27 martie 1927) se arată mai sever în privința capitolului consacrat lui Anghel, poet în legătură cu care avea părerile sale foarte personale, de altfel: „De bună seamă este ceva adevărat în protestarea cu care d. Lovinescu se ridică împotriva acelui « ... iar Lovinescu se revizuiește ... » Dar nu-i mai puțin adevărat că pentru cititorul dezalterat la izvorul admirațiilor de altădată ale d-lui Lovinescu se desprinde nu știu ce abdicare, din noile d-sale aprecieri. Orice s-ar zice [...] astăzi d. Lovinescu judecă cu mai multă maturitate, deci asprime."

Movilă, Sanda: *Scenă mută* [nr. 3, mai 1926, p.] 34—35

Ortiz, Ramiro: *Amintiri din copilărie despre Gabriele d'Annunzio* [nr. 1, martie 1926, p.] 3—4

Casele lui Titus Gordius [nr. 3, mai 1926, p.] 32—33

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Impresiile unui candidat fără voie* [nr. 1, martie 1926, p. 4]

Prințul Maxențiu [nr. 2, aprilie 1926, p.] 15—18

Lică Trubadurul[1] [nr. 3, mai 1926, p.] 31

Doru Hallipa[2] [nr. 4, iunie 1926, p.] 50

Funerară[3] [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 64—67

Doctorul Walter[4] [nr. 6, decembrie 1926, p.] 77—79

Domnul Kilian [Izvoade pentru un covor oriental] [nr. 8, februarie 1927, p.] 99—103

Coca-Aimée[5] [nr. 9, martie 1927, p.] 112—114

Șoimaru, Tudor: *Omul care și-a omorît destinul* [nr. 3, mai 1926, p.] 35—37

REVISTA CĂRȚILOR ȘI ASPECTELE VIEȚII LITERARE

Aderca, F.: *Leon Feraru — „Maghernița veche" [și alte versuri din anii tineri]* [nr. 1, martie 1926, p.] 6

Lucian Blaga — „Daria", „Fapta" și „Învierea", E. Marghita — „Ironii sentimentale", B. Nemțeanu — „Antologie" [alcătuită de M. Dragomirescu, prof. univ.], Al. Negură — „Sărmanul pescar" [nr. 2, aprilie 1926, p.] 21, 22

Hortensia Papadat-Bengescu — „Fecioarele despletite", [Dem. Teodorescu — „Sub flamura roșie"] [nr. 3, mai 1926, p.]37—38

G. Brăescu — „Un scos din pepeni", Lucian Blaga — „Fețele unui veac", Un critic și o nuvelistă, Agatha Grigorescu — „Muguri cenușii", Mircea Gheorghiu — „Stropi de întuneric și lumină" [rondeluri] ...[nr. 4, iunie 1926, p.] 52, 53, 60

Hortensia Papadat-Bengescu — „Concert din muzică de Bach", M. Sadoveanu — „Țara de dincolo de negură" [nr. 6, decembrie 1926, p.] 80—81

---

[1] *Fragment din romanul „Concert din muzică de Bach".*

[2] *Fragment inedit din romanul „Fecioare despletite".*

[3] *Fragment din romanul „Concert din muzică de Bach", ce va apare luna aceasta.*

[4, 5] *Fragmente din romanul „Drumuri care nu se văd".*

Scanned with OKEN Scanner

Jack London și Liviu Rebreanu, Igena Floru — „Nuvele", Anotimp tîrziu, I. Peltz — „Fantoșe" [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 92—93
V. Voiculescu — „Poeme cu îngeri", Iuliu Cezar Săvescu, „Poezii" [cu o prefață de N. Davidescu] [nr. 8, februarie 1927, p.] 108
Principiile și metoda lui Baudelaire [*Al. T. Stamatiad — „Sufletul lui Baudelaire". Cugetări și paradoxe*], *Cel mai nou critic modernist* [nr. 9, martie 1927, p.] 116—117
O anchetă cu privire la specificul românesc [nr. 10, aprilie 1927, p.] 129
Tudor Arghezi — „Cuvinte potrivite", Ion Călugăru — „Paradisul statistic", Pompiliu Constantinescu — „Mișcarea literară" [nr. 11—12, mai-iunie, 1927 p.]

Călinescu, G.: *Otilia Cazimir — „Fluturi de noapte"* [*poezii*] [nr. 8, februarie 1927, p.] 108
Doi premiați — C. Ardeleanu și Vasile Savel [nr. 9, martie 1927, p.] 119

Constantinescu, Pompiliu: *Henriette* [Yvonne] *Stahl — „Voica"* [*ed. a II-a*] [nr. 1, martie 1926, p.] 7—8
Al. Lascarov-Moldovanu — „În grădina lui Moș Mușat", I. Dongorozi — „Povestirile lui [*Conu*] *Costaki Stupkan", D-l M. Ralea* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 21—22, p, 27
Ion Agârbiceanu — „Legea trupului", Tudor Vianu — „Fragmente [*moderne*]", *Tradiționalism sau modernism?* [nr. 3, mai 1926, p.] 38—39, 43—44
Ionel Teodoreanu — „La Medeleni", I, V. Demetrius — „Vieți zdrobite", Adrian Hurmuz — „Minunea", D.N. Teodorescu — „Radeș [nr. 4, iunie 1926, p.] 51—52
I. Dongorozi — „Socoteli greșite", I. Petrovici — „Văzute și trăite" Const. Kirițescu — „Istoria războiului pentru întregirea României" [1916—1919, vol. II, ed. a II-a] [nr. 5, noiembrie 1926, p., 69—71
Problema romanului [nr. 6, decembrie 1926, p.]82—83
Ionel Teodoreanu — „La Medeleni" [*vol. II, „Drumuri"*], [Eugen] Relgis — *„Poezii", Tudor Mușatescu — „Vitrinele toamnei"*] nr. 7, ianuarie 1927, p.] 94—95
Em. Bucuța — „Fuga lui Șefki", Elena Farago — „Nu mi-am plecat genunchii" [nr. 8, februarie 1927, p.] 107
Ioan Slavici — „Nuvele" [*vol. VI*], *C. Gane — „Întîmplarea cea mare"* [nr. 9, martie 1927, p.] 119

Scanned with OKEN Scanner

Ortodoxism și misticism [*literar*] [nr. 10, aprilie, 1927, p.] 131
Mihail Iorgulescu — „Marginalia" [*studii critice*], *I. M. Rașcu — „Neliniști"* [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 145

Holban, Anton: *Revista „Mișcarea literară"* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 27
M. Simionescu — Râmniceanu — „Necesitatea frumuseții" [nr. 3, mai 1926, p.] 40
G. Balș — „Bisericile lui Ștefan cel Mare", Hortensia Papadat-Bengescu — „Lui Don Juan în eternitate" [ed. nouă] [nr. 4, iunie 1926, p.] 54—55
[Figurină:] *Alexandru Stamatiad* [nr. 6, decembrie 1926, p.] 84
„Rumäniens Kunstchätze" [*de*] *Al. Tzigara-Samurcaș* [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 96

Iorgulescu, Mihail: *Ioan Petrovici—„Raite prin țară"* [nr. 4, iunie 1926, p.] 53—54
Petre P. Suciu — „Pentru țărănism", Gr. L. Trancu-Iași — „Cîntecul vîrtelniței" [nr. 9, martie 1927, p.] 120

Lovinescu, E.: *F. Aderca—„Omul descompus", Perpesscius—„Repertoriu critic", S. S. R., „Semănătorismul și luptătorii postumi" „Viața românească" și Istoria civilizației române moderne", Caracterul specific al tradiționalistului român, Premiat cu orice preț* [nr. 1, martie 1926, p.] 5, 11, 12
Ramiro Ortiz — „Italia modernă", Filioque sau nuca-n perete," Moartea unui gen literar, 2500 = 20000, „Cultură" și „civilizație", Adevărul asupra colaborației lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif, Procesul — verbal de constituire a „Sburătorului" [nr. 2, aprilie 1926, p.] 20, 24—27, 28
Mihalache, Tradiționalismul pe înțelesul tuturor, „Embrassons-nous Foleville", Logica neopoporanistă, Le roi est mort, vive le roi!, D. I. Minulescu și critica, Suflet de rob [nr. 3, mai 1926, p.] 41—43.
Alifii critice, Ierarhizare, „Curentul ... Lovinescu", Condițiile actuale ale literaturii române, Drama d-lui Gordon Hayward, Sărmanul Eminescu!, Moartea lui Leon Donici [nr. 4, iunie 1926, p.] 56—59
„Istoria literaturii române contemporane", Eminescu simbolist, Ion Ciorănescu, Const. Șăineanu — „Recenzii" [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 68—69, 72

Scanned with OKEN Scanner

Hortensia Papadat-Bengescu — „Concert din muzică de Bach", Locul crimei [nr. 6, decembrie 1926, p.] 80—81, 84
Misticism, Iar specificul, F. Aderca — „Femeia cu carnea albă", „Falanga", Criticul generației sale [nr. 7, ianuarie 1927, p.] 95—96
Iz Petrovici — „Momente solemne", Const. Kiriţescu — „Istoria războiului pentru întregirea României, 1916—1919", 3 vol. ed. a II-a, *În jurul „Istoriei literaturii române contemporane"* [nr. 8, februarie 1927, p.] 104—105
Gh. Brăescu — [Romanul] „Moș Belea" [al lui...], G. Nichita — „Evadări", „... Iar Lovinescu ... se revizuiește ...", D. H. Sanielevici-stejar, „Omul care n-a scris nimic" ... scrie ! D. Caracostea și sinteza de mîine [nr. 9. martie 1927, p.] 114, 115—116
Iarăși d. Caracostea [nr. 10, aprilie 1927, p.] 132
Precizări [asupra cercului] Sburătorul, Cultura latină la noi ... [nr. 11—12, mai-iunie 1927, p.] 146

Papadat-Bengescu, Hortensia: *Ticu Archip — „Colecționarul de pietre prețioase"* [nr. 1, martie 1926, p.] 5—6
G. Nichita — „Destrămare" [poezii], *În jurul fenomenului creației poetice* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 21, 28
Igena Floru [Semnat „Sburătorul"], *Contemporaneitate, Modele literare* [nr. 4, iunie 1926, p.] 56, 59
Valul de literatură, Pe marginea noutății literare [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 71—72
Tagore [nr. 6, decembrie 1926, p.] 83
Respirația poeziei noi și semnele grafice [nr. 10, aprilie 1927, p.] 120

Streinu, Vladimir: *„Crinii roșii" [de Sanda Movilă]* [nr. 1, martie 1926, p.] 7
A. Cotruș — „În robia lor", I. Vinea — „Descîntecul și Flori de lampă", N. Milcu — „Grădina de sidef" [nr. 2, aprilie 1926, p.] 22—23
G. Talaz — „Soare", Ch. Drouhet — „Vasile Alecsandri și scriitorii francezi" [nr. 3, mai 1926, p.] 39—40
Perpessicius — „Scut și targă" [nr. 4, iunie 1926, p.] 54
I. Pillat — „Biserica de altădată" [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 71

Șoimaru, Tudor: *Variațiuni în marginea „Lui don Juan [în eternitate]"* [nr. 4, iunie 1926, p.] 55

Scanned with OKEN Scanner

Lovinescu, E.: *„Universul literar"*, *„Cetatea literară"*, *„Neamul românesc literar"*, *„Convorbiri literare"*, *„Lumea"*, *„Ritmul vremii"* [nr. 1, martie 1926, p.] 9, 10

„Viața românească", *„Gîndirea"*, *„Neamul românesc literar"* [nr. 2, aprilie 1926, p.] 23, 24

„Falanga" [nr. 5, noiembrie 1926, p.] 72

Scanned with OKEN Scanner

INDICE DE NUME *

A

Aderca, Felix, 1891—1962: VIII, 14, 31, 44, 62, 70, 73, 74, 80, 81—82, 83, 87—88, 98, 99, 100, 101, 104, 109, 113—115, 115—116, 117, 120, 121, 140, 159—160, 161, 161, 177, 193, 194, 205, 206, 226, 229—233, 235, 243—244, 249, 250, 257, 264, 265—269, 271, 275, 276, 278, 279, 281, 307, 320, 321, 328, 331, 340, 341, 346, 348, 353, 366, 367, 371, 379, 384, 392, 395, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 411, 412, 418, 423, 425, 459, 487, 497

Agârbiceanu, Ion: 107, 165, 225

Alcibiade: 137

Alecsandri, V.: 64, 151, 163, 210, 237, 260, 293, 295, 341

Alexandrescu, Gr.: 64

Alexandrescu, Matei: 272, 283, 284, 314, 318, 335, 348, 356, 372, 406

Al. George, Ion, n. 1891: 9, 38

Amaru, Bogdan (Alex. Pîrăianu), 1907—1936: 356, 359, 360, 365, 366, 373, 381, 382, 383, 385, 386, 399, 413, 419, 420

Amaru, Ion: 19

Andriescu, Al.: 184

Anghel, D.: 66, 151, 240, 271, 272, 314, 503

Anghel, Paul: 277

Antim, Ivireanul: 148

Apollonius, vezi Vladimir Streinu

---

* Se tipăresc cu aldine numele colaboratorilor *Sburătorului* și ale celor care au frecventat mai statornic cenaclul, chiar dacă nu toți pot fi considerați autentici sburătoriști.

Scanned with OKEN Scanner

Archip, Ticu, 1891—1965: 98, 99, 104, 115, 193, 228, 256—257, 307, 319, 331, 332, 333, 368, 377, 394—395, 396, 398, 401, 404, 406, 407, 409, 410, 411, 413, 416, 418, 420, 425
Ardeleanu, Carol, 1883—1949: 105, 314
Arghezi, Tudor: 35, 113, 114—115, 120, 131, 139—145, 147, 148, 157—159, 160, 171, 173, 194, 215, 223, 230, 232, 240, 247, 270, 274, 276, 278, 300, 304, 319, 341, 344, 349, 460
Aristophan: 137

B

Bacovia, G.: 159, 163, 313, 344, 350, 495
Balotă, Nicolae: 253, 259
Balș, Petre Marcu, vezi Petre Pandrea
Baltazar, Camil, n. 1902: VIII, 18, 19, 74, 78, 80, 85, 86, 87, 94, 95, 96, 115, 163, 169, 177, 178, 193, 194, 196, 209, 228, 230, 231, 232, 235, 246, 248, 264, 286, 319, 324, 340, 341, 343—344, 346, 352, 354, 356, 358, 361, 371, 382, 383, 392, 393—394, 398, 399, 400, 404, 406, 407, 408, 409, 415, 418, 420, 472, 494, 488
Balzac: 50
Banu, C.: 7, 15
Barbilian, Gerda: 32, 36, 280, 372
Barbu, Ion (Dan Barbilian), 1895—1961: VIII, 31—37, 44, 45, 49, 72, 78, 79, 82, 83, 84, 96, 115, 118, 121, 155, 177, 181, 193, 194, 199, 203, 223, 230, 231, 232, 234, 249, 259, 260, 268, 272, 273—280, 297, 327, 328, 332, 340, 341, 342, 348, 349, 352, 366, 370, 371—372, 383, 390, 392, 400, 404, 406, 407, 408, 409, 413, 415, 416, 418, 420, 425
Barbusse, Henri: 43, 44, 46
Barrès, Maurice: 251
Bascovici, Șerban, 1891—1968: 16
Baudelaire, Charles: 157, 275, 357
Bădăuță, Al.: 87, 246
Bărbulescu, Simion: 345
Bârna, Vlaicu: 420
Bârsan, Zaharia: 9, 131
Benador, Ury, 1895—1971: 356, 410, 411, 418
Benvenisti, S.: 15, 26, 42, 94—95, 98, 99, 100, 101, 172, 397, 415
Bernstein: 288
Biberi, Ion: 67

Scanned with OKEN Scanner

Bilciurescu, Al.: 200
Blaga, Lucian: 78, 79—80, 88, 113, 151, 160, 163, 175, 230, 232, 238, 241, 250, 261, 317—318
Bloy, Leon: 146
Bogdan-Duică, Gh.: 225
Bogdan-Pitești, Al.: 120, 136—138
Bogza, Geo: 148
Bolintineanu, D.: 168, 246, 274
Bordeianu, M.: 128
Bossuet: 302
Botez, D.: 126, 131, 132, 133, 160, 209, 495
Botez, Gr.: 128
Boureanu, Radu, n. 1906: 356, 407, 311
Brandes, Georg: 185
Braniște, Andrei: 10
Brădescu, B.: 219
Brăescu, Gheorghe, 1871—1949: VIII, 32, 35, 72, 83, 96, 98, 99, 113, 115 155, 178, 181—187, 196, 209, 293, 340, 352, 366, 383, 389, 392, 397—398, 399, 400, 401, 402, 404, 405, 406, 407, 409, 410, 411, 415, 477, 492
Brătescu-Voinești, Al.: 5, 31, 52, 54—55, 162, 163, 165, 177, 216
Brâncuș, Constantin: 137
Brunetière, Ferdinand: 213
Brückner: 292
Bucov, Radu, vezi Mihail Dragomirescu
Bucuța, Em.: 88, 107, 120, 201—205, 229
Bumbac, Vasile: 225
Busuioceanu, Al.: 246

C

Cair, George, 1876—1924: 9, 38, 185
Calimachi, Scarlat: 407
Camilar, Eusebiu: 425
Candrea, I.A.: 313
Cantemir, Dimitrie: 148
Caracostea, D.: 65, 121, 288, 291—299, 302, 303, 313
Caragiale, I.L.: 52, 53, 54, 112, 133, 162, 163, 164, 165, 171, 172, 177, 181—183, 187, 189, 194, 196, 197, 209, 216, 240, 270, 292
Caragiale, Luca Ion, 1893—1921: 84, 390

Scanned with OKEN Scanner

Caragiale, Mateiu: 415
Caraion, Ion: 148, 424, 425
Carandino, N.: 176
Carianopol, Virgil: 420
Carlyle, Thomas: 237
Cassvan-Pas, Sarina, n. 1894: 98, 416
Catuniari, Const.: 98
Catuniari, Getta: 98, 418
Cazaban, Al., 1872—1966: 26, 314
Cazimir, Otilia: 105
Călinescu, G., 1899—1965: IX, 15, 16, 17—18, 36—37, 40, 49, 50, 52, 55, 56, 66, 67, 77, 82, 99, 105—106, 111, 115, 145, 146, 186, 222, 247, 253—254, 273, 276—277, 279, 286, 295, 299, 300, 304, 307, 313, 315—318, 319, 328, 329, 334, 336—337, 338, 340, 343, 346—347, 357—358, 359, 360, 362, 365—366, 368, 372—373, 380, 384, 409—410, 412, 423, 426
Călugăru, Alice: 215
Călugăru, Ion (B. Croitoru), 1902—1956: 16, 74, 87, 113, 271, 392, 416, 418, 492
Cătunaru, Petre: 398
Cecropide, B.: 218
Celarianu, Mihail, n. 1893: VIII, 74, 85, 86, 89, 286, 332, 335, 248—350, 356, 383, 390—391
Cerna, Panait: 79, 151, 266, 503
Cervantes: 58
Chamisso, Adalbert von: 52, 53
Chateaubriand, A. de: 75, 312
Chelariu, Traian: 425
Chendi, Ilarie: 219, 231, 240, 460
Ciachir, Nicolae: 129
Cicero: 186
Cioculescu, Șerban, n. 1902: 6, 91, 105, 136, 158, 171, 235, 249, 286, 302 303, 314, 315, 327, 328, 331, 347—348, 352, 353, 354, 356, 395, 413, 423, 425
Cioflec, Romulus, 1882—1957: 134—135
Ciomac, Em., 1890—1962: 16, 474
Ciprian, G.: 408, 409
Ciuchi Eugen: 199—200
Ciurezu, D.: 229
Comte, Auguste: 288
Conachi, C.: 168

Scanned with OKEN Scanner

Condora: 9
Condorcet: 288
Constant, Savin (Savin Constantinescu), 1902—1928: 401
Constantinescu, Constanța: 308, 408
Constantinescu, Emilian: 314
Constantinescu, Ovidiu, n. 1914: 421
Constantinescu, Pompiliu, 1901—1946: IX, 6, 98, 99, 100, 101, 104, 105, 106—109, 113, 119, 127, 139, 170—171, 193, 213, 235, 245, 261, 300, 307, 308, 310, 313, 314, 315, 319, 326, 328, 334, 335, 353, 355, 357, 408, 409, 411, 418, 423
Corbea, Dumitru, n. 1910: 357, 420—421
Corbea, Ileana: 328, 332, 349, 350, 356
Coresi: 288
Cornea, Aureliu, 1898—1930: 412
Cornea, George, 1892—1925: 10
Cosma, Mihail (E. Spirt — Claude Sernet), 1902—1968: 74, 87, 393, 394, 404
Cosmescu, M.: 19
Cosmin, Radu: 9, 199, 263, 302, 414
Coșbuc, G.: 5, 52—53, 56, 132, 157, 162, 163, 164, 165, 177, 194, 196, 206, 210, 215, 216, 228, 236, 237, 400, 403
Cotruș, Aron: 163, 165
Crainic, Nichifor: 9, 78, 121, 132, 146, 211—212, 227, 229, 235, 236—245, 246, 247—248, 289, 291
Creangă, Ion: 162, 163, 164, 165, 177, 210, 383
Crețu, N.N.: 192
Crevedia, N., n. 1902: 339—340, 365, 370, 412—413, 417
Croce, B.: 181
Crohmălniceanu, Ov. S.: IX
Cruceanu, M.: 160, 163, 165, 313
Cunțan, Maria, 1862—1935: 26

D

Damian, Mircea, 1899—1947: 318, 339, 365, 366, 381, 383, 384, 385, 399, 413, 416, 418
Dante: 150, 226, 302, 359, 403
Daudet, Léon: 146
Dauș, Ludovic, 1873—1953: 10, 365, 366, 390, 405, 416, 418

Scanned with OKEN Scanner

Davidescu, N., 1888—1954: 9, 16, 19, 23, 26, 33, 38, 76, 120, 127, 131, 141—142, 155—156, 158—160, 162—165, 167, 168—169, 170—173, 180, 219, 271, 274, 278, 313, 389, 398, 400, 403, 406, 407, 409, 412
Dăscălescu, Romeo: 424
Debussy, Claude: 117
Delavrancea, Barbu: 31, 56, 189, 298
Delavrancea, Cella: 98, 319, 339, 356, 373, 378, 385, 389, 394, 396, 398, 402, 403
Delavrancea, Margareta (Bebs): 98, 346, 365, 367, 372—376, 384, 394, 398, 408, 409, 416, 418, 421
Demetrescu, Traian: 105, 389
Demetrius, Lucia (Lucia Aurora Cîrstel), n. 1910: 420, 425
Demetrius, V., 1878—1942: 26, 107, 313
Densușianu, Ovid: 120, 149, 150—154, 156, 180, 313, 319, 408
Dietrich: 297
D'Indy, Vincent: 117
Dobre, Ion, vezi Nichifor Crainic
Doinaș, Șt. Augustin: 424
Dominic, A., 1889—1942: 84, 390, 396, 404
Dona, Pica: 98
Donea, Valer, vezi Profira Sadoveanu
Dongorozi, I., 1894—?: 107
Donici, Leon, (Leonid Dobronravov), 1887—1926: 384
Dorian, Emil, 1893—1957: 74, 85—86, 88, 89, 120, 201—207, 221, 235, 393, 404
Dostoievski, F.M.: 7, 108
Dragnea, Radu: 244
Dragomirescu, Laura: 314
Dragomirescu, Mihail: IX, 12, 13, 14, 16, 48, 50, 57, 65, 76, 99, 104, 116, 120, 121, 122, 150, 177, 178—180, 181, 185, 186, 187, 188—198, 199, 209, 214, 221, 229, 240, 264, 270, 291, 294, 300, 301—302, 303, 313—318, 328, 351, 383, 389, 400, 407, 408
Dragoslav, I. (Ion V. Ivaciuc), 1875—1928: 10, 314
Drăculea, Alexis V. (M. Vlădescu): 9, 38, 219
Drăgan, Mihai: 53, 107, 215
Drîmba, Ovidiu: 424
Drouhet, Ch.: 313, 409
Dumitrescu, George: 192, 314, 316
Dumitrescu, George Dorul, 1901—1972: 418

Scanned with OKEN Scanner

E

Eftimiu, Victor, 1889—1974: 9, 12, 21, 37, 56, 153, 191, 209, 215, 219, 246, 270, 289, 293, 356, 361, 367, 389, 391, 412, 473
Eliade, Mircea: 415
Eliade Rădulescu, I.: 139, 222
Elvin, B.: 41
Eminescu, M.: 33, 53, 55, 56, 114, 117, 120, 140, 151, 157, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 171, 172, 173, 177, 191, 193, 194, 195, 196, 210, 227, 237, 252, 266, 291—292, 293, 361, 409
Engels, Fr.: 288
Ervin, vezi Ovid Densușianu
Eschil: 302
Esenin, Serghei: 418
Evtimie, patriarhul: 294, 295

F

Faguet, Emile: 75, 132, 193, 197, 270, 363
Farago, Elena (Elena Paximade), 1878—1954: 9, 12, 13, 14, 17, 24—25, 27, 51, 72, 270, 314, 383, 387, 388, 389, 390, 392, 402, 404, 403, 441, 459, 466, 469
Farinelli: 292, 294, 297
Făgețel, C.Ș.,: 218, 225
Feraru, Leon: 213, 407
Feraru, Margareta: 76
Filip, Gheorghe: 358
Filimon, N.: 155
Filliti, I.C.: 200
Firan, Florea: 219
Florescu, Nicolae: 328, 332, 349, 350, 356
Floru, Igena, 1896—1926: 394, 398, 404, 407
France, Anatole: 112, 213
Freud, Sigmund: 213
Frollo, Hildebrand: 179
Frollo, Mia (Maria Buzoianu), 1886—1966: 9, 404, 416, 418
Fulga, Laurențiu: 425
Fundoianu, B. (Benjamin Wechsler), 1898—1944: 63—65, 73, 74, 87, 114, 120, 121, 125, 137—138, 155, 156—158, 160—162, 165, 166—168, 170, 180, 235, 269—271, 280, 319, 328, 342, 347, 348, 391, 393, 416, 494
Furtună Horia, 1886—1952: 406

Scanned with OKEN Scanner

G

Galaction, Gala: 52, 54, 107, 131, 173, 215, 228, 270, 293, 294, 296, 298, 313
Gârleanu, Emil: 151, 162
George, Al.: 13, 47, 54, 284
George, Stefan: 423
Gerota, Const., n. 1888: 16
Gheorghiu, Virgil, n. 1905: 421, 423
Gheran, N.: 44
Gherea, Dobrogeanu, C.: 52, 56, 75, 187, 215
Ghibu, Otilia: 389, 398, 401, 404
Gibory, Emile: 98, 397
Gibory, Riri: 98, 397
Giurgea, Maria: 48, 405
Goethe: 137, 138, 209, 338
Goga, O.: 151, 162, 163, 165, 290
Goncourt, frații: 353
Goran, Constantin: 376—377
Gorceix, Septime: 221
Gorki, Maxim: 108
Gorun, Ion (Alexandru I. Hodaș), 1863—1928: 432
Gourmont, Rémy de: 169, 175
Gregorian, George, 1886—1962: 191, 194
Grigorescu-Bacovia, Agatha: 19, 314
Gulian, Emil, 1907—1944: 409, 410
Gundolf: 423
Gyr, Radu: 200, 229, 230, 244, 314, 407

H

Haraucourt, Ed. de: 19
Hasdeu, B.P.: 139, 222, 311
Hayward, Gordon: 98, 396, 397
Herder: 338
Hock, St.: 292, 294, 295, 297
Hoffmannstahl, Hugo von: 51
Hogaș, Calistrat: 162, 163, 165, 215, 237, 495
Holban, Anton, 1902—1937: 7, 98, 99, 109, 110—112, 113, 328, 335, 367, 395, 409, 416, 418, 419

Scanned with OKEN Scanner

Homer: 181, 182, 184—187, 396, 398, 401
Horațiu: 7, 126
Hugo, Victor: 274
Hurmuz, Adrian (Adrian Popovici): 405
Huškova, Jindra: 335, 422

I

Iacobescu, Al.: 225
Iagič: 292, 294, 295, 297
Iancu, Marcel: 359
Iancu, Victor: 424
Ibrăileanu, G.: 22, 52, 65, 66, 75, 120, 124, 127—128, 130, 135, 156, 158, 159, 160, 166, 171, 207, 213, 214—217, 220, 231, 302, 303, 329, 351, 383, 400
Ignotus (Dan Rădulescu), 1884—1969: 26, 34, 83
Ilovici, Mihail: 41, 416
Ionescu, Constant: 356
Ionescu, Eugen: 170, 415, 419
Iordan, Iorgu: 319
Iorga, N.: 52, 53, 75, 120, 123, 139, 147, 152, 202, 217—219, 220—228, 229, 231, 234, 237, 264, 265, 335, 402
Iorgulescu, M.: 16, 27, 48, 73, 115, 150, 201
Iosif, St. O.: 66, 151, 271
Iov, D., n. 1888: 9
Isac, Emil: 165, 168—169, 313
Istrati, Panait: 414
Iser: 137

J

Jebeleanu, E., n. 1911: XI, 2, 319, 355, 376, 380, 383, 396, 418, 422, 423, 424
Jianu, Ionel: 415

K

Kant, Imm.: 288, 321

Scanned with OKEN Scanner

L

Labiche: 221
La Bruyère: 402
Laforgue, Jules: 157, 241
Lalo, Ch.: 181
La Rochefoucauld: 286
Lascarov-Moldovanu, Al.: 107, 229, 230, 406
Laurențiu, I., vezi Felix Aderca
Lazarus: 288
Lazăr, Gh.: 198
Lăzărescu, I.: 128
Lecca, Haralamb C.: 142
Lemaître, Jules: 209
Lemnaru, Oscar: 425—426
Locke, John: 288
Loria: 288
Lotze: 288
Luca, B. (Luca Bernstein), 1873—1931: 38, 44, 46
Luchian: 137
Lucrețiu: 302

M

Macedonski, Al.: 5, 16, 52, 54, 57—65, 149—150, 151, 172—173, 174, 234, 255, 311—313
Macri-Eftimiu-Agepsina: 397
Maiorescu, Titu: 7, 33, 52, 53, 54, 75, 105, 119, 148, 178, 218, 234, 285, 288, 292, 295, 299, 303, 309—310, 330, 355, 422
Mallarmé, Stephane: 85, 117, 159, 231, 383, 425
Maniu, Adrian: 151, 160, 173, 241, 344, 487
Manolescu, N.: 303
Manolovici, Lydia: 415
Marcu, Al. Dem,: n. 1894: 16
Marghita, E. (Emilia Marghita Orwin), n. 1897: 401, 403
Marino, Adrian: VII, 62
Marino-Moscu, Constanța, 1875—1940: 9, 390, 404
Marx, Karl: 288
Masaryk, Tomas: 292
Mateescu, Stelian: 230—231, 319, 321, 398, 402

Scanned with OKEN Scanner

Mateescu, Traian: 234, 235
Maurras, Ch. : 146
Măinescu, Tudor: 18
Mănucă, Dan: 128
Mehedinți, Simion: 199, 200, 201, 218, 231
Meyer, R.M.: 292, 294, 295
Michaud, Guy: 181
Micu, D.: 208, 238, 241, 244, 256
Mihalache, C.N.: 41
Mihăescu, Gib, 1894—1935: 38, 184—186, 241
Mihăilescu, Florin: 51, 71
Milcu, N., 1903—1933: 314, 398, 401, 403
Mill, John Stuart: 288
Miller-Verghy, Margareta, 1864—1951: 368, 392, 396, 397, 399, 400, 402, 403, 404
Millian, Claudia, 1887—1961: 156, 160, 381, 389, 413, 418
Minulescu, I.: 15, 66, 68—69, 78, 117, 121, 131, 151, 159, 160, 161, 163, 187, 230, 240, 243, 289—291, 311, 330, 479
Mîndru, A. (Atanasie Gheorghiu), 1883—1960: 9, 28
Moldovanu, Corneliu, 1883—1952: 14, 189, 314
Molière: 8, 226, 262, 409
Monda, Virgiliu (Virgiliu Moscovici), n. 1898: 12, 16, 26, 57, 72, 74, 88, 89, 97—98, 115, 154, 235, 236—237, 248, 356, 363, 390, 404, 411, 418, 425
Moșandrei, Mihai, n. 1896: 115, 225, 411
Moșoiu, Alfred, 1890—1932: 9, 12, 38, 405
Movilă, Sanda (Maria Ionescu Aderca), 1900—1970: 74, 87, 88, 98, 99, 106, 115, 193, 356, 367—368, 377, 392, 397, 398, 399, 400, 404, 407, 408, 412, 418, 422—423, 425, 478, 489, 493
Murko: 292, 294
Murnu, George, 1868—1957: 25, 314, 337, 367, 383, 396, 397, 398, 401, 403, 411
Mușatescu, Tudor, 1903—1970: 67, 401, 404, 412

N

Nanu, D., 1873 — 1943: 12, 17, 38, 48, 56, 69, 131, 133, 314, 367, 389—390, 403, 435
Narly, C.: 16, 69, 391, 410
Negoițescu, I., n. 1921: IX, 109, 141, 421, 424

Scanned with OKEN Scanner

Negruzzi, C.: 210
Negruzzi, Iacob: 355
Negruzzi, Leon C.: 310
Negulescu, Paul: 403
Netea, Vasile: 272, 466
Nichita, G., n. 1900: 98, 99, 100, 111, 118, 314, 401, 402, 403, 407, 413
Nicodim, Dinu (Dinu C. Ioannid), 1886—1943: 383, 418
Nicolau, Margareta: 408
Nicoleanu: 188
Noica, C.: 415
Nottara, C.: 123
Nour, Antonian: 225

O

Oană, Ion: 424
Ornea, Z.: XIII, 208, 217, 356
Ortiz, Ramiro, 1870—?: 98, 99, 328, 366, 392, 397, 402, 403, 407, 412, 413, 416, 418

P

Pamfile, Maria: 9, 26
Panaitescu, Dumitru D.: 324
Pană, Saşa: 87, 177
Pandrea, Petre: 244, 319
Panu, Gh.: 310, 355
Papadat-Bengescu, Hortensia, 1876—1955: VIII, 5, 9, 12, 16, 31, 38, 39, 68—71, 88, 98, 99, 100, 104, 109, 110, 111—113, 115, 125, 127—128, 178, 179, 183, 187, 193, 196, 197, 207, 215, 234, 247, 255, 256, 257, 261—263, 267—268, 305, 307, 319, 327, 332, 333—334, 339, 352, 359, 364, 365, 366, 367, 372, 376—381, 382, 383, 384, 387—388, 395, 396, 397, 398, 399, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 410, 418, 420, 493—494
Papadima, Ovidiu, n. 1909: 414
Papastate, C.D.: 12, 13, 14, 24
Papu, Edgar: 350
Pas, Ion: 136
Pavelescu, Cincinat, 1873—1934: 98, 289, 399

Scanned with OKEN Scanner

Păltănea, Pompiliu: 151, 227, 313
Pătrășcanu, D.D.: 120, 134—135
Păunescu-Ulmu, T.: 234—235, 246
Peltz, I., n. 1899: 14, 84, 87, 188, 255, 307, 311—312, 330, 332, 350, 356, 366, 368, 370, 383, 392, 397, 412, 413, 416, 418, 420
Pentapolin, vezi Perpessicius
Perpessicius (Dumitru S. Panaitescu), 1891—1971: 6, 22, 95—96, 101—102, 105, 106, 115, 116, 121, 192, 194—195, 234, 271—272, 278, 346, 410, 490, 492, 493—494, 495, 497, 502, 503
Petică, Ștefan: 64, 160
Petrașincu, Dan (Angelo Moretta), n. 1910: 249, 250, 307, 308, 329—330, 373, 418, 421
Petrescu, Camil, 1894—1957: VIII, 5, 8, 9, 29, 32, 35, 39—47, 51, 70—71, 72, 74, 78—79, 82, 83, 88, 89, 96, 98, 99, 102—103, 121, 144—145, 146, 151, 155, 162, 175, 178, 179—180, 199, 225, 228, 250, 273, 279, 280—285, 328, 339, 340, 345—346, 348, 350, 354, 356, 359, 366, 371, 383, 390, 396, 397, 398, 399, 398, 400, 401, 402, 404, 406, 407, 411, 413, 414, 415, 416, 477, 478, 487, 488, 489, 490, 491, 493, 494—495
Petrescu, Cezar: 10—11, 132, 133, 200, 229, 238, 244
Petrovici, Ion, 1882—1972: 328, 367, 390, 403, 410
Philippide, Al.: 159, 160, 209, 230, 495
Pietrari, I.D.: 21
Pillat, Dinu: 152
Pillat, Ion, 1891—1945: 10, 106, 160, 163, 238, 255, 455
Pindar: 302
Pisani, Timoleon: 23
Platon: 137, 138, 275
Poe, Edgar: 37, 412
Pogan, Ion: 416
Polihroniade, Mihail: 415
Popa, Victor Ion, 1895—1946: 73, 393, 404, 407, 418
Popescu, Elvira: 48
Popescu, Radu (cronicarul): 148
Popescu, Radu: 417
Popescu-Telega, Al., 1889—1970: 16, 313
Porto-Riche: 396
Postelnicu, Ioana, n. 1910: 319, 332, 333, 356, 364, 378, 421, 425
Preda, Marin, n. 1922: 328, 352, 380, 384, 421
Prigor, Maura: 368, 418
Procopovici, Alexe: 121, 132, 219, 286—288, 300—301

Scanned with OKEN Scanner

Protopopescu, Dragoș, 1892—1946: 22, 188, 189
Proust, Marcel: 111—113, 161, 193, 231, 267
Pușcariu, Sextil: 288, 290

R

Rabelais: 302
Radianu, Ecaterina: 98
Raicu, Lucian: 352
Ralea, Mihai: 210—213, 277—279
Rally, Al.: 9, 26, 391, 474
Rașcu, I.M.: 160, 313
Rădulescu, Mircea Dem: 9
Rădulescu, Neagu, 1911—1972: 418, 420
Rădulescu-Niger: 193
Rebreanu, Fanny: 48
Rebreanu, Liviu, 1885—1944: VIII, 5, 9, 12, 14, 15, 16, 25—28, 38, 43, 44, 45, 46, 47—52, 67, 69, 70, 71, 116, 123—124, 143, 162, 163, 165, 166, 185, 191, 213, 224, 229, 237, 274, 286, 290, 314, 332, 352, 367, 369—371, 390, 395, 398, 403, 410, 418, 419
Rebreanu, Puia Florica: 48, 51
Regman, Corneliu: 424
Regnard: 409
Relgis, Eugen (E. Siegler), n. 1895: 16, 26, 37, 83—84, 219, 390
Ressu, Camil: 137
Robeș, T.: 177
Robot, Al.: 417
Roll, St: 177—178, 319, 356, 401
Roman, Horia: 415
Romanescu, Marcel, 1897—1954: 16, 24, 26, 27, 83, 84, 390, 404, 490
Rosetti, Al.: 346
Roșu, N.: 248
Rotică, Gh. (Gavril Rotariu), 1886—1951: 9, 88, 132, 205, 390, 397, 404
Rouveyre, André: 156
Rugă, V. (Vintilă Rusu-Șirianu și Al. Băbeanu): 78—79
Rusu, Andrei: 18
Russu, N.I.: 192

Scanned with OKEN Scanner

Sadoveanu, Mihail: 39, 108, 113, 114, 120, 124, 125, 128—130, 143, 151, 156, 157, 162, 163, 165, 191, 216, 237, 331, 358
Sadoveanu, Profira: 329
Sahia, Al. (Alexandru G. Stănescu), 1908—1937: 394, 417
Sandu-Aldea, C.: 131
Sanielevici, H.: 16, 28, 121, 288—289, 302, 303, 408
Savel, Vasile: 105
Săulescu, M.: 160
Săvescu, I.C.: 160
Scarlat, Teodor, n. 1907: 420
Schiller: 402, 403
Scurtu, Alexandrina (Alexandrina Crăciun-Fortini), n. 1881: 9, 26, 83, 390, 404
Sebastian, M. (Iosef Hechter), 1907—1945: 140, 248, 321—324, 340, 341—342, 344, 345, 411, 413, 414, 418
Serghi, Cella, n. 1907: 285, 333, 352, 356, 421, 422
Shakespeare: 209, 302, 413
Silvestru, Damian, vezi I. Negoițescu
Silviu, George: 84, 88, 314, 390, 393, 398, 400, 402
Simion, Eugen: 14, 23, 109, 140—141, 294, 301, 303, 342, 354, 413
Sîn-Giorgiu, Ion, 1893—1950: 10, 16, 26, 75—76, 86, 121, 131, 227, 262—265, 390, 478
Sîngiorzan, Zaharia: 91—82
Slavici, Ioan: 109, 120, 136, 177, 292, 395
Soare, Alice, ?—1945: 125, 133, 368, 391, 392, 404, 475
Socrate: 137, 138
Solacolu, Barbu, 1897—1976: 136, 404
Solojev, Vladimir: 292
Solomon, Dida: 407
Sorbul, M.: 191, 267, 314
Sorescu, Marin: 412
Soricu, I.U.: 225, 227
Speranția, Eugeniu: 165, 313
Staël, Mme de: 168
Stahl, Henri: 221
Stahl, H.Y., n. 1900: 107, 229
Stamati, C.: 168
Stamatiad, Al. T., 1885—1956: 9, 12, 110, 133, 311, 313, 314, 390, 398, 402, 407

Scanned with OKEN Scanner

Stanca, Radu: 424
Stancu, Zaharia, 1902—1974: XI, 93—94, 314, 356, 358, 360, 362, 376—377, 383, 418
Stelaru, D., (Dimitrie Petrescu), 1917—1971: 421
Steriade, M., n. 1904: 314, 396, 398, 401, 411
Stino, Aurel George: 7, 8, 15, 25, 39
Stolnicu, Simion (Al. I. Botez), 1905—1966: VIII, 101, 104, 115, 117, 118, 264, 319, 337—339, 345, 347, 406, 408, 411, 412, 502
Straje, Mihail: 421
Streinu, Vladimir (Niculae Iordache), 1902—1970: VII, IX, XI, 19, 52, 74, 87, 88, 98, 99, 100, 104, 105, 106, 115, 118, 181, 193, 216, 235, 238, 245, 260, 264, 273, 279, 280, 307, 314, 315, 319, 326, 328, 340, 342, 348, 351, 356, 370, 382, 393, 395, 404, 407, 408, 413, 415, 416, 418, 491, 493
Strihan, Petre (Petre Constantinescu), n. 1899: 401, 403
Struțeanu, Scarlat: 22, 181—184, 185, 186—188, 192, 196—197, 293, 295, 302
Suchianu, D.I.: 136

Ş

Şăineanu, Const. 406
Şeicaru, Pamil: 131, 132, 133, 145—147
Şerban, Mihail, n. 1911: 224, 279, 332, 356, 358, 360, 361, 420
Şerbu Ieronim, 1911—1972: 14, 332, 335, 356, 362—363, 367, 368, 371, 375, 376, 377, 379, 381, 418, 419, 421, 423, 425
Şirato, Francisc: 12, 16, 26
Şoimaru, Tudor (C. Drăguşanu), 1898—1967: 407
Ştefănescu Mircea, n. 1898: 78, 205—207, 402, 403, 404, 472, 474, 475
Ştefănescu-Est, Eugeniu: 160, 165, 169
Şuluţiu, Octav, 1909—1948: 284, 319, 320, 339, 391, 414—415, 415—416, 419—420

T

Tacit: 301—302
Taine, H.: 186
Talaz, G.: 191, 215, 314—315
Tăslăoanu, O.: 149
Tăutu, N.: 425

Scanned with OKEN Scanner

Teleajen, Sandu (Alexandru P. Morcovescu), 1893—1963: 10, 219
Tempeanu, Virgil: 225
Teodoreanu, Al. O.: VII
Teodoreanu, Ionel: 125, 229
Teodorescu, Al.: 127
Teodosie din Tîrnovo: 294
Terenţiu: 278
Theodorescu, Cicerone, 1908—1974: 268, 319, 341, 356, 418
Theodorescu, Dem: 173
Theodorescu, Raoul: 316
Theodorian, Caton, 1877—1939: 9, 12, 38, 367, 392, 403
Thibaudet, Albert,:275
Tocilescu: 274
Todoran, E.: 424
Tolstoi: 50
Toma, A., 1875—1954: 387, 391
Tomescu, D.: 103—104, 120, 218, 220, 225, 228—233, 240, 246, 319, 320
Tonegaru, Constant, 1919—1952: 421
Topîrceanu, G.: 10, 15, 104, 124, 125—127, 127—128, 134, 140, 156, 209, 240
Tucidide: 302
Tudor, Sandu (Alex. Teodorescu), 1899—1966: 244, 410
Tudoran, Dorin: 332
Tudoran, Radu, n. 1910: 333, 352, 356, 364, 421
Tudor-Miu, Al., 1901—1961: 409
Turgheniev: 7
Tzigara-Samurcaş, Al.: 200, 201

Ţ

Ţiţeica, G.: 36
Ţopa, Sorana: 283, 413, 416
Ţuţuianu, Al.: 415, 416

U

Urmuz: 399

Scanned with OKEN Scanner

Valerian, I. (Valerian Ionescu), n. 1896: 73, 85, 86, 88, 89, 97, 98, 268, 275, 291, 318, 326, 358, 366, 393, 398, 399, 402, 404, 413, 418, 476, 491
Valéry, Paul: 231, 411
Valjean (Ion Al. Vasilescu-Valjean), n. 1881: 69, 99, 392, 403
Văitoianu, Alexandru: 365, 368, 383, 413, 418, 420
Vârgolici, Teodor; 116
Ventura, Maria: 399
Verbiceanu, Zoe, n. 1893: 404
Verea, Adrian (A. Wechsler), 1876—1944: 416
Verhaeren, Emile: 9
Verlaine, Paul: 157
Veuillot: 146
Vianu, Tudor, 1897—1964: 5, 12, 16, 28, 30, 40, 42—44, 48, 55—56, 59—61, 63, 64, 105, 107, 121, 152, 217, 219, 250—261, 285, 311, 313, 327, 328, 338, 340, 361, 367, 391, 404
Vinea, Ion: 64, 95—96, 106, 142—143, 148, 173—176, 230, 231, 232, 271
Virgiliu: 7
Vissarion, I.C., 1871—1951: 9, 38, 390, 392, 412
Vlahuță, Al.: 5, 31, 35, 52, 54, 55—57, 189, 220, 228, 237
Vlădescu, G.M.: 10, 181—182, 238
Voiculescu, V.: 113, 229, 230, 244
Voltaire: 146
Voronca, Ilarie (Eduard Marcus), 1903—1946: VIII, 74, 87, 94, 115, 235, 246, 319, 326, 331, 394, 397, 398, 399, 401, 404, 411, 414, 416, 418, 492
Vraja, C., vezi G. Ibrăileanu
Vrancea, Ileana: 13, 247, 350, 354, 425
Vries, Hugo de: 287

Wehrlie, Max: 181
Wilde, Oscar,: 138

Scanned with OKEN Scanner

X

Xenofon: 301

Z

Zaciu, Mircea: 283, 357
Zalis, H.: 44, 254
Zamfirescu, Duiliu: 52, 189, 219
Zamfirescu. G.M. (Gheorghe Petre Mihail), 1898—1939: 383, 407, 408, 410
Zarifopol, Paul: 208, 214
Zarifopol, Sonia: 98

Scanned with OKEN Scanner

CUPRINS *

Cuvînt înainte VII

REVISTA

„Popasurile“ unei reviste literare . . . 5
Polemici 120

CENACLUL

E. Lovinescu și cercul „Sburătorul“ . . . 307

„Tabla de materie“ a revistei Sburătorul . 427
Indice de nume 509

* Sumarul analitic — la începutul fiecărui capitol.

Lector: GABRIELA OMĂT
Tehnoredactor: ELENA CĂLUGĂRU

Bun de tipar 23.XII.1976. Tiraj 2965 ex. broşate.
Coli ed. 31,58. Coli tipar 34.

Tiparul executat sub comanda
nr. 697 la
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918"
str. Grigore Alexandrescu nr. 89—97
Bucureşti,
Republica Socialistă România

Scanned with OKEN Scanner